ГОДИШНИКЪ

НА

ПЛОВДИВСКАТА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА И МУЗЕЙ

1937—1939

ANNUAIRE

DE LA

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE ET DU MUSÉE NATIONAL DE PLOVDIV

1937—1939

СОФИЯ — SOFIA
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE L'ÉTAT
1940

ÉDITIONS

DE LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE PLOVDIV

		Prix. fr. s.
1.	Annuaires de la Bibliothèque de Plovdiv de 1901 jusqu'à 1908, 8⁰. *Épuisés.*	
2.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1909, Plovdiv (1910), 4⁰, p. p. 64 avec 2 planches	6
3.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1910, Plovdiv, 1911, 4⁰, p. p. 103 avec 3 planches	6
4.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1911, Plovdiv, 1913, 4⁰, p. p. 101 avec 3 planches	6
5.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour les années 1912—1919, Sofia, 1920; 4⁰, p. p. 92	6
6.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1920, Plovdiv, 1921, 4⁰, p. p. 83	6
7.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1921, Plovdiv, 1923, 4⁰, p. p. 208 avec 9 fig. dans le texte et 3 planches hors texte	12
8.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1922, Sofia, 1923, 8⁰, p. p. 199 avec 22 fig. dans le texte et 16 pl. hors texte	12
9.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1923, Sofia, 1925, 8⁰, p. p. 314 avec 234 fig. dans le texte et 4 pl. hors texte	12
10.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1924, Sofia, 1926, 8⁰, p. p. 337 avec 43 fig. dans le texte et 14 pl. hors texte	13
11.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1925, Sofia, 1927, 8⁰, p. p. 136+370 avec 113 fig. dans le texte et 17 planches hors texte dont 1 coloriée	20
12.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1926, Sofia, 1927, 8⁰, p. p. 142+132 avec 60 fig. dans le texte	12
13.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1927, Sofia, 1929, 8⁰. p. p. 232 avec 4 fig. dans le texte et 10 planches hors texte	12
14.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1928—1929, Sofia, 1931, 8⁰, p. p. 274+266 avec 94 fig. dans le texte et 25 planches hors texte	20
15.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1930, Sofia, 1932, 8⁰, p. p. VI+138+271 avec 57 fig. dans le texte et 2 planches hors texte	16
16.	*Prof. B. Tzonev.* — Les manuscrits et les incunables slaves de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv, Sofia, 1920, 8⁰, p. p. XVI+292 avec 40 planches phototypiques	16
17.	*Nicolaï Raïnov.* — La lettre et l'ornement dans les manuscrits slaves de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv, Sofia, 1925, 8⁰, p. p. LXXV + 185 + V avec 370 fig. dans le texte et 37 planches hors texte	17
18.	*Mélanges Boris Diakovitch.* — Recueil d'ouvrages concernant l'archéologie, l'histoire et la numismatique, Sofia, 1927, 8⁰, p. p. 372 avec 113 fig. dans le texte et 17 planches hors texte dont 1 coloriée	14
19.	Archiv des abadjis à Plovdiv I—II — Sofia, 1931, 8⁰, p. p. 170 avec 9 planches hors texte	12
20.	Archiv des abadjis à Plovdiv, II — Sofia, 1932, 8⁰, p. p. 186 avec 2 planches hors texte	13
21.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1931—1934, Sofia, 1936. 8⁰, p. p. 168 avec 84 figures dans le texte	10
22.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1935—1936, Sofia, 1937, 8⁰, p. p. 231 avec 137 figures, X planches, une carte et un plan dans le texte	10
23.	Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv pour 1937—1939	15

En vente dans la chancellerie de la Bibliothèque Nationale et du Musée de Plovdiv, Bulgarie

ГОДИШНИКЪ

НА

ПЛОВДИВСКАТА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА И МУЗЕЙ

1937—1939

ANNUAIRE

DE LA

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE ET DU MUSÉE NATIONAL DE PLOVDIV

1937—1939

СОФИЯ — SOFIA
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE L'ÉTAT
1940

СЪДЪРЖАНИЕ — TABLE DES MATIÈRES

Официална часть — Partie officielle

Стр.
Page

I.

Персоналъ — Personnel 7
Постояненъ библиотеченъ комитетъ — Comité permanent 9
Сграда — Bâtiment 9
Канцеларска служба — Chancellerie 9
Стопанство — Budget 9

II.

Библиотека — Bibliothèque

Дарители — Donateurs 10
Отдѣлъ за ръкописи и старопечатни книги — Section des manuscrits et des incunables 12
Книженъ имотъ — Dépôts 28
Книги — Livres 30
Обща таблица на книжния имотъ по езици — Tableau général des dépôts par langues 31
Дупликати — Duplicata 33
Статистика — Statistique 33
Читалня — Salle de lecture 42
Читатели по занятия въ читалнята — Nombre des lecteurs par profession 42
Домашенъ прочитъ — Prêt des livres à domicile 43
Число на читателитѣ по занятие — Nombre des lecteurs par profession 43
Кой какво е челъ — Nombre des lecteurs par profession et des livres par matière qu'ils ont lus pendant l'année 44

III.

Музей — Musée

Проучвания — Recherches 47
1. Археологически отдѣлъ — Section archéologique 47
Списъкъ на придобититѣ старини презъ 1937—1939 год. — Liste des antiquités acquises pendant les années 1937—1939 48
Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1937 г. — Liste des antiquités au Musée pendant l'année 1937 48
Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1938 г. — Liste des antiquités au Musée pendant l'année 1938 49
Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1939 г. — Liste des antiquités au Musée pendant l'année 1939 49

2. Нумизматиченъ отдѣлъ — Section numismatique 50
Число на монетитѣ придобити презъ 1937—1939 г. — Nombre des monnaies acquises pendant les années 1937—1939 50
Число на монетитѣ въ музея въ края на 1937—1939 г. — Nombre des monnaies au Musée à la fin des années 1937—1939 50
3. Художественъ отдѣлъ — Section Beaux-arts 51
Посетители — Visiteurs 52

Научна часть — Partie scientifique

(v. le résumé en francais, en allemand et en italien à la fin de chaque article)

1. В. Миковъ, Селищната могила при Юнацитѣ, пазарджишко — V. Mikov, Le tell près du village de Unatzité, arrond. de Pazardjik 55
2. Дим. Цончевъ, Старинитѣ около Хасковскитѣ топло-минерални извори — Dim. Tsontchev, Les monuments archéologiques près des sources thermales-minérales de Haskovo 85
3. Г. И. Кацаровъ, Антични паметници изъ България — G. I. Kazarov, Monuments antiques de Bulgarie 109
4. Дим. Дечевъ, Тухли съ латински печати — Dim. Detchev, Briques aux cachets latins 119
5. Дим. Цончевъ, Новооткрита римска баня въ Пловдивъ — Dim. Tsontchev, Bain romain nouvellement découvert à Philippopolis 129
6. Тодоръ Д. Герасимовъ, Монета на градъ Филипополъ съ изображение на единъ отъ хълмоветѣ му — Théodore D. Gerassimov, Une des sept collines de Philippopolis représentée sur ses monnaies 161
7. Димитъръ П. Димитровъ, Старохристиянска бронзова лампа отъ Стара-Загора — Dim. P. Dimitrov, Une lampe paléochrétienne en bronze de St. Zagora 175
8. Дим. Цончевъ, Една новооткрита базилика въ Хисаря — Dim. Tsontchev, Une basilique nouvellement découverte à Hissar 185
9. Ив. Дуйчевъ, Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история — Ivan Douitchev, Contributions à l'histoire bulgare du Moyen âge 195
10. Петъръ Миятевъ, Тугритѣ на османскитѣ султани отъ XV—XX вѣкъ — Petre Miatev, Les thoughras des sultans osmanlis du XVe au XXe siècle . . 215
11. Вичо Ивановъ, Николай Павловичъ — животъ, творчество и писма — Vitcho Ivanov, Nicolas Pavlovitch — Sa vie, son oeuvre et sa correspondance . . . 241

ОФИЦИАЛНА ЧАСТЬ

PARTIE OFFICIELLE

I. Персоналъ — Personnel

Презъ отчетнитѣ 1937, 1938 и 1939 години библиотеката и музей сѫ имали по 18 държавни служители и по трима книговезци-надничари.

Презъ 1937 година не станаха промѣни съ него.

Презъ 1938 година станаха следнитѣ промѣни:

1. Съ заповѣдь № 28 отъ 1. VIII. 1938 год. на г-на Директора на библиотеката и музея бѣ уволненъ въ интереса на службата прислужникътъ Иванъ Ц. Арбалиевъ.

2. Съ заповѣдь № 29 отъ 1. VIII. 1938 год., нощниятъ пазачъ Недѣлчо Г. Табаковъ бѣ преназначенъ за прислужникъ.

3. Съ заповѣдь № 30 отъ 3. VIII. 1938 год. бѣ назначенъ Сава Ст. Сѫбевъ на вакантното мѣсто за нощенъ пазачъ.

4. Съ заповѣдь № 32 отъ 6. IX. 1938 год. бѣ уволненъ нощниятъ пазачъ Сава Ст. Сѫбевъ, поради преминаване на друга длъжность.

5. Съ заповѣдь № 35 отъ 7. X. 1938 год. бѣ преназначенъ прислужникътъ Недѣлчо Г. Табаковъ за нощенъ пазачъ, а на вакантното служителско мѣсто бѣ назначенъ Вакрилъ Ангеловъ Шкодровъ.

Презъ 1939 година станаха следнитѣ промѣни:

1. Съ заповѣдь № 2807 отъ 17. X. 1939 год. на г-на Министра на Нар. просвѣщение бѣ уволнена въ интереса на службата секретарь-счетоводителката г-ца Елена Г. Казанджиева.

2. Съ заповѣдь № 3010 отъ 2. XI. 1939 год. на сѫщия бѣ преназначена писарката Куна Енчева Соцевичъ за секретарь-счетоводителка на свободното мѣсто.

3. Съ заповѣдь № 29 отъ 1. XII. 1939 год. на г-на Директора на библиотеката и музея бѣ назначена г-ца Виолета Николова Янкова за писарка на вакантното мѣсто.

Въ края на 1939 година персоналътъ бѣ, както следва:

№ по редъ	Име, презиме и прѣкоръ
1	Димитъръ Цончевъ Минчевъ
2	Вичо Димовъ Ивановъ
3	Мария Петрова Сиракова
4	Русинъ Десевъ Филиповъ
5	Ана Петрова Кръстева
6	Мара попъ Тодорова
7	Петъръ Деяновъ Братковъ
8	Мария Михайлова Найденова
9	Куна Енчева Соцевичъ
10	Стоичка Михайлова Манолова
11	Виолета Николова Янкова
12	Анастасия Найденова Брайкова
13	Радка Петрова Чобанова
14	Йовко Ченовъ Луковъ
15	Никола Георгиевъ Караколевъ
16	Вакриль Ангеловъ Шкодровъ
17	Иванъ Стойковъ Башевъ
18	Недѣлчо Генковъ Табаковъ

Каква служба изпълнява	Образование	Мѣсторождение	Дата на раждането	Отъ кога изпълнява службата
директоръ	висше	с. Руховци, Еленско	10. IV. 1898 г. с. с.	19. XI. 1934 год.
библиотекарь	като членъ на Писателския съюзъ приравненъ	с. Петровъ долъ, Провадийско	12. V. 1901 г. „	17. XI. 1934 „
пазитель	висше	гр. Елена	5. II. 1898 г. „	28. X. 1935 „
„	срѣдно	с. Г.-махала, Карловско	18. X. 1888 г. „	12. XI. 1923 „
„	„	с. Калековецъ, Пловдивско	23. IX. 1898 г. „	21. IX. 1932 „
„	„	гр. Ески-Джумая	8. XI. 1905 г. „	23. V. 1933 „
„	„	гр. Панагюрище	20. VII. 1908 г. „	15. IX. 1935 „
„	„	гр. Пловдивъ	24. V. 1913 г. „	„
секр.-счетоводитель	„	гр. Сопотъ	22. X. 1892 г. „	17. II. 1923 „
раздавачъ	срѣдно търговско	гр. Пловдивъ	10. II. 1910 г. „	16. VII. 1934 „
писарь	срѣдно	„	20. V. 1920 г. „	1. XII. 1939 „
прислужникъ	III-то класно	гр. Охридъ	6. XII. 1881 г. „	9. XI. 1926 „
„	I-во класно	гр. Солунъ	26. X. 1906 г. „	21. IV. 1933 „
„	III-то класно	с. Селджиково, Пловдивско	21. VI. 1907 г. „	3. II. 1933 „
„	„	с. Сехово, Гевгелийско	23. XI. 1888 г. „	2. V. 1933 „
„	„	с. Чишнигирово, Асеновградско	19. V. 1893 г. „	7. X. 1938 „
нощенъ пазачъ	IV отдѣление	с. Г.-махала, Карловско	15. V. 1905 г. „	1. II. 1935 „
„	I-во класно	гр. Калоферъ	8. V. 1896 г. „	10. II. 1935 „

Постояненъ библиотеченъ комитетъ — Comité permanent

Презъ тритѣ отчетни години членоветѣ на постоянния библиотеченъ комитетъ останаха сѫщитѣ, назначени въ началото на 1935 година.

Комитетътъ е ималъ презъ 1937 год. четири, презъ 1938 год. шесть, а презъ 1939 год. две заседания.

Сграда — Bâtiment

Сградата на библиотеката и музея се стопанисва внимателно и е въ добро състояние, но е вече недостатъчна. Правятъ се постѫпки за разширението ѝ.

Канцеларска служба — Chancellerie

Книжата на учреждението сѫ подредени въ 10 дѣла, както е било до сега. Презъ тритѣ години броятъ на входящитѣ и изходящитѣ писма е билъ следния:

	Вх. №№	Изх. №№
1937 —	450	679
1938 —	494	943
1939 —	418	597

Стопанство — Budget

Презъ отчетнитѣ години учреждението е получило следнитѣ суми:

	1937	1938	1939
1. Заплата на чиновницитѣ	415104	421162	442773
2. Формено облѣкло на прислужницитѣ	5600	5750	5950
3. Пѫтни и дневни пари	5550	1670	1876
4. Времененъ персоналъ	21420	37510	46865
5. Поддържане помѣщенията, отопление	35000	44220	33818
6. Мебели и покѫщнина	11139	15988	14909
7. Канцеларски материали	8000	9453	7850
8. Откупване старини, книги и др.	67367	104200	80139
9. Градински материали	2295	3005	2996
Всичко заплати и вещественни приходи . .	571415	643958	637176

Състоянието на фонда „Залози за право на вземане книги за домашенъ прочитъ“ е следното:

1. Постѫпили залози до края на 1939 год.	103800	лева
2. Конфискувани въ приходъ на държавата	22300	„
3. Върнати на читателитѣ — изтеглени	9600	„
4. Наличность	71900	„

Обаче, числото на читателитѣ и сумата на залозитѣ постоянно се мѣнятъ. Касата на библиотеката и музея, както и всички счетоводни книги се държатъ въ изправность и се водятъ най-редовно.

II. Библиотека — Bibliothèque

А

Дарители — Donateurs

Мѣстото на дарителитѣ въ нашия културенъ животъ е добре известно на обществото. Нѣма нужда да се спираме тукъ на всѣко едно име по отдѣлно, за да се разбере голѣмото морално значение на даренията изобщо, като плодъ на лично съзнание и благородни грижи за напредъкъ въ полето на мисъльта и практическитѣ дѣла. Всѣко дарение въ единъ или другъ смисълъ изтъква основанията на благородството, което е недѣлимо отъ доблестьта въ живота и историята на народа.

Презъ епохата на нашето възраждане дарителитѣ бѣха ония **спомоществователи,** които где — безимено, где — не, улесняваха не само българската печатна книга, но и подкрепяха просвѣтата на народа и неговитѣ революционни борби. Това сътрудничество между спомоществователи — отъ една страна и просвѣтители и революционери — отъ друга, е важна страница отъ нашата културна и политическа история.

Въ свободна България приемницитѣ на нѣкогашнитѣ спомоществователи сѫ днешнитѣ дарители на разнитѣ културно-просвѣтни институти въ страната.

Управата на Пловдивската народна библиотека се чувствува приятно задължена да отдаде нуждното внимание къмъ трима покойници, които, било по починъ на свои близки, било въ писменни завещания, ѝ оставиха парични суми или книжно богатство, за да не се заличава никога дирята на възпоменанието къмъ тѣхния благороденъ духъ.

ПЛОВДИВСКИ МИТРОПОЛИТЪ МАКСИМЪ

1850—1938

Името на сетнешния митрополитъ Максимъ е свързано не само съ борбитѣ на българския народъ за независима църква и просвѣта, но — и съ тия за политическа свобода. Въ тая разностранность на съчувствието му къмъ народа въ дѣла лежи връзката му съ дейцитѣ на нашето възраждане. Заслугата му къмъ българския народъ, къмъ неговата културно-политическа история добре е известна на обществото, за да не става нужда да излизаме вънъ отъ рамкитѣ на тия възпоменателни редове — почитьта на библиотеката къмъ свѣтлата му память, както и дълбоката благодарность на сѫщата за посмъртното му завещание отъ петдесеть хиляди лева.

Съ това завещание се образува фондъ на името на блаженопочиващия: съ една голѣма часть отъ завещаната сума се набавиха книги отъ различни отрасли на човѣшкото знание, които възлизатъ на 95 съчинения, въ 129 тома, на латински, френски, нѣмски, руски, английски, италиянски, сръбски и български. Всички книги сѫ подпечатани съ печатъ, който има текстъ: „Купена отъ дарението на Пловдивския Митрополитъ Максимъ. Хвала на дарителя“.

Изработи се портретъ съ маслени бои и се сложи на лично мѣсто въ вестибюла на библиотеката.

Разумното използуване на завещанието придава трайность на възпоменанието къмъ Митрополитъ Максимъ отъ страна на библиотека и читатели. Родолюбивиятъ примѣръ на бележития покойникъ е достоенъ за подражание!

ИОАКИМЪ ГРУЕВЪ

1828—1912

По починъ на единствения наследникъ на Иоакимъ Груевъ — Д-ръ Салчо Груевъ, презъ 1939 година биде подарена останалата часть отъ библиотеката на тоя рѣдъкъ възпитатель и просвѣтитель отъ епохата на възраждането, който като сетнешенъ директоръ на Просвѣщението въ Източна Румелия, допринесе толкова много за разцвѣта на народната култура и образованието у насъ. Следъ значителното дарение отъ 1926 година изключително въ книги, това е второ голѣмо дарение отъ името на Иоакимъ Груевъ чрезъ неговия синъ. Една часть отъ всички 1940 съчинения, въ 2857 тома се инвентира като даръ на името на неговитѣ синове Салчо и Георги и на името на брата му — Георги Груевъ. Подаренитѣ книги обхващатъ почти всички клонове на човѣшкото знание и сѫ на френски, нѣмски, английски, руски, италиянски, гръцки, румънски, български, чехски, хърватски, латински, турски, арменски, сръбски и унгарски езици.

Наедно съ това огромно книжно богатство, което стана притежание на библиотеката, къмъ нейния старопечатенъ и рѫкописенъ отдѣлъ мина и опазената ценна архива на двамата братя — Иоакимъ и Георги Груеви. Нѣкои документи и писма отъ тая архива ни отвеждатъ къмъ началото на XIX вѣкъ, а останалитѣ важатъ за късното ни възраждане съ свойствения му патосъ — борбитѣ за независима българска църква, просвѣта и политическа свобода. По-голѣмата часть отъ тая архива тежи по отношение дейностьта на цариградскитѣ българи-просвѣтители, между които Георги Груевъ е билъ срѣдищна личность. Документитѣ отъ преди Румелийско време и частнитѣ такива отъ следъ Съединението заключватъ единъ периодъ отъ цѣлъ вѣкъ българско минало.

До портрета на дарителя Митрополитъ Максимъ зае мѣсто и тоя на Иоакимъ Груевъ, за да напомня на всички единъ богатъ животъ, изживянъ въ служба на идеалитѣ на българския народъ.

Библиотечната управа отправя благодарность на д-ръ Салчо Груевъ — единствениятъ живъ синъ на бележития Иоакимъ Груевъ, за проявеното отъ него внимание къмъ института.

ГЕОРГИ Д. ЛЪЖЕВЪ

1866—1938

Следъ неговата трагична смърть, прѣкитѣ му наследници подариха на библиотеката едно значително книжно богатство, което възлиза на 490 ценни съчинения, въ 652 тома и обхваща почти всички хуманитарни науки чрезъ езицитѣ — нѣмски, френски, английски, италиянски, латински, гръцки, български, руски, полски, чехски, норвежки, холандски, санскритски, естонски, датски, турски и албански. Близкитѣ на покойния изхождаха отъ схващането, че като подарятъ неговата ценна библиотека, то тѣ по тоя начинъ улесняватъ овѣковѣчаването на паметьта на своя братъ и чичо.

Георги Д. Лъжевъ е роденъ въ гр. Воденъ. Следъ като свършва висшето си образование въ София по химия, той се отдава на учителствуване, безъ да пренебрегва интереситѣ си къмъ музиката. Той учителствува въ Варна, Търново, Кюстендилъ и Пловдивъ. Въ тия градове той се заема съ организиране на черковни хорове и допринася за тѣхното закрепване. При това, той самъ композира, а при случаи записва и народни пѣсни, нѣкои отъ които сѫ обнародвани въ сборницитѣ на Министерството на просвѣщението. Личность съ широки интереси, Георги Д. Лъжевъ следъ смъртьта си оставя на народната библиотека едно ценно наследство, което за винаги ще свързва името му съ историческия животъ на института. Това възпоменателно наследство се скрепи съ портретъ на покойния даритель, съ маслени бои.

Библиотеката изказва благодарность на близкитѣ на дарителя, които отъ негово име ѝ завещаха ценно книжно богатство.

Б

Отдѣлъ за рѫкописи и старопечатни книги

Section des manuscrits et des incunables

Отдѣлътъ представя голѣмъ наученъ интересъ и привлича вниманието на специалиститѣ.

Презъ отчетния периодъ въ отдѣла постѫпиха всичко 195 рѫкописа, старопечатни книги, вписани въ специаленъ регистъръ и разпредѣлени по години, както следва:

1937

№ 508. Кра́ткаѧ свѧще́ннаѧ ЇСТО́РЇѦ и свѧще́нный КАТЇХИСЇСЪ Напеча́тани ѡ҆добре́нїемъ Е҆го̀ Свѣ́тлости Кнѧзѧ Се́рбскаго МИ́ЛОША ѲЕОДОРОВИЧА О́БРЕНОВИЧА: Благослове́нїемъ же Преосвѧще́ннѣйшаго Се́рбїи А҆рхїепїскопа и҆ Митрополі́та Господи́на ПЕТРА. Пе́рвомъ преведе́ни и҆зъ е҆ллиногрече́скаго дїале́кта, сочине́ни же на Славеноболгарскаго и҆ и҆здани въ Ползꙋ Славеноболгарской Ю҆ности отъ Неофѵ́та А҆рхїмандрі́та Хїленда́рца ро́домъ же Ко́тлѧнца. ЧАСТЬ ПЕ́РВАѦ. ВЪ БЕЛГРА́ДѢ, ꙋ Кнѧжеской·Се́рбской Тѵпогра́фїи. 1835. [Книгата съдържа четири гравюри, две отъ които служатъ за венетки. 2+XVI+54+2+94 стр.]. Размѣри: 11·5×19·3 см. Обикновенна подвързия. — Даръ.

№ 509. [**Рѫкописна книга** за изучаване на турски и арабски езици, написана отъ Мехмедъ ефенди, житель на гр. Сушица. Довършена на 13 ноемврий, 1853 [по Егира 9 сеферъ, 1270 година. 335 стр.]. Размѣри: 16·5×21·5 см. Кожена подвързия. — Даръ.

№ 510. Писменница на СЛАВЯНСКІЙ-А ЯЗЫКЪ. Състави Иванъ Н. Момчиловичь, еле́нчанинъ. Изданıе първо. Бѣлъ градъ. Въ правителственнѫ тѫ книгопечатнѭ. 1847. [На заглавната страница — графично изображение. VIII+179+1+12 стр.]. Размѣри: 12·5×19·8 см. Обикновенна подвързия. — Даръ.

№ 511. Кратка Българска история отъ Д. Цанкова. Одобрѣна отъ царскѫ-тѫ ценсурѫ. [Печятано у печятницѫ Л. Соммеръ и с-іе въ Вѣнѫ. Книжярница Д. В. Манчевъ. Пловдивъ. 1870. 76 стр. Размѣри: 11·5×17·5 см. Обикновенна червена подвързия. — Даръ.

№ 512. ПѪРВИЧКА БѪЛГАРСКА СЛОВНИЦА написа **И. АНДРЕОВЪ** изваждань͗е второ. **СТАМБОЛЪ.** Въ Тискарницѫтѫ на Таддеѧ Дивичіанъ. 1848 [Две графични изображения]. 1+[24]+120 стр. Размѣри: 11·5×18 см. — Даръ.

№ 513. ΟΚΤΩΗΧΟΣ ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ. Ἧ προσετέθησαν Ἐν μὲν τῇ αρχῇ βιάφοροι Εὐχαί. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑῼ ΓΛΥΚΕΙ ΤΩ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. 1823. [Втората страница представя графично изображение. 174 стр.]. Размѣри: 17×11·3 см. — Купена.

№ 514. ПСАЛТИРЬ или **КНИГА ПСАЛОМСКА** ѿ первоѡбразїето на просто болгарскій ѧзыкъ **ПРЕВЕДЕНА. ВЪ ЛОНДОН**: Напечатасе при В. Ватсъ. 1857. 201 стр. Размѣри: 18·2×11 см. — Купена.

№ 515. Священна історія на Ветхый и новый завѣтъ съ прибавленіе отъ црьквнѫ-тѫ Исторѭ. Нарядилъ І. Груевъ. Изданіе на книгопродавца Димитрія Ангеловъ. Бѣлградъ. Въ Правителственнѫ-тѫ Книгопечатнѭ. 1857. 84 стр. Размѣри: 19·3×12·5 см. — Купена.

№ 516. ПСАЛОМЪ. [Безъ начало и край. 46 стр.]. Размѣри: 18×10 5 см. — Купена.

№ 517. [Църковно-славянска книга съ смѣсено, съдържание]: Тропарі́. Ӕка́дістъ. Кано́нъ. Послѣ́дованіе. [Цвѣтна графика — червено и черно Безъ начало и край. 193 стр.]. Размѣри: 16·7×10·5 см. — Купена.

№ 518. ІСТОРІА на великій **АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНЦА**. Коѧто о́писѹва не́говото рожде́ніе, живо́тъ, юна́чество и́ смѫ́рть. Преве́де о́тъ грѫцки, Ка́рловскій Славено-Бѫлгарскій ѵ́читель **ХРИСТО П. ВАСІЛІЕВЪ ПРОТОПОПОВИЧЪ** о́тъ Ка́рлово. Бѣлъ градъ. Въ Кнѧжеско-Сѫрбската Ѵ́пографі́ѧ. 1844. [II]+160+[XXXVIII] стр. Размѣри: 18·7×12·3 см. — Даръ.

№ 519. РѸКОВО́ДСТВО къ славе́нстѣй грамма́тіцѣ и́справле́ннѣй во оу́потребле́ніе славено-се́рбскихъ наро́дныхъ оу́чи́лищъ; и́здано трѹдо́мъ **АВРААМА МРАЗОВИЧА** наро́дныхъ оу́чи́лищъ въ Крѹзѣ Печѹйскомъ Прави́телѧ, Свобо́днагѡ и́ Кра́левскагѡ Града Сомбо́рскагѡ Старѣ́йшины, и́ Благоро́днагѡ Комі́та́та Ба́чкагѡ Сѹде́йскіѧ Столицы Присѣда́телѧ. Въ Бѹдинѣ, Писмены Кра́левскагѡ Всеѹ́чилища Пе́штанскагѡ. 1840. [XVI]+192 стр. Размѣри: 18·5×11·5 см. — Даръ.

№ 520$^{\text{а, б}}$ I. **Лѣтоструй** или домашенъ Календаръ (съ 25 изображенія) за простѫ годинѫ 1869 прьва годишнина. Издава книжярница-та на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. II. Лѣтоструй или кѫщный Календаръ за простѫ годинѫ 1873. Пята годишнина. [Издава сѫщата книжарница, Въ Віенѫ у книгопечатн. Л. Соммеровѫ]. [IV]+252; 288+[II] стр. Размѣри: 18·3×12 см. — Даръ.

№ 521. ІСТОРІЯ БЛЪГАРСКА сочинена отъ Гаврıила Крьстьовича членъ отъ върховно-то ц. судилище Диван-і Ахкям-і Адліе. Томъ пьрвый, Цариградъ. Въ печатницѫ-тѫ на Македоніѭ. 1869. [2 + XXI] + 616 + [4] стр. Размѣри: 21 × 13·5 см. — Даръ.

№ 522. **БУКВАРЬ** болгарскıи. Съ различны поученıѧта за Болгарскитѣ оучилища. 'Изданіе четвертіе. Напечатиса въ Тѵпографіѧта на Питарѧ Захарíа Каркалéки, Типографа Кнѧжескаго. Въ лѣто 1850. Въ **БУКУРЕЩЪ.** [137] стр. Размѣри: 18·5×11·5 см. — Даръ.

№ 523. **Височайшиятъ манифестъ** за обявяването на освободителната война презъ 1877—1878 гг. [Литографски отпечатъкъ въ четири листа, съ подписа на Александъръ. Обнародванъ на 12 априлъ 1877 г.]. Размѣри: 35×22·3 см. — Даръ.

№ 524. Пѫрвичка бѫлгарска **ГРАММАТИКА** написа **ИВАНЧО АНДРЕОВЪ.** Букурещъ. Въ Типографіѭтѫ на Серд. К. Пенковичь. 1844. 130 стр. Размѣри: 18×12 см. — Даръ.

№ 525. **БОЛГАРСКА** Аритметіка отъ **ХР. К. СИЧАНЪ НИКОЛОВЪ.** Изданіе второе. **ЦАРЕГРАДЪ.** В Печáтницата **ѲАДДЕА ДИВИТЧІАНА.** 1856. [224] стр. Размѣри: 18·5×11·5 см. — Даръ.

№ 526. **ЗАРАДИ ВОЗРОЖДЕНІЕ** новой болгарской **СЛОВЕСНОСТИ** или **НАУКИ.** Сочиненіе, или книжица Русскаго Исторіописателѧ **ВЕНЕЛИНА.** Превелъ Губернскій Секретарь **М. КИФАЛОВЪ ТЕТЕВЕНЕЦЪ.** Съ притураніе нѣколко пѣсней, и Исторіи заради Молу-Славѧне, или Румуне (Молдо-Власы), и нѣкоихъ достопамѧтствъ и мудрыхъ изреченій. **БУКУРЕЩЪ.** Напечатана оу Іосифа Копайнига сосъ буквы Питарѧ К. Пенковича. 1842. [2]+VI+[2]+190 стр. Размѣри: 18×12 см. — Даръ.

№ 527. **НОВЫЙ ЗАВѢТЪ** господа нашегѡ **ІИСУСА ХРІСТА.** сега Нóво превéденный ѿ Славéнскагѡ на Болгарскій ѧзыкъ ѿтъ **НЕОФѴТА** 'Іеромонéха П. П. Рылца. и҆ съ прилѣжаніемъ Преглéданъ и҆ ѡ҆добрéнъ ѿ преѡсвѧщéннѣйшагѡ и҆ премудрагѡ Митрополíта Терновскагѡ Г. Г. 'Іларіóна. Издáніе второ. **Въ СМѴРНѢ.** Въ Тѵпографíи А. Дамıáнова. 1850. [I]+516 стр. Размѣри: 21×13 см. — Даръ.

№ 528. МАРГАРІТА ἤτοι λόγοι διάφοροι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἑτέρων ἁγίων Πατέρων πεζευθεντες εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν πρὸς κοινὴν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ὠφέλειαν. Ἔκδοσις πρώτη. ἐν Βενετίᾳ. 1812. [374] стр. Размѣри: 23×17 см. — Купена.

№ 529. Свѧщéнное цвѣтоѡбрѡ́ніе и҆лѝ **СТО И҆ ЧЕТЫРЕ СВѦЩЕ́ННЫ ІСТО́РІИ ИЗБРАННЫ И҆ЗЪ ВЕ́ТХІѦТЪ И҆ НО́ВЫѦТЪ ЗАВѢТЪ** въ польза на ю҆ношеството ѿ **ГОСПОДИ́НА ІѠА́ННА ГИ́БНЕРА** присовокупéны сасъ благочестíвитѣ размышлéніѧта, ѿ Немéцкіатъ на Рѡссíйскіатъ ѧзыкъ перевéдены, а҆ ѿ Рѡссíйскіатъ на Славено-Болгáрскіатъ нашъ ѧ҆зы́къ перевéдены ѿ **А҆НАСТА́СА СТОѦНОВИЧА КОТЛѦНИНА** и҆ посвѧщéнны на господи́на А҆нтѡ́ніа Іѡа́нновича. И҆зда́ніе пéрвое. **ЧАСТЬ ВТОРАѦ.** Въ **БУ́ДИНЪ** въ Кралéвската Оу҆ніверсíтéтска Тѵпогра́фіа. А҆ѿкє [1825]. го́да[178]+[4] стр. Размѣри: 20×13·5 см. — Даръ.

№ 530. Баснословіе Синтипы философа весма любопытное отъ Перскій на Греческій, отъ Греческій же на Болгарскій языкъ, преведеное отъ Х. П. д. п. н. ч. н. н. Изданіе первое. У Будиму. Писмены Кр. Всеучилища. Пештанскогъ. 1844. 74 стр. Размѣри: 18·5×11 см. — Даръ.

№ 531. Земледеліе сѫставлено отъ Никола Икономовича Жеравнѫнца. БѪЛГРАДЪ. Въ кнѫжеско-Сѫрпската печатнѫ. 1853. 122+[II+12+VIII] стр. Размѣри: 15×9·5 см. — Даръ.

№ 532. Българско народно календарче за годинѫ 1868 съ изнамѣреннытѣ до сега Българскы свѣтыи. Събрано и издадено отъ Еня Х. Кърпачевъ, Цариградъ. Въ печатницѫ-тѫ на Македоніѭ. [1867]. 64 стр. Размѣри: 13×9 см.—Даръ.

№ 533. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ πρακτικὴ τῆς ΠΑΛΑΙΑΣ ἘΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ἘΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑ ΜΕΝ ἘΚ ΠΟΛΛΩΝ ΚΑΤΑ'ΤΕ ΤΟ' ΕΥΣΥΝΟΠΤΟΝ ΚΑΙ ΕΥΛΗΠΤΟΝ ὑπὸ ἘΜΜΑΝΟΗΛΟΥ ΒΑΣΚΙΔΟΥ, τοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν πόλεως Μελενίκου, ΕΙΣ ΧΡΗΣΙΝ τῶν ἐν Σισοβίῳ αὐτοῦ Μαθητῶν. Τὰ νῦν δὲ τύποις ἐκδοθετσα φιλοτίμῳ καταβολῇ Τοῦ Εὐγενεσάτου Ἄρχοντος Σερδάρη Κυρὶϐ ἈΘΑΝΑΣΑΚΗ ΞΕΝΟΚΡΑΤΗ. Ἐπιστασία δὲ τοῦ Μαθητοῦ αὐτοῦ Κωσάκη Θεοδώρϐ. ἘΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΕΙ. Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ τοῦ Ἰωάννου Gött. 1837. [XVI]+180 стр. Размѣри: 18×10·5 см. — Даръ.

№ 534. Бсеобща географія, за дѣцата. Преведе отъ русскій языкъ Иванъ А. Богоевъ. Бѣлъ градъ. Въ Княжеско-Сѫрбскѫтѫ Типографіѭ. 1843. [II]+421+[16] стр. Размѣри: 21×12 см. — Даръ.

№ 535. БꙊКВАРЬ или НАЧАЛНОЕ ОУЧЕНІЕ. Напечата сѧ сосъ иждивеніемъ ѿтъ ХАЏИ НАЙДЕНА Іѡанновича Татаръ-Пазарџичанина, ради Болгарскꙋю юность. Въ Бѣлградѣ, въ Кнѫжеско=србст'ѣй Тѵпографіи. 1857. 15+[1] стр. Размѣри: 16·5×10 см. — Даръ.

№ 536. Граматика за старобългарскыя ѥзыкъ по сичко-то му развитіѥ, съставена отъ Ив. N. Момчилова. Пьрво изданіѥ. ВІѤНА, въ типофрафія-та на Л. Соммерова. 1865. [Сборникъ отъ образци за изучаванѥ-то на старобългарскыя ѥзыкъ по сичко-то му развитѥ, преведенъ и събранъ отъ Ив. Н. Момчилова. Второ изданіе. Издава книгопродавница-та на Петра С. Джамджіева. Въ Търново. Типографія-та на J. H. Вернаи въ Вѣнѣ. 1881. — Две книги, подвързани въ единъ томъ]. 247; [152] стр. Размѣри: 19×12. см. — Даръ.

№ 537. Новый завѣтъ на Господа нашего Ісусa Христа: вѣрно и точно прѣведенъ отъ първообразно-то. Ню-Іоркъ: Въ печатницѫ-тѫ на Американско-то Библейско Общество. 1867. [I]+607 стр. Размѣри; 23×17·5 см. — Даръ.

№ 538. Чистописаніе за Болгарските юноши. Изданіе и иждивеніемъ отъ Хаџи Найдена Іоанновича. Татаръ-Пазарџичанина. Изданіе первое. Въ Букурещъ. Въ лиѳографіата Георге Венрихъ. 1848. Размѣри: 22×12 см. — Даръ.

№ 539. РАЙНА, КНѦГЫНѦ БЪЛГАРСКА, Повѣсть отъ ВЕЛТМАНА. Прѣведена отъ Іоакыма Грꙋева. Въ Бѣлградъ. Въ Правителственѫ-тѫ Книгопечатнѭ. 1852. 96 стр. Размѣри: 21·5×14 см. — Даръ.

№ 540. КРА́ТКОЕ ПОЛИТІЧЕСКОЕ ЗЕМЛЕОПИСА́НІЕ за ѻбꙋче́ніе на Бо́лгарското Младе́нчество напеча́тано съ ѻдобре́ніемъ и҆ иждиве́ніемъ Его́

Свѣ́тлости Кнѧ́за Се́рбскаго Ми́лоша Ѳео́доровича О̂бре́новича, на да́ръ оу҆ча́щейсѧ Бо́лгарской ю҆ности: Благослове́ніемъ же преосвѧще́ннѣйшаго Се́рбіи Митрополі́та Господи́на ПЕТРА. И и҆зда́нно: отъ Неофvта а҆рхїмандрі́та Хїленда́рца, ро́домже Ко́тлѧнца. Ча́сть пѧ́таѧ. Въ КРАГУЕВЦѢ, оу҆ Кнѧжеско-Се́рбской Тvпогра́фіи. 1835. 91+[II] стр. Размѣри: 19·5×13 см. — Даръ.

№ 541. КНИГА Ст҃а́гѡ ДѠРОѲЕ́А. [Рѫкописъ. Е҆і́е Книга на Нико́ла Ста́нчовъ. 1832 сені́. 316 стр.]. Размѣри: 20·5×16 см. — Даръ.

№ 542. Во сла́вꙋ Ст҃ыѧ̀ Е҆диносꙋ́щныѧ, Животворѧ́щїѧ и҆ нераздѣли́мыѧ Тр҃цы, О҆ц҃а̀, и҆ Сн҃а, и҆ Ст҃а́гѡ Дх҃а: напеча́тасѧ Кни́га сїѧ̀ ѰАЛТИ́РЪ, во оу҆потребле́нїе Ст҃ѣ́ѧ Правосла́вныѧ Це́ркве Восто́чнагѡ Вѣроисповѣ́данїѧ. Напеча́тасѧ съ и҆ждиве́нїемъ и҆ трꙋдо́мъ о́тъ ХАДЖИ НАЙДЕНА́ І҆ОВА́НОВИЧА Тата́ръ-Пазарџи́чанина книгои҆здава́телѧ, за Болга́рскꙋю ю҆ность. ВЪ БѢЛГРАДЪ. Въ книгопеча́тни Кнѧ́жества Се́рбїи. Въ лѣ́то ѿ сотворе́нїѧ мі́ра ҂зтѯ҃г [7363], ѿ Рж҃тва́ же по пло́ти Бг҃а сло́ва ҂аѿ҃не [1855], І҆нді́кта г҃і, мц҃а І҆ꙋлїа. [164] стр. Размѣри: 20×13 см.—Даръ.

№ 543. ΛΕΞΙΚΟΝ. [Съставилъ Неофитъ Рилски. Печатанъ презъ 1852 г. [VII]+357+[VI] стр. Размѣри: 22·5×14·5 см. — Даръ.

№ 544. Журналъ за наука, занаятъ и търговія. Книга първа. № 1. Бѣлградъ. Книгарница Х. Г. Данова — Пловдивъ. Въ книгопечатнята на Никола Стефановича, въ Бѣлградъ. 1862. 230 стр. Размѣри: 26×18 см. — Даръ.

1938

№ 545. Критическы издырянія за Исторіѭ-тѫ блъгарскѫ на Ю. И. Венелина отъ прихожденіе-то на Блъгаре-ты на Ѳракыйскый полуостровъ до 968 годинѫ, или до покореніе-то Блъгаріѭ отъ Великый Князъ Русскый, Святослава. Прѣведе отъ русскый Ботю Петковъ. чясть прьва. Въ Земунъ, въ І. К. Сопронова брьзописна книгопечатница. 1853. [3]+204+[16] стр.

№ 546. ТУРСКІИ БУКВАРЬ за Българскы-ты ю҆ношы, кой-то жела́ѧтъ. съ́съ поле́сенъ спосо́бъ да полꙋчатъ добро́ нача́ло на Тꙋ́рскіатъ ꙗзы́къ. Преве́денъ, допълненъ, и҆ и҆зда́денъ ѿ Сте́фана Вълковъ и҆зъ Же́равна. Въ Типографі́ѧта. Ѳадде́а Дивитчїа́нова. Въ ЦАРЕГРАДЪ. 1856. 46 стр. Размѣри: 18·5×11 см. — Даръ.

№ 547. Войвода. Разказъ отъ Л. Каравеловъ. Букурещъ, въ печатницата на А. Андрича. 1871. 63 стр. Размѣри: 16×11 см. — Купена.

№ 548. БѢЛИСА́РІЙ представле́нїе на Двѣ̀ Дѣ́йствїѧ. Сочине́но пъ́рвѡ на Герма́нскїй. По́слѣ преведе́но на Гре́ческїй. А҆ нынѣ̀ на Бъ́лгарскїй ѧ҆зы́къ, ѿ Заха́рїа Сꙋмеѡ́нова Ко́тлѧнца. И҆зда́на же съ И҆ждиве́нїе, Г. Матде́а Х. Драга́нова Ко́тлѧнца. И҆ съ Настоѧ́нїе Сы́на Е҆гѡ̀ Г. Драга́нча. Въ Ца́риградѣ, 1844, Оу҆ Ѳадде́а Дивичїа́на. [7]+52 стр. Размѣри: 17×10·5 см. — Купена.

№ 549. Стълпъ православія или краткы чьрты отъ животописанія Святаго Прѣподобнаго Богоноснаго Отца нашего Ѳеодосія търновскаго, Бѣлградъ. 1867. [15+54+5+ 15] стр. Размѣри: 18×11 см. — Купена.

№ 550. Славеноболгарское ДѢТОВОДСТВО за малкитѣ дѣца. Напечатано съ одобренїемъ Его Свѣтлости Кнѧзѧ Сербскаго МИЛОША ѲЕОДОРОВИЧА ОБРЕНОВИЧА: Благословенїемъ же преосвѧщеннѣйшаго Сербїи Митрополита Господина Петра. Собранно отъ различни списатели, и сочиненно на шесть части, за шесть оученичнїи чины: первомъ преведенно отъ еллиногреческаго дїалекта, на Славенно-болгарска о, и изданно: отъ Неофѵта архїмандрита Хїлендарца, родомже Котлѧнца: и Еммаꙋила Васкїдовича, Еллиногреческаго Сицїовскаго оучилища оучителѧ. ЧАСТЬ ВТОРАѦ. Содержащаѧ извѣстїѧ за пѧть тѣхъ чꙋвствы. Надлежителства на обхожденїето съ разнїи лица, и обѣзателства Есопови басны. Нравоꙋчителнїи повѣсты. Четырите нꙋждны наꙋки всѧкомꙋ. Пѧть тѣхъ ползы на человѣчеството: и должностыте на всѧкаѧ фамилїа. Въ КРАГꙊЕВЦѢ, оу Кнѧжеско-Сербской Тѵпографїй. 1835. [2]+60 стр. размѣри: 21×14 см. — Купена.

№ 551. ВЕНЕЦЪ АСБꙊЧНІИ или Нравственны наставленія по азбуквенно, изъ съчиненіята на Св. Д. Ростовскый прѣведе ся отъ първообразно то ново-Българскый языкъ. Издава Х. Іорданъ, Х. Вълковъ Шюмненицъ. Изданіе първо. БꙊКꙊРЕЩЪ. Въ Народнѫ-тѫ Книгопечатницѫ, на Стефана Расидескꙋва. Ꙋлица Немцїаскѫ, Ханꙋ Германъ. 1863. 264 стр. Размѣри: 21×14 см. — Купена.

№ 552. ПРОСТРАННЫЙ ХРІСТІАНСКІЙ КАТИХИЗІСЪ, православныѧ кадолїческїѧ Восточныѧ Греко-Рѡссїйскїѧ Церкви. Москва. Въ Сѵнодальной Тѵпографїи, ҂аѿлв [1832] года. [4]+рк[120] стр. Размѣри: 21·5×13·5 — Купена.

№ 553. РꙊКОВОДСТВО къ славенстѣй грамматїцѣ исправленнѣй во оупотребленїе славено-сербскихъ народныхъ оучилищъ, издано трꙋдомъ АВРААМА МРАЗОВИЧА народныхъ, оучилищъ, въ Крꙋзѣ Печꙋйскомъ Правителѧ, Свободнагѡ и Кралевскагѡ Града, Сомборскагѡ Старѣйшины, и Благороднаго коммитата Бачкагѡ Сꙋдейскїѧ Столицы Присѣдателѧ Въ БꙊДИМѢ, пи мены Кралевскагѡ Всеꙋчилища Пештанскагѡ. 1841. [XVI]+192 стр. Размѣри: 18×11·5 — Купена.

№ 554. а. ГЛЕДАЛО ради славѧно-болгарската нынѣ новонапечатана псалтика за оулеснение на псалтиколюбцыте Болгаре които желаѧтъ да сѧ наꙋчатъ совершенно и лесно. Въ БꙊКꙊРЕЩЪ. 1848. б. ВОСКРЕСНИКЪ новъ който содержава воскресныте вечерны, оутренни, и оутренните стїхиры. Преведенъ на новото Мꙋсикическо составленїе отъ Оучителѧ ХꙊРМꙊЗІА КНИГОХРАНИТЕЛѦ. Единъ отъ изобрѣтателите на реченното составленїе, а сега Перво преведесѧ на Славенскїй ѧзыкъ, и издадесѧ на свѣтъ отъ НІКОЛАѦ ТРІАНДАФІЛОВА СЛИВНЕНЦА. Сосъ предстоѧнїето на ІОАННА СТОѦНОВА СИЩОВЦА. Въ БꙊКꙊРЕЩЪ. 1847. 39 стр.; 155+[III] стр. Размѣри: 22·5×16 см. — Купена.

№ 555. ІСТОРІА разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаровъ Хорватовъ, и Сербовъ. Изъ тмы забвенія изятая, и во свѣтъ історіческій произведенная Іоанномъ Райчемъ архимандрітомъ во свято-архаггелскомъ монастырѣ Ковидѣ, Часть третая [и] часть четвертая. Въ Будимѣ градѣ. Печатана при Тѵпографіи Кралевскаго Унїверсітета Унгарскаго. 1823. [II]+432+[106] стр. Размѣри: 21×13 см. — Купена.

№ 556. Писменникъ общеполезенъ на секого единороднаго ми болгарина отъ кой и да е чинъ и возрасть. Сочиненъ споредъ днешній-а писмописателенъ способъ отъ Хрістаки П. Дупничанина, учителя въ словено-еллинско-то въ

Свищовъ училище и кой-то сега перво на свѣтъ издава го. Престоявалъ и исправялъ шура неговъ Іяковъ Иліевичъ, с. Въ Бѣлградѣ у Княжеско-Сербской Тѵпографіи. 1835. [X]+78+[1] стр. Размѣри: 19×12·5 см. — Купена.

№ 557. ἹΣΤΟΡΊΑ ΤΩ͂Ν ΣΛΑΒΕΝΟ-ΣΈΡΒΩΝ συντεθεῖσα διὰ ϛίχων πολιτικῶν Χάριν τῶν ὁμογενῶν φιλοϊϛόρων ὑπὸ Τριανταφύλȣ Δȣ́κα τοῦ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Καϛορίας Προσφωνηθεῖσα δὲ τῷ εὐγενεϛάτῳ Κυρίῳ ΠΈΤΡΩ ἽΤΖΚΟΓΛΗ. Ἐν Πέϛῃ Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῶν Ματθαίȣ Τράττνες. 1807. 124 стр. Размѣри: 17×11 см. — Купена.

№ 558. Theophylacti Bulgariae archiepiscopi in omnes Diui Pauli Apostoli Epistolas enarrationes, iam reces ex Vetustissimo archetypo Graeco, per D Joannem Lonicerum fidelissime in Latinum conuersae. Parisiis, Apud Poncetum le Preux in uia Iacoboea, sub interfignio Lupi. 1542. [34]+386; [8]+112 листи. Размѣри: 17×11·5 см. — Купена.

№ 559. Слава. повременно духовно списаніе за нравственно образованіе и и умственно развитіе. Година II. Издатель Т. Х. Станчевъ. Русчукъ. Въ печатницѫтѫ на Дунавскѫтѫ Область. [1872—1873]. Размѣри: 29×21 см. — Купена.

№ 560. Кратка Всеобща география. отъ Ботя Петкова. Издава ся отъ книжарницѫ-тѫ Д. В. Манчева въ Пловдивъ. 1868. 264 стр. Размѣри: 19×13 см. — Даръ.

№ 561. Книжница за народа [състои отъ слѣдющитѣ осемь разни книжки]: Земя и небо [отъ І. Груевъ]; Въздушны явленія. (прѣводъ отъ полскый). Книжарница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ; Орждія-та за дыханіе, спорядъ здравіе-то и хубость-та по Др. І. Дежмана Прѣвелъ І. Груевъ. Печатница на Българско-то Отдѣление Іанко С. Ковачевъ и С-іе; Храна-та спорядъ здравіе-то и хубость-тѫ. Издава книжярница-та на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ; Млада майка отъ Ф. Кодыма. Прѣвелъ І. Груевъ. Книжарница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. Печатано въ печатницѫ Л. Соммеръ и Др. у Вѣнѫ; Трудъ-тъ е чловѣку длъжностъ и Благодать. [Прѣвелъ І. Груевъ]. Книжарница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. [Въ Віенѫ у книгопечятн. Л. Соммеръ и С-іе]; Учитель добре. [Прѣвелъ І. Груевъ]. Книжярница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. [Въ Віенѫ у книгопечятн. Л. Соммеръ и С-іе] и Храненіе свилены бубы. Издава книжярница-та на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. [Въ Віена у книгопечатница Л. Соммеръ и С-іе]. 1874; 1874; 1873; 1873; 1873 и 1873. 42; 59; 34; 32; 122+[1]; 92; 92 и 23 стр. Размѣри: 19·5×12·5 см. — Даръ.

№ 562. Во славꙋ ст҃ыѧ Єдиносꙋщныѧ, Животворѧщїѧ, и҆ нераздѣлимыѧ Т҃рцы, О҃ца, и҆ С҃на, и҆ ст҃агѡ Д҃ха: Повелѣнїемъ Бл҃гочестивѣйшїѧ Самодержавнѣйшїѧ Великїѧ Г҃дрни Нашеѧ ІМПЕРАТРІЦЫ ЕЛІСАВЕТИ ПЕТРОВНЫ всеѧ̀ Рѡссїи: при Наслѣдникѣ еѧ̀, Вн҃ꙋкѣ ПЕТРА ПЕРВАГѠ, Бл҃говѣрномъ Г҃дрѣ Великомъ Кн҃зѣ ПЕТРѢ ѲЕОДѠРОВИЧѢ, и҆ при Сꙋпрꙋгѣ ЕГѠ Бл҃говѣрной Г҃дрнѣ Великой Кн҃гинѣ ЕКАТЕРІНѢ АЛЕѮІЕВНѢ, и при Бл҃гословенїемъ же С҃тѣйшагѡ Правительствꙋющагѡ СѴНОДА, Напечатасѧ сїѧ̀ книга Чиновникъ

Архїере́йскагѡ сщ҃еннослꙋже́нїѧ в Црс҃твꙋющемъ Вели́комъ Гра́дѣ Москвѣ, въ лѣто ѿ сотворе́нїѧ Мі́ра ҂зсѯи [7268], ѿ Рж҃тва́ же по пло́ти Бг҃а Сло́ва, ҂аѱѯ, [1760], Їндікта и҃ [8] Мц҃а Апрі́ллїа. 180 листа. Размѣри: 33×21 см. — Даръ.

№ 563. AUSONII POPMÆ frisii de Differentiis Verborum. Libri Quattuor. Cum adcessionibus, E adnotationibus Joannis Frid. Hekelii, Adami Dan. Ricteri, necnon Joannis Christ. Messerschmidii. Qui nova cura opus recensuit, ac meliorem in ordinem redegit. Ejusdem de usu antiquæ locutionis libri duo editio secunda Neapolit, Adcuratior, cui accessit christophori cellarii Antibarbarus. Tomus Primus. Typis Josephi Mariæ Porcelli Bibliopolae. Ac Typographi Reg. Acad. Militaris. Superiorum facultate. NEAPOLI. MDCCLXXXXI. [XII]+500 стр. Размѣри: 19×12 см. — Купена.

№ 564. Образъ на Высокыя царскый ферманъ [на български и турски за учредяването на Българската екзархия]. Напечатанъ отъ Вѣстникъ Право. 8 зилхидже 1286 [1869]. 1 листъ. Размѣри: 65·5×50 см. — Даръ.

№ 565. СТИХЇЙНАѦ АРЇѲМЕТИКА. Сочине́на на Гре́чески ѿтъ І. АѲ. ІЕРАКИ А на Бо́лгарскій ѧзыкъ преведе́на ѿтъ САВВЫ ИЛІЕВИЧА ПАНАГЮРЦА. Во ѹпотребле́ніе Бо́лгарскихъ ѹчи́лищъ. ВЪ СМѴРНѢ. Въ Тѵпогра́фїи А. Дамїа́нова. 1843. [2]+144 стр. Размѣри: 20×11 см. — Даръ.

№ 566. Началны книжкы за дѣцата въ първоначалнытѣ ни народны училища. Книжка IV. Малъкъ свещенъ православенъ Катихизисъ, скратенъ отъ Ив. N. Момчилова. Книгопродавница Момчилова и С-іе въ Търново. 1869. 36 стр. Размѣри: 20×12·5 см. — Даръ.

№ 567. АКАѲИСТЪ или несѣдално пѣніе. На пресвета Богородица и приснодѣва МАРІѦ. За боголюбивы-тѣ православны христіены. отъ Попъ Никола К. Гранчарова и Стояна П. А. Робовскаго (Еленчани). Русчюкъ. Въ печятницѫ-тѫ на Дунавскѫ-тѫ Область. 1866. 95+[I] стр. Размѣри: 20×13 см. — Даръ.

№ 568. Смъртьта на Княза Потемкина, която ся случила на 1812, когато френцитѣ нападнахѫ на Русія. Трагедия въ три дѣствія. Превелъ А.Т. Шоповъ. Цариградъ. Въ печатницѫтѫ на В. Македонѣѫ. 1872. 16 стр. 20×13 см. — Даръ.

№ 569. ΕΚΘΕΣΙΣ τῶν πεπραγμένων κατὰ πέμπτον ἀπὸ τῆς συστάσεος αὐτοῦ ἔτος. Ἀναγνοσθεῖσα ὑπὸ τοῦ γενικοῦ γραμματέως Βλ. Γ. Σκορδέλη. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1875. 26 стр. Размѣри: 19·5×13·5 см. — Даръ.

№ 570. АРІѲМЕТІКА. Часть втора. Раздробленны те числа. [Безъ авторъ, годината на издаването и града въ който е печатана. Липсватъ: заглавната страница, както и страницитѣ отъ 1 до 35]. [46] стр. Размѣри: 19×12 см. — Даръ.

№ 571. Бѫлгарски букварь на иждивеніе московскаго купца, Ангели Николаевича Хаджогло, из града русчук. Да ся расдаде въ дар учащимся юношам. Москва. Въ Университе́тскѫ-та Печа́тнѣѫ. 1844. 117+[I] стр. Размѣри: 19·5×12·5 см. — Даръ.

№ 572. Напрѣдъкъ, наръчни книжки за Онѣзи, кои-то желаѭтъ наукѫ и успѣхъ. Книжки първа и втора. Какъ да ся учатъ уроци. Отъ Андр. С. Цановъ, Книжярница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. 1873. 32, 52 стр. Размѣри: 20·5×13 см. — Даръ.

№ 573. Программы на габровскитѣ училища. Цариградъ. Въ печатницѫтѫ на Д. Араміана, съ буквытѣ на В. „Право“. 1873. 35 стр. Размѣри: 23·5×16·5 см. — Даръ.

№ 574. Начални алгебрически уроци. Преведени отъ Х. Д. Ваклидовъ и печатани съ иждивеніе-то на П. Кисимова въ Търново. Прьво изданіе. Въ Цариградъ-Галата. Въ книгопечятницѫ-тѫ на Д. Цанкова. 1860. [IV]+149 стр. Размѣри: 23×16 см. — Даръ.

№ 575. Наставникъ и ученикъ. Издадеся съ иждивеніе отъ Х. Найдена Іовановича Татаръ-Пазарджичанина. Въ Бѣлградъ. Въ Правителствена-та книгопечатница. 1852. 15+[I] стр. Размѣри: 9·5×6 см. — Даръ.

№ 576. Прьвы познанія за дѣтца. J. Груевъ. пято изданіе. Книжярница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. 1869. 32 стр. Размѣри: 19·5×12·5 см. — Даръ.

№ 577. Памела уженена, комедія отъ Карола Голдоніо. Сега перво на Болгарски преведена отъ Дѣвица П. П. Г. Е. (Уруженница Ески-Заарская). Цареградъ. Въ Типографія-та Ц. Вѣстника. 1855. 112 стр. Размѣри: 16×11 см. — Даръ.

№ 578. Описаніе на село Горни турчета и двѣ три народни прикаскы. Нарѣдени на стихови. отъ Кира Петровъ. Издава Горно турченското читалище. (Търновско окрѫжіе). Русчюкъ Въ Книгопечятницѫтѫ на Дунавскѫтѫ область. 1870. 27+[I] стр. Размѣри: 21·5×14·5 см. — Даръ.

№ 579. Втора четеница за ученицы въ срѣдни училища съ 25 изображенія, събралъ и нарядилъ Хр. Г. Дановъ. Книжярница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. 1868. [VIII]+130 стр. Размѣри: 20×13 см. — Даръ.

№ 580. Не-ше-може! или Глезенъ Мирчо, нова комедія въ три дѣйствія отъ Т. Шишкова. Цариградъ. Въ печатницата на Читалище. 1873. 70+[II] стр. Размѣри: 19×12·5 см. — Даръ.

№ 581. Славенытѣ и българытѣ. Историческый расказъ отъ А. Л. Лонгъ. (Изводъ отъ Македоніѭ). 1869. 60 стр. Размѣри: 16×11 см. — Даръ.

№ 582. Кратка българска грамматика съ упражненія, отъ Д. П. Войникова. Второ изданіе. Издавася отъ книжярницѫ-тѫ на Д. В. Манчева въ Пловдивъ. 1866. 114 стр. Размѣри: 17×11 см. — Даръ.

№ 583. БȢКВАРЬ за малки-тѣ дѣцà. Царигр. Везирханъ. Къ печатницѫтѫ Ѳ. Дивитчїаана. 1865. 16 стр. Размѣри: 19×11·5 см. — Даръ.

№ 584. О Българъ-рода. Пьрво списаніе отъ К. П. С. Г. Книжевность. Книга I. Букурещъ. 1872. 48 стр. Размѣри: 24×16·5 см. — Даръ.

№ 585. ЙСТОРІѦ А АЛЕѮАНДРȢЛȢЙ челȣй маре дин Македо́ніѧ, шѝ алȣй Да́ріє дин Перси́да ѫпъра́циилѡр. Кȣ ѫвоирѣ че́лѡр май ма́рй. Сaȣ тупъри́т ѫ Тупографіѧ лȣй Пе́трȣ Ба́рт дин сибій ла анȣл Дмнȣлȣй. 1794. 304 стр. Размѣри: 17×11 см.

№ 586. Кратко Описаніе на Светата и Преславна Гора Атонска. Издава са втори пѫть за полза та на общежитилныѧ Хилендарскій мънастырь въ Света Гора. Поправено отъ А П. Гранитскаго. Русчюкъ. Печатницѫ-тѫ на Дунавскѫтѫ область. 1867. 71 стр. Размѣри: 21·5×14·5 см. — Даръ.

№ 587. Книжёвенъ имотъ за Дѣцата нарежда Г. А. Живкинъ. Първа книжка. Віена. Въ печятницата на Л. Соммера и С-іе. 1872. 78 стр. Размѣри: 20×13 см. — Даръ.

№ 588. Грамматіка или Буквеница славенска. Издадена отъ Хр. К. Сичанъ Ніколовъ. Цариградъ—Галата. Въ книгопечатница-та на Д. Цанкова и Б. Миркова. 1858. [VIII]+80 стр. Размѣри: 19·5×13 см. — Даръ.

№ 589. СТИХЇЙНАѦ АРЇѲМЕТИКА. сочине́на на Гре́чески ѿтъ Г. А.Ѳ. ІЕРАКИ. А на Болгарскїй ѧзыкъ преведе́на ѿтъ САВВЫ ИЛІЕВИЧА ПАНИГЮРЦА. Во ѹпотребле́нїе Болгарскихъ ѹчилищъ. Въ СМѴРНѢ. Въ Тѵпогра́фїи А. Дамїа́нова. 1843. [IV]+144 стр. Размѣри: 19·5×12 см. — Даръ.

№ 590. Георги Данденъ или Излѫганъ мѫжъ. Игра въ 3 дѣйствия. Моллиеръ. Превелъ Иванъ М. Лилловъ. Букурещъ. 1872. 91+[IV] стр. Размѣри: 16×12 см. — Даръ.

№ 591. Читанка за приготвяние къмъ грамматикѫ-тѫ. Сбрана отъ Тодора Икономова. Издава ся отъ книжярницѫ-тѫ Д. В. Манчева въ Русчюкъ, Пловдивъ, Бытоля. 1867. 97 стр. Размѣри: 16·5×11 см. — Даръ.

№ 592. Кратка СВѦЩЕННА ИСТОРІА преведе отъ Сръбски на Български Теодоръ Т. ХРꙊЛЕВЪ, взаимноꙋчитель свищовскїй а напечатасе съ иждивенїето на ІОВАННА СТОІАНОВА. Изданїе първо. БꙊКꙊРЕЩЪ. Къ Тїпографїата Нїфона Митрополїта; Кратакъ Катихисисъ преведи отъ Сьрбски на Български Теодоръ Т. ХРꙊЛЕВЪ взаимноꙋчитель Свищовскїй, а напечата се съ иждавенїето на ІОВАННА СТОѦНОВА. Мер: БꙊКꙊРЕЩЪ. въ тіпографіата Нїфона Мїтрополита. 1858. 28, 29 стр. Размѣри: 16×10·5 см. — Даръ.

№ 593. Кратка Българска исторія отъ Добря П. Войникова. Изданіе първо. Въ Вѣнѫ у Книгопечятн. Л. Соммера. 1861. [X]+196 стр. Размѣри: 12·5×20 см. — Даръ.

№ 594. СЛАВЕНОБО́ЛГАРСКІЙ предрꙋчный ПОСЛАТЕЛНИКЪ за наставле́нїе на Болга́рскитѣ ю́ноши. Напеча́тано съ ѻдобре́нїемъ Е҆го́ Свѣтлости Кнѧзѧ Се́рбскаго МИ́ЛОША ѲЕО́ДОРОВИЧА ОБРЕ́НОВИЧА: Благослове́нїемъ же преосвѧще́ннѣйшаго Се́рбїи Митрополи́та Господи́на ПЕТРА. Собранъ отъ разли́чни писа́тели Е҆ллиногре́ческаго дїа́лекта, пе́рвомъ преве́денъ и сочине́нъ на Славенноболгарскаго, и҆ и҆зда́нъ: отъ Нео́фѵта архїмандрі́та Хїленда́рца, ро́домже Ко́тлѧнца, и҆ Е҆ммаꙋи́ла Баскі́довича, Е҆ллиногре́ческаго Свищо́вскаго ѹчили́ща ѹчи́телѧ. ЧАСТЬ ШЕ́СТАѦ. ВЪ КРАГꙊЕВЦѢ, Ѹ Кнѧжеско-Се́рбской Тѵпогра́фїи. 1835. 66+[II] стр. Размѣри: 19·5×12·5 см. — Даръ.

№ 595. Кратка елементарна геометрія. (скратеніе отъ Елементарнѫ-тѫ Геометріѭ на А. Давидова). Отъ И. Н. Гюзелева. Съ 177 чъртежа въ текстъ-тъ. Книжарницѫ-тѫ на Хр. Г. Дановъ и С-іе, въ Пловдивъ, Русчюкъ, Велесъ. 1873. [VIII]+458+[III] стр. Размѣри: 19×12·5 см. — Даръ.

№ 596. Теоретическа и практическа числителница. Съставилъ Хр. Г. Дановъ. Второ изданіе, съвсѣмъ прѣработено и допълнено. Книжярница на Хр. Г. Дановъ и С-іе въ Пловдивъ. Русчюкъ, Велесъ 1868. Свещенъ православенъ

Катихизисъ за Народнытѣ ни училища. Прѣводъ отъ грьцкы Ив. М. Момчилова. Книгопродавница Момчилова и Сіе въ Търново. 1869. 56, [VI]+363 стр. Размѣри: 19×12 см. — Даръ.

№ 597. Lo Spettacolo della natura esposto in varj Dialoghi non meno eruditi, che ameni, Concernenti La storia Naturale. Opera Tradotta dall'idioma Francese in Lingua Toscana. Tomo terzo. Edizione seconda. Accresciuta, e migliorata. In Venezia. Presso Giambatista Pasquali. MDCCXLV. 215 стр. Размѣри: 19×13 см. — Купена.

№ 598. Книга за дѣянія-та и решенія-та на Бѫлгарско-то Печатарско Дружество „Промышленіе". Цариградъ, 3-й май, 1870 год. [Въ тая протоколна книга сѫ записани всички решения на дружеството отъ 3 май 1870 год. до 13 февруарий 1876 год., обемащи 145 страници. Къмъ протоколната спадатъ: 1) Едно писменно порѫчителство, издадено отъ дружеството презъ 1872 година въ Цариградъ на Ив. Г. Говедаровъ, когато последниятъ става управитель на Книгопродавницата на „Промышленіе"; 2) Единъ описъ на „дружествени вещи, които се намѣриха въ ковчегътъ и предадоха на Г-ну Найденову"; 3) „Редовно засѣдание на Б. П. Д. „Промышленіе" 16-ий ноемврий 1875"; 4) Едно „поручителство" отъ 23-й априлъ — Цариградъ, издадено на името на Никола Тодоровъ, „като тоя последниятъ стана управитель на книгопродавницата на това Дружество въ Търново" и 5) Листче-рѫкописъ на гръцки]. 1870—[1876]. Размѣри: 20×13 см. — Даръ.

№ 599. [**Разговорникъ** отъ Христаки Павловичъ Дупничанинъ на гръцко-български. Печатанъ презъ 1835. Безъ заглавна страница, съ Предисловіє — возлюбленнѣйшіи мои Единородни!]. [IV]+99 стр. Размѣри: 20×13 см. — Даръ.

№ 600. Тетрадка-рѫкописъ, съ гръцки букви, а български слова на Ахѫ-Челебийско наречие. Черковни поучения отъ 1869 година на Георги Радевъ отъ с. Д. Райково отъ Пашмаклийско]. 285 стр. Размѣри: 22·5×19 см. — Даръ.

1939

№ 601. Тетрадка, съдържаща пълни преводи и кратки съдържания на стари турски документи, които се пазятъ въ Пловдивската народна библиотека-музей. Пловдивъ. 1938. 56 стр. Размѣри: 34×21 см.

№ 602. Пергаментенъ листъ отъ Евангелие. Рѫкописъ неизвестно отъ кой вѣкъ. Цвѣтна графика — червено и черно. 1 листъ. Размѣри: 28×21 см. Даръ.

№ 603. Писмо на Захари Зографъ до чорбаджи Вълко Теодоровичъ въ Копривщица. Филибе [1]836. 2 стр. Размѣри: 22×35 см. Даръ. — Архивъ на Йоакимъ и Георги Груеви.

№ 604. Писмо на Пенчо П. Славейковъ до Милошъ Хр. Г. Дановъ. София. 1910. 4 стр. Размѣри: 21×17 см. Даръ.

№ 605. Писма на Петко Р. Славейковъ до Георги Груевъ. Цариградъ, Одринъ, Солунъ, Стара-Загора. 1868—1878. Размѣри — различни. Даръ. — Архивъ Груеви.

№ 606. Писма на Ст. Верковичъ до Георги Груевъ. Сересъ. 1876. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 607. Писма на Маринъ Дриновъ до Георги Груевъ. Прага, Неаполъ. 1869—1870. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 608. Писма на проф. Ив. Шишмановъ до Йоакимъ Груевъ. София, Zürich. 1905, 1908. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 609. Писма на В. Д. Стояновъ до Георги Груевъ. Галацъ, Браила. 1868—1872. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 610. Писмо на Василъ Друмевъ [подпечатано съ печата на Българското книжовно дружество] до Георги Груевъ. Браила. 1870. Размѣри: 34×21 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 611. Писма на Гавраилъ Кръстевичъ до Йоакимъ Груевъ. Цариградъ 1884—1892. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 612. Писмо на Константинъ Величковъ до Антимъ — екзархъ български. Цариградъ. 1876. Размѣри: 20 5×30 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 613. Писмо на Неофитъ Рилски до чорбаджи Салчо Иоановичъ. Рилска обитель. 1861. Размѣри: 35·5×22 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 614. Писма на Николай Павловичъ до Георги Груевъ. Свищовъ. 1870—1872. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 615. Писмо на Константинъ Иречекъ до Йоакимъ Груевъ. Виена. 1911' Размѣри: 14·5×23 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 616. Писма на Стоянъ Михайловски до Йоакимъ Груевъ. Пловдивъ. София. 1880—1912. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 617. Писмо на Илия Блъсковъ до Йоакимъ Груевъ. Шуменъ. 1906 Размѣри: 21·5×13·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 618. Писма на М. К. Буботиновъ до Георги Груевъ и една телеграма. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 619. Писма на Д-ръ Ст. Чомаковъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 620. Писма на Найденъ Геровъ и на брата му Костадинъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 621. Писмо на Милетия [на втората страница — турски текстъ]. Размѣри: 14×9·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 622. Писма на Митрополититѣ Симеонъ, Панаретъ, Гервасий и др. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 623. Писма на Найденъ п. Стояновъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 624. Писма на Хр. Пулековъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 625. Писма на Хр. Ст. Захариевъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 626. Писма на Х. Г. П. Ивановъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 627. Две писма отъ Рилския манастиръ до Салчо Ивановичъ въ Пловдивъ. 1843, 1852. Размѣри — различни. — Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 628. Писма на Тъпковъ до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 629. Писма на П. Станчовъ до Георги Груевъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 630. Писма на С. Салгънджиевъ до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 631. Писма на Архимандритъ Теодосий до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 632. Писма и документи на Йоакимъ Груевъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 633. Два документа, произхождащи отъ Хилендарския манастиръ. 1836, 1840. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 634. Писма и документи отъ Грую попъ Черневъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 635. Писма и документи отъ Екзархъ Йосифъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 636. Писма на Икономъ п. Петъръ Димитровъ до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 637. Кѫрвави приключения изъ последнитѣ години на Бѫлгарското, Робство — романъ отъ Антона С. Мигова. Часть пѫрва. [Рѫкописъ]. Стара Загора. 1879 година. 178 стр. Размѣри: 25×18 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 638. Синодално писмо отъ гръцката патриаршия до Пловдивската църковна община. [На гръцки]. 1 листъ. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 639. Писма на Тодоръ Икономовъ до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 640. Писма на Митрополитъ Григорий до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 641. Писма на Илариoнъ Ловченски, Илариoнъ Кюстендилски, Илариoнъ Макариополски и Иеромонахъ Илариoнъ Зографски до Георги Груевъ въ Цариградъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 642. Писма на Георги Груевъ до брата си Йоакимъ и др. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 643. Писмо на Иванъ Богоровъ до Георги Груевъ въ Цариградъ. Виена. 1868. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 644. Адресъ отъ учителитѣ на първа Софийска мѫжка гимназия до Йоакимъ Груевъ. София. 1908. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 645. Присѫдата по дѣлото на А. Такела. Пловдивъ. 1905. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 646. Материали по юбилея на Йоакимъ Груевъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 647. Документи, актове и други материали отъ времето на директорствуването на Йоакимъ Груевъ въ Девическата и Мѫжката гимназии въ Пловдивъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 648. Материали около смъртьта на Йоакимъ Груевъ: 1. Съболезнователни телеграми; 2. Българската преса за смъртьта на сѫщия; 3. Съболезнователни писма и 4. Благодарствени писма. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 649. Материали отъ Йоакимъ Груевъ: документи по имотни въпроси, заявления, разписки и др. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 650. Рѫкописни бележки на Йоакимъ Груевъ, засѣгащи разни въпроси. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 651а, б. Рѫкописи на Йоакимъ Груевъ: „Моитѣ спомени“, „Чомаковци“ и др., публикувани въ отдѣлни книги въ сп. „Български прегледъ“. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 652а, б. Рѫкописи на Георги Груевъ и Йоакимъ Груевъ, между които — и много преводи. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 653. Материали, засѣгащи администрацията, просвѣтата, стопанския и политически животъ на Източна Румелия. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 654. Кодикъ на българското училище на сфєтѷи Кіріла и Методіа отъ 1850. Размѣри: 34·5×23 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 655. Смѣтка на даденото за отпечатваніе за задружнѫ см/кѫ на J. Груевъ & Хр. Г. Дановъ и J. Г. Трувчевъ, 1861—1873 [104 пълни рѫкописни страници. Къмъ самата смѣтководна книга — Договорътъ между J. Груевъ — отъ една страна и Хр. Дановъ и J. Трувчевъ — отъ друга за сътрудничеството имъ „за книжнѫ трьговіѫ“. Пловдивъ. 1866]. Размѣри: 34×24·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 656. Изложєнія на разновидны-тѣ прѣстѫплєнія и злоупотрѣблєнѭ, упражнѥмы отъ Пловдивскаго митрополита г-на Хрисанѳа [Въ два екземпляра — единъ на български, другъ на гръцки езици. Една чернова на изложението]. Размѣри различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 657. Документи и писма до и отъ Йоакимъ и Георги Груеви — отпреди и следъ освобождението. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 658. Писма, телеграми и други материали по смъртьта на Георги Груевъ. 1899. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 659. Писма и документи на гръцки езикъ отпреди освобождението. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 660. Писма и документи отъ и за чорбаджиитѣ: Вълко, Салчо, Димитраки и др. Всички — отпреди освобождението. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 661. Съгласително писмо и смѣтка на Женското дружество. — Копривщица, 1863, 1876—1877. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 662. Входящий Билянцъ отъ 1873 до 1887 [на книгоиздателското сдружение между И. Груевъ & Хр. Г. Дановъ и И. Г. Трувчевъ. На край — „Утѫкмително“] Размѣри: 27×20 см. Даръ. - Сѫщиятъ архивъ.

№ 663. Печатни книги, вестници, писма и други документи отпреди освобождението и отъ Румелийско време. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 664. Протоколи на българската Екзархия, [държани отъ Георги Груевъ] Размѣри: 31×18 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 665. Частна книга за задължванія на Георгія Груевъ. Цариградъ. 1874—1878. Размѣри: 29·5×21 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 666. Rapport du Directeur de L'Instruction publique à Son Altesse le Gouverneur Général de la Roumelie Orientale, sur la situation de l'Instruction dans la Province pendant l'année scolaire 1881—1882. Plovdiv. 1882. — Размѣри: 33·5×22 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 667. Патентъ, № 215 и писмо на Дирекцията на правосѫдието въ Източна Румелия, № 3640 отъ 1880, съ което се съобщава на Георги Груевъ, че е назначенъ за председатель на Върховното сѫдилище. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 668. Слово, произнесено на 22 октомврия 1879 година отъ Негово Високопревъзходителство Генералъ-Губернатора на Източна Румелия, при отварянето на Областното Събрание. [Пловдивъ. 1879]. Размѣри; 34·5×26·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 669. Къмъ достоуважаемы-тѣ Европейски комисари по устроеніе-то на Въсточна Румеліа. [Изложението е подписано отъ около осемдесеть души]. Размѣри: 37·5×24·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 670. Петь оплаквания противъ беззаконията на гръцкия владика въ Пловдивъ, Хрисантъ, отправени До Высокославното Царско Правителство на Негово Императорско Величество, отъ Т. Пазарджишката кааза — Копривщица, Калоферъ, Карлово, Сопотъ и др. 1857. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 671. Дописки и писма до редакцията на в. „Марица" въ Пловдивъ, чрезъ Георги Груевъ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 672. Повѣрителна записка за Негово Сіятелство Княза Дондукова—Корсакова, Императорскый Русскый Комиссарь въ Българія, отъ Българский Екзархъ. [Чернова на записката, писана отъ Георги Груевъ. Пловдивъ. 1878]. Размѣри: 29×23 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 673. Стихосложеніе, Нова Исторія и Недоволный отъ своето състояніе. [Рѫкописни материали отпреди Освобождението]. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 674. Писма и документи по командировката на Йоакимъ Груевъ въ Цариградъ презъ 1888 година — да издири въ тамошнитѣ библиотеки и архиви материали за историята и културата на българския народъ, преди и следъ падането му подъ турското робство. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 675. Молба на българското население въ Пловдивъ, отправена до Турското правителство — църквитѣ Св. Недѣля и Св. Петка, изградени отъ българитѣ, да се отнематъ отъ присвоителитѣ-гърци. [Следватъ подписитѣ на четиридесеть души] Пловдивъ. 1874. Размѣри: 78×55 см. Даръ отъ Пловдивската митрополия.

№ 676. Изложеніе за поведеніето на Пловдивскій Митрополитъ Г-на Хрисанѳа въ Габарево и въ околнитѣ му села на Казанлѫшката кааза. 1857 (?). Размѣри: 44·5×36 см. Даръ. — Архивъ на Груеви.

№ 677. Уставъ за управленіе на Българскѫ-тѫ Общинѫ въ Цариградъ, заедно съ други документи по църковния въпросъ. [Уставътъ е подписанъ отъ Иларионъ Макариополски, Хр. П. Тъпчилещовъ, П. Р. Славейковъ, С. Г. Гидиковъ, Д-ръ Ст. Чомаковъ, Н. П. Тъпчилещовъ, Ст. Камбуровъ, Г. Груевъ и други]. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 678. Частни писма и документи съ политико-общественъ характеръ, отпреди и следъ освобождението. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 679. Писма и документи съ обществено-църковенъ характеръ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 680. Частни писма и документи следъ освобождението, повечето отъ които сѫ съ общественъ характеръ. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 681. Евангелие [Рѫкописъ на пергаментъ, безъ начало и край. [Цвѣтна графика — черно мастило и бледенъ карминъ]. 2 писани листа. Размѣри: 22·3×16·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 682. Петокнижие [Кѫсъ, съ съдържание отъ Мойсеевото петокнижие. Рѫкописъ на пергаментъ. Цвѣтна графика — черно мастило и бледенъ карминъ. Безъ начало и край]. 5 писани листа. Размѣри: 24·5×17·5 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 683. Книга родства Ісуса Христа сына Давидова, сына Авраамля. [Рѫкописъ на книга, съ черно мастило. Принадлежитъ Христу поп Миркову, 1855 лѣто]. Размѣри: 20×15 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 684. Рѫкописъ отъ проф. Гавраилъ И. Кацаровъ: 1. Антични паметници изъ България [печатано въ Изв. Българ. археол. институтъ, кн. VIII, 1935] и 2 Релиефи и статуйки отъ Мадара [печатано въ Сборникъ Мадара, т. I.]. Различни размѣри. Даръ.

№ 685. Рѫкописи на писателя Falco Peregrinus [Ник. п. Филиповъ] на негови печатани творби, заедно съ нѣкои коректурни шпалти: Майка, за Царщината — Записки на ловеца, Легендата на Манчо и др. Размѣри — различни. Даръ.

№ 686. Рѫкописи на Д-ръ Ив. Велковъ: 1. Мадара — разкопки, 1924—1928 2. Прабългарски и други постройки. Размѣри — различни. Даръ.

№ 687. Рѫкописи на писателката Калина Малина на нейни печатани разкази. [Нѣкои отъ разказитѣ сѫ въ машинописъ, съ рѫкописни поправки и допълнения]. Размѣри — различни. — Даръ.

№ 688. Рѫкописи на критика Д. Б. Митовъ: литературни портрети на Ламартинъ, Емилъ Зола, Анатолъ Франсъ и др. [Печатани въ книгата му „Знамена“. Нѣкои отъ работитѣ сѫ въ машинописъ, съ рѫкописни поправки и допълнения]. Размѣри — различни. — Даръ.

№ 689. Писма на Д-ръ Салчо Груевъ — дарительтъ на архивата на братя Иоакимъ и Георги Груеви [съ частенъ характеръ]. Размѣри — различни. Даръ — Архивъ Груеви.

№ 690. Турски документи: 1. Ферманъ отъ времето на Султанъ Мустафа II отъ 1697 година; 2. Сѫдебно решение отъ 1802 година; 3. Сѫдебно решение на Пловд. кадия отъ 1871 година; 4. Сѫдебно решение на Пловд. мюфтия отъ 1872 година; 5. Ферманъ до кадията на островъ Имбросъ и 6. Преводитѣ на всички тия документи. Размѣри — различни. Даръ отъ Александъръ Демирджибашиянъ отъ Пловдивъ.

№ 691. Турски документи отпреди освобождението [съ преводитѣ имъ въ тетрадка]. Размѣри — различни. Даръ. — Архивъ Груеви.

№ 692. Писма и документи отпреди и следъ освобождението: 1. Две писма отъ Евлоги Георгиевъ до Артинъ Гидиковъ, 1879—1880; 2. Документи и писма отъ с. Брѣстовица; 3. Документи отъ Станимѫка и др. Размѣри — различни. Даръ.

№ 693. Книга за сѫдебни мита въ Пловдивска область отпреди освобождението, отъ 1878—1879 години. Размѣри: 36×24 см. Даръ — Архивъ Груеви.

№ 694. Писмо на Иванъ Вазовъ до г-жа Мария Йоакимъ Груева по случай смъртьта на съпруга ѝ. Размѣри: 11×7·3 см. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 695. Печатни и рѫкописни турски документи: 1. Описъ на разни имоти на Воденския манастиръ; 2. Крепостенъ актъ, 1873. 3. Правилникъ за пощитѣ и телеграфитѣ въ Турция, заедно съ мѣстата, гдето е имало пощенска служба, 1868 и 4. Правилникъ за народнитѣ земедѣлски каси — печатано въ Дунавската печатница, Русчюкъ, 1864. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 696. Бележници на Йоакимъ Груевъ отъ различни години. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 697. Четири адреса до Йоакимъ Груевъ отъ различни години. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 698. Турски литографирани и рѫкописни документи отпреди освобождението. Размѣри — различни. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 699. Колекция по ботаника [папка въ размѣри: 35×24 см.]. Даръ. — Сѫщиятъ архивъ.

№ 700. Турски документи отпреди освобождението: фермани и др. Размѣри — различни. Даръ отъ Д-ръ Ал. Пѣевъ отъ Пловдивъ.

Книженъ имотъ — Dépôts

Въ края на 1936 год. Пловдивската народна библиотека броеше 168956 тома.

Презъ 1937 год. сѫ постѫпили 3428 съчинения въ 4586 тома и 570 периодически издания въ 2067 тома.

Презъ 1938 год. сѫ постѫпили 5686 съчинения въ 6376 тома и 741 периодически издания въ 2407 тома.

Презъ 1939 год. сѫ постѫпили 3533 съчинения въ 3651 тома и 609 периодически издания въ 840 тома.

Всички тия съчинения и периодически издания по езици се разпредѣлятъ така:

1937

Български	3559	съчинения и периодически издания въ	5736	тома.
Руски	49	„ „ „ „	56	„
Френски	259	„ „ „ „	603	„
Нѣмски	38	„ „ „ „	76	„
Английски	19	„ „ „ „	73	„
Разни	74	„ „ „ „	109	„
Всичко . . Total pendant l'année 1937	3998	съчинения и периодически издания въ	6653	тома.

Отъ тия книги 80 съчинения и периодически издания въ 89 тома сѫ купени, 3124 съчинения и периодически издания въ 4019 тома сѫ постѫпили по закона и 794 съчинения и периодически издания въ 2545 тома — подарени.

1938

Български	4944	съчинения и периодически издания въ	5485	тома.
Руски	221	„ „ „ „	282	„
Френски	1200	„ „ „ „	1745	„
Нѣмски	297	„ „ „ „	342	„
Английски	86	„ „ „ „	100	„
Разни	679	„ „ „ „	829	„
Всичко . . . Total pendant l'année 1938	6427	съчинения и периодически издания въ	8783	тома.

Отъ тия книги 214 съчинения и периодически издания въ 447 тома сѫ купени, 3131 съчинения и периодически издания въ 3782 тома сѫ постѫпили по закона за д. п. произведения и 3082 съчинения и периодически издания въ 4554 тома — подарени.

1939

Български	3571	съчинения и периодически издания въ	3767	тома.
Руски	45	„ „ „ „	51	„
Френски	231	„ „ „ „	294	„
Нѣмски	57	„ „ „ „	93	„
Английски	30	„ „ „ „	32	„
Разни	208	„ „ „ „	245	„
Всичко . . . Total pendant l'année 1939	4142	съчинения и периодически издания въ	4491	тома.

Отъ тия книги 224 съчинения и периодически издания въ 283 тома сѫ купени, 3614 съчинения и периодически издания въ 3642 тома сѫ постѫпили по закона и 304 съчинения и периодически издания въ 566 тома — подарени отъ разни лица и институти.

Отъ казаното до тукъ за книжния имотъ извличаме, че въ края на отчетната 1937 год. Пловдивската народна библиотека е брояла, безъ да се смѣтатъ дупликатитѣ, постѫпили въ нея било като даръ, било по закона за депозиране печатни произведния, всичко:

Книги — Livres

Въ края на	1936 г.	имаше	92741	съчинения	въ	101612	тома	
„ „ „	1936 „	„	507	рѫкописа	„	508	„	
До „ „	1937 „	постѫпиха	74	съчинения	„	83	„	купени
„ „ „	1937 „	„	2627	„	„	2676	„	по закона
„ „ „	1937 „	„	794	„	„	2545	„	даръ
До края на	1937 „	„	37	рѫкописа	„	38	„	купени и даръ
Всичко въ края на Total à la fin de	1937 г.	има	96780	съчинения	въ	107462	тома	

Периодически издания — Périodiques

Въ края на	1936 г.	имаше	15005	съчинения	въ	22637	тома
До „ „	1937 „	постѫпиха	570	„	„	2067	„
Всичко въ края на Total à la fin de	1937 г.	има	15575	съчинения	въ	24704	тома

Или всичко заедно съ 44316 тома дупликати библиотеката броеше въ края на 1937 година 176482 тома.

Ou bien le total du dépôt, y compris 44316 volumes duplicata, vers la fin de l'année s'élevait à 176482 volumes.

Между купенитѣ книги и периодически издания се броятъ и безплатнитѣ приложения къмъ разнитѣ списания.

Отъ казаното до тукъ за книжния имотъ извличаме, че въ края на отчетната 1938 година Пловдивската народна библиотека е брояла, безъ да се смѣтатъ дупликатитѣ, постѫпили въ нея било като даръ, било по закона за депозиране на печатни произведения, всичко:

Книги — Livres

Въ края на	1937 г.	имаше	95442	съчинения	въ	104373	тома	
„ „ „	1937 „	„	544	рѫкописа	„	546	„	
До „ „	1938 „	постѫпиха	181	съчинения	„	381	„	купени
„ „ „	1938 „	„	2722	„	„	2840	„	по закона
„ „ „	1938 „	„	3082	„	„	4554	„	даръ
До края на	1938 „	„	56	„	„	59	„	даръ и купени
Всичко въ края на Total à la fin de	1938 г.	има	102027	съчинения	въ	112753	тома	

Периодически издания — Périodiques

Въ края на	1937 г.	имаше	15559	съчинения	въ	24585	тома
До „ „	1938 „	постѫпиха	741	„	„	2407	„
Всичко въ края на Total à la fin de	1938 г.	има	16300	съчинения	въ	26992	тома

Или всичко заедно съ 44316 тома дупликати, библиотеката броеше въ края на 1938 година 184061 тома.

Ou bien le total du dépôt, y compris 44316 volumes duplicata, vers la fin de l'année 1938 s'élevait à 184061 volumes.

Отъ казаното до тукъ за книжния имотъ извличаме, че въ края на отчетната 1939 година Пловдивската народна библиотека е брояла, безъ да се смѣтатъ дупликатитѣ, постѫпили въ нея било като даръ, било по закона за депозиране на печатни произведения, всичко:

Книги — Livres

Въ края на 1938 г. имаше 98345 съчинения въ 107407 тома
„ „ „ 1938 „ „ 600 ржкописа „ 605 „
До „ „ 1939 „ постжпиха 200 съчинения „ 245 „ купени
„ „ „ 1939 „ „ 3102 „ „ 3129 „ по закона
„ „ „ 1939 „ „ 304 „ „ 566 „ даръ
До края на 1939 „ „ 100 ржкописа „ 102 „ купени и даръ

Всичко въ края на
Total à la fin de 1939 г. има 102651 съчинения въ 112054 тома

Периодически издания — Périodiques

Въ края на 1938 г. имаше 16233 съчинения въ 26274 тома
До „ „ 1939 „ постжпиха 609 „ „ 840 „

Всичко въ края на
Total à la fin de 1939 г. има 16842 съчинения въ 27114 тома

Или всичко заедно съ 44316 тома дупликати, библиотеката броеше въ края на 1939 година 183484 тома.

Ou bien le total du dépôt, y compris 44316 volumes duplicata, vers la fin de l'année 1939 s'élevait à 183484 volumes.

Обща таблица на книжния имотъ на библиотеката по езици
Tableau général des dépôts par langues

№ по редъ	Езици — Langues	До края на A la fin de 1936				Постжпили презъ Entrés pendant 1937				Всичко до края на 1937 Total à la fin de 1937	
		Книги Livres		Пер. издания Périodiques		Книги Livres		Период. издания Périodiques			
		Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes
1	Стари класич. езици — Langues classiques										
	а) на гръцки езикъ — en grec .	73	92	—	—	1	1	—	—	74	93
	б) „ латински езикъ — en latin .	183	246	—	—	4	4	—	—	187	250
2	Славянски езици — Langues slaves										
	а) на български езикъ — en bulgare	71077	72961	12352	14565	2543	2590	453	1293	86425	91409
	б) „ руски езикъ — en russe . .	5511	7719	491	2692	38	43	7	7	6047	10461
	в) „ сръбски езикъ — en serbe .	297	329	93	148	1	1	1	1	392	479
	г) „ остан. слав. езици — en autres langues slaves	852	974	124	376	—	—	3	3	979	1353
3	На френски езикъ — en français .	8549	11386	1039	2973	65	65	18	22	9671	14446
4	„ нѣмски езикъ — en allemand .	2845	4019	392	751	20	25	10	12	3267	4807
5	„ английски езикъ — en anglais .	1513	1869	144	561	8	9	3	3	1668	2442
6	„ романски ез. изобщо — en langues romanes en général . . .	237	303	29	31	—	—	1	1	267	335
7	На новогръцки езикъ — en nouveau grec	787	882	16	54	—	—	—	—	803	936
8	На разни езици (тур., евр. и пр.) — en diverses langues	817	834	309	367	21	21	7	7	1154	1229
9	Ржкописи, старопеч. и др. паметници — manuscrits, incunables et autres	507	508	—	—	37	38	—	—	544	546
	Всичко — Total . .	93248	102122	14989	22518	2738	2797	503	1349	111478	128786
	Заедно сь дупликатитѣ разпредѣлени по разни езици . .									41636	44316
	Всичко — Total . .									153114	173102

Обща таблица на книжния имотъ на библиотеката по езици
Tableau général des dépôts par langues

№ по редъ	Езици — Langues	До края на / A la fin de 1937				Постжпили презъ / Entrés pendant 1938				Всичко до края на 1938 / Total à la fin de 1938	
		Книги Livres		Пер. издания Périodiques		Книги Livres		Период. издания Périodiques			
		Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes
1	Стари класич. езици — langues classiques :										
	а) на гръцки езикъ — en grec .	74	93	—	—	4	4	—	—	78	97
	б) „ латински езици — en latin .	187	250	—	—	7	7	—	—	194	257
2	Славянски езици — Langues slaves										
	а) на български езикъ — en bulgare	73620	75551	12805	15858	2633	2727	391	1107	89449	95243
	б) „ руски езикъ — en russe . .	5549	7762	498	2699	36	40	7	10	6090	10511
	в) „ сръбски езикъ — en serbe	298	330	94	149	5	6	1	1	398	486
	г) „ остан. слав. езици — autres langues slaves	852	974	127	379	1	2	2	2	982	1357
3	На френски езикъ — en français	8614	11451	1057	2995	97	105	20	46	9788	14597
4	„ нѣмски езикъ — en allemand	2865	4044	402	763	66	73	11	19	3344	4899
5	„ английски езикъ — en anglais	1521	1878	147	564	10	20	3	3	1681	2465
6	„ романски езици изобщо — en langues romanes en général	237	303	30	32	3	4	1	1	271	340
7	На новогръцки езикъ — en nouveau grec	787	882	16	54	13	18	—	--	816	954
8	На разни езици (тур., евр. и др.) — en diverses langues	838	855	316	374	28	28	6	6	1188	1263
9	Ржкописи, старопеч. и др. паметници — Manuscrits, incunables et autres	544	546	—	—	56	59	—	—	600	605
	Всичко — Total . .	95986	104919	15492	23867	2959	3093	442	1195	114879	133074
	Заедно съ дупликатитѣ разпредѣлени по разни езици . .									41636	44316
	Всичко — Total . .									156515	177390

Обща таблица на книжния имотъ на библиотеката по езици
Tableau général des dépôts par langues

№ по редъ	Езици — Langues	До края на 1938 A la fin de 1938				Постжпили презъ 1939 Entrés pendant 1939				Всичко до края на 1939 Total à la fin de 1939	
		Книги Livres		Пер. издания Périodiques		Книги Livres		Период. издания Périodiques			
		Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes	Съчинения Ouvrages	Томове Volumes
1	Стари класич. езици — Langues classiques :										
	а) на гръцки езикъ — en grec .	78	97	—	—	—	—	—	—	78	97
	б) „ латински езикъ — en latin	194	257	—	—	11	11	—	—	205	268
2	Славянски езици — Langues slaves										
	а) на български езикъ — en bulgare	76253	78278	13196	16965	2905	2955	490	498	92844	98696
	б) на руски езикъ — en russe .	5585	7802	505	2709	33	34	6	6	6129	10551
	в) „ сръбски езикъ — en serbe .	303	336	95	150	1	1	2	5	401	492
	г) „ остан. слав. езици—en autres langues slaves	853	976	129	381	15	16	1	1	998	1374
3	На френски езикъ — en français .	8711	11556	1077	3041	188	200	18	22	9994	14819
4	„ нѣмски езикъ — en allemand .	2931	4117	413	782	31	33	9	9	3384	4941
5	„ английски езикъ — en anglais	1531	1898	150	567	9	9	1	1	1691	2475
6	„ романски ез. изобщо—en langues romanes en général	240	307	31	33	—	—	1	1	272	341
7	„ новогръцки езикъ—en nouveau grec	800	900	16	54	3	3	—	—	819	957
8	„ разни езици (тур., евр. и др.) — en diverse, langues	866	883	322	380	106	112	8	8	1302	1383
9	Ржкописи, старопеч. и др. паметници — Manuscrits, incunables et autres	600	605	—	—	100	102	—	—	700	707
	Всичко — Total . .	98945	108012	15934	25062	3402	3476	536	551	118817	137101
	Заедно съ дупликатитѣ разпредѣлени по разни езици . .									41636	44316
	Всичко — Total . .									160453	181417

Дупликати — Duplicata

Презъ отчетнитѣ 1937, 1938 и 1939 год. въ инвентара на дупликатитѣ не е постжпилъ нито единъ екземпляръ. Това се дължи на измѣнението въ закона за депозиране на печатни произведения (Вж. „Държавенъ вестникъ“ отъ януарий 1925 год.). Отъ това следва, че броятъ на съчиненията и този на томоветѣ оставатъ толкова, колкото сж били въ края на 1936 год. — 41636 съчинения въ 44316 тома.

Статистика — Statistique

Статистиката на библиотеката ни позволява да знаемъ всѣки моментъ не само колко и какви книги сж четени преди единъ день било въ читалнята, било вънъ отъ нея и колко и какви посетители сж работили въ библиотеката, но и какво е челъ всѣки отъ тѣхъ.

Резултатътъ отъ държанитѣ статистически бележки, както презъ миналитѣ години, така и презъ отчетнитѣ 1937, 1938 и 1939 год. се групираше всѣкимесечно въ една прегледна статистическа ведомость, която се излагаше презъ цѣлия месецъ на опредѣлено мѣсто въ библиотечната читалня. Всички статистически материали, събирани всѣкидневно, даватъ следнитѣ резултати по статистиката на библиотеката.

1937

Читалня — Salle de lecture

Презъ цѣлата отчетна година библиотечната читалня е била отворена 288 дни. Библиотечната читалня и въобще библиотеката презъ отчетната година се е посещавала сравнително много добре; тя е имала срѣдно 166 читатели на день или всичко презъ цѣлата година 47823.

Общиятъ брой на посетителитѣ и разпредѣлението имъ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие въ читалнята — Nombre des lecteurs par profession

Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires: Офицери-Officiers	Военни Militaires: Войници-Soldats	Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци—Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовни—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1937
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.			м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . Janvier . .	51	14	2020	652	63	—	—	12	2	1	38	41	22	66	34	—	3	16	—	5	—	1089	56	4185
Февруарий . Février . .	55	6	2068	331	83	—	2	6	8	—	97	33	27	122	105	—	—	28	—	18	—	1544	81	4614
Мартъ . . . Mars . . .	43	8	1422	289	72	—	—	4	20	—	66	14	29	87	45	—	17	13	—	21	—	1268	80	3498
Априлъ . . . Avril . . .	35	4	1369	238	63	—	1	3	12	1	66	12	23	48	31	—	9	12	—	9	—	915	46	2897
Май . . . . Mai	36	8	1129	337	52	—	—	6	1	—	54	12	24	27	20	—	—	14	—	24	—	592	45	2381
Юний . . . Juin	55	12	1248	241	61	—	—	5	3	—	84	12	13	27	10	—	—	5	—	14	—	517	34	2338
Юлий . . . Juillet . . .	72	25	2289	973	32	—	2	43	9	1	30	10	16	55	22	—	—	26	—	27	—	923	106	4661
Августъ . . Août . . .	112	59	2260	1174	77	—	—	32	17	—	77	15	16	49	22	—	—	15	—	59	—	856	132	4972
Септемврий. Septembre .	71	12	2918	1409	127	—	1	43	3	1	92	25	42	33	29	—	1	13	—	26	—	1250	132	6228
Октомврий . Octobre . .	75	11	1992	454	82	—	4	56	1	—	68	29	30	18	18	—	7	17	—	18	—	987	50	3917
Ноемврий . Novembre .	32	12	2070	394	71	—	—	19	2	—	53	19	24	31	24	—	1	23	—	16	—	1164	45	4000
Декемврий . Décembre .	69	5	2018	312	46	—	3	6	9	1	83	22	62	55	36	—	4	20	—	38	—	1290	53	4132
Всичко презъ 1937 год. . Totalpendant l'année 1937	706	176	22803	6804	829	—	13	235	87	5	808	244	328	618	396	—	42	202	—	272	—	12395	860	47823

Домашенъ прочитъ — Prêt des livres à domicile

Освенъ въ читалнята библиотеката дава на своитѣ четци, срещу опредѣлена писмена или парична гаранция, възможность да получаватъ отъ нея книги за домашенъ прочитъ. Презъ 1937 год. сѫ поискали книги за домашенъ прочитъ 4653 души.

Разпредѣлението на четцитѣ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие — Nombre des lecteurs par profession

Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires		Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци—Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовници—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1937
							Офицери-Officiers	Войници-Soldats																
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.			м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . Janvier . .	4	7	189	100	10	—	5	—	6	—	—	8	6	5	1	—	1	—	—	—	—	33	63	438
Февруарий . Février . .	3	1	149	79	2	—	3	1	6	—	—	4	5	4	3	—	—	—	—	2	—	42	50	354
Мартъ . . . Mars . . .	4	2	117	60	13	—	3	—	11	—	4	9	2	1	6	—	2	—	—	—	—	43	57	334
Априлъ . . Avril . . .	1	5	102	66	5	—	—	—	4	5	—	10	3	—	6	—	—	—	—	1	—	31	43	282
Май . . . . Mai	2	—	75	64	4	2	—	—	—	6	—	5	3	2	5	—	—	—	—	3	—	15	46	232
Юний . . . Juin	3	2	76	50	8	—	—	—	2	3	1	5	1	2	1	—	—	—	—	1	—	10	39	204
Юлий . . . Juillet . . .	13	2	125	141	9	—	2	1	—	5	5	5	—	2	—	1	—	—	—	—	—	41	65	417
Августъ . . Août . . .	11	5	180	169	12	—	2	—	3	4	9	5	7	2	—	—	—	—	—	—	—	19	48	476
Септемврий . Septembre .	4	4	239	223	11	—	2	3	—	3	3	4	5	4	2	—	—	—	—	1	—	43	57	608
Октомврий . Octobre . .	1	6	201	137	7	1	3	1	—	4	1	2	2	4	—	—	—	—	—	2	—	42	42	456
Ноемврий . Novembre .	2	5	188	124	6	—	2	—	1	4	—	4	4	4	1	—	—	—	—	1	—	34	46	426
Декемврий . Décembre .	3	7	185	118	2	—	2	1	5	4	1	6	2	5	1	—	—	—	—	3	—	46	35	426
Всичко презъ 1937 год. . Total pendant l'année 1937	51	46	1826	1331	89	3	24	7	38	38	24	67	40	35	26	1	3	—	—	14	—	399	591	4653

Кой какво е челъ — Nombre des lecteurs par profession

19

Читатели по занятие Nombre des lecteurs par profession		Богословски науки Théologie		Философски науки Philosophie: Философия, логика, психология, етика Philosophie, logique, psychologie, morale		Философски науки Philosophie: Окултни науки Sciences occultes		Педагогически науки Pédagogie		Филологически науки Philologie		Литература Belles-lettres: Обща Générale		Литература Belles-lettres: Българска Bulgare	
		Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A dom cile
Учители Professeurs et instituteurs	м.	14	—	24	—	4	—	51	—	13	—	68	29	63	53
	ж.	1	—	2	—	2	—	36	—	3	—	20	55	22	27
Ученици Étudiants et élèves	м.	128	—	764	—	154	—	1042	—	660	—	9001	2146	5234	1019
	ж.	7	—	67	—	13	—	211	1	200	—	3728	1473	2029	869
Чиновници Fonctionnaires	м.	8	—	17	—	4	—	11	1	16	—	251	123	57	36
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Военни—Militaires		—	—	—	3	2	—	20	2	1	2	61	34	8	25
Лѣкари Médecins	м.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	38	—	3
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	78	—	2
Адвокати—Avocats		—	—	12	—	1	—	11	—	12	—	15	9	2	33
Търговци—Négociants		—	—	1	1	2	—	1	—	—	—	43	98	4	20
Инженери и техници — Ingénieurs et techniciens		1	—	7	—	—	3	—	—	3	—	72	44	11	18
Занаятчии—Artisans		7	—	16	—	1	—	—	—	1	—	264	55	66	14
Работници — Ouvriers	м.	—	—	17	—	—	2	10	—	1	—	142	47	43	7
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Духовни—Membres du clergé		21	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3	—	—	3
Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes	м.	—	—	3	—	—	—	2	—	—	—	9	2	9	—
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—
Артисти: художници музиканти, актьори Artistes: peintres, musiciens, acteurs	м.	—	—	5	—	2	—	3	—	—	—	33	14	17	9
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
Свободни Sans profession	м.	104	—	277	—	56	—	181	—	209	—	3168	607	1164	105
	ж.	2	—	12	—	3	—	29	—	10	1	115	796	33	268
Всичко презъ 1937 год. Total pendant l'année 1937		293	—	1224	4	244	5	1609	4	1129	3	17001	5659	8763	2513

et des livres par matière, qu'ils ont lus pendant l'année

37

История Histoire				География, етнография, пжтешествия Géographie, ethnographie, voyages										Правни, политич. и социални науки Sciences juridiques, politiques et sociales				Технически науки Arts et métiers									
Обща Générale		Българска Bulgare		Обща Générale		Българска Bulgare		Естествени науки Histoire naturelle		Математически науки Mathématiques		Медицински науки Médecine		Право Droit		Пол. икономия, социология, статистика Économie politique, sociologie, statistique		Техника, стопанство, промишленость, търговия, занаяти Technique, économie, industrie, commerce, métiers		Изящни изкуства, спортъ Beaux-arts, sports		Военни и морски науки Arts militaires et marins		Справни книги Livres de référence	
Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur p'ace	Въ кжщи A domicile
29	2	18	—	43	—	4	—	79	—	12	—	4	—	2	—	37	—	6	—	13	1	17	—	8	—
1	2	6	5	—	—	1	—	36	—	7	—	3	—	—	—	5	—	—	—	3	—	—	—	—	—
753	—	497	—	168	—	70	—	853	—	950	—	486	—	335	—	1001	—	387	—	438	—	145	—	56	—
99	—	108	—	53	—	10	—	156	2	78	—	41	—	3	—	84	—	29	—	43	—	8	—	8	—
7	3	13	3	5	—	5	1	6	—	9	—	19	1	26	—	128	1	38	1	38	—	2	1	9	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	—	7	—	2	—	2	—	4	—	3	—	3	—	1	—	19	—	12	—	4	—	14	—	—	—
1	1	—	—	—	—	—	—	2	8	1	—	33	6	—	—	3	4	—	—	—	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4	—	94	—	40	5	2	—	—	—	5	—	—	—
7	1	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	41	1	5	1	4	—	3	—	2	—
—	—	4	—	1	1	—	—	18	—	6	—	1	—	—	—	34	—	88	6	5	—	2	—	3	—
26	—	5	—	4	—	—	—	10	—	6	—	29	—	1	—	45	—	23	—	35	—	9	—	—	—
4	—	1	—	—	—	—	—	10	—	4	—	2	—	—	—	26	—	3	—	2	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	3	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	6	—	65	—	4	—	2	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	—	2	—	3	—	—	—	—	—	1	—	6	—	—	—	8	—	—	—	81	—	—	—	—	—
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
99	—	109	—	33	—	21	—	391	—	261	—	372	—	130	—	734	—	197	2	203	—	75	—	29	—
28	1	27	—	1	1	3	—	19	4	9	—	22	—	—	—	30	3	5	—	4	—	—	—	—	—
1078	13	801	8	320	2	116	1	1586	14	1327	—	1029	7	598	—	2300	14	799	10	878	1	283	1	115	1

1938

Читалня — Salle de lecture

Презъ цѣлата отчетна година библиотечната читалня е била отворена 274 дни. Библиотечната читалня и въобще библиотеката презъ отчетната година се е посещавала сравнително много добре; тя е имала срѣдно 149 читатели на день или всичко презъ цѣлата година 40797.

Общиятъ брой на посетителитѣ и разпредѣлението имъ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие въ читалнята — Nombre des lecteurs par profession

1938

Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires		Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци—Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовни—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1938
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	Офицери-Officiers	Войници-Soldats	м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . Janvier . . .	57	31	2504	841	55	—	—	38	7	—	48	26	31	60	65	—	9	17	—	15	—	983	73	4860
Февруарий . Février . . .	50	12	2047	383	45	—	1	22	9	—	102	44	25	83	105	—	11	25	—	21	—	1177	77	4239
Мартъ . . . Mars	40	17	1586	522	45	—	1	30	6	—	74	22	14	48	53	—	24	12	—	20	—	839	55	3408
Априлъ. . . Avril	44	13	1206	395	44	—	1	22	3	—	57	10	11	22	40	—	5	18	—	15	—	646	18	2570
Май . . . . Mai	29	2	1348	281	55	1	2	—	13	1	65	9	13	50	32	—	17	12	—	22	—	797	35	2784
Юний . . . Juin	31	1	1438	281	25	—	2	16	7	—	43	11	4	31	19	—	8	1	—	10	—	595	30	2553
Юлий . . . Juillet . . .	84	4	1802	892	38	—	3	34	16	—	23	15	23	34	10	—	—	4	—	13	—	660	46	3701
Августъ . . Août	38	2	772	438	25	—	2	7	2	—	18	4	10	13	1	—	6	1	—	8	—	290	53	1690
Септемврий. Septembre .	78	—	2269	845	66	1	2	29	1	—	52	7	17	12	12	—	7	4	—	11	—	822	150	4385
Октомврий . Octobre . .	71	7	1623	279	69	—	3	11	2	1	48	8	21	26	8	—	—	8	—	16	—	877	59	3137
Ноемврий . Novembre .	46	26	1787	376	84	—	1	9	5	—	60	20	33	55	16	—	10	7	—	42	—	1086	57	3720
Декемврий . Décembre .	54	6	1747	327	64	—	2	14	21	—	63	40	38	55	68	—	10	3	—	26	—	1167	45	3750
Всичко презъ 1938 год. . Total pendant l'année 1938	622	121	20129	5860	615	2	20	232	92	2	653	216	240	489	429	—	107	112	—	219	—	9939	698	40797

Домашенъ прочитъ — Prêt des livres à domicile

Освенъ въ читалнията, библиотеката дава на своитѣ четци, срещу опредѣлена писмена или парична гаранция, възможность да получаватъ отъ нея книги за домашенъ прочитъ. Презъ 1938 год. сж поискали книги за домашенъ прочитъ 4529 души.

Разпредѣлението на четцитѣ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие — Nombre des lecteurs par profession

1938

Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires		Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци—Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовни—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1938
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	Офицери-Officiers	Войници-Soldats	м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . Janvier . . .	11	7	216	184	8	—	1	—	2	3	6	6	3	14	7	—	—	—	—	1	—	26	48	543
Февруарий . Février . . .	2	4	173	123	9	1	—	1	2	3	—	4	3	21	5	—	—	—	—	4	—	25	37	417
Мартъ . . . Mars. . . .	—	7	138	108	5	1	—	—	1	5	1	2	4	5	4	—	—	—	—	3	—	29	36	349
Априлъ. . . Avril	3	—	117	95	2	—	—	2	2	2	2	4	2	2	4	—	—	—	—	—	—	10	22	269
Май . . . . Mai.	4	3	99	91	5	—	—	14	—	3	2	2	3	3	4	—	—	—	—	—	—	13	28	274
Юний . . . Juin	8	1	128	93	2	—	—	—	2	1	1	3	4	3	2	—	—	—	—	1	—	12	35	296
Юлий . . . Juillet . . .	6	5	203	140	5	2	—	2	2	—	4	2	2	9	2	—	—	—	—	—	—	25	34	443
Августъ . . Août.	3	—	73	74	7	—	1	1	1	1	2	1	2	2	—	—	—	—	—	1	—	18	25	212
Септемврий . Septembre. .	12	1	194	210	6	—	5	—	4	1	3	4	3	2	1	—	—	—	—	5	—	30	47	528
Октомврий . Octobre. . .	10	3	146	122	6	—	3	3	1	2	—	5	3	3	—	—	—	—	—	2	—	27	38	374
Ноемврий . . Novembre. .	4	4	176	123	6	—	1	1	1	3	2	3	3	3	6	—	—	—	—	1	—	22	50	409
Декемврий . Décembre. .	4	7	166	99	15	—	—	3	—	—	—	6	6	4	9	—	—	—	—	1	—	33	62	415
Всичко презъ 1938 год. . Total pendant l'année 1938	67	42	1829	1462	76	4	11	27	18	24	23	42	38	71	44	—	—	—	—	19	—	270	462	4529

Кой какво е челъ — Nombre des lecteurs par profession

19

Читатели по занятие Nombre des lecteurs par profession		Богословски науки Théologie		Философски науки Philosophie				Педагогически науки Pédagogie		Филологически науки Philologie		Литература Belles-lettres			
				Философия, логика, психология, етика Philosophie, logique, psychologie, morale		Окултни науки Sciences occultes						Обща Générale		Българска Bulgare	
		Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile
Учители Professeurs et instituteurs	м.	10	—	24	—	—	—	56	2	18	—	81	57	45	47
	ж.	1	—	3	1	6	—	46	17	5	—	10	21	23	29
Ученици Étudiants et élèves	м.	160	—	619	—	56	—	1167	—	606	2	6255	2068	4953	1119
	ж.	25	—	58	—	41	—	299	—	123	1	2519	1463	2172	1170
Чиновници Fonctionnaires	м.	7	—	24	2	22	4	3	1	5	—	122	99	51	36
	ж.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	4	—	2
Военни — Militaires		—	—	1	4	2	—	7	—	1	—	22	25	17	17
Лѣкари Médecins	м.	4	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	18	7	17
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	39	—	2
Адвокати — Avocats		—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	22	21	1	24
Търговци — Négociants		—	—	1	—	3	—	—	—	1	—	42	49	20	27
Инженери и техници — Ingénieurs et techniciens		1	—	3	—	—	—	—	—	6	—	45	59	5	14
Занаятчии — Artisans		3	—	6	—	2	2	1	—	9	—	185	90	84	40
Работници Ouvriers	м.	1	—	7	—	1	—	3	—	7	—	196	62	106	24
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Духовни — Membres du clergé		1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes	м.	1	—	28	—	—	—	1	—	2	—	24	2	7	—
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Артисти: художници, музиканти, актьори Artistes: peintres, musiciens, acteurs	м.	4	—	1	—	1	—	6	—	1	2	28	23	15	1
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свободни Sans profession	м.	49	—	181	—	33	1	136	—	197	—	2204	395	853	98
	ж.	2	—	10	—	—	—	23	2	7	—	116	640	42	208
Всичко презъ 1938 год. Total pendant l'anneé 1938		269	—	968	9	167	7	1750	22	990	5	11875	5135	8403	2875

Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur p'ace	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur p'ace	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile
11	—	19	3	6	—	5	—	17	—	85	—	11	—	1	7	35	4	5	—	39	2	3	—	1	—
1	2	6	1	3	—	—	—	5	—	1	—	6	2	—	—	3	—	36	—	1	2	—	—	—	—
602	—	694	—	185	—	111	—	969	—	855	—	295	—	550	—	841	—	300	—	241	—	149	—	19	—
39	—	107	—	19	—	15	—	101	—	50	—	43	2	4	—	84	—	24	2	11	—	17	—	7	—
3	—	8	—	4	3	3	—	5	1	17	1	17	—	39	—	146	—	35	—	26	2	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	4	—	4	—	—	2	1	—	5	1	8	—	2	3	17	2	7	—	7	—	14	—	—	—
1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	8	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	—	126	—	78	—	—	—	3	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	8	—	6	—	34	—	5	—	4	—	—	—	1	—
2	—	2	—	—	—	1	—	7	—	3	—	2	—	1	1	25	—	50	—	—	—	3	—	—	—
5	—	4	2	3	—	—	—	2	—	—	—	29	—	—	—	32	—	30	—	6	—	3	—	1	—
1	—	4	—	—	—	—	—	4	—	4	—	11	—	3	—	15	—	10	—	2	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	8	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	1	—	21	—	—	—	2	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	3	17	—	3	—	—	—	2	—	1	—	1	—	1	—	25	—	4	—	58	6	—	—	1	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
98	—	62	2	25	—	9	—	168	—	120	—	193	—	221	—	617	4	238	—	100	—	37	—	12	—
5	—	4	—	2	—	2	—	22	—	21	—	25	—	—	—	18	—	3	—	7	—	—	—	—	—
792	5	941	8	256	3	146	2	1312	1	1163	2	658	4	955	11	2003	10	747	2	515	12	229	—	42	—

et des livres par matière, qu'ils ont lus pendant l'année

38

История Histoire		География, етнография, пжтешествия Géographie, ethnographie, voyages		Естествени науки Histoire naturelle	Математически науки Mathématiques	Медицински науки Médecine	Правни, политич. и социални науки Sciences juridiques, politiques et sociales		Технически науки Arts et métiers		Военни и морски науки Arts militaires et marins	Справни книги Livres de référence
Обща Générale	Българска Bulgare	Обща Générale	Българска Bulgare				Право Droit	Пол. икономия, социология, статистика Economie politique, sociologie, statistique	Техника, стопанство, промишленость, търговия, занаяти Technique, économie, industrie, commerce, métiers	Изящни изкуства, спортъ Beaux-arts, sports		

1939

Читалня — Salle de lecture

Презъ цѣлата отчетна година библиотечната читалня е била отворена 293 дни. Библиотечната читалня и въобще библиотеката презъ отчетната година се е посещавала сравнително много добре; тя е имала срѣдно 133 читатели на день или всичко презъ цѣлата година 38876.

Общиятъ брой на посетителитѣ и разпредѣлението имъ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие въ читалнята — Nombre des lecteurs par profession

1939

Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires		Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци—Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовни—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1939
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	Офицери-Officiers	Войници-Soldats	м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . Janvier. . .	109	18	1753	502	48	—	5	12	5	—	45	28	38	63	27	—	1	7	—	18	—	988	65	3723
Февруарий . Février . .	45	3	1620	290	68	—	2	4	5	—	68	31	10	126	69	—	4	5	—	33	—	1188	56	3627
Мартъ . . . Mars . . .	44	7	1651	283	53	—	1	6	2	1	77	34	14	76	34	—	1	8	—	22	2	911	46	3273
Априлъ . . Avril . . .	34	3	1207	289	49	—	3	5	4	—	38	24	9	45	33	—	1	13	—	7	—	430	33	2227
Май . . . . Mai	27	3	927	142	37	—	3	3	2	1	39	36	6	24	16	—	4	3	—	23	—	529	39	1864
Юний . . . Juin	64	3	1244	238	51	—	1	8	3	—	58	50	9	36	11	—	10	—	—	17	—	556	56	2415
Юлий . . . Juillet . . .	121	20	1375	522	42	3	2	8	7	—	30	33	14	9	4	—	2	3	—	8	—	440	34	2677
Августъ . . Août . . .	203	26	1429	967	67	—	—	1	1	—	23	36	7	27	11	—	2	—	—	50	—	501	135	3486
Септемврий. Septembre .	95	7	2081	820	76	—	—	14	5	—	26	64	9	45	38	3	1	3	—	21	—	857	187	4352
Октомврий . Octobre . .	29	3	1774	376	77	—	3	6	7	—	36	49	14	26	54	—	2	3	—	15	—	734	87	3295
Ноемврий . Novembre .	48	5	1811	373	111	—	1	2	2	—	44	54	19	27	42	—	—	3	—	19	—	998	75	3634
Декемврий . Décembre .	26	7	2432	345	111	—	4	1	11	1	25	76	18	34	31	—	2	2	—	8	—	1095	65	4294
Всичко презъ 1939 год. . Total pendant l'année 1939	845	105	19304	5147	790	3	25	70	54	3	509	515	167	538	370	3	30	50	—	241	2	9227	878	38876

Домашенъ прочитъ — Prêt des livres à domicile

Освенъ въ читалнята, библиотеката дава на своитѣ четци, срещу опредѣлена писмена или парична гаранция, възможность да получаватъ отъ нея книги за домашенъ прочитъ. Презъ 1939 год. сѫ поискали книги за домашенъ прочитъ 5012 души.

Разпредѣлението на четцитѣ по занятие се вижда отъ следната таблица:

Читатели по занятие — Nombre des lecteurs par profession

1939																								
Месеци Mois	Учители Professeurs et instituteurs		Ученици Élèves et étudiants		Чиновници Fonctionnaires		Военни Militaires		Лѣкари Médecins		Адвокати—Avocats	Търговци - Négociants	Инженери и техници Ingénieurs et techniciens	Занаятчии—Artisans	Работници Ouvriers		Духовни—Membres du clergé	Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes		Артисти Artistes		Свободни Sans profession		Всичко—Total 1939
							Офицери-Officiers	Войници-Soldats																
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.			м.	ж.					м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	
Януарий . . . Janvier . . .	7	—	249	150	11	1	2	1	1	1	—	6	4	6	4	—	—	1	—	1	—	23	58	526
Февруарий . Février . . .	13	3	201	90	13	—	3	—	—	2	—	3	2	7	2	—	—	—	—	7	—	30	57	433
Мартъ . . . Mars . . .	12	3	157	92	11	—	2	2	—	3	2	7	3	1	4	—	1	—	—	1	—	30	57	388
Априлъ. . . Avril . . .	7	3	145	88	7	—	4	1	—	1	—	1	1	—	2	—	—	—	—	—	—	17	31	308
Май . . . . Mai	5	2	123	52	5	—	2	—	—	4	—	2	1	—	—	—	—	—	—	2	—	14	44	256
Юний . . . Juin	12	2	111	76	12	—	1	—	1	6	3	2	3	2	—	—	—	—	—	1	—	32	50	314
Юлий . . . Juillet . . .	12	3	175	123	12	—	1	—	3	7	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	29	41	410
Августъ . . Août	8	7	205	184	11	—	—	—	3	5	1	3	4	1	—	—	1	—	—	1	—	40	53	527
Септемврий. Septembre. .	9	3	205	159	15	—	1	—	—	3	3	2	3	2	1	—	1	—	—	—	—	39	53	499
Октомврий . Octobre. . .	5	1	217	118	14	—	4	—	—	8	1	1	6	—	3	—	—	—	—	—	—	24	43	445
Ноемврий. . Novembre .	4	3	205	91	10	—	7	—	1	5	6	1	5	2	2	—	—	—	—	2	—	27	58	429
Декемврий . Décembre. .	3	10	222	83	25	5	5	—	—	5	8	2	6	3	8	—	1	—	—	—	—	29	62	477
Всичко презъ 1939 год. . . Total pend nt l'année 1939	97	40	2215	1306	146	6	32	4	9	50	26	30	40	24	26	—	4	1	—	15	—	334	607	5012

Кой какво е челъ — Nombre des lecteurs par profession

19

Читатели по занятие Nombre des lecteurs par profession		Богословски науки Théologie		Философски науки Philosophie				Педагогически науки Pédagogie		Филологически науки Philologie		Литература Belles-lettres			
				Философия, логика, психология, етика Philosophie, logique, psychologie, morale		Окултни науки Sciences occultes						Обща Générale		Българска Bulgare	
		Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кжщи A domicile
Учители Professeurs et instituteurs	м.	12	—	26	—	3	—	85	—	5	—	45	107	67	41
	ж.	6	—	1	1	1	—	22	—	46	—	—	41	18	23
Ученици Etudiants et élèves	м.	128	—	705	—	120	—	393	2	400	—	6042	2452	4752	1415
	ж.	18	—	65	3	1	—	122	—	117	1	2663	1459	1499	888
Чиновници Fonctionnaires	м.	20	—	28	—	6	—	6	—	4	—	124	169	37	83
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	3	3	2
Военни — Militaires		—	—	2	6	2	—	3	—	—	—	4	42	8	16
Лѣкари Médecins	м.	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	7	17	4	3
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95	—	9
Адвокати — Avocats		1	—	6	—	—	—	1	—	1	—	27	43	5	16
Търговци — Négociants		—	—	4	—	—	—	—	—	1	—	22	40	7	16
Инженери и техници — Ingénieurs et techniciens		—	—	4	—	1	—	—	—	1	—	272	64	24	8
Занаятчии — Artisans		—	—	24	—	4	—	2	—	1	—	215	37	116	5
Работници Ouvriers	м.	1	—	18	—	2	—	1	—	—	—	121	30	40	21
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—
Духовни — Membres du clergé		9	7	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	3	—
Писатели и журналисти Hommes de lettres et journalistes	м.	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	5	—
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Артисти: художници, музиканти, актьори Artistes: peintres, musiciens, acteurs	м.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	25	19	11
	ж.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свободни Sans profession	м.	15	—	305	4	19	—	72	—	127	—	1744	481	893	133
	ж.	1	—	33	9	2	—	59	1	6	—	183	884	63	298
Всичко презъ 1939 год. Total pendant l'anneé		212	7	1225	23	161	—	766	3	710	1	11493	5989	7563	2988

Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile	Въ библиотеката Sur place	Въ кѫщи A domicile
28	10	91	9	22	4	3	—	24	—	206	1	4	—	4	2	51	—	4	—	37	—	3	—	21	—
1	7	2	—	1	—	1	—	—	2	26	—	1	—	—	—	4	—	—	—	2	—	—	—	3	—
454	1	508	—	133	—	83	—	640	—	1304	1	224	3	757	—	865	1	342	—	270	—	106	—	13	—
133	—	148	—	11	—	26	—	88	—	112	—	24	—	18	—	66	—	24	—	16	—	14	—	3	—
7	2	2	1	12	1	2	—	8	—	27	5	48	—	12	2	143	5	48	—	3	2	11	—	1	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	4	—	4	2	—	1	1	10	2	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	6	—	—	—	17	—	—	—	2	—	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25	—	3	—	3	—	1	—	1	—	1	—	1	—	78	—	66	—	1	—	1	—	4	—	1	—
10	—	9	—	—	—	—	—	1	—	3	—	1	—	11	—	43	—	1	—	—	—	—	—	1	—
—	—	3	—	—	—	—	—	6	—	18	—	2	—	7	—	46	—	37	—	6	—	3	—	1	—
—	—	4	—	—	—	1	—	5	—	—	—	46	—	1	—	55	—	31	—	7	—	2	—	2	—
—	—	11	—	1	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	31	—	16	—	1	—	4	—	1	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—
—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	7	—	—	—	12	—	5	1	—	1	—	—	1	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	15	—	2	—	81	2	2	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
78	—	112	5	20	1	9	1	144	—	157	—	164	—	316	—	503	2	224	3	80	1	28	—	26	—
3	—	9	—	7	—	—	—	32	—	30	—	14	—	—	1	15	—	4	—	12	7	1	—	—	—
742	23	908	15	211	6	127	1	953	2	1885	7	543	6	1208	9	1935	12	741	5	519	14	189	3	74	—

et des livres par matière, qu'ils ont lus pendant l'année

39

История Histoire		География, етнография, пжтешествия Géographie, ethnographie, voyages					Правни, политич. и социални науки Sciences juridiques, politiques et sociales		Технически науки Arts et métiers			
Обща Générale	Българска Bulgare	Обща Générale	Българска Bulgare	Естествени науки Histoire naturelle	Математически науки Mathématiques	Медицински науки Médecine	Право Droit	Пол. икономия, социология, статистика Économie politique, sociologie, statistique	Техника, стопанство, промишленость, търговия, занаяти Technique, économie, industrie, commerce, métiers	Изящни изкуства, спортъ Beaux-arts, sports	Военни и морски науки Arts militaires et marins	Справни книги Livres de référence

III. Музей — Musée

Проучвания — Recherches

1937

1. Отъ 1 до 14. IV. се довършиха разкопкитѣ на Небетъ и Джендемъ тепета въ гр. Пловдивъ

2. Отъ 1 до 3. VI. проучихъ римскитѣ каптажи на Старозагорскитѣ бани и старинитѣ въ непосрѣдствената имъ околность.

3. Отъ 18. VII. до 11. VIII. и отъ 12 до 18. IX. разкрихъ базиликитѣ 4 и 4ª въ Хисаря и разкопахъ могилата при с. Миромиръ, карловско.

1938

1. Отъ 19 до 20. VI. разкопахъ могилната гробница при с. Дрангово, пловдивско.

2. Отъ 4 до 13. VII. разкрихъ следитѣ на 9-та базилика въ с. Хисаря, карловско.

3. Отъ 10 до 15. X. разкопахъ могилната гробница въ мѣстностьта „Чатърлъка“ до с. Брѣзово, пловдивско.

4. Отъ 1 до 3. XII. проучихъ следитѣ на римския пжть Ranilum—Cillae—Carassura и отклонението му по направление на селата: Тюркменъ, Чоба и Брѣзово.

5. Презъ ноемврий и декемврий разкрихъ следитѣ на голѣмата римска баня въ Пловдивъ.

1939

1. Презъ януарий и февруарий продължихъ проучнанията на римската баня въ гр. Пловдивъ.

2. Отъ 16. IX. до 2. X. разкопахъ светилището на Асклепий Зимидренски до монастиря Св. Св. Петъръ и Павелъ, пазарджишко.

1. Археологически отдѣлъ — Section archéologique

По години постжпилитѣ археологически паметници се разпредѣлятъ, както следва:

Списъкъ на старинитѣ придобити презъ годинитѣ 1937—1939

Liste des antiquités acquises pendant les années 1937—1939

Групи Groupes	1937					1938					1939				
	Археологическа Archéologique	Историческа Historique	Етнографска Ethnographique	Черковни старини Ecclésiastique	Всичко Total	Археологическа Archéologique	Историческа Historique	Етнографска Ethnographique	Черковни старини Ecclésiastique	Всичко Total	Археологическа Archéologique	Историческа Historique	Етнографска Ethnographique	Черковни старини Ecclésiastique	Всичко Total
Злато — Or	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Сребро — Argent	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Бронзъ — Bronze	1	—	—	3	4	7	—	—	—	7	14	—	—	—	14
Желѣзо — Fer	—	—	2	—	2	4	6	5	1	16	2	1	—	—	3
Медь — Cuivre	—	—	1	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Мраморъ — Marbre	29	—	—	—	29	24	—	—	—	24	3	—	—	—	3
Камъкъ — Pierre	—	—	—	—	—	49	—	—	—	49	1	—	—	—	1
Кость — Os	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	10	—	—	—	10
Глина — Terre cuite	20	—	—	—	20	7	—	1	—	8	154	—	—	—	154
Стъкло — Verre	—	—	—	—	—	4	1	—	—	5	2	—	—	—	2
Дърво — Bois	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Олово — Plomb	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко — Total	50	—	5	3	58	97	7	6	1	111	187	1	—	—	188

Тия паметници сж записани въ инвентара за 1937 година отъ № 1893 до 1931, за 1938 година отъ № 1932 до № 1994 и за 1939 година отъ № 1995 до № 2081.

До края на 1937 година музеятъ е ималъ следнитѣ старини:

Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1937 година.

Liste des antiquités au Musée pendant 1937.

Групи Groupes	Археологическа Archéologique	Историческа Hisrorique	Етнографска Ethnographique	Черковни старини Ecclésiastique	Художествена Arts	Разни Varia	Всичко Total
Злато — Or	143	—	4	2	—	—	149
Сребро — Argent	89	3	123	36	1	—	252
Бронзъ — Bronze	510	11	38	44	—	2	605
Желѣзо, дърво — Fer, bois	132	10	24	89	2	1	258
Медь — Cuivre	—	—	1	—	—	—	1
Мраморъ — Marbre	394	2	3	1	1	1	402
Кость, рогъ — Os, corne	16	—	5	1	—	—	22
Глина — Terre cuite	360	3	2	2	4	66	437
Платъ, хартия — Toile, papier	1	—	1	3	—	—	5
Стъкло, седефъ — Verre, nacre	91	—	10	2	1	3	107
Гравирани камъни — Pierres gravées	39	—	2	—	—	1	42
Олово — Plomb	1	—	—	—	—	—	1
Всичко — Total	1776	29	213	180	[illegible]	74	2281

Въ края на 1938 година музеятъ е ималъ следнитѣ старини:

Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1938 год.

Liste des antiquites au Musée pendant 1938

Групи Groupes	Археологическа Archéologique	Исторически Historique	Етнографски Ethnographiques	Черковни старини Ecclésiastiques	Художествена Arts	Разни Varia	Всичко Total
Злато — Or	143	—	4	2	—	—	149
Сребро — Argent	89	3	123	36	1	—	252
Бронзъ — Bronze	517	11	38	44	—	2	612
Желѣзо, дърво — Fer, bois	136	16	29	90	2	1	274
Медь — Cuivre	1	—	1	—	—	—	2
Мраморъ — Marbre	418	2	3	1	1	1	426
Кость, рогъ — Os, corne	17	—	5	1	—	—	23
Глина — Terre cuite	367	3	3	2	4	66	445
Платъ, хартия — Toile, papier	1	—	1	3	—	—	5
Стъкло, седефъ — Verre, nacre	95	1	10	2	1	3	112
Гравирани камъни — Pierres gravées	88	—	2	—	—	1	91
Олово — Plomb	1	—	—	—	—	—	1
Всичко — Total	1873	36	219	181	9	74	2392

Въ края на 1939 година музеятъ е ималъ следнитѣ старини:

Списъкъ на старинитѣ въ музея презъ 1939 год.

Liste des antiquités au Musée pendant 1939

Групи Groupes	Археологическа Archéologique	Историческа Historique	Етнографска Ethnographique	Черковни старини Ecclésiastique	Художествена Arts	Разни Varia	Всичко Total
Злато — Or	144	—	4	2	—	—	150
Сребро — Argent	89	3	123	36	1	—	252
Бронзъ — Bronze	531	11	38	44	—	2	626
Желѣзо, дърво — Fer, bois	138	17	29	90	2	1	277
Медь — Cuivre	1	—	1	—	—	—	2
Мраморъ — Marbre	421	2	3	1	1	1	429
Кость, рогъ — Os, corne	27	—	5	1	—	—	33
Глина — Terre cuite	521	3	3	2	4	66	599
Платъ, хартия — Toile, papier	1	—	1	3	—	—	5
Стъкло, седефъ — Verre, nacre	97	1	10	2	1	3	114
Гравирани камъни — Pierres gravés	89	—	2	—	—	1	92
Олово — Plomb	1	—	—	—	—	—	1
Всичко — Total	2060	37	219	181	9	74	2580

2. Нумизматиченъ отдѣлъ — Section numismatique.

Презъ отчетния периодъ сѫ постѫпили следнитѣ монети: 1. 1937 — 197, записани отъ инв. № 1831 до 1842; отъ тѣхъ 115 сѫ сребърни и билонови и 82 бронзови; 4 купени, а 193 подарени. 2. 1938 — 80, записани отъ инв. № 1843 до 1851; отъ тѣхъ 8 сѫ антични, а 72 отъ III българско царство; 47 сѫ купени, а 33 подарени. 3. 1939 — 86, записани отъ инв. № 1852 до 1859; отъ тѣхъ 7 сѫ купени, а 79 подарени.

Число на монетитѣ придобити презъ 1937, 1938 и 1939 год.
Nombre des monnaies acquises pendant les années 1937, 1938 et 1939.

Монети Monnaies	1937				1938				1939			
	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и др. Bronze, cuivre	Всичко Total	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и пр. Bronze, cuivre	Всичко Total	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и др. Bronze, cuivre	Всичко Total
Гръцки — M. grecques . . .	—	6	71	77	—	—	6	6	—	—	5	5
Римски — M. romaines	—	109	1	110	—	—	—	—	—	80	1	81
Византийски — M. byzantines .	—	—	7	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Български — M. bulgares . . .	—	—	—	—	—	35	38	73	—	—	—	—
Югославянски — M. jugoslaves	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Модерни — M. modernes . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Турски — M. turques	—	—	3	3	—	—	1	1	—	—	—	—
Всичко — Total . .	—	115	82	197	—	35	45	80	—	80	6	86

Число на монетитѣ въ музея въ края на 1937, 1938 и 1939 год.
Nombre des monnaies au Musée à la fin des années 1937, 1938 et 1939.

Монети Monnaies	1937				1938				1939			
	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и др. Bronze, cuivre	Всичко Total	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и др. Bronze, cuivre	Всичко Total	Злато Or	Сребро Argent	Бронзъ, медь и др. Bronze, cuivre	Всичко Total
Гръцки — M. grecques	22	790	2644	3456	22	790	2646	3458	22	790	2651	3463
Римски — M. romaines	20	1677	699	2396	20	1677	703	2400	20	1757	704	2481
Византийски — M. byzantines .	74	42	162	278	74	42	162	278	74	42	162	278
Български — M. bulgares . .	—	209	47	256	—	244	85	329	—	244	85	329
Югославянски — M. jugoslaves	—	27	—	27	—	27	—	27	—	27	—	27
Модерни — M. modernes . . .	—	45	6	51	—	45	6	51	—	45	6	51
Турски — M. turques	—	14	8	22	—	14	9	23	—	14	9	23
Изтрити и неопредѣлени — M. rongées et incertaines .	1	65	204	270	1	65	204	270	1	65	204	270
Разни — Varia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко — Total . .	117	2869	3770	6756	117	2904	3815	6836	117	2984	3821	6922

3. Художественъ отдѣлъ — Section Beaux-arts

Презъ отчетния тригодишенъ периодъ въ галерията на библиотеката и музея постѫпиха следнитѣ художествени произведения:

1937

1. **Проф. Цено Тодоровъ:** Портретъ на г-ца Н. Ст. Блажни бои. 1·54×1·18 м. Купенъ. Инв. № 296.

2. **Икона:** **ѴСЄКНОВЄ́НІЄ Їѡанна̀ ПРⷣТЄ́ЧИ** [Св. Иоанъ Предтеча]. 32·5×22·5 см. Даръ отъ църквата въ с. Зелениково, пловдивско. Инв. № 297.

3. **Икона:** **Ѡ̑БРѢЗАНІЄ ♁ ХРⷭ҇ТОВО** [Обрѣзване Христово]. 32×22·5 см. Даръ отъ сѫщата църква. Инв. № 298.

4. **Икона:** **ПЄТȣЗАРНЫ МȣЧЙНЇЦЫЇ** [Петузарни мѫченици]. 30×22·5 см. Даръ отъ сѫщата църква. Инв. № 299.

5. **Икона:** [Триптихъ. Срѣдната му часть — Св. Богородица съ младенеца. Изображението почти не личи]. 31·5×21 см. Даръ отъ сѫщата църква. Инв. № 300.

6. **Икона:** **Обраⷥ Пре̑ⷭтыѫ БДЦЫ КАЗА[НЄ]КꙗѪ** [Образъ на Пресветата Богородица Казанска. Отъ образа сѫ запазени отдѣлни части]. 31·5×24·5 см. Даръ отъ сѫщата църква. Инв. № 301.

7. **Икона:** **Ст҃ мѵ̑ Самонъ с҃ мѵ̑ [...] и с҃ мѵ̑ асифъ** [Св. Св. Мѫченици Симонъ,... и Иосифъ]. 29×22 см. Даръ отъ сѫщата църква. Инв. № 302.

8. **Проф. Иванъ Лазаровъ:** Свѣтогорски лодкари. Печена глина. Даръ отъ скулптора. Инв. № 303.

9. **Проф. Иванъ Лазаровъ:** Селянки. Печена глина. Даръ отъ сѫщия. Инв. № 304.

1938

10. **Бараковъ:** Есень въ Смолянъ. Пейзажъ съ блажни бои. 77×61 см. Купенъ. Инв. № 305.

11. **Д. Перецъ:** Изъ Смолянъ. Пейзажъ съ блажни бои. 67×55 см Купенъ. Инв. № 306.

12. **Златю Бояджиевъ:** Изъ Брѣзовско. Пейзажъ съ блажни бои. 49×34 см. Купенъ. Инв. № 307.

13. **Вл. Рилски:** Чорбаджийска кѫща въ Копривщица. Блажни бои. 90×67 см. Купенъ. Инв. № 308.

14. **Георги Атанасовъ:** Пловдивъ. Блажни бои. 1·33×0·90 м. Купенъ. Инв. № 309.

15. **Живка Пѣйчева:** Nature morte. Блажни бои. 68·5×66. см. Купенъ. Инв. № 310.

16. **Невѣна Дѣлева:** Изъ Сопотъ. Тушъ. 56×45 см. Купена. Инв. № 311.

17. **Икона** — [Св. Георги]. 79×52 см. Даръ отъ епископъ Харитонъ. Инв. № 312.

18. **Икона:** **СТА́Ѧ ТРЦА. БГЪ СНЪ-М-Р ѲѸ-БГЪ О́ЦЪ стъ́и Iwанъ Рылски, стъ́й Сѵ́меwн и Се́рпски стый Савва. Стый Стѵлıанъ.** 55×39·5 см. Даръ отъ Д-ръ Салчо Груевъ. Инв. № 313.

1939

19. **В. Бабаковъ:** Молитва. Пейзажъ съ блажни бои. 58×48 см. Купенъ. Инв. № 314.

21. **Георги Атанасовъ:** Автопортретъ. Блажни бои. 96×84 см. Купенъ. Инв. № 315.

21. **Димитъръ Кумановъ:** Nature morte. Блажни бои. 80×68 см. Купенъ. Инв. № 316.

22. **Д. Добревъ;** Зима. Пейзажъ съ блажни бои. 39×32 см. Купенъ. Инв. № 317.

23. **Т. Коджамановъ:** Козлодуйски брѣгъ. Пейзажъ съ блажни бои. 62·5×32·5 см. Купенъ. Инв. № 318.

Или всичко до края на 1939 год. отдѣлътъ е ималъ 262 картини, 45 скици, 13 статуи, 3 вази, 2 рѣзби, 2 бронзови релиефа, 2 платнени и 2 дървени предмети.

Посетители

Както по-рано презъ отчетния периодъ музеятъ е билъ отворенъ за разглеждане три пѫти седмично и то само следъ обѣдъ, и винаги за групови посещения. Числото на посетителитѣ презъ това време е било, както следва:

1937 — 11974.
1938 — 11382.
1939 — 11796.

НАУЧНА ЧАСТЬ

PARTIE SCIENTIFIQUE

18. Икона: СТАѦ ТРЦА. БГЪ СНЪ-И-Р ѲЕ-БГЪ ОЦЪ съ'я Іоанъ Рылски, стъй Стилиянъ и Сирски стый Пакня, Стый Стилиянъ. 55×39·5 см. Даръ отъ Д-ръ Саньо Груевъ. Инв. № 313.

1939

19. В. Бабаковъ: Молитва. Пейзажъ съ блажни бои. 58×48 см. Купенъ Инв. № 314.

21. Георги Атанасовъ: Автопортретъ. Блажни бои. 46×34 см. Купенъ. Инв. № 315.

21. Димитъръ Кузмановъ: Nature morte. Блажни бои. 82×68 см. Купенъ. Инв. № 316.

22. Д. Добревъ: Зима. Пейзажъ съ блажни бои. 39×32 см. Купенъ. Инв. № 317.

23. Т. Кадиашановъ: Козлодуйски брѣгъ. Пейзажъ съ блажни бои. 42·5×32·5 см. Купенъ. Инв. № [illegible]

Или всичко до края на 1939 год. отдѣлътъ е ималъ 262 картини, 45 скици, 18 статуи, 3 вази, 2 резби, 2 бронзови релефа, 2 платнени и 2 дървени предмети.

Посетители

Както по-рано презъ отчетния периодъ музеятъ е билъ отворенъ за разглеждане три пъти седмично и то само следъ обѣдъ, и винаги за групови посещения. Числото на посетителитѣ презъ това време е било, както следва:

1937 — 11974.
1938 — 11382.
1939 — 11796.

Селищната могила при Юнацитѣ (Пазарджишко)

отъ В. МИКОВЪ

На около 2 клм. ю.-з. отъ с. Юнацитѣ (Пазарджишка ок.) се намира една отъ голѣмитѣ селищни могили у насъ, наречена „Плоската могила“. Тя е разположена върху дѣсната по-висока тераса отъ нѣкогашното корито на р. Тополница, която сега тече на 3 клм. по на изтокъ отъ това мѣсто. Могилата има елипсовидна форма съ дължина отъ изтокъ къмъ западъ, при диаметри 130/110 м. и височина къмъ 9 метра. Обр. 1.

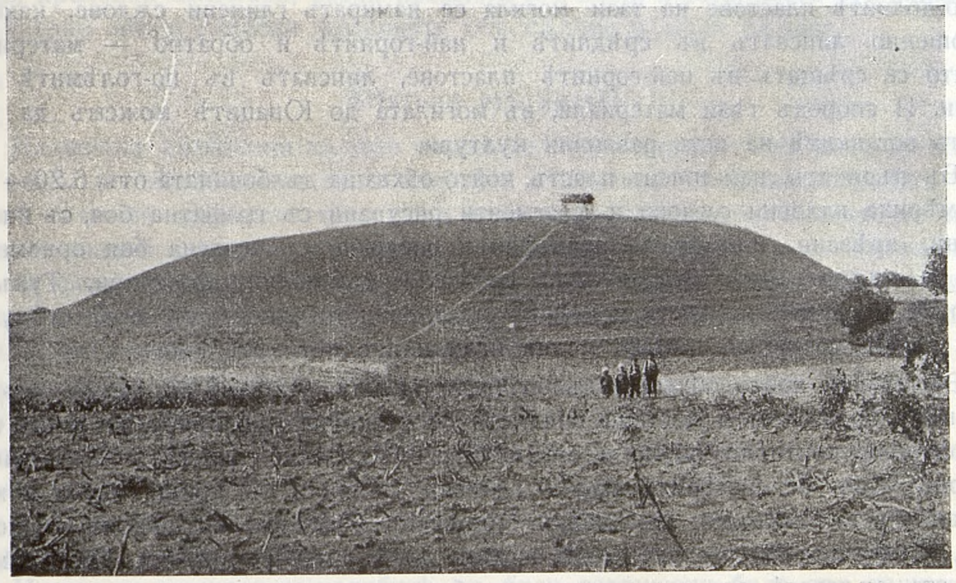

Обр. 1. — Селищната могила при Юнацитѣ (Пазарджишко)
Fig. 1. — Tell près du village de Unatzitê arr. de Pazardjik

Като имахъ предвидъ че въ Южна България сѫ открити голѣмъ брой селищни могили, отъ които до сега само тѣзи при Веселиново (Ямболско) и Караново (Ново-Загорско)[1] сѫ разкопавани по-системно и научно, а отъ друга страна, както се знае, земитѣ на югъ отъ Стара-планина сѫ по-близо до старитѣ културни центрове — Мала-Азия и Егейскитѣ острови, то налагаше се да бѫдатъ разкопани още нѣколко могилни селища въ тази областъ. Действително, тукъ и по-рано сѫ правени разкопки и проучвания на селищни могили, обаче при по старитѣ разкопавания повече внимание се е обръщало на материалитѣ, отколкото да се установи на каква дълбочина, какви предмети се намиратъ.[1]) За да се спра на могилата до Юнацитѣ ми даде поводъ не нейната голѣмина, а мѣстоположението ѝ. Тази могила е не само най-западното могилно селище въ Южна България, но тя се намира и на главния международенъ пѫть, по който още отъ най-ранни времена сѫ били пренасяни културнитѣ придобивки отъ изтокъ къмъ западъ и отъ югъ къмъ северъ и обратно.

---

[1] В. **Миковъ**. Селищната могила отъ бронзовата епоха до Веселиново (Ямболско). ИАИ. XIII. 1940 (подъ печатъ); **Сѫщия** — Селищната могила до Караново (Н.-Загорско), ИГД V, 1937, 157—172.

Моитѣ разкопки и проучвания единствено дължа на комитета при Българския археологически институтъ, който за цѣльта ми отпустна една сума отъ 20.000 лева отъ фонда „Пловдивска область“, комуто тукъ изказвамъ моята голѣма благодарность.

Разкопкитѣ почнахъ отъ къмъ източната часть на могилата, върху една площь отъ 250 кв. м., — при дължина 25 м. и ширина 10 м., тамъ дето най-удобно можеше да се изхвърля пръстьта. Всичко открито при разкопкитѣ най-точно се отбелѣзваше, като най-много се обръщаше внимание, на каква дълбочина, какви материали се откриватъ. Отъ открититѣ въ този, 9 метра дълбокъ изкопъ материали — главно глинени сѫдове и фрагменти, се вижда че въ продължение на нѣколко вѣка върху това селище сѫ се напластили култури отъ 5 епохи. Въ по-долнитѣ пластове на тази могила се намиратъ глинени сѫдове, каквито съвършенно липсватъ въ срѣднитѣ и най-горнитѣ и обратно — материали, каквито се срѣщатъ въ най-горнитѣ пластове, липсватъ въ по-голѣмитѣ дълбочини. И споредъ тѣзи материали, въ могилата до Юнацитѣ можемъ да различимъ останкитѣ на петь различни култури.

Въ първиятъ, най-доленъ пластъ, който обхваща дълбочината отъ 6.20—9 м. се намѣриха глинени сѫдове и фрагменти рисувани съ графитна боя, съ инкрустирани, врѣзани, вдлъбнати, релиефни и рисувани съ червена боя орнаменти, както и сѫдове безъ дръжки или снабдени съ малки дръжчици. Тукъ се намѣриха и глинени тежести, каменни брадвички и чукове съ и безъ дупки, бойни топки, хромелни камъни, медни игли и предмети отъ костъ и др.

Въ пласта, който обхваща дълбочината между 2·20—6·20 метра, покрай каменнитѣ брадвички и костени предмети се разкриха и извънредно много глинени сѫдове, които по форма и орнаментъ, съвършенно липсватъ въ долнитѣ пластове. Тукъ се намѣриха малки глинени сѫдинки съ криви гърла и косо отрѣзани уста, снабдени съ малки дръжчици и сѫдове съ широки и високи гърла, снабдени съ по две, една срещу друга широки дръжки. По-голѣмата часть отъ сѫдоветѣ отъ този пластъ сѫ безъ орнаменти.

Въ третиятъ пластъ, който заема дълбочината между 1—2·20 м., заедно съ каменитѣ брадвички и обикновенитѣ форми сѫдове се намѣриха голѣмъ брой малки остродънни сѫдинки, снабдени съ по една или две срещуположни дръжчици. Нѣкои отъ тѣзи сѫдинки сѫ украсени съ нарѣзани квадрати или ленти.

Въ дълбочината между 0·60—1 м. се намѣриха следитѣ на бедно тракийско поселение отъ времето около VI—V в. пр. Хр.

И най-после въ пласта отъ 0·30—0·60 м. се разкриха останки отъ селище и градежи съ камъни отъ къмъ II—IV в. сл. Хр.

---

[1]) G. Seure et A. Degrand. Exploration de quelques tells de la Thrace, Bull. de Corr. hell. 1906, 359—432.; G. I. Kazarow, Vorgeschichtliche Funde aus Sv. Kirilovo, Sudbulgarien, Pr. Zt. VI, 1914, 67—88: В. Миковъ, Селищната могила въ Габарево (Казанлъшка ок.), ГНМ. 1926—32, 83—113.

Отъ разкопкитѣ се установи още, че могилата е служила и като гробища презъ XIII—XIV в. сл. Хр. на малкото селце, което се е намирало изъ нивитѣ, западно отъ нея.

Остатъцитѣ отъ разкритѣ петь култури принадлежатъ на четири различни епохи. Най-долниятъ културенъ пластъ, който има дебелина приблизително къмъ 2·80 м. се отнася къмъ каменно-медната епоха; двата по-горни пласта, единиятъ дебелъ 4 метра, а другиятъ 1·20 или общо — 5·20 метра принадлежатъ къмъ бронзовата епоха, а двата по-горни тънки пласта, както казахме вече — къмъ VI—V в. пр. Хр. и II—IV в. сл. Хр.

За по-голѣма прегледность, открититѣ при тѣзи разкопки материали ще разгледаме по епохи, като почнемъ съ предметитѣ намѣрени въ най-долниятъ пластъ и свършимъ съ българскитѣ гробове.

Материали отъ пласть А

Най-долниятъ културенъ пластъ, означенъ съ буква А, който има дебелина, както казахме около 2·80 м., се състои главно отъ пръсть и пепель, изъ които се намѣриха останки отъ колиби, хромелни камъни, каменни брадвички и бойни топки, кременни отломъцы, разни предмети отъ кость и рога, кости отъ животни и извънредно много глинени фрагменти отъ сѫдове и цѣли сѫдове.

Остатъци отъ колиби

На всички дълбочини въ този насипъ се откриха следитѣ на нѣколко колиби, отъ които по-добре личаха само огнищата и мѣстата на мелницитѣ. Отъ запазенитѣ останки, доколкото това можа да се установи, колибитѣ, както въ всички селищни могили у насъ на каменно-медната и бронзовата епоха, сѫ имали правоѫгълна форма.[1] Тѣ сѫ били правени отъ по-дебели въ ѫглитѣ и по-тънки въ странитѣ колове, които сѫ били преплетени съ тънки прѫти, измазани отвънъ и отвѫтре съ глина, примѣсена съ слама. Така засъхналата мазилка е била изпичана отвънъ и отвѫтре за да бѫде по устойчива. Въ единиятъ ѫгълъ на колибитѣ се е намирало огнището, а въ другиятъ мѣстото на мелницата. За да бѫде по-топло зимно време и презъ лѣтото по-хладно, както и да бѫдатъ по здрави, отвънъ, около основитѣ на колибитѣ на височина къмъ 0·80—120 м. се е насипвало пръсть, така че жилищата изглеждали като полу въ земята. Това е констатирано въ почти всички селищни могили на каменно-медната епоха.[2]

И тукъ се установи че колибитѣ сѫ били разрушени било при пожари или отъ друга нѣкоя беда. Следъ всѣко разрушение, преди построяването на нови колиби по ценнитѣ предмети сѫ били изваждани. Въ една колиба отъ 6·60 м., до по-добре запазената мелница се намѣри горѣло жито и единъ почти здравъ глиненъ сѫдъ безъ дръжки, украсенъ съ графитна боя (обр. 6). Между пласта отъ 6·40—7 м. се откриха следитѣ на 3 постройки, въ които имаше доста фрагменти отъ разни глинени сѫдове, по-голѣмата часть отъ които сѫ украсени съ графитна боя, релиефни бразди, хромелни камъни и пр. Въ друга колиба отъ дълбочина 7·80 м. се намѣриха части отъ нѣколко сѫда, каменни брадвички, горѣли кости отъ животни и др.

---

[1] В. Миковъ, Жилищата на предисторическия човѣкъ въ България, ИГД. VII, 1939. 137 и сл.

[2] Ibid., стр. 143.

Каква е точната форма на огнищата не можа да се установи, но безспорно и тѣ сж имали крѫгла форма, както огнищата въ всички колиби отъ селищнитѣ могили на каменно-медната епоха. Отъ запазенитѣ части отъ мелница въ колибата на дълбочина 6·60 м., се вижда, че мелницитѣ сж имали подковообразна форма, както мелницата въ могилата до Коджа-Дерменъ.[1])

Предмети отъ камъкъ и кремъкъ

Въ всички дълбочини на този пластъ се намѣриха, било между останкитѣ отъ разрушенитѣ колиби, било извънъ тѣхъ, голѣмъ брой разчупени или здрави хромелни камъни. По форма, тѣ по нищо не се отличаватъ отъ хромелнитѣ камъни открити въ всички други селища на каменно-медната и бронзова епохи.

Тукъ се откриха нѣколко каменни брадвички направени отъ различни скали, които сѫщо така по голѣмина, форми и начинъ на изглаждане не се различаватъ отъ многобройнитѣ брадвички на това време.

Както въ всички селищни могили съ рисуваната керамика, така и въ найдолниятъ пластъ на могилата до Юнацитѣ се откриха само нѣколко фрагмента отъ каменни чукове и брадви съ дупки. Намѣрениятъ на 8·70 м. дълбочина прешленъ отъ дупката на каменenъ чукъ, показва, че и този видъ орѫдия сж приготовлявани въ самото селище, както това вече се знае за всички селища на каменно-медната епоха[2]).

И тукъ въ всички дълбочини се откриха голѣмъ брой бойни топки, правени отъ скали, каквито сж намирани изъ близката околность. Обр. 2.

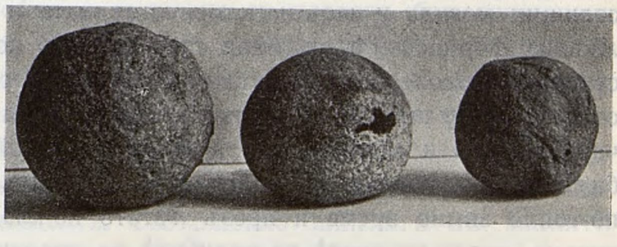

Обр. 2. — Каменни бойни топки
Fig. 2. — Balles en pierre

И въ долниятъ пластъ на „Плоската могила“, както изобщо въ всички могилни селища на Южна България[3]) се намѣриха въ твърде ограничено количество кременни орѫдия. Това се обяснява лесно, като се има предвидъ че въ Южна България липсватъ кремени залежи, каквито напротивъ, въ Северна България за сега сж открити на много мѣста. Намѣренитѣ нѣколко незначителни кремени стъргалки и ножове иматъ формитѣ на тѣзи отъ другитѣ селищни могили.

Предмети отъ кость и рога

Въ всички дълбочини на този пластъ се откриха още и много предмети — главно върхове за стрели и копия и по-малко шила, длета, брадви, дръжки за брадви и чукове, направени отъ еленови рога. По форма и голѣмина и тѣзи предмети не се отличаватъ отъ подобнитѣ орѫдия отъ другитѣ могилни селища.

---

[1]) Р. Поповъ, Коджа-Дерменската могила при Шуменъ, ИАД. VI, 1916, 156.
[2]) В. Миковъ, Селищната могила до Караново, ИГД. V, 1937, 160.
[3]) Ibid., 160.

Като по-интересни предмети, направени отъ рога могатъ да се отбележатъ: една гладилка, дълж. 13·1 см., единъ чукъ пробитъ съ крѫгла дупка въ срѣдата дълж. 23·7 см. и другъ чукъ, пробитъ съ квадратна дупка. Обр. 3.

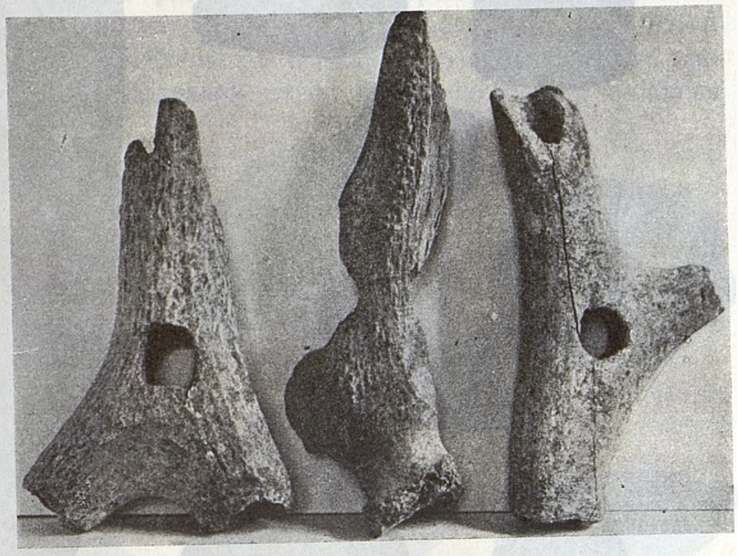

Обр. 3. — Чукове отъ еленови рога
Fig. 3. Marteaux en bois de cerf

Предмети отъ медь.

Въ горнитѣ пластове на всички селищни могили сѫ открити по единъ или нѣколко предмети отъ медь. Така и въ най-горнитѣ слоеве на този пластъ се намѣриха два предмета, направени отъ медь. Това сѫ часть отъ медна четирѫбеста игла, дълга 8·2 см. и медно шило, заедно съ костената дръжка, съ обща дължина 8·3 см., напълно подобно на едно шило отъ могилата при Султанъ (Поповска околия).[1] Последниятъ предметъ произхожда отъ 7 метра дълбочина.

Предмети отъ глина

Многобройнитѣ глинени фрагменти и сѫдове, открити въ долниятъ пластъ съ малки изключения, не се отличаватъ отъ тѣзи на другитѣ селищни могили отъ каменно-медната епоха. И тукъ сѫдоветѣ сѫ правени отъ добре пречистена глина, тѣ сѫ работени на рѫка и изпичани, както въ всички могилни селища отъ това време, въ пещи. При изпичането си, сѫдоветѣ сѫ добивали не червеникавъ цвѣтъ, както до сега се приемаше,[2] а тъменъ или черенъ. Вѣрно е че по-голѣмата часть отъ сѫдоветѣ открити у насъ иматъ червеникавъ цвѣтъ, обаче всички тѣзи сѫдове сѫ намѣрени въ разрушенитѣ при опожаряване, колиби. Изоставенитѣ при опожаренитѣ жилища сѫдове сѫ се доизпичали, и при това доизпичане именно, тѣ сѫ добили червения си цвѣтъ. Всички сѫдове, както въ селището до Юнацитѣ, така и въ могилата до Заветъ (Айтоско)[3] намѣрени, независимо на каква дълбочина извънъ опожаренитѣ колиби, иматъ тъменъ, тъмно-черенъ или дори лъскаво-черенъ цвѣтъ, а тѣзи отъ опожаренитѣ жилища иматъ, както вече казахме червенъ цвѣтъ.

По форма, открититѣ въ този пластъ сѫдове сѫ подобни на формитѣ, каквито изобщо ни сѫ познати отъ могилнитѣ селища на Южна България. Докато по-голѣмата часть отъ сѫдоветѣ отъ това време на Северна България сѫ безъ дръжки, то голѣма часть отъ глиненитѣ сѫдове, открити въ могилнитѣ

---

[1] В. Миковъ, Могилата при Султанъ (Поповско), ГНМ. 1922—1925, 45.

[2] В. Миковъ, ИГД. V, 1937, 153.

[3] Не обнародвани материали въ Народния музей.

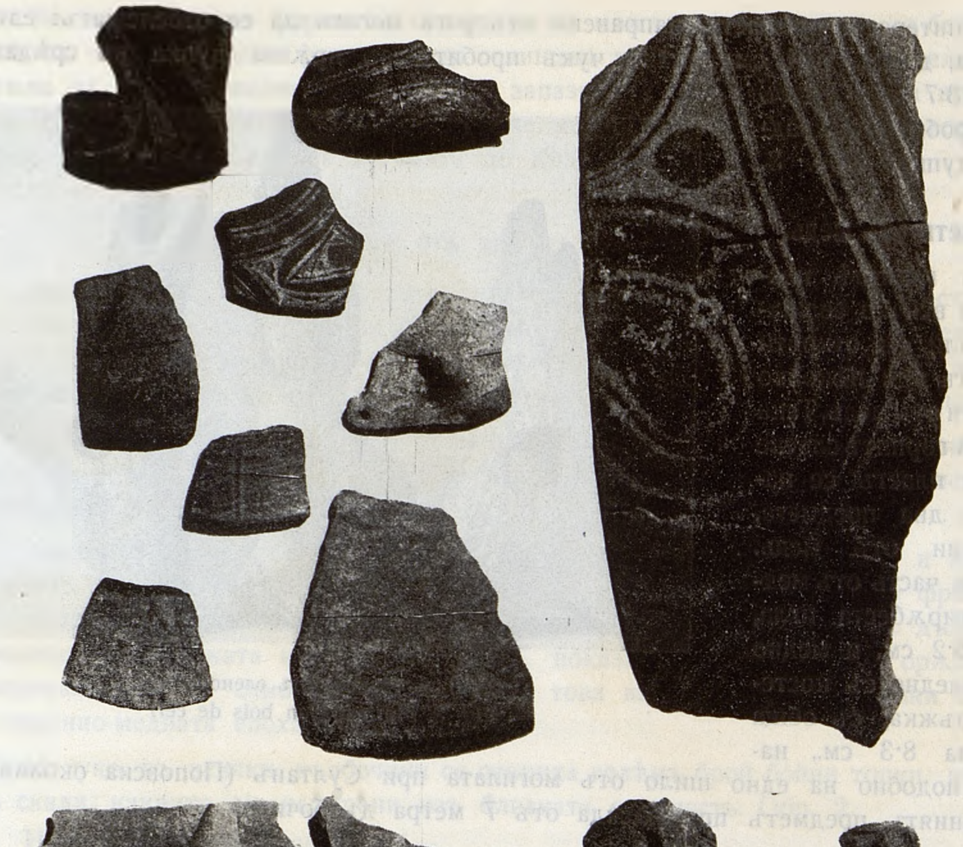

Обр. 4. — Глинени фрагменти съ рисувани орнаменти и дръжки отъ сѫдове
Fig. 4. — Fragments de vases peints en graphite et poignées de vases

селища на Южна България сѫ снабдени съ малки единични или двойни дръжки. Единичнитѣ дръжки излизатъ обикновено подъ устата на сѫдоветѣ, като въ горнитѣ си краища сѫ малко разширени и заострени. Други дръжчици излизатъ подъ рѫба на устата, като въ долната си основа сѫ по-широки. Двойнитѣ дръжки сѫ повечето въ форма на по-широка и дебела пѫпка, пробити съ по една отвесна или хоризонтална дупка и обикновено се намиратъ

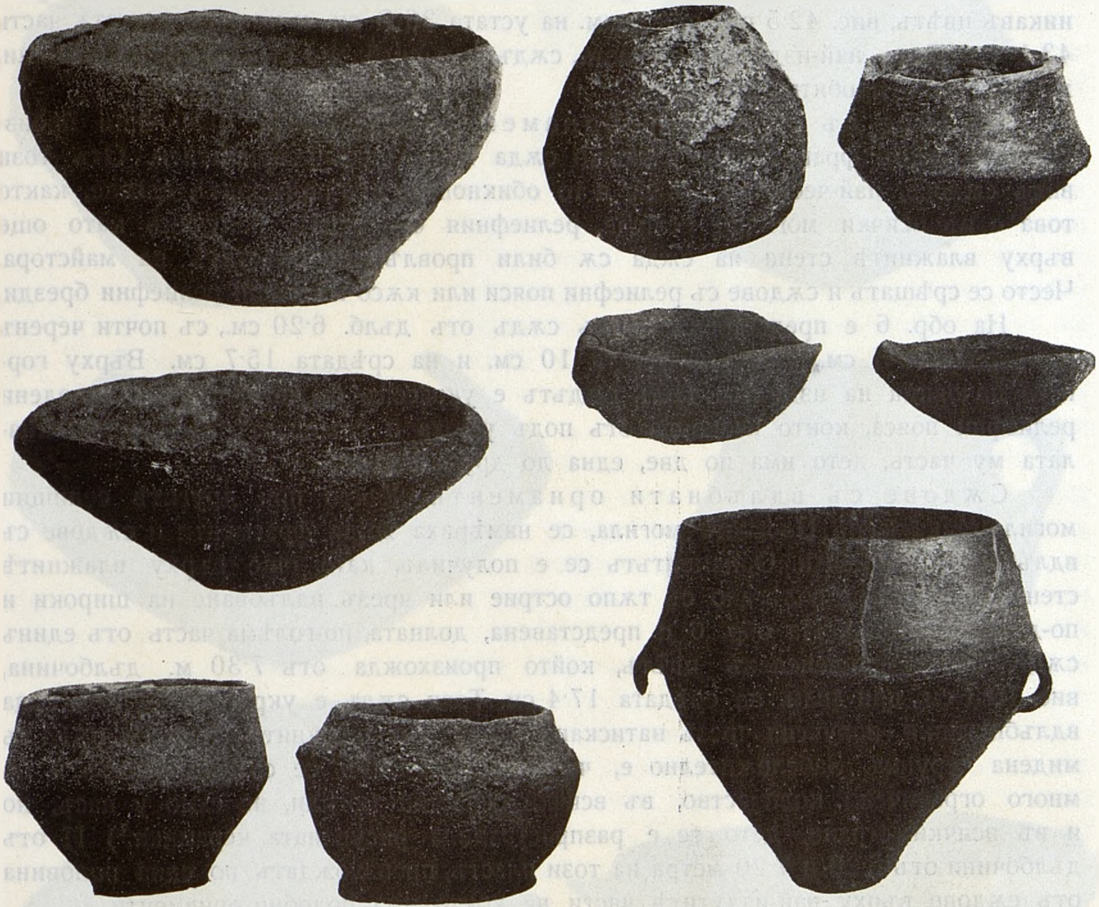

Обр. 5. — Сѫдове безъ орнаменти отъ пласта А
Fig. 5. — Vases en terre cuite, provenant de la couche A

върху най-издутата часть на сѫда. Другъ отличителенъ белегъ на нѣкои сѫдове отъ този пластъ сѫ високитѣ кухи дъна, които се срѣщатъ само въ сѫдове отъ най-горния слой на този пластъ. Такива кухи дъна освенъ въ могилата до Юнацитѣ до сега сѫ открити въ нѣколко други селища, южно отъ Стара-планина, като при с. Баня (Карловско), Караново (Н.-Загорско), Трансилвания[1]) и др.

Сѫдоветѣ отъ нашата могила сѫ съ най-разновидни орнаменти. И тукъ главно мѣсто заематъ сѫдоветѣ, рисувани съ графитна боя, следъ тѣхъ идватъ тѣзи съ инкрустирани, врѣзани, вдлъбнати, релиефни и смѣсени орнаменти.

---

[1]) В. Миковъ, ИГД. V, 1937, 152; Fr. Lăszlo, Les types de vases peints d'Ariuşd, Dacia I, 1924, 17 и следн.

Сѫдове безъ орнаменти. Отъ всички дълбочини на пласта А произхождатъ описанитѣ по-долу нѣколко глинени сѫда безъ орнаменти:

Малка сѫдинка, съ свѣтло-кафявъ цвѣтъ, вис. 4 см. при диам. на устата 8 см. и диам. на срѣдата — 9·7 см., която произхожда отъ 6·80 м. дълбочина. Обр. 3.

Подобна сѫдинка отъ дълбочина 7·60 м., съ тъмно-жълтеникавъ цвѣтъ, вис. 6 см., диам. на устата 7·6 см. и на срѣдата 9·2 см.. Обр. 3.

Голѣмъ глиненъ сѫдъ, обр. 5, отъ дълбочина 6·60 м., съ бледо-червеникавъ цвѣтъ, вис. 42·5 см., при диам. на устата 36·7 см., и на най-издутата часть 43.1 см. Подъ най-издутата си часть, сѫдътъ е снабденъ съ две срещуположни, хоризонтално пробити дръжки.

Сѫдове съ релиефни орнаменти. Отъ всички дълбочини произхождатъ много фрагменти и нѣколко сѫда съ релиефни орнаменти. Отъ този видъ сѫдове, най-често се срѣща, и то обикновено отъ по-горнитѣ слоеве, както това е въ всички могилни селища, релиефния орнаментъ, полученъ като още върху влажнитѣ стени на сѫда сѫ били провлѣчени пръститѣ на майстора. Често се срѣщатъ и сѫдове съ релиефни пояси или кѫсо наведени релиефни бразди.

На обр. 6 е представенъ единъ сѫдъ отъ дълб. 6·20 см., съ почти черенъ цвѣтъ, вис. 9·5 см., диам. на устата 10 см. и на срѣдата 15·7 см. Върху горната половина на издутата часть сѫдътъ е украсенъ съ четири, косо наведени релиефни пояса, които излизатъ отъ подъ устата и свършватъ въ най-изпъкналата му часть, дето има по две, една до друга пѫпки.

Сѫдове съ вдлъбнати орнаменти. Както при другитѣ селищни могили, така и въ Плоската могила, се намѣриха доста фрагменти и сѫдове съ вдлъбнати орнаменти. Орнаментътъ се е получилъ, като още върху влажнитѣ стени на сѫда се е налѣгало съ тѫпо острие или чрезъ вдлъбване на широки и по-дълбоки линии. На обр. 6 е представена, долната, по-голѣма часть отъ единъ сѫдъ съ тъмно-пепелявъ цвѣтъ, който произхожда отъ 7·30 м. дълбочина, вис. 10·3 см., при диам. на срѣдата 17·4 см. Този сѫдъ е украсенъ съ два реда вдлъбнатинки, получени чрезъ натискане върху още влажнитѣ стени на сѫда съ мидена черупка. Забележително е, че този орнаментъ се срѣща, макаръ и въ много ограничено количество, въ всички селищни могили, не само у насъ, но и въ всички страни, дето се е разпространила рисуваната керамика.[1]) И отъ дълбочини отъ 6·20 и 7·20 метра на този пластъ, произхождатъ по една половина отъ сѫдове върху най-издутитѣ части на които има подобни орнаменти.

Сѫдове съ врѣзани орнаменти. Отъ всички дълбочини произхождатъ по нѣколко фрагмента и сѫдове рисувани съ врѣзани орнаменти. Този орнаментъ е полученъ, като още върху влажнитѣ стени на сѫдоветѣ сѫ били надрасквани наблизо една до друга, врѣзвани съ тънко острие нарѣзи. Една незначителна часть отъ тѣзи нарѣзи сѫ били боядисвани съ червена охра. На обр. 5 е представена малка сѫдинка, съ бледо-червеникавъ цвѣтъ, вис. 6·1 см. и диам. 16·7 см. Горната часть на рѫба на устата е украсена съ 6 групи отъ по 5 слаби нарѣзи. Произхожда отъ 8 метра дълбочина.

Рисувани орнаменти. Керамиката на селищнитѣ могили отъ каменно-медната епоха се характеризира, както е известно, главно съ рисуванитѣ съ графитна и въ рѣдки сучаи съ бѣла или червена боя орнаменти. Най-честиятъ и общъ за всички дълбочини е безспорно орнамента съ графитната боя. Така и въ пласта А, на „Плоската могила“ до Юнацитѣ се намѣриха извънредно много глинени фрагметни и нѣколко сждове, рисувани съ графитна боя. Орнаментътъ въ повечето случаи се състои отъ двойно успоредни ленти, завити въ разни посоки, които образуватъ много често разновидни геометрически форми —

---

[1]) В. Миковъ, Селищната могила при Габарево, ГНМ. V, 1926—32, 89.

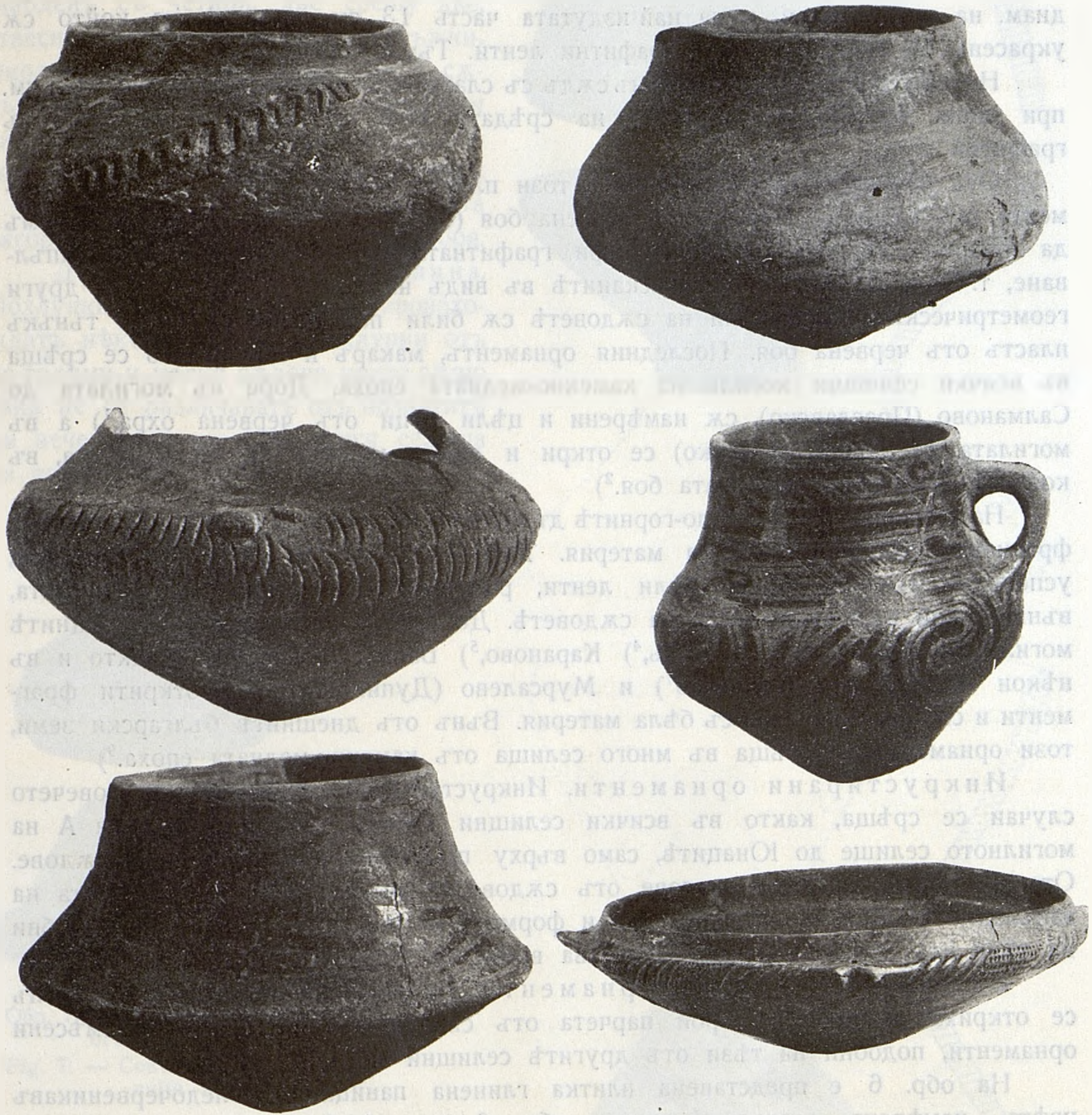

Обр. 6. — Сждове съ релиефни, вдлъбнати, рисувани и смѣсени орнаменти
Fig. 6. — Vases en terre cuite, à decor, en relief, du style incisé, peints en graphite, et d'ornementations mixtes

трижгълници, кржгове, ромбове, волути и др. Много често орнаментътъ се срѣща, както върху външната, така и върху вжтрешната страна. Въ значителна часть отъ сждоветѣ графитната боя е служила като фонъ, а естествениятъ черенъ или бледочервеникавъ цвѣтъ на сжда — като орнаментъ и обратно, въ друга часть графитътъ е служилъ като орнаментъ, а естествениятъ цвѣтъ на сжда като фонъ. Обр. 4.

На обр. 6 е представенъ малъкъ сѫдъ, съ тъмно-червениковъ цвѣтъ, който е снабденъ съ една дръжка, вис. 11·7 см., при диам. на устата 7‘4 см., а на издутата часть 11·4 см., намѣренъ на 8·30 м. дълбочина. Сѫдътъ е украсенъ съ двойни успоредни лентички отъ графитна боя.

Глиненъ сѫдъ, обр. 6, откритъ на дълбочина 7·20 м., вис, 7·6 см., при диам. на устата 8 см. и на най-издутата часть 13 см., стенитѣ на който сѫ украсени съ почти наведени графитни ленти. Тъмно-черенъ цвѣтъ.

На обр. 6 е представенъ единъ сѫдъ съ слабо-червеникавъ цвѣтъ, вис. 10.1 см. при диам. на устати 13 см., а на срѣдата 15·6 см., който е украсенъ съ графитни пояси.

Отъ по-голѣмитѣ дълбочини на този пластъ, произхождатъ нѣколко фрагмента отъ сѫдове, рисувани съ червена боя (охра). По право тукъ не можемъ да говоримъ за рисуване, както при графитната или бѣлата боя, а за запълване, т. е. предварително надрасканитѣ въ видъ на пояси, крѫгове или други геометрически форми, стени на сѫдоветѣ сѫ били попълвани съ много тънкъ пластъ отъ червена боя. Последния орнаментъ, макаръ и по-нарѣдко се срѣща въ всички селищни могили на каменно-медната епоха. Дори въ могилата до Салманово (Преславско), сѫ намѣрени и цѣли буци отъ червена охра,¹) а въ могилата до Заветъ (Айтоско) се откри и единъ камъкъ съ вдлъбнатина, въ която е разтваряна червената боя.²)

На различни мѣста въ по-горнитѣ дълбочини на пласта А се откриха нѣколко фрагмента, рисувани съ бѣла материя. Този орнаментъ се състои отъ широки, успоредни една на друга бѣли ленти, рисувани обикновено върху долната, външна или вѫтрешна часть на сѫдоветѣ. До сега у насъ само въ селищнитѣ могили до Салманово,³) Заветъ,⁴) Караново,⁵) Баня⁶) и Юнацитѣ, както и въ нѣкои селища изъ Софийско⁷) и Мурсалево (Дупнишко)⁸) сѫ открити фрагменти и сѫдове, рисувани съ бѣла материя. Вънъ отъ днешнитѣ български земи, този орнаментъ се срѣща въ много селища отъ каменно-медната епоха.⁹)

Инкрустирани орнаменти. Инкрустираниятъ орнаментъ въ повечето случаи се срѣща, както въ всички селищни могили така и въ пласта А на могилното селище до Юнацитѣ, само върху по-голѣми и дебелостенни сѫдове. Отъ не голѣмиятъ брой кѫсове отъ сѫдове се вижда, че както техниката на запълване съ бѣлата материя, така и формитѣ на украситѣ сѫ напълно подобни на тѣзи отъ другитѣ селища отъ това време на югъ отъ Стара-планина.

Сѫдове съ смѣсени орнаменти. На различни мѣста въ този изкопъ се откриха значителенъ брой парчета отъ сѫдове и единъ сѫдъ съ смѣсени орнаменти, подобни на тѣзи отъ другитѣ селищни могили.

На обр. 6 е представена плитка глинена паница съ бледочервеникавъ цвѣтъ, намѣренъ заедно съ сѫдъ, обр. 6, вис. 11·6 см., диам. на устата

---

¹) Р. Поповъ, Предисторическата Денева могила, ИАД. IV, 1914, 148.

²) Не публикувани материали въ Народния музей.

³) Р. Поповъ, Предисторическата Денева могила, ИАД. IV, 1914, 135.

⁴) Не публикувани материали въ Народния музей въ София.

⁵) В. Миковъ, цит. статия, стр. 154.

⁶) Не публикувани материали въ Пловдивския народенъ музей.

⁷) Н. Петковъ, Предисторическа боядисана керамика отъ софийската котловина, ПНБ. 1928/29, 185 и следн.

⁸) В. Миковъ, ИАИ. VI, стр. 362.

⁹) L. Rey, Observations sur les premiers habitats de la Macédoine, Paris 1921, 202.

32·2 см. и на най-широката часть 35·4 см. Сѫдътъ отвѫтре е украсенъ съ графитни пояси, които образуватъ фона на бледочервеникави триѫгълници, крѫгове и пр. Отвънъ той е снабденъ съ четири, две срещу две, отвесно пробити пѫпчести дръжки. Околовръстъ между дръжчицитѣ сѫдътъ е украсенъ съ косо вдлъбнати линии, между които има пояси отъ наведени вдлъбнатинки. Периферията е украсена съ обърнати, съ основата нагоре триѫгълници отъ графитна боя.

Други предмети отъ глина. Похлупки. Отъ този пластъ произхождатъ нѣколко глинени похлупки отъ по-голѣми и малки сѫдове, които сѫщо така не се различаватъ отъ познатитѣ ни вече похлупки отъ други селища на тази епоха.

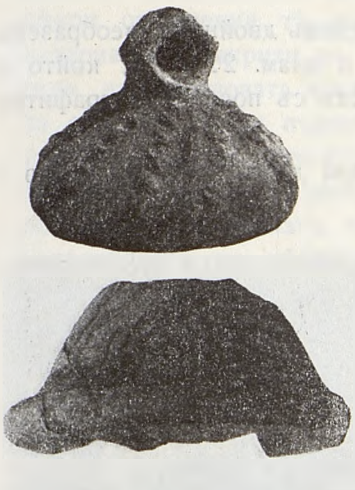

Обр. 7. — Глинени похлупки отъ пласта А
Fig. 7. — Couvercles en terre cuite

На обр. 7 е представена една похлупка, намѣрена на 8 м. дълбочина, съ диаметъръ 13·3 см. и вис. 7·3 см., снабдена отъ вѫтрешната си страна съ дръжка, както при нѣкои похлупки отъ Прославъ.[1]) Отвънъ тя е украсена съ врѣзани линии. Обр. 7.

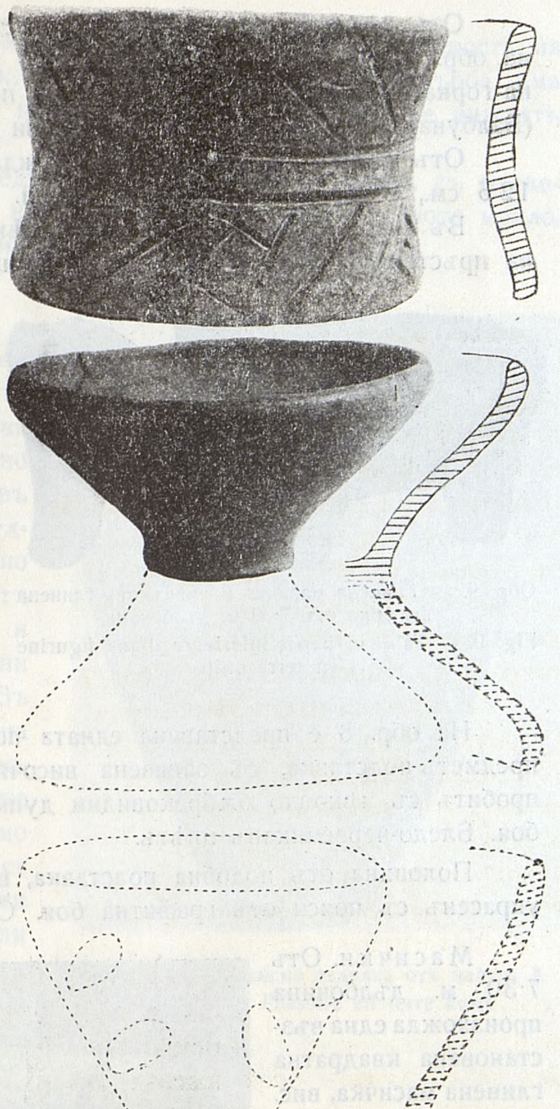

Обр. 8. — Глиненъ прѫстенъ и двойно-конусовидни предмети отъ пласта А
Fig. 8. — Anneau et objets coniques en terre cuite

---

[1]) G. Seure et A. Degrand, Exploration de quelques tells de la Thrace, Bull. de Corr. hell. 1906, 410.

Отъ горнитѣ слоеве на този пластъ произхожда похлупката, представена на обр. 7, вис. 9·6 см., при диам. 14·6 см. Тя е украсена съ релефни рѫбове, а на горната си часть, както при нѣкои похлупки отъ Деве Барганъ[1]) и Кубратъ, (Балбунаръ),[2]) дрѫжкитѣ сѫ предадени въ форма на колиби.

Отъ дълбочина 7·20 м. произхожда малка похлупка, вис. 5·7 см. и диам. 12·6 см., украсена съ нарѣзани линии.

Въ пласта А се намѣриха още и нѣколко глинини прѫстени, напълно сходни на прѫстенитѣ, каквито изобщо се срѣщатъ въ почти всички могилни селища, обитавани презъ каменно-медната епоха, които сѫ служили като подставки на остродънни сѫдове. На обр. 8 е даденъ единъ прѫстенъ, вис. 7·1 см., при диам. 11·1 см., който отвънъ е украсенъ съ широки, инкрустирани съ бѣла материя пояси. Намѣренъ на 7·20 м. дълбочина.

Все като подставки на остродънни сѫдове ще да сѫ служили и открититѣ въ този пластъ и нѣколко половини отъ двойнофуниеобразнитѣ предмети две отъ които сѫ представени на обр. 8.

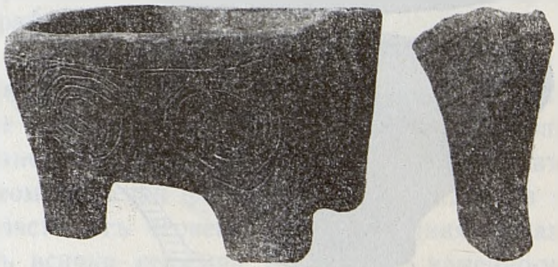

Обр. 9. — Глинена масичка и кракъ отъ глинена фигурка отъ 7·30 м. дълбочина

Fig. 9. — Table et partie inférieure d'une figurine en terre cuite

На обр. 8 е представена едната половина отъ единъ двойнофуниеобразенъ предметъ-подставка, съ запазена височина 17·2 см. и диам. 22·3 см., който е пробитъ съ нѣколко бѫбрековидни дупки и е украсенъ съ пояси отъ графитна боя. Бледо-червеникавъ цвѣтъ.

Половина отъ подобна подставка, вис. 9·7 см., при диам. 19·2 см., който е украсенъ съ пояси отъ графитна боя. Обр. 8.

Масички. Отъ 7·30 м. дълбочина произхожда една възстановена квадратна глинена масичка, вис. 11·9 см., дълж. 17 см. и шир. 16·7 см. Краката ѝ иматъ квадратна форма и отъ двете външни страни сѫ украсени съ врѣзани волути. Червеникаво-опушенъ цвѣтъ. Обр. 9.

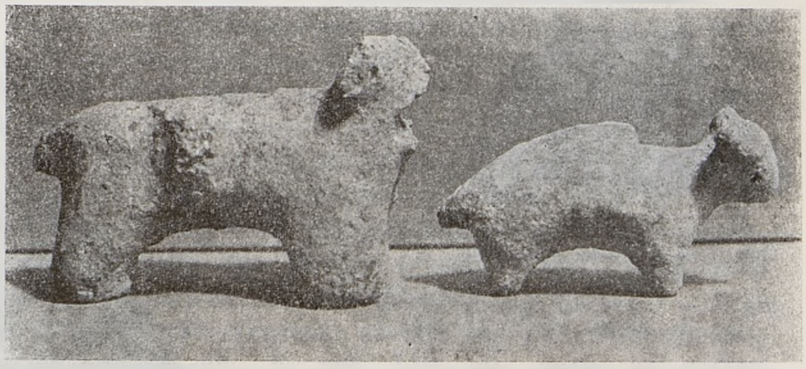

Обр. 10. — Глинени фигурки на животни отъ двата пласта

Fig. 10. — Figurines d'animaux provenant des couches A et B

Отъ този изкопъ произхождатъ и нѣколко фрагменти отъ глинени човѣшки фигурки. На обр. 9 е представенъ единъ кракъ отъ човѣшка фигурка, вис. 5·8 см., украсенъ съ широко врѣзани линии.

---

[1]) Р. Поповъ, Могилата при Деве Барганъ, ГИМ. 1922—25, 85.

[2]) В. Миковъ, Селищната могила при Балбунаръ, ИАИ. VI, 1925, 263.

На обр. 10 е представена една глинена фигурка, по всѣка вѣроятность на костенурка, съ отчупена опашка, дълж. 8·2 см. вис. 4·4 см. Върху гърба има кръгла поставка. Тя има червеникавъ цвѣтъ, изъ който тукъ-таме се виждатъ косо наведени графитни ленти.

На дълбочина 7·5 м. се намѣри една глинена фигурка на птица, съ бледо-червеникавъ цвѣтъ, дълг. 7·5 см., на която липсватъ главата и едното крило. Фигурката е била боядисана съ червена охра.

Материали отъ пласта B

Материалитѣ, които се откриха въ пласта B, който обхваща дълбочината отъ 1 до 6·20 м., т. е. една дебелина отъ 5·20 метра, представятъ извънредно голѣмъ наученъ интересъ. Открититѣ въ този дебелъ културенъ насипъ предмети, особено глиненитѣ сѫдове, по форма, съвършенно се различаватъ отъ сѫдоветѣ въ долния пластъ, както и изобщо отъ сѫдоветѣ на всички селищни могили на каменно-медната епоха. Въ нѣкои отношения тѣ наподобяватъ на материалитѣ открити въ селищнитѣ могили на бронзовата епоха, обаче може да се каже, че за първи пѫть не само у насъ, но и въ юго-източна Европа се откриватъ такива сѫдове, които отчасти по форма се явяватъ единствени или наподобяватъ на нѣкои форми познати ни отъ Егейскитѣ острови, Мала-Азия, Унгария или най-после отъ Македония.

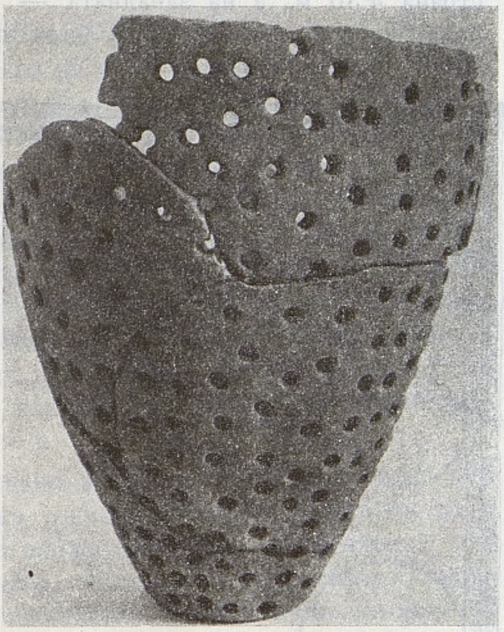

Обр. 11. — Глинена цедилка отъ пласта A
Fig. 11. — Passoire en terre cuite

Колиби

Колиби. Въ всички дълбочини на пласта B се откриха следитѣ на много колиби. За отбелязване е че въ по-горнитѣ слоеве, между 1—2·20 м. останкитѣ отъ колибитѣ бѣха по-незначително, отколкото на дълбочина отъ 2·20—6·20 м. Въ последната дълбочина колибитѣ сѫ били по-добре градени, отколкото въ горната. Жилищата отъ по-долниятъ слой, както въ могилнитѣ селища на каменно-медната епоха сѫ правени отъ по-дебели въ ѫглитѣ и по-тънки въ странитѣ дървени колове, преплетени съ тънки прѫти, които отвънъ и отвѫтре сѫ били измазвани съ глина примѣсена съ слама. За да бѫде мазилката по-устойчива, тя е била изпичана отвѫтре и отвънъ. И тукъ колибитѣ сѫ имали правоѫгълна форма и отвънъ стенитѣ до наполовина сѫ били насипвани съ пръсть, така че изглеждатъ като полу въ земята. Тѣ иматъ дължини обикновено между 4·50—5 и повече метра и ширина отъ 3·8—4 м. Колибитѣ сѫ били ориентирани съ входоветѣ си къмъ югъ или юго-изтокъ.

Въ нѣкои отъ колибитѣ бѣха запазени ѫгловитѣ камъни при основитѣ, и по единъ или нѣколко камъка отъ двѣтѣ страни на вратата. Въ по-голѣмата часть отъ колибитѣ много добре бѣ запазена и подовата мазилка. Интересно е че въ повечето отъ жилищата на дълбочина между 2·20—6·20 м. не се намѣриха никакви материали, освенъ незначителни откѫслеци отъ сѫдове. Въ по-голѣмата часть отъ тѣхъ, мѣстата на мелницитѣ и огнищата бѣха добре запазени.

Между многото останки отъ жилища, най-добре запазени и по-голѣмъ интересъ представятъ основитѣ на една колиба открити на 5 метра дълбочина, обр. 12.

Колибата е ориентирана съ дългитѣ си стени отъ изтокъ къмъ западъ и има почти правоѫгълна форма, при дължина около 7·90 м. ширина на източната страна 4·30 м., а на западната — 4·70 м. Тя е била направена отъ 6 дебели кола, четири отъ които сѫ били побити въ външнитѣ ѫгли, а два — южно отъ срѣдата, на двѣтѣ дълги стени. Основитѣ на коловетѣ сѫ били съединени помежду си съ двойни, една до друга поставени греди. Така поставени гредитѣ сѫ образували основата на колибата, която е имала приблизителна дебелина около 28—32 см. Между коловетѣ и двойнитѣ греди сѫ били побити на разстояние единъ отъ другъ по на 60—75 см. тънки колове. Така направениятъ скелетъ е билъ изплетенъ съ тънки прѫти, които отвънъ и отвѫтре сѫ били измазвани съ глина примѣсена съ слама. Отъ разкопването на тази колиба се вижда, че стенитѣ не сѫ били изпичани, както това е констатирано при всички селищни могили на каменно-медната епоха и нѣкои селища (Веселиново и Караново) отъ бронзовата епоха. Отъ къмъ северо-западната си страна, колибата е

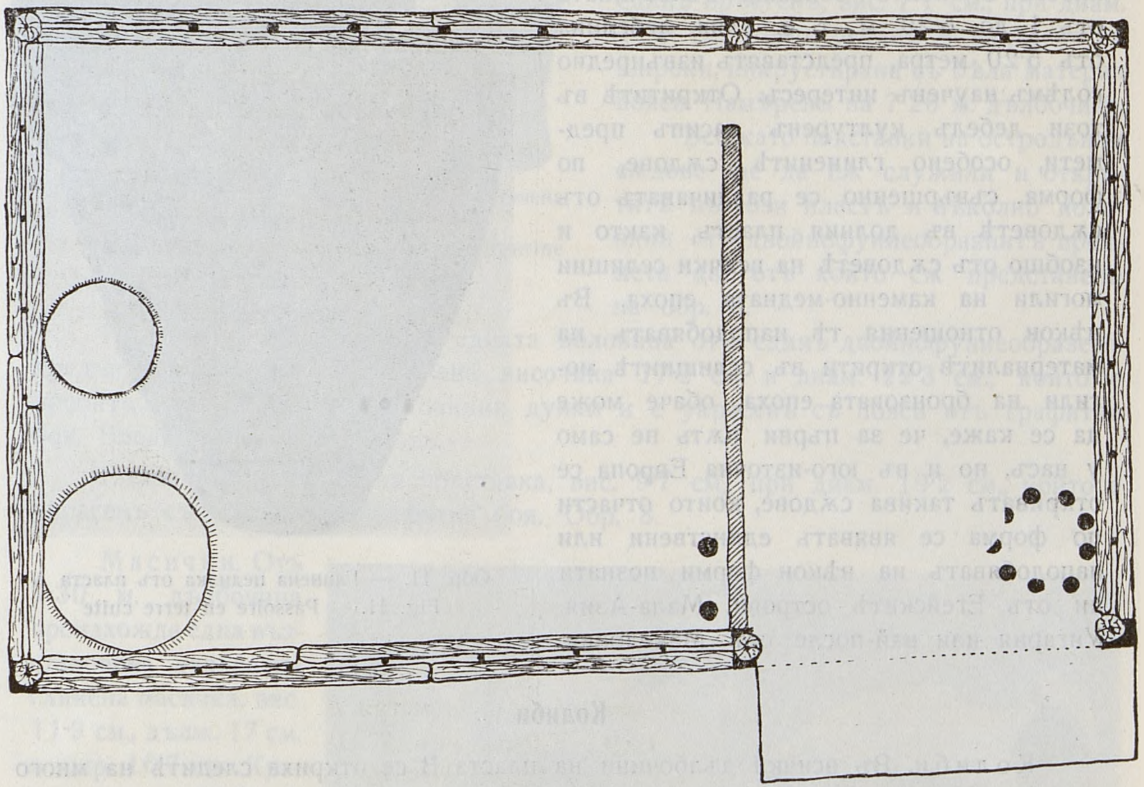
Обр. 12. — Планъ на колибата, открита на 5 м. дълбочина
Fig. 12. — Plan d'une habitation de 5 m. de profondeur

имала широко, добре измазано и изпечено предверие, чрезъ което се е влизало въ едно малко отдѣление, дълго 4·70 м. и широко отъ къмъ южната страна 2·70 м., а отъ къмъ северната 3·30 м. Една стена, дебела едва 12 см. раздѣля първото отдѣление отъ по-голѣмо помѣщение, въ което се е влизало чрезъ тѣсни — около 54 см. врати. Второто отдѣление има дължина 5·20 м., и ширина 4·30 м. Подоветѣ и на дветѣ помѣщения сж равни, добре измазани и изпечени. Изпичането на пода, както и огнището и мѣстото на мелницата, изглежда че е станало предварително, т. е. преди построяване на дървениятъ скелетъ.

Въ първото по-малко помѣщение се вижда единъ кржгъ отъ дупки съ диам. 12—13 см., образуванъ отъ изгниването на деветь дървени колове, които вѣроятно ще да сж били преплетени съ пърти. Това мѣсто, вѣроятно ще е служило за пазене на храна. Две подобни дупки личатъ и въ с.-з. жгълъ на второто помѣщение, до източната стена на което сж се намирали огнището и мѣстото на мелницата. Огнището е било построено въ срѣдата и непосрѣдствено до стената. То имъ кржгла форма при диаметъръ 0·85 м. и има повече вдлъбната, отколкото равна основа. Подъ горната мазилка на огнището има единъ дебелъ около 10—15 см. пластъ отъ дребни рѣчни камъни. Въ лѣво отъ огнището въ жгъла се е намирала мелницата, която за разлика отъ всички познати мелници на бронзовата и каменно-медната епоха има кржгла форма. Тя е обградена съ високъ около 15—16 см. глиненъ поясъ и има диаметъръ къмъ 1·20 м.

Колибитѣ отъ по-горниятъ слой по всичко личи, че сж били правени отъ дървета и пржти и сж били измазвани съ глина, безъ обаче мазилката да е била изпичана. Трѣбва да се отбележи, че около останкитѣ на колибитѣ отъ тази дълбочина не се намѣри изпечена мазилка, освенъ жгловитѣ камъни, много вжглени и изпеченитѣ мѣста на огнищата, мелницитѣ, както и хромелни камъни, глинени сждове и фрагменти, овжглено жито, жължди и пр.

Огнища. Въ всички колиби се намѣриха следи отъ огнища, едни отъ които сж строени въ единъ отъ жглитѣ, а други непосрѣдствено до една отъ стенитѣ. Огнищата отъ по-долнитѣ слоеве сж правени по-грижливо, отколкото въ горнитѣ. Тѣ иматъ кржгла форма, при диаметри отъ 0·70—0·90 м. и сж обградени съ единъ поясъ отъ глина, дебелъ между 10—12 см. и високъ отъ 6—12 см. Огнищата се състоятъ отъ единъ тънъкъ слой отъ дребни рѣчни камъни, върху който идватъ начупени откжслеци отъ глинени сждове, които образуватъ единъ пластъ отъ 5 до 8 см. и върху тѣхъ следва толкова дебелъ слой отъ изпечена глина.

Въ нѣкои отъ колибитѣ огнищата не сж оградени, а отъ едната, обикновено лѣвата страна, иматъ високъ ржбъ отъ глина, върху който сж поставяни главнитѣ.

Мелници. Открититѣ въ нѣколко колиби мелници, по форма се различаватъ отъ мелницитѣ, каквито сж намѣрени въ жилищата на каменно-медната епоха. Докато мелницитѣ отъ по-старата епоха иматъ подковообразна форма, то мелницитѣ отъ пласта В, въ могилата до Юнацитѣ иматъ почти кржгла или елипсовидна форма. По начинътъ на устройството си, тѣ се отличаватъ отъ огнищата само по това, че сж по-голѣми. Тѣ иматъ диаметри отъ 0·70—1·30 м. и височина между 12—25 см.

Предмети отъ камъкъ и кремъкъ

Въ пласта В на Плоската могила се намѣриха разнообразни орѫдия, направени отъ камъкъ и кремъкъ. Въ всички дълбочини на този пластъ се намѣриха много каменни брадвички, направени отъ различни скали, които по голѣмина и форма не се различаватъ отъ открититѣ въ всички други селища на каменно-медната и бронзова епоха. Тукъ се откриха и нѣколко каменни чукове и брадви съ и безъ дупки, една часть отъ които по форма съвсемъ се различаватъ отъ обикновенитѣ типове брадви.

На обр. 13 е представена една каменна брадва, направена отъ сиенитъ, която следъ като е пробивана единъ пѫть и счупена презъ дупката, вмѣсто да се захвърли като непотрѣбна е била приспособена чрезъ странични врѣзвания, какъвто е случая съ чукътъ—брадва отъ Деветашката пещера.[1]) Дълж. 12·2 см., деб. 5·6 см. и шир. при острието 5 см. Намѣрена на дълбочина 5·70 м.

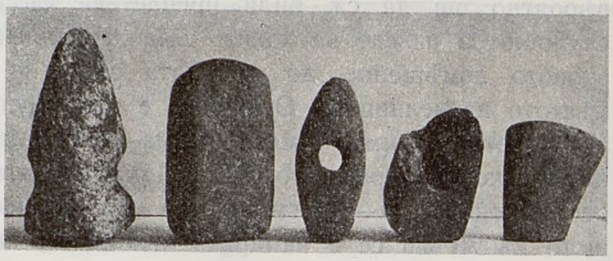

Обр. 13. — Каменни брадвички отъ дълбочина между 2 до 6·20 м.

Fig. 13. — Haches en pierre, provenant de 2 à 6·20 m. de profondeur

И обитателитѣ на втория слой отъ могилата до Юнацитѣ сѫ си приготовлявали каменитѣ орѫдия на самото мѣсто. Това се вижда не само отъ нѣколкото прешлена отъ дупкитѣ на брадвитѣ, но и отъ единъ фрагментъ съ недопробита дупка, вис. 8 см., деб. 4·2 см. и шир. 4·5 см. Обр. 13.

Между 3 и 5 метра дълбочина се намѣриха две половинки отъ брадви, едната направена отъ черна скала и дълга 7 см., а другата отъ сива скала, дълга 7·5 см. и шир. 6·2 см., които сѫ правени по подобие на металнитѣ форми брадви.

Заедно съ сѫдъ, обр. 19 се откриха въ голѣмо количество и малки крѫгли камъчета отъ варовикъ, върху които е правено опитъ да бѫдатъ пробити. Диаметъръ отъ 0·8—1·2 см.

И въ този пласть, както това вече се каза за всички предисторически селища на Южна България, липсватъ кременни орѫдия. Тукъ се намѣриха само нѣколко незначителни кременни парчета отъ ножове и стъргалки.

Предмети отъ кость и рогъ

Въ този дебелъ пластъ се намѣриха доста предмети, направени отъ кость и рогъ, много по-голѣмата часть отъ които, обаче, произхождатъ отъ слоеветѣ между 2·20 до 6·20 м. Открититѣ върхове за стрели, копия и шила, както и чукове и дръжки за брадви и чукове не се различаватъ отъ тѣзи, познати ни отъ другитѣ предисторически селища. Въ всички дълбочини на пласта В се намѣриха доста мидени черупки, както и части отъ мидата Spondylus.

---

[1]) В. Миковъ, ИАИ. V, 1927, 312.

Предмети отъ медь

Както въ всички селищни могили, така и въ това селище се откриха нѣколко медни предмети. Най-често, безспорно, се срѣщатъ четириржбеститѣ медни игли или върхове за стрели или шила. Отъ дълбочина 5·5 м. произхожда една медна четириржбеста игла, единиятъ край на която е малко завитъ, а на 6·20 м. се намѣри единъ четириржбесть меденъ върхъ за стрела, който има дълж..6 см.

Предмети отъ злато

Въ най-горнитѣ пластове на нѣкои селищни могили отъ каменно-медната епоха, сж намѣрени и дребни предмети отъ злато — главно листя[1]) и идоли[2]). Въ селищата на бронзовата епоха у насъ, златенъ предметъ за първи пжть се открива въ могилата до Юнацитѣ. Това е една малка, незатворена халка, съ диам. около 1 см., която произхожда отъ 4·10 м. дълбочина. Халката е силно надебелена въ срѣдата и съ тънки крайща, които се покриватъ единъ другъ. Този типъ халки, чието предназначение е трудно да се опредѣли, сж ни познати отъ почти всички по-близки и далечни културни области.[3]) Обр. 14.

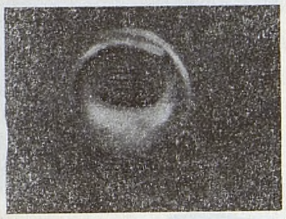

Обр. 14. — Златенъ предметъ, намѣренъ на 4·10 м. дълбочина
Fig. 14. — Objet en or, trouvé à 4·10 m. de profondeur

Остатъци отъ храна

На нѣколко мѣста, особено въ две колиби на 1·80 м. дълбочина се намѣри въ голѣмо количество овжглено жито. Около тѣзи и други колиби се намѣри и уровъ, а въ първата колиба се откриха и жължди, които безсъмнение ще да сж служили за храна.

Предмети отъ глина

Отъ всички материали открити при разкопването на този дебелъ пластъ, първо мѣсто заематъ предметитѣ правени отъ глина. И тукъ се откриха извънредно много глинени откжслеци отъ сждове и цѣли сждове, както и тежести, прешлени, двойноконусовидни предмети и части отъ идоли и масички. Отъ всички глинени предмети, безспорно най-голѣмъ интересъ представятъ сждоветѣ и фрагментитѣ отъ сждове.

Сждове. Открититѣ въ пласта В глинени сждове и фрагменти нѣматъ нищо общо съ сждоветѣ отъ пласта А, нито пъкъ съ сждоветѣ и фрагментитѣ на което и да е селище отъ каменно-медната епоха. Тѣ напълно се различаватъ и отъ сждоветѣ на всички други селища отъ ново-каменната, бронзовата и старата и новата желѣзни епохи. Тази разлика се състои главно въ формата, украсата и по-малко въ цвѣта.

И въ този пластъ сждоветѣ сж правени безъ грънчарско колело отъ добре пречистена глина и сж били изпичани въ пещи. Почти всички сждове и откъслеци отъ всички дълбочини на пласта В иматъ тъмно-сивъ, опушено-червеникавъ, лъскаво-черенъ и въ рѣдки случаи червеникавъ цвѣтъ.

---

[1]) В. Миковъ, Могилата въ с. Габарево Казанлъшко, ГНМ. 1926—32., 147.
[2]) В. Миковъ, Идолната пластика презъ каменно-медната епоха у насъ, ИАИ. VII, 1937, 212.
[3]) V. G. Childe, The Aryans. Cambridge 1929, 131.

Ако сѫдоветѣ отъ долния пластъ, както изобщо сѫдоветѣ отъ селищнитѣ могили на каменно-медната епоха се отличаватъ съ своитѣ разнобразни орнаменти, то сѫдоветѣ отъ пласта В на Плоската могила се характеризиратъ съ богатството на формитѣ. Освенъ нѣкои отъ познатитѣ ни отъ други мѣста по общи форми, тукъ се откриха и нѣколко съвършенно нови или малко познати форми. Като най-характерни за този пластъ се явяватъ три главни форми. 1) елипсодъннитѣ и съ криво и косо отсечено гърло сѫдове, 2) сѫдове съ широки и високи гърла, снабдени съ по две срещуположни дръжки, които сѫ единъ видъ като продължение на улейчета подъ рѫба на устата и 3) малки остродънни сѫдчета, снабдени съ по една или две дръжки. Отъ тѣзи три типа, първитѣ се срѣщатъ въ слоя между 2·20—6·20 м, и абсолютно липсватъ въ по-горния слой и обратно, третия типъ се намира само въ горниятъ слой, между 1—2·20 м.

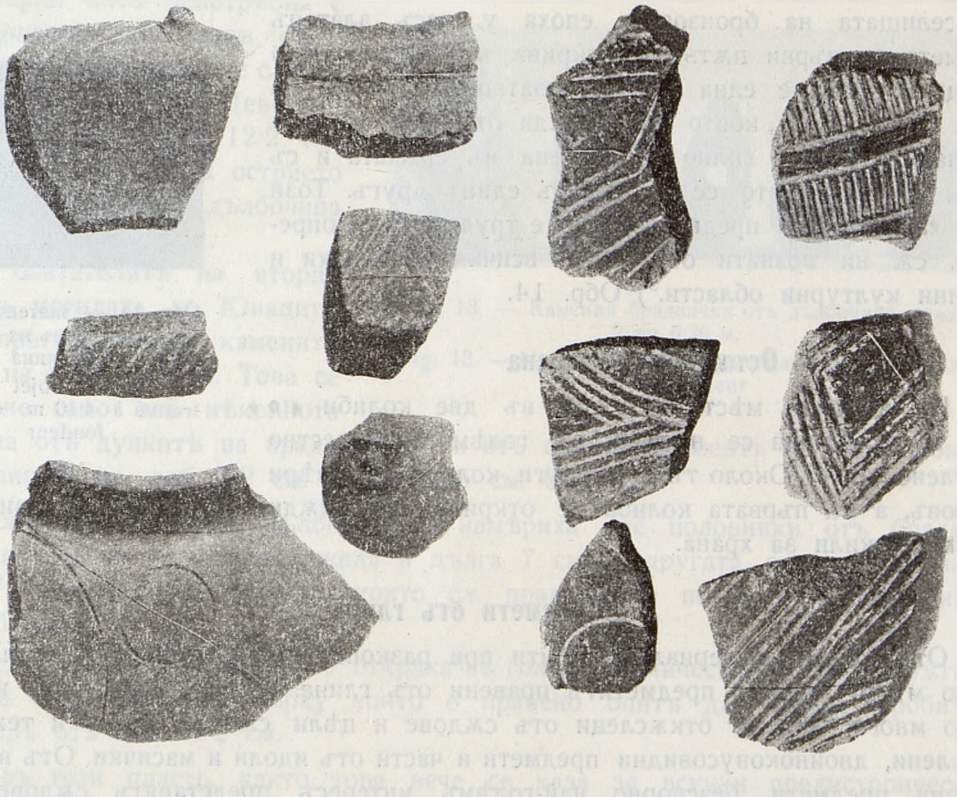

Обр. 15. — Глинени фрагменти на сѫдове отъ пласта В.
Fig. 15. — Tessons de vases, provenant de la couche B

До като повечето отъ сѫдоветѣ на пластъ А въ нашата могила, както и въ всички селищни могили на каменно-медната епоха сѫ украсени съ най-разнообразни орнаменти, въ пласта В, напротивъ, рѣдко се намиратъ украсени сѫдове. Най-честиятъ орнаментъ въ тази керамика сѫ нарѣзанитѣ пояси, зигзаговидни ленти, триѫгълници, квадрати, ромбове, кръстове или концентрични крѫгове запълнени съ бѣла материя, както и релиефнитѣ рѫбове, пѫпки, вдлъбнатинки или малки дупчици подъ устата на сѫдоветѣ, каквито сѫ ни познати отъ могилата до Веселиново[1]). Обр. 15 и 16.

Сѫдоветѣ отъ този пласть се отличаватъ отъ сѫдоветѣ на рисуваната керамика и по това, че по-голѣмата часть отъ тѣхъ сѫ снабдени съ по една или две дръжки. Повечето отъ дръжкитѣ сѫ широко сплестнати и по рѣдко овални или цилиндрични. Широкитѣ и плоски дръжки, които много често сѫ украсени съ пѫпчици или дупчици, излизатъ отъ единъ видъ улейче подъ рѫбътъ на устата и завършватъ въ основата си съ две странични, триѫгълни израстъци. И тукъ, както въ всички могилни селища, обитавани презъ бронзовата епоха, се срѣщатъ, макаръ и по-рѣдко, цилиндрични дръжки, които завършватъ въ горния си край съ по една широка пѫпка[2]). Дръжкитѣ въ малкитѣ, оспродънни сѫдчета завършватъ въ горния си край съ единъ, въ форма на пирамидка, израстъкъ. По-малко сѫ пѫпчеститѣ, понѣкога пробити съ хоризонтални или отвесни дупчици, дръжчици. Обр. 17.

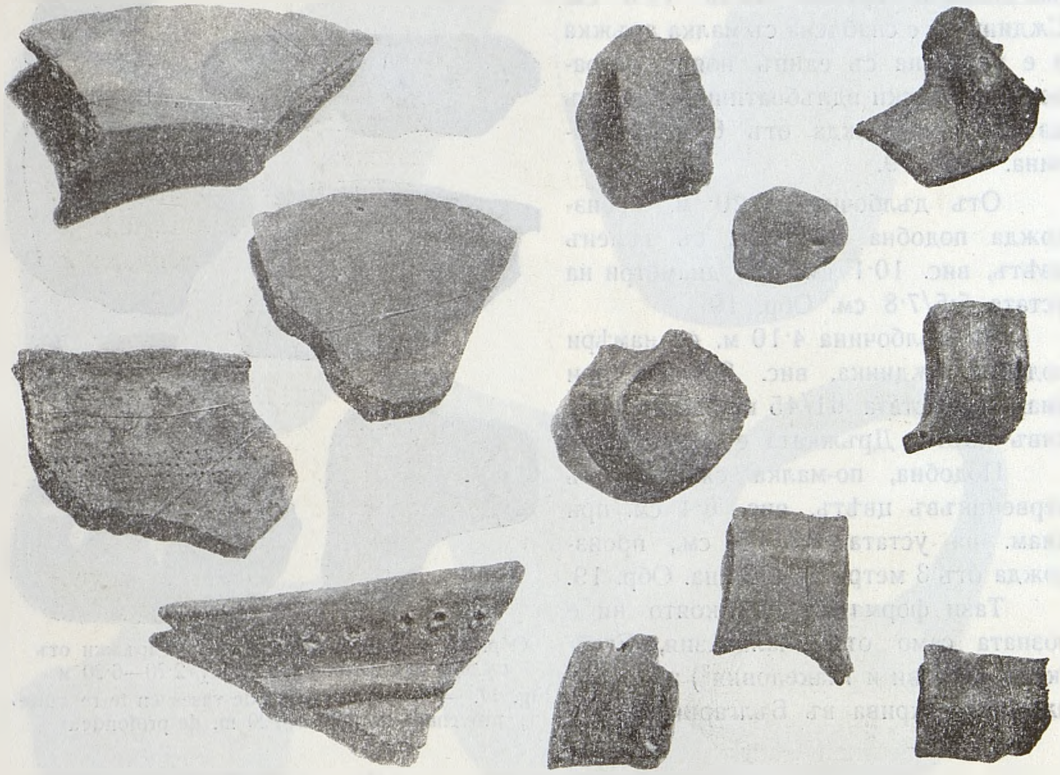

Обр. 16. — Глинени орнаменти и дръжки отъ сѫдове отъ пласта В
Fig. 16. — Tessons et anses de vases en terre cuite, provenant de la couche B

Почти всички сѫдове иматъ плоски равни дъна. Изключение правятъ само нѣколко доста начупени сѫда, които произхождатъ отъ дълбочини между 3·30 — 4·50 м., чийто дъна представятъ кухи столчета или високи кухи прътени.

---

[1]) В. Миковъ, Селищна могила отъ бронзова епоха до Весслиново, ИАИ. XIII, 1939, 205.
[2]) В. Миковъ, Могилата до Караново. ИГД. V, 1937, 166.

И тукъ се намѣриха цилиндрични крачета отъ сждове, подобни на тѣзи каквито сж открити въ голѣмъ брой селищни могили на Южна България[1]).

Отъ първитѣ две форми, цѣли сждове се намѣриха само следнитѣ:

Малка сждинка, съставена отъ долна продълговата, съ елипсовидно дъно часть, и горно, широко и високо, косо отрѣзано гърло, вис. 11 см., при диаметри на устата 5·8/8·5 см. и на най-долната, срѣдна часть 12·8 см. Сждинката е снабдена съ малка дръжка и е украсена съ единъ поясъ, обграденъ съ плитки вдлъбнатинки. Червенъ цвѣтъ. Произхожда отъ 6 м. дълбочина. Обр. 19.

Отъ дълбочина 5·20 м. произхожда подобна сждинка, съ тъменъ цвѣтъ, вис. 10·1 см. при диаметри на устата 5·5/7·8 см. Обр. 19.

На дълбочина 4·10 м. се намѣри подобна сждинка, вис. 8·5 см. при диам. на устата 61/45 м. Тъмно-пепелявъ цвѣтъ. Дръжката е отчупена.

Подобна, по-малка сждинка съ червеникъвъ цвѣтъ, вис. 6·4 см. при диам. на устата 3·3/4·5 см., произхожда отъ 3 метра дълбочина. Обр. 19.

Тази форма сждове, която ни е позната само отъ Мала-Азия, Егейскитѣ острови и Македония[2]) за първи пжть се открива въ България въ мо-

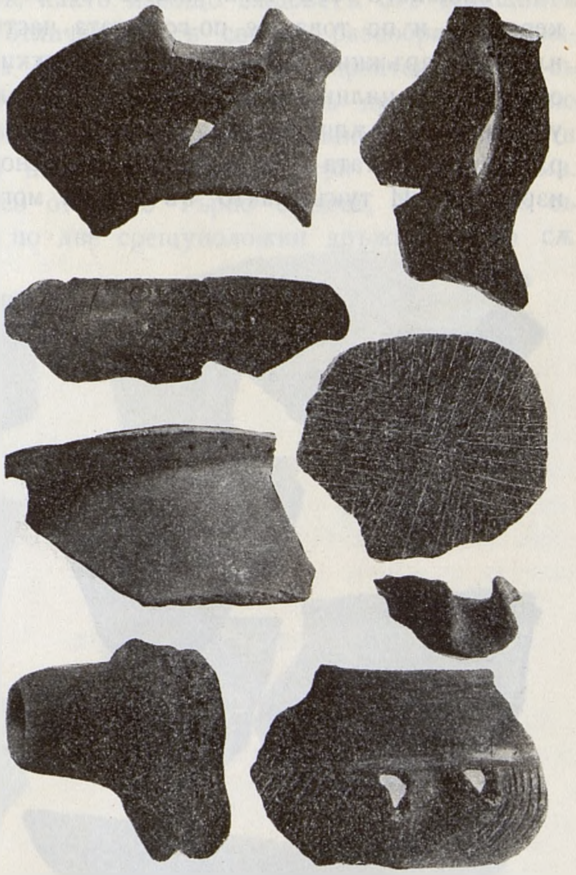

Обр. 17. — Глинени фрагменти и дръжки отъ сждове отъ дълбочини между 2·20—6·20 м.
Fig. 17. — Tessons et anses de vases en terre cuite, provenant de 2·20 à 6·20 m. de profondeur

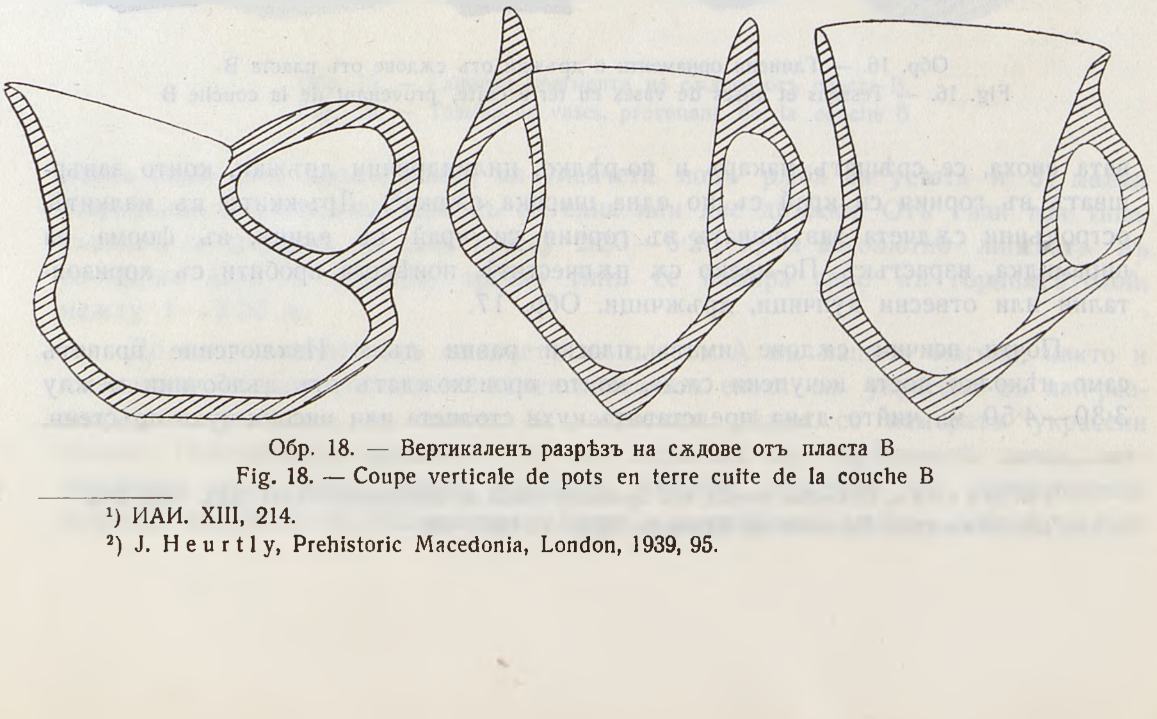

Обр. 18. — Вертикаленъ разрѣзъ на сждове отъ пласта В
Fig. 18. — Coupe verticale de pots en terre cuite de la couche B

---

[1]) ИАИ. XIII, 214.

[2]) J. Heurtly, Prehistoric Macedonia, London, 1939, 95.

гилата до Юнацитѣ. Тѣзи сѫдове или тази форма е пренесена въ нашитѣ земи по главния търговски пѫть, който както вече казахме, още отъ най-далечни времена е свързвалъ нашитѣ земи съ източнитѣ културни центрове.

Освенъ горнитѣ характерни форми, въ пласта В се намѣриха и следнитѣ нѣколко сѫда:

Груба, малка сѫдинка, съ тъмно-пепеливъ цвѣтъ, вис. 6·5 см. при диам. на устата 4 см., а на най-издутата часть 5·1 см. Намѣрена на 4 м. дълбочина.

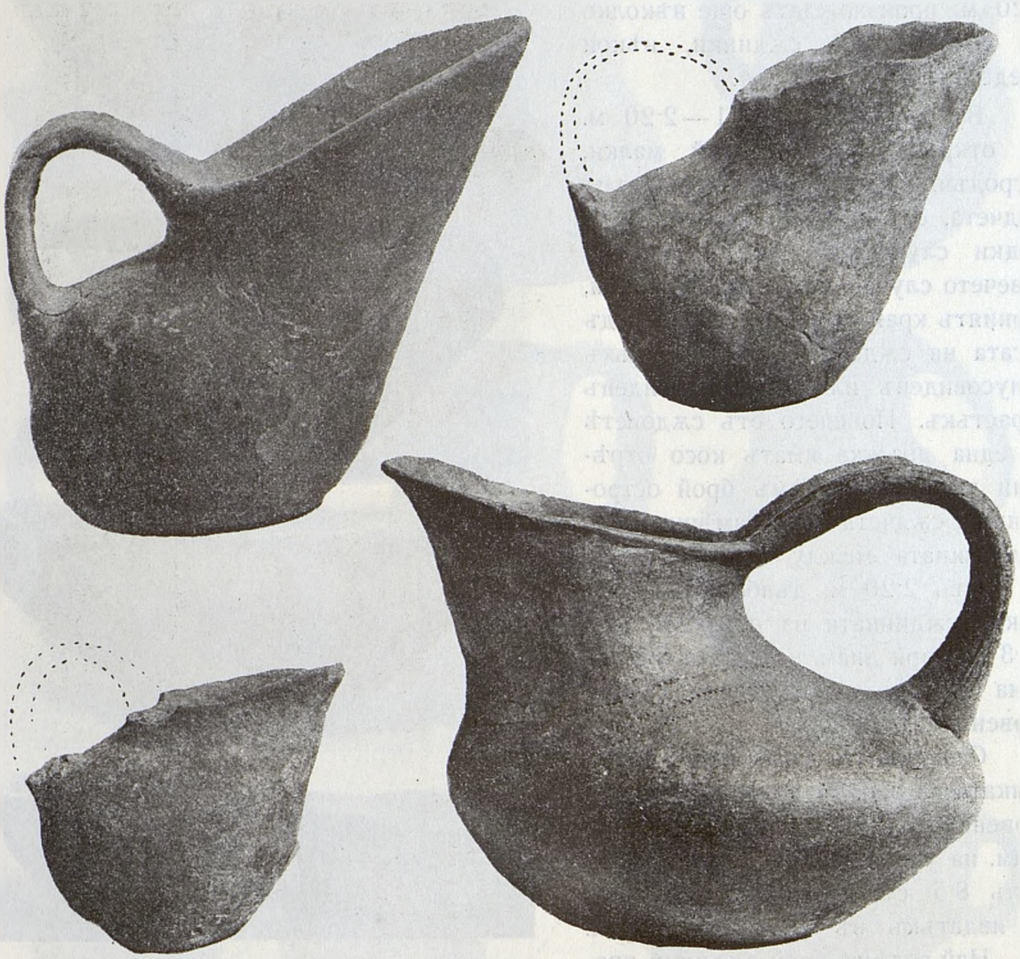

Обр. 19. — Глинени сѫдчета намѣрени между 3—6 м. дълбочина
Fig. 19. — Petites cruches à bec, provenant de 3 à 6 m. de profondeur

Подобна сѫдинка, съ жълтеникаво-пепалявъ цвѣтъ, вис. 6·4 см. и диам. на устата 5·8 см.

Отъ 2·20 м. произхожда малка сѫдинка съ косо отрѣзани уста и малка дръжка, която излиза надъ устата, вис. 10·4 см., диам. на устата 6·4 см., а на срѣдата 9·4 см. Червеникавъ цвѣтъ. Обр. 21.

Сѫдове съ косо отрѣзани уста, сѫ ни известни отъ долнитѣ пластове на всички селищни могили у насъ, обитавани презъ бронзовата епоха.1))

---

1) ИАИ. XIII, 1940, 210 и цитираната тамъ литература.

На 4·50 м. дълбочина се намѣри долна часть отъ плитъкъ сѫдъ, вис. 6·4 см., обр. 22 съ жълто-пепеливъ цвѣтъ, украсенъ отвънъ и отвѫтре съ ромбове, зигзаговидни пояси, получени чрезъ врѣзване и малки продълговати вдлъбнатинки, запълнени съ бѣла материя. Отвѫтре и отвънъ дъното е украсено съ представениятъ на обр. 23 орнаментъ.

Отъ дълбочината между 2·20—6·20 м. произхождатъ още нѣколко по незначителни сѫдинки, нѣкои представени на обр. 24.

Въ пласта между 1—2·20 м. се откриха голѣмъ брой малки, остродънни или съ заоблени дъна сѫдчета, снабдени съ една и въ по рѣдки случаи съ две малки, въ повечето случаи рѫбести дръжчици, горниятъ край на които излиза надъ устата на сѫда въ видъ на малъкъ конусовиденъ или пирамидовиденъ израстъкъ. Повечето отъ сѫдоветѣ съ една дръжка иматъ косо отрѣзани уста. Най-голѣмъ брой остродънни сѫдчета се намѣриха на дълбочината между 1·80—2·20 м.

Отъ 2·20 м. дълбочина произхожда сѫдинката на обр. 24., вис. 11·3 см., при диам. на устата 8·8 см., и на долната часть 7·8 см. Тъмночервеникавъ цвѣтъ.

Отъ сѫщата дълбочина е и сѫдинката на обр. 24, която има тъмночервеникавъ цвѣтъ, вис. 10·5 см. при диам. на устата 6·5 см., а на долната часть 8·5 см. Дръжката завършва съ издатъкъ въ горния си край.

Най-голѣмъ брой сѫдинки произхождатъ отъ 1·80 м. дълбочина, повечето отъ които се намѣриха около огнищата на две колиби.

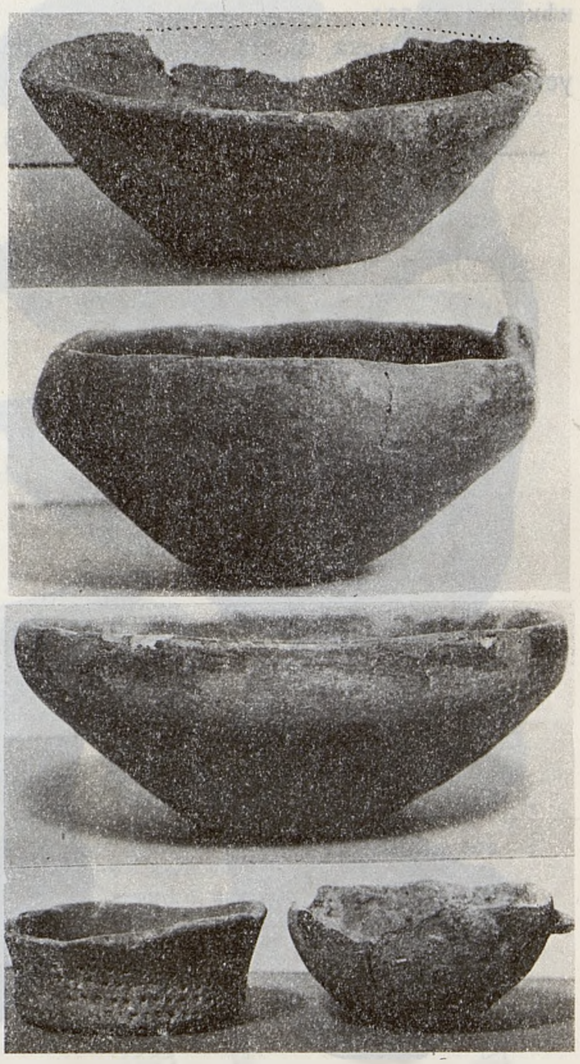

Обр. 20. — Сѫдове отъ дълбочини между 2·20—6·20 м.
Fig. 20. — Vases en terre cuite, trouvés de 2·20 à 6·20 m. de profondeur

До огнището на първата колиба се намѣриха следнитѣ сѫдчета:

Малъкъ остродъненъ сѫдъ, съ една дръжка, горниятъ край на която излиза подъ устата, вис. 12·1 см., диам. на устата 7·6 см. и на долната часть 8·3 см. Тъмно-червеникавъ цвѣтъ.

Подобна сѫдинка, съ лъскаво-черенъ цвѣтъ, вис. 11·3 см. при диам. на устата 9 см. и долу 9·3 см. Обр. 24.

Подобна сѫдинка, съ черенъ цвѣтъ, вис. 9.2 см. при диам. на устата 8·2 см. и долу 8·3 см. Обр. 24.

Малка сѫдинка, вис. 10·2 см. при диам. на устата 6·2 см. а на издутата часть 7·8 см. Върху най-издадената си часть сѫдчето е снабдено съ 4, две срещу две пѫпчести, отвесно пробити дръжчици. Обр. 24.

Въ втората колиба се откриха следнитѣ сѫдчета, нѣкои отъ които бѣха пълни съ овѫглено жито. Обр. 24.

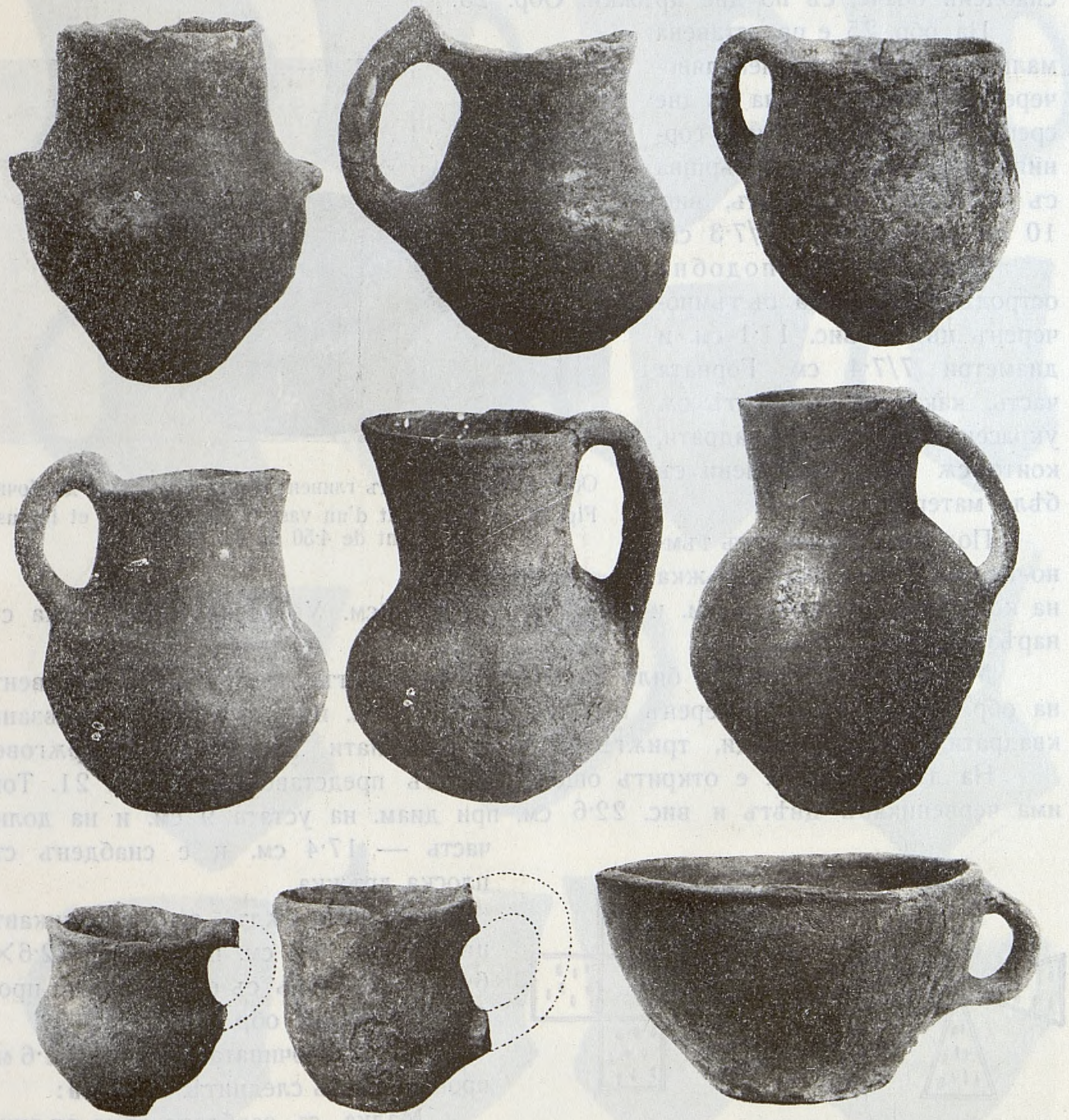

Обр. 21. — Глинени сѫдчета, намѣрени между 1—6·20 м. дълбочина
Fig. 21. — Petites cruches, trouvées de 1 à 6·20 m. de profondeur

Малка остродънна сѫдинка, съ черенъ цвѣтъ, снабдена съ една дръжчица вис. 8·2, диам. на устата 6 см. и диам. на долната часть 6 см.

Подобенъ сѫдъ, съ тъменъ цвѣтъ, вис. 7·5 см. диам. устата 7·7 см. и на долната часть 6 см.

Подобенъ сѫдъ, съ свѣтло-кафявъ цвѣтъ, вис. 10·4 см. при диам. 7·9 см. и 7·7 см.

Подобно сѫдче съ черенъ цвѣтъ, слабо заоблена дръжчица и размѣри 9/7, 2/7.

Малка сѫдинка съ жълто-сивъ цвѣтъ, вис. 8·9 см. диам. 6·5/6·7 см.

Подобна сѫдинка съ червеникавъ цвѣтъ и размѣри 9·7/6·4/6·8 см.

Отъ сѫщата дълбочина произхождатъ и следнитѣ остродънни сѫдчета, снабдени обаче, съ по две дръжки. Обр. 25.

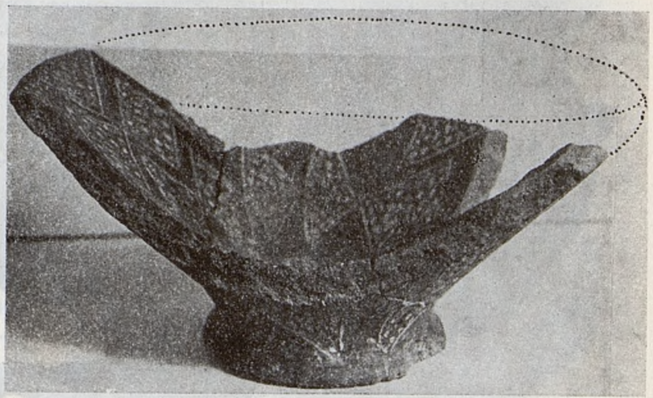

Обр. 22. — Часть отъ глиненъ сѫдъ отъ 4·50 м. дълбочина
Fig. 22. — Fragment d'un vase, à décor incisé et incrusté, provenant de 4·50 m. de profondeur

На обр. 25 е представена малка сѫдинка съ пепеляво-черенъ цвѣтъ, снабдена съ две срещуположни дръжчици, горниятъ край на които завършва съ по единъ израстъкъ, вис. 10 см. при диаметри 7/7·3 см.

Възстановена подобна остродънна сѫдинка съ тъмно-черенъ цвѣтъ, вис. 11·1 см. и диаметри 7/7·4 см. Горната часть, както и дръжкитѣ сѫ украсени съ нарѣзани квадрати, които сѫ били запълнени съ бѣла материя.

Подобна сѫдинка, съ тъмно-черенъ цвѣтъ, едната дръжка на която липсва, вис. 9 см. и диаметри 6·9/6·8 см. Украсени сѫщо така съ нарѣзани квадрати.

Много по интересна е била сѫдинката, фрагментъ отъ която е представенъ на обр. 24. Тя е имала черенъ цвѣтъ и вис. 12·6 см. и е украсена съ нарѣзани квадрати, правоѫгълници, триѫгълници и вдлъбнати концентрични крѫгове.

На дълб. 1·80 м. е откритъ още и сѫдътъ представенъ на обр. 21. Той има червеникавъ цвѣтъ и вис. 22·6 см. при диам. на устата 9 см. и на долн. часть — 17·4 см. и е снабденъ съ плоска дръжка.

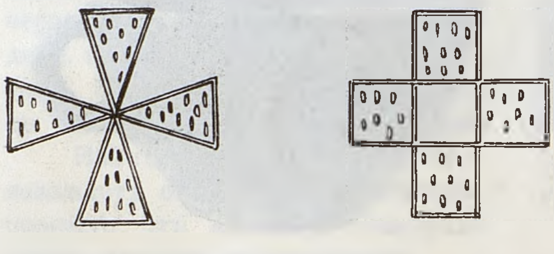

Обр. 23. — Украси отъ дъното на сѫдъ обр. 20
Fig. 23. — Décoration sur le vase de la figure 20

Малкъ сѫдъ, съ червеникавъ цвѣтъ, вис. 9·9 см. при диам. 12·6×6·5 см. снабденъ съ една отвесно пробита дръжчица обр. 26.

Отъ дълбочината между 1—1·6 м. произхождатъ следнитѣ сѫдчета:

Малка, съ заоблено дъно сѫдинка, която има тъмно-черенъ цвѣтъ, при вис. 11·4 см., диам. на устата 9·2 см., а на долната частъ 8 см. Обр. 21.

Остродънна сѫдинка вис., 7·2 см. диам. на устата 5,8 см., и на издутата частъ 5·8 см. Червеникаво-черенъ цвѣтъ.

Малка сѫдинка — снабдена съ една дръжка, вис. 7·5 см. при диам. на устата 7 см., а на долната часть 6 см. Светло-червеникавъ цвѣтъ.

Сѫдъ съ тъмно-пепелявъ цвѣтъ и косо отрѣзани уста, вис. 14·7, диам. на устата 8 см., и на най-издутата часть 10·8 см.

Малко сждче въ форма на чаша, вис. 6·5, диам. на устата 5·6 см.

Глинена чаша съ тъмно-черенъ цвѣтъ, вис. 9 см. и диам. на устата 12·4 см., снабдена съ малка, хоризонтално поставена дръжка. Произхожда на 1·20 см., дълбочина. Обр. 26.

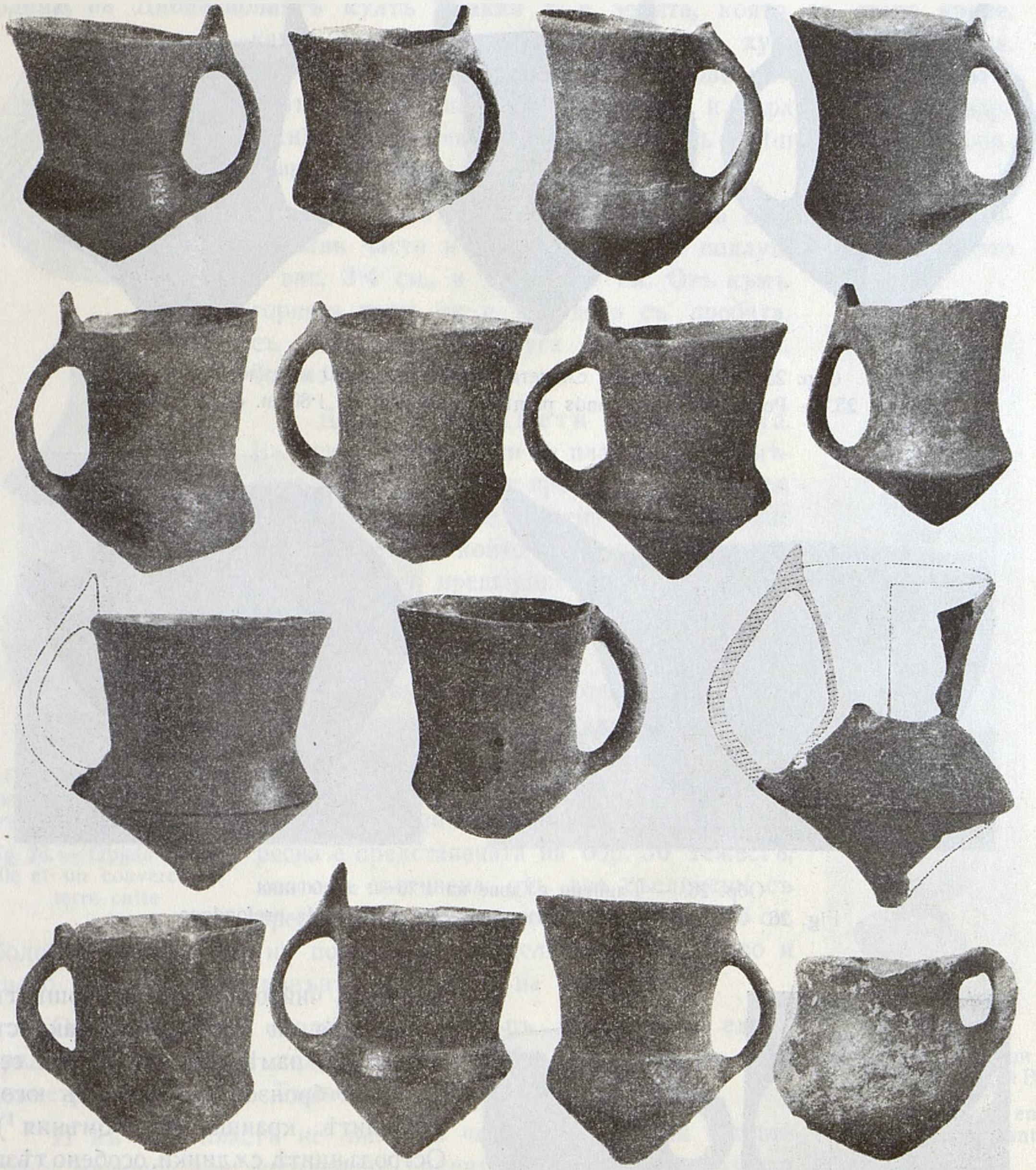

Обр. 24. — Остродънни сждчета намѣрени на дълбочина между 1—2·20 м.
Fig. 24. — Petits vases aux fonds pointus, provenant de 1 à 2·20 m. de profondeur

Отъ всички сждове, намѣрени въ горниятъ слой на пласта B, т. е. на дълбочина между 1—2·20 м., съвършенно нови и почти непознати отъ други краища се явяватъ малкитѣ остродънни, снабдени съ по една или две дръжчици сждчета. Подобно сждче е намѣрено и въ могилата до Костиево,[1]) на което на времето не е обърнато никакво внимание. Друго, също така не добре запазено сѫдче отъ този видъ е намѣрено въ едно отъ предисторическитѣ селища върху Пловдивскитѣ тепета. Нашитѣ остродънни сѫдчета много наподобяватъ на малкитѣ сѫдинки, чийто дръжки завършватъ въ горния си край, също така съ израстъци, намѣрени въ нѣкои селища на бронзовата епоха въ югозападнитѣ краища на Ромъния [1]). Остродъннитѣ сѫдинки, особено тѣзи които сѫ снабдени съ две дръжки много наподобяватъ на известната съ името, форма сѫдъ — кантаросъ, съ тази разлика, че последниятъ е снабденъ съ високо столче. Че кантароса произхожда отъ този видъ

---

[1]) G. Seure et A. Degrand, Exploration de quelques tells, BCH. 1906, 414.

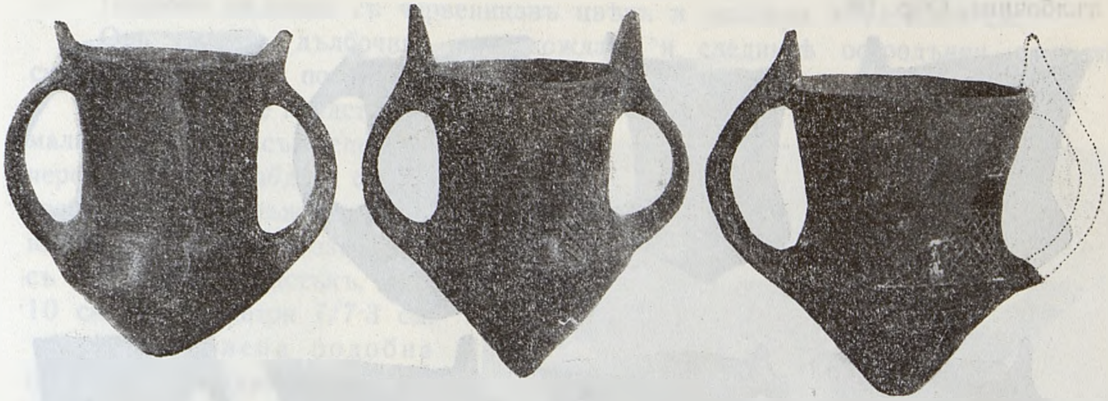

Обр. 25. — Остродънни сѫдчета намѣрени на 1·80 м. дълбочина
Fig. 25. — Petits vases aux fonds pointus, provenant de 1·80 m. de profondeur

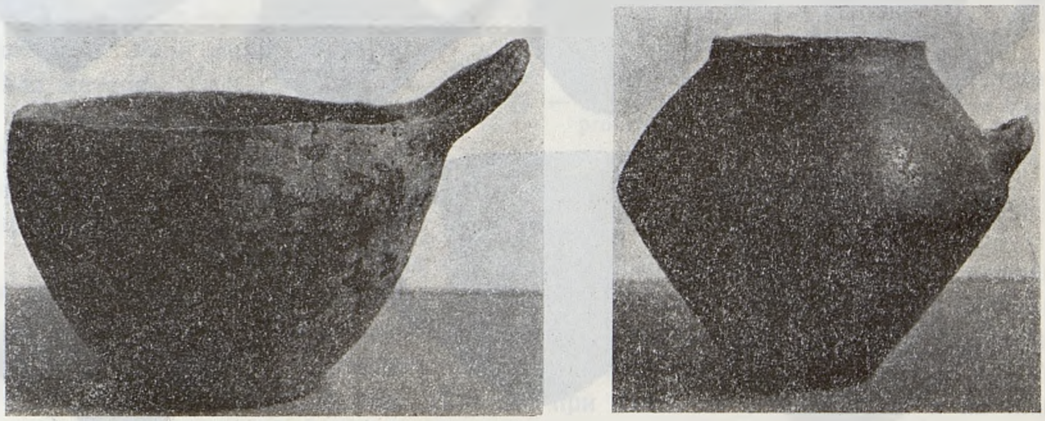

Обр. 26. — Глинени сѫдове на 1·20 м. дълбочина
Fig. 26. — Vases en terre cuite, trouvés à 1·20 m. de profondeur

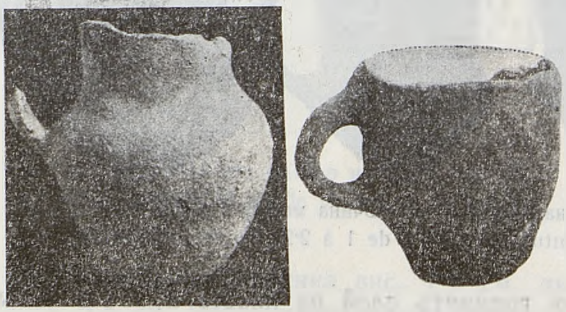

Обр. 27. — Глинени сѫдчета отъ 1·80 м. дълбочина
Fig. 27. — Cruche et tassse, trouvées à 1·80 m. de profondeur.

---

[1]) D. Berciu, Arheologia preisorică a Olteniei. Craiova, 1939, обр. 136—138.

сѫдинки, въ това едва ли ще да има съмнение. Високото столче на кантароса не е нищо друго, освенъ крѫглата подставка, върху която по време на угощение сѫ били поставяни въ стояще положение остродъннитѣ сѫдинки. Трѣбва да се отбележи, че единодушно всички стари автори признаватъ за първоначална родина на Дионисовиятъ култъ Тракия т. е. земята, която въ старо време, както и днесъ е прочута съ своитѣ хубави лозя и вина. Върху единъ отъ родопскитѣ върхове въ земята на беситѣ, която безсъмнено се е простирала и върху днешно Пазарджишко, се е намирало и едно отъ най-прочутитѣ Дионисови светалища.

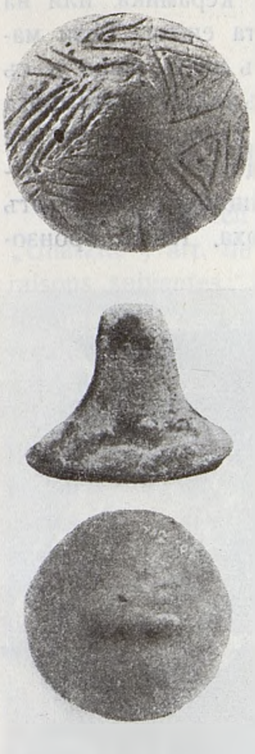

Обр. 28. — Глинени предмети и похлупки отъ 3—5 м. дълбочина

Fig. 28. — Objets en argile et un couvercle en terre cuite

Похлупки. Тукъ се намѣриха само нѣколко незначителни части и само една здрава похлупка, обр. 28, която е вис. 3·4 см., и диам. 9·6 см. Отъ къмъ горната часть тя е снабдена съ пробита, съ две една до друга малки дупчици. Тъмно-кафявъ цвѣтъ.

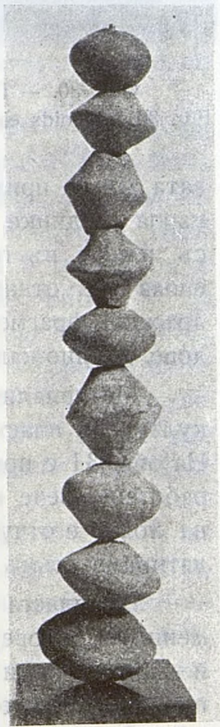

Обр. 29. — Глинени прешлени отъ пласта В.

Fig. 29. — Fusaïoles en terre cuite, provenant de la couche B.

Други предмети отъ глина. Въ всички дълбочини на пласта В се намѣриха много глинени прешлени, които сѫ служили, както се приема за поставяне върху вретена, които по нищо не се отличаватъ отъ прешленитѣ, каквито сѫ ни познати отъ другитѣ селища на бронзовата епоха. Обр. 29.

Въ нѣкои колиби отъ този пластъ се намѣриха и много глинени тежести, формитѣ на които сѫ подобни на тежеститѣ известни ни отъ много други мѣста. Между голѣмиятъ брой тежести, по-интересна е представената на обр. 30 тежестъ, която е съставена отъ две съединени съ пресеченитѣ си части сфери, дълж. 12·5 см. Подобни тежести сѫ ни познати отъ Веселиново,[1]) Караново и много други селища извънъ предѣлитѣ на България.

Отъ дълбочина около единъ метъръ произхожда единъ предметъ отъ глина, подобенъ на печатъ, вис. 0·9 см. при диаметри 4 5/8·2 м. Тъмно-пепелявъ цвѣтъ. Обр. 28.

И въ този пластъ не липсваха части отъ глинени четирикраки масички или жертвеници, каквито изобщо ни сѫ познати отъ много селища.

Отъ дълбочина къмъ 4·20 м. се намѣри една глинена фигура на животно, дълга 7·2 см. Свѣтло-сивъ цвѣтъ. Обр. 10.

Подобна фигурка произхожда и отъ 5·80 м., дълбочина, която е дълга 8·5 см. и вис. 5·5 см.

---

[1]) В. Миковъ, ИАИ. XIII, 225 и цитираната тамъ литература.

На различни дълбочини се намѣриха и много двойноконусовидни глинени прешлени, каквито сѫ ни известни само отъ могилнитѣ селища на бронзовата епоха.

Всички материали открити въ вториятъ пластъ на могилата до Юнацитѣ, както вече видѣхме, съвършенно се различаватъ отъ многобройнитѣ материали, каквито сѫ открити въ селищата съ рисуваната керамика или на каменно-медната епоха. Тѣзи материали нѣматъ нищо общо и съ предметитѣ отъ халщатската епоха и въ нѣкои отношение тѣ се доближаватъ до материалитѣ открити въ селищнитѣ могили отъ бронзовата епоха. Къмъ бронзовата епоха принадлежатъ малкитѣ и съ криви гърла сѫдинки, както и дръжката отъ сѫдъ, съ пѫпка въ горния си край. Все къмъ тази епоха се отнасятъ и многобройнитѣ широки дръжки, фрагментитѣ отъ широкогърленитѣ сѫдове, двойно-канусовиднитѣ прешлени и пр.

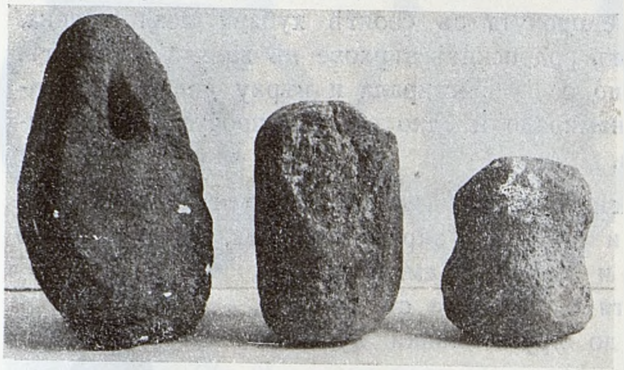

Обр. 30. — Глинени тежести отъ пласта В.
Fig. 30. — Poids en terre cuite, provenant de la couche B.

Материалитѣ отъ горнитѣ два, по-късни културни пласта, сѫ безъ особено значение. На обр. 31 е представена една глинена сѫдинка, работена вече на грънчарско колело, дръжката на която е отчупена, намѣрена въ пласта, който датираме къмъ VI-V в. пр. Хр.

Въ пласта отъ II-IV в. сл. Хр., освенъ каменнитѣ зидове, споени съ хоросанъ, се откриха и много части отъ тухли, керемиди и доста глинени кѫсове отъ сѫдове.

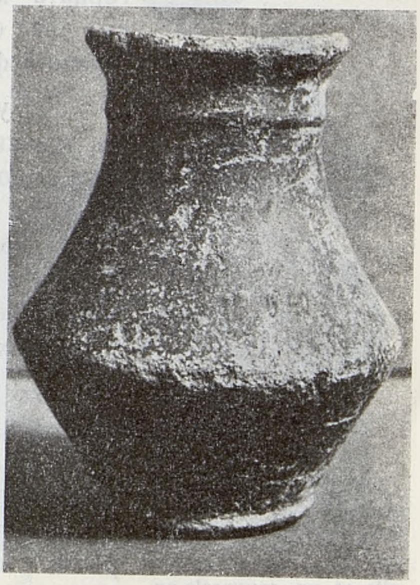

Обр. 31. — Глинена сѫдинка отъ VI—V в. пр. Хр.
Fig. 31. — Vase en terre cuite du VI—V siècle av. J. Chr.

Отъ всички десетина гроба отъ най-горния слой, които се отнасятъ къмъ времето между XIII—XIV в. сл. Хр. само въ единъ се намѣри единъ меденъ пръстенъ съ диам. 2·3 см. върху широката плочка на който има следи отъ монограмъ.

Les fouilles du tell près du village „Unatzité“

Le grand tell qui se trouve à deux kilomètres environ sud-ouest du village „Unatzité“, arr. de Pazardjik était fouillé en 1939. L'idée m'en fut suggeré par les raisons suivantes: 1) C'est le tell le plus occidental en Bulgarie, 2) Il se trouve surtout sur l'ancienne route internationale par laquelle, depuis les temps les plus reculés, on transportait les richesses de la civilisation de l'est à l'ouest, du sud au nord et vice-versa.

Le tell est situé sur une ancienne terrasse de la rive droite de la Topolnitza. Il a une hauteur de 9 m. environ avec diamètre à la base de 110 à 130 m. Dans la partie orientale du tell où nous avons fouillé une surface d'environ 250 mètres carrés, on a découvert des matériaux appartenant à cinq époques différentes. Dans la couche la plus inférieure, comprenant une profondeur de 6·20 à 9 mètres on a découvert des restes de l'époque énéolithique; dans la couche entre 1 et 6·20 m. on a trouvé des objets que nous pouvons attribuer à l'âge de bronze; dans celle de 0·60 à 1 m. on a decouvert des restes appartenant à l'époque entre le Vème et le VIème siècle av. J. Chr. Dans la couche profonde de 0·40 à 0·60 m. on a mis à jour les restes des habitats provenant de l'époque entre le IIème et le IV~ème~ siècle après J. Chr. et enfin divers endroits décelèrent dans la couche supérieure des tombes du XIIème à XIVème siècle après J. Chr.

Les matériaux tels que: des vases et des fragments en argile, des poids et des anneaux en argile, des idoles, des tables en terre cuite, des haches en pierre, percées ou non, des objets en os et en bois de serf, ainsi que des aiguilles quadrangulaires en cuivre — ne diffèrent pas des nombreux matériaux trouvés dans tous les tells de l'Europe sud-ouest, habités pendant l'âge énéolithique. Ici, comme partout les vases et les fragments en argile portent des ornements les plus variés. Les vases ornés à graphitie sont les plus caractèristiques et les plus communs de toutes les profondeurs de cette couche. Moins fréquents sont les vases ornés d'incrustations, en forme concave, en relief, entaillés, ou bien peints en blanc ou en ocre rouge.

Dans la couche de l'âge de bronze, comprenant une profondeur de 1 à 6·20 m., à part les haches en pierre et les marteaux, percés ou non, les boules de guerre, les objets d'os et de corne, des aiguilles en cuivre, on a trouvé une grande quantité de vases et de fragments en argile dont les formes, à peu d'exceptions près, ne nous sont connues d'aucun autre tell de l'Europe sud-est et de l'Asie Mineure. Les vases de cette couche travaillés à la main; ils sont faits d'une argile bien épurée, ayant acquis, pendant la cuisson, une couleur brun foncée, noire ou de noir-brillante. Le signe le plus caractéristique des vases de cette profondeur n'est plus l'ornement, comme dans les tells de l'âge de pierre et du cuivre, mais ce sont leurs formes particulières.

A une profondeur de 2 à 6·20 m., à part les vases connus d'une forme générale, nous avons trouvé quelques petits vases en argile ayant leur partie inférieure allongée, leur orifice coupé à travers, avec une petite anse sur la partie supérieure. Nous connaissons de semblables provenant de l'Asie Mineure, de l'Archipel et de la Macédoine. On a découvert partout dans la couche de 1 à 2·20 m. un grand nombre de petits vases aux fonds pointus, munis d'une ou deux anses opposées, dont la partie supérieure se termine par une pyramide de haute forme. De pareils vases ne nous sont pas connus dans le tels des pays de l'Europe sud-est. C'est de ce genre de vases qui aurait été employé daus les banquets que se serait développé la forme des cantharos — vase que l'on rencontre le plus souvent dans les scènes de Dyonisos.

A bien des endroits dans les deux couches supérieures de 1 à 6·20 m. On a découvert beaucoup de boules en argile, en forme d'olive, qui auraient servi de frondes et qui nous ne connaissons que des tells habitués à l'âge de bronze.

D'une profondeur de 5·20 m. provient une parure en or, en forme d'une petite boucle d'oreille au diamètre.

Les màtériaux des trois couches supérieures sont insignifiants. Les vases et les fragments en argile que l'on a découvert à une profondeur de 0·60 à 1 m. n'ont guère d'importance, de même les vestigesd es IIème—IV-^{ème} siècles après J. Chr. et les tombes des XIIème—XIVème siècles.

V. Mikov

Старинитѣ около Хасковскитѣ топло-минерални извори

отъ ДИМ. ЦОНЧЕВЪ

Презъ есеньта на 1936 година Министерството на търговията, промишлеността и труда предприе каптирането на Хасковскитѣ минерални извори. При това каптиране се разкриха останкитѣ на нѣкогашнитѣ римски бани, които сѫ се издигали върху тѣзи извори. За проучването на разкрититѣ следи, което бѣ въ зависимость отъ работитѣ по каптирането, ходихъ три пѫти: отъ 14 до 18 и отъ 23 до 28 ноемврий 1936 и отъ 25 до 28 май 1937 година. Презъ това време можахъ да обходя и близката околность и да проуча или по-право да отбележа повечето отъ старинитѣ, които се намиратъ тукъ. Въ настоящата си работа излагамъ по епохи резултатитѣ отъ проучванията си (гл. картата).

Предисторическа епоха

Като първи отъ предисторическитѣ паметници, които следва да посоча тукъ, това сѫ следитѣ отъ долменитѣ, които на първи погледъ правятъ впечатление на кромлечи, намиращи се източно и южно отъ банитѣ въ необработената и отчасти залѣсената мѣстность. Обикновено тѣ се състоятъ отъ по-голѣми и по-малки необработени трахитни камъни, забити по-дълбоко или по-плитко въ земята въ форма на крѫгъ. Подобни побити камъни въ форма на крѫгъ имаме въ Сакаръ планина, които г. В. Миковъ приема за останки отъ разрушени долмени.[1]) Всичкитѣ сѫ осемь. Петь отъ тѣхъ се намиратъ въ мѣстностьта „Габрака“, а именно: три въ равнината между с. Долно Брѣстово и банитѣ, източно отъ височината „Кара кая“; западниятъ е съ 7 м. въ диаметъръ (обр. 1);

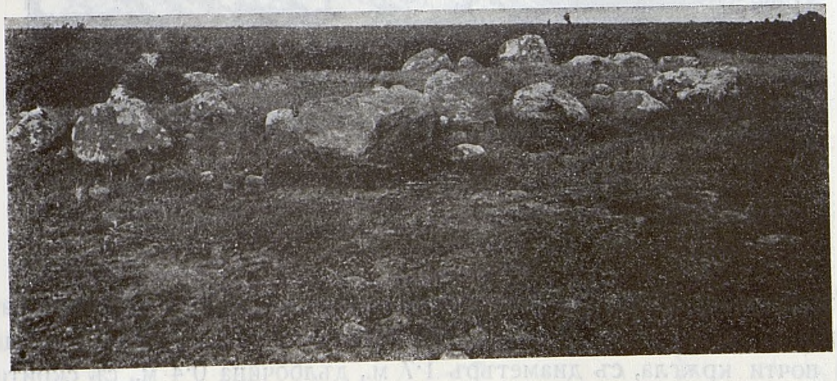

Обр. 1. — Останки отъ долменъ при с. Д. Брѣстово, Хасковско
Fig. 1. — Vestiges d'un dolmen près du village de D. Bréstovo, arrond. de Haskovo

---

[1]) Разкопкитѣ въ Сакаръ планина, ГНМ., кн. VI. (1932—34), 1936, 99—121.

останалитѣ два, които отстоятъ на около 50 м. източно отъ първиятъ — съ по 4 м. въ диаметъръ. Другитѣ два се намиратъ източно отъ банитѣ на разстояние отъ ½ до 1 клм. и въ лѣво отъ шосето за Хасково: по-голѣмиятъ е съ 25 м. въ диаметъръ, а другиятъ — съ 6 м. Шестиятъ и седмиятъ се намиратъ въ мѣстностьта „Манда гьолъ“, отстояща на около 2·5 клм. източно отъ банитѣ — единиятъ е съ 15 м. въ диаметъръ, а другиятъ съ 5 м. Последниятъ е съ два реда забити камъни, успоредни единъ на други. Осмиятъ кромлечъ се намира въ мѣстностьта „Белгията“, отстояща на два клм. източно отъ банитѣ по направление на с. Татарево. Той е съ 9 м. въ диаметъръ. Не далечъ отъ него сѫ запазени две грамади отъ ломени камъни, заобиколени отчасти сѫщо съ забити камъни.

Други предисторически паметници тукъ сѫ скалнитѣ вглѫбнатини, които населението нарича шарапани, шарапъ-ташъ или понички.[1]) Такива намѣрихъ деветь. Тѣ се разпредѣлятъ, както следва: една се намира на височината „Кара кая“, отстояща южно и на около 1 клм. отъ банитѣ (обр. 2). Тя е единична и по форма почти крѫгла, съ диаметъръ 1·7 м., дълбочина 0·4 м., съ скрито каналче и ориентирана отъ югозападъ къмъ североизтокъ. Следъ скритото ѝ каналче по скалистия склонъ следва тѣсно и дълго до 1·5 м. открито оточно каналче, долниятъ край на което остава на около 0·5 м. височина отъ почвата.

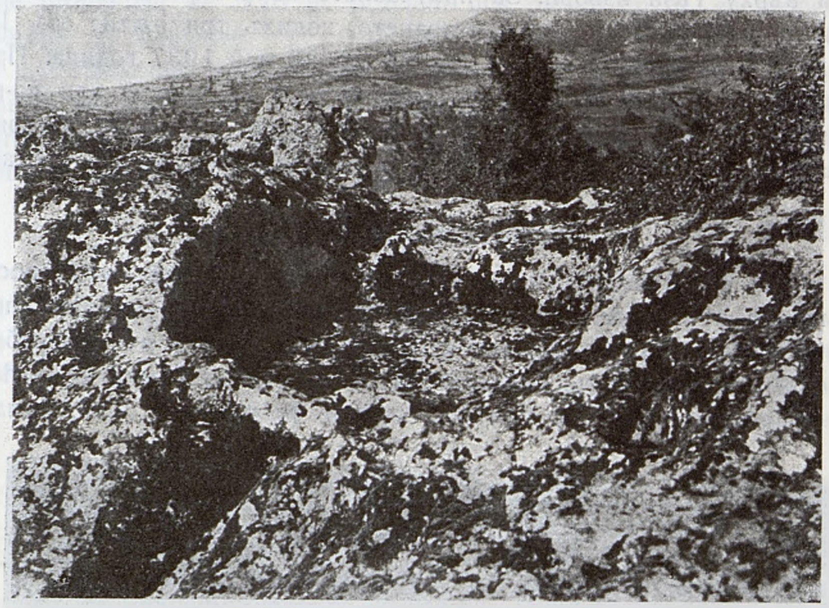

Обр. 2. — Скална вглѫбнатина при с. Д. Брѣстово, Хасковско
Fig. 2. — Excavation creusée dans le rocher près du village de D. Bréstovo, arrond. de Haskovo

Втората скална вглѫбнатина се намира върху източнитѣ склонове на височината „Гарваница“ и отстои на ½ клм. североизточно отъ с. Гор. Брѣстово

---

[1]) Първи сведения за тия шарапани дава К. Шкорпилъ въ книгата си „Мегалитни паметници и могилища“, 1935, София, стр. 6, заб. 3, дадени му отъ Я. Гиневъ. Вж. Д. Цончевъ, в. Миръ, бр. 10941 отъ 6. I. 1937.

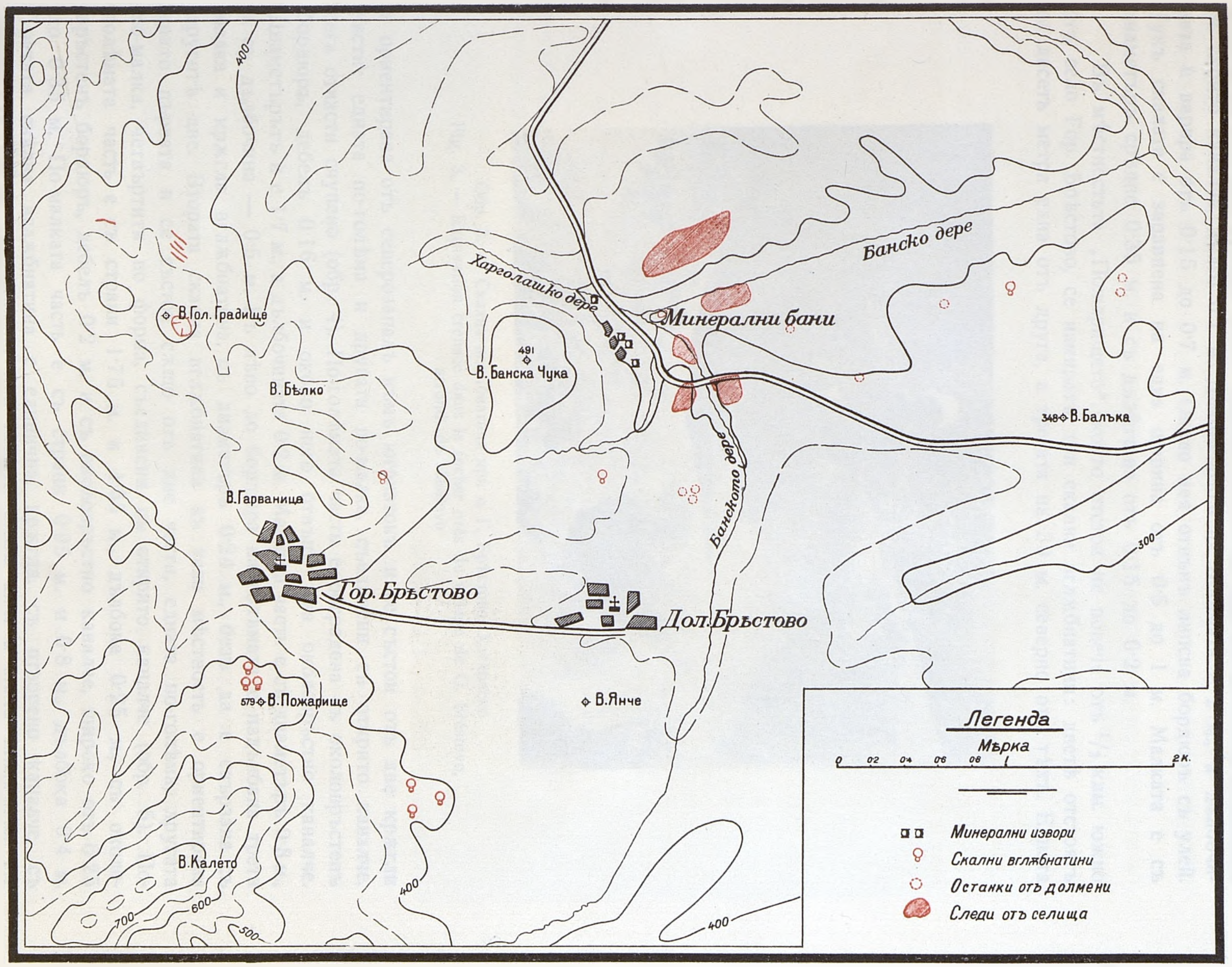
Харголашко дере
Минерални бани
Банско дере
В.Гол. Градище
491
В. Банска Чука
В. Бѣлко
348 В. Балъка
В.Гарваница
Банското дере
300
Гор. Брѣстово
Дол. Брѣстово
579 В. Пожарище
В. Янче
В.Калето
400
700
600
500
Легенда
Мѣрка
0 02 04 06 08 1 2 К.
Минерални извори
Скални вглѫбнатини
Останки отъ долмени
Следи отъ селища

Карта на околноститѣ на Хасковскитѣ топло-минерални извори. — Carte des environs des sources thermales-minérales de Haskovo.

останалитѣ два, които отстоятъ на около 50 [illegible] съ до 4 м. въ диаметъръ. Другитѣ два се нам[illegible] банитѣ [illegible] е съ 25 м. въ диаметъръ, а другиятъ — съ 6 м. [illegible] миратъ въ мѣстностьта „Манда гьолъ", отстояща на [illegible] банитѣ — единиятъ е съ 15 м. въ диаметъръ, а [illegible] щиятъ е съ два реда забити камъни, упорядени [illegible] деятъ се намира въ мѣстностьта „Делиика", отстояща на [illegible] банитѣ по направление на с. Татарево. Той е съ 9 м. въ диаметъръ. Не далечъ отъ него сѫ намѣрени две грамади отъ ломени камъни, [illegible] отчасти [illegible] си [illegible] камъни.

Други предисторически паметници тукъ сѫ скални [illegible], които населението нарича „ширамани, ширанъ-ташъ или [illegible] намѣрихъ

Обр. 2. — Скална вдлъбнатина при с. Д. Брѣстово, Хасковско.
Fig. 2. — Excavation dans le rocher près du village de D. Brestovo, arrond. de Haskovo.

[illegible] една се намира на височината „Кара-[illegible]", отстояща [illegible] км. отъ банитѣ (обр. 2). Тя е [illegible] почти кръгла, съ диаметъръ 1·7 м., дълбочина 0·4 м., съ скрито каналче [illegible] отъ югозападъ къмъ североизтокъ. Следъ скритото в [illegible] склона [illegible] тѣсно и дълго до 1·5 м. скрито отточно каналче, дол[illegible] край на което остава на около 0·5 м. височина отъ почвата.

[illegible] скална вдлъбнатина се намира върху източния склонъ на височината „[illegible]" и отстои на 1/2 км. североизточно отъ с. Бор. Брѣстово

---

[1] [illegible] К. Шкорпилъ [illegible] 1888 [illegible] отъ [illegible] Вж. Д. Цончевъ, в. Миръ, бр. 10941 отъ 6. I. 1937.

(обр. 3). Тя е най-голѣмата отъ всички. Ориентирана е отъ изтокъ къмъ западъ. Състои се отъ две кръгли части, едната по-голѣма, другата по-малка, съединени съ скрито каналче, дълго 0·1 м. Диаметърътъ на голѣмата е 2 м., а дълбочината ѝ варира отъ 0·15 до 0·7 м. Около нея отвънъ липсва бордюръ съ улей. Тукъ скалата е заравнена на една ширина отъ 0·5 до 1 м. Малката е съ диаметъръ срѣдно 0·35 м. и съ дълбочина отъ 0·15 до 0·2 м.

Въ мѣстностьта „Пожарището“, която отстои не повече отъ $^1/_2$ клм. южно отъ село Гор. Брѣстово, се намиратъ три скални вглъбнатини: двете отстоятъ на десеть метра една отъ друга, а третата на 30 м. северно отъ тѣхъ. Едната е ориентирана отъ северозападъ къмъ югоизтокъ и се състои отъ две кръгли части: едната по-голѣма и другата по-малка, съединени съ открито каналче, сега отчасти счупено (обр. 4). По-голѣмата часть е обградена съ околовръстенъ бордюръ, дебелъ 0·16 м. и около него отвънъ има околовръстно каналче. Диаметърътъ ѝ е 1·7 м., а дълбочината 0·2 м. Малката часть е съ диаметъръ 0·8 м., а съ дълбочина — 0·5 м. Въ лѣво до бордюра на голѣмата е издълбана трета малка и кръгла вглъбнатина, съ диаметъръ 0·24 м., безъ да е свързана съ другитѣ две. Втората скална вглъбнатина въ тази мѣстность е ориентирана както първата и се състои също отъ две части, едната по-голѣма, другата по-малка, четвъртити по форма, съединени съ открито каналче (обр. 5). По-голѣмата часть е съ страни 1·75 м. и 1·65 м., дълбока 0·25 м., съ околовръстенъ бордюръ, дебелъ 0·2 м. и съ околовръстно каналче, широко отъ 0·25 до 0·35 м. По-малката часть е съ страни 0·95 м. и 0·8 м., дълбока 0·4 м. Третата скална вглъбнатина е единична, кръгла, съ отворено каналче, съ диаметъръ 1·5 м., ориентирана отъ северъ къмъ югъ и доста повредена. Не далечъ отъ тия три вглъбнатини, съ посока североизтокъ-югозападъ видѣхъ въ

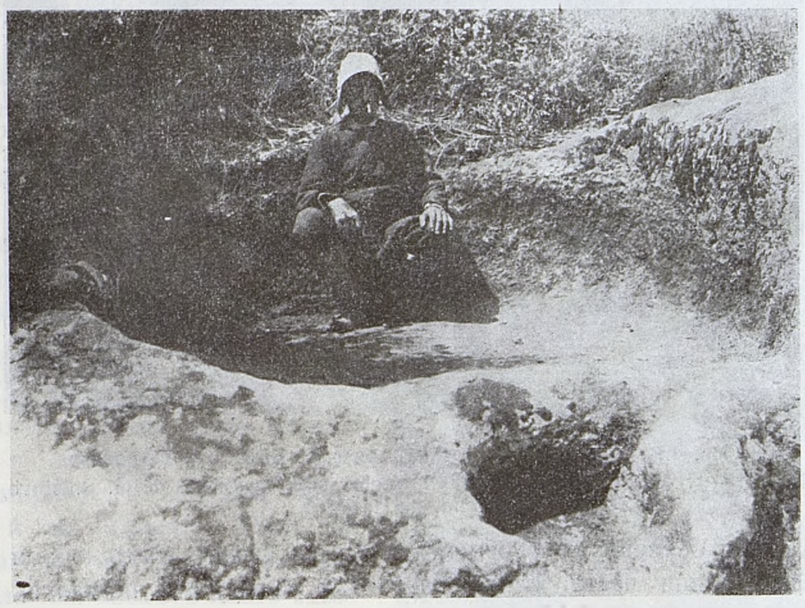

Обр. 3. — Скална вглъбнатина при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 3. — Excavation creusée dans le rocher près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

храститѣ зидъ, съборенъ до земята, дебелъ до 2 м. и направенъ отъ ломени камъни безъ хоросанъ.

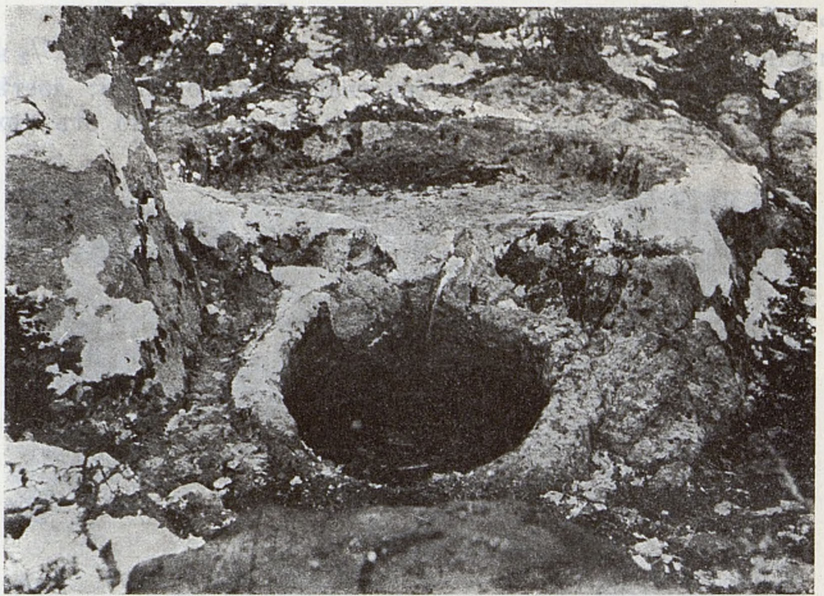

Обр. 4. — Скална вглѫбнатина при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 4. — Excavation creusée dans le rocher près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

Обр. 5. — Скална вглѫбнатина при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 5. — Excavation creusée dans le rocher près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

Въ мѣстностьта „Аврамовъ камъкъ“, която отстои на $^1/_2$ клм. отъ мѣстностьта „Пожарището“ има още три скални вглѫбнатини, една отъ друга отъ 15 до 20 м. Северната е ориентирана отъ северъ къмъ югъ и се състои отъ две елипсовидни части, едната по-голѣма, а другата по-малка, съединени съ открито каналче, дълго 0·15 м. и издадено напредъ като чучуръ (обр. 6). По-голѣмата часть е съ диаметъръ срѣдно 1·45 м., съ дълбочина отъ 0·2 до 0·65 м. и съ високъ околовръстенъ бордюръ. По-малката часть има 0·95 м. диаметъръ и 0·4 м. дълбочина. Тази скална вглѫбнатина е отчасти повредена. Втората скална вглѫбнатина се намира близо до отвеснитѣ скали (обр. 7). Тя е ориентирана югъ 20^0 западъ и се състои отъ две крѫгли части, едната по-голѣма, другата по-малка, съединени съ открито каналче. По-голѣмата часть е съ 1·45 м. диаметъръ. Силно сѫ повредени — по-малката часть и откритото каналче. Третата скална вглѫбнатина е ориентирана северозападъ-югоизтокъ и се състои отъ две крѫгли части, едната по-голѣма, другата по-малка, съединени съ открито каналче. По-голѣмата часть е съ околовръстенъ каналъ и бордюръ, дебелъ 0·12 м., съ диаметъръ 1·45 м. и съ дълбочина 0·2 м. Малката часть и съединителното каналче сж отчасти разбити. На това мѣсто, което отстои не далечъ отъ параклиса „Св. Спасъ“, г-нъ В. Миковъ приема, че презъ неолитната епоха е имало селище.[1])

Деветата скална вглжбнатина се намира въ мѣстностьта „Шарапаната“, отстояща на около 2·5 клм. източно отъ банитѣ по посока на с. Татарево. И тя се е състояла отъ две крѫгли части. Сега отъ нея е запазено много малко. Разбита е отъ селскитѣ иманяри презъ 1932 г. Придружаващитѣ ме селяни съобщиха, че други скални вглжбнатини имало: една въ мѣстностьта „Манда гьолъ“, но и тя била разбита и по една въ мѣстноститѣ „Караджовица“ и „Мариница“, отстоящи западно отъ с. Гор. Брѣстово и навжтре въ Родопитѣ. Последнитѣ две мѣстности не можахъ да обходя.

Общо взето тия скални вглжбнатини сж издълбани въ естественитѣ трахитни скали, тамъ кждето мѣстото е позволявало това. Ето защо намираме ги еднакво и въ низкитѣ и на високитѣ мѣста. За отбелязване е, че тѣ винаги, като по правило, сж две, отъ които едната е по-голѣма, а другата по-малка, съединени съ каналче, на едни мѣста открито, на други закрито т. е. всѣка се състои отъ по две нееднакви басейнчета. Винаги подътъ на по-голѣмата е наклоненъ къмъ пода на по-малката и съединително каналче. Въобще отъ устройството имъ се вижда добре, че тѣ сж служили за събиране на нѣкаква течность, която е протичала отъ по-голѣмата часть къмъ по-малката на всѣка вглжбнатина. Даже като се има предъ видъ, че винаги съединителното каналче се издава напредъ и стърчи надъ по-малката часть, единъ видъ като чучуръ, можемъ да предполагаме, че въ последната течностьта е могла да бжде събирана въ отдѣленъ сждъ. Въ връзка съ това устройство ще се обясни, защо скалната вглжбнатина въ мѣстностьта „Кара кая“ има по скалния склонъ дълго каналче 1·5 м., чийто доленъ край остава на височина 0·5 м. отъ земята. Види се, това е било необходимо, за да може да се постави сждъ за събиране на течащата по каналчето течность. Научно, предназначението на тия скални вглжб-

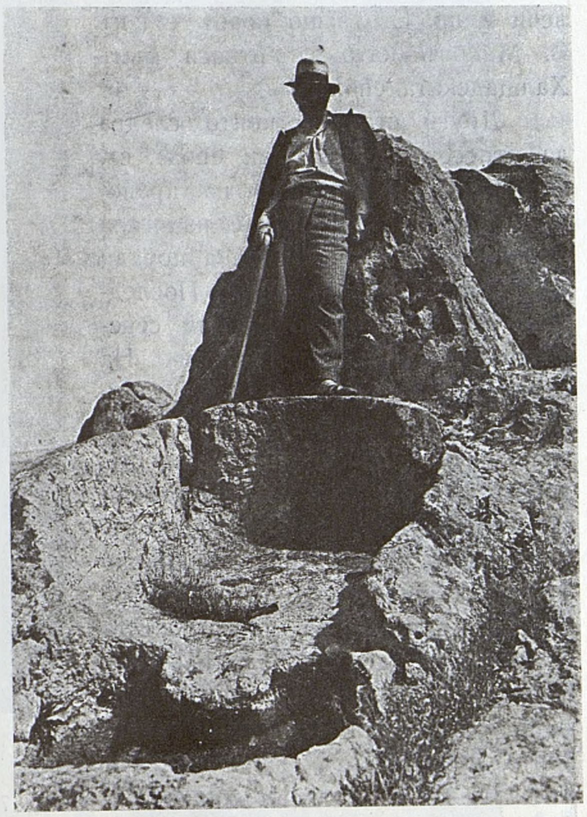

Обр. 6. — Скална вглжбнатина при с. Г. Брѣстово, Хасковско

Fig. 6. — Excavation creusée dans le rocher près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

натини, каквито имаме и на други мѣста у насъ,[1]) не е обяснено до сега. Споредъ преданието населението обяснява, че тѣ нѣкога, въ далечното минало сѫ служили за примитивни линове (кораби) кѫдето сѫ пресували и изцеждали гроздето т. е. за добиване на вино и отъ тукъ и името имъ: шарапъ ташъ, което на турски значи виненъ камъкъ. Други предполагатъ, че въ тѣхъ е затискано сирене, за да се отдѣли отъ него суроватката. За отбелязване е, че тѣ винаги се срѣщатъ въ мѣстата, кѫдето има и други мегалитни паметници: долмени, кремлечи и пр. Ето защо правъ е г-нъ В. Миковъ като ги отнася къмъ Халщадската епоха.[2])

---

[1]) Предисторически селища и находища въ България, 1933, 49.

Други старини, които следва да отнесемъ къмъ тази епоха, сѫ останкитѣ отъ стенитѣ на крепостьта, която нѣкога се е издигала върху височината, наричана поради това днесъ „Градището“.[3]) Последната отстои на около 1·5 клм. северозападно отъ с. Гор. Брѣстово. На самия й връхъ сѫ запазени, разрушени на равно съ земята, оградннитѣ зидове на елипсовидна крепость, дебели отъ 2·2 до 2·8 м., направени отъ ломени камъни безъ хоросанъ Оградено мѣсто е дълго около 150 м., а широко до 50 м., тъй че плоското съдържание на крепостьта е до 5 — 6 декара (гл. картата). Направиха ми впечатление останкитѣ отъ двата вѫтрешни зида, които почватъ отъ периферията и отиватъ къмъ центъра. Може би, тѣ сѫ били преградни. Намѣрихъ и нѣколко керамични фрагмента, които бѣха украсени съ врѣзани геометрически орнаменти. За по-голѣма сигурность на връхната крепость, по севернитѣ склонове на височината, които естествено сѫ най-достѫпни, сѫ били издигнати още четири крепостни стени, почти успоредни и отстояши отъ 30 до 50 м. една отъ друга. Днесъ тѣ сѫ запазени отъ 1 до 3 м. височина. Дебелината имъ е надъ 2 м, но не може да се измѣри точно, понеже сѫ вградени въ стръмнитѣ склонове. Направени сѫ отъ голѣми необработени камъни, безъ хоросанъ, съ следнитѣ размѣри: дължина отъ 1·3, 1·5 до 1·9 м., ширина отъ 0·5, 0·7, 1 до 1·5 м. и дебелина отъ 0·3, 0·4 до 0·6 м. Най-добре е запазенъ първиятъ крепостенъ зидъ, броени отъ горе на долу, даденъ въ три последователни снимки (обр. 8, 9 и 10). Изглежда,

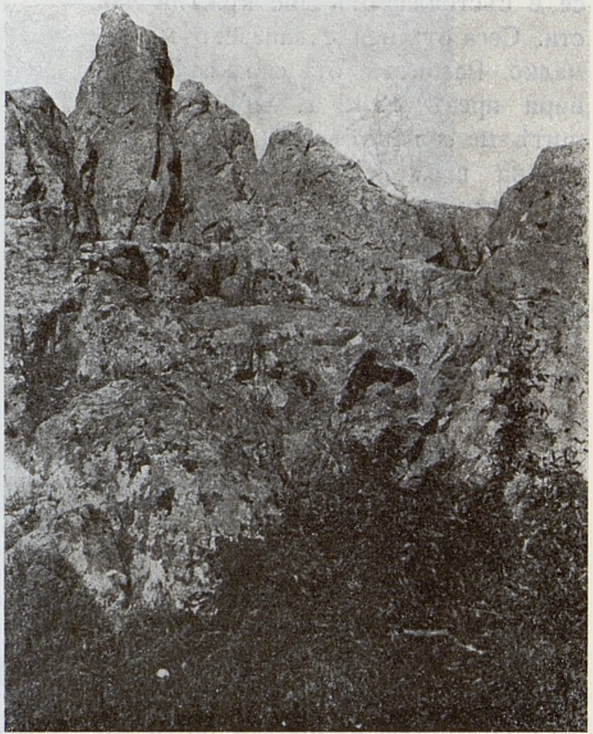

Обр. 7. — Скална вглѫбнатина при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 7. — Excavation creusée dans le rocher près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

---

[1]) К. Шкорпилъ. ц. с., стр. 6 и посочената тамъ литература. Подобна вдлѫбнатина намѣрихъ и въ скалитѣ до Старозагорскитѣ бани, която обнародвахъ на друго мѣсто. (ИБАИ. XII 2, 1939, стр. 349 сл.).

[2]) Ц. с. 146.

[3]) Д. Цончевъ, в. Зора, бр. 5382 отъ 6 юний 1937.

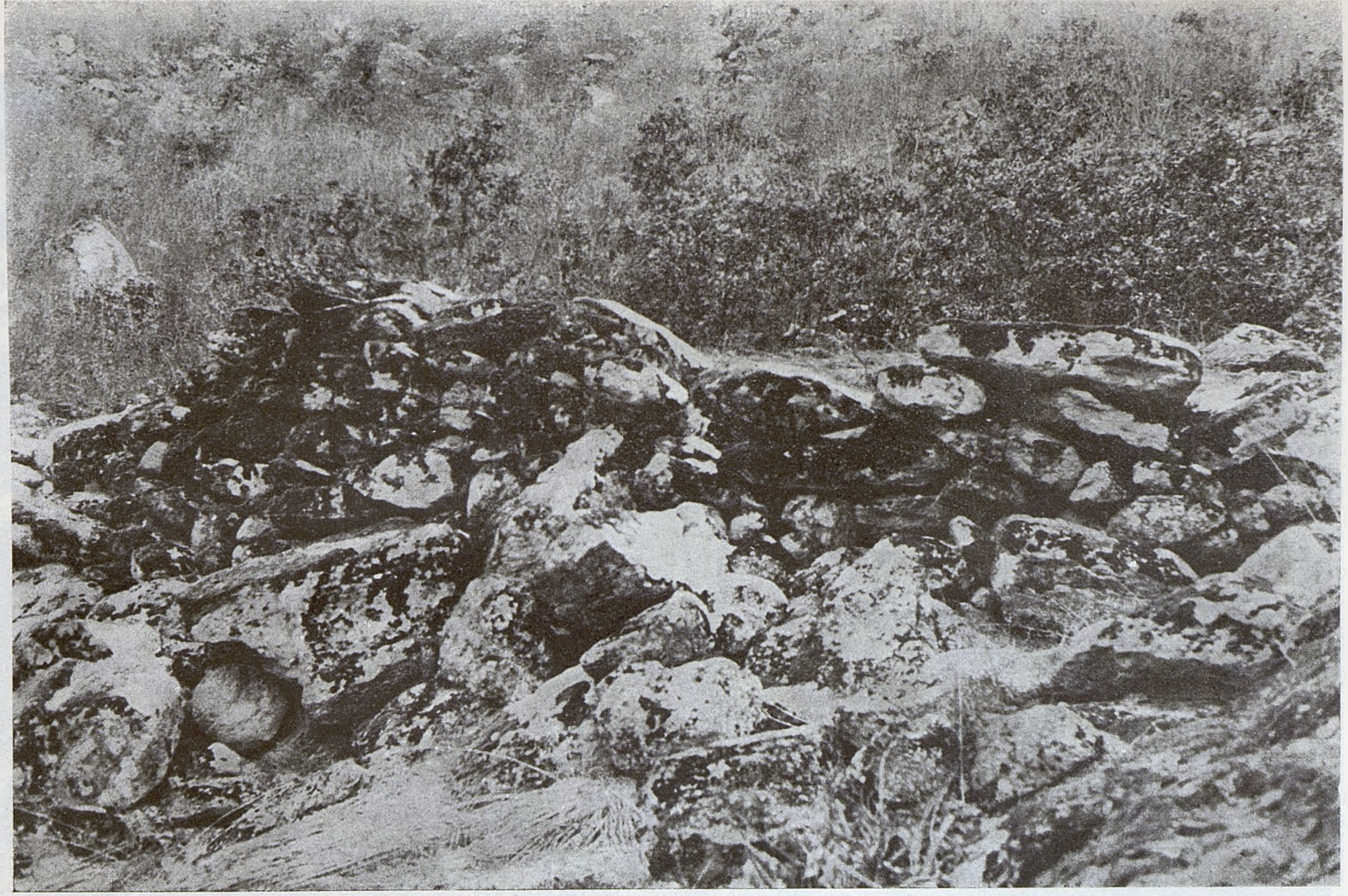

Обр. 8. — Часть отъ предисторическа крепостна стена при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 8. — Partie d'une muraille préhistorique près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

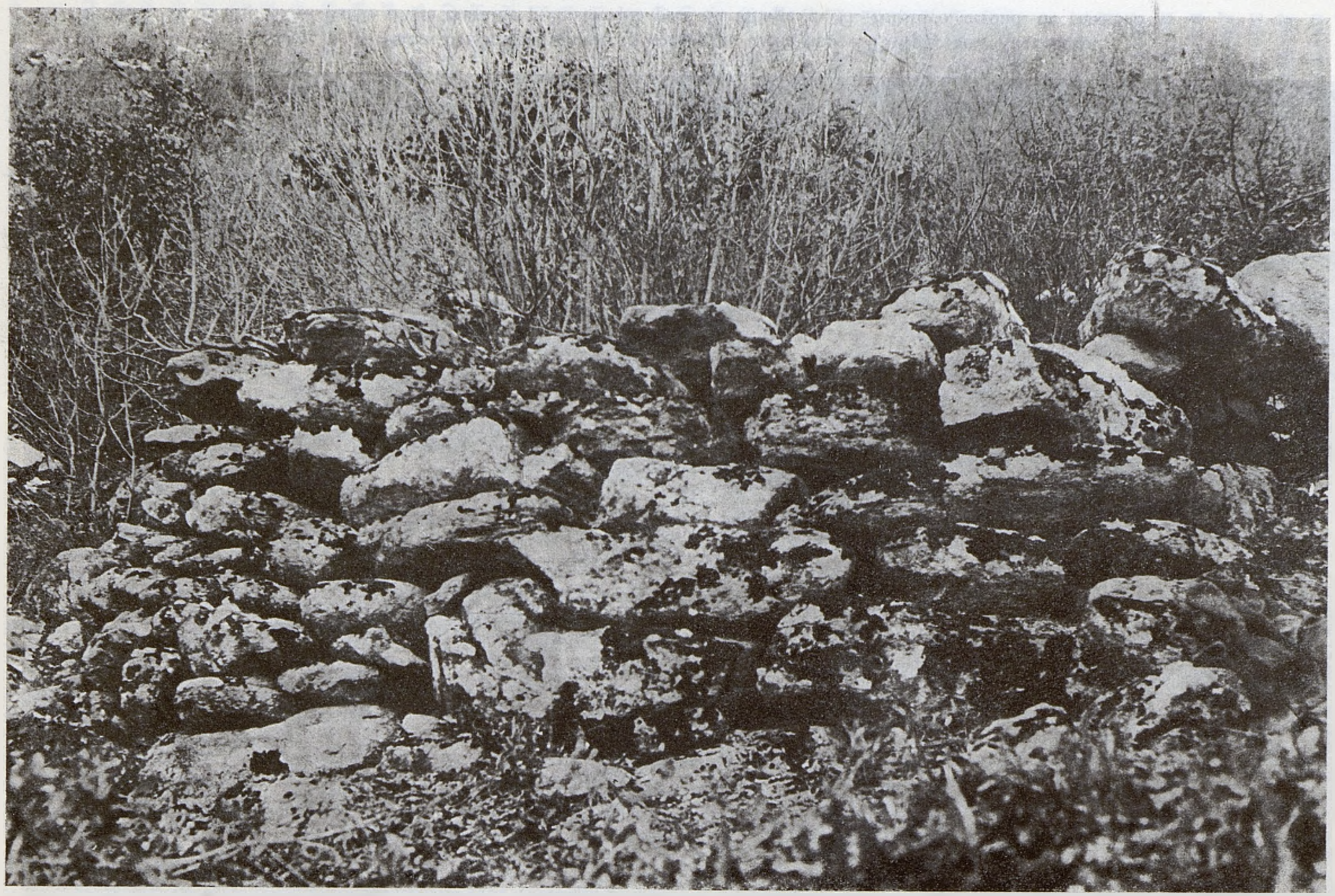

Обр. 9. — Часть отъ предисторическа крепостна стена при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 9. — Partie d'une muraille préhistorique près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

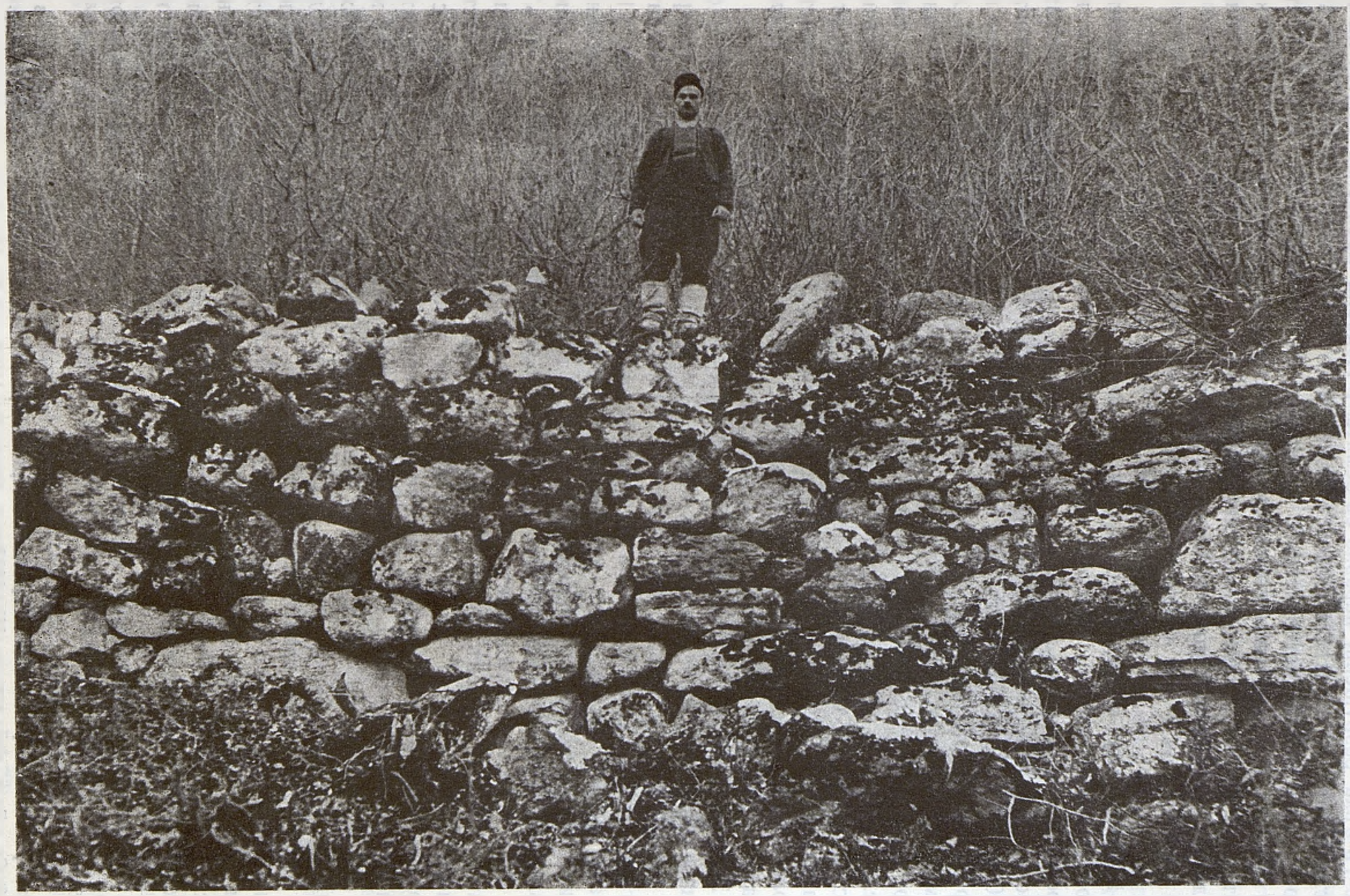

Обр. 10. — Часть отъ предисторическа крепостна стена при с. Г. Брѣстово, Хасковско
Fig. 10. — Partie d'une muraille préhistorique près du village de G. Bréstovo, arrond. de Haskovo

че допълнителни зидове е имало и по северозападнитѣ склонове на височината, обаче тѣ бѣха разрушени, наравно съ земята.[1] Подобни крепостни зидове ни сѫ известни и отъ други мѣста у насъ.[2] Обикновено тѣ се вематъ за най-старитѣ и се преписватъ на предисторическото население въ нашитѣ земи, между което сѫ и тракитѣ. Ето защо обикновено ги наричаме предисторически или тракийски. Фактътъ, че описаната крепость се намира въ съседство съ мегалитни паметници иде да подкрепи вѣроятностьта на това предположение.

Римска епоха

Най-важнитѣ паметници отъ тази епоха се откриха върху Хасковскитѣ топло-минерални извори, наречени още Брѣстово-Сусамски. Тѣ се намиратъ въ североизточнитѣ поли на височината „Банска чука", по лѣвия брѣгъ на Банската и дѣсния на Харголашката рѣкички (гл. картата). Отъ гр. Хасково отстоятъ на 20 клм. западно. Изтичатъ изъ пукнатинитѣ на трахитнитѣ скали, главно на четири мѣста и заради това ги дѣлятъ на четири групи, отстоящи отъ 10 до 150 м. една отъ друга. Едно цѣлостно разкриване на следитѣ на римскитѣ бани, които нѣкога сѫ се издигали върху тѣхъ, не бѣ възможно, защото за това пречеха сегашнитѣ бански постройки, а отъ друга страна нѣмаше и достатъчно срѣдства. Разкриха се само ония части отъ тѣхъ, които бѣха върху изворитѣ, за каптирането на които се разкопаваше. Това не бѣха нарочно предприети археологически разкопки. Както се вижда отъ останкитѣ, презъ римско време е имало отдѣлни бански постройки върху всѣка група извори.[3]

За първа група извори вземамъ южната, чийто води до каптирането се използваха за тъй нареченитѣ Сапунената и Модерната бани. Тукъ се разкри само югоизточниятъ ѫгълъ отъ римската баня, който представляваше басейнъ, издигнатъ върху самитѣ извори и ориентиранъ северъ 55° западъ (обр. 11). Другата, неразкопаната, часть отъ банята оставаше североизточно отъ басейна. Следитѣ на последния се откриха на 1—1·5 м. дълбочина подъ сегашното ниво и бѣха запазени на височина отъ 2 до 2·5 м., смѣтана отъ основитѣ имъ.[4] (обр. 12). Преди изграждането на банята, предварително, е била изсѣчена скалата въ самия склонъ на височината, отъ една страна да се открие мѣсто за басейна, а отъ друга да се изградятъ добре каптажитѣ (а и б), които сѫ направени отъ ломени камъни, споени съ червенъ хоросанъ, а отгоре покрити съ плочи (плосъкъ покривъ). По-голѣмиятъ (а) каптажъ има размѣри: дълж. 2·5 м., шир. 0·5 м. и вис. 0·95 м. Следъ изграждане зидоветѣ на басейна, които бѣха поставени направо върху скалния теренъ, вѫтре въ него, за основа на пода му, е билъ образуванъ дренаженъ пластъ, дебелъ 1 м. и направенъ отъ ломени камъни. Върху последния бѣ поставенъ самиятъ подъ, направенъ отъ четвъртити плочи, дебели по 0·1 м., споени съ дренажния пластъ и помежду си съ червенъ хоросанъ. Най-голѣмата отъ тѣхъ имаше дължина 0·65 м. и шир. 0·55 м. Въ връзка съ охлаждането на горещата минерална вода, за което ще говоря по-долу, на нѣкои отъ плочитѣ имаше по една, две, три или петь дупки, съ диаметъръ 0·05 м., изсѣчени изкуствено (обр. 13). Презъ тѣхъ е изтичала въ басейна охладената въ дренажния пластъ вода, положение, което заварихъ при разкопкитѣ. Всички дупки сж 33, разпредѣлени на пода, както е показано на обр. 12.

---

[1] Презъ време на проучванията си около Долно и Горно Брѣстово, бѣхъ придружаванъ отъ учителя въ последното, г-нъ Ив. Поповъ, който ми посочи нѣкои отъ шарапанитѣ, за което му изказвамъ благодарностьта си.

[2] Д. Цончевъ. Приноси къмъ старата история на гр. Пловдивъ, 1938, 34—39; Ив. Велковъ, Нѣколко тракийски и срѣдновѣковни крепости по Срѣдна Арда, ИБИД. XVI—XVIII, 1940, стр. 70., обр. 3.

[3] Сп. „Бълг. мисъль", кн. VI., 1937 и в. Миръ, бр. 11077 отъ 26. VI., 1937.

[4] Плановетѣ на разкрититѣ бани дължа на инж. Г. Василевъ, рѫководитель на каптажитѣ, за което му изказвамъ моята благодарность.

Басейнътъ е правожгъленъ и има следнитѣ размѣри: съ обходитѣ — дълж. 15·5 м., шир. 7·75 м., а безъ тѣхъ — дълж. 11·8 м., шир. 6·2 м. Дълбочината му е както въобще въ всички римски бани — 1·4 м. до обходитѣ. Отъ четиритѣ страни той е ималъ обходи, различно широки — 0·7 м., 0·75 м., 0·85 м. и 1 м. Стенитѣ му отвжтре надъ обходитѣ сж измазани съ пластъ отъ червенъ хоросанъ, дебелъ 0·02 м. Въ северния и западния жгли имаше стълби отъ по четири прави стжпала, високи и широки по 0·3 м. По тия стълби се е излизало и влизало въ него отъ обходитѣ. Отъ югоизточната страна има сжщо стълба отъ петь стжпала, направени по чупена линия, широки и високи по 0·35 м. Отъ тази страна се е влизало въ него, идвайки отъ другитѣ помѣщения на банята, презъ входа „в“, широкъ 1·1 м.

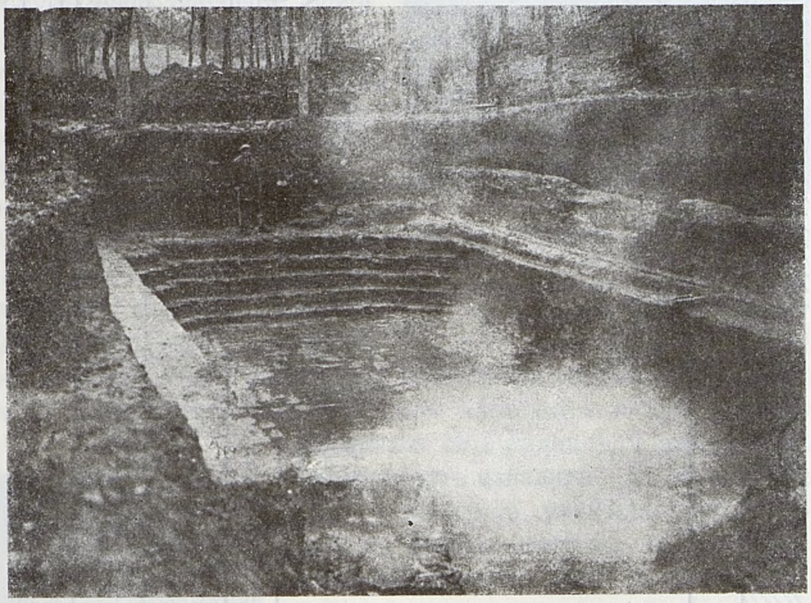

Обр. 11. — Басейнътъ на римската баня, издигната върху първата група извори
Fig. 11. — Le bassin du bain romain, élevé sur le premier groupe des sources

Приливни канали не се откриха. Оточниятъ му каналъ (г) е билъ подъ стълбата въ северния жгълъ и има следнитѣ размѣри: вис. 0·35 м., шир. 0·25 м. и отгоре покритъ съ плочи. По югоизточния и югозападния му обходи имаше специално направена улейоводна инсталация (1 и 2), която чрезъ отвесния каналъ (з) въ зида бѣ въ връзка съ дренажния пластъ, а чрезъ чучура (и) — съ басейна (обр. 14 и 15). Много интересенъ е начина за пълнене на басейна и охлаждане на горещата минерална вода, който тукъ, може би, се открива за първи пжть въ римскитѣ бани. Изглежда, че басейнътъ е билъ устроенъ така въ врзъка съ голѣмия дебитъ и високата температура (сега $54{\cdot}7^{0}$) на минералната вода, а може би и поради особния начинъ на лѣкуване. Този начинъ на

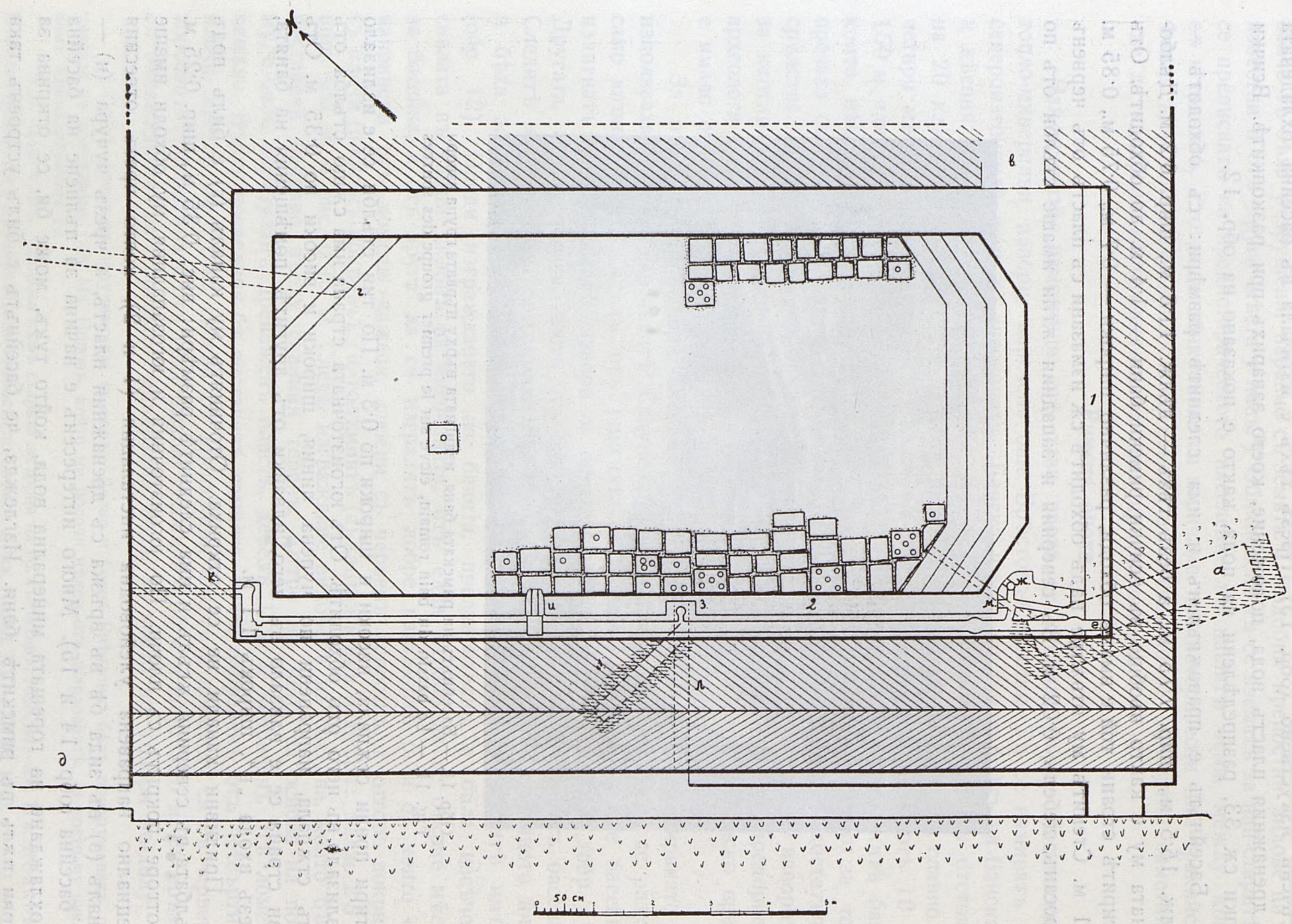
а
в
г
д
е
ж
з
и
к
л
1
2
3
50 см

Обр. 12. Хоризонталенъ разрѣзъ на сѫщия басейнъ. — Fig. 12. Coupe horizontale du même bassin охлаждане се сѫществено различава отъ до сега известниятъ въобще за римскитѣ бани, при който горещата вода предварително е била отвеждана въ отдѣлни басейни, кѫдето се е охлаждала. Охлаждането на горещата минерална вода тукъ е ставало чрезъ смѣсването ѝ съ студена вода въ дренажния пластъ, т. е. подъ пода на басейна. За тая цель горещата вода не е била отвеждана направо въ басейна, а както се вижда отъ плана, отъ каптажитѣ чрезъ глинени трѫби, широки 0.1 м., първоначално е отивала въ дренажния пластъ, кѫдето се е смѣсвала съ студена вода и отъ тукъ чрезъ подовитѣ дупки е напълвала басейна. Студената вода е идвала отвънъ по канала „е“ и отъ тукъ е влизала въ двата улея (1 и 2). Може би е била вземана отъ нѣкой студенъ изворъ не далечъ отъ банята, каквито и днесъ се намиратъ по потока къмъ с. Долно Брѣстово. Влѣзла веднажъ въ басейна тя е могла да бѫде използвана, споредъ нуждитѣ, по следнитѣ три начина: 1) Чрезъ вертикалния каналъ „з“ се е изливала направо въ дренажния пластъ, кѫдето се е смѣсвала съ идващата гореща вода отъ каптажитѣ и чрезъ подовитѣ дупки басейнътъ се е пълнилъ съ охладена вода. 2) Като се затворятъ каналитѣ „з“ и „к“, презъ чучура „и“ и плиткитѣ улейчета „ж“ и „м“ е могла да се излива направо въ басейна. По този начинъ горещата вода е могла да се охлади направо въ последния. 3) Като се затворятъ чучура („и“) и канала „з“ тя е могла свободно да протича и излиза вънъ отъ банята по канала „к“. По този начинъ течещата по двата улея студена вода е могла да охлажда въздуха въ басейна. За да се разбере, че тия три начина сѫ напълно възможни, както показва устройството на басейна, необходимо е да отбележа още, че горещата вода отъ изворитѣ-каптажи не е могла да бѫде отвеждана навънъ, да бѫде въобще изолирана при нужда, както това бѣ устроено въ басейна на римската баня върху днешния изворъ „Хавуза“ въ Хисаря.[1]) Не се откриха канали за това. Каптираната вода тукъ е могла да мине само по горе описания пѫть т. е. презъ дренажния пластъ и басейна, кѫдето се е охлаждала. Изолационни канали не е имала

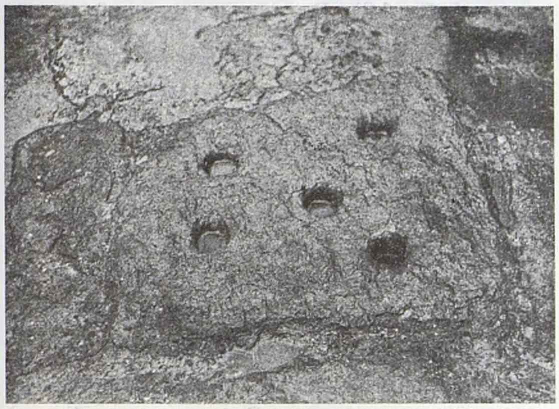
Обр. 13. — Каменна плоча съ петь дупки отъ пода на сѫщия басейнъ

Fig. 13. — Dalle en pierre avec cinq trous du sol du même bassin

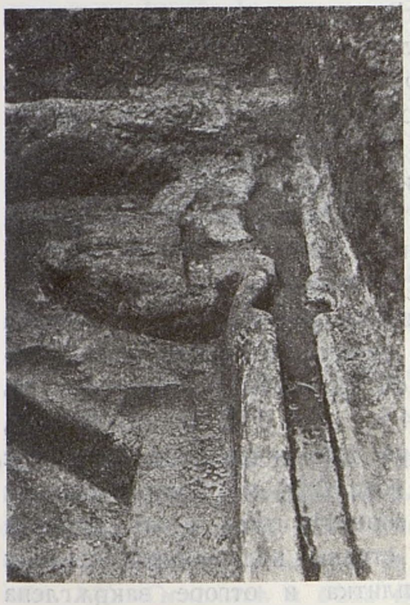
Обр. 14. — Часть отъ инсталацията за студена вода

Fig. 14. — Partie de l'instalation pour l'eau froide

и каптираната гореща минерална вода и въ римскитѣ бани, върху втората група извори, както ще видимъ по-долу. Ако наистина горещата вода не е могла да бѫде изолирвана направо отъ каптажитѣ, това е могло да стане следъ влизането ѝ въ дренажния пластъ и отъ тукъ презъ канала „л“ и прорѣза „д“ въ скалата да изтече вънъ отъ банята (обр. 16). Въ такъвъ случай е следвало да се затворятъ дупкитѣ по пода на басейна.

---

[1]) Д. Цончевъ. Хисарскитѣ бани, ГПНБМ., 1935—1936, стр. 135.

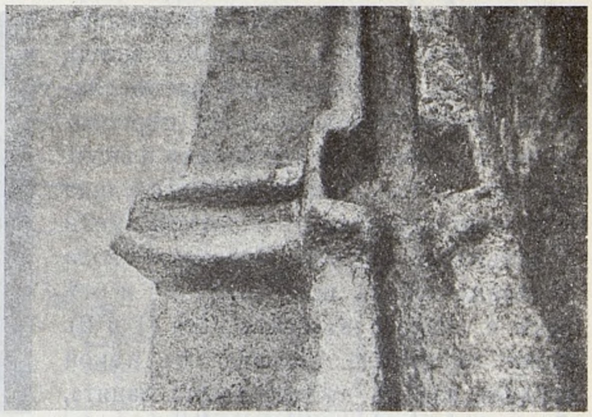

Обр. 15. — Чучура „и“ отъ инсталацията за студената вода
Fig. 15. — Robinet primitif „и“ de l'instalation pour l'eau froide

Басейнътъ е направенъ отъ ломени и рѣчни трахитни камъни, като вѫтрешнитѣ му стени отъ обходитѣ надолу сѫ облицовани съ дѣлани такива (най-голѣмиятъ бѣ 0·78/0·6/0·38 м.), всички споени съ червенъ хоросанъ. Вѫтрешнитѣ зидове сѫ дебели 1·1 м., а външнитѣ — 2·3 м. Въ запазенитѣ части, тухли имаше само въ стѫпалата. Отъ падналитѣ върху пода му горни части се виждаше, че последнитѣ сѫ били направени повечето отъ тухли. Размѣритѣ на намѣренитѣ тухли сѫ: 29/29/4; 30/30/4; 32/32/4; 36/36/4 или 5; 37/37/4 или 5 и 36/18/4 см. Обикновено отъ едната страна сѫ загладени и по диагоналитѣ имъ сѫ прокарани по три прави линии или извити въ форма на окрѫжности. На други имаше прави линии, прокарани успоредно на рѫбоветѣ имъ и минаващи на 0·02 до 0·03 м. навѫтре отъ тѣхъ. Намѣриха се само корубести керамиди, всички дълги по 0·5 м. а дебели 0·03 м., като споредъ ширината си сѫ два вида: едни ширски 0·34 м. други — 0·15 м. Дебелитѣ зидове на басейна и намѣренитѣ части отъ сводъ на пода му говорятъ за куполовиденъ покривъ.

Обр. 16. — Изкуственъ прорѣзъ въ скалата за изтичане на топлата вода
Fig. 16. — Brèche artificielle dans le rocher pour écoulement de l'eau chaude

Като строителенъ материалъ се намѣриха вградени: 1) Два римски надгробни камъка — единиятъ отгоре съ фронтонъ и акротери, съ размѣри: вис. 0·84 м., шир. 0·33 м., деб. 0·14 м., а другиятъ отгоре закрѫгленъ, съ размѣри: вис. 0·5 м., шир. горе 0·24 м., долу 0·34 м. и деб. 0·09 м. Въ горнитѣ части и въ срѣдата на лицевитѣ си страни надгробнитѣ камъни имаха по една плитка и отгоре закрѫглена ниша, съ размѣри: на първиятъ — вис. 0·19 м., шир. 0·165 м. и дълбочина 0·04 м., на вториятъ — вис. 0·19 м., шир. 0·135 м. и дълбочина 0·02 м. 2) Часть отъ мраморна оброчна плочка на Херакълъ: вис. 0·13 м., шир. 0·095 м. и деб. 0·025 м. (Инв. № 1907).

Въ оточния каналъ се намѣриха много римски и византийски, бронзови и медни, императорски, силно повредени монети, като почнемъ отъ втората половина на III в. и стигнемъ до Юстинъ I (518—527). Между тѣхъ преобладаватъ най-много тия на Теодосий II (408—450).[1] Заедно съ тѣхъ се намѣриха и римски бронзови фибули. На 1 м. дълбочина отъ днешното ниво въ земята при разкопването се намѣриха две медни турски монети: едната отъ Абдулъ Меджидъ (1839—61), а другата отъ Абдулъ Азисъ (1861—1876).

Втората група извори се намира на около 150 м. северно отъ първата. Върху развалинитѣ отъ римскитѣ бани, които нѣкога сѫ се издигали върху последнея, сега минаваше шосето отъ Хасково за Чирпанъ. До каптирането водитѣ ѝ изтичаха презъ развалинитѣ близо до брѣга на Банската рѣкичка и хранѣха сегашната Чирпанска баня. Следъ разкопването се разкри една доста значителна часть, отъ която се вижда, че банята е била ориентирана отъ югъ къмъ северъ (обр. 17). Основитѣ ѝ бѣха поставени върху скалния теренъ, който оставаше на два метра дълбочина отъ днешното ниво. Следитѣ ѝ бѣха запазени не повече отъ 1·5 м. височина.

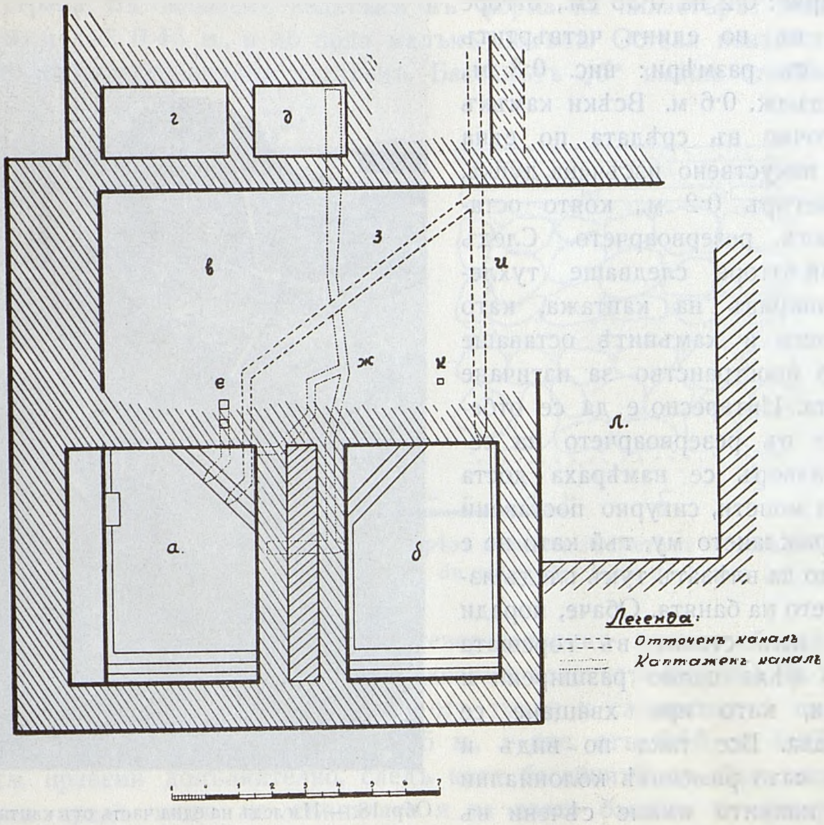

Обр. 17. — Хоризонталенъ разрѣзъ на римската баня издигната върху втората група извори

Fig. 17. — Coupe horizontale du bain romain, élevé sur le deuxième groupe des sources

Първоначално въ скалния теренъ сѫ били каптирани топло-минералнитѣ извори. Каптажитѣ сѫ два: „е“ и „ж“. Тѣ представляватъ канали, направени отъ тухли, съ по нѣколко разклонения и съ различна ширина и височина: първата варира отъ 0·2, 0·25, 0·3, 0·35 до 0·45 м., втората отъ 0·3, 0·35, 0·45 до 1 м. Разликата въ размѣритѣ и многобройнитѣ имъ разклонения се обясняватъ съ това, че римлянитѣ сѫ хванали всички изворчета, вървейки по пукнатинитѣ. И двата каптажа имаха плоски покриви, съ изключение на северната часть на каптажа „ж", който бѣ съ сводъ отъ тухли 36/18/4 см. (обр. 18). Каптажътъ „е" обхващаше два извора, върху които първоначално сѫ били направени отъ тухли по едно резервоарче: 0·2 на 0·35 см., отгоре покрити съ по единъ четвъртитъ камъкъ, съ размѣри: вис. 0·3 м., шир. и длж. 0·6 м. Всѣки камъкъ имаше точно въ срѣдата по една крѫгла, изкуствено изсѣчена дупка, съ диаметъръ 0·2 м., която оставаше надъ резервоарчето. Следъ това най-отгоре следваше тухлениятъ покривъ на каптажа, като между него и камънитѣ оставаше свободно пространство за изтичане на водата. Интересно е да се отбележи, че въ резервоарчето на северния изворъ се намѣраха доста бронзови монети, сигурно поставени при изграждането му, тъй като не е възможно да влѣзатъ тукъ следъ изграждането на банята. Обаче, поради дългото имъ стоене въ горещата вода, тѣ бѣха силно разширени и обложени, като при хващане се строшаваха. Все така по видъ и типъ сѫ като римскитѣ колониални монети, каквито имаме сѣчени въ много тогавашни градове на днешнитѣ български земи. Горещата вода отъ плътно затворенитѣ каптажи, които завършваха до подоветѣ на басейнитѣ съ глинени трѫби, съ диаметъръ 0·25 м., се вливаше направо въ последнитѣ. Необходимо е да отбележа, че каптажитѣ сѫ били направени така, че горещата вода не е могла да бѫде изолирана при нужда, а е текла винаги презъ басейнитѣ.

---

[1] Т. Герасимовъ, ИБАИ., т. XI, св. 2, (1937), 1938, стр. 324.

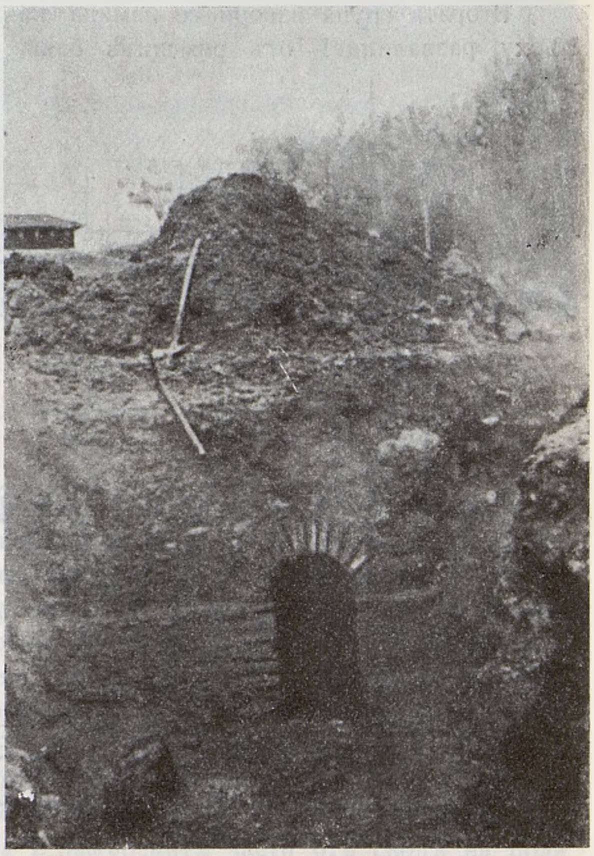
Обр. 18. — Изгледъ на една часть отъ каптажнитѣ канали
Fig. 18. — Vue d'une partie des canaux du captage

Въ разкритата часть отъ банята се очертаха петь помѣщения: „а", „б", „в", „г" и „д", отъ които първитѣ две сѫ басейни. Размѣритѣ на последнитѣ сѫ еднакви: длж. 6·9 м. и шир. 4·5 м. При сегашното състояние на развалинитѣ дълбочината имъ бѣ отъ 1·1 до 1·2 м. Обаче много е вѣроятно и тѣ да сѫ били дълбоки по 1·4 м., както басейнитѣ въобще въ римскитѣ бани. Подоветѣ имъ бѣха направени по следния начинъ (обр. 19б). Първоначално върху скалния теренъ е билъ направенъ дренаженъ пластъ отъ необработени камъни, дебелъ 0·3 м. Следъ него следваше пластъ отъ червенъ хоросанъ, дебелъ 0·1 м. После следваха отново сѫщитѣ пластове и върху последния хоросановъ пластъ сѫ поставени два реда тухли, съ равни на тѣхъ фуги. Тъй че цѣлиятъ подъ ставаше дебелъ до 0·9 — 1 м. Зидоветѣ имъ сѫ направени отвънъ съ камъкъ, а отвѫтре съ тухли (обр. 19а). Види се, тухлениятъ пластъ е служилъ въ басейна като изолационенъ. Стенитѣ отвѫтре, а подътъ отгоре бѣха измазани съ пластъ отъ червенъ хоросанъ, дебелъ 0·02 м. Басейнътъ „а“ имаше стълби отъ по три стѫпала отъ южната страна и въ североизточния ѫгълъ, а обходи — отъ къмъ източната страна — 0·8 м. и западната — 1 м. До обхода отъ западната страна бѣ запазенъ издатъкъ въ форма на пиластъръ: вис. 1·2 м., шир. 0·95 м. и деб. 0·45 м., а до пода малъкъ цокълъ. Остана неизвестно предназначението на пиластровидния издатъкъ. Басейнътъ „б“ имаше стълби отъ по

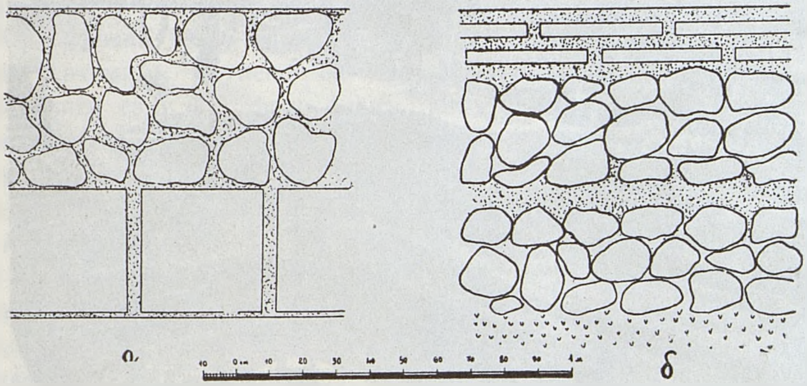

Обр. 19. — Вертикаленъ и хоризонталенъ разрѣзъ на пода и зидоветѣ на басейна „а“
Fig. 19. — Coupe verticale et horizontale du sol et des murs du bassin „a“

три стѫпала отъ южната страна и въ северозападния ѫгълъ, обходи — отъ западната страна — 0·8 м. и цокли отъ западната и източната страни (обр. 20). Стѫпалата и въ двата басейна сѫ направени отъ тухли и сѫ високи и широки по 0·3 м., а цоклитѣ: шир. отъ 0·18 до 0·25 м., а вис. отъ 0·15 до 0·25 м. Последнитѣ сѫ правени допълнително, следъ като басейнитѣ сѫ били завършени. Като се има предъ видъ, че стѫпалата и на двата басейна се намиратъ отъ южната страна, трѣбва да предполагаме, че отъ тукъ сѫ били входоветѣ, обаче, поради голѣмитѣ разрушения, това не може да се установи.

Приливнитѣ канали не бѣха запазени. Обаче на 1·7 м. северно отъ басейна „б“ и на 0·5 м. западно отъ оточния каналъ, между зидоветѣ се намѣри, подъ пода на помѣщението „в“, сложенъ върху скалата, вертикаленъ каналъ („к“), направенъ отъ четири дъски, които имаха следнитѣ размѣри: дълж. 0·95 м., деб. 0·25 м. и шир. 0·06 м. Понеже друго обяснение за предназначението му не е възможно, то предполагамъ, че това е приливниятъ каналъ на басеина „б“, който подъ пода е свързанъ съ оточния каналъ и се е отичалъ презъ последния. Оточнитѣ канали „з“ и „и“ и на двата басейна, които северно се съединяватъ въ единъ, почватъ на равно съ подоветѣ имъ чрезъ глинени трѫби, съ диаметъръ — 0·25 м. и следъ това се разширяватъ и вcase вематъ постоянни размѣри: шир. 0·35 м. и вис. 0·5 м. Цѣлата имъ конструкция е тухлена, като отгоре сѫ засводени. Сводоветѣ имъ сѫ направени отъ по две керамиди, както въ водопроводната галерия на минералния изворъ Инджеза въ Хисаря, Карловско,[1]) които иматъ размѣри: длъж. 0·68 м., деб. 0·02 м. и шир. 0·43 м. Надъ тѣхъ следватъ радиално поставени тухли: 36/18/4 см.

Останалитѣ помѣщения на банята сѫ: „в“, съ размѣри — 7·5 м. на 12 м., „г“ — 3·7 м. на 2·4 м. и „д“ — 1·95 м. на 2·75 м. Твърде вѣроятно е, помѣщението „в“ да е въ връзка съ лѣкуването. Къмъ до тукъ описанитѣ римски следи, е прибавено, може би при направата на по-коснитѣ турски бани, помѣщението „л“, направено съ суха зидария и размѣри: 9 на 5 м.

Вѫтрешнитѣ зидове на банята имаха отъ 0·85 до 0·95 м. дебелина, а външнитѣ — отъ 1·2 до 2·6 м. Строителнитѣ материали и тукъ сѫ ломени и

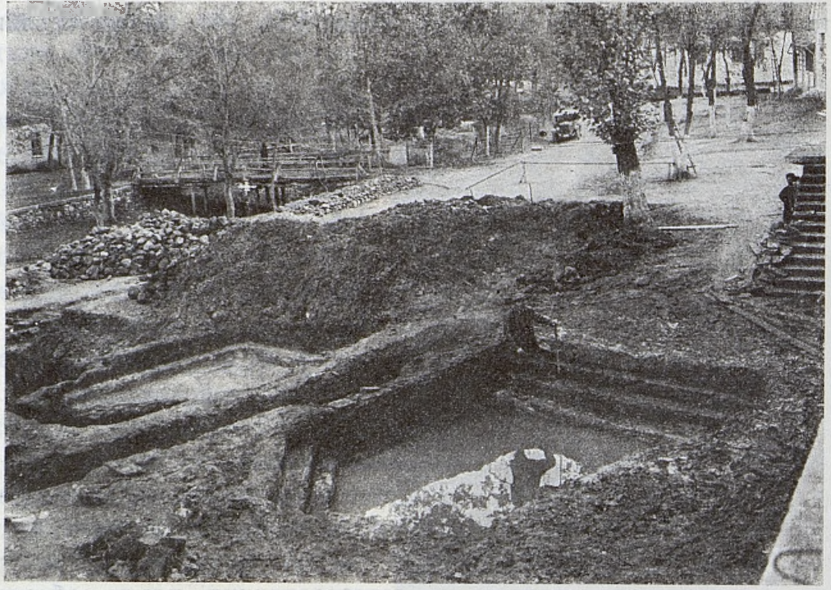

Обр. 20. — Изгледъ на басейнитѣ „а“ и „б“
Fig. 20. — Vue des bassins „a“ et „б“

рѣчни трахитни камъни и тухли, споени съ червенъ хоросанъ. Тухлитѣ сѫ съ сѫщитѣ размѣри, както при постройката върху първата група. Тукъ тѣ съставляватъ една трета отъ строителния материалъ. Намѣриха се два вида корубести керамиди по размѣри: еднитѣ — длъж. 0·5 м., шир. 0·15 м. и деб. 0·02 м., а другитѣ — шир. 0·34 м. и деб. 0·03 м. Дължината на последнитѣ остана неизвестна, тъй като не се намѣриха напълно цѣли.

Освенъ монетитѣ въ каптажа на басейна „а“, въ двата оточни канала се намѣриха: части отъ метенически токи, части отъ металически и стъклени гривни, части отъ римски бронзови фибули, всички силно повредени, заедно съ оловената половина на огледалце, на която негативно е запазенъ надписътъ: ἣ χάρις εἰμὶ, каквито имаме отъ светилището на Нимфитѣ при Саладиново[2]) и това на Зевсъ и Хера при Копиловци.[3])

Най-много бѣха, обаче, бронзовитѣ и медни монети. Тѣ бѣха натрупани на купчини въ тия оточни канали, но и сѫщевременно много повредени. Между тѣхъ можаха да се опредѣлятъ монети отъ следнитѣ императори: Аврелиянъ (270—275), Нумериянъ (282—284), Теодосий II (408—450), Маркиянъ (450—457), Леонъ I (457—474), Зенонъ (474—491) и Анастасий (491—512).[1] Най-отгоре, въ пръстьта, при почване на разкопкитѣ, се намѣри колониална бронзова монета отъ Каракала (211—217), сѣчена въ Адрианополисъ.

---

[1]) Д. Цончевъ, Хисарскитѣ бани, ГПНБМ., 1935-36, стр. 157-159, обр. 70.

[2]) В. Добруски, Мсб. XIII, 405—406.

[3]) Г. И. Кацаровъ, Светилището на Зевсъ и Хера при Копиловци, Кюстендилско, ИБАД. IV. (1914), 1915, стр. 107.

Третата група извори се намира не повече отъ 50 м. северно отъ втората. Водитѣ ѝ хранятъ Червената и Чифте баня. Тукъ отъ останкитѣ на римската баня не се намѣриха голѣми следи, тъй като сѫщитѣ сѫ унищожени при издигането на сегашнитѣ две бани. Все таки западно и близко до Червената баня въ скалния склонъ се разкри правилно изсичане на ширина 4 м. При изчистване на развалинитѣ въ него се намѣриха: 1) Една бронзова монета отъ тракийския царь Реметалкъ (11 пр. Хр. — 12 сл. Хр.), съ лице — главитѣ на Реметалкъ и жена му една до друга; оп. главата на Августъ на дѣсно. 2) Една доста повредена бронзова монета отъ Фаустина Млада, жена на Маркъ Аврелий (161—180), сѣчена въ Адрианополисъ. 3) Повредена мраморна оброчна плочка на Артемида, счупена на две: вис. 0·17 м., шир. 0·14 м. и деб. 0·02 м. Богинята езди на дѣсно еленъ, като съ дѣсната си рѫка, вади стрели отъ нараменъ тулъ, а въ лѣвата държи напредъ лѫкъ (Инв. № 1911). 4) Доленъ дѣсенъ ѫгълъ отъ мраморна оброчна плочка, сѫщо на Артемида: вис. 0·135 м., шир. 0·08 м., деб. 0·02 м. и вис. на буквитѣ 0·01 м. Запазени: долната часть отъ тѣлото на богинята, на дѣсно, облѣчена съ кѫсъ двойно препасанъ диплестъ хитонъ и обута съ високи обуща (Ἐνδρομίδες); предъ нея куче на дѣсно; на долната рамка следи отъ надписъ: . . . .IA εὐχήν. (Инв. № 1910). 5) Горенъ лѣвъ ѫгълъ отъ мраморна оброчна плочка, сѫщо на Артемида: вис. 0·1 м., шир. 0·11, деб. 0·025 м. и вис. на буквитѣ 0·01 м. Запазени: бюста на богинята, съ дигната на горе дѣсна рѫка съ жеста на benedictio latina, съ свитъ палецъ и часть отъ нараменъ тулъ. На горната рамка следи отъ надписъ: Θεᾶ . . . . (Инв. № 1909). 6) Часть отъ мраморна оброчна плочка на Нимфитѣ (Грациитѣ): вис. 0·17 м., шир. 0·17 м. и деб. 0·04 м. Запазени: долнитѣ половини отъ тѣлата на лѣвата и срѣдната Нимфи; въ лѣвия доленъ ѫгълъ малка и права женска фигура, съ кръстосани рѫце и крака, вѣроятно Genius mortis (обр. 21, Инв. № 1908). 7) Часть отъ мраморна оброчна плочка на Силенъ: вис. 0·18 м., шир. 0·17 м., деб. 0·04 м. Запазени: часть отъ тѣлото и дѣсния кракъ (Инв. № 1912). Трѣбва да предполагаме, че тукъ се касае, може би, за следитѣ на нимфеумъ, окончателно унищоженъ при издигането на сегашната Червена баня. Все таки селянитѣ ми съобщиха, че тогава били намѣрени и други оброчни плочки.

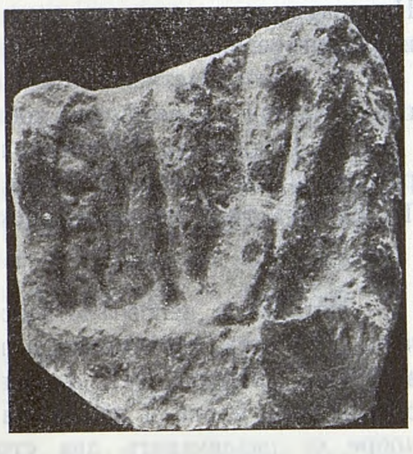
Обр. 21. — Часть отъ оброчна плочка на Нимфитѣ
Fig. 21. — Fragment d'une plaque votive des Nymphes

Върху четвъртата група, отстояща на около 150 м. северно отъ третата, е имало сѫщо постройки, голѣма часть отъ тѣхъ унищожени при прокарването на шосето за Чирпанъ. При каптирането на извора „Кутила“, въ вадата до шосето се разкри дебелъ зидъ, дълъгъ 8 м. и направенъ отъ голѣми дѣлани камъни, както басейна върху първата група, споени съ червенъ хоросанъ. Въ двата му края почваха други зидове по направление на височината.

---

[1] Находкитѣ отъ банитѣ върху четиритѣ групи сѫ прибрани въ Пловдивския музей.

Като имаме предъ видъ гореизложеното, трѣбва да предполагаме, че римскитѣ бани датиратъ отъ II в. или първата половина на III в., а сж сжществували до срѣдата на VI в.

Други следи отъ римската епоха е саркофага, изсѣченъ въ естествената, доста висока скала, отстояща на около 50 м. източно отъ първата група извори. Размѣритѣ му сж: дълж. 2 м., дълб. 1·2 м. и шир. 0·75 м. Подобни саркофази отъ римско време, изсѣчени въ скалитѣ, имаме въ Марковото тепе въ гр. Пловдивъ.

Монети отъ близката околность

Въ околностьта на банитѣ можахъ да видя лично и да събера сведения за следнитѣ монети, намѣрени по-рано:

1. По лѣвия брѣгъ на Банската рѣкичка, североизточно и на около 500 м. отъ мѣстото, кждето минава шосето за гр. Хасково, сж намѣрени доста сребърни монети отъ македонския градъ Неаполисъ (дн. Кавала) и гр. Парионъ[1]). Намиратъ се и сега пръснати по това мѣсто. Лице: Горгона на среща, съ изплевенъ езикъ; Оп.: вглжбнатъ и раздѣленъ на четири части квадратъ и пр.

2. Непосрѣдствено до зданието, въ което се помѣщава управлението на банитѣ, преди години сж намѣрени доста златни корубести монети, вѣроятно византийски.

3. Западно до Хасковския ханъ и не далечъ отъ Банската рѣкичка, между развалини, сж намѣрени медни монети, доста повредени, които можахъ да видя Тѣ сж отъ типа на византийскитѣ отъ V и VI вв.

Срѣдновѣковие

Източно и непосрѣдствено до банитѣ се намира височината Св. Духъ, наречена така отъ едноимениятъ параклисъ, който се издига върху нея. Тукъ сж запазени основитѣ отъ околовръстния зидъ на нѣкогашна крепость, който е обграждалъ върха ѝ въ форма на кржгъ, съ диаметъръ 35 м. Въ този зидъ добре се различаватъ два строителни периода: долнитѣ части сж съ твърдъ червенъ, а горнитѣ съ бѣлъ ронливъ хоросанъ. Всѣка година тукъ, на голѣмата пролѣтна задушница, наречена Банско одуше (въ сжбота преди Св. Духъ), населението отъ околнитѣ села прави съборъ и отслужва заупокойна молитва въ паметь на падналитѣ българи въ сражението при Клокотница и околнитѣ мѣста, станало на 22 мартъ 1230 година, между Иванъ Асенъ II и Тодоръ Комненъ.

Североизточно, източно и югоизточно отъ банитѣ се намиратъ следи отъ старо селище, което населението, споредъ преданието, нарича градъ Топлика — вѣроятно срѣдновѣковниятъ Топлицосъ.[2]) Казаха ми, че зидове отъ крепости имало и на височината Аида, южно отъ с. Гор. Брѣстово и на тая до с. Татарево. Тѣхъ обаче не можахъ да обходя.

---

[1]) Т. Герасимовъ, ИБАИ. XII, 2, 1939, стр. 453.

[2]) За него виж. Г. Кедринъ, Compendium historiarum, vol. II, ed. Bonn., 1839. 604_{4-5}; М. Аталиятъ, Historia, ed. Bonn., 1853, 36_{22-23}; Шафарикъ, Славянскія древности, 1848, т. II, кн. I, 363; К. Иречекъ, Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel, 1877, 99; Кн. България, ч. II, 1888, 480, заб. 85; В. Н. Златарски, История на българската държава, т. II, 105, заб. 2; Д. Цончевъ, Сп. „Завети“, 1940, кн. 8—9, стр. 184—185.

Les monuments archéologiques près des sources thermales-minérales de Haskovo

Pendant le captage des sources thermales-minérales de Haskovo, exécuté en 1936 et 1937, j'ai eu l'occasion d'étudier, dans leurs environs, les monuments archéologiques suivants que j'expose par époques.

Époque préhistorique

A une distance de 0·5 à 2·5 kilomètres au sud et à l'est des bains se trouvent à huit places des vestiges de dolmens — des pierres de trachyte plus ou moins plantées dans la terre en forme de cercle au diamètre de 4 à 25 mètres (Fig. 1, voir la carte).

D'autres monuments préhistoriques, de la même localité, ce sont les 9 excavations dans les rochers (Fig. 2, 3, 4, 5, 6 et 7). Ces dernières sont artificiellement creusées dans les roches naturelles en forme de cercle ou en rectangle, dont la plupart sont composées de deux bassins inégaux. Le plus grand est situé derrière et au-dessus du plus petit et comunique avec ce dernier par une cannelle souvent en forme de tuyau. Dimensions: les grands bassins ont — diamètre de 0·35 à 0·95 m., profondeur de 0·15 à 0·5 m.

La construction de ces excavations prouve qu'elles ont été appropriées à contenir des liquides et c'est le grand bassin à cause de son fond incliné qui écoule le liquide dans le petit.

Leur prédestination n'est pas expliquée scientifiquement jusqu'à présent. On les trouve ordinairement dans les régions des monuments mégalitiques. D'après la légende la population indigène les appelle „charapani", charaptach — mot turc qui signifie „roche à vin" — pressoir primitif. On admet maintenant qu'elles datent de l'époque de Hallstadt.

Au nord-ouest du village de G. Bréstovo on a découvert des traces de murailles préhistoriques, nommées encore murailles thraces, construites par de grandes pierres brutes sans mortier (Fig. 8, 9, 10). Pour d'autres murailles semblables chez nous, voir: D. Tsontchev, Contributions à l'histoire antique de Philippopolis, (bulg.) 1938, p. 34—39; Iv. Velkov, Quelques forteresses de l'époque thrace et du Moyen âge dans la vallée de l'Arda centrale (bulg.), Recueil dédié à la mémoire du prof. P. Nikov, 1940, 70 sqq.

Époque romaine

Les monuments les plus importants de cette époque ont été découverts sur les sources thermo-minérales à 20 kilomètres à l'ouest de la ville de Haskovo (voir la carte). L'eau sourd de roches de trachyte en quatre points principaux, disposés sur la rive gauche du ruisseau „Banska réka“ en suivant la direction sud-nord; voilà pourquoi on les divise en quatre groupes. Les restes qu'on a découverts pendant le captage ont prouvé l'existence de bains sur chacune d'elles à l'époque romaine. Nous n'avons pu découvrir qu'une partie de ces bains — ceux qui ont été construits sur les sources elles-mêmes.

Sur le premier groupe de sources (le groupe méridional) on a découvert un grand bassin, élevé sur le terrain rocheux. (Fig. 11 et 12). L'autre partie du bain demeurait au nord-ouest de ce bassin. Ses dimensions sont: longueur — 15·5 mètres, largeur 7·75 m. et profondeur 1·4 m. On pouvait y pénétrer par l'entrée „в“ et les trois escaliers, dont les deux avaient 4 marches chacun et le troisième — 5. L'eau thermo-minérale des captages „a“ et „б“ s'écoulait dans la couche du drainage sous le sol, puis elle remplissait le bassin en passant par des trouées artificielles percées dans les dalles en groupe par un, deux, trois ou cinq. (Fig. 13). Son écoulement s'effectuait par le canal d'écoulement „г“.

Sur ses bermes du côté sud-est et sud-ouest il y avait toute une installation en forme de cannelures pour y introduire l'eau froide qui aurait attiédi l'eau thermo-minérale (54·70^0) (1 et 2). L'eau froide serait venue de dehors et aurait pu être utilisée, d'après le besoin, par les cannelures 1 et 2 de trois manières différentes (Fig. 14 et 15); 1) Par le canal vertical (3) dans le mur elle aurait pu s'écouler dans la couche du drainage sous le sol du bassin et par là — se joindre avec l'eau thermo-minérale; 2) Par le robinet primitif „и“ et les cannelures „ж“ et „м“ elle aurait pu se déverser directement dans le bassin; 3) Par la cannelure 2, après la fermeture du canal 3 et le robinet primitif „и“ elle aurait pu s'écouler hors du bain moyennant le canal „к.“ L'isolation de l'eau chaude aurait pu s'effectuer par le canal „л“ et la brèche „д“ (Fig. 16). On a trouvé dans le bassin des matériaux de construction tels que: deux pierres tombales et un fragment d'une plaque votive de Heracles en marbre; et dans le canal d'écoulement: des pièces de fibules romaines ainsi que beaucoup de monnaies romaines et byzantines en bronze de l'époque de la seconde moitié du III-e siècle à Justin I (518—527), dont celles de Théodose II (408—450) prédominent.

Le deuxième groupe de sources se trouve à 150 mètres au nord du premier. On y a découvert une partie considérable du bain romain, bâti sur le terrain rocheux, composé des salles: „a“, „б“, „в“, „г“ et „д“. (Fig. 17). Les deux canaux du captage ont beaucoup de ramifications, parce qu'ils suivent les fentes de la roche. L'eau thermo-minérale remplit les bassins „a“ et „б“ (Fig. 18). Ces deux bassins ont les mêmes dimensions: 6·9 m. de longueur et 4·5 m. de largeur. Le premier bassin a 2 escaliers, dont celui-ci du côté sud a trois marches et celui de l'angle nord-est — quatre; tandis que le second bassin n'en a que du côté sud et à l'angle nord-ouest. Le déversement des bassins aurait pu s'effectuer par les canaux d'écoulement („з“, „и“) dans lesquels on a trouvé des agrafes et des bracelets métalliques, quelques uns de ces derniers en verre, des fibules romaines en bronze, tous en fragments, ainsi que la moitié d'un miroir en plomb avec une inscription en forme négative: ἡ χάρις εἰμί; bon nombre de monnaies en bronze et en cuivre, très endommagées. On a pu reconnaître entre elles les monnaies des empereurs: Aurélien (270—275), Numérien (282—284), Théodose II (408—450), Marcien (450—457), Léon I (457—474), Zénon (474—491) et Anastase I (491—518).

Les vestiges des bains romains sur le troisième groupe des sources ont été détruits en partie lors de la construction des bains actuels. Parmi leurs décombres on a trouvé: une monnaie du roi thrace Remetalcès (11 av. J. Chr. — 12 après J. Chr.) et une autre de Faustine la Jeune (coloniale), frappée à Adrianopolis, en bronze et des fragments de plaques votives en marbre d'Artémis, de Nymphes et de Silène.

Les vestiges du bain romain sur le quatrième groupe des sources thermo-minérales ont été en partie détruits en creusant la route de Haskovo à Tchirpan. Il n'y a que quelques fragments de murs qui ont été conservés.

Les bains romains érigés sur les quatre groupes de sources ont été construits en pierres brutes et taillées ainsi qu'en briques. Ces dernières constituent un tiers de tout le matériel constructif. Tous les matériaux de construction ont été liés au moyen de mortier rougeâtre. On y a trouvé également beaucoup de tuiles obliques. Étant donné la construction des bains ainsi que les objets et les monnaies trouvés, on peut supposer qu'ils datent de la seconde moitié du II-e siècle ou de la première moitié du III-e siècle. Ils ont subsisté pourtant jusqu'au milieu du VI-e siècle.

Des environs des bains proviennent des monnaies de la ville macédonienne Neapolis, de Parion et des monnaies byzantines des V, VI et XII-e siècles.

À l'est, tout près des bains, on a trouvé des restes d'une forteresse du Moyen âge et d'habitations disparues.

D'après la légende et les recherches de nos professeurs: K. Jireček (Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel, 1877, S. 99; Fürstentum Bulgariens, Bd. II, 1880, 480, Bem. 85. V. N. Zlatarsky, Histoire de l'État Bulgare, v. II, 105, note 2.), c'est ici qu'aurait été construite la ville du Moyen âge Toplizos, mentionnée par C. Kedrin, Compendium histroriarum vol. II, ed. Bonn., 1839, 604_{4-5} et par M. Attaliate, Historia, ed. Bonn., 1853, 36_{22-23}.

Dim. Tsontchev

Антични паметници изъ България

(10 статия)[1]

отъ ГАВР. И. КАЦАРОВЪ

1. Мраморна статуйка на тракийския конникъ, вис. 16 см., шир. 13 см., деб. ок. 3·5 см.; главата на конника, предниятъ лѣвъ кракъ, задниятъ дѣсенъ кракъ и опашката на коня отчупени. Намѣрена въ мѣстностьта „Три могили“, 3·5 клм. североизточно отъ Стара Загора; сега запазена въ музея на сѫщия градъ (инв. № 931).[2] (Обр. 1).[3]

Конникътъ, крачи къмъ дѣсно, облѣченъ съ тѣсенъ хитонъ и развѣта назадъ хламида която е закопчена на дѣсното рамо и се спуща върху задницата на коня; въ проснатата напредъ дѣсница държи патера (жертвена паничка); лѣвата му рѫка е закрита отъ крѫглия щитъ, който е представенъ пластично на задната страна на статуйката; юздата и поводътъ сѫщо сѫ изобразени пластично. На предната страна на подпорката, която свързва коня съ подставката, е изобразено куче къмъ дѣсно съ вдигната глава; върху подставката се чете двуреденъ надписъ, вис. на буквитѣ 5—7 мм.:

Μουκάτραλις Λαζέρεος
Μωλουδάση εὐχαριστήριον

2 р.: НР лигирани.

Статуйката вѣроятно е отъ рѫката на сѫщия каменодѣлецъ, който е направилъ и подобната статуйка отъ Черково (Старозагорска околия).[4] Тракийското име Λαζέρης се срѣща тукъ за прьвъ пѫть, обаче съставката -ζέρης е вече известна отъ други имена; ср. G. Mateescu, Ephem. Dacorom. I 189. Неизвестно бѣше и името Μωλουδάσης, което тукъ трѣбва да се схваща като прозвище на конника.

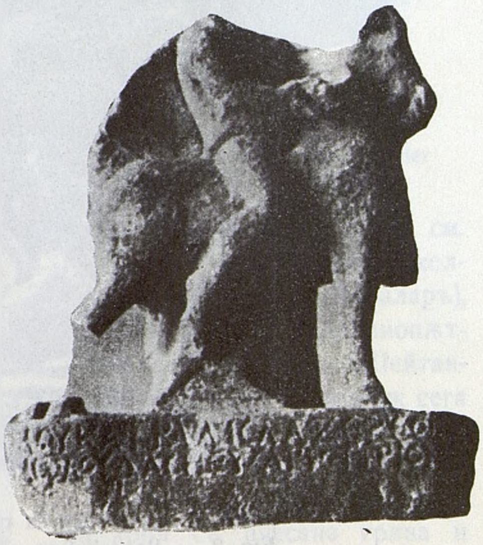

Обр. 1. — Мраморна статуйка на тракийския конникъ отъ Стара-Загора
Fig. 1. — Statuette en marbre du Cavalier thrace provenant de Stara-Zagora

---

[1] Ср. ИАИ VIII, 1934, 44.

[2] Съобщение за тая находка даде Г-нъ Хр. Райковъ въ в. Зора, 8 юли 1939 г.

[3] Фотографията дължа на г. Дим. Димитровъ.

[4] G. Kazarow, Denkm. des thrak. Reitergottes in Bulgarien, 40, nr. 145, обр. 63; D. Dimitrov, Arch. Anz. 1939, 73, nr. 1 (дето вм. Чарково трѣбва да се чете Черково).

2. Четвъртита мраморна плоча, счупена на нѣколко части, които намѣрвачътъ слепилъ съ цементъ и по такъвъ начинъ отчасти повредилъ релиефа; вис. 27·5 см., шир. 22 см., намѣрена близу до село Методиево (по-рано Чаушово, Търговишка околия)[1] и прибрана по-късно отъ Г-нъ Иорд. Господиновъ въ Шуменъ, който я препрати въ Софийския народенъ музей (инв. № 7027). (Обр. 2).

Релиефътъ представя тракийския конникъ съ кѫсъ хитонъ и развѣта хламида, съ вдигнатата си нагоре дѣсница държи кѫсо копие; поводътъ на коня е представенъ пластично, дѣсниятъ му кракъ е опрѣнъ върху нисъкъ, четиристраненъ жертвеникъ. Подъ коня лъвъ, който съ всичка сила е нападналъ глиганъ, чийто предни и задни крака сѫ простнати, а главата вдигната нагоре[2].

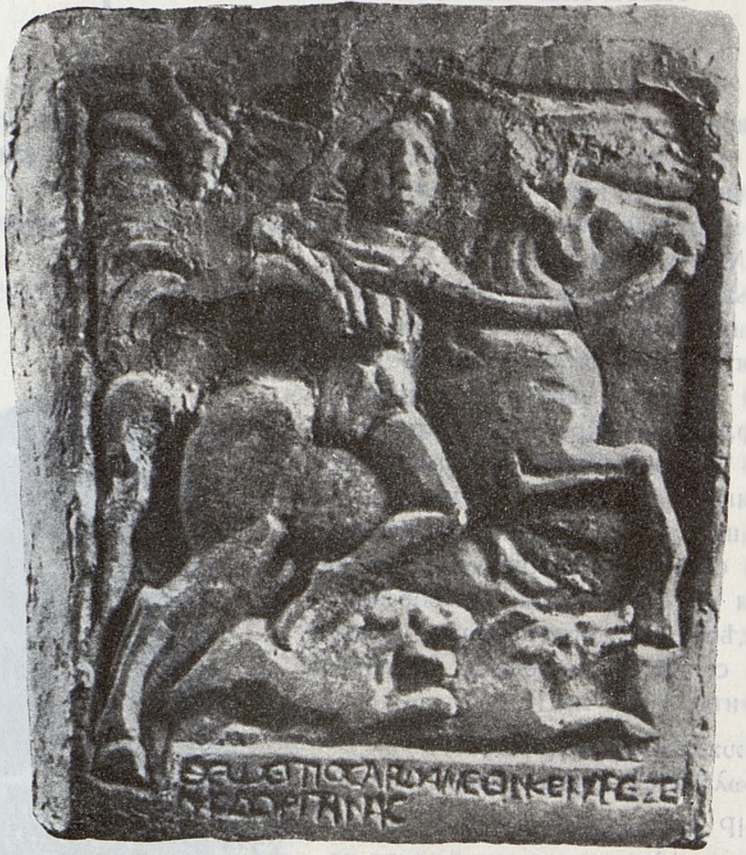

Обр. 2. — Релиефъ на тракийския конникъ отъ с. Методиево
Fig. 2. — Bas-relief en marbre du Cavalier thrace provenant de Méthodievo (arrond. de Tărgovište)

Върху долната рамка доста небрежно издълбанъ надписъ, вис. на буквитѣ 8 мм. — 1 см.

Θεῶ Εἰτιοσάρω ἀνέθηκεν Ἀβεζέ[λ]-
μις Δορπανᾶς.

---

[1] Отъ сѫщото находище имаме вече други три релиефа на конника, G. Kazarow, цит. м. 40, nr. 142—144.

[2] Въ релиефитѣ на конника обикновено въ това положение се изобразява нападнатиятъ отъ лъва бикъ; ср. G. Kazarow, Denkm. des thrak. Reitergottes, 54, nr. 234; 91, nr. 452 b.

Четенето на името ’Αβεζε[λ]μις не е сигурно; следъ ZE се вижда една малко наведена хаста (I или часть отъ Λ); може би втората хаста на Λ е покрита отъ цемента, съ който е замацано това мѣсто на плочата.

Конникътъ се явява тука съ ново прозвище Ἐϊτιόσαρος, чиято първа съставка е известна отъ името Ithiostla;[1]) също и съставката -σαρ- не липсува въ известнитѣ до сега тракийски имена.[2])

За името ’Δορπανᾶς ср. Δυρπάνκις, (Vasmer, Untersuch. über die ält. Wohnsitze der Slaven, I 38), Diurpaneus (Patsch, Sitz.-ber. Wien. Akad. 217, 1te Abh 5; Mateescu, Ephem. Dacor. I 189, 226; II 231).

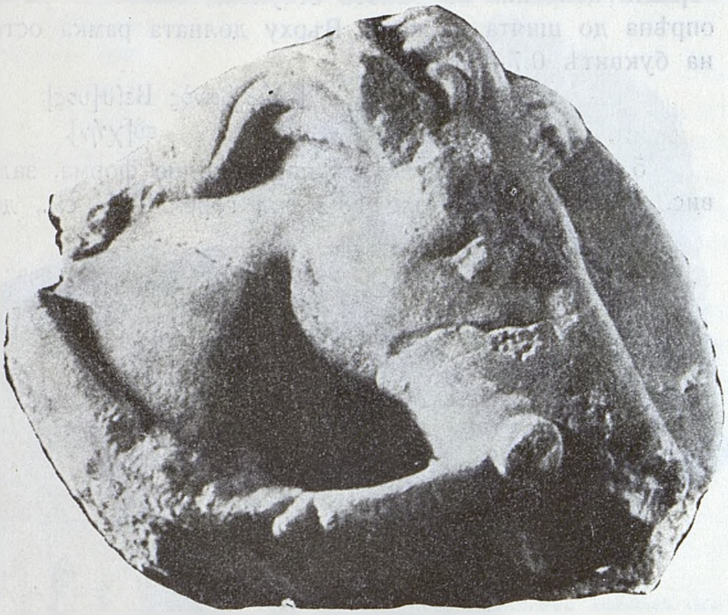

Обр. 3. — Фрагментъ отъ мраморна статуйка на тракийския конникъ отъ с. Черна (Шуменско)

Fig. 3. — Fragment d’une statuette en marbre du Cavalier thrace provenant de Černa (arrond. de Šumen)

3. Откжслекъ отъ внимателно изработена мраморна статуйка на тракийския конникъ, счупенъ на три части, задната страна гладка; вис. 14 см., шир. 15.5 см., деб. 3.5—4 см. Намѣренъ въ близката околность на с. Черна (Караларъ), не далечъ отъ желѣзнопжтната станция Хитрино (Шейтанджикъ), Шуменска околия; сега въ музея на гр. Шуменъ (инв. № 10/1939). (Обр. 3).[3])

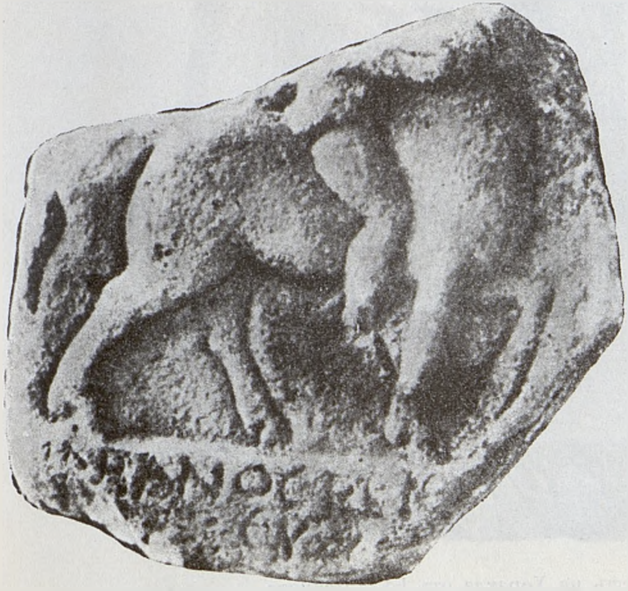

Обр. 4. — Мряморна оброчна плочка на тракийския конникъ отъ с. Габаре, Бѣлослатинско

Fig. 4. — Bas-relief en marbre du Cavalier thrace provenant de Gabaré, arrond. de Bēla-Slatina

Запазена главата и шията на коня съ вчесана грива и чучулъ (дѣсното ухо отчупено); юздата и поводътъ сж представени пластично; задъ главата на коня оваленъ щитъ.

4. Откжслекъ отъ мраморна плоча, вис. 14 см., шир. 15 см., деб. 2 см., задната страна гладка; намѣренъ близу до езерото въ пещерата „Янкулова дупка“, не

---

[1]) Kazarow, цит. м. 96 пr. 486.

[2]) Tomaschek, Thraker II 2, стр. 42, 79.

[3]) Съобщение за тоя паметникъ дължа на любезностьта на г-нъ Ив. Молловъ.

далечъ отъ с. Габаре, Бѣлослатинска околия; сега запазенъ въ сбирката на прогимназията въ Габаре.[1]) (Обр. 4).[2])

Плоскиятъ релиефъ представя тракийския конникъ въ ходъ къмъ дѣсно, горната половина на тѣлото отчупена, облѣченъ съ кжсъ хитонъ, дѣсницата му опрѣна до шията на коня. Върху долната рамка остатъкъ отъ посвещение, вис. на буквитѣ 0.7—1 см.

[Ἀλ?]βανὸς Βειθ·[υος]
εὐ[χήν].

5. Мраморна плочка съ пирамидална форма, задната страна грубо одѣлена, вис. 25·3 см., шир. доле 18·2 см., горе 15·5 см., деб. 2·5 см., намѣрена на

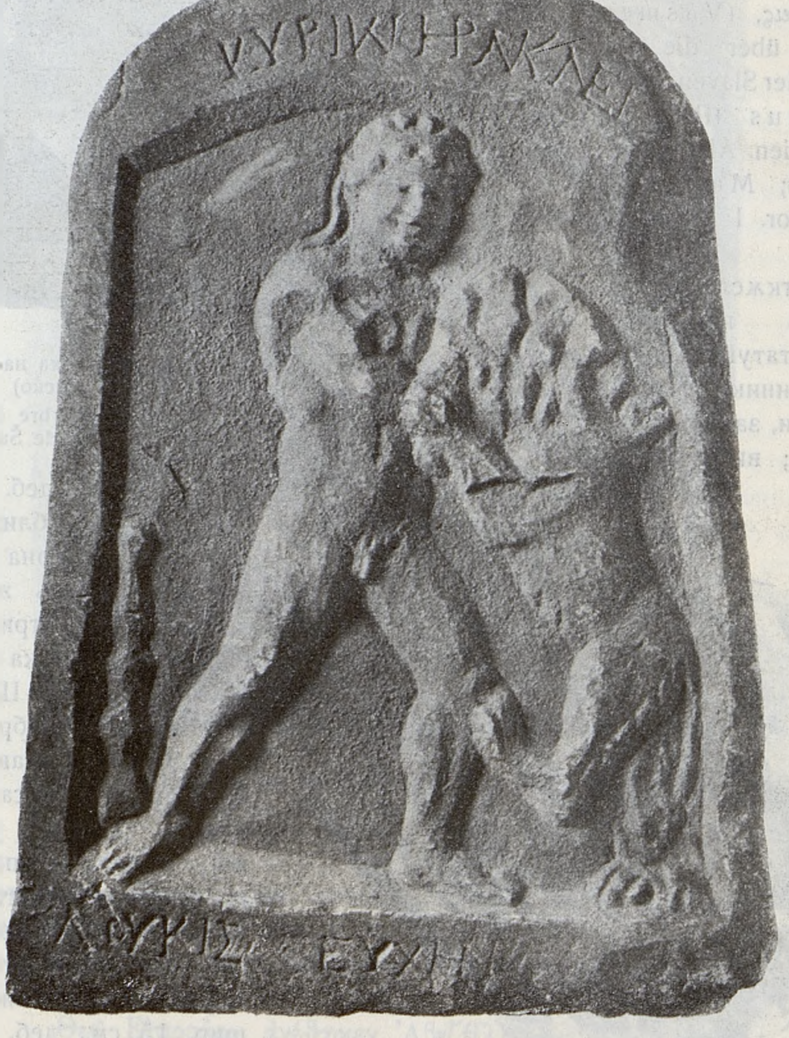

Обр. 5. — Релиефъ на Херакла отъ Бѣла-Черкова
Fig. 5. — Bas-relief en mambre d'Hercule provenant de Bēla-Cerkova, arrond. de Tărnovo

---

[1]) Фотография на тоя релиефъ и на следващия № 5 дължа на проф. Д. Дечевъ.

[2]) Отъ Габаре произхожда релиефъ съ два конника, Kazarow, цит. м. 64, № 290; сжщо и една оловна плочка съ изображение на тъй нареченитѣ „трако-митрийски" или „дунавски" конници, издадена отъ мене въ Anzeiger der Wien. Akad., philos.-hist. klasse, 1940, 25.

дѣсния брѣгъ на р. Росица въ мѣстностьта „Жилковецъ—Касолу“ и то въ лозята (землище Бѣла-Черкова).[1]) (Обр. 5).

Релиефътъ представлява Херакла въ борба съ лъва; богътъ, обърнатъ напредъ, се опира върху лѣвия си кракъ, а дѣсниятъ му е разкраченъ назадъ, кѫдрицитѣ на косата му сѫ представени въ видъ на неразчленени топчета и сѫ превързани съ диадема, краятъ на която пада върху дѣсното му рамо. Лъвътъ се е изправилъ на задния си дѣсенъ кракъ и е забилъ ноктитѣ на лѣвия си кракъ въ лѣвото колѣно на Херакла,[2]) а съ предния си лѣвъ кракъ се е заловилъ за дѣсния лакътъ на Херакла; опашката му е увита около дѣсния му кракъ. Съ лѣвата си рѫка Хераклъ е обвилъ шията на лъва, а дѣсницата му е въ устата на последния. Въ лѣво отъ Херакла е изправена сопата му. Върху горната и долната рамка на релиефа се чете посвещението, вис. на буквитѣ 1 см.:

Κυρίω Ἡρακλεῖ
Λούκις εὐχήν.

Лигатури: ΗΡ, ΗΝ. — Λούκις вм. Λούκιος.

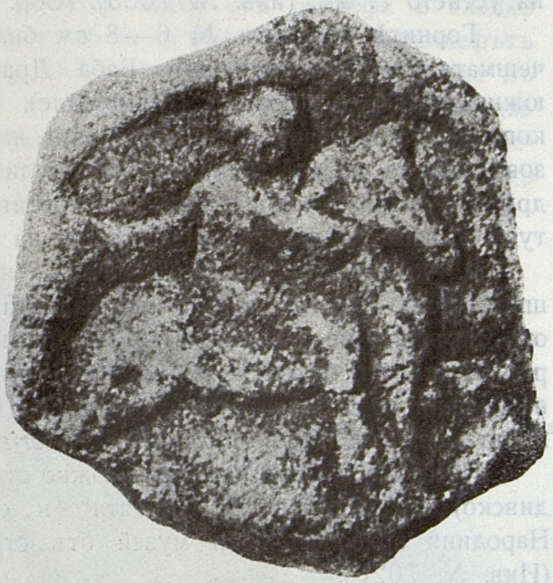

Обр. 6. — Релиефъ на тракийския конникъ отъ с. Люлинъ, Ямболско

Fig. 6. — Bas-relief en marbre du Cavalier thrace provenant de Lülin, arrond. de Iambol

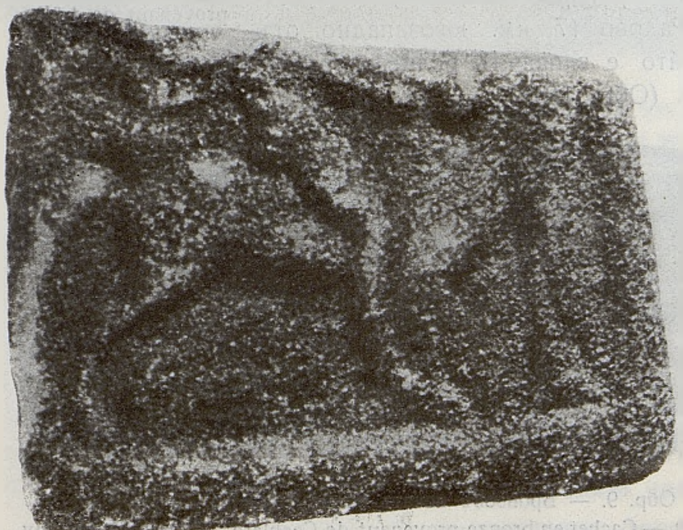

Обр. 7. — Релиефъ на тракийския конникъ отъ с. Люлинъ

Fig. 7. — Bas-relief du Cavalier thrace provenant de Lülin

6. Откѫслекъ отъ мраморна плоча съ пирамидална форма, долната часть отчупена, задната страна грубо одѣлана, вис. 15·5 см., шир. 16 см., деб. 2·5 см. (инв. № 7033). (Обр. 6).

Грубиятъ, доста извѣтрѣлъ релиефъ представя тракийския конникъ въ ходъ къмъ дѣсно, облѣченъ съ хламида, която се разстила върху задницата на коня; простнатата му напредъ дѣсница е опрѣна върху шията на коня.

7. Долна часть отъ плоча отъ едрозърнестъ мраморъ съ пирамидална форма, вис. 15·5 см., шир. доле 19·5 см., деб. ок. 2 см.; задната страна грубо одѣлана (инв. № 7034). (Обр. 7).

---

[1]) За други паметници отъ Бѣла-Черкова ср. G. Kazarow, Arch. Religionswiss. XXXVI 161.

[2]) Ср. релиефа отъ Разградъ, И Б А Д II 184 № 8.

Конникътъ въ ходъ къмъ дѣсно, облѣченъ въ кѫсъ хитонъ и развѣта хламида; дѣсницата му върху шията на коня; предъ коня стои жена, обърната напредъ, облѣчена съ дълга дреха (главата отчупена). Релиефътъ е доста заличенъ.

8. Балсамарий отъ зеленикаво стъкло, вис. 7·5 см., диам. на устието 17 мм. (инв. № 7035). (Обр. 8).

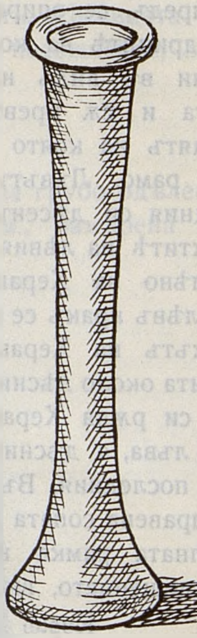

Обр. 8. — Стъкленъ балсамарий отъ с. Люлинъ
Fig. 8.—Vase en verre provenant de Lülin

Горнитѣ предмети № 6—8 сѫ били намѣрени близу до чешмата (съ изворна вода) „Баба Драганка“, около $1/2$ км. южно отъ село Люлинъ (Ени-Махле), Ямболска околия, при копане за каптиране на водата; била намѣрена сѫщо и бронзова монета отъ Максимианъ Херкулий (286—305 год.) и друга бронзова неопредѣлена отъ третия в. сл. Хр. Очевидно, тукъ трѣбва да се търси светилище на тракийския конникъ.[1]

9. Четвъртитъ бронзовъ печатъ (негативъ), вис. 3 см., шир. 7 см., дебелъ около 5 мм., задната страна гладка (следи отъ дръжка не се виждатъ). Надписътъ е обкрѫженъ съ рамка, вис. на буквитѣ 10—12 мм., въ началото и въ края на първия редъ орнаментъ въ видъ на връхъ на копие. Надписътъ се чете (обр. 9): *M. Ulpi Victoris.*

Печатътъ е билъ намѣренъ южно отъ село Чехларе (Пловдивско) въ мѣстностьта „Лозята“ и е билъ донесенъ въ Народния археологически музей отъ студента Йоно Митевъ (Инв. № 7026).

10. Горна часть отъ мраморенъ релиефъ, горе закрѫгленъ, задната страна грубо одѣлана, вис. 8·5 см., шир. 19 см., деб. 1·2—1·7 см., намѣренъ презъ пролѣтьта 1940 г. при орань въ нивата на семейството Григоръ Василевъ, въ мѣстностьта „Смърдесци“ до с. Радово (7 км. югозападно отъ Трънъ). Г-нъ Гр. Василевъ, който е запазилъ релиефа, бѣше тъй любезенъ да ни позволи да го обнародваме. (Обр. 10).[2]

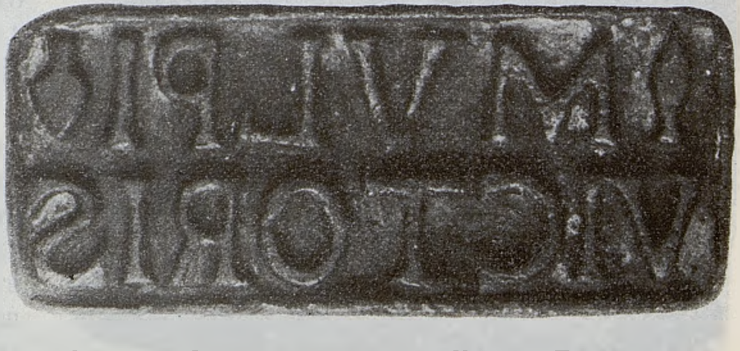

Обр. 9. — Бронзовъ печатъ отъ с. Чехларе, Пловдивско
Fig. 9. — Cachet en bronze provenant de Cechlare, arrond. de Plovdiv

Образитѣ на релиефа сѫ твърде заличени и извѣтрѣли; въ срѣдата е запазена горната часть отъ тѣлото на Митра, облѣченъ съ типичното си облѣкло, съ кѫдрава коса и фригийска шапка; съ дѣсницата си забива ножа въ шията на бика (главата на последния едва личи). Въ дѣсно и лѣво отъ главата на Митра сѫ представени два бюста (Солъ и Луна); до Луна се вижда Митра съ вдигнати рѫце, израстващъ отъ скала; въ дѣсницата вѣроятно държи ножъ; запазена е и горната часть отъ тѣлото на дадофора, който е изобразенъ предъ бика, а отъ задния дадофоръ е запазена само главата.[1]

---

[1] Горнитѣ предмети бѣха донесени въ Софийския Музей отъ студента Хр. Генчевъ, който даде и сведения за находката.

[2] Единъ Митровъ релиефъ отъ с. Ярловци (Трънско) се пази въ Народния музей въ София, Изв. Бълг. арх. друж. II 55, № 6.

Интересно е да се забележи, че долната часть отъ релиефа е гладко изрѣзана, очевидно още въ старо време. Би могло да се предположи, че релиефътъ нарочно е билъ разрѣзанъ на две, за да бѫде използуванъ за посвещение въ две светилища, тъй като дарительтъ не е ималъ срѣдства да си набави два цѣли релиефа. Сѫщото е ставало въ древностьта съ монетитѣ: често пѫти пречупени на части монети се използували за ритуална цель (напр. да се хвърлятъ като даръ въ извори или да се поставятъ въ гробове).[2]

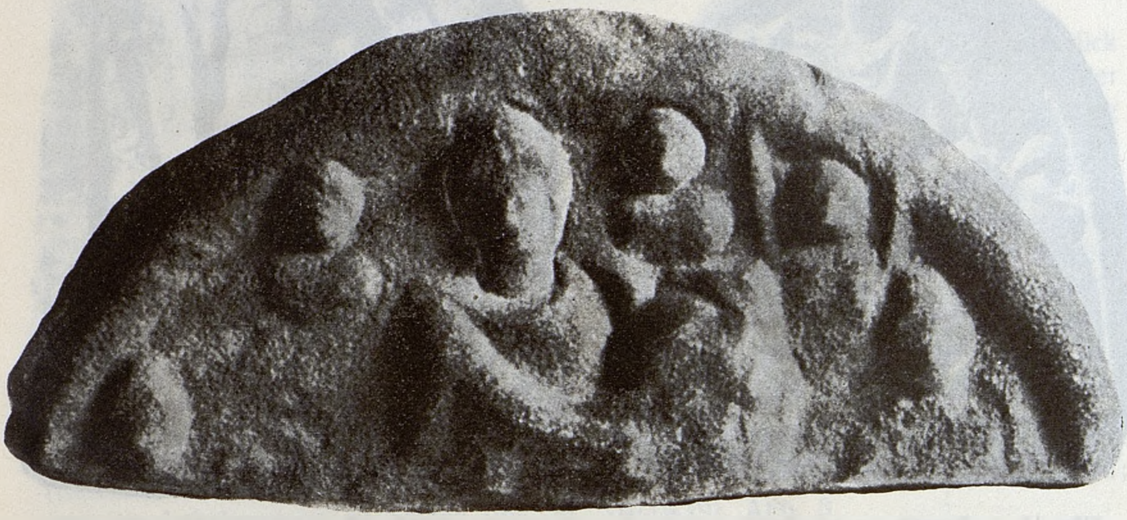

Обр. 10. — Релиефъ на Митра отъ с. Радово
Fig. 10. — Partie supérieure d'un bas-relief de Mithras provenant de Radovo, arr. de Trăn

11. Четвъртита мраморна плоча, горе закрѫглена, висока 13·6 см., широка доле 14 см., горе 13 см., дебела около 2 см.; намѣрена въ Пловдивско, сега въ сбирката на г-нъ Ив. Дѣяновъ въ София.[3] (Обр. 11).

Релиефътъ представя тракийския конникъ въ ходъ къмъ дѣсно,[4] облѣченъ съ кѫсъ хитонъ и хламида, която се спуща върху задната часть на коня; главата му е изрѣзана въ самата рамка, дѣсницата му е опрѣна до шията на коня; предъ него стои жена, обърната напредъ, облѣчена съ дългъ двойно препасанъ хитонъ, върху гърба ѝ се спуща дълго було; дѣсниятъ ѝ лакътъ е проснатъ къмъ коня, а лѣвицата ѝ е спусната надоле и придържа булото.

12. Мраморна плочка съ пирамидална форма, горе закрѫглена, задната страна грубо одѣлана, лѣвата рамка горе отчупена, висока 21 см., шир. доле

---

[1] За обяснение на релиефа ср. Г. И. Кацаровъ, ц. м. II 61.

[2] На това ми обърна внимание г-нъ Т. Герасимовъ, който ми съобщи, че подобни кѫсчета отъ монети сѫ били намѣрени и въ Айтоскитѣ бани. Ср. M. Strack, Bonn. Jahrb. 108/9 (1902) 1; Fr. Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 251.

[3] Г-нъ Дѣяновъ бѣше тъй любезенъ да ни позволи да обнародваме тоя релиефъ и следващия.

[4] За типа на тия конници ср. G. Kazarow, Denkm. der thrak. Reitergottes, стр. 5 сл.

15 см., горе 12 см., дебела 2·5 см.; намѣрена въ Пловдивско, сега въ сбирката на г-нъ Ив. Дѣяновъ. (Обр. 12).

Релиефътъ представя Херакла, голъ, брадатъ, съ накѫдрена надъ челото коса, обърнатъ напредъ, опрѣнъ върху дѣсния си кракъ; въ лѣвата си рѫка държи лѫкъ, презъ лѣвото рамо и лѣвицата е премѣтната лъвската кожа; съ дѣсницата се опира върху сопата, долниятъ край на която е поставенъ върху бича глава; последната не е обработена въ подробности, обаче едва ли можемъ да се съмняваме, че каменодѣлецътъ е искалъ да изобрази бича глава; тя се срѣща подъ сопата въ многобройни релиефи, статуйки и монети.[1])

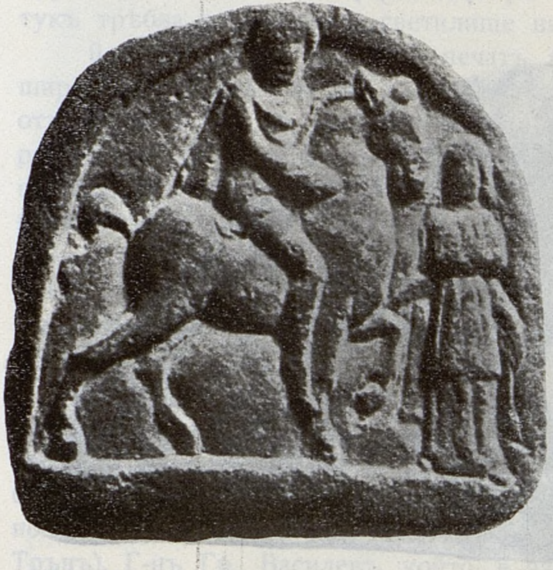

Обр. 11. — Релиефъ на тракийския конникъ отъ Пловдивско

Fig. 11. — Bas-relief en marbre du Cavalier thrace provenant de la région de Plovdiv

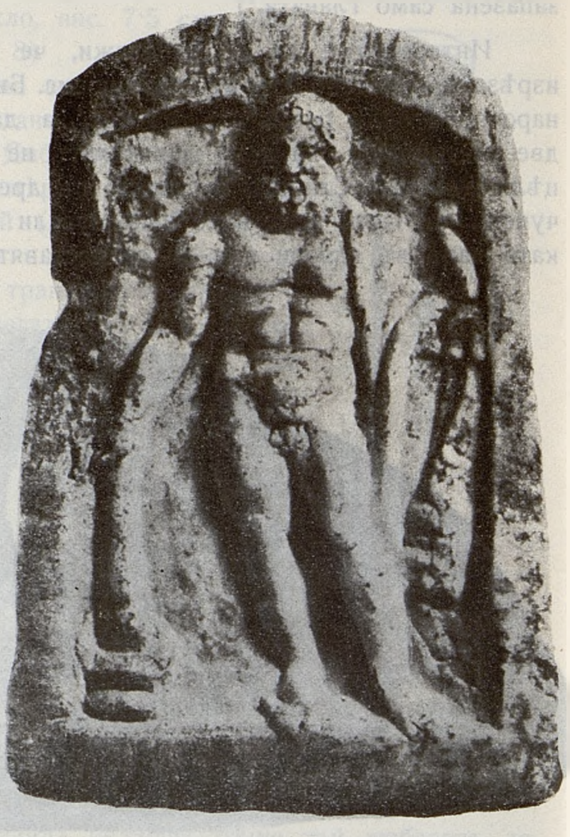

Обр. 12. — Релиефъ на Херакла отъ Пловдивско

Fig. 11. — Bas-relief en marbre d'Hercule provenant de la region de Plovdiv

---

[1]) Ср. напр. S. Reinach, Répert. da la statuaire, II 213, № 8; 233, № 6; Répert. des reliefs III 394, № 4.

Antike Denkmäler aus Bulgarien

(10. Aufsatz)[1].

1. Marmorstatuette des thrakischen Reiters, H. 16 cm., Br. 13 cm., dick etwa 3·5 cm.; gefunden in der Ortschaft „Tri mogili“, 3·5 km. nordöstlich von der Stadt Stara-Zagora, jetzt im Lokalmuseum derselben Stadt. Abb. 1. Die Widmung enthält neue thrakische Namen.

2. Viereckige Marmorplatte, in einige Stücke gebrochen, die von dem Finder ungeschickt mit Zement zusammengeklebt wurden, so dass das Relief teilweise beschädigt wurde; H. 27·5 cm., Br. 22 cm.; gefunden in der Nähe des Dorfes Methodievo (Čaušovo), Bezirk Tärgovište, jetzt im Nationalmuseum zu Sofia (Inv. 7027). Abb. 2. Hier erscheint der Heros mit dem neuen Beinamen Εἰτιόσαρος; in der Lesung des Namens ’Αβεζέ[λ]μις ist der Buchstale λ nicht sicher.

3. Bruchstück einer Marmorstatuette des thrakischen Reiters, H. 14 cm., Br. 15·5 cm., dick 3·5—4 cm.; gefunden in der nächsten Umgebung des Dorfes Černa (Karalar), in der Nähe der Eisenbahnstation Chitrino (Šeitandžik), Rez. Šumen; jetzt im Lokalmuseum zu Šumen (inv. nr. 10/1939). Abb. 3.

4. Bruchstück eines Marmorreliefs des thrakischen Reiters, H. 14 cm, Br. 15 cm., dick 2 cm.; gefunden in der Höhle „Jankulova dupka“, in der Nähe des Dorfes Gabare; jetzt im Progymnasium desselben Dorfes aufbewahrt. Abb. 4.

5. Marmorplatte von pyramidaler Form mit Relief des Herakles, H. 25 cm., Br. unten 18 cm., dick 2 cm.; gefunden in der Ortschaft Žilkovetz-Kassolu“, in der Nähe von Bêla-Čerkova (Bez. Tärnovo) Abb. 5.

6. Bruchstück eines Marmorreliefs des thrakischen Reiters, H. 15·5 cm., Br. 16 cm., dick 2 cm. Abb. 6.

7. Untere Hälfte eines Marmorreliefs des Reiters, H. 15·5 cm., Br. unten 19·5 cm., dick 2 cm. Abb. 7.

8. Balsamarium aus grünlichem Glas, H. 7·5 cm., Durchm. der Mündung 17 mm Abb. 8.

Die Gegenstände № 6—8 (jetzt in Sofia, Inv. nr. 7033—7035) wurden gefunden in der Nähe der Quelle „Baba-Draganka“, 1/2 km. südlich vom Dorf Lülin (Enimachle), Bez. Jambol, und zwar zusammen mit einer Bronzemünze des Maximianus Herculius.

---

[1] Vgl. Bull. de l’Inst. arch. Bulgare VIII, 1934, 44.

9. Bronzestempel, H. 3 cm., Br. 7 cm., dick etwa 5 mm., gefunden südlich vom Dorf Čechlare, Bez. Plovdiv, jetzt im Nationalmuseum zu Sofia (Inv. nr. 7026). Abb. 9.

10. Oberer Teil eines Marmorreliefs des Mithras, H. 8·5 cm., Br. 19 cm., dick 1·2—1·7 cm.; gefunden in der Nähe des Dorfes Radovo, Bez. Trăn; jetzt im Besitz des Herrn Grigor Vassilev in Sofia. Abb. 10. Es ist bemerkenswert, dass die untere Seite der Platte noch im Altertum glatt abgeschnitten worden ist.

11. Marmorrelief des thrakischen Reiters, H. 13·6 cm., Br. 14 cm., dick 2 cm. gefunden im Gebiet von Plovdiv; jetzt in Privatbesitz. Abb. 11.

12. Marmorplatte von pyramidaler Form, mit Relief des Herakles, H. 21 cm., Br. unten 15 cm., dick 2·5 cm.; gefunden im Gebiet von Plovdiv, jetzt in Privatbesitz. Abb. 12.

Gawril I. Kazarow

Тухли съ латински печати

отъ Д. ДЕЧЕВЪ

I. Тухли отъ Археологическата сбирка на Русенската мѫжка гимназия

1. Изцѣло запазена тухла, дълга 0·37, широка 0·24, дебела 0·07 м., съ негативенъ изпѫкналъ печатъ Rumorid(us), намѣрена въ с. Дикилиташъ, околия Русе (обр. 1). Височина на буквитѣ — 0·02 м. Размѣри на рамката на печата — 0·12×0·025 м.

Както показва печатътъ, работилницата, отъ която произлиза тухлата, е принадлежала на Rumoridus, чието име е отъ готски произходъ (вж. Schönfeld, Wörterbuch der altgerm. Personen- und Völkernamen 193-194). До сигурния доходъ, които сѫ давали античнитѣ тухларници, сѫ се домогвали предимно лица отъ управляващата класа (вж. Marquardt, Das Privatleben der Römer 1886, 664—666). Ето защо е доста вѣроятно, че притежательтъ на тухларницата Rumoridus е тъждественъ съ Flavius Rumoridus, който въ времето на Теодосий Велики (379—395 г.) е заемалъ длъжностьта magister militiae, а при неговия наследникъ Аркадий въ 403 г. е билъ и consul ordinarius (вж. Seeck, RE I A, 1226—1227).

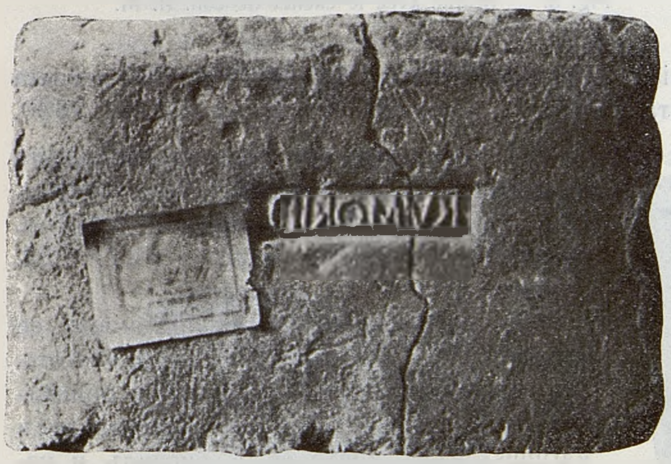

Обр. 1. — Тухла съ печата Rumoridus
Fig. 1 — Brique avec le cachet de Rumoridus

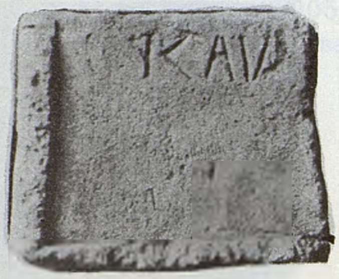

Обр. 2. — Керамида съ печата Kau
Fig. 2. — Tuille avec le cachet de Kau

2. Фрагментъ отъ керамида съ вдлъбнатъ позитивенъ надписъ KAV, дебела 0·03 м. (обр. 2). Мѣстонахождението не е отбелязано въ инвентарната книга на сбирката.

Съ съкращението KAV се означава навѣрно Publius Calpurnius Macer Caulius Rufus, който е билъ презъ 112 г. legatus Augusti pro praetore въ Moesia inferior (вж. Groag, RE III, 1374 s. Calpurnius, № 53). Като такъвъ е могълъ да си създаде собствена тухларница, която да му осигури известна рента чакъ до края на живота му. Предаването на звука К предъ А съ К, а не съ С се срѣща, както е известно не само въ раннитѣ, но и въ къснитѣ латински надписи.

3. Фрагментъ отъ тухла съ вдлъбнатъ негативенъ печатъ Coh. II M., дебела 0·06 м. (обр. 3). Височина на буквитѣ — 0·025 м. Дължина на надписното поле — 0·09 м. Буквата O е вписана въ отвора на C.

Съкращението Coh. II M. означава навѣрно Cohors II Mattiacorum, която е била на гарнизонъ въ Moesia inferior (вж. Cichorius, RE IV 314). Отъ нейната работилница произлиза и тухлата съ печатъ Coh. II Matt. въ CIL III 7620.

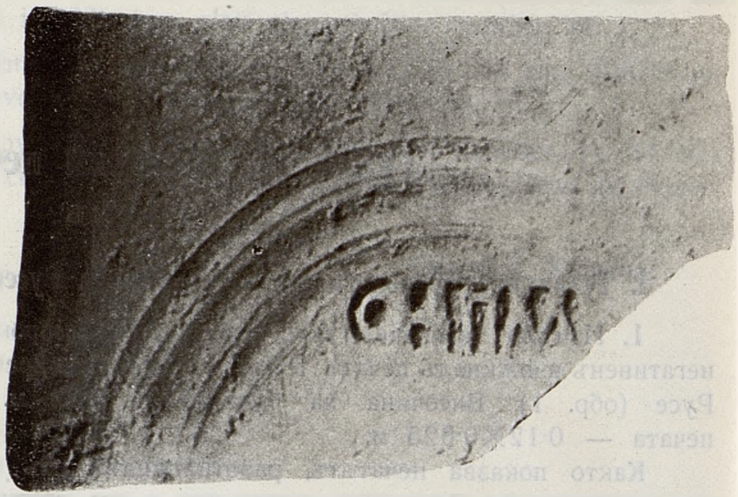
Обр. 3. — Тухла съ печата на coh. II. M.
Fig. 3. — Brique avec le cachet de coh. II. M.

4. Фрагментъ отъ тухла съ изпѫкналъ негативенъ печатъ Varinia, дебела 0·045 м. (обр. 4). Височина на буквитѣ — 0·017 м. Размѣри на рамката на печата — 0·11×0·02. Буквитѣ V и A сѫ лигирани.

Както показва Varinia, при което се подразбира figlina „тухларница“, мѣстото, отъ което произлиза тухлата, е принадлежало на нѣкой членъ отъ римския родъ Varinius, къмъ който се е числилъ и известниятъ отъ бунта на Спартака преторъ P. Varinius Glaber (вж. Drumann, Geschichte Roms nach Geschlechtern IV, 75).

Че тая тухларница си е служила и съ позитивенъ изпѫкналъ печатъ, става явно отъ двата сѫщо попаднали въ сбирката тухлени фрагменти (обр. 5 и 6), които принадлежатъ на единъ и сѫщи типъ тухли съ дебелина 0·045 м. Отъ съпоставянето имъ се установява, че рамката имъ е имала размѣри 0·11×0·025 м. и е съдържала изпѫкналия позитивенъ печатъ Varinia, чиито букви сѫ високи 0·017 м.

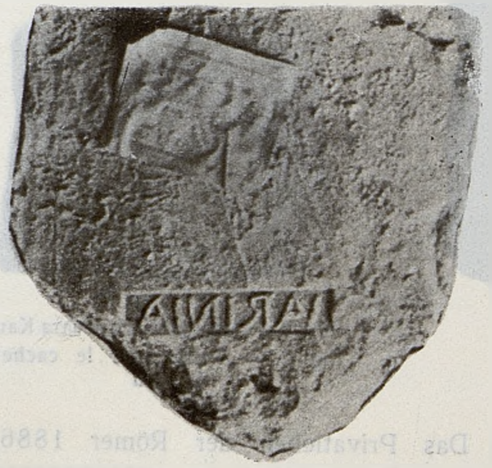

Обр. 4. — Тухла съ печата Varinia
Fig. 4. — Brique avec le cachet de Varinia

Сведения за мѣстонахождението на тия тухлени фрагменти не ни дава инвентарната книга. Обаче позитивниятъ печатъ на тухларницата, отъ която произлизатъ, стои и върху нѣколко тухли съ неизвестно мѣстонахождение, които се пазятъ въ Букурешкия музей (вж. Tocilescu, Monum. epigr. şi sculpt. ale Muze naţ. din Bucureşti 1902, 362), а сжщо и върху единъ тухленъ фрагментъ, намѣренъ въ римския кастелъ Sucidava. Ето защо Tudor, Découverts archéologiques à Sucidava et dans les environs, Extrait de „Arhivele Oltiniei“, № 83—85, 1936, 4, № 2 изказва съ пълно право предположението, че въпросната тухларница се е намирала въ околностьта на Sucidava. Въ всѣки случай отъ нея произлиза и една тухла, открита при нѣкогашнитѣ разкопки въ Плиска (вж. Шкорпилъ, Извѣстія Русскаго археолог. института въ Константинополѣ X, 1905, стр. 263, табл. 411, 48), гдето фрагментираниятъ печатъ погрѣшно се допълва въ [X?]inia), а сжщо и една тухла намѣрена въ Мадара (вж. Дечевъ, Мадара II, 15, № 7), чийто непъленъ печатъ сжщо погрѣшно е допълненъ въ [T]rinia.

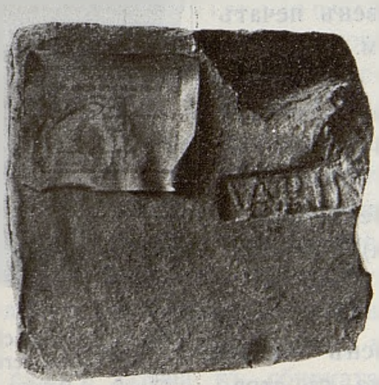

Обр. 6. — Тухла съ печата Varinia
Fig. 5. — Brique avec le cachet de Varinia

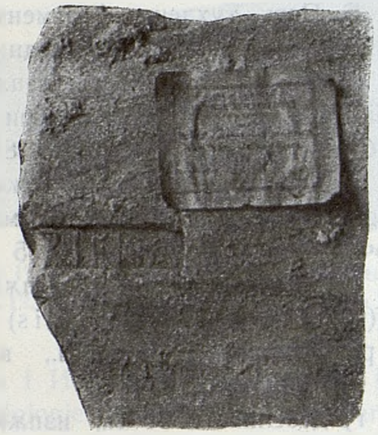

Обр. 6. — Тухла съ печата Varinia
Fig. 6. — Brique avec le cachet de Varinia

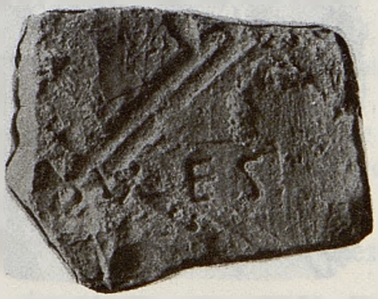

Обр. 7. — Тухла съ печата на Dules
Fig. 7. — Brique avec le cachet de Dules

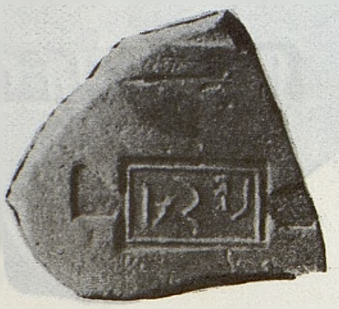

Обр. 8. — Тухла съ печата на XI Кл. легионъ
Fig. 8. — Brique avec le cachet de Legio XI Cl.

5. Фрагментъ отъ тухла съ позитивенъ вдлъбнатъ печатъ Du[l]es, дебела 0·04 м. (обр. 7). Въ инвентарната книга на сбирката е отбелязано, че тухлата е отъ с. Абоба, околия Шуменъ. Не е изключено, следователно, че тя е една отъ 21-тѣ тухли съ печата Dules, които сѫ били намѣрени въ Плиска при нѣкогашнитѣ разкопки на прабългарскитѣ дворци (вж. Шкорпилъ, ц. с. 263—264, табл. LII, 61—66).

Dules тукъ означава притежателя на тухларницата, който, както показва самото му име, е билъ отъ тракийски произходъ и е нѣмалъ нищо общо съ рода Дуло, споменатъ въ Именника на българскитѣ князе (вж. Дечевъ, Мадара II, 16—17, № 9, и Lambertz, Glotta VI, 7—12).

6. Петь тухлени фрагмента отъ работилницата на XI Клавдиевъ легионъ съ следнитѣ особености:

а) дебелина 0·025 м., изпѫкналъ негативенъ печатъ Leg(io) XI въ рамка съ размѣри 0·075×0.05 м., височина на буквитѣ — 0·02 м. (обр. 8);

б) дебелина 0·03 м., изпѫкналъ позитивенъ печатъ [L]egionis XI Cl(audia) въ рамка съ разм. 0·015×0·03 м., височина на буквитѣ — 0·015 м. (обр. 9);

в) дебелина 0·07 м., изпѫкналъ позитивенъ печатъ Leg(io) XI Cl(audia) f(idelis) C[and(idiana)] въ рамка съ размѣри 0·20×0·03 м., височина на буквитѣ — 0·02 м. (обр. 10);

г) дебелина 0·06 м., изпѫкналъ позитивенъ печатъ Leg(io) XI Cl(audia) p(ia) f(idelis) въ рамка съ странични външни уши и размѣри 0·155×0·04 м., височина на буквитѣ — 0·023 м. (обр. 11);

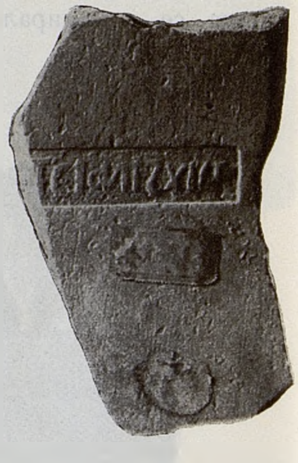

Обр. 9. — Тухла съ печата на XI Кл. легионъ
Fig. 9. — Brique avec le cachet de Legio XI Cl.

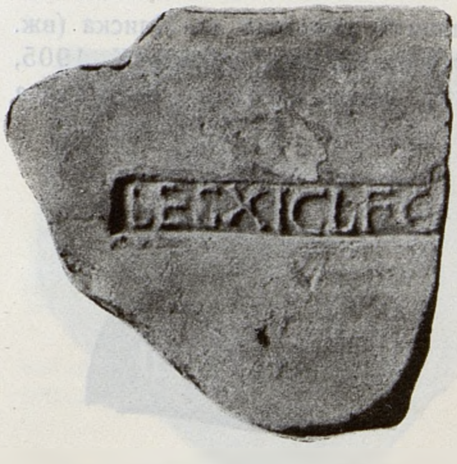

Обр. 10. — Тухла съ печата на XI Кл. легионъ
Fig. 10. — Brique avec le cachet de Legio XI Cl.

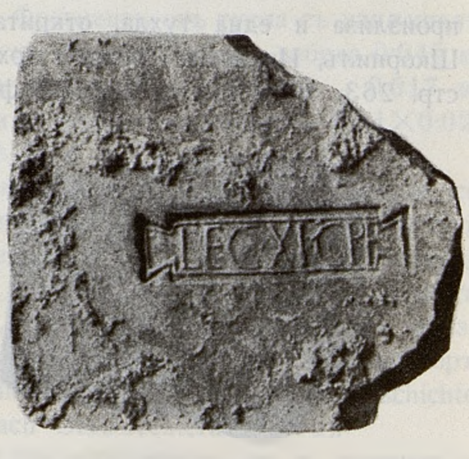

Обр. 11. — Тухла съ печата на XI Кл. легионъ
Fig. 11. — Brique avec le cachet de Legio XI Cl.

д) дебелина 0·05 м., изпѫкналъ позитивенъ печатъ Leg(io) XI Cl(audia) p(ia) f(idelis) въ рамка съ вѫтрешни закрѫглени уши и размѣри 0·125×0·03 м., височина на буквитѣ — 0·025 м. (обр. 12).

За времето, на което принадлежатъ тия тухлени фрагменти, говори доста опредѣлено обстоятелството, че XI Клавдиевъ легионъ е билъ на станъ въ

Durostorum (дн. Силистра) отъ началото на II вѣкъ чакъ до края на античностьта (вж. Ritterling, RE XII, 1690). Презъ IV вѣкъ е било изпратено едно отдѣление отъ тоя легионъ въ Tramarisca (дн. Тутраканъ), както ни показватъ тухлитѣ съ печата L(egio) XI Cl(audia) f(idelis) Tram(arisca), отъ които три екземпляра се намиратъ и въ сбирката (за тоя печатъ вж. Дечевъ, Мадара II, 19—20, № 12). Около сѫщото това време е било настанено и друго едно отдѣление на легиона въ Candidiana при днешното село Рахово, околия Тутраканъ (вж. Patsch, RE III, 1472), както може да се заключи и отъ печата на тухления фрагментъ в): Leg(io) XI Cl(audia) C[and(idiana)] (обр. 10), чието попълване почива на издадената отъ Шкорпилъ, Arch.-epigr. Mitth. XVII, 1894, 294 (=CIL III 12527) тухла отъ току-що споменатото село.

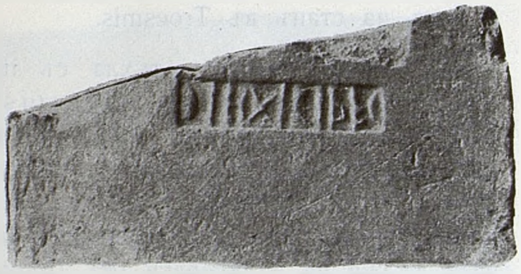
Обр. 12. — Тухла съ печата на XI Кл. легионъ
Fig. 12. — Brique avec le cachet de Legio XI Cl.

Очевидно тукъ разгледанитѣ петь тухлени фрагменти сѫ постѫпили въ сбирката отъ току-що споменатитѣ мѣста, а не отъ Русе и околностьта му. Последнитѣ сѫ влизали въ военната область на I Италийски легионъ (вж. Fluss, RE II A, 2026 s Sexantaprista, и Seure, Archéologie thrace, serie II, partie I, 48 и сл.), и затова въ сбирката се наброяватъ повече отъ десеть тухли съ печата на тоя легионъ. Впрочемъ тухли съ печата на XI Клавдиевъ легионъ сѫ били пренесени още презъ прабългарската епоха отъ Durostorum и Tramarisca въ Абоба и Мадара, гдето сѫ били използувани като строителенъ материалъ (вж. Шкорпилъ, ц. м., 261, и Дечевъ, Мадара II, 19—20, № 11 и 12). Поради липса на данни за мѣстонахождението на тукъ разгледанитѣ петь тухлени фрагменти се явява въпросътъ, да ли тѣ не произлизатъ отъ по-раншнитѣ разкопки въ Плиска. Въ всѣки случай ни единъ отъ тѣхъ не съвпада съ намѣренитѣ въ онова време тухли на XI Клавдиевъ легионъ, които сѫ издадени отъ Шкорпилъ, ц. м., 261, табл. LII, 4—8 а. Особенъ е само случаятъ съ тухления фрагментъ в), тъй като нащърбениятъ му печатъ съвпада съ тоя на тухлата у Kalinka, Antike Denkmäler, № 457, която е била съхранявана въ музея на Силистренското педагогическо училище. Навѣрно при нахлуването на ромънитѣ презъ 1913 год. тая тухла е била пренесена отъ Силистра въ Русе.

II. Тухли отъ последнитѣ разкопки въ Абоба-Плиска

1. Фрагментъ отъ тухла съ изпѫкналъ позитивенъ печатъ L(egio) V M(acedonica) Oe[sc(i)], широка 0·18, дебела 0·07 м. (обр. 13). Височина на буквитѣ — 0 025 м. Размѣри на рамката на печата, доколкото е запазена — 0·12×0·03 м. За намѣренитѣ до сега тухли на тоя легионъ вж. Шкорпилъ, ц. м., 261 и Klio VIII, 129 и сл.

Добавката Oesci „въ Ескусъ“ стои въ връзка съ обстоятелството, че V Македонски легионъ съ малки прекѫсвания е билъ на станъ отъ 45 г. до началото на V вѣкъ въ Oescus, дн. Гигенъ (вж. Mommsen, CIL III, p. 141, и Ritterling, RE XII, 1572). Едно отъ тия прекѫсвания се пада въ II вѣкъ, когато легионътъ е билъ на гарнизонъ въ Troesmis, дн. Иглица въ Добруджа (вж. Mommsen CIL III, p. 145 и Ritterling, ц. м. 1576). Като се вземе предъ видъ, че Плиска се намира много по-близу до Troesmis отколкото до Oescus, трѣбва да се приеме, че издаденитѣ отъ Шкорпилъ, ц. м., 261, табл. LII, 16—19, тухли, както и тукъ разглежданиятъ фрагментъ, сѫ били пренесени въ своето мѣстонахождение не отъ Oescus, а отъ Troesmis. Тъй става доста правдоподобно, че V Македонски легионъ си е служилъ съ изготвения въ Oescus печатъ, и когато е билъ на станъ въ Troesmis.

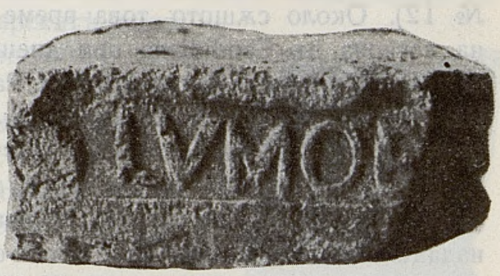
Обр. 13. — Тухла съ печата на V Мак. легионъ
Fig. 13. — Brique avec le cachet de Legio V Mac.

2. Фрагментъ отъ тухла съ позитивенъ изпѫкналъ печатъ [C]ebr(us) или [C]ebr(i), дебела 0·06 м. (обр. 14). Букви високи — 0·02 м. Размѣри на рамката на печата — 0·025×0·08 м. Липсва ѝ дѣсниятъ горенъ ѫгълъ. Попълването на печата дължа на издадената отъ Шкорпилъ, ц. м., 262, табл. 4 II, 34 тухла, която е била намѣрена при по-раншнитѣ разкопки въ Плиска.

Съ Cebrus тукъ се означава кастелътъ, който е билъ разположенъ до самото устие на р. Цибра (вж. Patsch, RE III, 1820—1821). Въ тоя кастелъ е имало едно коннишко отдѣление подъ командата на началника на V Македонски легионъ, както ни показва Notitia dignitatum or. XLII 5=15, 32. Очевидно тоя легионъ е ималъ своя собствена тухларница и въ Cebrus, който е влизалъ въ военната му областъ.

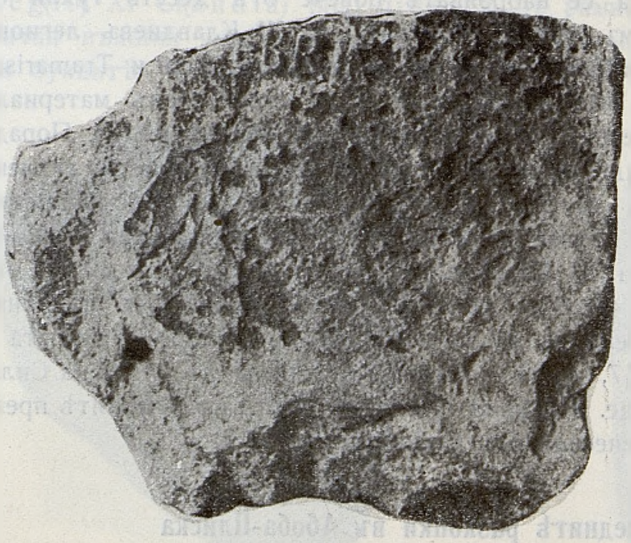
Обр. 14. — Тухла съ печата Cebrus
Fig. 14. — Brique avec le cachet de Cebrus

3. Фрагментъ отъ тухла съ изпѫкналъ негативенъ печатъ въ два реда: Augg. Sarm., дебела 0·04 м. (обр. 15). Височина на буквитѣ — 0·025 м. Размѣри на рамката на печата — 0·10×0·06 м.

До сега ни сѫ били известни само тухли съ едноредния печатъ Sarm. (вж. Шкорпилъ, ц. м., 263, табл. LII, 22—32; Kalinka, ц. м., № 542 и Дечевъ, Мадара II, 16, № 8). Добавката Augg. къмъ Sarm. ни поднася за пръвъ пѫть разглежданиятъ тукъ двуреденъ печатъ. Тя ни показва, че тухларницата, която е принадлежала първоначално на лицето означено съ съкращението Sarm. е минала по-сетне въ владение на двама императори или на единъ императоръ и съпругата му, чиито имена не могатъ да се установятъ (за подобни прехвърляния на тухларници вж. Marquardt, Das Privatleben der Römer 1886, 665—666). По съображения, които изтъкнахъ по-горе (I, 1), съмъ склоненъ да приема, че съ съкращението Sarm. се означава Flavius Iulius Rufinus Sarmentius, който, преди да стане praeses Dalmatiae (между 337 и 350 г.), е могълъ да бѫде на военна служба въ източната половина на Moesia inferior и тамъ да си устрои собствена тухларница (вж. Seeck, RE II A, 25 s. Sarmentius).

4. Фрагментъ отъ тухла съ вдлъбнатъ негативенъ печатъ въ два реда: Augg. Aux., дебела 0·05 м. (обр. 16). За намѣренитѣ до сега тухли съ тоя печатъ вж. Шкорпилъ, ц. м., 262, табл. LII, 57—60a, и Дечевъ, Мадара II, 13—14, № 4. По съображения, които сѫ вече изтъкнати (I, 1), е доста правдоподобно, че съ съкращението Aux. се означава Auxanius, който е билъ praefectus praetorio и се е намиралъ въ приятелски връзки съ писателя Apollinaris Sidonius (вж. Seeck, R E II, 2615 и Дечевъ, Мадара II, 13—14, № 3). Въ такъвъ случай добавката Augg. ни показва, че тухларницата на Auxanius въ по-сетнешно време е станала собственость на двама императори или на единъ императоръ и съпругата му, чиито имена не могатъ да се установятъ.

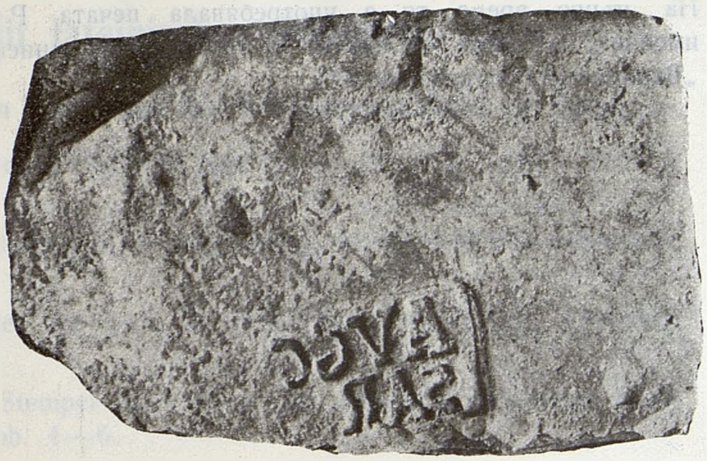

Обр. 15. — Тухла съ печата Augg. Sarm.
Fig. 15. — Brique avec le cachet d'Augg. Sarm

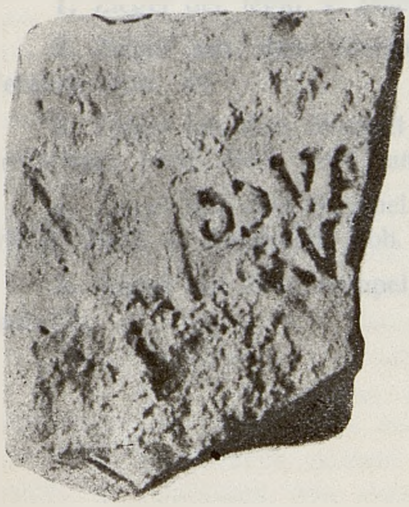

Обр. 16. — Тухла съ печата Augg. Aux.
Fig. 16. — Brique avec le cachet d'Augg. Aux.

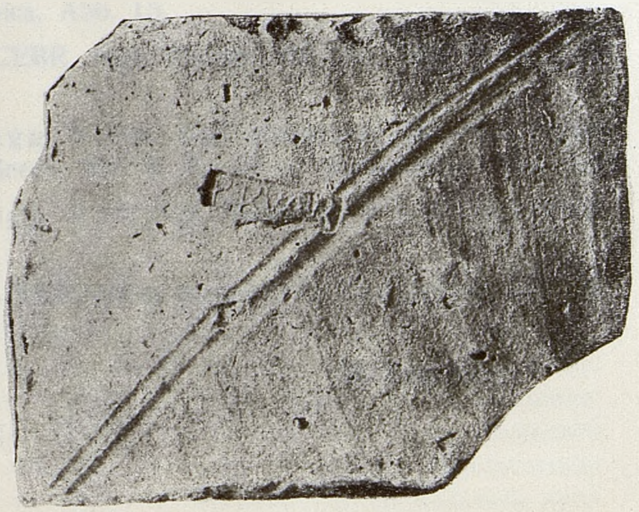

Обр. 17. — Тухла съ печата на Pr. Var.
Fig. 17. — Brique avec le cachet de Pr. Var.

5. Фрагментъ отъ тухла съ изпжкналъ позитивенъ печатъ Pr. Var., т. е. (ex) pr(aedis) Var(iniis, дебелъ 0·05 м. (обр. 17). Височина на буквитѣ — 0·017 м. Размѣри на рамката на печата — 0·08×0·02 м. За печатитѣ, които почватъ съ pr. вж. Дечевъ, Мадара II, 14, № 5.

Очевидно печатътъ Pr. Var. принадлежи на сжщата тухларница, отъ която произхождатъ описанитѣ по-горе тухли съ печата Varinia (I, 4). Тухларницата разбира се, не си е служила едновременно съ двата печата. На първо време тя е употребявала печата Pr. Var. „Отъ Вариниевото имение“, а после — печата Variana „Вариниевата тухларница“ (по-точно „Вариниевата грънчарница“).

Ziegel mit lateinischen Stempeln

I. Aus der archäologischen Sammlung des Knabengymnasiums zu Russe

1. Ziegel mit dem Stempel RVMORID (vgl. Seeck, RE I A, 1226—1227 s. Romoridus), Abb. 1.

2. Dachziegel mit dem Stempel KAV (vgl. Groag, RE III, 1374 s. Calpurnius, № 53), Abb. 2.

3. Ziegel mit dem Stempel der coh. II. M(attiacorum?) (vgl. Cichorius, RE IV, 314 s. v.), Abb. 3.

4. Drei Ziegel mit dem Stempel Varinia (vgl. Drumann, Geschichte Roms nach Geschlechtern IV 57), Abb. 4—6.

5. Ziegel mit dem Stempel Dules (vgl. Lambertz, Glotta VI, 1915, 7—12), Abb. 7.

6. Fünf Ziegel der legio XI Claudia, Abb. 8—12.

II. Aus den letzten Ausgrabungen in Aboba-Pliska

1. Ziegel der legio V Macedonica, Abb. 13.

2. Ziegel mit dem Stempel CEBR (vgl. Patsch, RE III, 1820—1821 s. Cebrus), Abb. 14.

3. Ziegel mit dem Stempel Augg. Sarm. (vgl. Marquardt, Das Privatleben der Römer 1886, 665—666, und Seeck, RE II A, 25 s. Sarmentius), Abb. 15.

4. Ziegel mit dem Stempel Augg. Aux. (vgl. Marquardt, a. a. O., und Seeck, RE II, 2615 s. Auxanius), Abb. 16.

5. Ziegel mit dem Stempel PR. VAR.=(Ex) pr(aedis) Var(iniis), Abb. 16 und 17.

D. Detschew

Новооткрита римска баня въ Пловдивъ

отъ ДИМ. ЦОНЧЕВЪ

1. Предварителни бележки

Постоянно откриващитѣ се основи на антични постройки и разни археологически паметници въ Пловдивъ напълно потвърждаватъ блѣстящето му благоустройство презъ римското владичество. Новъ приносъ въ това отношение е новоразкритата римска баня. Откриването ѝ първоначално стана презъ м. ноемврий 1938, когато се почнаха изкопитѣ за ново здание въ ѫгъла между ул. „Кн. Александъръ“ и „Патр. Евтимий“, точно срещу Гражданския клубъ, кѫдето до тогава се издигаше сладкарница „Пчела“, кафене „Македония“ и пр. Това мѣсто е собственость на наследницитѣ на покойния Климентъ Точковъ. При тия изкопи се попадна първоначално на следитѣ отъ втората крепостна стена на нѣкогашния Philippopolis, които отбелязахъ още тогава.[1] Впоследствие се указа, че тѣ минаватъ върху останкитѣ на въпросната баня, разрушавана веднажъ и после издигната наново, както ще видимъ по-долу. Поради това се разкриха два мозаични пода единъ надъ другъ: отъ първата и втората баня, които тукъ за улеснение при описанието ще наречемъ горенъ и доленъ. Споредъ показанията на собственицитѣ една часть отъ банята и то отъ горния мозаиченъ подъ е била открита презъ 1909, когато тѣ построили изба на сѫществуващата тукъ бирария. Безъ да копаятъ по-дълбоко тогава, издигнали нѣколко зида върху мозаичния подъ на коридора, който служилъ и за такъвъ на избата (гл. плана I, 5). Втори пѫть върху следитѣ на банята сѫ попаднали презъ 1921, когато е построено сегашното триетажно здание, собственость на Томасянъ, което е издигнато върху северозападната ѝ половина. Една часть отъ основитѣ му сѫ поставени върху долния мозаиченъ подъ на помѣщение 9. И въ двата случая на откриване, обаче, следитѣ ѝ сѫ останали неизвестни за науката. Пълното ѝ разкриване продължи съ по-малки и по-голѣми прекѫсвания до м. май 1939 и ставаше едновременно и въ зависимость отъ изкопитѣ за новата сграда. То се извърши съ срѣдствата на фонда „Пловдивска областьˮ. Не се намѣриха много ценни строителни материали отъ нея, като мраморни архитектурни части и пр. Тѣ сѫ ограбени впоследствие, когато върху нея сѫ строени и унищожавани последователно редъ здания въ продължение на 15 столѣтия. И ако голѣмата часть отъ мозаичнитѣ подове бѣ запазена, то това се дължи на обстоятелството, че мозайката при вдигане се руши и не може да се използва като строителенъ материалъ. По културнитѣ пластове, натрупани върху нея следъ разрушението ѝ, се установява, че на два пѫти следъ това сѫ ставали пожари, като следитѣ отъ първия бѣха непосрѣдствено върху горния ѝ мозаиченъ подъ.

---

[1] Д. Цончевъ, Приноси къмъ старата история на Пловдивъ, кн. I, 1938, стр. 141—142, обр. 154.

При разкопаването бѣхъ улесненъ, както отъ собственицитѣ, така и отъ представителитѣ на дружество „Циклопъ“, за което имъ изказвамъ моята благодарность. Поради това, че основитѣ на новото грамадно здание следваше да се поставятъ направо върху скалния теренъ, не бѣ възможно да се запазятъ нѣкои мозаични подове in situ, както се проектираше първоначално. Всичко се разруши, следъ като се направиха фотографически и архитектурни снимки. Запазиха се въ музея само по-голѣми части отъ мозаичнитѣ подове. Благодарение усилията на инж. Панайотовъ можа да се вдигне сцената съ морския бикъ и кентавра — тритонъ и се вгради въ пода на подземния етажъ на новата постройка. Благодаря сѫщо и на арх. Хр. Пѣевъ, председатель на Археологическото дружество въ града, който направи архитектурни снимки на разкритата часть отъ банята.

2. Строителенъ материалъ

Запазенитѣ следи, останали главно отъ повторно издигнатата баня, сѫ направени отъ обикновени ломени камъни: сиенитъ и гнайсъ, сигурно отъ пловдивскитѣ хълмове и Родопитѣ. Размѣритѣ имъ сѫ: ширина, дължина и дебелина отъ 0·3 до 0·35 м. Съ сравнително загладенитѣ си страни тѣ сѫ наредени по двeтѣ стени на зидоветѣ. Само въ югоизточния зидъ на вестибюла се намѣри голѣмъ и добре одѣланъ сиенитенъ камъкъ, дълъгъ 3·2 м. и широкъ 0·8 м., който, вѣроятно, първоначално е билъ въ други постройки, както се вижда отъ изработката и повредитѣ му.

На второ мѣсто като строителенъ материалъ идватъ тухлитѣ. Отъ тѣхъ сѫ изградени зидоветѣ около входоветѣ и нѣкои тѣхни ѫгли, стълбоветѣ, изолационнитѣ поясн въ басейнитѣ, каналитѣ, подоветѣ на нѣкои допълнителни (по-късни) помѣщения, стѫпалата на стълбитѣ, ѫгловитѣ пиластри въ вестибюла, хипокауста и пр. Характерно е, че каменнитѣ зидове на известна височина сѫ били пресѣчени съ тухлени пояси, състоящи се отъ четири реда тухли, които сѫ имали конструктивно предназначение. Въ останкитѣ отъ зидоветѣ бѣ запазенъ само единъ такъвъ тухленъ поясъ. Дебелината на фугитѣ въ последния е равна на дебелината на тухлитѣ. Такива тухлени пояси съ четири реда тухли ни сѫ известни и отъ други римски градски постройки у насъ: въ стенитѣ на резервоара въ Nicopolis ad Jstrum.[1])

Отъ едната страна тухлитѣ сѫ загладени, а на противната само на една часть отъ тѣхъ сѫ прекарани по посока на единия диагоналъ по две, три или четири линии. Размѣритѣ имъ сѫ различни, види се, въ зависимость отъ предназначението имъ. Между следитѣ се намѣриха тухли съ следнитѣ размѣри: 32/18/4, 35/18/4, 35/35/4, 35/37/4, 45/53/7, 45/65/7, 57/75/5 и 50/43/5 см.

Третиятъ строителенъ материалъ е мрамора. Съ плочи отъ бѣлъ мраморъ, тукъ-таме съ тъмни петна, бѣха облицовани вѫтрешнитѣ стени на всички помѣщения и нѣкои отъ подоветѣ имъ, както ще видимъ по-долу. Плочитѣ сѫ изгладени добре отъ едната страна, а отъ другата грубо одѣлани. Дебелината имъ варира отъ 0·015 до 0·025 м. Мраморниятъ материалъ бѣ ограбенъ. Запазени бѣха следитѣ на плочитѣ само въ основитѣ на стенитѣ. Между мраморнитѣ части се намѣриха и такива съ червени нишки. Открититѣ входове между помѣщенията бѣха сѫщо съ мраморни прагове, доста изтрити въ срѣдата отъ дълго използване.

---

[1]) Д. Цончевъ, Водопроводитѣ на Nicopolis ad Istrum, ГПНБМ. (1931—34), 1935. 144.

Четвъртиятъ строителенъ материалъ е серпентина. Съ серпентинови плочи бѣ постлана площадката на frigidarium'a (7). Серпентинътъ, който има игловидна структура, е съ тъмни сиво-зелени петна и линии, наподобаващъ на цвѣтенъ мраморъ.

Всички тия материали сѫ споени съ червенъ хоросанъ. Хоросанътъ между камънитѣ и тухлитѣ на зидоветѣ, както и първоначалниятъ тънъкъ хоросановъ пластъ (2 см.) върху вѫтрешнитѣ имъ стени, е по-слабо червенъ. Вториятъ хоросановъ пластъ, дебелъ 0·05 м., поставенъ само върху вѫтрешнитѣ стени на зидоветѣ, надъ първия пластъ, е напълно червенъ: тухленитѣ и керамидни часги преобладаватъ надъ пѣсъка и варьта. Върху този втори пластъ сѫ били поставени облицовачнитѣ мраморни плочи. Само спойката между вкаранитѣ едни въ други глинени трѫби отъ водопровода („г") до frigidarium'a и на други такива, които се откриха около банята, е чисто бѣла материя.

Зидоветѣ на банята сѫ различни по дебелина. Обикновено вънншитѣ сѫ по 1·4 м., а вѫтрешнитѣ по 0·95 м. заедно съ облицовката. Измѣрихъ и зидъ съ дебелина 0·7 м., какъвто е този отъ къмъ ул. „Кн. Александъръ" (североизточниятъ).

3. Планъ

Отъ разкритата часть се вижда добре, че тукъ ние имаме една голѣма обществена баня, отъ която е разкрито по-малко отъ половината (гл. плана). Ориентирана е С 30° З т. е. югоизточно-северозападно, а наклонътъ ѝ е къмъ югоизтокъ. Разкритата часть има около 40 м. дължина, 30 м. ширина и до 700 кв. м. (обр. 1 и 2). Както се вижда, банята остава подъ сегашнитѣ околни здания, които сѫ издигнати върху нея. Действително, ако разрушенията бѣха по-малки и бѣ открита цѣлата баня, всичко това щѣше да ни улесни при опредѣляне предназначението на разнитѣ ѝ помѣщения, което сега се затруднява.

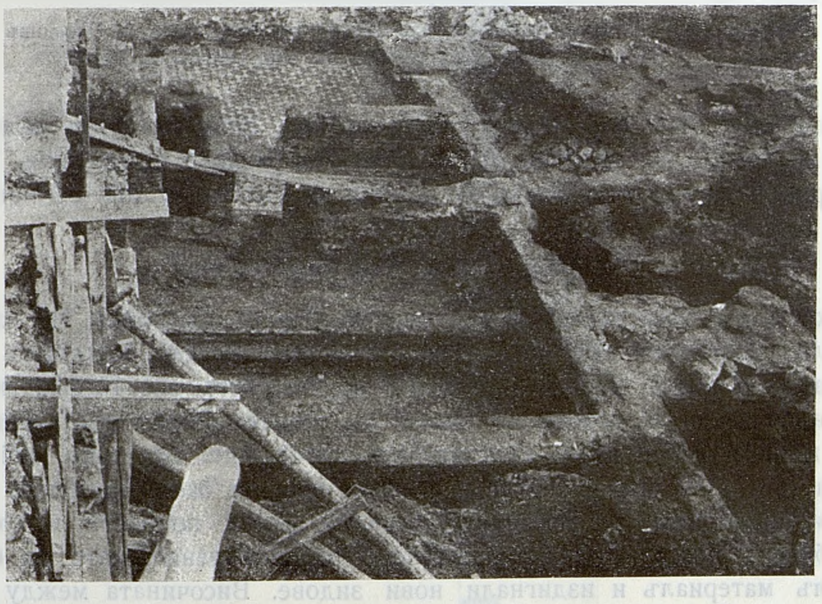

Обр. 1. — Северозападната часть отъ следитѣ на римската баня въ Пловдивъ
Fig. 1. — La partie nord-ouest des vestiges du bain romain de Plovdiv

Все таки, като се има предъ видъ, че римскитѣ бани сж били обърнати на югъ, югоизтокъ или югозападъ,[1]) както е и нашата, а сжщо и устройството на разкрититѣ помѣщения, явно е, че главниятъ входъ е билъ отъ югоизтокъ т. е. отъ къмъ днешната улица „Патр. Евтимий“.

Основитѣ на първоначалната баня бѣха поставени направо върху скалния теренъ, които оставатъ отъ сегашното ниво на 4—4·5 м. дълбочина. Следитѣ

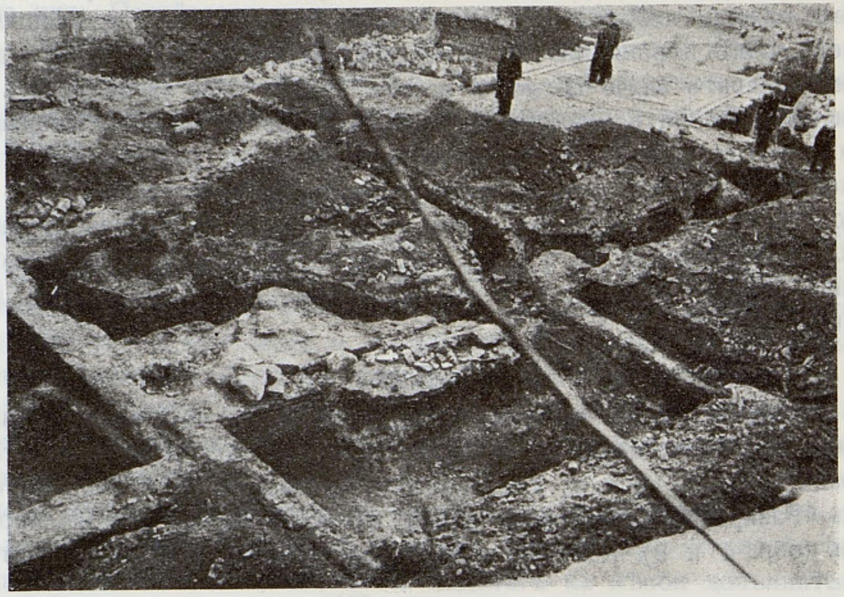

Обр. 2. — Югоизточната часть отъ следитѣ на римската баня въ Пловдивъ
Fig. 2. — La partie sud-est des vestiges du bain romain de Plovdiv

отъ втората баня бѣха сравнително доста голѣми. Запазени бѣха зидоветѣ ѝ на височина до 2—2·5 м., смѣтана отъ подоветѣ на разнитѣ помѣщения. Тия следи въ най-горнитѣ си части оставаха на 2—2·5 м. дълбочина отъ сегашното ниво.

Следитѣ отъ първата баня

Малко следи бѣха запазени отъ първата банска постройка. На едни мѣста тѣ сж били унищожени при издигането на втората банска постройка, тъй като последната не е имала сжщия планъ. На други мѣста, все тогава, зидоветѣ ѝ сж били използвани за основи на такива за втората банска постройка, поради което не можеха добре да се констатиратъ навсѣкжде. Все таки, най-добре тѣ бѣха запазени подъ помѣщенията 6 и 9 на втората баня (гл. плана I). Общо взето, при издигането на последната, просто върху подоветѣ и следитѣ на първата банска постройка е станало ново разпредѣление, като сж натрупали строителенъ материалъ и издигнали нови зидове. Височината между подоветѣ на двѣтѣ постройки е 0·6 м. Разлика въ 6троителната материя и начинъ на строежъ въ двѣтѣ постройки, поне въ това що бѣ запазено и видѣхъ, нѣмаше, освенъ въ мозайката, както изтъквамъ по-долу. Следитѣ отъ първата банска постройка, които бѣха напълно запазени, сж следнитѣ: една часть отъ мозаичния

---

[1]) Vitruvius, De architectura, кн. V, 10.

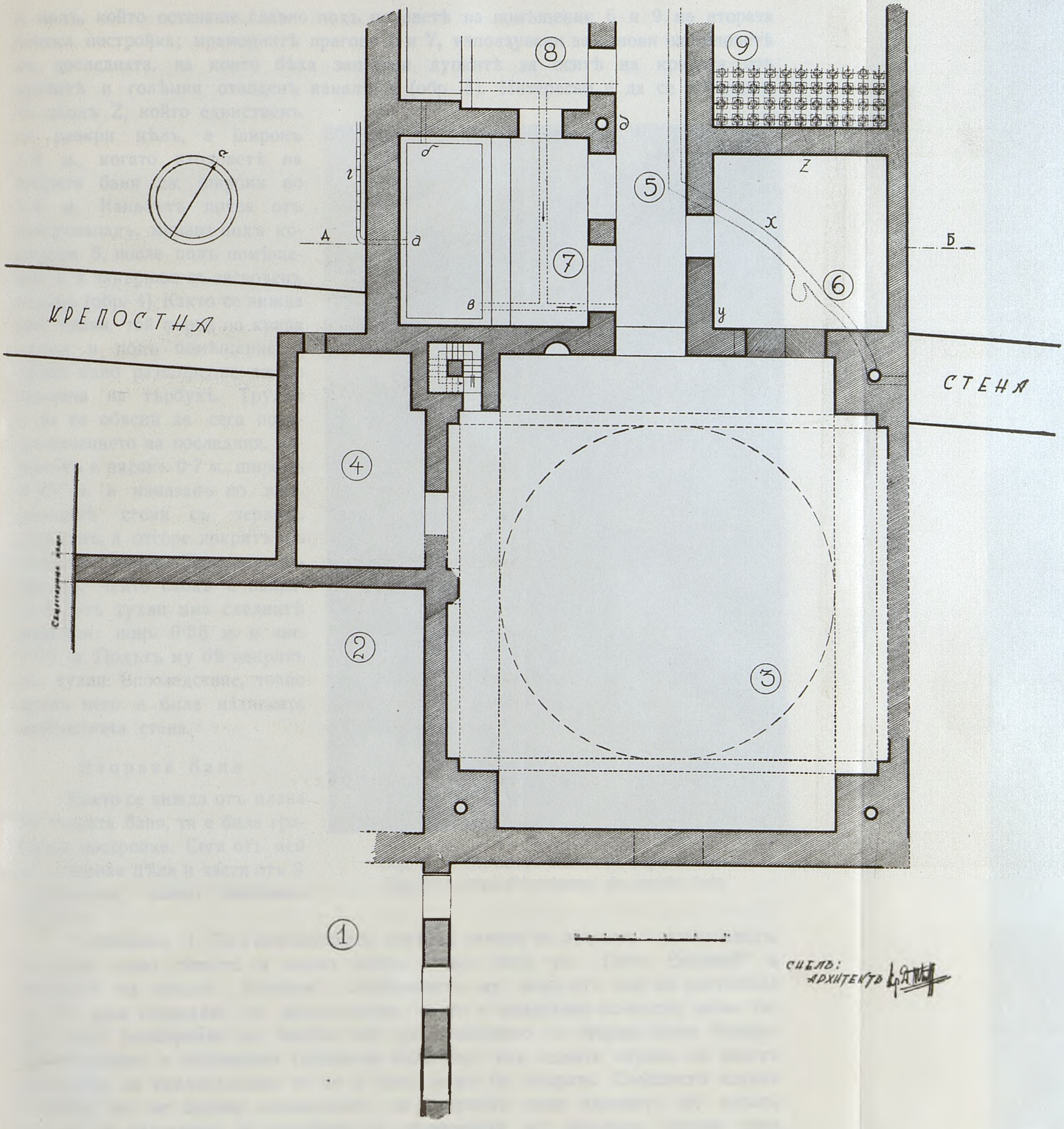

⑧
⑨
д
б
г
Z
⑤
а
Д
х
Б
⑦
⑥
в
у
КРЕПОСТНА
СТЕНА
④
②
③
①
СНЕЛЪ:
АРХИТЕКТЪ

I. Общъ планъ на разкритата часть отъ банята. — I. Plan général de la partie découverte du bain

ѝ подъ, който оставаше главно подъ подоветѣ на помѣщения 6 и 9 на втората банска постройка; мраморнитѣ прагове Z и Y, използувани за основи на зидоветѣ на последната, на които бѣха запазени дупкитѣ за оситѣ на крилата отъ вратитѣ и голѣмия отводенъ каналъ X (обр. 3). Интересно е да се отбележи, че входъ Z, който единственъ се разкри цѣлъ, е широкъ 1·8 м., когато входоветѣ на втората баня сѫ широки по 1·4 м. Каналътъ почва отъ северозападъ, минава подъ коридора 5, после подъ помѣщение 6 и завършва съ засводенъ отворъ (обр. 4). Както се вижда отъ плана, той върви по крива линия и подъ помѣщение 5 прави едно разширение, което прилича на търбухъ. Трудно е да се обясни за сега предназначението на последния. Каналътъ е високъ 0·7 м., широкъ 0·45 м. и измазанъ по вѫтрешнитѣ стени съ червенъ хоросанъ, а отгоре покритъ съ гнайсови плочи. Засводениятъ изходъ, чийто сводъ е направенъ отъ тухли има следнитѣ размѣри: шир. 0·35 м. и вис. 0·75 м. Подътъ му бѣ покритъ съ тухли. Впоследствие, точно презъ него е била издигната крепостната стена.

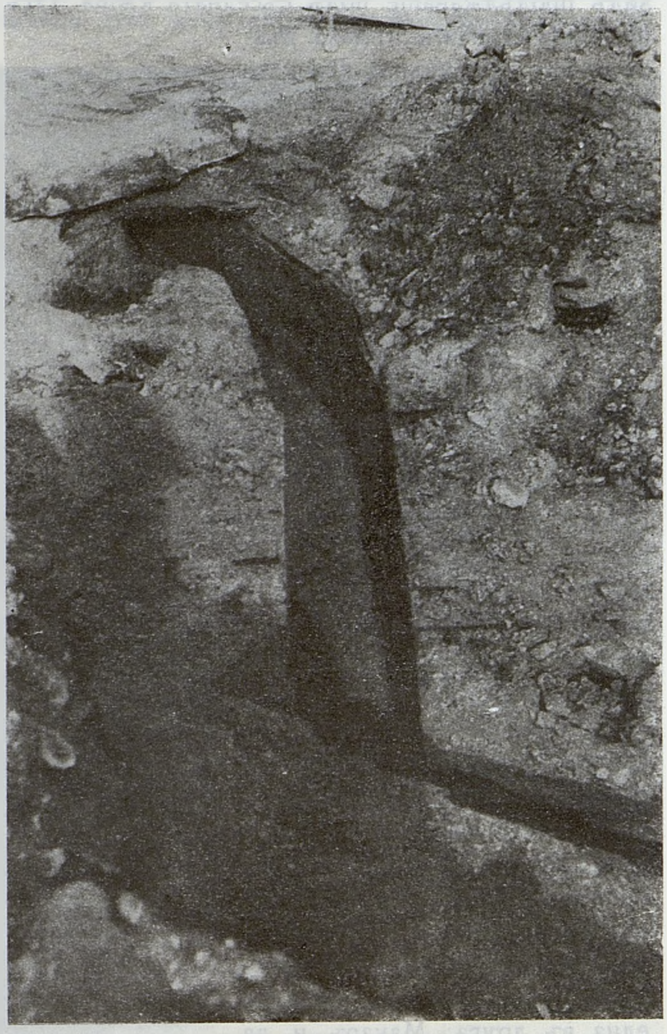

Обр. 3. — Оточниятъ каналъ на първата баня
Fig. 3 Le canal d'écoulement du premier bain

Втората баня

Както се вижда отъ плана на втората баня, тя е била грамадна постройка. Сега отъ нея се разкриха цѣли и части отъ 9 помѣщения, които описвамъ по-долу.

Помѣщение 1. То е помѣщението, което се намира въ лѣво отъ главния входъ, разкрито само отчасти и което днесъ остава подъ ул. „Патр. Евтимий“ и основитѣ на хотелъ „Астория“. Отдѣлениятъ му зидъ отъ тоя на вестибюла (3) ни дава основание да предполагаме, че то е създадено по-късно, може би, при едно разширение на банята или при издигането на втората баня. Разкрититѣ входове и постаменти (вѣроятно колонада) отъ едната страна ни даватъ основание да предполагаме, че то е било, може би, открито. Съседнитѣ здания и улица не ни дадоха възможность да откриемъ поне единиятъ му ѫгълъ, та да си съставимъ и представа за вѣроятнитѣ му размѣри. Всичко това ни затруднява да опредѣлимъ предназначението му, но вѣроятно то е било exedra на банята.

Помѣщение 2. Трудно е да се опредѣли предназначението и на помѣщение 2, все по сѫщитѣ причини, че не бѣ разкрито напълно: единиятъ му зидъ продължаваше подъ съседната кѫща. Отъ друга страна, поради естеството на новия строежъ, нѣмахъ възможность да изхвърля всичката пръсть отъ него. Голѣмото разрушение на зидоветѣ му не ми даде възможность да се установятъ връзкитѣ му съ съседнитѣ помѣщения. Възможно е между него и помѣщенията 3 и 4 да е имало нѣкой входъ. Точната му ширина е 8 м.

Помѣщение 3. Това е помѣщението, чието предназначение е точно опредѣлено — вестибюлъ. То е квадратна, голѣма зала, съ страна 11 м. Както се вижда отъ плана, отгоре е било съ куполъ. Въ четиритѣ му ѫгъла сѫ запазени основитѣ на голѣми пиластри, върху които сѫ стѫпвали сводоветѣ, а върху последнитѣ — купола. Интересни сѫ вертикалнитѣ глинени канали, които се откриха почти въ срѣдата на тия ѫглови пиластри (обр. 4 и 5). Тѣ сѫ направени отъ дебели по 0·04 м. глинени трѫби съ вѫтрешенъ диаметъръ 0·25 м., втикани една въ друга. Макаръ и да не можа да се установи точно какъ е билъ направенъ пода на вестибюла, поради голѣмитѣ разрушения, все таки трѣбва да предполагаме, че каналитѣ стоятъ въ връзка съ отоплителната инсталация (хипокауста), какъвто сигурно е имало, отколкото съ провѣтряването. Въ единъ отъ северозападнитѣ пиластри се разкриха следитѣ на стълба, широка 0·6 м., съ стѫпала отъ тухли, високи и широки по 0·26 м. Отъ размѣритѣ ѝ се вижда, че тя не е била официална стълба. Може би презъ нея сѫ се изкачвали за нѣкое отъ горното отдѣление (покрива) на банската постройка.

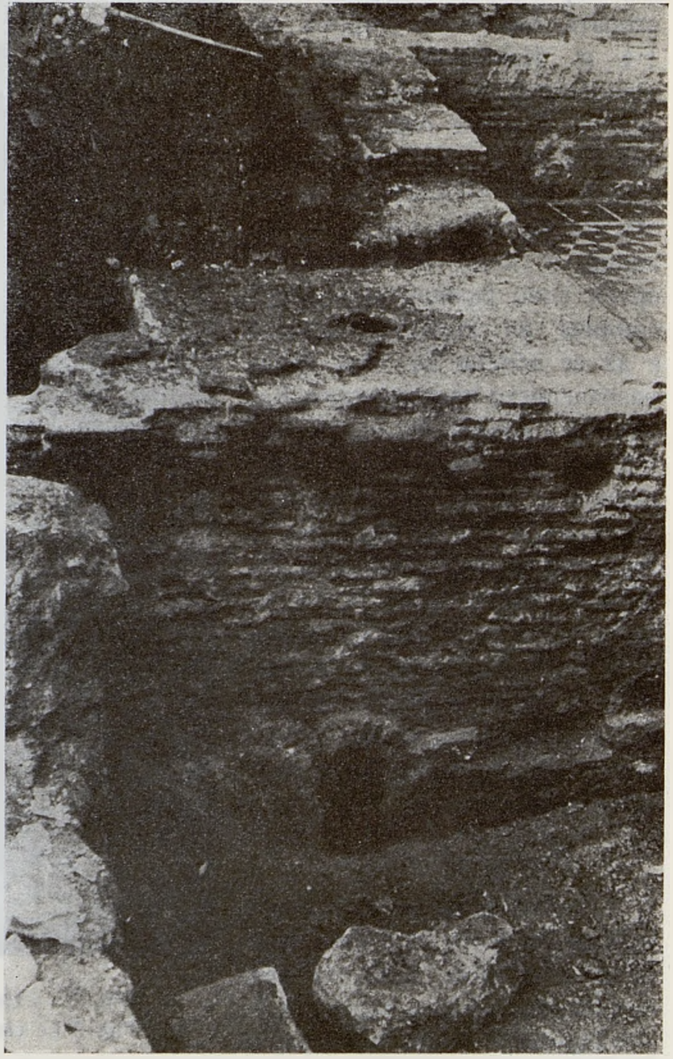

Обр. 4. — Отворътъ на канала x и ѫгловиятъ пиластъръ въ вестибюла
Fig. 4. — L'ouverture du canal x et le pilastre angulaire au vestibule

На 1·5 м. въ лѣво отъ входа на коридора (5) се намира полукрѫгла ниша, широка 0·9 м. и дълбока 0·45 м., въ която, вѣроятно, е имало статуя. Въ дѣсно отъ сѫщия входъ първоначално е имало широкъ входъ — 2·7 м., между вестибюла и помѣщение 6, който впоследствие е билъ затворенъ на два пѫти, както показватъ следитѣ. Поради разрушенията не можа положително да се установи главния входъ на вестибюла. Ето защо такъвъ поставихме условно на

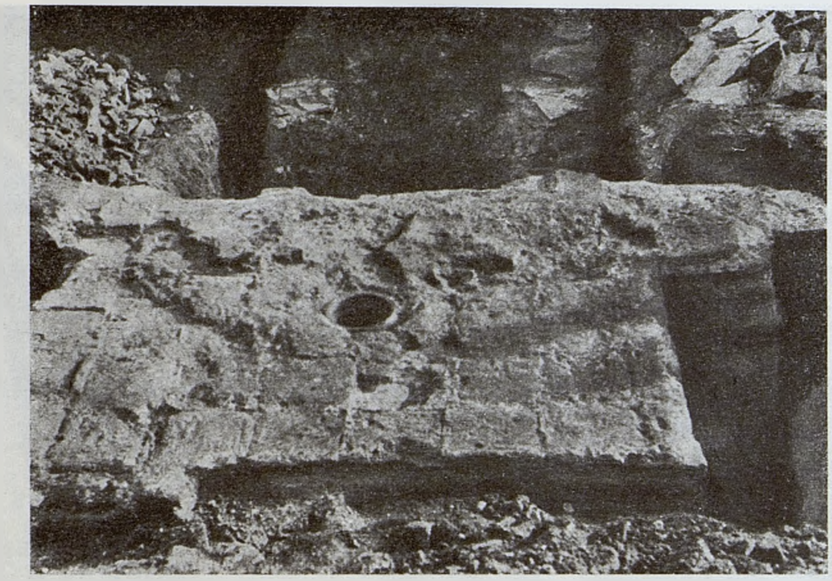

Обр. 5. — Основитѣ на ѫгловия пиластръ въ вестибюла съ вертикалния каналъ
Fig. 5. — Les fondations du pilastre angulaire au vestibule à canal vertical

югоизточната страна. Възможно е той да е билъ и на североизточната страна (къмъ ул. „Кн. Александъръ“), още повече, че поради малката дебелина на една часть отъ зидоветѣ (0·7 м.) отъ тази страна, можемъ да предполагаме, че банята е имала още помѣщения. Но тукъ следитѣ ѝ сѫ съвършено разрушени при издигането на крепостната стена, а въ ново време при построяването на сладкарница „Пчела“ и нищо не може да се установи.

Отъ архитектурна гледна точка и при наличностьта на сводъ, необяснимо е сѫществуването на зида-пиластъръ отъ югозападната страна на вестибюла, отъ къмъ помѣщения 2 и 4. Може би това е допълнителна работа.

На обр. 6 е дадена една вѣроятна реставрация на вѫтрешностьта на вестибюла съ лице северозападната му страна.

Помѣщение 4. Чрезъ входъ, широкъ 1·4 м., както всички вѫтрешни входове на втората баня, отъ вестибюла се влиза въ помѣщение 4, дълго 7 м. и широко 4·2 м. Правоѫгълната му форма е нарушена отъ едно разширение на ѫгловия пиластръ на вестибюла. Не далечъ отъ северозападния му ѫгълъ е имало тѣсенъ входъ — 0·7 м., впоследствие затворенъ. Подътъ му бѣ постланъ съ тухли: 40/53/5 см., поставени върху пластъ отъ бѣлъ хоросанъ, дебелъ до 0·05 м. Предназначението на това помѣщение стои, може би, въ връзка съ вестибюла.

Коридоръ 5. Чрезъ входъ на северозападната страна на вестибюла, широкъ 1·4 (2·3) м., се влиза въ коридоръ 5, чиято ширинае 2·3 м., сега разкритъ на 10 м.

дължина. Отъ него се е влизало въ лѣво и дѣсно въ разнитѣ помѣщения на банята. Той е едно отъ банскитѣ помѣщения, на което бѣ запазенъ напълно хубавия мозаиченъ подъ.

Помѣщение 6. Това е помѣщението, което се намира въ дѣсно и непосрѣдствено до коридора. То е квадратна стая съ страна 5·8 м., въ която се влиза отъ къмъ коридора, чрезъ входъ широкъ 1·4 м. Поради голѣмото разрушение на зида въ североизточния ѫгълъ не можа да се установи дали е имало другъ входъ. И то е отъ помѣщенията, на които бѣ запазенъ напълно цѣлия мозаиченъ подъ. Въ срѣдата му, между развалинитѣ, се намѣри часть отъ тухленъ сводъ. Види се, това е часть отъ купола му, за какъвто ни подсѣща квадратната му форма. Като имаме предъ видъ, че то се намира точно срещу frigidarium'а, трѣбва да предполагаме, че е служило за apodyterium на сѫщия.

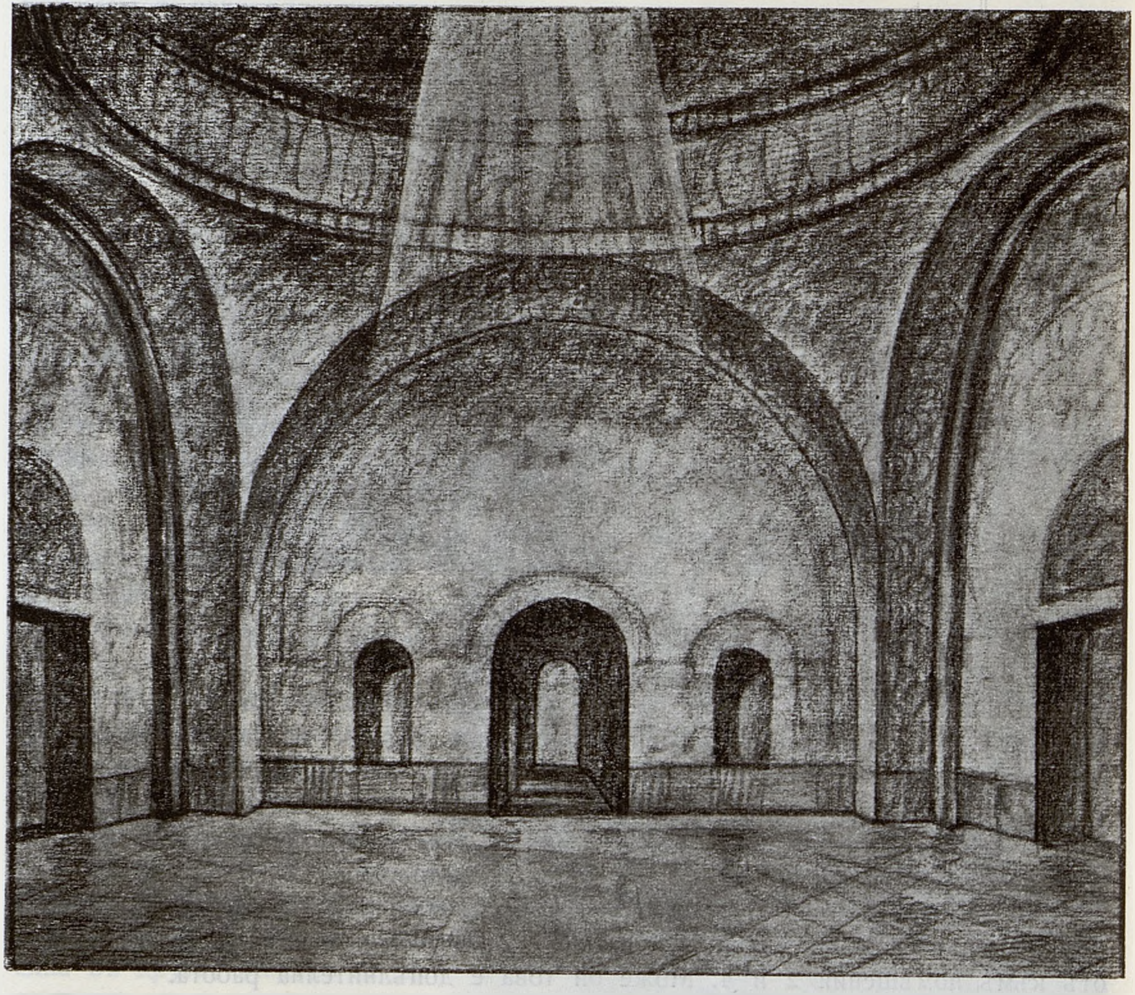

Обр. 6. — Опитъ за реставрация на вестибюла. — Fig. 6. — Essai de restauration du vestibule

Frigidarium (7). Той се намира въ лѣво и непосрѣдствено до коридора и представлява квадратна стая, съ страна 5·8 м. Първоначално презъ два, вѣроятно, засводени отвора, широки по 2·2 м. се влиза отъ коридора върху една площадка, широка 2·7 м. После презъ издигната 0·3 м. тухлена преграда, широка 0·6 м. и чрезъ едно стѫпало се влиза въ басейна (обр. 7). Стѫпалото е широко и високо по 0·3 м. Фактически басейна има следнитѣ размѣри: дължина 5·8 м. и широчина 2·5 м. За изолирване на студенитѣ му каменни зидове отвѫтре до 1·1 м. височина е облицованъ съ единъ тухленъ пластъ, широкъ 0·2 м., при разкриването отчасти разрушенъ. Тухлитѣ, съ които е изграденъ този пластъ, иматъ размѣри: 35/18/4 см. Следъ пълното изчистване на басейна, се откриха три канала. Презъ канала „а“, който се намира на югозападната му страна, широкъ 0·12 м. и високъ 0·15 м., е идвала въ него водата, превеждана чрезъ глиненъ водопроводъ „г“ (обр. 8). Последниятъ е направенъ отъ глинени трѫби, втикани една въ друга, които за тая цель сѫ стѣснени въ краищата. Размѣритѣ имъ сѫ: дължина 0·4 м., вѫтрешенъ диаметъръ 0·1 м. и дебелина на стенитѣ 0·02 м. Помежду си трѫбитѣ бѣха споени съ бѣлъ твърдъ хоросанъ. Тамъ кѫдето водопровода влизаше въ самия зидъ имаше оловена трѫба, заловена съ глиненитѣ, дълга 1 м., дебела 0·004 м. и съ сѫщия диаметъръ, както на последнитѣ. Види се, тя е поставена тукъ, кѫдето водопроводътъ се извива, за по-голѣмо удобство, което не могатъ да дадатъ глиненитѣ трѫби. Други глинени водопроводи като нашия и малко по-голѣми, се намѣриха на нѣколко мѣста югозападно и вънъ

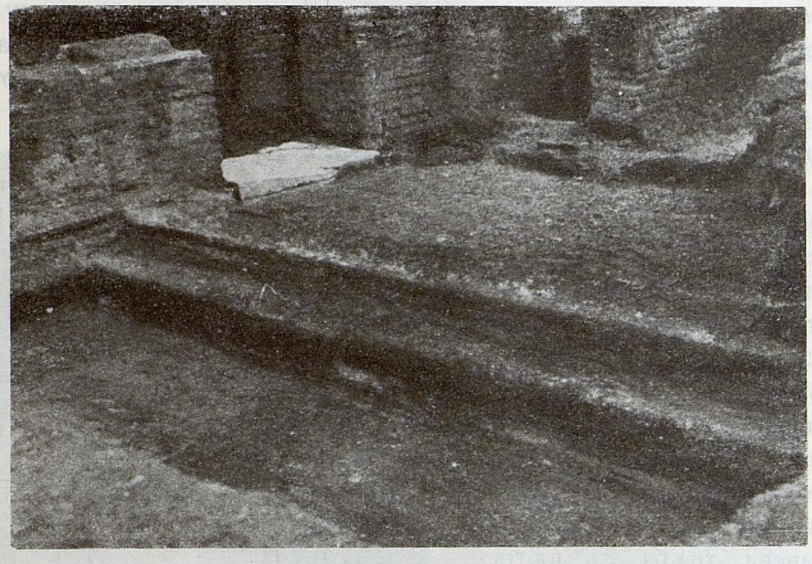

Обр. 7. — Стѫпалата на frigidarium'a. — Fig. 7. — Les marches du frigidarium

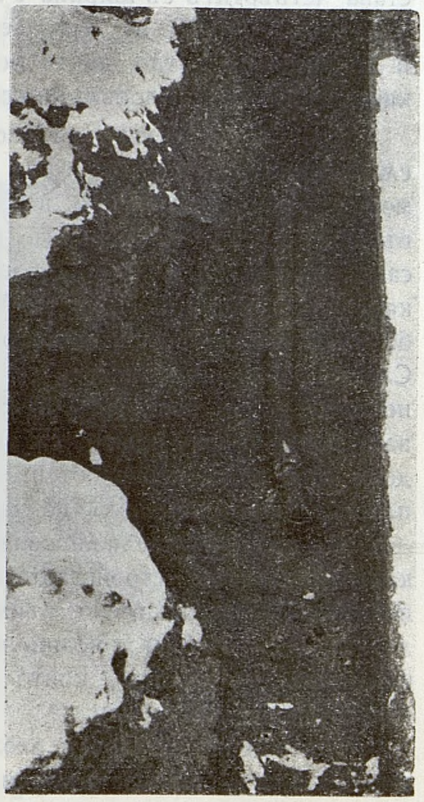

Обр. 8. — Глинениятъ каналъ на frigidarium'a

Fig. 8. — Le canal en terre cuite du frigidarium

отъ басейна, но не можа да се установи точно посоката имъ, понеже за това пречеше съседната кѫща.

На 0·6 м. височина отъ пода на басейна, въ северозападната му стена, се намѣри приливния каналъ („б“), който има сѫщитѣ размѣри, както каналъ „а“ (обр. 9). Изглежда, че при препълването на басейна водата се е отичала по голѣмия каналъ, както се вижда на плана (обр. 10). Следва да предположимъ, че или басейна се е пълнилъ редовно до 0·6 м., което е малко съмнително, понеже е доста плитко, или че това е ставало само въ известни случаи на кѫпане. Обикновено басейнитѣ въ римскитѣ бани сѫ дълбоки до 1·4 м.1). Третиятъ каналъ („в“), който се откри въ североизточния ѫгълъ на басейна и то на равно съ пода му, бѣ оточния (обр. 11). Първоначално той е глинена трѫба съ вѫтрешенъ диаметъръ 0·2 м., а после става четвъртитъ съ ширина 0·25 м. и дълбочина 0·45 м. Направенъ е и покритъ съ тухли, както всички канали на банята (плосъкъ покривъ).

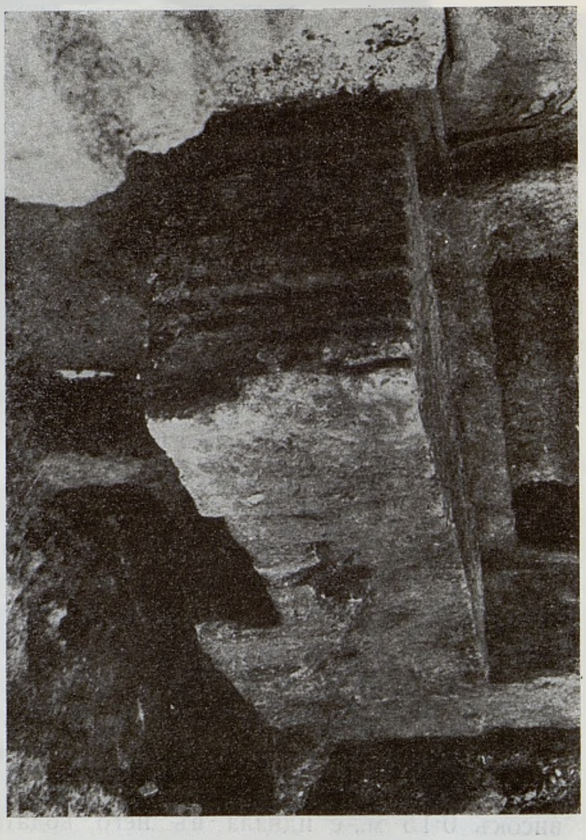

Обр. 9. — Северозападниятъ зидъ на frigidarium'а
Fig. 9. — Le mur nord-ouest du frigidarium

Стенитѣ и подътъ на басейна сѫ били облицовани съ бѣли мраморни плочи, поставени на пода върху пластъ отъ червенъ хоросанъ, дебелъ 0·2 м., а площадката — съ серпентинови плочи. Може би тукъ имаме по-късни поправки. Следъ пробиването на пода се установи, че той е поставенъ на здравата почва, върху която сѫ наредени два реда необработени камъни, а надъ тѣхъ следваше хоросановиятъ пластъ, който споменахъ по-горе.

Въ полза на предположението ми, че това помѣщение-басейнъ е frigidarium, както показватъ устройството и формата му иде и липсата на хипокаустъ подъ пода му. Непосрѣдствено върху последния се намѣриха: пластъ отъ пожаръ, дебелъ 0·1—0·15 м.; медни монети и съ хиляди цвѣтни, стъклени кубчета (камъчета отъ смалтъ), които сигурно произлизатъ отъ стенната му мозайка, както описвамъ по-долу.

Помѣщение 8. Презъ входъ, широкъ 1·4 м. и съ изтритъ въ срѣдата мраморенъ прагъ се влиза въ помѣщение 8, чийто подъ бѣ покритъ съ бѣли мра-

---

1) Д. Цончевъ, Хисарскитѣ бани, ГПНБМ. 1937, стр. 134—135. Сѫщата дълбочина на разкрития басейнъ въ римскитѣ бани върху Хасковскитѣ манерални извори констатирахъ презъ 1936 год. Вж. стр. 95.

морни плочи (обр. 12). Единъ отъ размѣритѣ му, който се напълно установи, е 5·8 м. Като имаме предъ видъ квадратната форма на досега описанитѣ помѣщения, както и сжщитѣ размѣри на помѣщенията 6 и 7, трѣбва да предположимъ, че и то е било квадратно.

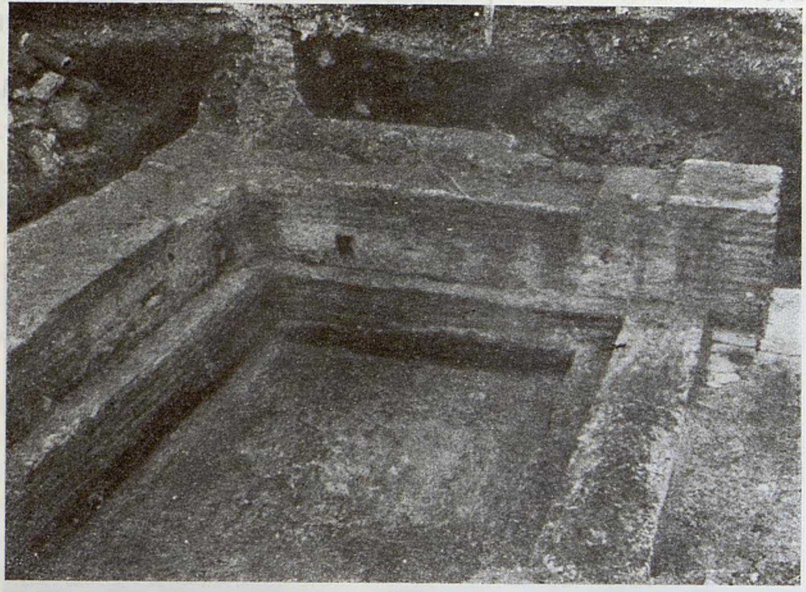

Обр. 10. — Приливниятъ каналъ на frigidarium'a
Fig. 10. — Le canal de nivellation du frigidarium

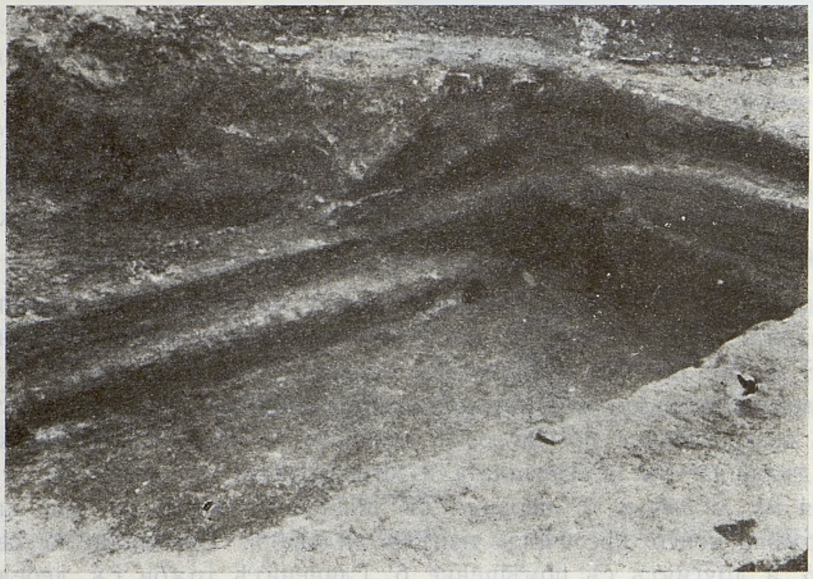

Обр. 11. — Оточниятъ каналъ на frigidarium'a
Fig. 11. — Le canal d'écoulement du frigidarium

Въ него се е влизало и отъ къмъ коридора 5, сжщо презъ такъвъ входъ, широкъ 1·4 м. и съ изтритъ въ срѣдата мраморенъ прагъ. Поради това, че отъ помѣщение се откри малка часть, трудно е да се опредѣли предназначението му, макаръ въ югозападната му страна да се очерта нѣщо като басейнъ(?) (обр. 13). Все таки, като имаме предъ видъ общото разпредѣление въ римскитѣ бани, тукъ следва да очакваме tepidarium'a. Оточниятъ каналъ, който минава подъ него и frigidarium'a ясно показватъ наклона на банята, както и положението, че северозападно отъ помѣщение 8 е имало и другъ басейнъ, чийто

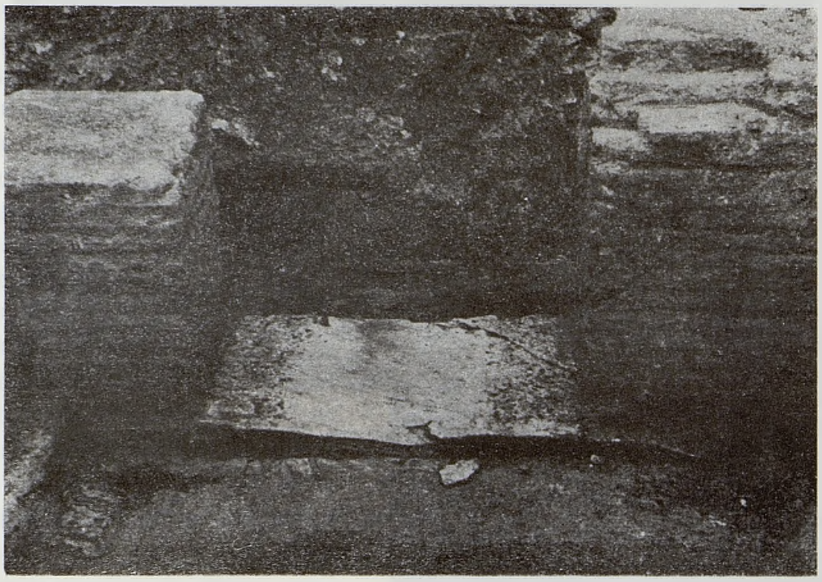

Обр. 12. — Входътъ между помѣщения 7 и 8
Fig. 12. — L'entrée entre les salles 7 et 8

нечиста вода този каналъ е отвеждалъ. Близо до североизточния му ѫгълъ имаше малъкъ мраморенъ отворъ, който се свързваше съ оточния каналъ. Вѣроятно, той стои въ връзка съ почистване на пода му, отъ кѫдето се е изтичала мръсната вода.

Помѣщение 9. Това е помѣщението между коридора и помѣщение 6. Отъ него е разкрита само половината. Единиятъ му размѣръ, който напълно се установи, е 5·8 м. Все по горе изтъкнатитѣ причини и за помѣщение 8, трѣбва да предполагаме, че и то е било квадратно. Отъ другата страна, не напълно разкопано, въ северозападна посока къмъ зданието на Томасянъ, бѣ разкрито само на 2·4 м. дължина. Въ югозападната и югоизточната му стени на 0·4 — 0·5 м. отъ южния му ѫгълъ и то наравно съ подоветѣ имаше по два канала отъ глинени тржби, които пресичатъ изцѣло зидоветѣ. Единиятъ го свързва съ коридора 5, а другиятъ съ помѣщение 6. Глиненитѣ тржби сж дебели 0·01 м., съ вжтрешенъ диаметъръ 0·1 м. Може би тия глинени канали сж въ връзка съ измиването на пода му, отколкото съ отоплението. Това е единственото помѣщение отъ банята, на което бѣ запазенъ хипокауста, направенъ върху мозаичния подъ на първата баня. Ето защо относно предназначението му съ право можемъ да предположимъ, че то е служило за apodyterium на басейнитѣ, напр. caldarium'a, които останаха неоткрити и за това е било необходимо да се затопля (обр. 13а).

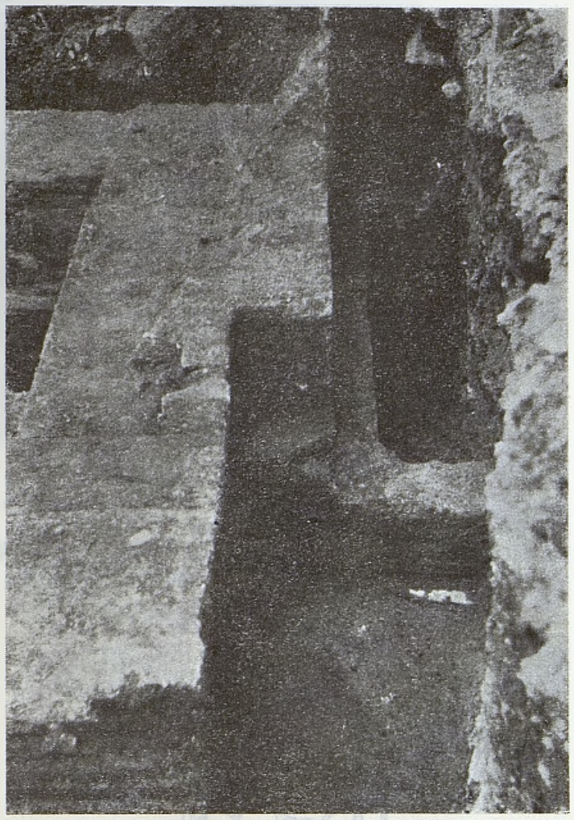

Обр. 13. — Часть отъ помѣщение 8
Fig. 13. — Partie de la salle 8

4. Хипокаустъ

Както казахъ по-горе, отоплителна инсталация, напълно запазена, имаше само помѣщение 9 и то като помѣщение на по-късната баня (обр. 14). За подъ на хипокауста тукъ е послужилъ мозаичния подъ на първата баня. Върху последния сж поставени на разстояние една отъ друга отъ 0·25 до 0·3 м. колонитржби, високи по 0·4 м. (обр. 15). Обикновено, споредъ Vitruvius, колонитѣ въ римскитѣ отоплителни инсталации, независимо отъ какво сж направени: камъни, тухли или глинени тржби, сж високи по 0·6 м.[1]) Обаче, при разкопкитѣ на различнитѣ римски сгради, сж намѣрени и такива съ височина както нашитѣ т. е. 0·04 м., тъй че последнитѣ не сж изключение.[2]) Нашитѣ колони сж дебели по 0·02 м. и разширени повече въ долнитѣ си краища, отколкото въ горнитѣ, кждето завършватъ и пръстеновидно. Външнитѣ имъ диаметри въ двата края достигатъ до 0·35 м., а въ срѣдата до 0·15 м. На височина $^2/_3$ отъ основитѣ си иматъ по две малки срещуположни дупки, съ диаметъръ не повече отъ 0·01 м. Види се, предназначението имъ е било да влиза въ колонитѣ топлиятъ въздухъ, който се е пускалъ въ хипокауста и по този начинъ се е увеличавала отоплящата се повърхность. Това е допринасяло за по-бързото отопление подоветѣ на банята, отколкото, ако колонитѣ бѣха масивни или безъ дупки. Върху всѣка колона-тржба, бѣ поставяна по една

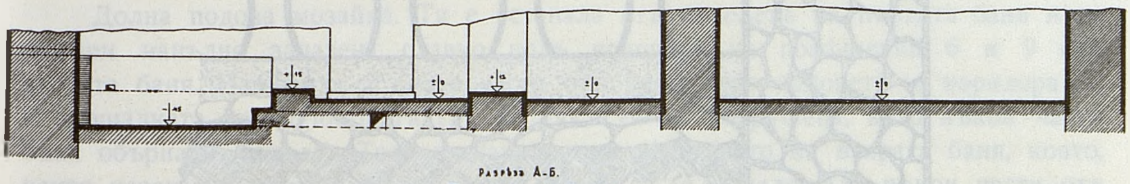

Обр. 13а. — Напрѣченъ вертикаленъ разрѣзъ на банята. — Fig. 13a. — Coupe verticale transversale du bain тухла съ размѣри 35/35/4 см. или 37/35/4 см. Следъ това на всѣки четири колони сѫ поставяни втори редъ голѣми тухли, съ размѣри 57/75/7 см., или 45/53/7 см., чийто ѫгли достигатъ до центроветѣ на колонитѣ-трѫби. После следва пластъ отъ силно твърдъ, червенъ хоросанъ, дебелъ 0·15 м. и поставенъ на два пѫти: по 0·075 м. Керамиднитѣ и тухлени части въ тоя хоросанъ съставляватъ $^3/_4$ отъ останалия материалъ. Най-отгоре имаме мозаичнитѣ камъчета. Както се вижда отъ описанието, хипокаустътъ се напълно схожда съ тоя

---

[1]) Ц. с., кн. V, 10.

[2]) Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, t. III, 347 (Hypocaustum).

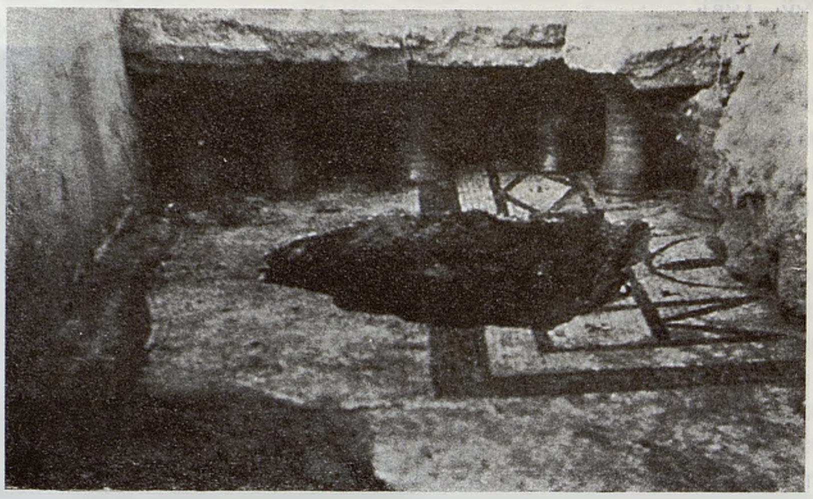
Обр. 14. — Запазената часть отъ хипокауста въ помѣщение 9
Fig. 14. — La partie conservée de l'hypocauste dans la salle 9

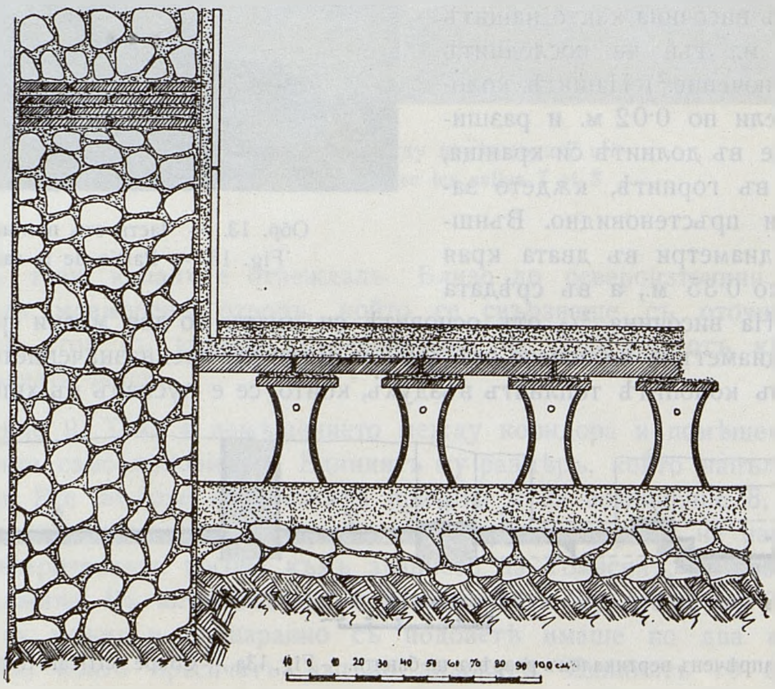

Обр. 15. — Вертикаленъ разрѣзъ на хипокауста
Fig. 15. — Coupe verticale de l'hypocauste

на римската баня въ Хисаря, Карловско, която нѣкога се е издигала върху днешния топло-минераленъ изворъ Хавуза.[1]) Разликата между двата хипокауста е била следната: 1) колонитѣ-тржби въ Хисаря сж високи по 0·6 м. и срещуположнитѣ имъ дупки сж по-голѣми и елипсовидни. Последното положение азъ обяснихъ съ отоплението на този хипокаустъ съ изобилната топло-минерална вода; 2) въ хисарския хипокаустъ имаме двойни стени, а въ този нѣма такива.

Все въ връзка съ хипокауста стои, мисля, и голѣмиятъ вертикаленъ каналъ „д“, който се намира въ зида до коридора (обр. 16). Направенъ е по сжщия начинъ и отъ сжщитѣ по размѣри глинени тржби, каквито се откриха въ жгловитѣ пиластри на вестибюла (3). Може би той е служилъ единъ видъ като куминъ.

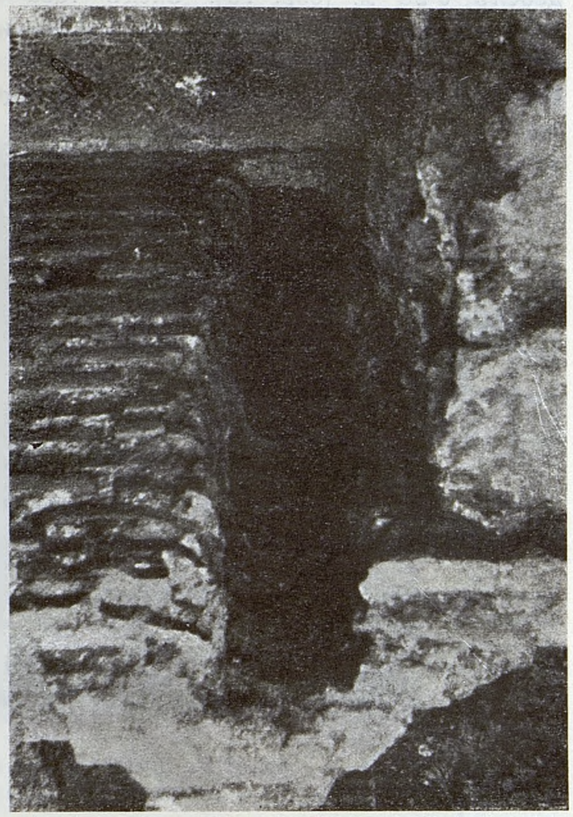

Обр. 16. — Вертикаленъ глиненъ каналъ отъ римската баня въ Пловдивъ
Fig. 16. — Canal vertical en terre cuite du bain romain de Plovdiv

5. Мозайка

Между развалинитѣ на банята се намѣриха следи отъ мозайка, която, както по предназначението, така и по направата си, е два вида. По предназначение тя е подова — горна и долна, останала отъ подоветѣ на двете бански постройки и стенна. По направа имаме мозайка отъ естествени материали, споени съ червенъ и бѣлъ хоросанъ и тая отъ изкуствени материали (смалтъ) — съ бѣлъхоросанъ. Ето защо разкритата баня съ тия два вида мозайка е отлична находка, която хвърля обилна свѣтлина върху римското мозаично изкуство отъ императорската епоха.

Долна подова мозайка. Тя е останала отъ подоветѣ на първата баня и се намѣри напълно запазена главно подъ подоветѣ на помѣщения 6 и 9 отъ втората баня. Намѣриха се сжщо части отъ нея и подъ подоветѣ на коридора (5) и площадката на frigidarium'а (7), но тукъ тя бѣ разрушена, като нѣкои части бѣха обърнати надолу. Това е станало при издигането на втората баня, която, както казахъ по-горе, е имала другъ планъ и се е наложило нѣкои части отъ първата баня да се разрушатъ. Тази подова мозайка е направена по opus vermiculatum.[2]) Основниятъ ѝ пластъ е изграденъ по следния начинъ. Първоначално върху здравата почва, а нѣкѫде и върху скалния теренъ и то на дълбочина 4—4·5 м. отъ днешното ниво, сѫ наредени два реда отъ по-дребни сиенитни и необработени камъни, безъ хоросанъ, които общо образуватъ единъ пластъ дебелъ 0·25 м. (обр. 15). Следъ това следва втори пластъ, направенъ отъ червенъ хоросанъ, поставенъ на два пѫти по 0·1 м. Последнитѣ два съставни пласта се различаватъ по количеството на червенитѣ тухлени и керамидни части. Въ долниятъ пластъ тѣ сѫ сравнително малко и за това той е слабъ, а въ горния тѣ сѫ $^3/_4$ въ сравнение съ другия материалъ, поради което той е много здравъ. Най-отгоре въ хоросановия пластъ сѫ наредени мозаичнитѣ камъчета, чийто фуги сѫ запълнени съ бѣлъ хоросанъ, следъ което подътъ е билъ добре заравненъ.

---

[1]) Д. Цончевъ, Хисарскитѣ бани, ГПНБМ. 1937, 139 сл., обр. 40, 41, 42 и 43.

[2]) За opus tessalatum (картино изображение) и opus vermiculatum вж. RE., Bd. 16 (Mosaik), 331_{25-56}; Wasmuths, Lexikon der Baukunst, Bd. III, S. 719; За musivischer Fussboden vgl. Der Grosse Duden, 1934, S. 371; Der Neue Brockhaus, Bd. I, 1938, S. 653 u. 656 (Einlege arbeit); Adr. Blanchet, La mosaïque, 1928, p. 12 sqq; Ch. Daremberg et Edm. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines (Musium opus), 2088 sqq.

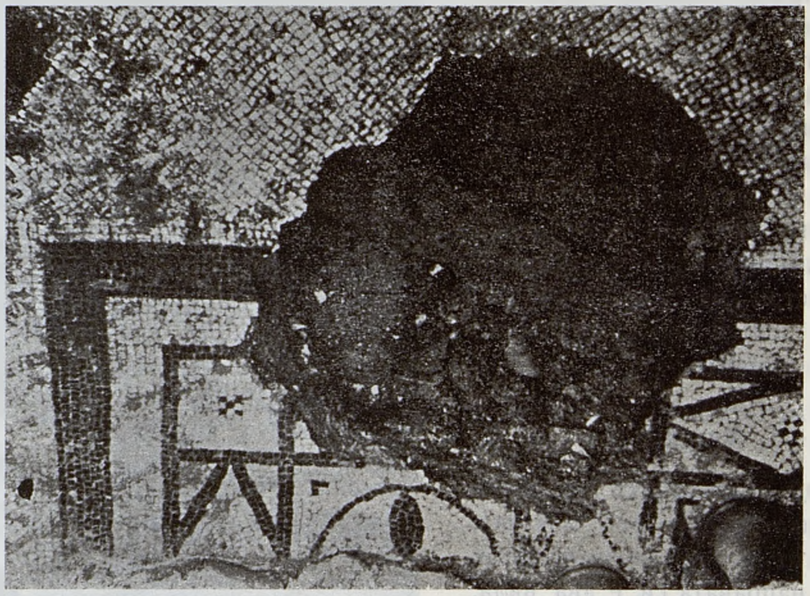

Обр. 17. — Долната подова мозайка въ помѣщение 9
Fig. 17. — La mosaïque du plancher inférieur dans la salle 9

Цвѣтоветѣ на тази подова мозайка сѫ главно два: бѣлъ и черъ, дадени чрезъ естествени материали. Действително часть отъ лицето и дѣсната рѫка на морския кентавъръ, както ще видимъ по-долу, бѣ дадено отчасти съ червенъ цвѣтъ, обаче, той въ сравнение съ останалитѣ два е извънредно малко. Бѣлиятъ цвѣтъ е даденъ чрезъ мраморни камъчета, а черниятъ или по-право казано тъмно-сивиятъ съ такива отъ гнайсъ. Тия естествени материали се срещатъ извънредно много въ Родопитѣ. И днесъ тротоаритѣ на пловдивскитѣ улици сѫ постлани съ родопски гнайсови плочи. Червениятъ цвѣтъ бѣ даденъ съ керамидни части. Три четвърти отъ мозаичнитѣ камъчета иматъ кубична форма или по-точно казано тѣ сѫ правоѫгълни паралелопипедчета, а останалитѣ — многоѫгълни призмички. Размѣритѣ имъ варииратъ отъ отъ 0·005 до 0·03 м. Въ сравнение съ камъчетата на горната подова мозайка, както ще видимъ по-долу, тия сѫ по-голѣми. Характерното за тази подова мозайка е това, че основниятъ цвѣтъ е бѣлиятъ, а общото очертание, фигуритѣ и украситѣ въ тѣхъ сѫ предадени съ черниятъ. Мозайката въ помѣщение 9, което сега е разкрито отъ едната страна на 5·8 м., а отъ другата на 2·4 м., е следната (обр. 17). Първоначално до стенитѣ имаме по една бѣла ивица, която отъ къмъ югоизточния зидъ е широка 1 м., а отъ къмъ североизточния — 1·8 м. (гл. планъ II). Следъ нея следва черна ивица, широка 0·15 м., която ограничава централната фигура въ помѣщението, а следъ това — отново бѣла, широка сѫщо 0·15 м. Вѫтрешностьта на фигурата е запълнена съ геометрически елементи: триѫгълници, квадрати, ромбове и окрѫжность съ четирилистна розета, очертани съ по единъ или два реда камъчета. Такива окрѫжности съ четирилистни розети имаме отъ мозаичнитѣ подове на църквата Св. София[1]) и Помпей.[2]) Повечето отъ тия фигури въ срѣдата или краищата сѫ разнообразни съ петь или три черни камъчета, съчетани въ розети или ѫгли, каквито ни сѫ известни отъ Ostia[3]) (обр. 18). Централната правоѫгълна фигура въ помѣщение 6, която е продължавала и на югозападъ, е очертана по сѫщия начинъ, както тая въ помѣщение 9 т. е. съ черна ивица. Сегашнитѣ ѝ размѣри сѫ: дължина 3·6 м., ширина 3 м. Бѣлитѣ ивици отъ югоизточната и северозападната страна сѫ по 1 м., а отъ североизточната — 1·8 м. Докато въ помѣщение 9 мотивитѣ на украсата сѫ геометрически, тукъ имаме животински (Opus tessalatum). Правоѫгълната фигура е заета отъ една морска сцена, отчасти унищожена при изграждането на втората баня, въ която животнитѣ сѫ дадени контурно (обр. 19). Намѣриха се следи подъ пода на помѣщение 5 и отъ други животни, но трудно бѣ да се разпознаятъ. Огъ сцената сѫ запазени: морски бикъ и морски кентавъръ (кентавъръ-тритонъ), плуващи на лѣво, като последния държи (води) бика съ дѣсната си рѫка за повода, а въ лѣвата — борова палка(?). Поради това, че подътъ бѣ повреденъ въ тази часть, остана неизвестно дали това е борова палка или другъ нѣкой атрибутъ.[4]) Подъ тѣхъ сѫ запазени опашкитѣ, много вѣроятно, на два делфина, какъвто ни е известенъ отъ Асклепиона въ Кюстендилъ.[5]) Животнитѣ сѫ предадени чрезъ черния цвѣтъ, а за по-голѣмъ ефектъ часть отъ лицето и мускулитѣ на дѣсната рѫка на морския кентавъръ, съ която задържа морския бикъ — съ червенъ цвѣтъ. Тия морски животни или по-право чудовища, преминали отъ гръцката митология и у римлянитѣ, сѫ характерни украсни мотиви за древното изкуство. Освенъ самостоятелно, тѣ се срѣщатъ въ групата животни — морски обитатели, които придружаватъ Посейдона. Фактътъ, че тукъ имаме морски кентавъръ или по-право казано кентавъръ-тритонъ, като отъ първия е взета предната часть, а отъ втория опашката, ни говори вече за една по-кѫсна епоха. Такива морски чудовища ни сѫ известни отъ подовата мозайка на много

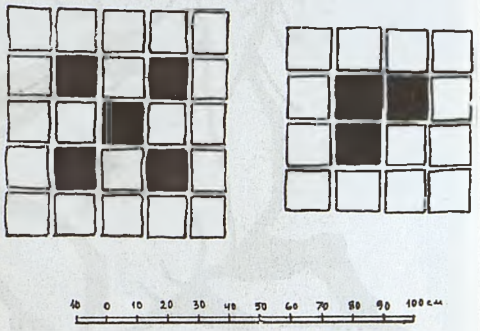

Обр. 18. — Детайлъ на вѫтрешнитѣ украшения на фигуритѣ отъ долната подова мозайка
Fig. 18. — Détail des ornaments intérieurs des figures de la mosaïque du plancher inférieur

---

[1]) Б. Филовъ, Софийската църква Св. София, 1913, таб. XV и XVI.; отъ сѫщия авторъ JdI., Bd. XXVII, 1912, 558 ff., Abb. 1, 2, 3.

[2]) M. El. Blake, The Pavements of the Roman Buildings of the Republic and Early Empire, Memoirs of the American Academy in Rome, vol. VIII, 1930, p. 108, Pl. 46, 7.

[3]) Ц. с., p. 123, Pl. 49.

[4]) Въ римската подова мозайка отъ „Царско село" двата тритона въ ѫглитѣ държатъ: единиятъ гребло, а другиятъ знаме JdI. Bd. 43, 1928, S. 360 ff., Abb. 1, Taf. 12).

[5]) Йор. Ивановъ, Кюстендилскиятъ Хисарлъкъ и неговитѣ старини, ИБАД., т. VII, 1919-1920, стр. 72, обр. 43.

римски бани и вили, а именно: морски бикъ отъ Autun (Франция)[1]); отъ Henchir-Thina [Thenae] — Тунисъ, кѫдето той се намира върху пода на централната ротонда на римската баня, датирана отъ II в.[2]) и отъ гр. Dougga (Col. Thugga) — Тунисъ, произлизащъ отъ римска кѫща.[3]) Морски кентаври ни сѫ известни: отъ Orbe (Urba, Urbigenum) — Швейцария,[4]) отъ Vilbel (Западна Германия),[5]) отъ Henchir-Thina [Thenae] — Тунисъ,[6]) отъ Chebba, южно отъ El-Alia — Тунисъ,[7]) отъ

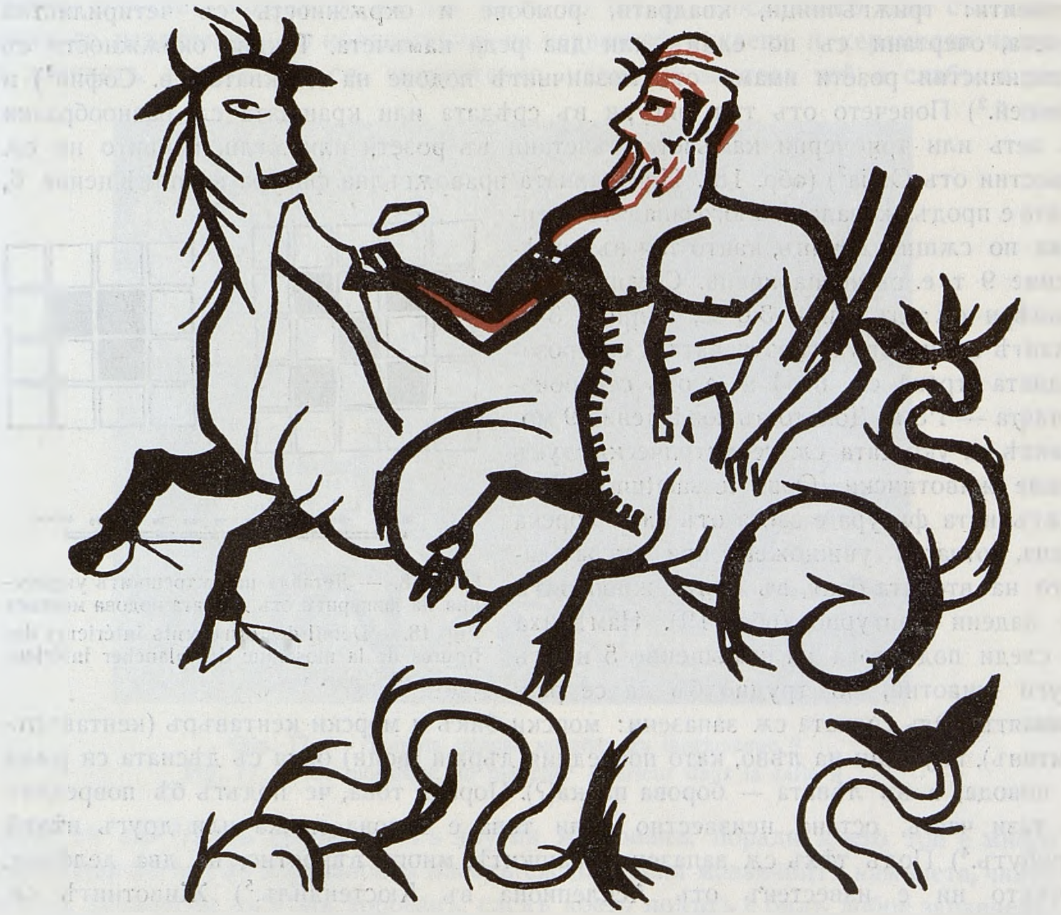

Обр. 19. — Запазена часть отъ долната подова мозайка, представляваща морска сцена: морски бикъ, морски кентавъръ и два делфина

Fig. 19. — Partie conservée de la mosaïque du plancher inférieur, représentant une scène marine : taureau marin, centaure marin et deux dauphins

---

[1] Adr. Blanchet, Inventaire des mosaïques de la Gaule (Lugdunaise, Belgique et Germanie), Paris, 1909, p. 24, № 799. Planches, 1922, № 799, 3.

[2] P. Gauckler, Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique. Paris, 1910, p. 9—13, № 18. Planches, 1913, № 18.

[3] Ц. с. p. 185, № 560. Planches, 1914, № 560.

[4] Adr. Blanchet, ц. с. p. 152, № 1382. Planches, 1922, № 1382, 2.

[5] Ц. с. p. 201, № 1621. Planches, 1922, № 1621.

[6] P. Gauckler, ц. с., t. II, p. 9—13, № 18. Planches, 1913, № 18.

[7] Ц. с. p. 34, № 86. Planches, 1913, № 86.

Sousse (Hadrumentum) — Тунисъ,[1]) отъ Timgad (кварталъ LXI) — Алжиръ,[2]) отъ frigidarium'a на частна римска баня въ гр. Djemila (Cuicul) — Алжиръ[3]) и най-после отъ Saint-Leu (Portus Magnus).[4])

Горна подова мозайка. Това е подовата мозайка отъ втората баня. Запазена бѣ напълно въ помѣщения 5 и 6, а отчасти и въ помѣщение 9 (гл. планъ II). Направена е по следния начинъ. Направо върху мозаичнитѣ подове отъ първата баня въ помѣщения 5 и 6 сѫ натрупани необработени сиенитни камъни, между които имаме и части отъ мраморни плочи. Тия последнитѣ, види се, произлизатъ отъ разрушената първа баня. Натрупанитѣ камъни образуватъ пластъ дебелъ 0·45 м. Върху него е поставенъ пластъ отъ червенъ хоросанъ, дебелъ 0·15 м., който описахъ по-горе, когато говорихъ за хипокауста. Каменистиятъ пластъ въ помѣщение 9 бѣ замѣненъ съ колонитѣ-трѫби на последния. Тукъ мозайката е направена по opus vermiculatum, както отъ части долната подова мозайка, съ следната разлика въ материала. Мозаичнитѣ камъчета сѫ по-малки. Размѣритѣ имъ вариратъ отъ 0·005 до 0·02 м., съ преобладаване на дребнитѣ. Съ изключение на една малка часть, която се намѣри въ северозападния ѫгълъ на помѣщение 9, кѫдето сега се издига ново здание, мозайката е двуцвѣтна: отъ бѣлъ и черъ цвѣтъ, предадени съ сѫщитѣ естествени материали. Въ сравнение съ долната подова мозайка тукъ основниятъ цвѣтъ е вече черниятъ. Точно такава мозайка имаме отъ Асклепиона въ Кюстендилския Хисарлъкъ.[5]) Мозайката въ коридора 5 е следната (обр. 20). Първо-

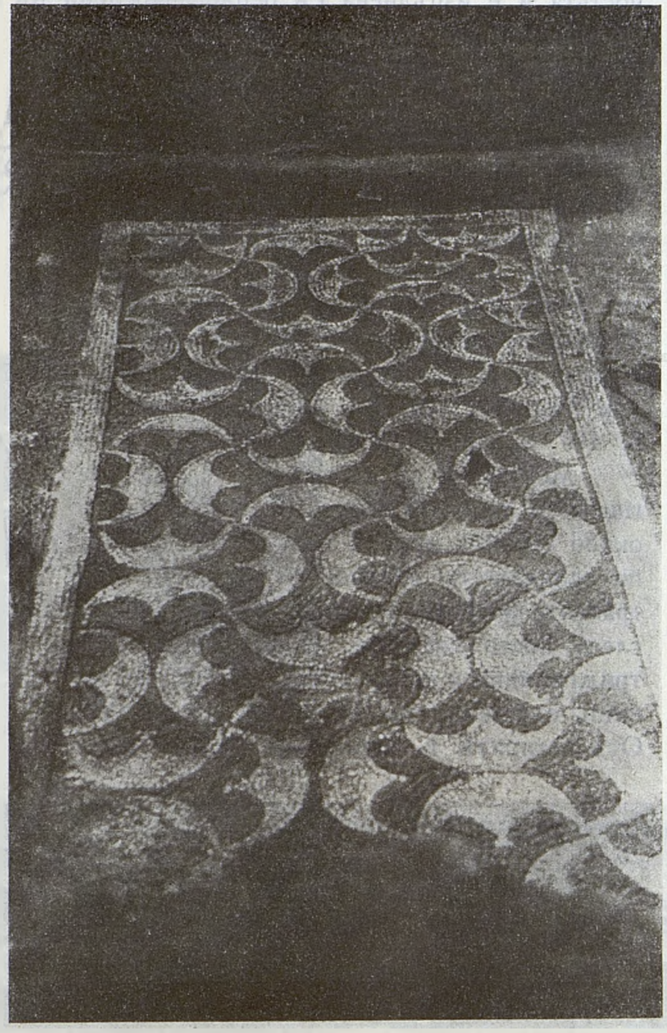

Обр. 20. — Мозайката на коридора 5 съ peltae
Fig. 20. — La mosaïque du plancher supérieur du corridor 5 avec des peltes

---

[1]) Ц. с. p. 50, № 125. Planches, 1914, № 125.

[2]) F. G. de Pachter, Inventaire des mosaïques de la Gaule et de l'Afrique, t. III, 1911, p. 34-35, № 139. Planches, 1925, № 139.

[3]) Ц. с. p. 68-69, № 239. Planches, 1925, № 239.

[4]) Ц. с. p. 110-111, № 454. Planches. 1925, № 454.

[5]) Иор. Ивановъ, ц. с., стр. 72, обр. 43.

начално около стенитѣ имаме черна ивица, широка по 0·3 м. отъ североизточната и югозападнитѣ страни, а 0·4 м. отъ югоизточната. Тази ивица е разнообразена съ бѣли квадратни точки (0·09 м.), разположени по права линия на разстояние една отъ друга на по 0·42 м. Централната фигура, която има правожгълна форма, както коридора, е ограничена съ бѣла ивица, широка 0·08 м. Вжтрешностьта ѝ е изпълнена съ peltae, наредени въ прави линии по две (обр. 21). Подова мозайка съ такива мотиви, само че комбинирани съ растителни и геометрически имаме до сега у насъ отъ подоветѣ подъ църквата Св. София, които проф. Б. Филовъ отнася най-късно до началото на IV в.[1]) Такива мозаични мотиви ни сж известни отъ Помпей,[2]) Aquileia,[3]) отъ една римска вила при Антиохия, датирана отъ III в.,[4]) отъ Nîmes [Col. Nemausus Augusta] — Южна Франция,[5]) Залсбургъ,[6]) Cologne (дн. Кьолнъ[7]) и отъ римска вила отъ срѣдата на I в. при Коринъ, JdI. Bd. 41, Arch Anzeiger, S. 407 ff, Abb. 5. и пр. (обр. 22, 23, 24).

Мозайката въ помѣщение 6 (apodyterium'a) е следната (обр. 25). Първоначално около стенитѣ му, отъ всѣка страна, имаме по единадесеть обикновени меандри. Централната фигура е ограничена съ бѣла ивица, следъ което следватъ бѣли равнобедрени трижгълници и черни правилни шестожгълници, съчетани така, че образуватъ звезди. Отъ четиритѣ ѝ страни имаме по единъ

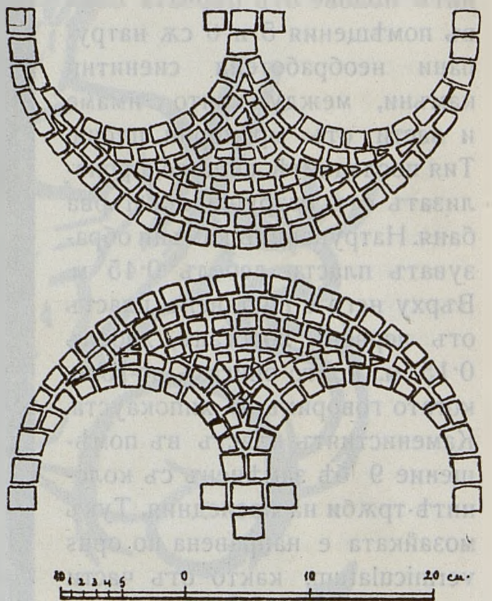

Обр. 21. — Детайлъ на една pelte
Fig. 21. — Détail d'une pelte

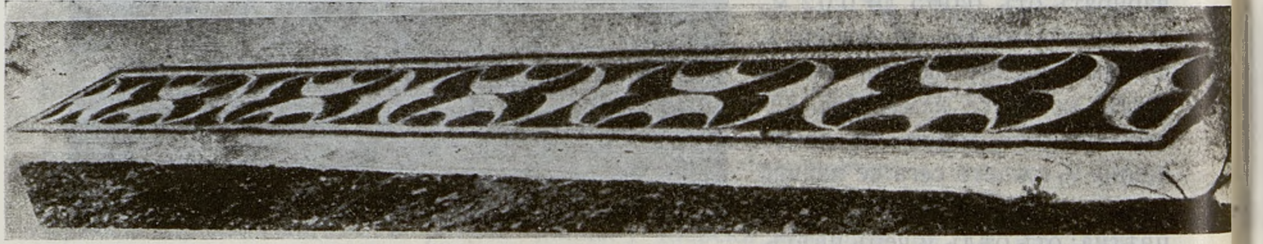

Обр. 22. — Подова мозайка отъ Помпей съ peltae. — Fig. 22. — Mosaïque de plancher de Pompei avec des peltes

---

[1]) Б. Филовъ, Софийската църква Св. София, 1913, стр. 54, табл. XV, XVI XIX.

[2]) M. El. Blake, ц. с. pp. 31, 118, Pl. 5, 4; pp. 80, 96, 106, Pl. 22, 1; pp. 80, 85, 89, 107, Pl. 23, 1; pp. 99, 107, 109, Pl. 27, 2; pp. 100, 104, 109, Pl. 32. 1; pp. 98, 104, ftn. 1, 107, 115, 119, Pl. 33, 23; pp. 105, 115, 120, Pl. 36, 3; pp. 108, 118, Pl. 39, 1.

[3]) Ц. с. pp. 103, 115, Pl. 43, 2.

[4]) Antioch on the Orontes, II, 1933—1936, p. 185—186, № 53, pl. 40.

[5]) P. Gauckler, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines (Musium) p. 2111, fig. 5248.

[6]) Ц. с. p. 2100, fig. 5240.

[7]) Adr. Blanchet, ц. с. p. 205—206, № 1640. Planches, 1922, № 1640.

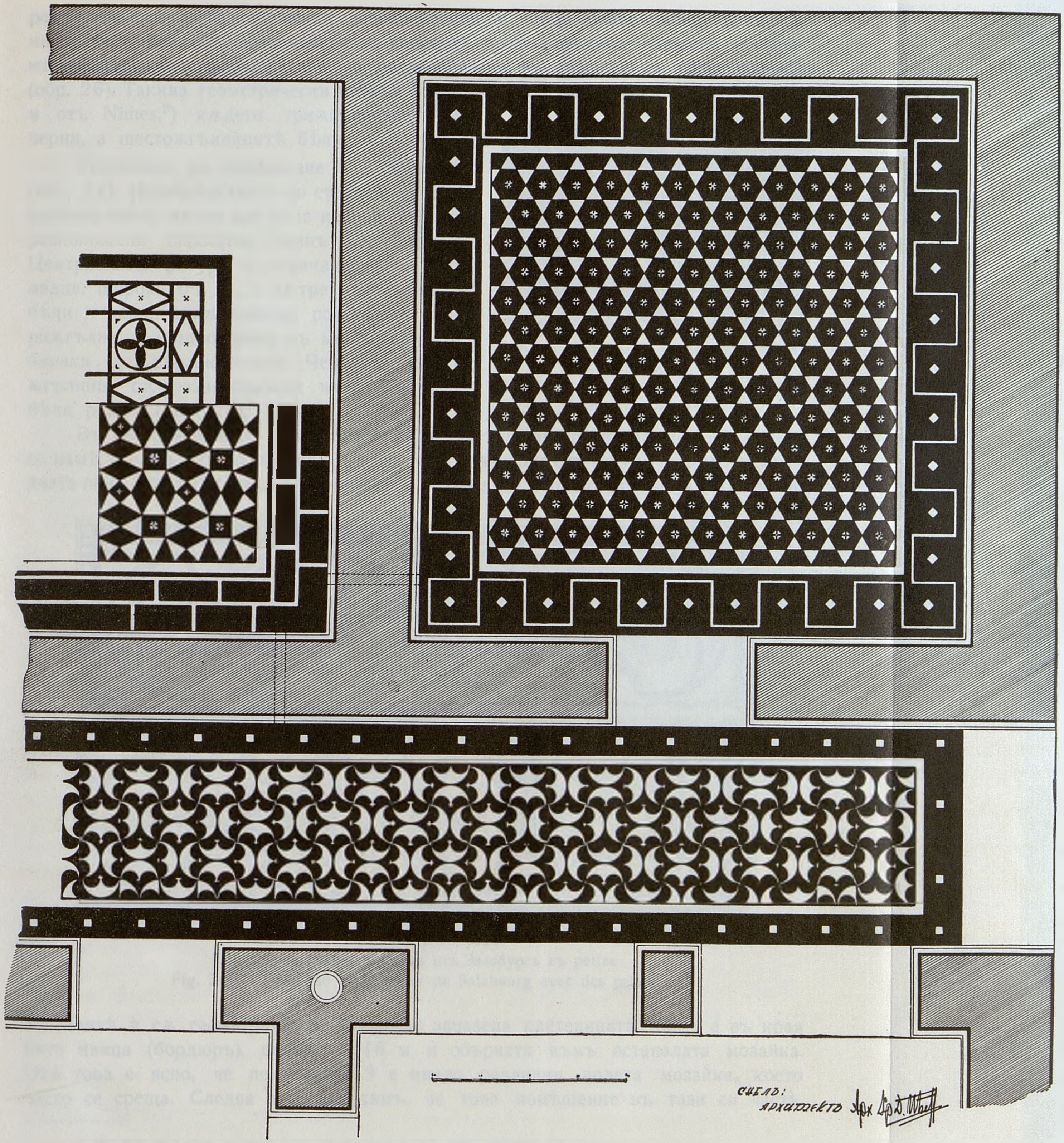
СНЕЛЪ:
АРХИТЕКТЪ Арх

II. Планъ на помѣщенията съ мозаичнитѣ подове отъ втората баня. — II. Plan des salles avec des mosaïques de plancher du second bain

редъ отъ смѣнуващи се черни петожгълници и бѣли правожгълни трижгълници, получени отъ пресичането на звездитѣ презъ срѣдата. Чернитѣ фигури: меандритѣ и шестожгълницитѣ сж разнообразени въ срѣдата съ бѣли розетки (обр. 26). Такива геометрически мотиви имаме въ подовата мозайка отъ Помпей,[1]) и отъ Nîmes,[2]) кждето трижгълницитѣ сж черни, а шестожгълницитѣ бѣли.

Мозайката въ помѣщение 9 е следната (обр. 27). Непосрѣдствено до стенитѣ, въ разкритата часть, имаме два реда правожгълници, разположени шахматно единъ къмъ другъ. Централната фигура е ограничена съ бѣла ивица, широка 0·1 м., а вжтре изпълнена съ бѣли и черни трижгълници, ромбове и четирижгълници, комбинирани въ многожгълници близки до окржжностьта. Чернитѣ четирижгълници сж разнообразени въ срѣдата съ бѣли розети (обр. 28).

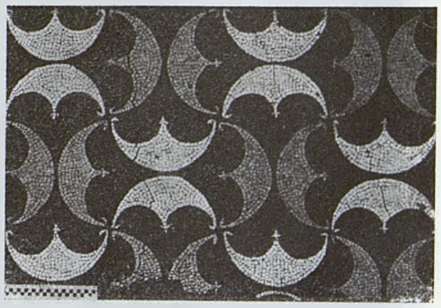
Обр. 23. — Подова мозайка отъ Антиохия съ peltae
Fig. 23. — Mosaïque de plancher d'Antioche avec des peltes

Въ северозападната страна, на сжщото помѣщение почти подъ новото здание, се намѣри часть отъ подова мозайка, която се различава отъ досега описаната и отъ двата пода (Табл. I). Основниятъ ѝ пластъ, който е отъ червенъ хоросанъ, е сжщиятъ.

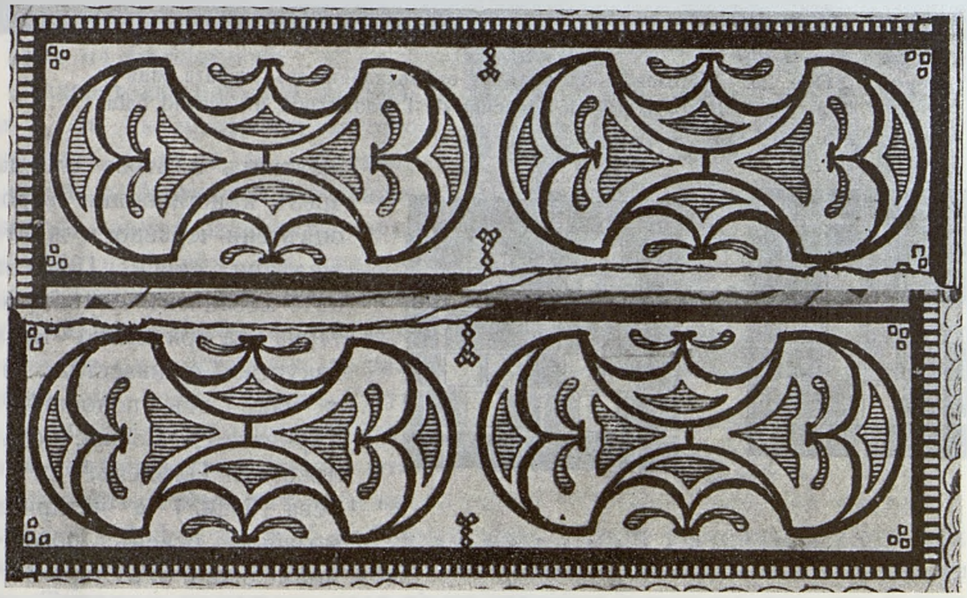
Обр. 24. — Подова мозайка отъ Залсбургъ съ peltae
Fig. 24. — Mosaïque de plancher de Salzbourg avec des peltes

Мотивитѣ ѝ сж геометрически. Добре бѣ запазена плетеницата, която е въ края като ивица (бордюръ), широка 0·16 м. и обърната къмъ останалата мозайка. Отъ това е ясно, че помѣщение 9 е имало различни полета мозайка, което често се среща. Следва да заключимъ, че това помѣщение въ тази си часть, подъ новото здание, е имало друга мозайка. Тя е четирицвѣтна: бѣлъ, черъ, червенъ и жълтъ цвѣтъ, които се явяватъ само въ плетеницата. Червениятъ и желтиятъ цвѣтове сѫ дадени чрезъ кристалоидни варовици, оцвѣтени червено и желто отъ желѣзни окиси. Плетеницата като мозаиченъ мотивъ, характерна за римското мозаично изкуство, е известна до сега у насъ отъ подоветѣ подъ църквата Св. София,[1] отъ Кайлъка при Плѣвенъ,[2] отъ Сепарева баня,[3] а четирицвѣтна мозайка, освенъ посоченитѣ, имаме още и отъ Стара-Загора.[4]

---

[1]) M. El. Blake, u. c. p. 42, Pl. 7, 2; pp. 77, 115, 119, Pl. 33, 1.
[2]) P. Gauckler, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, p. 2111, fig. 5248.

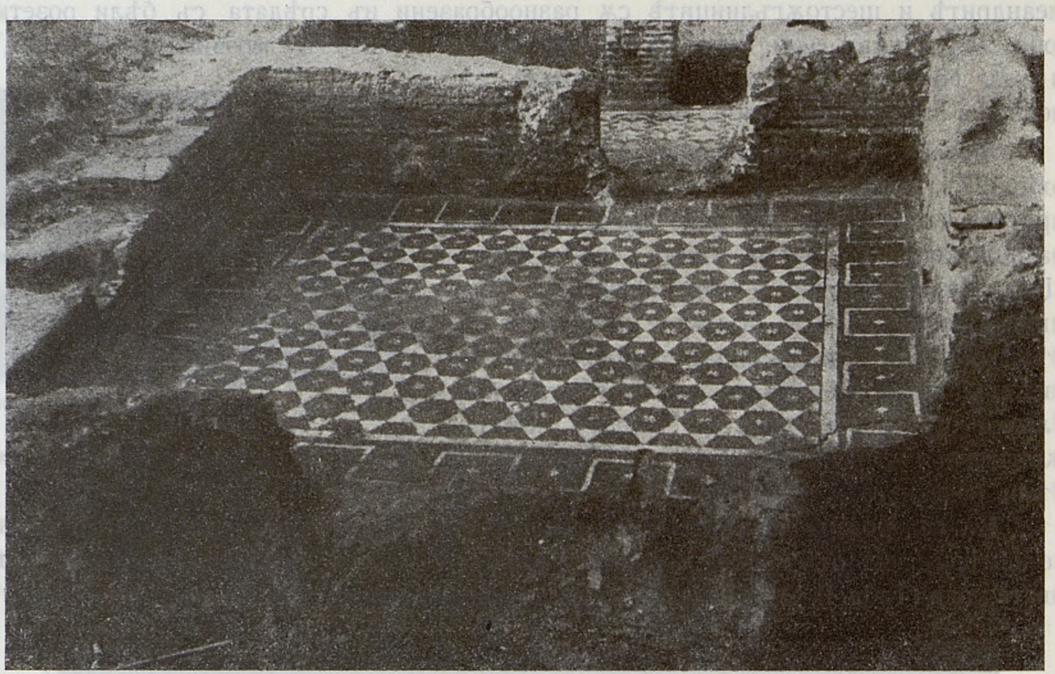

Обр. 25. — Мозаичниятъ подъ на съблѣкалнята отъ втората баня
Fig. 25. — La mosaïque de plancher de l'apoditerium du second bain

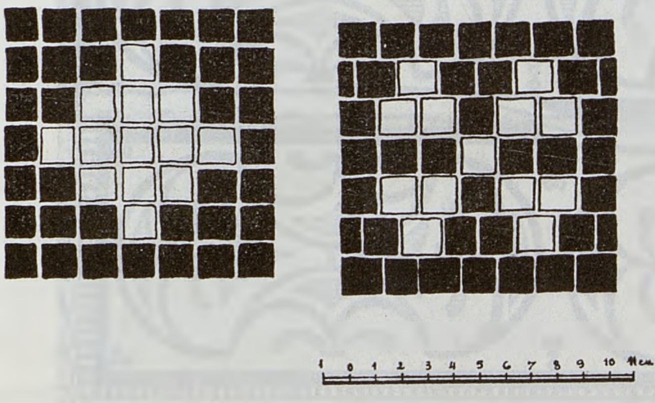

Обр. 26. — Детайлъ на вѫтрешнитѣ украшения на фигуритѣ отъ горната мозайка въ помѣщене 6
Fig. 26. — Détail des ornements intérieurs des figures de la mosaïque supérieure de la salle 6

Общо взето подовата мозайка и въ двetѣ бански постройки е направена по opus vermiculatum и opus tessalatum, и е главно двуцвѣтна, съ бѣлъ и черъ цвѣтъ. Съ малки изключения мотивитѣ ѝ сж геометрически. Днесъ се приема, че такава двуцвѣтна подова мозайка, при която основниятъ цвѣтъ е бѣлиятъ, а фигуритѣ черни, както е долната, е характерна за антониновата епоха[1]) отъ развитието на римското мозаично изкуство.[2]) Геометрическитѣ и растителни мотиви сж характерни повечето за римската императорска епоха.[3]) При това положение, като имаме предъ видъ и историческитѣ събития, а именно, че първото опожаряване на Пловдивъ следъ „Римския миръ“ става отъ готитѣ къмъ 251 година, следва да отнесемъ долната подова мозайка къмъ II в., а горната — най-рано къмъ втората половина на III в. Колкото за четирицвѣтното мозаично поле въ помѣщение 9, кждето къмъ черния и бѣлъ цвѣтове имаме жълтъ и червенъ, споредъ P. Gauckler и тѣ се срѣщатъ често презъ антониновата епоха.[4])

---

[1] Б. Филовъ, ц. с. 54, обр. 35 и 36, табл. XV, XVI. XVII, XVIII и XIX.

[2] К. Вълчевъ, ИБАД., т. I, 1910, 203—214; срв. JdI XXV, 1910, Arch. Anzeiger, 393 f.; ИБАД., т. IV (1914), 1915, 252, обр. 224.

[3] Г. И. Кацаровъ, Антични паметници изъ България, ИБАД., т. II, (1911), 1912, 188—189, обр. 14; срв. Б. Филовъ, ц. с. 60, обр. 40.

[4] ИБАИ., т. VII, 1932—1933, 413.

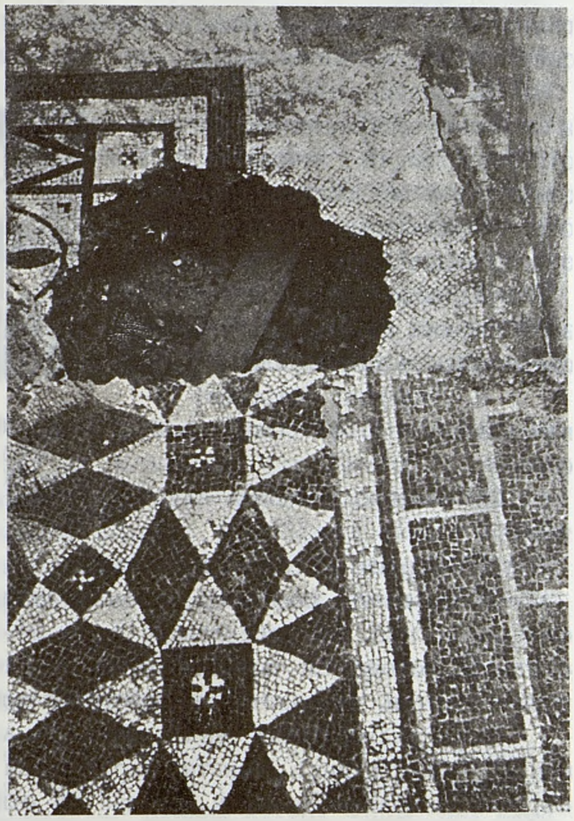

Обр. 27. — Горната подова мозайка на помѣщение 9
Fig. 27. — La mosaïque du plancher supérieur de la salle 9

Стенна мозайка. Вториятъ видъ мозайка е стенната, отъ която се намѣриха хиляди кубчета върху по-голѣмата часть (югоизточната) отъ пода на frigidarium'a.

Следователно напълно положително е, че тя произлиза именно отъ втората баня и то вѣроятно отъ купола ѝ. Мотивитѣ ѝ останаха неизвестни, защото падналитѣ части върху пода на басейна отъ дългото стоене въ водата бѣха съвършено разрушени. Нѣколкото запазени малки части не сж достатъчни за разрешаване на този въпросъ. Отъ тѣхъ се вижда, че мозаичнитѣ кубчета сж поставени въ пластъ отъ бѣлъ хоросанъ. Размѣритѣ имъ вариратъ отъ 0·005 м. до 0·15 м. Формата имъ е както на камъчетата отъ подовата мозайка. Намѣриха се, обаче, между тѣхъ и такива, които сж заоблени отъ едната страна. Трудно е да се каже дали тѣ сж случайно направени така при изливането имъ, или тя е била необходима въ връзка съ особнитѣ мозаични фигури. Докато подовата мозайка е отъ естественъ материалъ, тази е отъ изкуственъ — разноцвѣтно оцвѣтена стъклена материя съ метални окиси — смалтъ. Цвѣтоветѣ ѝ сж следнитѣ:

---

[1]) P. Gauckler ц. с. р. 2108 sqq., въ Антонинова епоха отъ развитието на римското мозаично изкуство поставя II и III вв.

[2]) Paulys RE., Bd. 16, 339 (Mosaik).

[3]) Paulys RE., Bd. 16, 337 (§ § 8 und 9).

[4]) Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, p. 2120.

1. Бѣло — въ четири тона: първиятъ чисто бѣло, а останалитѣ три отъ бѣло къмъ сиво.

2. Прозрачно — чисто стъкло съ позлатена повърхность.

3. Сиво — въ три полутона, съ сребристъ нюансъ въ топло кафяво.

4. Жълто — тъмно-жълто, четири тона и три полутона (съ топълъ масленъ нюансъ).

5. Оранжъ — единъ тонъ.

6. Синьо — въ петь тона и три полутона, отъ които: парижка синя, тъмно-синя, кобалтова (свѣтло-синя), а останалитѣ три съ нюанси въ парижка синя и два съ сѫщия нюансъ, но по-свѣтло.

7. Зелено — въ два тона и два полутона, като първиятъ е отровно зеленъ, вториятъ отъ сѫщата, но по-свѣтълъ, третиятъ отъ свѣтло-зелена, а четвъртиятъ отъ последната, но още по-свѣтла.

8. Земно-зелено (маслено) — земно-зеленъ тонъ и три полутона съ нюанси къмъ топло жълто.

9. Червено (мъртво) — въ три тона отъ тъмно къмъ свѣтло.

10. Кафяво — само единъ тонъ.

11. Черно — само единъ тонъ.

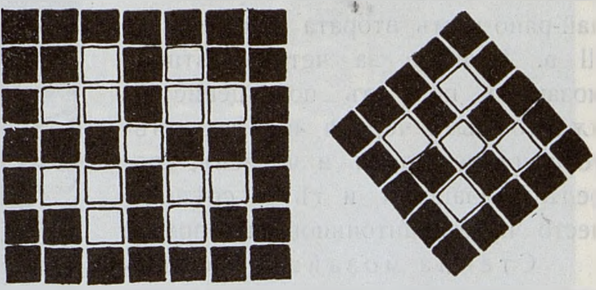

Обр. 28. — Детайлъ на вѫтрешнитѣ украшения на фигуритѣ отъ горната мозайка въ помѣщение 9
Fig. 28. — Détail des ornements inférieurs des figures de la mosaïque supérieure de la salle 9

Общо взето мозайката е била издържана въ хармонична, благородна и сребриста гама. За отбелязване е, че нѣкои отъ кубчетата, особено тия съ по-свѣтлитѣ тонове, сѫ почнали да се окисляватъ и вследствие на това изглеждатъ повече свѣтли, отколкото въ действителность.

Като имаме предъ видъ, че тази мозайка произлиза отъ втората баня, както и намѣренитѣ монети върху пода на фригидариума ѝ, които сѫ отъ първата половина на IV в., следва да отнесемъ и тази мозайка къмъ антониновата епоха отъ развитието на римското мозаично изкуство, която е била въобще преходна епоха за стенната мозайка.[1] Споредъ съобщението на латинскитѣ автори, както и споредъ нѣкои надписи отъ това време, потвърдени и отъ находкитѣ при археологическитѣ проучвания, се вижда, че презъ тази епоха стенната мозайка отъ смалтъ е продължавала да сѫществува и то повечето въ куполитѣ на общественитѣ постройки: бани и пр. При наличность на монетитѣ, които се намѣриха заедно съ нея и то на едно мѣсто, нѣмаме основание да я отнесемъ къмъ по-късна епоха, още повече като се има предъ видъ, че мозаичното изкуство презъ втората половина на III в. и първата на IV в. значително запада, а се съвзема отново презъ втората половина на последния и V в, когато преминава и въ църковната архитектура.[2] Отъ тамъ вече иде, минала презъ Византия и търновската смалтова мозайка.[3]

---

[1] P. Gauckler, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, p. 2121.

[2] P. Gauckler, ц. с. 2122 sqq.; Paulys RE., Bd. 16, 342.

[3] В. Димовъ, Разкопкитѣ на Трапезица въ Търново, ИБАД., т. V, 1915, 126; Кр. Миятевъ, Мозайки отъ Търново, ИБАИ., т. I, (1921—1922), 1924, 163—176.

6. Други мозайки отъ Пловдивъ

Освенъ мозайката отъ банята, въ Пловдивъ сѫ намѣрени по-рано и на други мѣста следи отъ подова мозайка, безъ обаче, да имаме необходимитѣ данни за нея. Пловдивскиятъ адвокатъ г. В. Пѣевъ ми съобщи, че преди години на ул. „Кн. Цертелевъ“ № 12 (Джамбазъ-тепе), при изкопи за нови здания собственикътъ Апостолъ Константиновъ попадналъ на цвѣтна подова мозайка, безъ да имаме отъ нея запазени части.[1]

Отъ прибранитѣ мозаични части въ музея се вижда, че и на друго едно мѣсто въ града е намѣрена подова мозайка. За съжаление не сѫ оставени никакви сведения за мѣстонахождението ѝ. Отъ показанията на по-старитѣ чиновници въ библиотеката-музей и нѣкои граждани, установихъ, че тѣ произлизатъ отъ подова мозайка на старо здание, открито презъ 1903 година въ източната часть на града, нѣкѫде около улицитѣ „Кап. Райчо“ и „Аспарухъ“. Въ такъвъ случай въпросното здание е било вънъ отъ втората градска стена. Обнародвамъ тази мозайка тукъ, за да допълня въобще даннитѣ си за мозайкитѣ открити въ града. Отъ запазенитѣ 5—6 части се вижда, че тази подова мозайка е петцвѣтна: фигуритѣ сѫ предадени чрезъ бѣла (свѣтлосива), черна (тъмносива), червена, зелена (маслена) и жълта (охра) боя. (Табл. II, III и IV). Камъчетата сѫ: керамидни части, гнайсъ и останалитѣ разноцвѣтенъ пѣсъчникъ и мраморъ. Мотивитѣ ѝ сѫ геометрически.

Основниятъ хоросановъ пластъ е дебелъ 0·08 м. и е сѫщо съ керамидни части, които обаче въ сравнение съ тия на мозайката отъ банята сѫ много по-малко и затова той е по-слабъ. Фугитѣ между камъчетата сѫ запълнени съ бѣлъ хоросанъ. Въ сравнение съ подовата мозайка отъ банята тази е много по-груба въ всѣко отношение, а като се има и предъ видъ, че е намѣрена вънъ отъ втората крепостна стена, трѣбва да предполагаме, че е и доста по-късна отъ първата.

7. Намѣрени предмети

Поради многото строежи, които сѫ станали върху следитѣ на банята следъ разрушаването ѝ, материалитѣ отъ нея, особно по-ценнитѣ, сѫ били ограбени. Ето защо не се намѣриха интересни такива отъ научна гледна точка. Все таки колкото и малко да се откриха, тѣ сѫ отъ римската епоха. Тия предмети сѫ следнитѣ:

1. Въ помѣщение 6 се намѣриха — по-голѣма часть отъ римска бронзова фибула и бронзовъ кракъ отъ античенъ сѫдъ, въ форма на стилизиранъ орловъ кракъ, силно окисленъ, какъвто имаме и другъ отъ Пловдивъ.[2])

2. Въ оточнитѣ канали на помѣщения 7 и 8, които бѣха запълнени съ пръсть се намѣриха — части отъ глинени римски лампи, черупки отъ морски миди (Ostrea edulis) и нѣколко костни игли за коса, каквито ни сѫ известни отъ Пловдивъ[3]) (обр. 29).

---

[1]) Може би мозайката, за която споменува В. Добруски въ Третия годишенъ отчетъ на областната реална гимназия (1883—84), стр. 9, произлиза отъ Джамбазъ-тепе.

[2]) Д. Цончевъ, Приноси къмъ старата история на Пловдивъ, кн. I, 1938, 107. Обр. 114.

[3]) П. т. 106, обр. 112; Г. И. Кацаровъ, Светилище на Зевсъ и Хера при Копиловци, Кюстендилско, ИБАД. т. IV, (1914), 1915, стр. 107, табл. XIX.

3. Изъ пръстьта се намѣриха доста дребни части отъ римска керамика, между които една часть отъ малъкъ разлатъ сѫдъ, на който върху дъното отвѫтре сѫ дадени релиефно три голи жени, вѣроятно Грациитѣ, залавящи се за раменетѣ, стѫпили върху жертвеникъ (обр. 30).

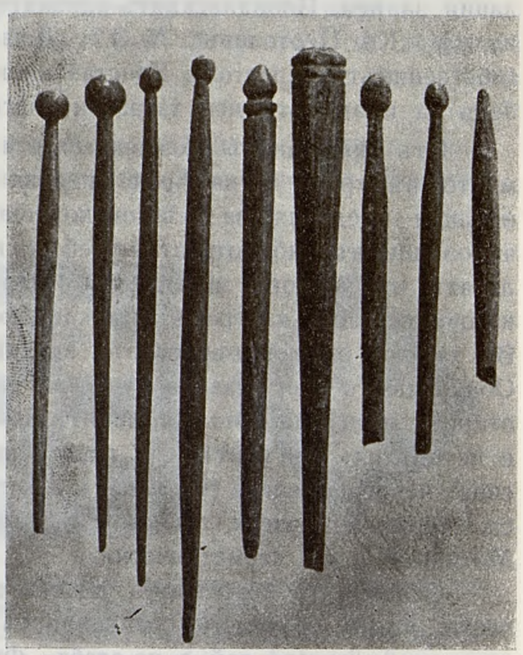

Обр. 29. — Римски костни игли за коса
Fig. 29. — Epingles romaines en os à cheveux

Монети

Общо въ пръстьта, между развалинитѣ, се намѣри една монета отъ Антоний Пий (138—161) — Лице: ANTONINVS PIVS AVG; неговиятъ бюстъ на дѣсно. Оп. силно окислено; Æ, диам. 17 мм.

Върху пода на frigidarium'а заедно съ смалтовитѣ кубчета отъ стенната мозайка се намѣриха следнитѣ монети:

1. Лице URBS ROMA. Бюстътъ на Рома на лѣво съ качулъ (перо) на каската и съ императорска мантия. Оп.: Лъвица на лѣво, която кърми Ромулъ и Ремъ, като сѫщевременно ги гледа; надъ нея две звезди, а отдолу следнитѣ монетни знаци: SMHЄ; Æ, диам. 18 мм.[1])

2. Делматисъ (337).

Лице: FL IVL DELMATIVS NOB C. Неговиятъ бюстъ на дѣсно, съ венецъ на главата, драпиранъ. Оп.: GLORIA EXERCITVS. Два прави войника, които се гледатъ единъ друъ, държащи всѣки по едно копие и подпиращи се на щитоветѣ си; между тѣхъ едно военно знаме. Подъ тѣхъ следнитѣ монетни знаци: SMKЄ; Æ, диам. 15 мм.[2])

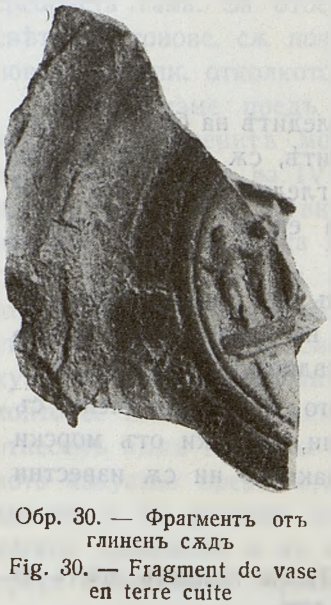

Обр. 30. — Фрагментъ отъ глиненъ сѫдъ
Fig. 30. — Fragment de vase en terre cuite

3. Константинъ II (337—340).

Лице: CONSTANTINVS IVN NOB C. Неговиятъ бюстъ на дѣсно, съ вѣнецъ на главата, драпиранъ. Оп.: PROVIDENTIAE CAESS. Крепостна врата съ две кули, между които една звезда. Подъ вратата следнитѣ монетни знаци: SMNΓ.[3])

4. Намѣри се още една отъ този типъ, но понеже бѣ силно окислена, въпрѣки старанието ми да я очиста, не можа да се очисти и прочете.

Върху пода на помѣщение 4 се намѣри една отъ Константинъ Велики (323—337). Лице: IMP C CONSTANTINVS PF AVG. Неговата глава на дѣсно съ венецъ. Оп.: IOVI CONSERVATORI AVGG. Юпитеръ, правъ, голъ, на дѣсно, съ мантия върху лѣвото рамо; въ дѣсната си рѫка държи кълбо, върху което се намира

---

[1]) H. Cohen, Description historique des monnaies frappés sous l'Impire romain, 1888, t. VII, p. 330, 15.
[2]) Ц. с., t. VII, p. 361—362, 8.
[3]) Ц. с., t. VII, p. 384, 164.

Виктория, а въ лѣвата — скиптъръ; долу въ дѣсно отъ него, орелъ, който въ човката си държи вѣнецъ. Подъ Юпитеръ следнитѣ монетни знаци: TSЄ; Æ, диам. 25 мм.

Надписи

Между развалинитѣ, при събарянето на съвременнитѣ постройки, които се издигаха върху банскитѣ останки, се намѣриха:

1. Часть отъ мраморенъ надписъ: дълж. 0·41 м., шир. 0·18 м., деб. 0·2 м. и височина на буквитѣ отъ 0·02 до 0·03 м. Трудно е да се установи дали той произлиза отъ античнитѣ сгради, които нѣкога сѫ се издигали на това мѣсто, напр. отъ банята и други или е донесенъ отъ друга градска часть и употрѣбенъ като строителенъ материалъ въ по-кьснитѣ съвременни здания. Надписътъ е доста изтритъ, а отъ друга страна, както се вижда, вѣроятно, той е часть отъ по-голѣмъ такъвъ. Въ края на третия редъ имаме листъ отъ финикова палма. Отъ надписа личатъ:

A/ ΔINOVC------

O---XPICAITON-----

CЄPAΠICOI-----

2. На другъ архитектуренъ фрагментъ, намѣренъ между развалинитѣ, бѣха запазени следнитѣ букви отъ надписъ:

-----ΔP-----

3. На трети мраморенъ архитектуренъ фрагментъ, върху вглѫбнатата му повърхность видѣхъ, дадена самостоятелна, буквата: M

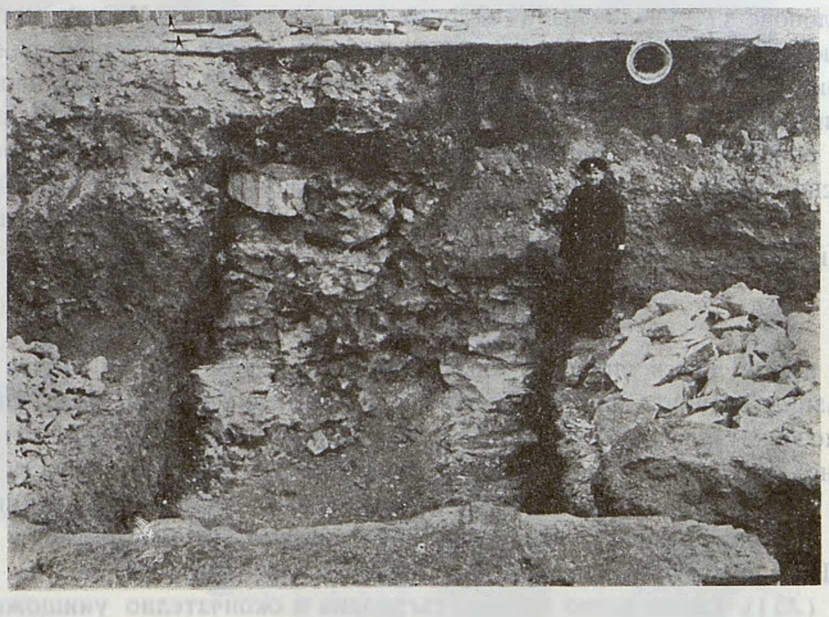

Обр. 31. — Следитѣ на втората крепостна стена североизточно отъ банята
Fig. 31. — Les vestiges de la seconde muraille au nord-est du bain romain

8. Следитѣ отъ втората крепостна стена

Следитѣ на втората крепостна стена, която е минавала презъ тия на банята, отбелязахъ по-рано, защото действително при тогавашното положение на разкопкитѣ тѣ се откриха главно върху банята и западно отъ нея.[1]) (Гл. плана). Сега, обаче, когато се стигна на по-голѣма дълбочина, стената се разкри и източно и непосрѣдствено до банята (обр. 31). Основитѣ ѝ въ тази часть се намираха на 4·5 м. дълбочина отъ сегашното ниво. Дебелината ѝ тукъ е точно 3 м., докато западно отъ банята е 2·5 м. Може би тази разлика въ дебелината ще трѣбва да обяснимъ съ близостьта ѝ до Сахатъ-тепе, кждето естественитѣ му скални склонове сж увеличавали недостжпностьта до нея. Между материалитѣ въ новооткритата ѝ часть имаме, както въ първата, много мраморни архитектурни части въ римски стилъ, произлизащи отъ антични сгради. Тѣ сж колони, касети, седалища и корнизи, между които най-интересниятъ е този представенъ на обр. 32.

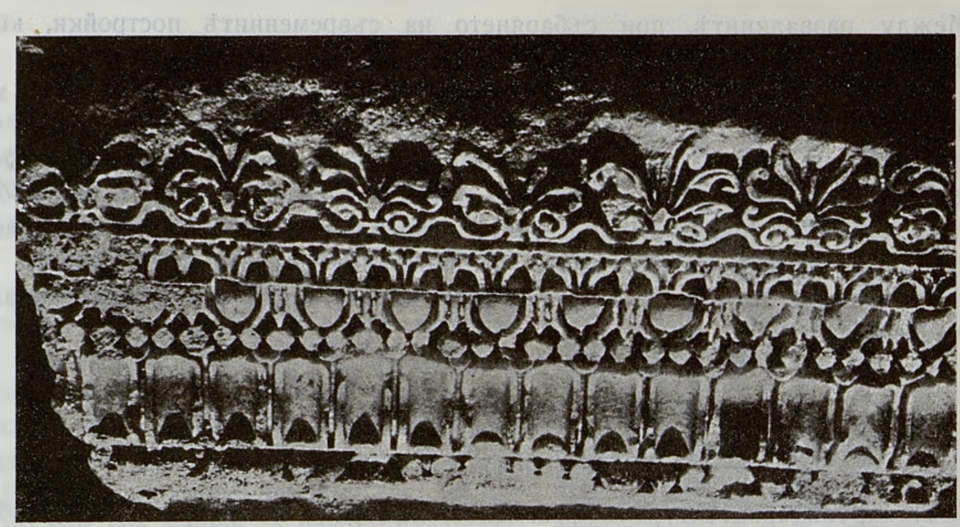
Обр. 32. — Часть отъ римски корнизъ, произлизащъ отъ Пловдивъ
Fig. 32. — Partie d'une corniche romaine, provenant de Plovdiv

Отъ описанието на банята, положението и материалитѣ на крепостната стена е ясно, че тя е била построена следъ като банята е престанала да сжществува, т. е. най-рано къмъ срѣдата на IV в. Може би тя е единъ по-късенъ вариантъ въобще на втората крепостна стена.

9. Датиране

Като имаме предъ видъ: 1) чисто римскиятъ характеръ на банята — ориентиране, разпредѣленията на помѣщенията и предназначенията имъ, хипокауста, стила на мозайката, намѣренитѣ предмети и архитектурнитѣ части; 2) че Тракия, респективно Пловдивъ, става римска провинция въ 46 г. следъ Христа: 3) историческитѣ сведения на Лукиянъ[2]) за блѣсъка и величието на Пловдивъ презъ време на „Римския миръ“, трѣбва да предполагаме, че банята води началото си отъ II в., била е разрушена за първи пжть презъ време на готското нападение (251), следъ което наново съградена и окончателно унищожена презъ първата половина на IV в.

---

[1]) Д. Цончевъ, Приноси къмъ стара история на Пловдивъ, кн. I, 141—142, обр. 154.

[2]) Δραπέται, 25.

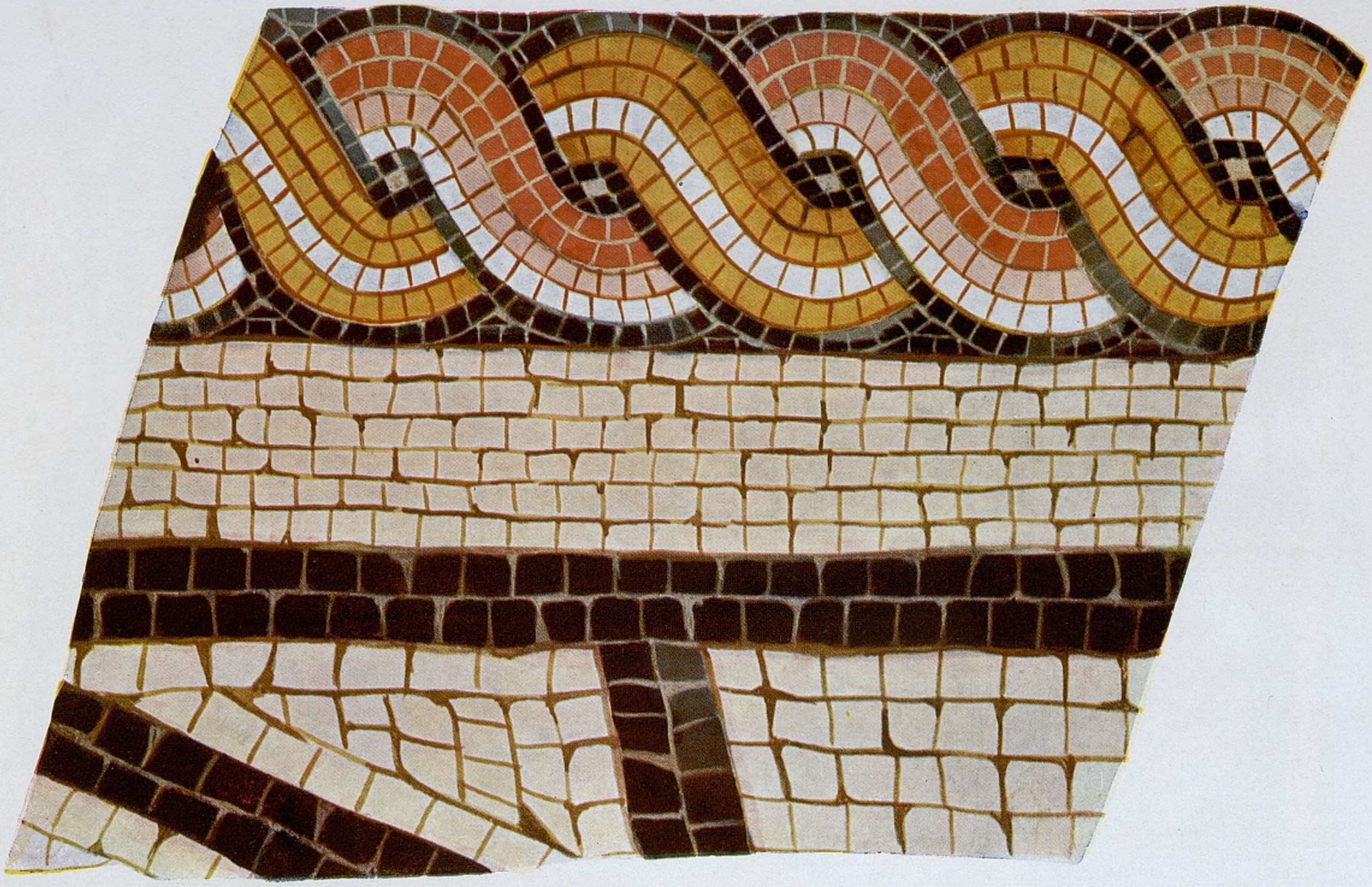

Цвѣтна подова мозайка отъ помѣщение 9 на втората римска баня
Mosaïque de plancher multicolore de la salle 9 du second bain romain

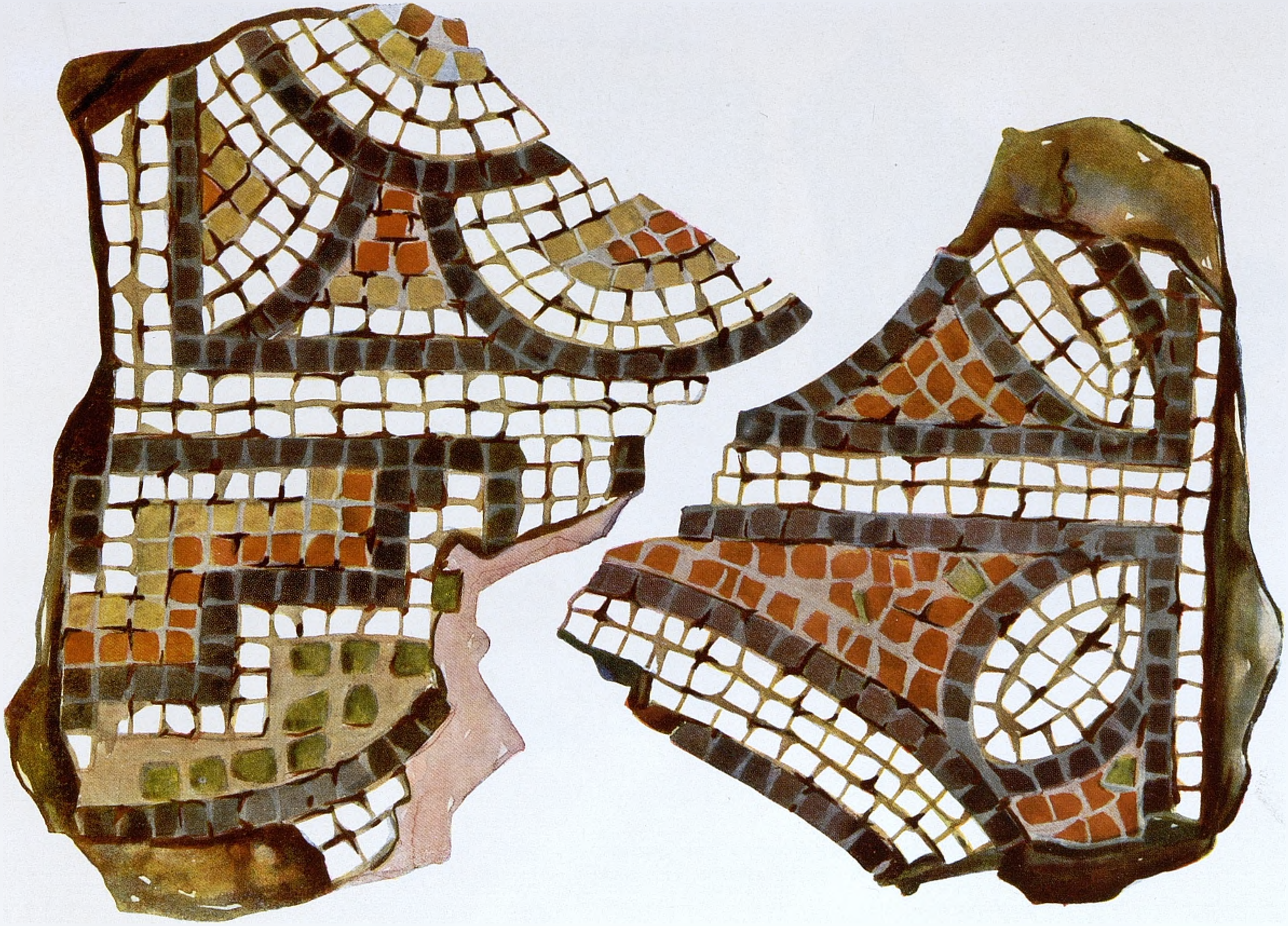

Цвѣтна подова мозайка, произлизаща отъ източната градска часть
Mosaïque de plancher, provenant du quartier oriental de la ville

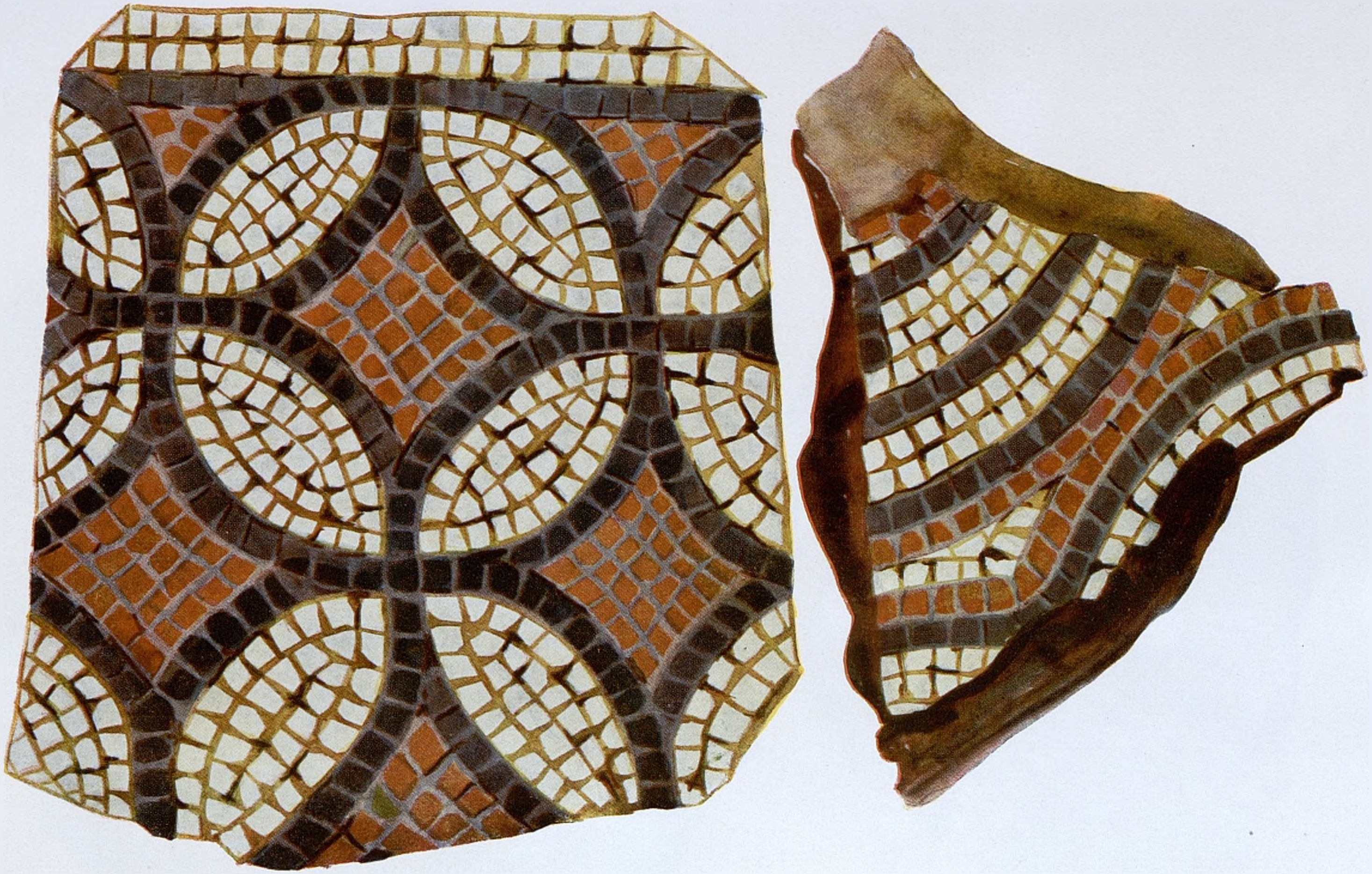

Цвѣтна подова мозайка, произлизаща отъ източната градска часть
Mosaïque de plancher, provenant du quartier oriental de la ville

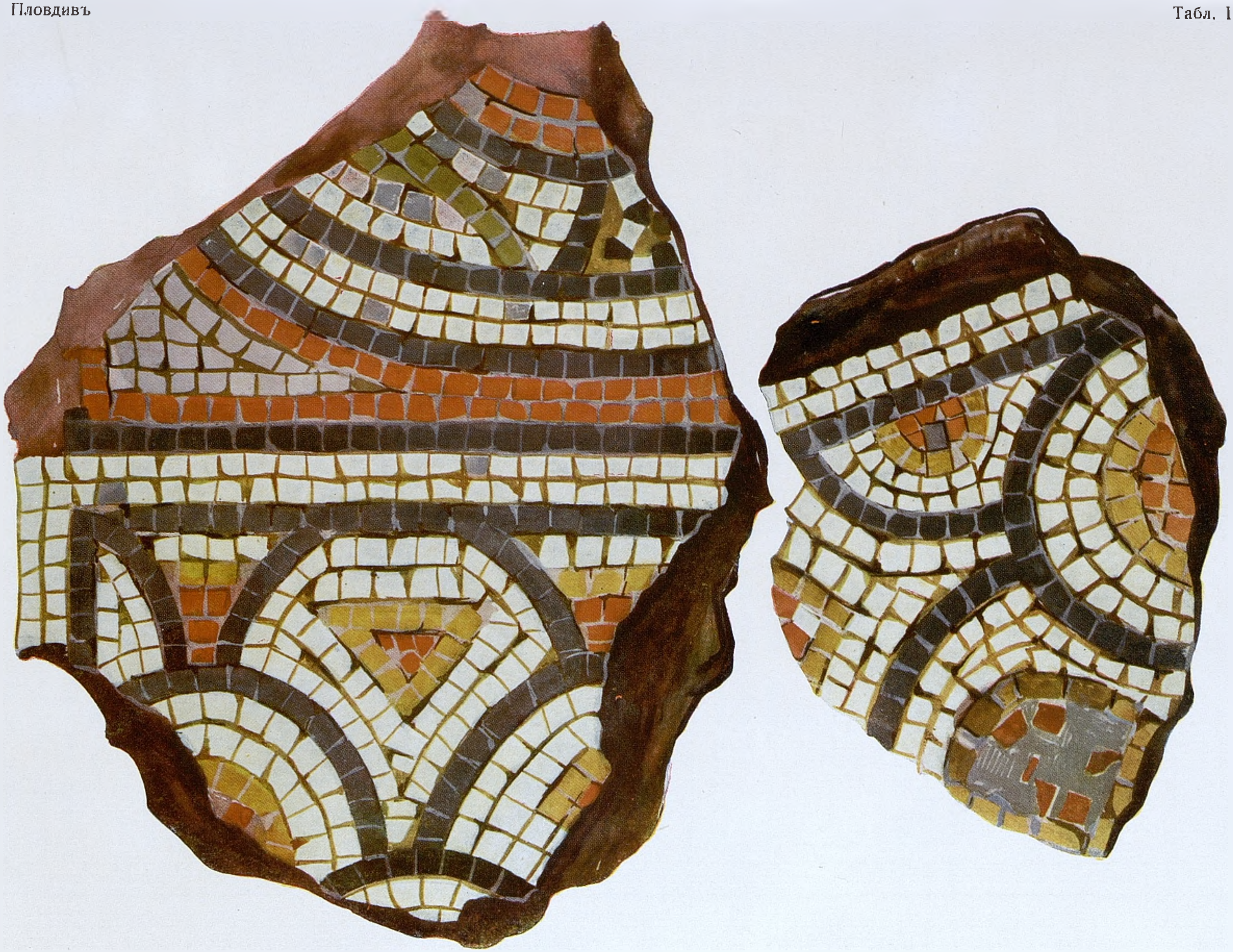

Цвѣтна подова мозайка, произлизаща отъ източната градска часть
Mosaïque de plancher, provenant du quartier oriental de la ville

Résumé

Bain romain nouvellement découvert à Philippopolis

Pendant le mois d'octobre en 1938 on a découvert les fondations d'un bain romain au centre de la ville, à l'angle des rues „Kniaze Alexandre“ et „Patriarche Evthymi“. Les fouilles continuèrent jusqu'au mois de mai 1939. Les vestiges démontrèrent que ce bain avait été détruit et puis reconstruit.

Matériaux et construction

Les vestiges des deux bains ont été faits en pierres brutes — syénite et gneiss des collines de Plovdiv et des Rhodopes. L'épaisseur des murs extérieurs mesure 1·4 m., et celle de l'intérieur — 0·95 m. On en rencontre aussi à 0·7 m. En second lieu viennent les briques. Leurs dimensions sont: 32/18/4, 35/18/4, 35/35/4, 37/35/4, 43/50/5, 45/53/7, 46/65/7, 57/75/7 cm. Elles ont servi à bâtir: les entrées, les colonnes, les couches d'isolation des bassins, les canaux, les marches des escaliers, les pilastres du vestibule, l'hypocauste, les chaînes à quatre rangées de briques, qui coupent en entier les murs etc. Les couches de mortier entre les briques sont de la même épaisseur ou moindre.

En troisième lieu viennent le marbre et la serpentine. Les murs intérieurs des sables, ainsi qu'une partie du sol, sont revêtus de marbre. Certains planchers sont couverts de dalles de serpentine. Il est évident que ce sont des reconstructions postérieures. Tous ces matériaux ont été liés par le mortier rouge, composé de sable fin, de chaux et de menus éclats de briques et de tuiles.

Plan

Le plan du bain démontre qu'il a été découvert presqu'à moitié. (Voir le plan I). L'autre partie demeure sous les bâtiments voisins. La partie découverte a environ 40 m. de longueur, 30 m. de largeur et 700 mètres carrés (fig. 1 et 2). Il est orienté du sud-est au nord-ouest. Les fondations des deux bâtiments restent à une profondeur de 4—4·5 mètres du niveau actuel. Le plan du premier bain n'a pas coïncidé complètement avec celui du second bain. Du premier bain ont été conservés: le canal X, les seuils de marbre Z et Y et les sols en mosaïque qui demeuraient sous les salles 6 et 9 du second bain (fig. 3 et 4). Ses autres vestiges ont été utilisés en quelques endroits dans les fondations du second bain.

On a decouvert 9 salles du second bain. La prédestination des salles 1, 2 et 4 est encore incertaine. La salle carrée 3, dont le mur a une longueur de 11 mètres, a servi de vestibule. Les vestiges des pilastres dans ses quatre angles démontrent la forme voûtée de la salle (fig. 5 et 6). On suppose que les canaux, verticaux en terre cuite, conservés dans les fondations angulaires des voûtes, auraient une certaine relation avec l'hypocauste, dont les vestiges, à la suite des ruines, n'existaient plus. La salle 5 a servi de corridor d'une largeur de 2·3 mètres et la salle 6 d'apoditerium pour le frigidarium. Celui-ci représente une salle carrée divisée en deux parties: une estrade et un bassin (fig. 7, 8, 9, 10 et 11). La salle 8 dû être un bassin (fig. 12 et 13). On suppose que la salle 9 a été un apoditerium du caldarium. Elle est la seule de toutes les salles découvertes qui ait un hypocauste, L'hypocauste a eu des colonnes — tuyaux, d'une hauteur de 0·4 mètres (fig. 14. 15 et 16). Etant donné que les salles 6, 7, 8 et 9 ont une forme carrée d'une longueur de 5·8 mètres de leurs murs, on suppose qu'elles ont été voûtées.

Mosaïque

On a découvert sous les ruines les vestiges de deux sortes de mosaïque: mosaïque du plancher et mosaïque murale. La mosaïqne du plancher est faite d'après opus vermiculatum et opus tessalatum; et, en suivant les planchers des deux bains, nous avons deux mosaïques: inférieure et supérieure. A part quelques exceptions insignifiantes, la mosaïque du plancher est bicolore: de couleur blanche et noire, représentée par des matériaux naturels — marbre et gneiss. La couleur fondamentale de la mosaïque inférieure est le blanc, tandis que les figures sont représentées par la couleur noire. Une pareille mosaïque bicolore caractérise l'époque Antoninienne du développement de l'art mosaïque romain. Les motifs sous la salle 9 sont géométriques, tandis queceux au-dessous de la salle 6 représentent des animaux (fig. 17, 18 et 19). Cette dernière mosaïque n'est qu'une partie d'une scène marine, dont on a conservé un taureau marin, un centaure marin, ainsi que les queues probablement de deux dauphins. Une partie du visage et les muscles de la main droite du centaure sont représentés en rouge.

La couleur fondamentale de la mosaïque du plancher supérieur est le noir, tandis que les figures sont représentées en blanc. (Voir le plan II). Les motifs des salles 6 et 9 sont géométriques et dans le corridor 5—peltae (fig. 20, 21, 25, 26, 27 et 28). Dans la partie nord-ouest de la salle 9, restée sous les nouveaux bâtiments, on a découvert un fragment d'entrelacé, représenté par quatre couleurs: blanc, noir, rouge et jaune. (Planche I). Les deux mosaïques du plancher remontent au II-e et III-e siècles.

Sur le plancher du frigidarium (7) on a trouvé des milliers de petites pierres de smalt multicolores en forme cubique de 37 tons et nuances. Elles auront orné probablement la voûte de cette salle. A cause des ruines nous n'avons pas pu déterminer les motifs de cette mosaïque-là. Mais, étant donné que les monnaies découvertes à la même place datent de la première moitié du IV-e siècle ap. J. Chr., elle doit être d'une époque plus reculée encore — deuxième moitié du troisième siècle.

Du côté „Est“ de Plovdiv provient une autre mosaique de plancher, beaucoup plus grossière que celle du bain. Elle est de cinq couleurs: blanche (gris-clair), noire, rouge, verte et ocre.

Objets trouvés

Dans les ruines du bain on a trouvé en général les objets suivants; une fibule romaine en bronze, un piedestal en forme de patte d'aigle stylisé, des lampes romaines en terre cuite, des coquilles d'Ostrea edulis, des épingles en os pour les cheveux, des vestiges de vases romains en terre cuite et des monnaies romaines: Antoninus Pius (138—161), Urbs Roma, Delmatius (337), Constantinus I (323—337), Constantinus II (337—340), ainsi que quelques vestiges d'inscriptions (fig. 29, 30).

Vestiges de la seconde muraille

Une fois le bain complètement détruit, on a dû élever, à travers les décombres, la seconde muraille de la ville, déjà citée dans mon ouvrage — Contribution à l'histoire antique de Philippopolis, 1938, p. 141, fig. 154. Elle était maintenant découverte au nord-ouest du bain (fig. 31, Voir le plan). On y a trouvé une grande quantité de fragments de construction en style romain; le plus intéressant en est la corniche représentée à la fig. 32.

Date du bain

Etant donné: 1. La distribution et la construction du bain, la prédestination des diverses salles, la mosaïque et les objets trouvés; 2. Que la Thrace est devenue une province romaine en 46 après J. Chr., nous pouvons supposer avec une certaine probabilité que le premier bain date du II-e siècle aprés J. Chr. Il aura été détruit vers 251, lors du premier incendie de Philippopolis par les Goths, puis reconstruit, enfin complètement ruiné pendant la première moitié du IV-e siècle. Quant à la muraille, elle n'a pu être élevée que dans la seconde moitié du IV-e siècle après J. Chr., peuts être même plus tard.

Dim. Tsontchev

Монета на градъ Филипополъ съ изображение на единъ отъ хълмоветѣ му

отъ ТОДОРЪ Д. ГЕРАСИМОВЪ

Въ богатия репертоаръ отъ изображения на официалнитѣ римски богове и на нѣкои домашни божества върху монетитѣ на градоветѣ въ Мизия и Тракия се вмъкватъ отъ срѣдата на II вѣкъ сл. Хр. и нови сюжети, свързани съ далечното минало или настоящето положение на тия градове въ провинцията.[1] Това сѫ изображения изъ предания за основаване на селището, копия отъ прочути въ древностьта статуи, които сѫ украсявали общественитѣ площади на града,[2] нѣкои отъ монументалнитѣ му постройки[3]), дори изгледи отъ части или цѣла панорама на тия градове.[4] Всичкитѣ тѣзи изображения иматъ голѣмо значение, понеже тѣ ни даватъ нѣкои сведения отъ антикварна стойность за миналото на градоветѣ, за повечето отъ които липсватъ писмени или археологически сведения.

Градскиятъ съветъ на Филипополъ е възложилъ на нѣколко пѫти на гравьорътъ на монетни печати да представи изгледи на хълмоветѣ при Филипополъ, които отъ старо време сѫ били характеренъ белегъ и декоръ на града. Веднажъ върху една монета на Антонинъ Пий е даденъ общиятъ изгледъ на тритѣ хълма, върху които е билъ разположенъ античниятъ Филипополъ, отъ дето е получилъ и името Trimontium).[5]

---

[1] Тая практика е широко разпространена въ монетитѣ на градоветѣ на гръцкия истокъ. Презъ императорската епоха въ гръцкитѣ градове изниква особенъ стремежъ, дължащъ се на мѣстенъ патриотизмъ, да възпроизвеждатъ върху монетитѣ си серии отъ изображения на паметници и сгради, намиращи се въ тѣхъ. Ср. K. Regling, Die Münze als Kunstwerk. 1924, 118 сл.

[2] Копия отъ статуята на Праксителя Аполонъ Гущероубиецъ сѫ възпроизведени въ монети на Никополъ на Росица, ср. B. Pick, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien I 1898, табл. XIV 34 и 35 и въ монети на гр. Пловдивъ, вж. у Мушмовъ. Античнитѣ монети на Пловдивъ, табл. IV 121. Нѣколко статуарни групи сѫ възпроизведени сѫщо и въ монети на Пауталия, ср. L. Ruzicka, Die Münzen von Pautalia, табл. II, 11; III 10, 22, 23; IV 1, 2, 24 и пр.; Т. Герасимовъ, ИАИ VIII, 1934, 488.

[3] Въ монетитѣ на Никополъ на Росица намираме изгледи на две голѣми двуетажни сгради, ср. Pick, цит. съч., табл. III 20 и 23. Градъ Адрианополъ сѫщо тъй е ознаменувалъ върху монетитѣ си една отъ общественитѣ си постройки, богато украсена съ статуи, ср. Б. Пикъ Монетни изображения отъ римската епоха въ България, табл. I 17.

[4] Особено забележително е изображението на единъ медалионъ на гр. Бизия, дето е представенъ изгледъ на цѣлия градъ, гледанъ отъ птичи полетъ, ср. Löbbecke, Zeitschrift f. Numismatik XXI, табл. VIII 9; Герасимовъ, ИАИ VIII, 168, обр. 111. Подобенъ изгледъ на града е представенъ и въ монети на гр. Маркианополъ, ср. Pick, Die ant. Münzen I, табл. III 17.

[5] F. Imhoof-Blumer, Fluss und Meergötter auf griechischen und römischen Münzen 1922, № 180, табл. VI 8; Пикъ, Монетнитѣ изображения, табл. I 1.

Въ други монети сѫ дадени изгледи на отдѣлнитѣ хълмове при тоя градъ заедно съ статуитѣ и храмоветѣ по тѣхъ.[1])

Особено важно е едно изображение върху монета на Каракала съ изгледа на единъ отъ тия хълмове, понеже поради изобразенитѣ върху него сгради и статуарни образи позволява да се отъждестви той съ единъ отъ седемтѣ хълмове и едновременно съ това да се установятъ въ общи черти нѣкои страни отъ топографията на античния Филипополъ. Тая важна монета ние обнародвахме по единъ не добре запазенъ екземпляръ отъ сбирката Северяну въ Букурещъ,[2]) върху който отъ изображението много интересни подробности не личеха.

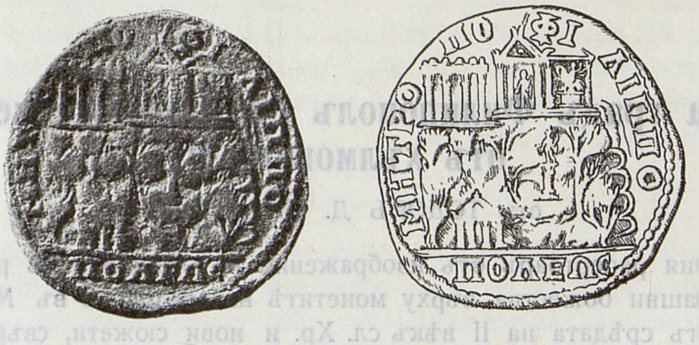

Обр. 1. — Монета на Каракала (увеличена)
Fig. 1. — Monnaie de Caracalla (agrandie)

Неотдавна въ нумизматичната сбирка при Народния музей въ София постѫпи единъ вторъ екземпляръ съ много добре запазено изображение на въпросния хълмъ, който ние описваме въ следващитѣ редове:

Лице: ANTΩNINOC | AYTOK MAYPH. Бюстъ на Каракала съ лавровъ вѣнецъ, ризница, крѫгълъ щитъ и копие, на лѣво.

Опако: MHTPO | ΠO | ΦI | ΛIΠΠO въ отрѣза ΠOΛEΩC. Хълмъ съ продълговато очертание, обрасналъ съ гора. Върху равнището му въ дѣсно храмъ съ трижгъленъ фронтонъ, украсенъ съ щитъ и копие и четири колони на лицевата страна. Въ срѣдата между колонитѣ — статуя на Аполонъ, голъ, държащъ въ лѣвата рѫка лѫкъ, а въ дѣсната — патера. Предъ дългата страна на храма — статуя на конникъ върху подставка. Въ лѣво, срещу храма, на по-низко равнище друга сграда съ плосъкъ покривъ и четири колони на лицето. Въ подножието на хълма, въ лѣво — лице на малъкъ храмъ съ трижгъленъ фронтонъ и четири колони. По срѣдата на склона на хълма върху скала — една колона съ капителъ и база, и върху нея статуя на Аполонъ, голъ, държащъ патера и лѫкъ. При дѣсното бедро на възвишението — една аркада съ четири свода.

Бронзъ, 29 мм.

Обр. 1. Народенъ музей София, инв. № 8795.

За опакото на тази монета е употрѣбенъ сѫщиятъ печатъ, отъ който е произлѣзло това на монетата отъ сбирката Северяну.[3])

Хълмътъ е представенъ шаблонно като една овална издигнатина съ плоско отсѣчено равнище. Леса, който е покривалъ тоя хълмъ, гравьорътъ е означилъ условно чрезъ два реда, единъ надъ другъ разположени дървета, между които посрѣдствомъ обли издатини, той е представилъ и скали.

---

[1]) Герасимовъ ГПБМ, 1931—34, 124 сл.

[2]) Герасимовъ, ц. с. 125 сл.

[3]) Лицевата страна на екземпляра Северяну е отпечатена съ другъ печатъ. Върху него бюстътъ на императора е безъ копие и щитъ и е обърнатъ на дѣсно. ср. Герасимовъ, ГПБМ, 1931—34, 125, 9.

Отъ тритѣ постройки по равнището и въ подножието на хълма съ най-голѣми размѣри е храмътъ съ статуята на Аполона, който ще да е билъ въ действителность обширна постройка; той е представенъ въ три-четвърти изгледъ. На лицето му има четири колони надъ които стои триѫгъленъ фронтонъ съ акротери. Въ срѣдата триѫгълното поле е украсено съ щитъ и копие.[1]) Колонитѣ сѫ съ профилирани бази и коринтски капители — тѣхъ гравьорътъ е предалъ чрезъ установения шаблонъ за такива дребни изображения, посрѣдствомъ три прѫчици, двѣтѣ крайни наклонени на страни. Цѣлата постройка лежи върху основа отъ две стѫпала. Колонитѣ или полу-колонитѣ на дългата страна гравьорътъ не е представилъ, за да има праздно мѣсто, кѫдето да помѣсти изображението на една конна статуя върху база; той е означилъ само последната колона, за да очертае силуета на храма. Керамидитѣ както и гърба на покрива не сѫ означени, понеже на тѣхното мѣсто сѫ помѣстени две букви. Изгледъ на този храмъ съ оригиналната статуя на Аполонъ, държащъ лѫкъ, опрѣнъ на лѣвата рѫка, намираме представени нѣколко пѫти върху монети и медалиони (обр. 2) на Филиполъ.[2]) Особено често е представенъ храмътъ въ медалионитѣ сѣчени при императора Елагабалъ, когато градътъ получилъ отъ този императоръ неокорска титла и храмътъ по тоя случай е сталалъ срѣдище, кѫдето е извършванъ култъ на императора. Въ монетитѣ и медалионитѣ на Филиполъ, сѣчени при Елагабалъ,

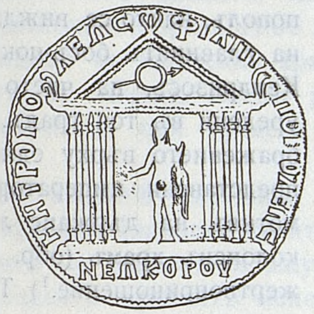

Обр. 2. — Медалионъ на Елагабалъ
Fig. 2. — Médaillon d'Elagabale

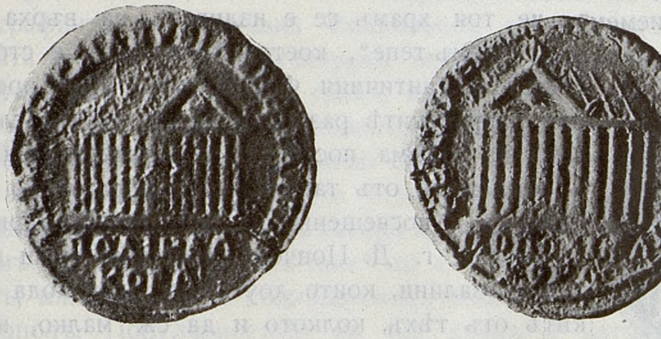

Обр. 3. — Медалиони на Елагабалъ
Fig. 3. — Médaillons d'Elagabale

---

[1]) Че фронтонитѣ на храмоветѣ сѫ били действително украсявани съ релиефни изображения на крѫгълъ щитъ и задъ него напрѣчно поставено копие, ни свидетелствуватъ нѣколкото каменни фронтони намѣрени въ развалинитѣ на Никополъ на Росица; Единъ фронтонъ отъ малъкъ храмъ съ сѫщитѣ украси се е намиралъ при с. Яларе. Рисунка отъ него дава Каницъ, ср. Donau-Bulgarien und der Balkan, 1882, 4 и табл. VI.

[2]) За прѣвъ пѫть въ монетитѣ на Филипополъ този храмъ съ статуята на Аполонъ е представенъ върху монети, сѣчени при Септимий Северъ, ср. Мушмовъ, цит. съч. 284, табл. VII. Авторътъ е означилъ погрѣшно фигурата като Хермесъ.

този храмъ е представенъ отдѣлно и въ сцени на жертвоприношение. Въ медалионитѣ, кѫдето гравьорътъ е ималъ възможность да изработи по-едро изображение, храмътъ е представенъ съ осемь колони на лицевата страна (обр. 3 и 4), колкото въ действителность сѫ били, а не четири или шесть, както поради дребностьта на монетнитѣ образи гравьоритѣ сѫ принудени да представятъ. Този храмъ, така много популяризиранъ въ монетнитѣ изображения на Филипополъ, както се вижда отъ оригиналната статуя на Аполонъ, е билъ посветенъ на главниятъ богъ-покровитель на Филипополъ — Аполонъ Кендризосъ, на чието име нарѣкли и атлетическитѣ игри, уредени въ тоя градъ. Важно доказателство за това, е изображението върху единъ медалионъ на Елагабалъ, дето сѫ представени императорътъ и Аполонъ съ сѫщия оригиналенъ мотивъ на държане лѫка на рамо, държащи сѫщия осмоколоненъ храмъ (обр. 5), представенъ отдѣлно и въ сцена жертвоприношение.1) Тукъ императорътъ е характеризиранъ като покровитель на храма на Аполонъ Кендризосъ. Градскиятъ съветъ на Филипополъ, понеже не е ималъ срѣдства да издигне отдѣленъ храмъ на Елагабалъ и съ това да се отплати за дадената почетна неокорска титла на града, е поставилъ, както това е било практикувано и другаде,2) статуята му въ главния храмъ на Аполонъ Кендризийски и по тоя начинъ императорътъ сталалъ приживѣ σύνναος θεός.

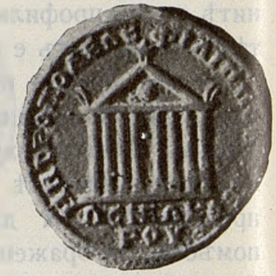

Обр. 4. — Медалионъ на Елагабалъ
Fig. 4. — Médaillon d'Elagabale

Върху кой отъ седемтѣ хълма при Филипополъ се е намиралъ този храмъ на Аполонъ Кендризосъ? Имаме нѣкои археологически данни, които ни даватъ основание да приемемъ, че тоя храмъ се е издигалъ на върха на днешното „Джендемъ-тепе“, което възвишение е стояло вънъ отъ обсега на античния Филипополъ. Тукъ презъ 1900 год. при направенитѣ разкопки били открити следи отъ зидоветѣ на голѣма постройка и множество оброчни плочки и откѫслеци отъ такива, съ изображения на тракийския конникъ и посвещения на Аполонъ Кендризосъ.3) Презъ 1936 год. г. Д. Цончевъ предприе нови проучвания на тия развалини, които доуясниха произхода имъ и находкитѣ отъ тѣхъ, колкото и да сѫ малко, ни потвърждаватъ предположението, че тукъ се е намиралъ въпросниятъ храмъ.4)

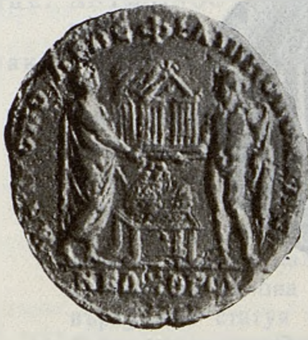

Обр. 5. — Медалионъ на Елагабалъ
Fig. 5. — Médaillon d'Elagabale

Античниятъ Аполоновъ храмъ е билъ системно разрушенъ презъ IV вѣкъ, когато възтържествува християнството. Светилищата и статуитѣ на боговетѣ изъ страната

---

1) Върху единъ неизданенъ медалионъ на Елагабалъ отъ сбирката въ гр. Киевъ.

2) Pick, Jahreshefte des österr. archäolog. Institutes VII 1904, 22, 29 и 38; Герасимовъ, ГПБМ 1931—1934, 128. Въ единъ медалионъ на Елагабалъ е представена богиняга на гр. Филипополъ държаща въ протегнатата дѣсна рѫка храма на Аполонъ Кендризосъ. Съ това изображение градската управа е ознаменувала акта на получаване неокорска титла и посвещаване сѫщия храмъ на Елагабалъ, вж. Мушмовъ, ц. с., табл. XI, 462.

3) В. Добруски, Мсб., кн. XVIII, 1901, 806 сл.; Kazarov, Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, 1938, 139, 781—795.

4) Д. Цончевъ, Приноси къмъ старата история на Пловдивъ 1938, 22 сл.

сѫ били унищожени съ ярость. Разкопкитѣ на такива светилища даватъ ясна представа за това разрушение.[1])

На мѣстото на езическия храмъ е била изградена християнска църква, като за нейния строежъ използували материалитѣ отъ старата постройка. При разкопкитѣ на Д. Цончевъ се намѣриха въ още запазенитѣ основи на християнската църква нѣколко голѣми профилирани блокове отъ сиенитъ, които произхождатъ отъ цокъла на Аполоновия храмъ.[2]) При разкопкитѣ презъ 1900 год. вѣроятно сѫ били разкрити повече отломъци отъ градежа на езическия храмъ, но за тѣхъ не е споменато въ съвсемъ кѫсия отчетъ на Такела. Следъ разкопкитѣ тия материали сѫ били разнесени и употребени при градене на кѫщи изъ града.

Малкото откѫслеци, намѣрени изъ насипа при вторитѣ разкопки, ни свидетелствуватъ, че колонитѣ сѫ били увѣнчани съ красиви корински капители отъ бѣлъ мраморъ. отдѣлнитѣ акантови листа на които сѫ изработени ажурно и много тънко. Тия откѫслеци отъ капители потвърждаватъ дребнитѣ монетни изображения на коринтски капители. Сѫщо тъй се изровиха изъ насипа на развалинитѣ откѫслеци отъ глинени антефикси, украсени съ релиефни палмети; тѣзи антефикси, както и много римски плоски и заоблени голѣми керамиди, произхождатъ отъ покрива на античния храмъ.

Нашето отъждествяване на изобразениятъ върху монетата хълмъ съ „Джендемъ-тепе“, се потвърждава още и отъ следната подробность върху самото монетно изображение — аркадата по склона на хълма въ дѣсно, която представя часть отъ водопровода на Филипополъ, който е минавалъ по западния склонъ на „Джендемъ-тепе“ и се е отправялъ къмъ „Бунарджика“.[3])

Топографията на античния Филипополъ ни е много малко позната. При наличностьта на малкото архитектурни останки, откривани случайно при разни строежи тукъ-тамъ изъ сегашния градъ, ние не сме въ състояние да установимъ не само плана на стария Филипополъ, но и да посочимъ какви и кѫде сѫ били неговитѣ тогавашни обществени сгради и храмове.[4])

Ето защо следъ направеното отъждествяване, изображението на нашата монета добива значение на важенъ изворъ за античната топография на Филипополъ.[5]) Сега знаемъ, че на „Джендемъ-тепе“ се е намиралъ главния храмъ на Аполонъ Кендризосъ, кѫдето е билъ съсрѣдоточенъ религиозниятъ животъ на гражданитѣ на Филипополъ. Популярностьта на тоя храмъ е изтъкната въ множеството изображения върху монетитѣ и медалионитѣ на града. Останалитѣ сгради и паметници ние ще разгледаме по-долу.

Преди да се занимаемъ съ втората сграда върху равнището на хълма, разположена въ лѣво срещу Аполоновия храмъ, ние ще трѣбва да кажемъ нѣколко думи за статуята на Аполонъ Кендризосъ, стояла въ храма и тая на конника, изобразена отъ гравьора до дългата страна на храма.

---

[1]) Й. Ивановъ, Кюстендилскиятъ Хисарлъкъ и неговитѣ старини, ИАД, VII 1919—20, 77 сл.

[2]) Цончевъ, ц. с. 27.

[3]) Цончевъ, ц. с., 81, обр. 88 и стр. 89 сл.

[4]) Благодарение проучванията на г. Д. Цончевъ, по-добре сѫ известни крепостнитѣ стени на града и неговия водопроводъ, ср. цит. съч., 32 сл.

[5]) Че монетнитѣ образи изобразяватъ действително сѫществували въ древностьта постройки въ съответния градъ, потвърждение ни даватъ разкопкитѣ на проф. И. Ивановъ на „Хисарлъка“ до гр. Кюстендилъ, при които намѣренитѣ останки на сгради въ подножието и върху равнището на хълма съответстватъ на изобразенитѣ храмове и други сгради върху хълма, чийто изгледъ е представенъ върху античнитѣ пауталийски монети, ср. И. Ивановъ, ИАД VII, 1919—20, 77 сл.; Pick, Die Münzen von Pautalia, 40, табл. IX, 17.

Статуята на Аполонъ Кендризосъ е възпроизведена върху монетитѣ и медалионитѣ на Филипополъ нѣколко пѫти, било между колонитѣ на храмъ (лицевата му страна) (обр. 2), било отдѣлно въ едра рисунка (обр. 6) или въ група съ императора (обр. 5). Статуарниятъ образъ на Аполонъ се отличава отъ множеството други изображения на тоя богъ върху монетитѣ на Филипополъ, повечето отъ които представятъ много разпространения образъ на Аполонъ съ патера и лаврово клонче[1]) или лѫкъ.[2]) Аполонъ Кендризосъ е представенъ стоящъ правъ на дѣсниятъ си кракъ, лѣвиятъ облегченъ е поставенъ малко въ страни, въ дѣсната рѫка, протегната напредъ, държи патера, а съ лѣвата, върху която отъ рамото надолу се спуща мантията му, крепи „опрѣнъ на рамо“ лѫкъ. Отъ двѣтѣ страни на лицето му се спуща по една дълга кѫдрица коса. Тоя мотивъ на държане лѫка у нашата статуя е оригиналенъ; него не намираме нито въ останалитѣ монетни изображения, нито пъкъ въ стигналитѣ до насъ мраморни статуи на Аполонъ отъ римско време.

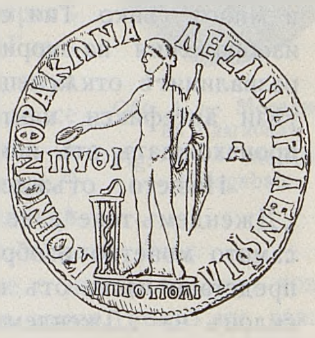
ΚΟΙΝΟΝ ΘΡΑΚΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ ΕΝ ΦΙΛΙ
ΠΥΘΙ
Α
ΠΠΟΠΟΛΙ

Обр. 6. — Медалионъ на Каракала
Fig. 6. — Médaillon de Caracalla

Мотивътъ на покриване рамото и рѫката съ мантия и държане на атрибутния предметъ (лѫкъ), опрѣнъ на горната часть на рѫката, не е присѫщъ само на нашия статуаренъ образъ на Аполонъ.[3]) Него го намираме въ голѣмъ брой статуи отъ римско време, представящи Хермесъ[4]) или Херкулесъ.[5])

Скулпторътъ, на когото е било възложено да изработи статуарния образъ на Аполонъ Кендризосъ за светилището му върху хълма, е пожелалъ да направи единъ оригиналенъ типъ на Аполона; заимствувайки тоя мотивъ на държане атрибута отъ познати нему статуарни образи на Хермесъ или на Херкулесъ, той вмѣсто кадуцей, представилъ фигурата на Аполонъ по сѫщия начинъ да държи лѫкъ.

За размѣритѣ и материала, отъ който е била изработена статуята на Аполона е трудно да се каже нѣщо положително, тъй като монетнитѣ изображения не даватъ нѣкакъвъ белегъ по който да сѫдимъ за това.

Повечето отъ намѣренитѣ до сега у насъ въ развалинитѣ на храмове и светилища култови образи на божества сѫ отъ мраморъ.[6]) Не е изключено фигурата на Аполонъ Кендризосъ да е била излѣна отъ бронзъ и после позлатена, както това е било на мода въ римската императорска епоха.1)

---

[1]) Мушмовъ, ц. с., табл. II 22; IV 127, 128, 129 и т. н.

[2]) Мушмовъ, п. т.. табл. III 59; XIII 124.

[3]) Въ една статуя на Аполонъ съ китара, отъ музея Торлоня, лѣвата рѫка, съ която Аполонъ крепи инструмента, е покрита съ мантията, прехвърлена отъ рамото надолу. S. Reinach, Repertoire de la statuaire greque et romaine, II, 94, № 4.

[4]) Reinach, цит. съч. I, 366, № 1340; 367, 1515; II 159, 10; Walters, Catalogue of the Bronzes in the British Museum, 48, табл. XXIV.

[5]) Reinach, ц. съч., II 217, 5, 8, 9; 219, 3, 7.

[6]) Статуитѣ на Зевсъ и Хера отъ светилището при Копиловци, ср. Б. Филовъ, ИАД II, 1911, 260, обр. 1 и 2; Г. Кацаровъ, ИАД IV 1914, 103 сл.; статуя на Асклепий отъ храмъ въ Кюстендилъ, ср. И. Ивановъ, цит. съч., стр. 72 сл.; статуята на Деметра(?) отъ Гигенъ, ср. Б. Филовъ, ИАД I 1910, 1 сл. обр. 1.

За да свършимъ съ храма и статуарнитѣ образи въ него, изобразени върху монетата, ще трѣбва да кажемъ нѣколко думи и за конната статуя, която гравьорътъ е възпроизвелъ до дългата страна на Аполоновия храмъ (обр. 1); тя изпълва правоѫгълното пространство между крайната колона на лицевата страна на храма, линията на покрива и последната колона на дългата страна на постройката.

За да посочи, че статуята се намира вѫтре въ сградата, гравьорътъ на монетния печатъ е поставилъ групата на една линия съ статуята на Аполонъ. За сѫщата цель той е съкратилъ числото на колонитѣ на дългата страна на храма. Обикновено когато трѣбва да се представятъ една или повече статуи, които се намирали въ вѫтрешностьта на храма, гравьоритѣ ги представятъ по шаблоненъ начинъ, всички между колонитѣ на лицето на храма (обр. 7).2) Поради естеството на конната група, която гравьорътъ не е могълъ да представи насреща или въ съкращение въ три-четвърти изгледъ между колонитѣ на лицевата страна на Аполоновия храмъ, последниятъ се е принудилъ да я представи между колонитѣ на дългата страна, кѫдето има повече мѣсто за нейния голѣмъ силуетъ. Гравьорътъ, който не е разполагалъ съ по-тънки уреди, не е могълъ да я представи въ по-малки размѣри въ съотношение съ величината на сградата. Ето защо нейното изображение е несъразмѣрно; тя се явява въ голѣми размѣри изпълваща цѣлото пространство на лѣвата дълга страна на храма.

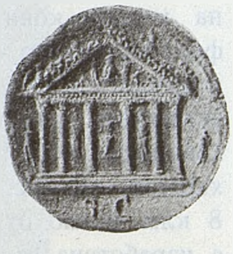

Обр. 7. — Монета на Веспасианъ
Fig. 7. — Monnaie de Vespasien

Конникътъ е представенъ въ галопъ съ вдигната нагоре рѫка. Задъ гърба му се развѣва хламида. Подставката на статуята е профилирана горе и долу. Повече подробности въ фигуритѣ на ездача и коня не се забелязватъ. Кого е представлявала тая конна група?

На първо време бихме помислили, че тукъ е изобразенъ императорътъ на конь (въ случая Каракала), който върху монети е представенъ върху галопиращъ конь. Такова изображение намираме върху единъ медалионъ на Филипополъ,3) отсѣченъ по случай посещението на Каракала въ тоя градъ, когато били уредени и атлетически игри (обр. 8). Това посещение е дало поводъ на градския съветъ да изрази своята почить къмъ императора като му издигне статуя въ храма на Аполонъ.

Горното предположение е неприемливо, понеже знаемъ отъ многобройнитѣ изображения върху монети и отъ археологически и писменни извори, че въ храмоветѣ, кѫдето се учредявалъ култъ на императора приживѣ, всѣкога се

---

1) Презъ 1939 г. при копаене основи на една частна сграда въ София се намѣри една глава отъ позлатена бронзова статуя на Аполонъ. Въ сбиркитѣ на Народния музей въ София сѫщо тъй се пазятъ откѫслеци отъ бронзови статуи въ естествена величина, върху които сѫ запазени остатъци отъ нѣкогашната позлата.

2) Pick, Aufsätze zur Numismatik und Archäologie, 1931, табл. IV 23, 26.

3) Мушмовъ, цит. съч., VIII 364.

4) Отъ единъ надписъ знаемъ, че въ Августа Траяна е билъ издигнатъ храмъ съ статуя на императора, кѫдето да се извършва божески култъ на императора приживѣ, ср. Димитровъ, ИАД, VII 1932—33, 293 сл. Пакъ отъ единъ надписъ научаваме, че въ храма на Сераписъ въ гр. Томи сѫ били издигнати статуи на императоритѣ Антонинъ Пий и на Маркъ Аврелий; ср. Cagnat, Inscr. gr. I, № 604; Я. Тодоровъ. Паганизма въ долна Мизия, 29.

поставяла статуя на императора, представенъ правъ въ военно облѣкло,[1]) или сѣдналъ на тронъ по подобие на боговетѣ.[2])

Коннитѣ статуи на римскитѣ императори[3]), както ни показватъ археологическитѣ находки, сж били издигани по общественитѣ площади и градини, кждето тѣ съ своя монументаленъ и декоративенъ изгледъ служили като украса.[4])

Галопиращиятъ конникъ съ развѣваща се хламида и вдигната ржка, съ която хвърля копие въ нашата група, е изобразявалъ хероятъ-конникъ, най-популярното отъ тракийскитѣ божества, чието име все още остава неизвестно. Тая конна група е била култовъ образъ на тракийския богъ-конникъ въ храма на Аполона. При разкопкитѣ на „Джендемъ-тепе", презъ 1900 год. въ насипа отъ развалинитѣ сж били намѣрени множество оброчни плочки съ образа и посвещения на тракийския конникъ; тѣ сж били поставяни отъ вѣрующитѣ предъ култовия образъ на бога въ храма.[5])

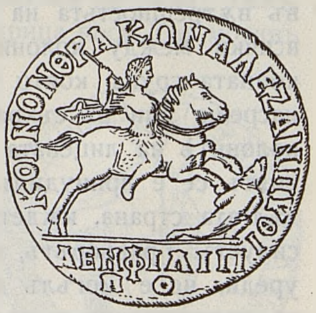

Обр. 8. — Медалионъ на Каракала
Fig. 8. — Médaillon de Caracalla

Известна представа за изгледа на култовата статуя на хероятъ-конникъ, чието очертание виждаме върху филипополската монета на Каракала, можемъ да имаме посрѣдствомъ една мраморна статуя въ по-малка отъ естествени размѣри величина на единъ хероизиранъ тракиецъ (обр. 9), намѣрена въ развалинитѣ на единъ хероонъ при с. Брѣстникъ (Караагачъ), отстояще на 8 клм. южно отъ Пловдивъ.[6]) Тази статуя безсъмнено е изработена въ нѣкое каменодѣлско ателие въ близкия Филипополъ. Хероизиранитѣ мъртавци, както ни свидетелствуватъ споменатата горе статуя и единъ отк҄жслекъ отъ друга подобна отъ с. Нова-махала (Демирджилеръ), Пловдивско (стр. 170), се изобразявали въ надгробнитѣ имъ паметници по подобие на върховния богъ-конникъ, съ когото споредъ вѣрването на тракитѣ, умрѣлитѣ се съединявали на небето.[7]) Ето защо каменодѣлецътъ е взелъ за образецъ на поржчания му паметникъ на хероизирания тракиецъ отъ с. Брѣстникъ, култовата статуя на бога-конникъ отъ храма на „Джендемъ-тепе" въ Филипополъ, популяренъ всрѣдъ околното население, като е далъ на главата на фигурата на ездача портретни черти.[8])

Че провинциалнитѣ каменодѣлски ателиета презъ римската епоха изобразявали въ оброчни и надгробни паметници много отъ известнитѣ въ Тракия по онова време култови образи на божества въ мѣстнитѣ храмове, ни доказватъ множество археологически находки. За примѣръ тукъ ще посочимъ нѣкои отъ тѣхъ. Така върху единъ оброченъ релиефъ съ неголѣми размѣри отъ Ески-Джумайско, е издѣланъ доста вѣрно изгледътъ на статуарния типъ на тракийския богъ Дерзеласъ;[1]) това изображение е съвсемъ сходно съ образа на статуята

---

[1]) Reinach, цит. съч., II 1908, 574 сл.

[2]) Reinach, п. т., II, 582 сл.

[3]) Reinach, п. т. I, 566, 2, 5; 585, 586, 5; № 2475.

[4]) Конни статуи сж били издигани на общественитѣ площади и на заслужили военачалници. Една такава статуя отъ мраморъ е намѣрена въ островъ Милосъ, ср. Reinach. La statue équestre de Milo, Rev. arch. 1902, 2, 219.

[5]) Тукъ трѣбва да отбележимъ странното обстоятелство, че докато мѣстни тракийски божества като Орфей, Аресъ, Евмолпъ, Бендида и др. сж представени върху монети, тракийскиятъ богъ-конникъ не е изобразенъ нито веднъжъ самостоятелно върху монетитѣ на античнитѣ градове въ Мизия и Тракия. Причинитѣ за това премълчаване образа на тоя върховенъ богъ на тракийското население въ монетнитѣ образи за сега не ни сж ясни.

[6]) Добруски, Мсб. XIII, 808; Seyrig, Bull. corr. Hellén. LI (1927), 202; Kazarow. Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, 1938, 94, № 475, обр. 47.

[7]) Кацаровъ, Приносъ къмъ старата история на София, 1910, 41; Kazarov, Realez. VIA (1934), 548.

[8]) Kazarow, Realenz. Suppl. Bd. III. 1145.

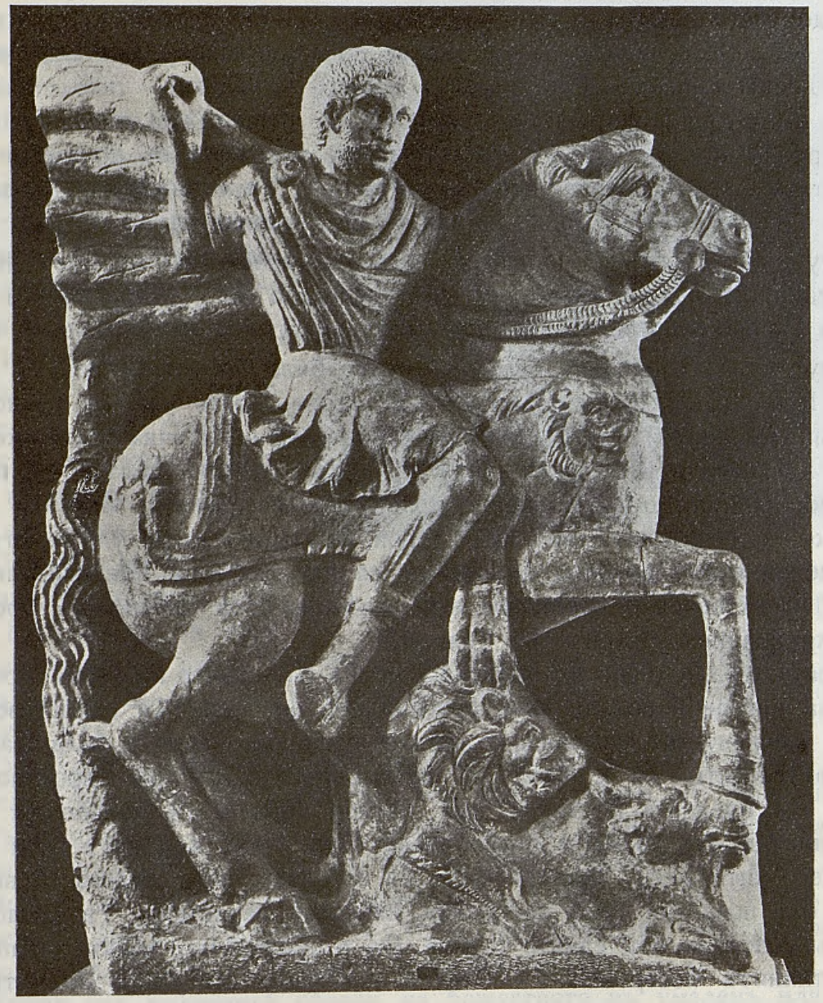

Обр. 9. — Надгробна статуя на хероизиранъ тракиецъ
Fig. 9. — Statue funéraire d'un thrace heroisé

на Дерзаласъ, възпроизведенъ върху забележително красивитѣ тетрадрахми на гр. Одесосъ отъ II вѣкъ преди Христа.[2])

Въ развалинитѣ на разкопаното отъ г. Д. Цончевъ светилище на Асклепий Земидренски[3]) при с. Баткунъ, Пазаржишко, се намѣриха голѣмъ брой оброчни плочки и статуи съ малки размѣри съ изображения на Асклепий и Хигия, които се отличаватъ отъ познатитѣ отъ паметницитѣ шаблонни образи на двѣтѣ божества. Тѣзи изображения по нѣкои особености на позитѣ и облѣклата, ни сочатъ недвусмислено, че тукъ имаме работа съ копия отъ култовата група на Асклепий и Хигия, издигала се въ това светилище. Тѣ сѫ били изработвани и разпространявани отъ нѣкоя каменодѣлска работилница уредена наблизо до светилището.

---

[1]) Добруски, Известия на Народния музей въ София I, 178, обр. 148; Kazarow, въ Realenz. XV, 227.

[2]) Pick, Arch. Jahrbuch, XIII 1898, 161, Pick, Die ant. Münzen von Dacien u. Moesien I 2 1910, 549, табл. IV 1, 2.

[3]) Д. Цончевъ, в. „Зора“ бр. 6211—1940; M. Apostolidis, Ἱερὸν Ζυμυδρηνοῦ Ἀσκληπιοῦ, Θρακικά, XIII, 1940, 272 сл.

Ние бихме посочили и други такива примѣри, обаче смѣтаме, че споменатитѣ сѫ достатъчни, за да потвърдятъ нашето твърдение.

Отъ сѫщото Филипополско ателие ще да произхожда и единъ откѫслекъ отъ надгробна статуя на другъ хероизиранъ мъртвецъ съ по-дребни размѣри. И тая статуя има сѫщата поза и облѣкло.[1]) Тя е намѣрена по-далечъ отъ античния Филипополъ, при с. Нова-махла — Демирджилеръ.

Статуарниятъ типъ на конната група отъ храма на Аполонъ Кендризосъ ще е упражнилъ влияние и върху изображенията на оброчни плочки съ посвещения на хероя-конникъ, изработени въ пловдивскитѣ каменодѣлски ателиета.[2])

Статуята на тракийския богъ-конникъ е била поставена редомъ съ тая на Аполонъ Кендризосъ, поради голѣмото сродство, което има въ представитѣ за хероя и за Аполонъ.[3]) Това е било може би една политична постѫпка на колегията на жрецитѣ и на градския съветъ, които, съ това целѣли да привличатъ повече поклонници отъ околното тракийско население; бидейки предимно земедѣлско то почитало своятъ богъ-херой, който, както се учимъ отъ епитети и посвѣщения върху оброчни паметници, се изтъква като покровитель на земедѣлието.[4]) Това особено проличава отъ голѣмия брой светилища посветени на тракийския конникъ, открити въ Тракия.[5])

Втората сграда (обр. 1), намираща се на равнището на хълма представлява сѫщо така интересъ поради своя оригиналенъ изгледъ. Тя е поставена срещу храма на Аполонъ, но на малко по-низко равнище, както е била разположена въ действителность. Тя е била съ едносклоненъ или по вѣроятно плосъкъ покривъ. На предната ѝ страна има четири колони съ коринтски капители, подобни на тия отъ храма, и профилирани бази. Надъ колонитѣ стои архитравъ и надъ него антефикси. Задната часть на сградата представлява стена. Нашата сграда е отъ познатия типъ постройки, наречени перистили. Тѣ представляватъ навесъ съ колонада отъ едната страна. Въ откритата отъ едната страна галерия на перистилнитѣ постройки сѫ бивали поставяни статуи на божества или на отличили се атлети въ състезания.

Подобна самостойна перистилна сграда намираме изобразена върху глинени релиефи (обр. 10) отъ римско време. Между колонитѣ се виждатъ статуи на атлети и на богове.[6])

---

[1]) Добруски, цит. съч., 812, обр. 68; Kazarow, цит. съч. 44, п. 168, обр. 76.

[2]) Неотдавна, при изкопъ за кѫща въ Пловдивъ е било открито мѣстото на едно такова ателие. Тамъ били намѣрени множество готови и незавършени оброчни плочки.

[3]) Kazarow, Realenz. Supp. Bd. III, 1143, 14; Kazarow, цит. съч. 13.

[4]) Kazarow, RE, Suppl. III, 1141, 14; Kazarow, Die Denkmäler, 12.

[5]) Kazarow, п. т. Сравни приложената карта на находищата на светилища на тракийския конникъ.

[6]) Hartwig, Jahreshefte d. österr. arh. Inst. VI 1903, 16, обр. 11 и табл. III; VII, 209, обр. 100.

Въ подножието на хълма се е намирала една трета сграда (обр. 1). Това е единъ храмъ съ четири колони съ коринтски капители и триъгъленъ фронтонъ надъ тѣхъ. Изглежда, че тоя храмъ е билъ съ малки размѣри и затова гравьорътъ го е представилъ по-дребенъ отъ храма разположенъ на равнището на хълма. Сега не може да се каже на кое божество е билъ посветенъ той, тъй като гравьорътъ не е изобразилъ култовата статуя на бога между двѣтѣ срѣдни колони.

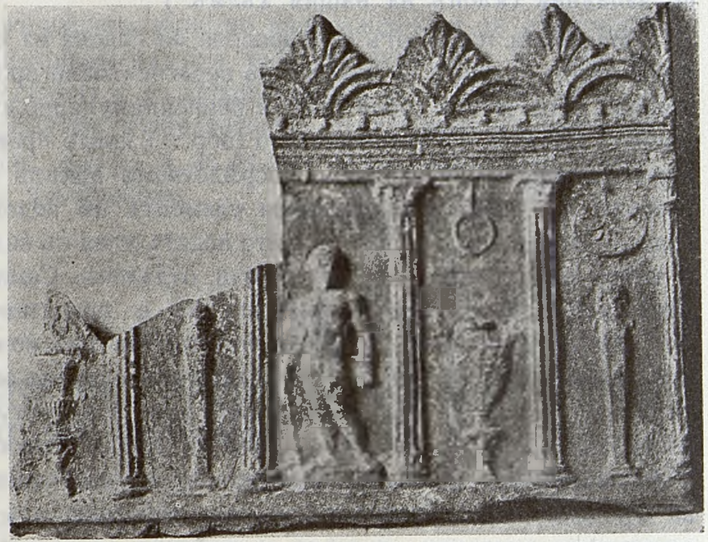
Обр. 10. — Релиефъ отъ печена глина
Fig. 10. — Relief en terre cuite

По срѣдата на хълма подъ храма съ образа на Аполонъ Кендризосъ върху една скала се издига една колона съ капителъ и профилирана база, върху която се намира статуя на Аполонъ Кендризосъ съ лъкъ опрѣнъ на лѣвата ръка. Типътъ на тая статуя е сходенъ съ статуята на Аполонъ въ храма на равнището на хълма.

По-добра представа за колоната съ статуя на Аполонъ Кендризосъ ни дава едно изображение върху монети на Каракала[1]) и Гета,[2]) кѫдето сѫщата колона е представена въ по-едри размѣри въ една сцена на жертвоприношение предъ нея (обр. 11).

Отъ това монетно изображение се вижда, че колоната е била съ коринтски капителъ. Фигурата на Аполонъ личи ясно; лѣвата му рѫка, върху която е опрѣнъ лѫкътъ, е покрита отъ мантията. Въ дѣсно отъ колоната се вижда фигура на възрастенъ мѫжъ въ тога и единъ триножникъ, а въ лѣво — единъ виктимарий въ кѫса туника държащъ въ дѣсната рѫка сѣкира, а съ лѣвата жертвеното говедо. Фигурата въ дѣсно представлява императора, принасящъ жертва предъ образа на Аполонъ Кендризосъ.[3])

Копия отъ култовитѣ образи на божеството въ умаленъ или малко измѣненъ видъ сѫ били често издигани на открито.[4])

Статуи върху колони ни сѫ засвидетелствувани и върху единъ медалионъ отъ Бизия съ изгледъ на града отъ птичи полетъ. Тамъ на площада предъ една базилика се виждатъ три статуи върху колони.[5])

---

[1]) Неизданенъ екземпляръ отъ музея въ Пловдивъ.

[2]) Мушмовъ, цит. съч., 90, № 452.

[3]) Колона съ статуя на Аполонъ Кендризосъ и предъ нея императора увѣнчаванъ отъ Виктория, е представена върху единъ медалионъ на Каракала, ср. Мушмовъ, цит. съч., табл. IX, 367. Върху единъ рѣдъкъ неизданенъ още медалионъ на Филипополъ, сѣченъ при Елагабалъ, е представена сцена на жертвоприношение отъ императора предъ фасадата на храма на Аполонъ Кендризосъ.

[4]) Pick, Die Neokorie-Tempel von Pergamon und der Asklepios des Phyromachos, W. Judeich-Festschr. 1929, 44.

[5]) Löbbecke, Zeitschr. für Numismatik XXI, 257; Герасимовъ, ИАИ, VIII 168.

Въ желанието си да даде пълна картина на свещенния хълмъ върху монетното изображение освенъ храмоветѣ, светилищата и статуи на богове, гравьорътъ е представилъ по своеобразенъ начинъ и една постройка отъ профаненъ характеръ — водопровода на античния Филипополъ, който както знаемъ отъ проучванията въ последно време, идвайки отъ Родопитѣ е минавалъ по западния склонъ на нашия хълмъ.[1])

Видимата часть отъ водопровода по склона на хълма печаторѣзачътъ поради несръчность и липса на чувство за переспективно проектиране на нѣщата, е представилъ като четири свода стоящи перпендикулярно къмъ дѣсната контура на възвишението (обр. 1), които правятъ впечатление като да падатъ. Посрѣдствомъ аркитѣ гравьорътъ е означилъ характерния елементъ на водопровода — засводенитѣ подпори, които носятъ улея съ водата и чийто силуетъ се хвърля въ очи отдалечъ. Самиятъ улей, който лежи върху аркадата не е представенъ.

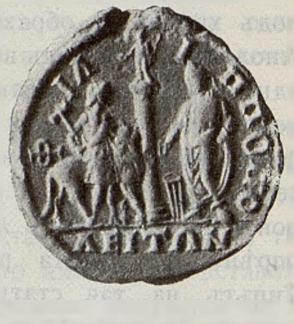

Обр. 11.— Монета на Гета
Fig. 11.— Monnaie de Géta

Аналогиченъ случай, кѫдето печаторѣзачътъ, воденъ отъ примитивно чувство на схващане и предаване обектитѣ, съкращава изобразяванитѣ отъ него архитектурни постройки, намираме и въ монети на градъ Анхиало. Тъй напримѣръ въ едни екземпляри съ изображение на градска порта, чийто печати сѫ работени отъ пошколувани гравьори, портата и нейната архитектурна украса — галерия отъ арки и върху тѣхъ архитравъ е предадена вѣрно (обр. 12, лѣво).[2]) Въ други — съ сѫщото изображение, несръченъ печаторѣзачъ е съкратилъ часть отъ тая декорация, и е представилъ аркитѣ безъ архитрава надъ тѣхъ (обр. 12, дѣсно).

Нашето изследване на изображението на филипополската монета, сѣчена при Каракала, има за резултатъ установяване на нѣкои чъртици отъ античната топография на града и по специално тая на единъ отъ седемьтѣ хълма при Филипополъ — днешното „Джендемъ-тепе“. Ние видѣхме, че тукъ покрай редица други постройки се е издигалъ презъ римската епоха най-главния храмъ на града, посветенъ на Аполонъ Кендризосъ; този храмъ играе голѣма роля, когато градътъ става неокоръ.

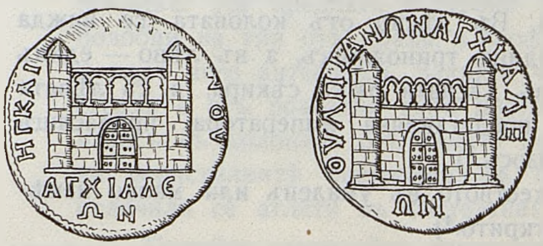

Обр. 12. — Монети на гр. Анхиало
Fig. 12. — Monnaies de la ville Anchialus

Сѫщото монетно изображение ни дава възможность да изтълкуваме правилно и редица изображения върху монетитѣ на Филипополъ. На първо мѣсто това сѫ множеството образи на самъ храмъ съ осемь колони на лицето, гледанъ отпредъ[3]) или въ тричетвърти изгледъ[4]) съ и безъ статуя на божеството или въ сцени съ жертвоприношение и др. Сега вече знаемъ, че въ всички тия случаи, е представенъ все сѫщия храмъ отъ хълма — посветенъ на бога-покровитель на града, изобразенъ върху монетата, която разгледахме по-горе. Сега ни е ясно, кѫде става сцената на жертвоприношение, представена върху монети на Каракала и на Гета (вж. стр. 171 и обр. 11). И друга една подобна сцена върху единъ медалионъ (неиздаденъ още) на Елагабалъ.

---

[1]) Д. Цончевъ, цит. съч. 81, обр. 88.

[2]) Strack, Die antiken Münzen von Thrakien 1912, табл. IV 17.

[3]) Мушмовъ, цит. съч., табл. VII 284; XII, 467, XIV 473, 468.

[4]) Мушмовъ, п. т., табл. XI 462, 463; XII 470 и 471.

Интересни сведения ни дава нашето монетно изображение и за култовитѣ образи въ храма на Аполонъ Кендризийски; отъ него ние научаваме не само, че тамъ сѫ се намирали статуи на Аполонъ и на героя-конникъ, но и тѣхния изгледъ.

Освенъ въ споменатитѣ примѣри, изображението върху нашата монета на Филипополъ може да служи като изворъ и за редица други антикварни проучвания, свързани съ миналото на Филипополъ.

Une des sept collines de Philippopolis représentée sur ses monnaies

L'auteur décrit une monnaie de Philippopolis frappée sous Caracalla, ayant sur son revers figurée une des sept collines de cette ville (fig. 1). La colline est représentée couverte d'une forêt; à son somet et à droite on voit un temple vu de trois quarts. Parmis les colones frontales de ce temple on aperçoit la statue d'Apolion tenant un arc posé son épaule gauche. A côté sur de la longue partie gauche de ce temple on aperçoit les contours d'une statue du dieux thrax-cavalier sur une base profilée; cette statue équestre a du se trouver dans l'intérieur du temple d'Apollon.

Devant le temple ou aperçoit un édifice au toit plat et ayant une galerie ouvert à quatre colones. On aperçoit également un petit temple avéc fronton et quatre colones au pied de la colline.

Au milieu de la colline on voit une colone portant une statue d'Apollon semblable à celle du temple. La meme colone en plus grands dimentions on voit representée sur des monnaies de Caracalla et Geta (fig. 11).

Sur la pente de la colline et à droite on voit quatre arcs donnés pérpendiculirement aux contours de la colline; c'est une partie du aqueduc de l'ancienne ville de Philippopolis.

En vue de le manque de données concernant les édifices et monuments publiques de Philippopolis, la représentation décrite sur la monnaie de Caracalla obtient l'importance de source pour l'ancienne topographie de cette ville.

A base des trouvailles archéologiques faites sur „Dǧendem-tepé“ (une des septs collines pres de la ville), où des vestiges d'un édifice antique furent decouvertes, ainsi que des reliefs votives, dont quelques unes dediées à Apollon Kendrissos, et ainsi que des déductions faites sur l'effigie monnetaire, l'auteur s'efforce d'identifier la colline représentée sur la monnaie avec „Dǧendem-tepé“. Ce qui permettrait d'établir que le temple d'Apollon Kendrissos se trouvait jadis sur cette colline.

Ce temple ainsi que la statue d'Apollon Kendrissos sont représentées plusieurs fois sur les monnaies de Philippopolis (fig. 2—6).

Th. Gerassimov

Старохристиянска бронзова лампа отъ Стара-Загора

отъ ДИМИТЪРЪ П. ДИМИТРОВЪ

Презъ 1907 год. въ гр. Стара-Загора, когато прокарвали водопроводъ, близо до турската баня били изкопани два глинени кюпа, високи повече отъ човѣшки ръстъ, единътъ отъ които съдържалъ различни бронзови, медни и желѣзни предмети. Презъ 1910 год. находката била прибрана за сбиркитѣ на Народния музей въ София, дето е описана подъ инвентарни № № 4810—4871. Между другото тази находка съдържа: 4 бронзови самовари, нѣколко медни сѫдове и похлупаци, бронзови камбанки (на една отъ тѣхъ личи и християнски надписъ), свѣщници, два триножника, бронзови окачалки за кандило, бронзови и желѣзни вериги, бронзови кръстове както и части отъ бронзови сѫдове (дръжки, дъна), голѣма бронзова лампа и най-после стопени буци желѣзо. За тази находка, до колкото ни е известно, до сега е писалъ само Б. Филовъ. Още на времето той даде кратко съобщение,[1] въ което се спрѣ главно върху самоваритѣ, но сѫщевременно изтъкна и основнитѣ въпроси, свързани съ тази находка, като набеляза и изходнитѣ точки за по-нататъшното ѝ проучване. Той изтъкна, че предметитѣ произхождатъ отъ различни епохи, че, докато предметитѣ отъ по-късно време изглеждатъ, като че ли сѫ токущо излѣзли отъ рѫцетѣ на майстора, повечето отъ останалитѣ предмети сѫ силно повредени и издаватъ дългогодишна употрѣба. Това обстоятелство както и наличностьта на буци лѣто желѣзо показватъ, че въ случая имаме работа съ материали отъ работилницата на нѣкой лѣярь на камбани и църковни принадлежности, който е събиралъ стари, употрѣбявани сѫдове и ги е претопявалъ, за да използува метала. Камбанката съ надписа дава възможность да се опредѣли приблизително времето, когато, вѣроятно предъ опасностьта отъ неприятелско нападение, предметитѣ сѫ били събрани въ кюпа и заровени въ земята. Буквитѣ на надписа сѫ характерни за времето отъ VI до VIII вѣкъ.

Предвидъ особния интересъ, който представя находката, не толкова сама за себе си, колкото въ връзка съ културната история на антична Августа-Траяна (Берoя), ние преднамѣряваме да я разгледаме подробно тъкмо въ рамкитѣ на историята на античния градъ. Тукъ, обаче, ще се спремъ предварително само върху бронзовата лампа инв. № 4815, която поради своята особна украса, заслужава да бѫде предметъ на отдѣлно проучване.

Лампата (обр. 1), която тукъ имаме възможность да обнародваме благодарение на любезното разрешение на г. Ив. Велковъ, директоръ на Народния музей, е еднофитилна, има дръжка, украсена съ кръстъ, и похлупакъ, който е прикрепенъ посрѣдствомъ особно приспособление въ основата на кръста. Дължината на лампата е 31 см., само маслодържательтъ съ фитилника мѣри 23 см. Обща височина 15 см., само на маслодържателя—5 см. Тя е покрита съ свѣтла синьо-зелена патина.

---

[1] Античнитѣ самовари въ Народния музей, Българска сбирка, 1911, 654 сл.

Маслодържательтъ е кръгълъ, на долната страна съ широкъ прѫстенъ, който служи за подставка. Дъното образува високъ пѫпъ съ четиристененъ каналъ (обр. 2), който се затваря при отвора на лампата. Горе лампата е покрита съ дискъ, диам. 12 см., който излѫчва едно удължение съ дѫгообразни рѫбове, покрива канала на фитилника и образува издигнато надъ общата повърхность на лампата легенче, диам. 6 см., на дъното съ отворъ за фитила. Отворътъ на лампата е кръгълъ, диам. 8 см., съ правоѫгълна изрѣзка по дължината на фитилния каналъ.

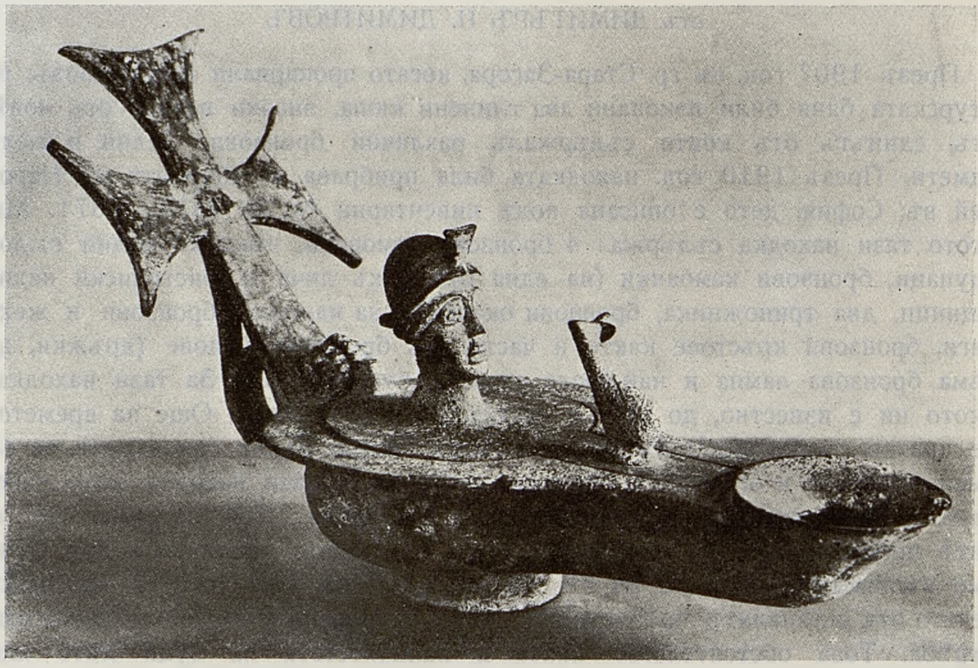

Обр. 1. — Бронзова лампа отъ Стара-Загора (София, фото на Нар. музей)
Fig. 1. — Lampe en bronze de Stara-Zagora (Sofia, phot. du Musée National)

Дръжката е образувана отъ прѫстенъ съ извита подпорна прѫчица, върху които почива полегато поставениятъ кръстъ. Той има разширяващи се въ края рамене и е дълъгъ 11 см., широкъ 8 см. Въ основата на кръста се вставя чрезъ езиче похлупакътъ, който прилѣга плътно къмъ диска на лампата, като се слива съ общата повърхность. Отъ срѣдата на похлупака се издига пластично изобразена глава на мѫжъ съ шлемъ, вис. 6 см. На лѣвата страна на шлема до долния му рѫбъ личи дупка, образувана при изливането (обр. 11). Къмъ края на похлупака е приковано отдѣлно излѣто делфинче, което е служило за дръжка.

Главата (обр. 7, 9, 11) е дръпната леко назадъ. Формитѣ на лицето сѫ доста стилизирани и предадени въ общи черти. Носътъ е тѣсенъ, изглежда като непосрѣдствено продължение на веждитѣ. Очитѣ сѫ извънредно голѣми и широко отворени, поставени полегато. Клепачитѣ се отдѣлятъ рѣзко отъ очната глѫбина и обграждатъ очнитѣ ябълки като съ рамки. Извънредно малкитѣ уста сѫ предадени напълно схематично, чрезъ просто вдълбяване, като устнитѣ образуватъ две успоредни ивици. Надъ горната бърна личи друга една гънка, съ която, може би, сѫ означени кѫситѣ мустаци, както това виждаме при бронзовия бюстъ на Максима отъ Lyon.1) Косата не е означена. Тя е скрита подъ шлема, който се отличава съ простата си форма и линии. Представя оваленъ звънецъ съ надебелена периферия, отгоре украсенъ съ гребенъ, предниятъ край съ напречно поставена триѫгълна пластинка, а отзадъ съ особенъ издатъкъ. Гребенътъ е покритъ съ радиално наредени гравирани линии, вѣроятно схематично представени пера.

Лампата представя изцѣло излѣтъ сѫдъ, само похлупакътъ е билъ приготвенъ отдѣлно. Четиристенниятъ каналъ на дъното показва, че тя е отъ онзи видъ лампи, които сѫ били поставени върху особни свѣщници, снабдени съ шипове за закрепване.2) Къмъ нашата лампа е принадлежалъ по всѣка вѣроятность и единъ отъ свѣщницитѣ на находката.

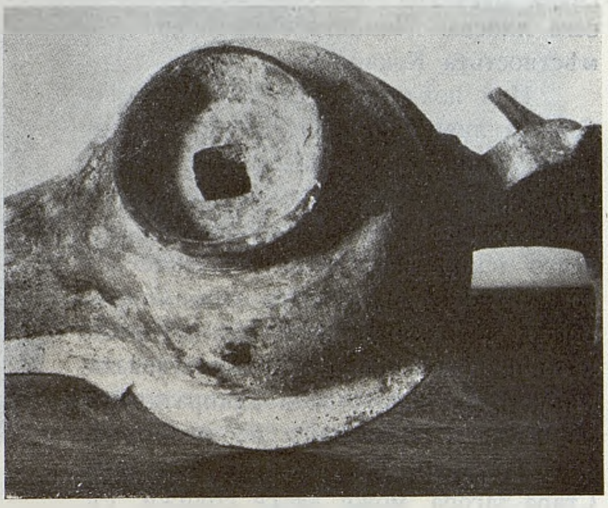

Обр. 2. — Сѫщата лампа, гледана отъ долу
Fig. 2. — La même lampe vue d'en bas

Бронзовата лампа отъ Стара-Загора по своята форма и украса представя твърде рѣдъкъ екземпляръ измежду запазенитѣ старохристиянски бронзови лампи. Не ще съмнение, че най-интересниятъ мотивъ въ нейната украса е главата съ шлемъ върху похлупака, която е предадена въ свободна пластика. Релиефното изобразяване на различни фигури и сцени върху конкавния или конвексенъ дискъ на римскитѣ глинени лампи е нѣщо най-обикновено.3) Много по-рѣдки сѫ случаитѣ, когато за релиефа биватъ използувани образитѣ на императори или на нѣкои видни лица 4) Въ туй отношение особно интересна е една лампа отъ Римъ, дето е представенъ единъ отъ синоветѣ на Константина Велики около 335 год.,5) а сѫщо така и нѣколко лампи съ релиефенъ образъ на Фауста, жената на Константина, около 325/6 (обр. 3).6)

Най-близка успоредица на нашата лампа намираме въ сбирката на Kaiser-Friedrich-Museum, Берлинъ (обр. 4).7) Лампата е бронзова, произхожда отъ Смирна. По форма и устройство е напълно еднаква съ нашата, отличава се, че е по-малка, дълж. 20·5 см., ѫглитѣ на кръстнитѣ рамене сѫ украсени съ топ-

---

1) Вж. у R. Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, табл. 102.

2) Срв. C. M. Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, Paderborn 1922, 589 сл., обр. 295.

3) D. Iványi, Die Pannonischen Lampen, Diss. Pann., ser. 2, № 2, 8 сл.

4) Срв. пакъ тамъ, стр. 9, табл. XXXVI, 2, 5.

5) Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, 160 сл., обр. 54.

6) Пакъ тамъ, 167, табл. LXVIII.

7) O. Wulff, Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen, III, Teil I Altchristliche Bildwerke, № 786, табл. XXXIII. Снимка на лампата е помѣстена и въ изданието Phaidon на J. Burckhardt, Die Zeit Constantins des Grossen, обр. 93.

чици, главата върху похлупака е безъ шлемъ и е предадена въ релиефъ като маска, обърната напредъ. Лампата се датира между IV и VI вѣкъ.

Една друга бронзова лампа, която главно съ формата и устройството си се приближава твърде много до лампата отъ Стара-Загора, намираме въ Варненския археологически музей (обр. 5).[1] Тя се отличава: съ по-малкитѣ си размѣри; обща дължина 14 см., само на маслодържателя и фитилника 11 см., вис. 8·5 см.; кръстътъ е вписанъ въ рамка, образувана отъ две волути, фитилникътъ е фланкиранъ отъ сърповидно извиващи се рѫбове на покривната плоскость. Похлупакътъ вмѣсто глава образува звънецъ. Делфинчето сега липсва. Лампата е намѣрена въ мѣстностьта Кокарджа.

При похлупака на лампата отъ Смирна личи най-добре, че при този видъ лампи въ сѫщность делфинчето играе ролята на хватка за похлупака и че главата нѣма практическо, но чисто декоративно предназначение. Въ това отношение лампата отъ Стара-Загора добива още по-голѣмъ интересъ като произведение на художествената индустрия, защото този декоративенъ елементъ е предаденъ не релиефно, но статуарно. Съ това лампата отъ Стара-Загора може да се сближи съ известнитѣ две голѣми лампи отъ археологическия музей въ Флоренция, едната отъ които, двуфитилна, представя въ свободна скулптура корабъ съ апостолитѣ Петъръ и Павелъ (обр. 6),[2] а другата, сѫщо така двуфитилна, е украсена съ една статуарна група: Мойсей удря съ жезъла си скалата.[3] Тѣзи лампи се датиратъ отъ края на IV вѣкъ. Явява се въпросътъ, кога по-точно ще трѣбва да датираме лампата отъ Стара-Загора?

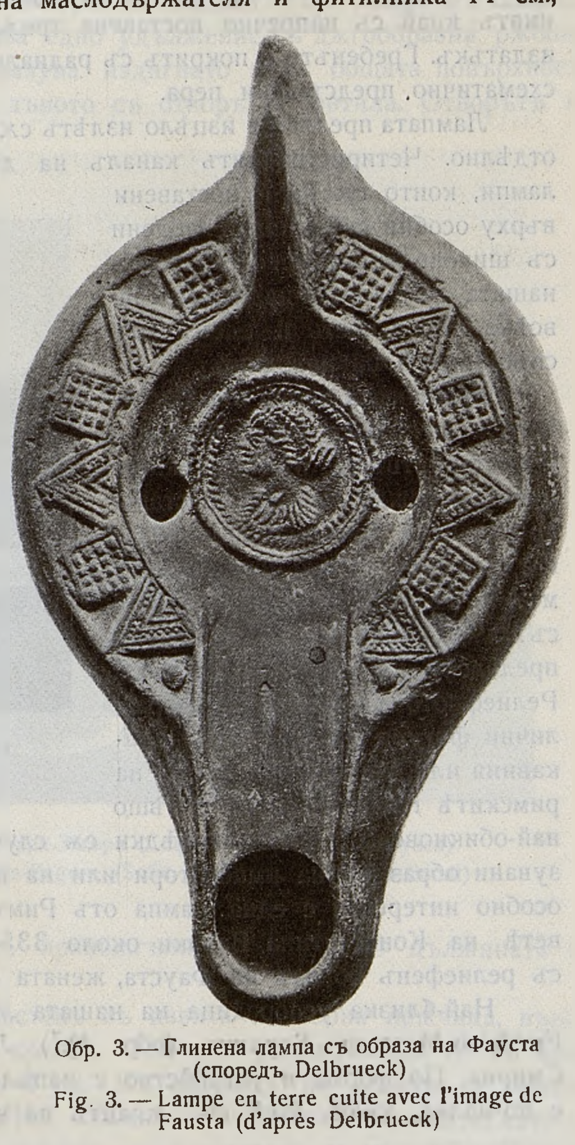

Обр. 3. — Глинена лампа съ образа на Фауста (споредъ Delbrueck)

Fig. 3. — Lampe en terre cuite avec l'image de Fausta (d'après Delbrueck)

Въ случая по-точни данни може да добиемъ, ако разгледаме нѣкои подробности въ изображението на главата. Преди всичко прави впечатление особната простота въ устройството на шлема:

---

[1] Тази лампа можемъ да обнародваме тукъ, благодарение на разрешението на музейния директоръ г. К. Шкорпилъ и на услужливостьта на уредника г. С. Покровски.

[2] P. Toesca, Storia dell'arte italiana I, 67, обр. 50; W. F. Volbach, Das christliche Kunstgewerbe der Spätantike, in Bossert, Geschichte des Kunstgewerbes V, 72; W. Neuss, Die Kunst der alten Christen, Augsburg 1926, обр. 184.

[3] Toesca, цит. съч. I, 67, обр. 49; Neuss, цит. съч., обр., 184.

той представя оваленъ звънецъ, лишенъ е отъ бузници, челникъ и задтилникъ (обр. 7, 9, 11). Ако проследимъ формата на шлема въ късноримската войска, ще забележимъ отъ времето на Константина Велики едно възраждане на старата атическа форма. Тази форма ние намираме върху релиефитѣ на Константиновата арка въ Римъ. Шлемътъ има челна пластинка съ волути и бузници, които оставятъ обикновено ухото открито[1]). Той е украсенъ съ гребенъ, съставенъ

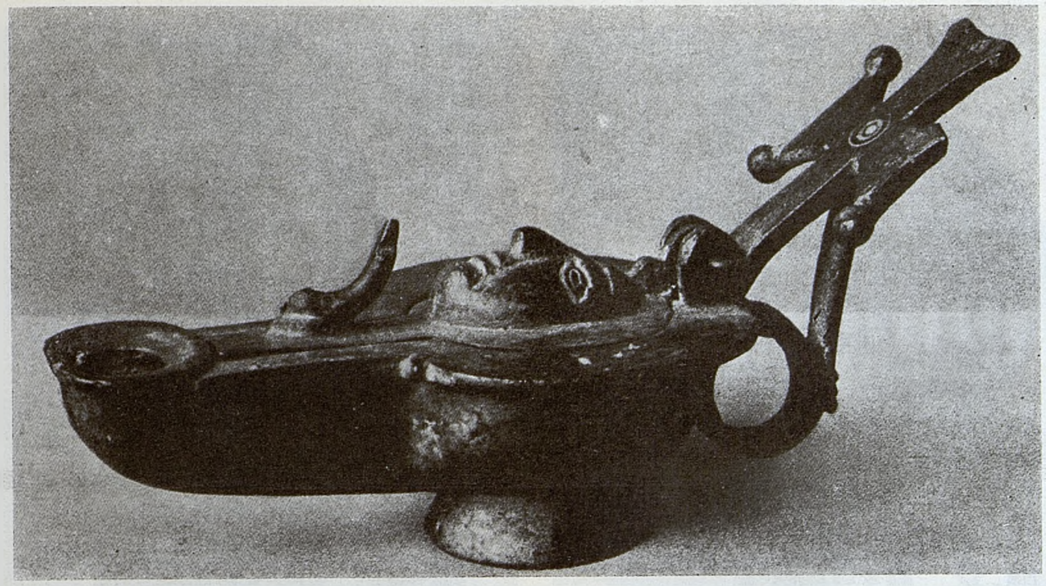

Обр. 4. — Бронзова лампа отъ Keiser-Friedrich Museum (споредъ Burckhardt)
Fig. 4. — Lampe en bronze de Kaiser-Friedrich Museum (d'après Burckhardt)

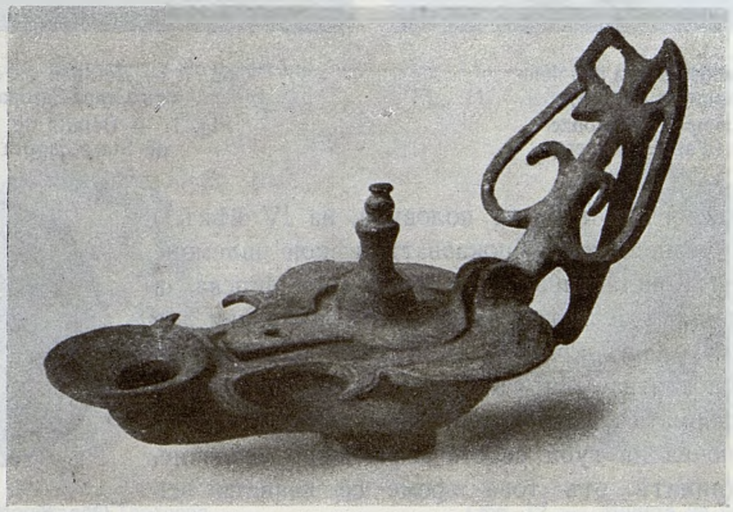

Обр. 5. — Бронзова лампа отъ Варна
Fig. 5. — Lampe en bronze de Varna

---

[1]) P. Couissin, Les armes romaines, Paris 1926, 503.

отъ два реда пера, разположени отвесно.[1] Подобенъ гребенъ виждаме да украсява и шлемоветѣ на войницитѣ върху сребърния дискъ отъ Женева,

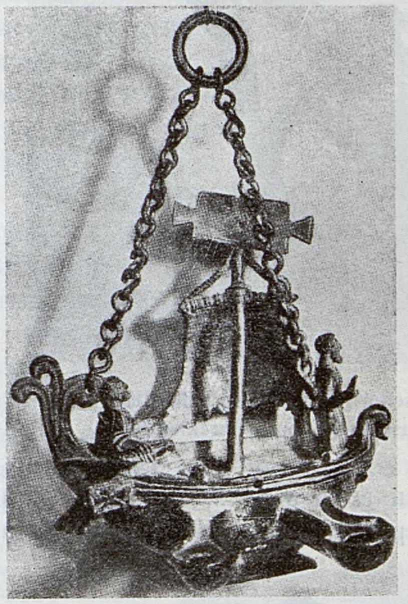
Обр. 6. — Бронзова лампа отъ Флоренция (споредъ Bossert)
Fig. 6. — Lampe en bronze de Florence (d'après Bossert)

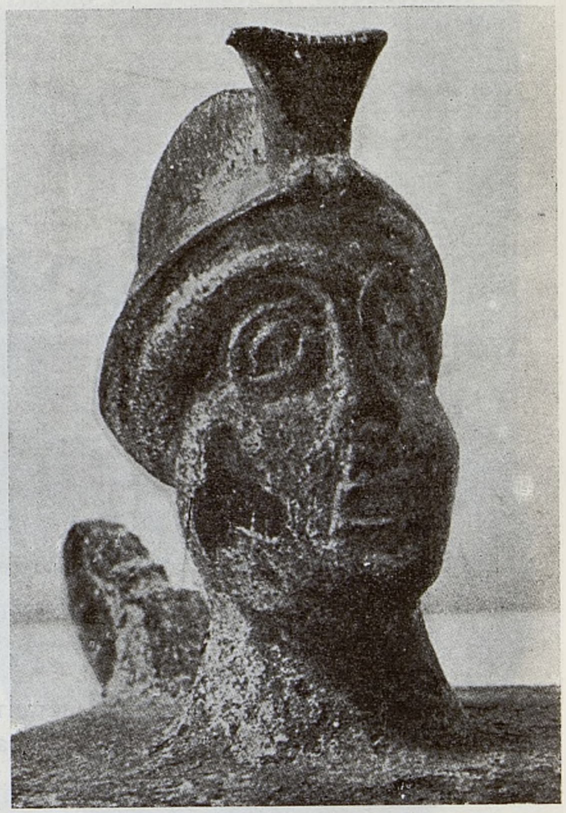
Обр. 7. — Детайли на лампата отъ Стара-Загора
Fig. 7. — Détails de lampe de Stara-Zagora

който се отнася къмъ втората половина на IV вѣкъ.[2] Една особна разновидность показватъ нѣкои шлемове отъ арката на Константина, дето гребенътъ липсва, а само отпредъ надъ челната пластинка сж поставени две или три пера.[3] Къмъ края на IV вѣкъ и началото на V вѣкъ се забелязва едно все по-усилваще се опростяване въ формата и устройството на шлема. Шлемътъ като че ли почва да губи своето дефанзивно значение. Върху паметницитѣ отъ това време се явяватъ все по-често образитѣ на варварски наемници, които обикновено сж безъ шлемове. Шлемътъ, доколкото можемъ да сждимъ отъ отдѣлни находки или отъ нѣкои фигура-

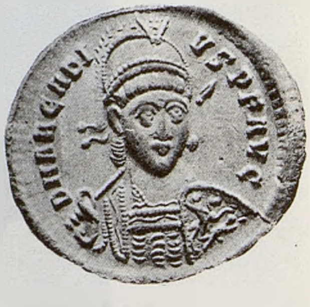
Обр. 8. — Монета на Аркадия (споредъ Delbrueck)
Fig. 8. — Monnaie d'Arcadius (d'après Delbrueck)

---

[1] Срв. H. P. L'Orange и A. v. Gerkan, Der spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens, Berlin 1939, табл. XI сл.

[2] Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, 179 сл., табл. LXXIX.

[3] L'Orange и Gerkan, цит. съч., табл. IX сл.; Couissin, цит. съч., 508.

тивни паметници, добива онзи видъ, който е характеренъ за примитивнитѣ етруско-италийски каски отъ Корнето.[1]

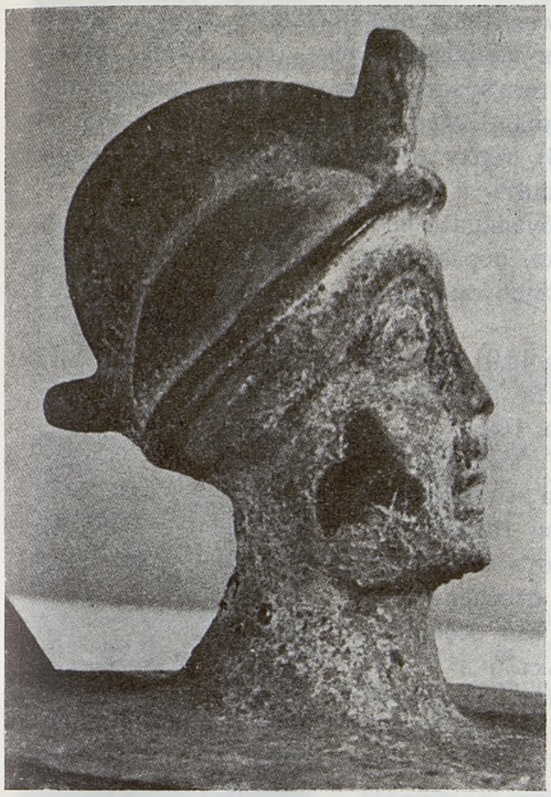

Обр. 9. — Детайли на лампата отъ Стара-Загора
Fig. 9. — Détails de la lampe de Stara-Zagora

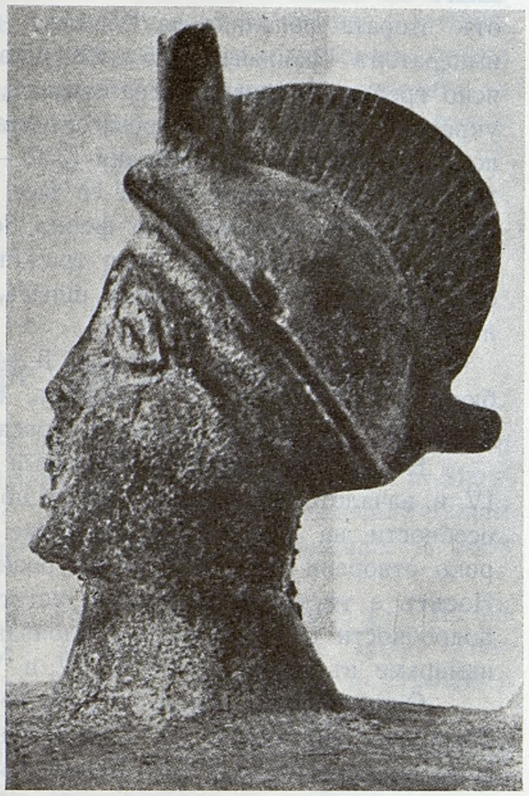

Обр. 11. — Детайли на лампата отъ Стара-Загора
Fig. 11. — Détails de la lampe de Stara-Zagora

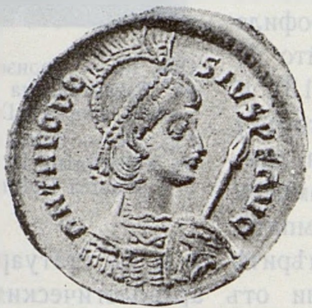

Обр. 10. — Монета на Теодосия
(споредъ Delbrueck)
Fig. 10. — Monnaie de Théodose
(d'après Delbrueck)

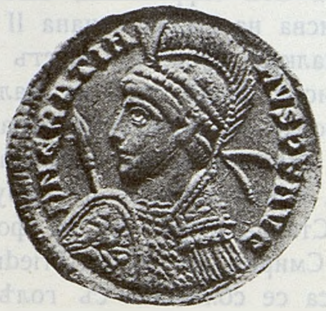

Обр. 12. — Монета на Грациана
(споредъ Bernhart)
Fig. 12. — Monnaie de Gratien
(d'après Bernhart)

Въ този редъ на промѣни, които шлемътъ претърпява презъ последнитѣ две столѣтия на късната римска империя ще трѣбва и шлемътъ, изобразенъ

---

[16] Couissin, цит. съч., 509, 511, обр. 29, 33.

върху лампата отъ Стара-Загора да намѣри своето мѣсто къмъ края на споменатата епоха. И действително, съ своята форма и украса той се сближава най-много съ онѣзи шлемове, които се явяватъ по монетнитѣ образи на императоритѣ отъ втората половина на IV вѣкъ насамъ. Така ние виждаме върху монети императоръ Грацианъ (375—383) да носи подобенъ шлемъ (обр. 12).[1] Личатъ ясно гребенътъ и двѣтѣ пера отпредъ, които вѣроятно отговарятъ на триѫгълната украса на шлема отъ старозагорската лампа. Сѫщо така близка успоредица ни поднася образътъ на Аркадия (395—408) върху единъ solidus,[2] дето императорътъ е представенъ почти en face, съ щитъ и копие, шлемътъ има звънецовидна форма, безъ бузници и челникъ. Отпредъ виждаме ясно триѫгълника, образуванъ отъ перата, както при нашия шлемъ, а сѫщо така ясно личи и гребенътъ (обр. 8).

Единъ solidus на Теодосия II (408—450) показва бюста на императора въ профилъ, главата е покрита съ шлемъ отъ сѫщата форма и украса (обр. 10).[3]

Но не само формата на шлема сочи къмъ края на IV и началото на V вѣкъ, но сѫщо така и стиловитѣ особности на лицето. Ние виждаме онѣзи голѣми широко отворени очи, обточени шнуровидно отъ клепачитѣ. Носътъ е тѣсенъ и удълженъ, устата сѫ означени безъ подробности само съ едно вдълбяване. Тѣзи особности намираме въ паметницитѣ на IV и V вѣкъ.[4]

Още по-точни данни ни дава профилътъ на лицето. Правиятъ носъ, който се отдѣля отъ линията на челото само чрезъ съвсемъ слаба вдлъбнатина, слабо подчертаниятъ профилъ на долната часть на лицето, вдаващата се навѫтре челюсть, острата брада, всички тѣзи елементи намираме: въ профила на лицето на известната статуя отъ Афродизия, сега въ Цариградъ, която се приписва на Валентиниана II (383—392),[5] въ профила на малкия бронзовъ бюстъ отъ Будапеща,[6] който се приписва сѫщо така на Валентиниана II (обр. 13) и най-после въ монетнитѣ образи на сѫщия императоръ.[7] Тази еднаквость въ профила на лицето подкрепя даннитѣ, които добихме отъ другитѣ елементи на лампата отъ Стара-Загора. Тя по форма е близка съ лампитѣ отъ Смирна въ Kaiser-Friedrich-Museum, съ размѣритѣ си и съ статуарната си украса се сближава съ голѣмитѣ бронзови лампи отъ археологическия музей въ Флоренция. По време тя е отъ епохата на Теодосия Велики.

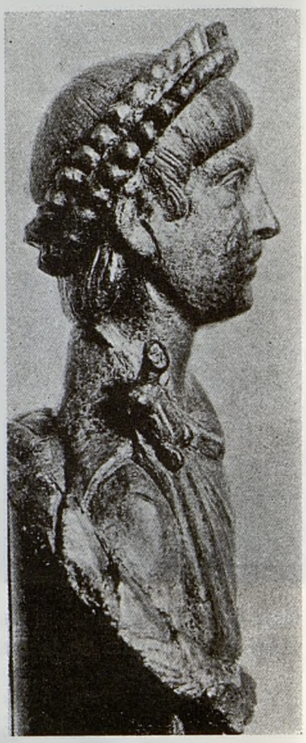

Обр. 13. — Бронзовъ бюстъ на Валентиниана II (Будапеща, споредъ Delbrueck)
Fig. 13. — Buste en bronze de Valentinien II (Budapest, d'après Delbrueck)

---

[1] Срв. M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit, Halle 1926, табл. XXII, 13.

[2] Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, 94, табл. XVI, 4.

[3] Пакъ тамъ, 94, табл. XVII, 1.

[4] Срв. Dimitrov, Ein frühbyzantinischer Sandsteinkopf im Nationalmuseum zu Sofia, ИАИ XII, 1938, 309, заб. 1.

[5] Срв. у Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, 195 сл.

[6] Пакъ тамъ, 198, табл. XCIII.

[7] Пакъ тамъ, табл. XIV.

Ние видѣхме, колко често лампитѣ сѫ били украсявани съ образитѣ на императори и видни личности, ние видѣхме сѫщо, колко общо има въ профила на императора Валентиниань II и лицето отъ старозагорската лампа. Все пакъ абстрактнитѣ форми на лицето на нашата лампа правятъ една такава идентификация твърде пресилена. Не може, обаче, да има въ едно съмнение, а именно, че стилътъ на епохата е оставилъ своя отпечатъкъ върху бронзовата украса на лампата отъ Стара-Загора, като официалниятъ съвременень портретъ е указалъ своето влияние върху физиономията на изобразеното лице върху похлупака на лампата.

Altchristliche Bronzelampe aus Stara-Zagora

Der Verfasser veröffentlicht dank des freundlichen Entgegenkommens des Herrn Direktors Iv. Velkov eine altchristliche Bronzelampe, die schon im Jahre 1907 in Stara-Zagora als Bestandteil des Inventars einer frühbyzantinischen Schmiedewerkstatt gefunden worden ist und später für die Sammlung des Nationalmuseums in Sofia erworben wurde.

Sie ist 31 cm lang und 15 cm hoch. Der Form und Technik nach geht sie mit der Lampe Kaiser-Friedrich-Museum № 786 zusammen. Nur die etwas grössere Masse und vor allem der rundplastische Schmuck des Deckels unterscheiden die Lampe aus Stara-Zagora von der Lampe des Kaiser-Friedrich-Museums.

Auf Grund der Form des Helmes ebenso wie auf Grund der stilistischen Eigenschaften des Gesichtes der dargestellten Figur ist die Lampe Ende des 4. oder Anfang des 5. Jahrhunderts zu datieren.

D. P. Dimitrov

Една новооткрита базилика въ Хисаря

отъ ДИМ. ЦОНЧЕВЪ

Това е деветата по редъ отъ досега разкрититѣ църковни постройки въ Хисаря, Карловско (Хисарскитѣ бани) и по форма осмата елинистическа базилика отъ тѣхъ.[1] Базиликата се намира вънъ отъ крепостнитѣ стени, върху дѣсния брѣгъ на Бешъ бунаръ дере. Тя отстои на 45 м. южно отъ топло-минералния изворъ Чаиръ баня и на 650 м. отъ югоизточния крепостенъ жгълъ. Върху лѣвия брѣгъ на рѣката, срещу нея се намира хисарската лѣтна (открита) баня. Сжществуването на тази базилика, вънъ отъ крепостнитѣ стени и толкова далечъ отъ тѣхъ, не бѣ известно, нито се подозираше, защото не се предполагаше досега, че стариятъ градъ е билъ толкова голѣмъ. Откриването ѝ стана презъ втората половина на м. юний 1938, отъ хисарския жител Димитъръ Танчевъ, който при изкопи за постройка, попадна на южния ѝ вънщенъ зидъ. До това

---

[1] Б. Филовъ, Хисарската крепость въ Пловдивско и нейната базилика, ИБАД. II, 1911, 125 сл.; Миятевъ, Приноси къмъ срѣдневѣковната археология на България: Нови открития въ Хисарската крепостъ, ГНМ., 1921, 242 сл.; Д. Цончевъ, Хисарскитѣ бани, ГПНБМ. (1935—36), 1937, 163 сл.; В. Иванова, Три новоразкопани базилики въ Хисаря, ИБАИ., XI, 2, 1938, 214 сл. На голословнитѣ бележки, които г-жата си е позволила да отправи по мой адресъ (стр. 224, 236 и 237) считамъ за нуждно да кажа, че тѣ не допринасятъ нищо ново по научната страна на въпроса и сж само за удовлетворението и успокоението на авторката. Трѣбва, обаче, да се съжалява, че тя ни поднася непълни (баз. № 3) и откжслечни (баз. № № 2 и 5) планове на три базилики, които съ малки изключения, можеха да бждатъ напълно разкопани, тъй като върху тѣхъ не сж издигнати още постройки. При това нека добавя, че тукъ не се касае за случайно разкрити следи, а за нарочно предприети разкопки, които можахъ лично да видя. Ненаучно е да се извинява, че тя не разполагала съ достатъчно срѣдства, поради което не ги разкопала. Ние мислимъ, че по правилно бѣ съ отпуснатитѣ срѣдства да разкопае напълно една или две базилики и да привърши работата, но не три — недовършени, още повече, че тукъ има единъ добъръ примѣръ на цѣлостно разкопаване, това на базилика № 1. До колко сж вѣрни измѣрванията ѝ не зная, но знамъ, че тя бѣ пропуснала да вземе нѣкои размѣри на базилика № 3 и отъ София съ писмо възложи на едно лице въ Хисаря, което заедно съ работника М. Колевъ трѣбваше да разкопава наново една часть, която тя бѣ вече заринала, за да вземе нѣкои размѣри. Това обаче не стана, поради близката вече засѣта нива. Неетично е сжщо отъ нейна страна, задето не само, че не е благодарила на лицето, което ѝ изпратихъ отъ библиотеката, за да ѝ направи снимки на разкопанитѣ обекти, но не му е споменато и името.

По отношение заключителната часть на статията ѝ има да забележа следното. Несъстоятелни сж деветѣ ѝ предположения (стр. 237 и 238), а именно: че централната часть на града, който нѣкога се е издигалъ върху днешния Хисаръ, била обградена и отдѣлена съ крепостна стена впоследствие, следъ като той е билъ вече разширенъ. За това нѣмаме данни, а отъ друга страна, то противоречи на тогавашното правило за развитието на градоветѣ, още повече, че тя не ни дава за сравнение подобенъ примѣръ. Едва ли е възможно да се разрушаватъ веднажъ създадени згради, за да се издигатъ на мѣстото имъ крепостна стена и ровъ. Пресичането на една часть отъ базилика № 1 отъ крепостната стена далечъ не е достатъчно, още повече, че първиятъ авторъ не е изказалъ подобно мнение. Г-жата не е взела предъ видъ датирването на крепостьта (Д. Цончевъ Хисарскитѣ бани, ГПНБ., време мѣстото ѝ бѣ ежегодно обработваема нива. Разкопкитѣ за разкриването ѝ започнахъ на 4 юлий и завършихъ на 13 с. м. Разкрихъ добре всичкитѣ ѝ зидове, а напълно разчистихъ само източната ѝ половина. Въ сравнение съ досега известнитѣ базилики въ Хисаря, тя е по-добре запазена и то повече въ западната си часть. Зидоветѣ ѝ сѫ запазени на височина отъ 0·3 до 0·6 м., смѣтана отъ пода ѝ. Споредъ показанията на селянитѣ презъ 1919—1920 год. били извадени много камъни за нови постройки отъ източната ѝ часть. Тогава, вѣроятно, е била унищожена до основи абсидата ѝ, въ каквото положение сега я намѣрихъ. Базиликата е ориентирана почти югозападъ — североизтокъ или по-точно казано И 40°С. Това отклонение отъ общоприетата посока И — З трѣбва да се обясни съ низкото мѣсто, въ което е издигната абсидата ѝ и близко съседство съ рѣката. Защото ако бѣ ориентирана точно отъ изтокъ на западъ при наводнения би била изложена на опасность.

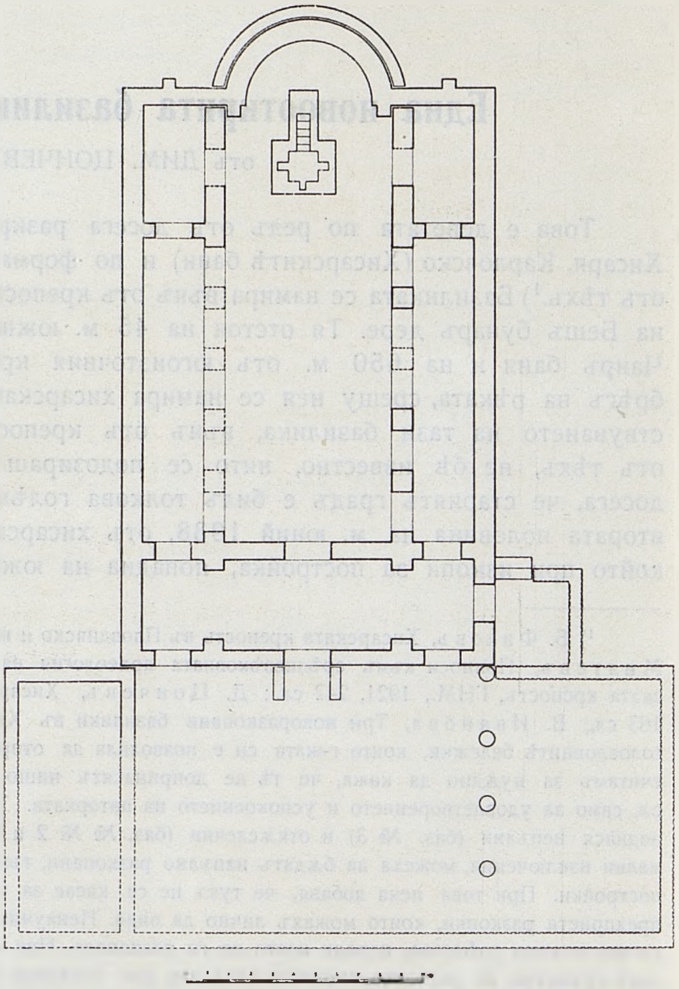

Обр. 1. — Планъ на осмата хисарска базилика
Fig. 1. — Plan de la huitième basilique à Hissar

По форма тя е трикорабна елинистическа базилика, съ една абсида, притворъ и дворъ. Размѣритѣ ѝ сѫ следнитѣ: шир. 15·3 м., дълж. 43 м. заедно съ двора (обр. 1). Абсидата ѝ, която отстои на 7—8 м. отъ сегашното ниво на рѣката, е полукрѫгла и има размѣри: дълбочина 3·5 м. и шир. 6·3 м.

1937, стр. 125 сл.; A. M. Schneider und Wal. Karnapp, Die Stadtmauer von Iznik (Nicaca), 1938, S. 38), за да разбере и несъстоятелностьта на предположението си. 2. Тя предполага, че следъ X в. града е престаналъ да сѫществува и че тукъ следъ това първитѣ поселища били на турцитѣ и то доста късно. По този въпросъ за госпожата останали неизвестни следнитѣ факти: колективната находка на византийски монети отъ XI в., намѣрени въ южната часть на крепоста (Н. Мушмовъ, ИБАИ., т. I., 242); византийскитѣ монети отъ втората половина на Срѣдневѣковието, които се намиратъ въ сбирката на зап. ген. Т. Марковъ, произлизащи сѫщо отъ Хисаря: византийската монета, намѣрена въ гроба на църква № 5, която тя произволно поставя не по-късно отъ IX в. Отъ друга страна не е безъ значение да изтъкна, че и Иречекъ (Пѫтувания, ч. II, 382), който по-рано не е знаялъ тѣзи факти, приема че презъ сѫщата тази епоха градътъ е продължавалъ да сѫществува, макаръ и сравнително малъкъ.

Дебелината на зида ѝ е 1 м. Отвънъ, по цѣлото си протежение, тя е имала подпоренъ зидъ, дебелъ 0·5 м. Това се е налагало, може би, поради близостьта ѝ до рѣката. Сигурно сѫщото предназначение сѫ имали и подпорнитѣ зидове (контрафорси), издигнати въ лѣво и дѣсно отъ абсидата, до източнитѣ зидове на страничнитѣ кораби (диаконикона и протезиса).

Корабитѣ на базиликата сѫ дълги по 14 м., а широки: централния — 7·7 м. и страничнитѣ по 2.8 м. Прави впечатление малката ширина на последнитѣ въ сравнение съ тая на срѣдния. Страничнитѣ сѫ били раздѣлени отъ срѣдния, вѣроятно, чрезъ колони, издигнати върху 1 м. дебели основни зидове. Върху зида между южния и срѣдния кораби се намѣриха in situ, всичкитѣ четвъртити гранитъ-гнайсови, постаменти, съ страни по 1 м. и височина 0·35 м., съ изключение само на единъ (обр. 2). Тия между северния и срѣдния кораби липсваха. Тукъ разрушенията бѣха по-голѣми. Разстоянието между постаментитѣ е 1·8 м. Не можа да се установи дали колонитѣ сѫ били зидани отъ секторни по форма тухли, както тия въ двора и каквито сѫ въ повечето хисарски базилики, или монолитни, защото не се намѣриха следи отъ тѣхъ. Трудно е сѫщо да се установи дали надъ страничнитѣ кораби е имало галерии.

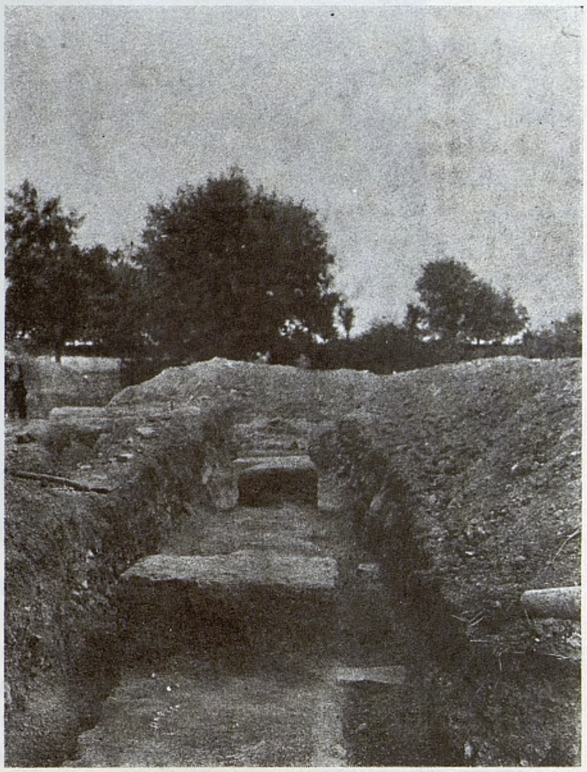

Обр. 2. — Дѣсната колонада на базиликата
Fig. 2. — La colonnade droite de la basilique

Подъ пода, въ източния край на централния корабъ, предъ алтаря, се откри интересно засводено помѣщение. То е четвъртитата засводена стаичка съ страна 1·4 м. и приблизителна височина 1·7 м. Въ основата си зидоветѣ ѝ сѫ направени повечето отъ камъни, а свода само отъ тухли. Сводътъ и подътъ бѣха разрушени. Въ нея се е влизало по зидана отъ тухли и камъни стълба, която е почвала почти въ срѣдата на алтаря, състояща се отъ петь стѫпала (обр. 3). Макаръ входътъ ѝ да не бѣ запазенъ, трѣбва да предполагаме, че той се е намиралъ върху пода на последния. Най-горното стѫпало отъ стълбата се е намирало не повече отъ 0·5—0·6 м. дълбочина отъ пода. Стѫпалата сѫ високи и широки по 0·35 м., а дълги 0·65 м. На 1·05 м. отъ пода на стаичката, въ северната, южната и западната ѝ стени и то точно въ срѣдата имъ е иззидана по една малка и засводена ниша, добре измазани отвѫтре. Размѣритѣ имъ сѫ почти едни и сѫщи: северната ниша — шир. 0·35 м., дълб. 0·5 м., вис. 0·45 м.; южната — шир. 0·4 м., дълб. 0·5 м.: вис. 0·45 м.; западната — шир. 0·3 м.; дълб. 0·4 м., вис. 0·45 м. Стенитѣ на стаичката и вертикалнитѣ страни на стѫпалата сѫ измазани съ 0·02 м. дебелъ пластъ отъ червенъ хоросанъ и изписани разноцвѣтно по следния начинъ. По тритѣ ѝ стени сѫ образувани цвѣтни правоѫгълници, на които странитѣ сѫ дадени съ черна боя и прекарани на 0·06 м. навѫтре отъ четиритѣ края (ѫгли) на всѣка стена. Основнитѣ тонове на всѣки отъ така очертанитѣ правоѫгълници сѫ различни. Изглежда, че въ срѣдата имъ е имало може би фигури, но понеже мазилката бѣ разрушена, това остана неизвестно. Запазени бѣха само по четиритѣ стени, прекарани въ ѫглитѣ на правоѫгълницитѣ отъ едната страна къмъ другата, по две успоредни, зигзаговидни линии и то съ бои различни отъ основнитѣ. Основнитѣ цвѣтове на стеннитѣ правоѫгълници и тия на зигзаговиднитѣ линии, бѣха както следва: южната стена — основната червена, зигзаговиднитѣ линии съ черна; северната стена — зелена, съ черна; западната стена — слабо-желта, съ червена; източната стена: северно отъ стълбата — червена, съ черна; южно отъ стълбата — зелена, съ черна; северната стена на стълбата — червена, а южната — слабо-желта. Може би сводътъ е билъ изписанъ, но това остана неизвестно, тъй като той е разрушенъ, пъкъ и не се намѣриха следи отъ него. Доста голѣмо затруднение срещнахме при изчистването на помѣщението, понеже сега цѣлото се пълни съ вода, която следваше постоянно да се изхвърля. Види се, когато църквата е сѫществувала, нивото на околната подпочвена вода е било много по-низко отъ сегашното, защото въ противенъ случай помѣщението и тогава би се пълнило, както сега.

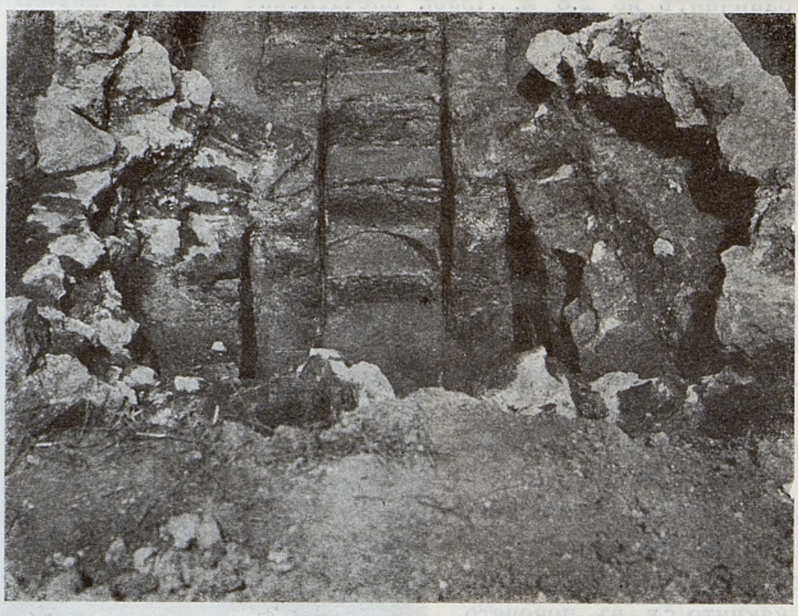

Обр. 3. — Стълбата за криптата. — Fig. 3. — L'escalier de la crypte

Както се вижда отъ мѣстото и устройството на малкото подземно помѣщение, това е крипта, чийто предназначение е било, много вѣроятно, да съхранява мощитѣ или часть отъ тѣхъ, на светеца-мѫченикъ, името на който е носила базиликата. Дали тритѣ малки ниши въ нея не сѫ били мѣста за мощитѣ или части отъ тѣхъ на трима светци-мѫченици? И въ такъвъ случай кои ще да сѫ били, вѣроятно, тия свѣтци-мѫченици, почитани нѣкога въ Тракия, образуващи една триада? Това сѫ въпроси, на които за сега не може да се даде единъ положителенъ отговоръ. Друго предположение за предназначението на криптата е и това, че въ нея е могълъ да бѫде погребанъ светеца-мѫченикъ. Обаче, малкитѣ ѝ размѣри, които не позволяватъ едно нормално погребение въ нея, го отхвърлятъ. Невѣроятно е сѫщо тя да е служила за скривалище на църковни скѫпоценности, тъй като базиликата се намира вънъ отъ крепостьта, защото за едно такова предназначение нѣмаме паралели. Безспорно е, че ако тая крипта бѣ запазена, а не разрушена и напълно ограбена, както я намѣрихъ, въпросътъ за предназначението ѝ би билъ разрешенъ въ положителна смисълъ и отъ по-горнитѣ разсѫждения не би имало нужда. Все таки подобни крипти приблизително на сѫщото мѣсто, обаче една съ много по-малки размѣри отъ тия на нашата, а други съ много по-голѣми, ни сѫ известни въ църквата подъ Дженеваръ тепе (до Варна),[1] въ църквата Св. Димитъръ Солунски,[2] Св. Мина въ Египетъ[3] и Св. Иванъ въ Ефесъ.[4]

Базиликата е имала и други две отдѣления, а именно: диакониконъ и протезисъ. Размѣритѣ имъ сѫ: дълж. 5·3 м., шир. 2·8 м. Поради това, че бѣха разрушени почти до подоветѣ, други подробности въ тѣхъ не можаха да се установятъ. Въ тѣхъ се е влизало откъмъ страничнитѣ кораби презъ входове, широки по 1·6 м., съ добре запазени прагове. Сигурно е, че входове сѫ имали и къмъ средния корабъ, но все поради разрушението не можаха да се установятъ напълно. Запазена бѣ само западната половина на входа откъмъ диаконикона, а произволно поставихъ тоя откъмъ протезиса — и двата по 1·7 м. широки.

Какво е имало въ източния край на срѣдния корабъ срещу диаконикона и протезиса т. е. надъ криптата, не можа да се установи, понеже, както казахъ и по-горе, сводътъ на последната бѣ разрушенъ. Все таки тукъ близо намѣрихъ дребни части отъ полирани и профиловани мраморни части и такива отъ колонки, вѣроятно отъ балустрада на хора (обр. 4).

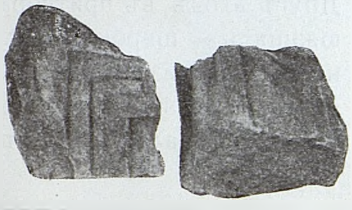

Обр. 4. — Архитектурни фрагменти отъ базиликата
Fig. 4. — Fragments d'architecture de la basilique

Притворътъ е широкъ 4·2 м. и дългъ 15·3 м. Правятъ впечатление въ сравнение съ другитѣ зидове на базиликата по-малкитѣ размѣри на зидоветѣ му: вънкашниятъ — 0·65 м., вѫтрешниятъ — 0·85 м. Доста вѣроятно е, както се вижда отъ конструкцията му да е ималъ галерия. За забелезване е сѫщо голѣмата му разчлененость — седемь входа. Запазени бѣха добре праговетѣ на симетрично разположенитѣ едни срещу други шесть входа: презъ първитѣ три се е влизало отъ двора въ притвора, а презъ останалитѣ — отъ последния въ корабитѣ. Страничнитѣ (севернитѣ и южнитѣ) входове сѫ широки по 1·6 — 1·7 м., а срѣднитѣ по 2·1 м. Праговетѣ на външнитѣ входове сѫ мраморни, а на вжтрешнитѣ гранито-гнайсови (обр. 5). Всѣки прагъ е направенъ по следния начинъ (обр. 6). Общата му повръхность е понижена — на страничнитѣ входове дълга 1·2 м., а на срѣднитѣ — 1·6 м., като отъ страни оставатъ бордюри, високи 0·025 м. Въ жглитѣ имъ сж издълбани квадратни дупки, дълбоки 0·015—0·02 м., съ страни 0·07 м. Тѣ сж служили за оситѣ на двукрилна врата. По срѣдата на праговетѣ, кждето е следвало да се срѣщатъ при затваряне двѣтѣ крила, има още по една кржгла дупка: дълб. 0·07 м., диам. 0·12 м. Явно е, че тя е служила за втората (вжтрешната) ось на едното отъ двѣтѣ крила. Следва да заключимъ, че презъ входоветѣ, които сж били много здраво устроени, се е влизало или като е било отворено едното крило или и двѣтѣ, споредъ случая и нуждата. Другъ входъ въ притвора е билъ южниятъ — широкъ 1·7 м. Презъ него се е влизало отвънъ, първоначално презъ стълба отъ две камени стжпала, широки по 0·5 м.,

---

[1] Х. и К. Шкорпилъ, Древнобългарски паметници, притурка къмъ кн. VII на Изв. на Вар. арх. дружество, 1921, стр. 22—25.

[2] Г. А. Σωτηρίου, Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου 1918 (т. 4), 1921, 34—35, εἰκ 51; отъ сѫщия авторъ: Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος въ Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1929, 211—212, εἰκ. 41.

[3] C. M. Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, 1922, Paderborn, S. 142 f., Abb. 31—32; S. 191 ff., Abb. 73; отъ сѫщия авторъ: Die heilige Stadt der Wüste, 1924, S. 75 ff., Abb. 37, 38 u. 39, Plan S. 95 u. 116; JdI. Bd. 45, 1930, Arch. Anzeiger, S. 503 ff., Abb. 5.

[4] Г. А. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ (Ἀρχαιολ. Δελτίον), 1922, 151 sqq, εἰκ. 26—30; JdI., Bd. 45, 1930, Arch. Anzeiger, S. 465 f., Abb. 13 u. 14; ÖJh., Bd. XXIII, 1926, Beibl, S. 292; Bd. XXIV, 1929, Beibl. S. 59, Abb, 34—36; Bd. XXV, 1929, Beibl., S. 19 f., Abb. 3; Bd. XXVI, 1930, Beibl. S, 306 f., Abb. 133,

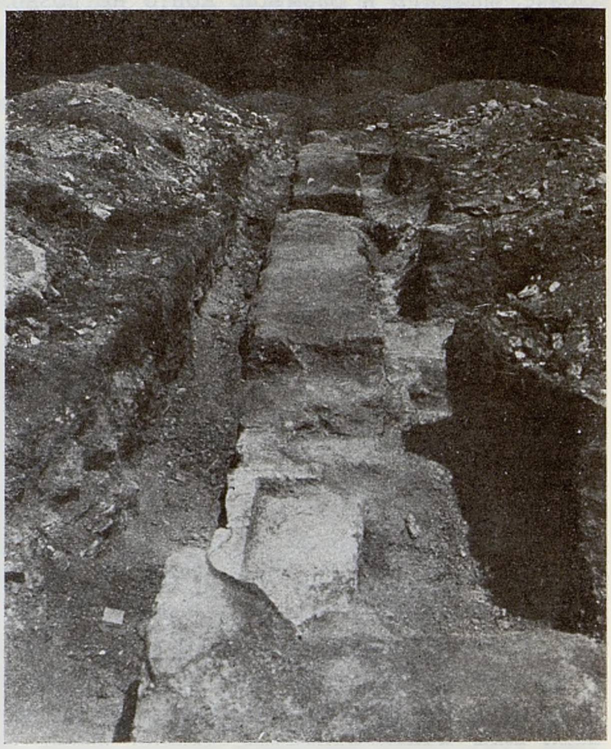

Обр. 5. — Изгледъ на вжтрешнитѣ входове на базиликата
Fig. 5. — Vue des entrées interieures de la basilique

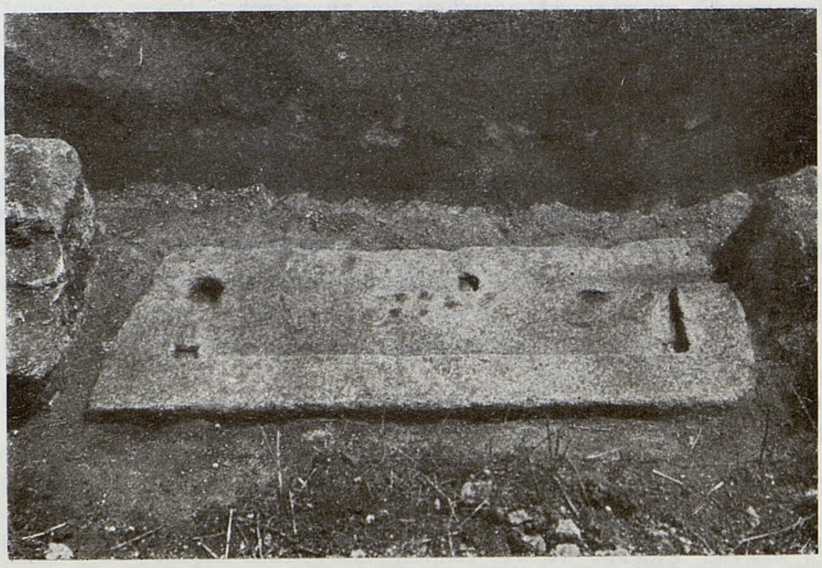

Обр. 6. — Мраморенъ прагъ отъ единъ входъ на базиликата
Fig. 6. — Seuil de marbre d'une entrée de la basilique

и дълги по 1·7 м. и после презъ малка пристройка: 4 м. на 3·5 м., чиито основи сѫ отъ суха зидария. Вѣроятно, тя е стояла въ връзка съ двора.

Западно и непосрѣдствено до базиликата се откри сбширенъ дворъ: дълж. 29·8 м., шир. 12·3 м. Изглежда, че оградата му е била не толкова солидна, тъй като откритиятъ основенъ зидъ, дебелъ отъ 0·6 до 0·7 м., е направенъ отъ ломени камъни и пръсть. Въ южната часть, по посока на южния зидъ на базиликата се откриха постаментитѣ на четири колони, поставени на разстояние 2·2—2·3 м. една отъ друга. Постаментитѣ сѫ цилиндрични, отъ гранитъ-гнайсъ, поставени направо въ земята. Само единъ отъ тѣхъ бѣ часть отъ мраморна колона, взета отъ друго мѣсто и тукъ използвана повторно. Самитѣ колони, които бѣха запазени отчасти върху постаментитѣ, сѫ иззидани отъ секторни по форма тухли, съ радиусъ 0·25 м. (обр. 7). Не е известно дали колонитѣ въ горнитѣ си части, както въ долнитѣ, сѫ били зидани или дървени. За това предположение ми даде основание намѣренитѣ около тѣхъ два различни капители, единиятъ съ елементи на корински, а другия съ такива на дорийски стилъ, съ диам. 0·25 м., които, вѣроятно, сѫ били капители именно отъ тия колони, чийто диам. въ основата е 0·5 м. (обр. 8 и 9). Изглежда, че дворътъ е строенъ по-късно, както показва и различния материалъ на колонитѣ. До северозападния ѫгълъ на базиликата се откриха основитѣ на едно помѣщение, може би поддѣление на двора, широко 4·7 м. и дълго, вѣроятно 12·3 м. Само въ източната му часть зидоветѣ бѣха строени съ хоросанъ. Останалата часть бѣ съ суха зидария, както оградата на двора. Трудно е, да се опредѣли по-точно предназначението му, но трѣбва да предполагаме, че то е въ връзка съ двора. Може би върху него се е държалъ покрива и за това отъ тази страна не се откриха колони, както въ южната часть.

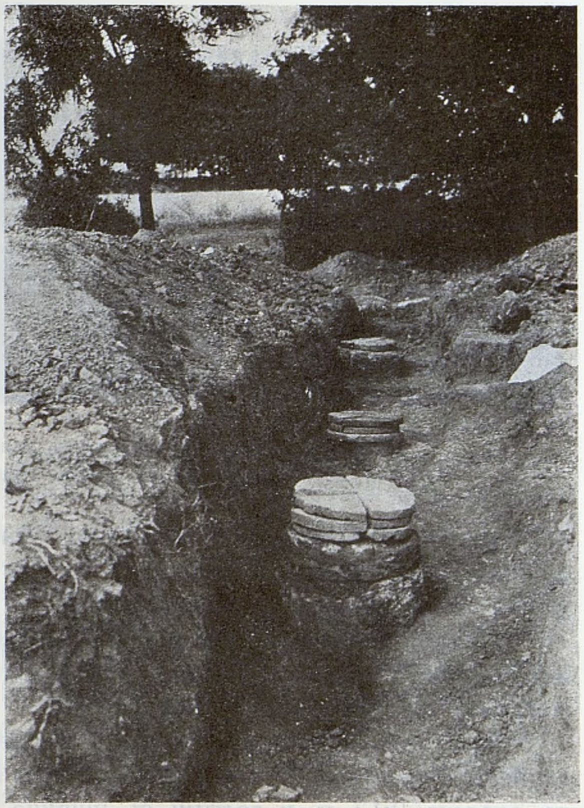
Обр. 7. — Колонадата въ двора на базиликата
Fig. 7. — La colonnade dans la cour de la basilique

Непосрѣдствено и отъ дветѣ страни на срѣдния вънкашенъ входъ въ двора, се разкриха основитѣ на двата зида, дълги по 1·6 м. и широки по 0·65 м. Вѣроятно, върху тѣхъ е имало малъкъ навесъ, сѫществувалъ преди създаването на двора.

Зидоветѣ на базиликата сѫ строени отъ ломени камъни, гранитъ-гнайсъ, какъвто изобилства въ околностьта и тухли, споени съ слабо-червенъ хоросанъ. Поради разрушенията не можа да се установи по колко реда сѫ били тухлитѣ въ конструктивнитѣ тухлени пояси, запазени отчасти. Размѣритѣ на тухлитѣ сѫ: 44/45/4—4·5, 35/35/4, 36/34/4, 31/31/4, 30/15/3. 30/30/4 см. Имаше и трапезовидни — съ успоредни страни: 0·24 и 0·3 м., а неуспореднитѣ 0·32 м. Секторнитѣ по форма иматъ радиуси — 0·25 и 0·26 м., при 0·04 м. дебелина. Всички тухли отъ едната страна сѫ загладени по-добре, отколкото отъ противната. По загладенитѣ страни едни сѫ безъ врѣзвания; други иматъ квадратъ, образуванъ съ прекарване на четири линии на 0·03 или 0·04 м. навѫтре отъ краищата; на трети сѫ прекарани по три линии по диагоналитѣ или извити въ форма на концентрични окрѫжности.

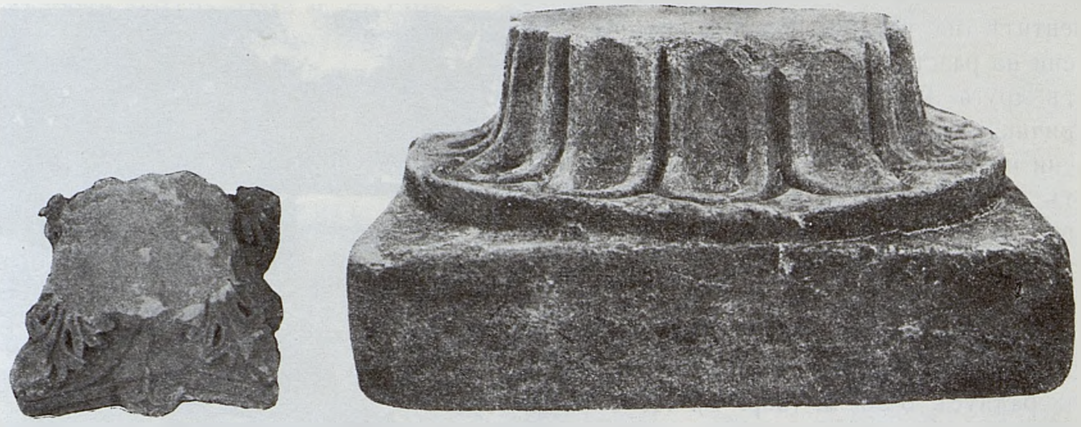

Обр. 8. — Мраморни капителя, намѣрени въ двора на базиликата
Fig. 8. — Chapiteaux de marbre, trouvés dans la cour de la basilique

Подътъ на базиликата е билъ покритъ съ тухли (44/45/4 см.), поставени върху пластъ отъ червеникава прѣсть, сега дебелъ отъ 0·05 до 0·08 м. Въ по-голѣмата си часть той бѣ разрушенъ.

Вънъ отъ базиликата, както и въ двора ѝ се намѣриха извънредно много счупени керемиди. Тѣ сѫ корубести и по голѣмина два вида: малки, съ ширина по хордата 0·17 м. и голѣми съ ширина — 0·36 м., всички дебели отъ 0·025 до 0·03 м. Дължината имъ остана неизвестна, тъй като не се намѣриха цѣли.

Между развалинитѣ се намѣриха още: малки мраморни архитектурни части, съ дегенерирани акантови листа; части отъ малки глинени сѫдове, съ успоредни до 10—12 жлебове по търбуха; много части отъ бѣло стъкло, съ дебелина отъ 0·002 до 0·003—0·004 м. Види се, тѣ произлизатъ отъ стъклата на прозорцитѣ.

Като се вземе предъ видъ: 1) че страничнитѣ кораби на базиликата сѫ повече отъ 2·5 пѫти по-тѣсни отъ срѣдния корабъ; 2) отдѣлнитѣ помѣщения — диаконикона и протезиса, характерни повечето за VI в.; 3) особната конструкция на притвора; 4) че тя се намира вънъ и доста далечъ отъ крепостнитѣ стени, което ни дава право да предполагаме, че е строена по-късно, когато градътъ е билъ вече уголѣменъ; 5) използване на материали отъ други по-стари антични постройки. Следва да я отнесемъ съ пълно право къмъ VI в. Многобройнитѣ църкви тукъ безспорно ни говорятъ за единъ доста голѣмъ градъ презъ IV, V и VI в., който сигурно е билъ и епископски центъръ, както казахъ и по-рано.[1]

---

[1] Д. Цончевъ, Хисарскитѣ бани, ГПНБМ. 1935—36, 1937, стр. 66 и 163.

Une basilique nouvellement découverte à Hissar

Au mois de juillet 1938 était découverte la huitième basilique à Hissar, arrondissement de Karlovo (Les bains de Hissar). Elle appartient au nombre des neuf édifices de ce genre qu'on a étudiés jusqu'à présent (fig. 1).[1] La basilique se trouve sur la rive droite de Béche-Bounar-déré à 650 m, au sud et hors de la forteresse. C'est une basilique à trois nefs, une abside circulaire, un narthex et une cour. Elle est disposée vers l'Est, à 40° au nord. Ses dimensions sont: larg. 15·3 m., long. 43 m. y compris la cour. Les dimensions de l'abside sont: profondeur 3·5 m., largeur 6·3 m. Sur toute son étendue du dehors l'abside a eu un contrefort, vu le voisinage de la rivière. Elle a eu deux pièces indépendantes: prothesis et diaconicon: long. 5·3 m., larg. 2·8 m. A l'extrémité de l'est de la nef médiane, sous le sol, on a découvert une crypte quadrangulaire voûtée: long. 1·4 m., hauteur probable 1·7 m. Sa voûte est détruite. On y entrait au moyen d'un escalier à 5 marches: haut. et larg. 0·35 m., long. 0·65 m. (fig. 3). A une hauteur de 1·05 m. du sol, il y a dans ses murs de l'ouest, du nord et du sud, trois petites niches, presque égales entre elles. Les murs ainsi que la voûte de la crypte ont été ornés de fresques. Les ruines nous ont empeché de déterminer exactement sa prédestination, mais il faut supposer qu'elle conservait les reliques (au moins en partie) du saint-martyre, qui avait donné son nom à la basilique. Nous connaissons d'autres cryptes, les unes plus petites, les autres beaucoup plus grandes que la nôtre comme celles des basiliques de Djenevar-tépé (Varna),[2] de l'église St Dimitre de Salonique,[3] St Mina en Egypte[4] et St Jean à Ephese.[5]

Les dimensions des nefs sont: long. 14 m., larg. — de la nef médiane 7·7 m., des nefs latérales — 2·8. Elles auront été séparées probablement par des colonnes (fig. 2). Le narthex d'un genre composé a eu sept entrées, dont les seuils sont encore conservés (fig. 5 et 6). Ses dimensions sont: long. 5·3 m., larg. 4·2 m.

---

[1] Pour les autres églises, voir: B. Filov — La forteresse de Hissar-Bania et sa basilique, Bull. Soc. arch. bulgare, 1911, т. II, p. 125 sqq; Kr. Miatev — Ann. du Musée National, Sofia, 1921, p. 242 sqq. D. Tsontchev — Les bains de Hissar, Ann. Bibl. Nat. de Plovdiv, 1937, p. 163 sqq; V. Ivanova, Trois basiliques récement déblayées à Hissar, Bull. Inst. arch. bulg. 1938, T. XI, 2, p. 214 sqq.

[2] H. et K. Chkorpil, Bull. Soc. arch. de Varna, VII, 1921, Appendice, p. 22 sqq.

[3] Γ. Α. Σωτηρίου, Παράρτημα τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Δελτίου 1918 (τ. 4), 1921, 34—36, εἰκ. 51; du même auteur: Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος въ 'Αρχαιολ. 'Εφημερ. 1929, 211—212, εἰκ. 41.

[4] C. M. Kaufmann, Haudbuch der christlichen 'Archäologie, 1922, Paderborn, S. 142 f., Abb. 31—32; S. 191 ff., Abb. 73; du même auteur: Die heilige Stadt der Wüste, 1924, S. 75 ff., Abb. 37, 38 u. 39, Plan S. 95 u. 116; JdI. Bd. 45, 1930, Arch. Anzeiger, S. 503 ff., Abb. 5.

[5] Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς 'Ιωάννου τοῦ θεολόγου ἐν 'Εφέσῳ ('Αρχιαολ. Δελτίον), 1922, 151 sqq. εἰκ. 26—30; JdI. Bd. 45, 1930, Arch. Anzeiger, S. 465 f., Abb. 13 u. 14; ÖJh. Bd. XXIII, 1926, Beibl. S. 292; Bd. XXIV, 1929, Beibl. S. 59, Abb. 34—36; Bd. XXV, 1929, Beibl. S. 19 f., Abb. 3; Bd. XXVI, 1930, Beibl., S. 306 f., Abb. 133.

La cour, à l'enceinte étroite a été construite probablement plus tard. Ses dimensions sont: larg. 12·3 m., long. 29·8 m. On y a découvert une colonnade et un petit compartiment (fig. 7).

La basilique a été construite de pierres brutes et de briques liées par de mortier rougeâtre. Les colonnes sont en briques-secteurs. Sous les décombres nous avons trouvé des débris d'architecture, de vases en terre cuite, de verre, de petits chapiteaux etc. (fig. 4 et 8).

Étant donné l'étroitesse des nefs latérales en comparaison de la nef médiane, le narthex, ainsi que la prothesis et le diaconicon indépendants, qui caractérisent les basiliques du VIe siècle, il s'en suit que la nouvelle basilique appartient à cette même époque.

Dim. Tsontchev

Приноси къмъ срѣдновѣковната българска история

На проф. S. G. MERCATI

отъ ИВ. ДУЙЧЕВЪ

1. Относно датата на единия Хамбарлийски надписъ

Двата Хамбарлийски първобългарски надписи1) представятъ несъмнено рѣдки мжчнотии за разчитане и тълкуване. Както самъ проф. В. Бешевлиевъ признава2) за единия надписъ, той е „мжчно четливъ и затова не може да се смѣта за окончателно разчетенъ“. Този надписъ се отнася, споредъ последнитѣ проучвания,3) къмъ времето на ханъ Крума (802—814) и засѣга събития, станали около 812 г. Потвърждение за това се намира въ последнитѣ редове на надписа, които проф. Бешевлиевъ първоначално4) бѣ разчелъ: A / IЄNOCЄPN ὁ β̣α̣σηλεῦ[ς] ὁ̣ Φάρακλος... Той изказа мнение,5) че името ὁ Φάρακλος би трѣбвало да се свърже съ ἡ ἐκκλησία τοῦ Φάρου въ Цариградъ, гдето е билъ подстриганъ за монахъ императоръ Михаилъ I Рангаве (811—813): споменатиятъ императоръ, след., би трѣбвало „очевидно“ да бжде Михаилъ I. Наскоро, обаче, проф. H. Grégoire6) предложи ново и много по-приемливо тълкуване, именно, че въ думата φαρακλος имаме, безъ всѣкакво съмнение, проста метатеза на φαλακρός· „плешивъ“. Сжщиятъ ученъ предположи по-нататъкъ, че неразгаданитѣ букви преди ὁ βασηλεῦς трѣбва да се четатъ ὁ γέρων. „При тѣзи условия, заключи проф. Grégoire, императорътъ не ще бжде Михаилъ, но стариятъ Никифоръ“. Въ новото издание на този надписъ проф. Бешевлиевъ възприе като напълно установено мнението, че споменатиятъ императоръ е Никифоръ I Геникъ (802—811) и добави нѣкои нови указания за формата φαρακλός.7) Ако приемемъ за съвсемъ положително, че φαρακλός означава φαλακρός, то все пакъ отъждествяването на този „плешивъ императоръ“8) не изглежда толкова лесно. Въ новия ватикански текстъ, откритъ отъ менъ, императоръ Никифоръ е нарованъ δασύκομος „гжстокосъ“.9) Ако се приема изобщо достовѣрностьта на този

---

1) Вж. изданието на проф. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ (ГодСУиф, XXXI. 1. 1934), сс. 44—45, 48—49.

2) Бешевлиевъ, п. т., с. 104; сжщиятъ, Първобългарски надписи. Добавки и оправки (ГодСУиф, XXXII. 5. 1936), с. 27.

3) Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 109; ср. Добавки, с. 33.

4) Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 45.

5) Бешевлиевъ, п. т., с. 108.

6) Бешевлиевъ, п. т., с. 161; вж. H. Grégoire, Les sources épigraphiques de l'histoire bulgare (Byzantion, IX. 1934), p. 752.

7) Бешевлиевъ, Добавки, с. 32.

8) Ср. статията на проф. H. Grégoire, L'empereur Nicéphore le Chauve et Kroum, „premier“ de Bulgarie (Bull. de la classe des lettres... de l'Ac. R de Belgique, 5-e série. XX. 1934. 10, pp. 261—272); pp. 264—265, за формата φαρακλός.

9) Ив. Дуйчевъ, Нови житийни данни за похода на имп. Никифора I въ България (СпБАкН, LIV. 1937), с. 152.

изворъ[1]), би трѣбвало да се вѣрва сѫщо и на това негово указание. Споменатиятъ императоръ ὁ φαρακλός, след., не може да бѫде Никифоръ I. Твърдението на проф. H. Grégoire, че между епитета φαρακλός „плешивъ“ и определението δασύκομος нѣма противоречие, тъй като „on peut être plus ou moins chauve“,[2]) е твърде лекомислено. Императоръ Михаилъ I Рангаве трѣбва да се изключи, възъ основа на описанието, което е далъ за него Scriptor incertus.[3]) За Лъва V Арменецъ сѫщо знаемъ, че не е билъ плешивъ. Когато, при неговото убийство, убийцитѣ нападнали патриарха, който стоялъ до императора и много приличалъ на него, църковниятъ първенецъ побързалъ да свали покривалото отъ главата си. Тѣ забелязали плешивостьта на главата му и го оставили: αὐτίκα γὰρ γυμνώσας τὴν κεφαλὴν τῷ φαλακρώματι τὴν σωτηρίαν ἐθήρασεν.[4]) Засвидетелствувано е, обаче, че императоръ Теофилъ (829—842) е билъ плешивъ. Споредъ Продължателя на Теофана,[5]) този императоръ, понеже природно (ἐκ φύσεως) ималъ слаба „украса“ на главата и билъ плешивъ, заповѣдалъ повсемѣстно да се стрижатъ всички до кожа. Въ другъ изворъ той е назованъ ἀναφάλας, сиречь „плешивъ“.[6]) Ако споменатиятъ въ надписа „плешивъ императоръ“ е Теофилъ, надписътъ, след., трѣбва да се отнесе къмъ нѣкой отъ българскитѣ владѣтели следъ Крума, именно къмъ Омуртага (814—831), Маламира (831—836)[7]) или Пресиана (836—852), които въ по-голѣма или по-малка часть отъ царуването си сѫ негови съвременници. Разбира се, при подобно отъждествяване на ὁ βασηλεύς ὁ φαρακλὸς съ Теофила би могло да се изтъкне определението ὁ γέρων. Ако неговото разчитане и да не изглежда напълно установено, това определение не подхожда за Теофила.[8]) Може би ще трѣбва да се търси нѣкакъвъ другъ смисълъ на думата φαρακλός=φαλακρός? Познато е обидното съдържание на тази дума[9]), но все още за означаване на плешивость. Въ единъ сборъ Ἀποφθέγματα καὶ ἑρμηνεῖαι εἰς τοὺς δημώδους [!] λόγους е разясненъ и народниятъ изразъ: Εἶδα φαρακλόν, ἀλλὰ νὰ φαίνεται ὁ μυαλός τοῦ κακὸν εἶνε.[10]) Въ тълкуванието (ἑρμηνεία) е казано: Ἐνταῦθα ὁ λόγος πρὸς τὸν ἄνθρωπον λέγεται καὶ ποιεῖται, καὶ φησίν, ὅτι εἴδαμεν φαρακλόν, τουτέστιν ἁμαρτωλὸν καὶ ἄσπλαγχνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθοῦ τινος μέτοχον, [ἀλλ']ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖ καὶ ἀμέτοχος παντὸς ἀγαθοῦ, ὡς οὐδὲ ψιχίδιον μικρὸν δοῦναι τὸν πτωχὸν Λάζαρον, τοῦτο δὲ κακὸν ἔνε. Може би това ново значение на φαρακλός = ἁμαρτωλὸς καὶ ἄσπλαγχνος „грѣшникъ и безсърдеченъ“ ще ни подпомогне по-добре въ изучването и датирането на този толкова труденъ първобългарски надписъ.

---

[1]) Вж. изданието на този текстъ отъ H. Grégoire въ Byzantion, XI. 1937, p. 417 sqq.

[2]) Вж. Grégoire, Byzantion, XI. 1936, p. 426.

[3]) Scriptor incertus, ed. B., p. 341, 15—19; ср. Grégoire, Les sources . . ., pp. 752—753.

[4]) Theophan. Contin., ed. B., p. 39, 1 sqq.; G. Cedrenus, ed. B., II, p. 66, 19 sqq.

[5]) Theophan. Contin., p. 107, 6—13: 'Επεὶ δὲ καὶ τὸν τῆς κεφαλῆς κόσμον ὀλίγον πως ἐκ φύσεως ἔφερε καὶ ψιλὸς τὰς τρίχας ὑπῆν, ἐθέσπισεν ἁπανταχῆ ἐν χρῷ ταύτας ἀποκείρειν καὶ μή τινα 'Ρωμαῖον ὄντα τοῦ τραχήλου περαιτέρω φέρειν συγχωρεῖν· εἰ δέ τις φωραθῇ, πολλαῖς αἰκιζόμενον μάστιξι πρὸς τὴν τῶν προγόνων 'Ρωμαίων ἐπανάγεσθαι ἀρετήν· τούτῳ γὰρ καὶ οὗτοι τριχώματι ἐσεμνύνοντο. ὅθεν καὶ νόμον ἐξέθετο τοῦ μή τινα διόλου κατατολμᾶν περαιτέρω τοῦ αὐχένος προβαίνειν ἐᾶν.

[6]) G. Cedren., II, p. 118, 5—10. За ἀναφάλας вж. Du Cange, Gloss. gr., s. v.: ἀναφάλας pro ἀναφάλανθος, recalvaster, отъ коренъ (ἀνὰ-)φαλακρός.

[7]) Къмъ времето на Маламира надписътъ бѣ отнесенъ отъ проф. П. Никовъ, въ Byzantinoslavica, III, 2. 1931, pp. 344—382.

[8]) Споредъ Theoph. Contin., p. 84, 16 sqq., Теофилъ, когато заелъ престола, ималъ ἤδη . . . ἀνδρὸς . . . ἡλικίαν.

[9]) Споредъ библейската II Книга на царетѣ, II, 23—25, пророкъ Елисей проклелъ децата, защото тѣ му казали: ἀνάβαινε φαλακρέ, ἀνάβαινε! . . . Ср. и G. Cedren., I, p. 180, 16 sqq. — Думата се срѣща и въ мѣстни имена: τὸ τοῦ Φαλακροῦ λεγόμενον κάστρον, G. Cedren., II, p. 213, 20—21; τοῦ Φαλακροῦ ὄρους, Const. Porphyr., De them., ed. B., p. 31, 12.

[10]) Вж. изданието на K. Sathas, Bibliotheca graeca medii aevi, V (Paris 1876), p. 564 sqq., p. 568.

2. Тема „България“

Едно занимливо сведение за тема България — една отъ темитѣ, образувани отъ земитѣ на разгромената въ 1018 год. българска държава [1]) — е запазено въ cod. Vat. gr. 299. Ржкописътъ е отъ XIV в., на хартия, и съдържа предимно медицински съчинения.[2]) Тамъ се съдържа, между другото (ff. 393—448) недовършеното съчинение на лѣкаря Евстатий (Εὐστάθιος ὁ εὐτελὴς ἰατρός), въ което се даватъ сведения за различнитѣ болести, признацитѣ имъ и разпознаването, както и съответнитѣ лѣкарства.[3]) За насъ е важно самото начало на това медицинско съчинение (f. 393): Ἤκουσα κἀγὼ Εὐστάθιος ὁ εὐτελὴς ἰατρὸς πaρά τινων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν κατὰ τὸ θέμα Βουλγαρίας ἐν τῷ ἄστει Σωσκῶν παραγενομένου Φράγγου τινὸς ἰατροῦ καὶ εὑρόντος παῖδας δύο ἐν τῷ αὐτῷ ἄστει πάσχοντας καὶ ὀδυνωμένους ὑπὸ τῆς στραγγουρίας νόσου· καὶ διελθὼν τὸν τράχηλον τῆς κύστεως τῶν παίδων ἐνώπιον ἀνθρώπων πολλῶν, ἀνέσπασε λίθον πωρώδη, τὸ μέγεθος ὠοῦ μικροῦ· ὃ ἐθεασάμην ἐγὼ ναὶ μὴν καὶ τὴν οὐλὴν τοῦ τραύματος, μηνὶ ἰαννουαρίῳ ἰνδικτιῶνος θ′ . . . Мѣстонахождението на града Соскъ (Σωσκός) не е точно опредѣлено. Споредъ W. Tomaschek,[4]) крепоститѣ Старидолъ (Σταρίδολα) и Соскъ сж се намирали на пжтя отъ Леринъ къмъ Сервия (дн. Селфидже). Проф. В. Н. Златарски, като привежда това мнение на Томашекъ, е повече склоненъ да приеме, че Соскъ е днешното с. Суботско въ Мъгленско.[5]) Положително е, обаче, че тази крепость се е намирала въ областьта около градоветѣ Вероя (дн. Караферия или Беръ) и Едеса (дн. Воденъ).[6]) Отъ сведението на Евстатия, прочее, може да се заключи, че и тази областъ се е смѣтала презъ XI-XII вѣкове за включена въ тема България.[7])

---

[1]) За границитѣ на тема България вж. указанията на Н. Скабалановичъ, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ (Спб 1884), с. 225 сл. — П. Мутафчиевъ, въ: Сборникъ Силистра и Добруджа, I (София 1927), сс. 158—159. — В. Н. Златарски, Ансбертовиятъ „жупанъ или сатрапъ на България“ не е билъ Добромиръ Хризъ (ГодСУиф, XXIX. 6. 1933), сс. 9, 13; сжщиятъ, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, II (София 1934), сс. 15—16, 16 бел. 1 и другаде.

[2]) За този ржкописъ изобщо вж. описанието у G. Mercati — P. Fr. De'Cavalieri, Codices vaticani graeci, I (Romae 1923), pp. 425—430.

[3]) Ibidem, p. 429, описано: f. 393vo Eustathii quaedam. Inc. Ἤκουσα . . . , съ нѣкои други указания.

[4]) Вж. W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus — Halbinsel. II. Die Handelswege im 12. Jhrt. nach den Erkundigungen des Arabers Idrîsî (Sitzungsberichte d. Wien. Akad. Wiss., ph.-hist. Kl., Bd. 113. 1888, p. 356).

[5]) В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I, 2 (София 1927), с. 752; други указания ср. п. т., сс. 751, 785, 851; II, с. 175.

[6]) Вж. J. Kantak., ed. B., III, 130, 3—5: τὰ περὶ Ἔδεσσαν καὶ Βέῤῥοιαν φρούρια καὶ αἱ πολίχναι τά τε Σταρίδολα λεγόμενον καὶ ἡ Πέτρα καὶ ὁ Σωσκὸς καὶ ἡ Δεύρη, ἔτι τε ὁ Ὀστροβὸς καὶ τὰ Νότια . .; cp. ibid., I, p. 454, 2—4; II, p. 355, 9. — Ср. Anna Comnena, ed. Reiff., I, p. 168, 2—4; ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ὀστροβὸν κἀκεῖθεν . . . διῆλθε διὰ τοῦ Σοσκοῦ καὶ διὰ τῶν Σερβίων ἀπῆλθεν εἰς Βέροιαν. — G. Acropolita, ed. Heis.. pp. 167, 18; 169, 20.

[7]) Думитѣ на Евстатия могатъ да се съпоставятъ съ казаното отъ Nic. Choniata, ed. B., p. 612, 20: τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι; cp. pp. 616, 3; 617, 2; 643, 20.

3. Троянската притча у българитѣ

Историкътъ на четвъртия кръстоносенъ походъ Робертъ дьо Клари описва единъ занимливъ случай на мирни отношения между българи и кръстоносци презъ 1204 год. Той разказва,[1] че българскиятъ царь Калоянъ (Jehans li Blaks) и неговитѣ люде били слушали много за рицаря Пиеръ дьо Брашьо и за неговата храбрость (avoient moult oi parler de monseigneur Pierron de Braiechoel et de sa boine chevalerie). Тѣ му изпратили единъ день покана да ги посети, на което рицарьтъ се съгласилъ. Дадени били заложници, и френскиятъ рицарь пристигналъ въ стана на българитѣ, заедно съ трима други рицари. Тамъ тѣ били посрещнати любезно отъ Калояна и неговитѣ първенци (Jehans li Blaks... et les haus hommes de Blakie). Говорили за различни нѣща и, между другото, българитѣ запитали, защо кръстоноснитѣ сѫ дошли въ толкова далечни земи. „Не сте ли чували, отвърналъ рицарьтъ, какъ е била разрушена Троя, нито поради какви причини?“ Българитѣ отговорили, че тази история имъ била добре позната. Пиеръ дьо Брашьо добавилъ, че кръстоносцитѣ били потомци на троянци и били дошли да отвоюватъ своето наследие (Et parlerent a lui d'unes coses et d'autres, et tant qu'il li disent: „Sire, nous nous merveillons moult de vo boine chevalerie, et si nous merveillons mout que vous estes quis en chest pais, qui de si loingtaines teres estes, qui chi estes venu pour conquerre tere. De n'aves vous“, fisent il, „teres en vos pais dont vous vous puissiez warir?“ Et mesires Pierres respondi: „Ba!“ fist il, „de n'aves vus oi comment Troies le grant fu destruite, ne par quel tor?“ „Ba ouil“, fisent li Blak et li Commain, „nous l'avons bien oi dire, mout a que che ne fu“. „Ba!“ fist mesires Pierres, „Troies fu a nos anchisieurs, et chil qui en escaperent, si s'en vinrent manoir la dont nous sommes venu; et pour che que fu a nos anchisieurs, sommes nous chi venu conquerre tere!“)[2]

На това мѣсто отъ хрониката на Роберта дьо Клари обърна внимание напоследъкъ румънскиятъ историкъ G. I. Bratianu.[3] Той си задава въпроса, дали сведението, че „власитѣ и тѣхнитѣ съюзници“ сѫ познавали историята на Троя, не е измислица (invantion) на Роберта дьо Клари. Румънскиятъ ученъ смѣта това за „малко вѣроятно“ (peu probable), защото, по негови думи, Робертъ дьо Клари е непосрѣденъ свидетель, безъ силенъ критически усѣтъ, но и безъ прекалено въображение. Споредъ Братиану,[4] „Робертъ дьо Клари утвърждава, че власитѣ отъ Балкана сѫ познавали разказа за троянската война въ началото на XIII вѣкъ“. „Мѫчно е да се предположи, добавя Братиану, че вождоветѣ на власитѣ сѫ познавали византийскитѣ хронисти или че тѣ сѫ четѣли текста на Омира . . . Овчаритѣ по Пиндъ и Балканитѣ не сѫ били хуманисти. Има, прочее, основание да се вѣрва, че е сѫществувала една народна преработка (une forme populaire) на троянския романъ, безъ съмнение на народенъ гръцки езикъ, която е проникнала въ сбора на балканскитѣ разказвачи поне следъ XII в.“ Той смѣта, че разказътъ, обнародванъ отъ П. А. Сирку,[1]) е може би само една „последна следа“ (en est peut-être une dernière trace).

---

[1] Вж. изданието на Ch. Hopf, Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues (Berlin 1873), pp. 79—80, ch. CVI. Въ текста е казано: li empereur Henris, което е погрѣшно, защото това събитие е станало още при имп. Балдуина.

[2] К. Иречекъ, История на българитѣ (София [1929]), сс. 183—184 и с. 190 бел. 8, предава тази aventure на френския рицарь. У В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III (София 1940), не е споменато нищо.

[3] Вж. G. I. Bratianu, Les Vlaques et le roman de Troie dans la chronique de Robert de Clari, въ неговата книга: Recherches sur Vicina et Cetatea Albă (Bucarest 1935), pp. 140—143.

[4] Ibidem, p. 143.

Обясненията на румънския историкъ сѫ невѣрни още въ основата си. Той тълкува думитѣ на Роберта дьо Клари като указание за власитѣ отвѫдъ Дунава и, разбира се, търси да намѣри следи отъ познаването на троянската повесть въ миналото на румънския народъ. Трѣбва да се изтъкне, че въ изворитѣ (гръцки и латински) отъ XII—XIII вѣкове съ името „власи“ се назоваватъ българитѣ главно отъ северна България,[2]) наричани „мизи“, за разлика отъ населението въ Македония и Тракия, което е било наричано съ името „българи.“ Въ текста на Робертъ дьо Клари е ясно посочено, че френскиятъ рицарь се срещналъ именно съ българския царь Калояна и съ неговитѣ люде. Съ тѣхъ разговарялъ Пиеръ дьо Брашьо и именно тѣ му отговорили, че познаватъ разказа за троянската война. Само едно неправилно тълкуване на текста е могло да накара румънския ученъ да твърди, че тукъ става дума за разпространение на троянската повесть между власитѣ. Напротивъ, когато това мѣсто отъ хрониката на Роберта дьо Клари бѫде изтълкувано правилно, именно като се свърже съ българския царь Калояна, когато, следователно, се свърже съ българската книжовна и народна традиция, тогава обяснението е сравнително леко.

Разказътъ за разпространението на преданието за троянската война всрѣдъ българитѣ може би ще трѣбва да се свърже съ личната историческа култура на царь Калояна. Въ историческитѣ извори сѫ запазени нѣкои сведения за историческитѣ интереси на този български владѣтель. Въ писмата си до папа Инокентия III той съобщава нѣкои сведения за последнитѣ владѣтели отъ първото българско царство, за които билъ челъ въ български книги, вѣроятно нѣкакви лѣтописи: sicut in libris nostris invenimus esse scriptum.[3]) Другаде той съобщава, че е издирилъ, сиречь проучилъ, antiquorum nostrorum scripturas et libros, както и законницитѣ (leges) на предишнитѣ български царе.[4]) Споредъ Г. Акрополита,[5]) Калоянъ е искалъ да отмъсти, по собственитѣ му думи (ὡς ἔφασκεν), за злинитѣ, нанесени на българитѣ отъ Василия II. Както Василий II, казвалъ Калоянъ, се наричалъ „българоубиецъ“, така и той самъ се наричалъ поради това „ромеоубиецъ“ (Ῥωμαιοκτόνος). Споменътъ за последнитѣ събития отъ сѫществуването на първото българско царство е билъ, след., твърде живъ за този владѣтель, който се е смѣталъ за наследникъ на старитѣ български царе и продължитель на тѣхната власть. Указанията за тѣзи минали събития и личности сѫ могли да бѫдатъ почерпени отъ народни устни предания или пъкъ отъ писмени източници, гдето, покрай другото, е могло да се намѣрятъ и сведения за троянската война. Разбира се, тѣзи разсѫждения не биха били напълно убедителни, за да се докаже, че българитѣ отъ онова време сѫ познавали историята на древната Троя. За щастие, ние притежаваме други докази за разпространението на троянската повесть у насъ презъ ранното срѣдновѣковие.

---

[1]) P. A. Syrku, Zur mittelalterlichen Erzählungslitteratur aus dem Bulgarischen (Archiv f. slav. Phil., VII. 1884, pp. 78—98).

[2]) Ср. нѣкои указания у проф. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III, с. 16 сл. и другаде — Ср. сѫщо П. Мутафчиевъ, Произходътъ на Асѣневци (Мак. Прег., IV. 1928, кн. 4, с. 1 сл.) за значението на употрѣбяванитѣ въ тогавашнитѣ исторически извори народностни имена.

[3]) Вж. A. Theiner, Vetera monumenta slavorum merid. hist. illustrantia, I (Romae 1863), p. 16, № XXVI. Ср. Ив. Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография (= Jugost. Ist. Cas., IV. 1—2. 1938, с. 47).

[4]) Theiner, op. c., p. 27 nr. XLIII; cp. p. 29 nr. XLVI.

[5]) G. Acropolita, ed. Heisenberg, p. 23, 16—19.

Въ срѣдновѣковната българска книжнина сѫществуватъ нѣколко превода на повестьта за троянската война. Още презъ първитѣ десетилѣтия на миналия вѣкъ рускиятъ ученъ К. Калайдовичъ[1]) бѣ открилъ въ единъ славянски рѫкописъ отъ XV в.[2]) старобългарски разказъ за троянската война. Въ този сборникъ (л. 199) се чете приписката: **книгы завѣта бж҃іа ветха сказающе ѡбразы новаго завѣта истинꙋ соущꙋ преложеныѧ ѿ греска ꙗзыка в словенскыи при кн҃ѕи блъгарстѣ Симеоне, сн҃ѣ Бориши, Григоріе презвитерѡ мнихо, всѣ црковниї блъгарскь црквіи повелѣніе того кн҃люца кнѕѧ Семіо истинѣ рщи болюбца.**[3]) За дейностьта на споменатия тукъ български писатель иеромонахъ Григорий нѣмаме други сведения. Следъ дълги спорове между ученитѣ, приема се, че той, по порѫка на царь Симеона, е превелъ осмокнижието; преводътъ на Малаловата хроника, която се намира въ сѫщия сборникъ, се отнася къмъ по-късно време, но все презъ първото царство — въ X или XI в.[4]) На дейностьта на Григория, обаче, трѣбва да се припише тази версия на троянската повесть, откѫслеци отъ която издаде Калайдовичъ.[5]) Ако ли пъкъ тази версия се свърже съ превода на Малаловата хроника, то тя все още принадлежи къмъ книжнината на първото българско царство. Не е необходимо, след., да прибѣгваме до по-къснитѣ български преработки на троянската повесть отъ XIV в.,[6]) за да разберемъ, че разказътъ за троянската война е могълъ да бѫде познатъ на българитѣ отъ началото на XIII в. Калоянъ и неговитѣ съвременници сѫ могли да знаятъ за троянската война именно отъ тази версия на троянската повесть, която е възникнала у насъ презъ царуването на Симеона (893—927) и се свързва съ книжовната дейность на иеромонаха Григория, или пъкъ малко по-късно, презъ X—XI в., когато е билъ извършенъ преводътъ на Малаловата хроника. Всички тѣзи нѣща, очевидно, противоречатъ напълно на мнението на румънския ученъ, който въобще не е знаелъ за първата българска преработка на троянската повесть.[1])

---

[1]) К. Калайдовичъ, Іоаннъ Екзархъ болгарскій (Москва 1824), сс. 178—188, Приложение X.

[2]) Описание на сборника вж. у M. Weingart, Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské, I (V Bratislavě 1922), pp. 24 sqq., 29.

[3]) Калайдовичъ, п. с., с. 178; Weingart, op. c., p. 31.

[4]) За този старобългарски писатель има нарочно изследване на руския ученъ И. Евшеевъ, Григорій пресвитеръ, переводчикъ времени болгарскаго царя Симеона (Извѣстія Имп. Ак. Н., VII. 1902, кн. 3, сс. 356—365). Въпросътъ за неговата дейность е разгледанъ обстойно отъ Weingart, op. c., p. 31 sqq. Други указания за превода на Малала вж. у Ив. Дуйчевъ, Прегледъ на българската историография, p. 43.

[5]) Текстътъ, изданенъ отъ Калайдовичъ, начева съ думитѣ: **вь лѣто же Давида царствова вь Или градѣ, сирѣчь въ Фругіистѣй странѣ Пріамь сынъ Лаомедонтовъ . . . Начатокъ же злу и погыбели Троя и всея страны Фругійскы и царствіе его сице бысть . . . .** Завършва съ думитѣ: **въ лѣта же по плѣненіи Труя къ Еллинѣхъ славень бѣяше прьвее Ефеомисъ: умысли бо си желѣнію пѣсни и сложи хитростію, и посемь Минонъ и по Минонѣ Улеась желяманкы хитростію списа, и посемь по сихъ лѣтѣхъ отъ тѣхъ Еуропидъ обрѣтъ, многы повѣсти хитростію сложи, еже Феописалъ премудрый съписа, къ немуже царствова Давидъ Іесіовъ къ Израили лѣтъ м҃ и ѕ҃ мѣсяць.** „Симъ оканчивается повѣсть о разореніи Трои, составленная, какъ усмотритъ читатель, изъ разныхъ отрывковъ, приведенныхъ въ порядкомъ Еврипидомъ [?] . . .,“ бележи Калайдовичъ, п. с., с. 188 бел. 1. Рускиятъ ученъ (сс. 14—15) отдава на монахъ Григория превода отъ троянската повесть. Ср. и М. Дриновъ, Съчинения, I (София 1909), с. 177. За преработката отъ времето на царь Симеона вж. и Б. Цоневъ, За произхождението на „Троянска притча“ (СбНУК, VII, 1892), с. 228.

[6]) За тѣхъ вж.: Fr. Miklošič, Trojanska priča (Starine, III. 1871, pp. 147—188), който я издаде по Ватиканския преписъ на Манасиевата хроника. Незадоволително я преиздаде П. Т. Гудевъ въ СбНУК, VI, 1891, сс. 345—357. Напоследъкъ я преиздаде, въ текстъ и преводъ, проф. Йорд. Ивановъ, Старобългарски разкази (София 1935), сс. 108—128, 249—266. Добро издание е дадено у I. Bogdan, Cronica lui Constantin Manasses (Bucureşti 1922), pp. 46—67. Преводътъ на Манасиевата хроника е билъ направенъ между 1331—1340 г. (вж. Weingart, op. c., p. 216; ibidem, pp. 173—174, за текста на троянската повесть). Една друга версия е издадена отъ P. A. Syrku, Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur aus dem Bulgarischen (Arch. f. slav. Phil., VII, 1884, pp. 78—98), pp. 81—88.

4. Яковъ Български

Георги Пахимеръ съобщава, че цариградскиятъ патриархъ Иванъ XI Векъ (2. VI. 1275—26. XII. 1282) се заловилъ да доказва правотата на схващането за съединението на цариградската и римската църква, и, въ свръзка съ това, попаднали въ рѫцетѣ му нѣкои писания на византийския философъ Никифоръ Влемида (τὰ τῷ σοφωτάτῳ Βλεμμίδῃ γραφέντα). Първото отъ тѣзи писания било отправено до императора Теодора II Ласкариса (1254—1258) и начевало съ думитѣ: „Онзи, който търси не навреме и получава навреме“. Другото писание било отправено до „Якова български“ (πρὸς τὸν Βουλγαρίας Ἰάκωβον) и начевало съ думитѣ: „Имамъ една болка, която ще изкажа, защото до свещения лѣкарь...“.[2]) Проф. В. Н. Златарски,[3]) който е обърналъ внимание на това мѣсто отъ съчинението на Пахимера, пише: „Отъ кого е било писано това послание, Пахимеръ не посочва, макаръ че отъ латинския преводъ на това мѣсто: et aliud ad Jacobum Bulgariae eiusdem viri scriptum, би могло да се разбере, че е отъ сѫщия Н. Влемида, обаче това едвали може да се приеме по посочената причина“. По-нататъкъ проф. Златарски се пита, кого трѣбва да разбираме подъ ὁ Βουλγαρίας Ἰάκωβος или „Яковъ Български“. По неговитѣ думи, „тукъ могатъ да се разбиратъ само или нѣкое висше духовно лице, — респ. български патриархъ, но отъ списъка на българскитѣ патриарси презъ второто царство... такъвъ съ име Яковъ не е имало... — или пъкъ нѣкой български царь, който въ случая не може да бѫде другъ, освенъ Яковъ Светославъ, който се противопоставя на императоръ Теодоръ II Ласкариса, и Пахимеръ е избѣгналъ съ посочената формула да го назове съ името βασιλεύς, защото другъ български царь съ това име е нѣмало; следов., посочениятъ изразъ ще трѣбва да се чете πρὸς τὸν Βουλγαρίας βασιλέα Ἰάκωβον. Но твърде е възможно, че самъ Пахимеръ не е знаелъ, че тоя Яковъ е сѫщиятъ Светославъ ἄρχων и δεσπότης, както той го нарича на много мѣста. За съжаление, Пахимеръ не ни посочва, какво е било съдържанието на това послание; но при все това може да се предполага, че то е било писано въ връзка съ въпроса за унията съ римската църква, следов., преди или презъ 1274 г., защото. . . Яковъ Светославъ се поминалъ въ 1275 г.". Въ случая, очевидно, има нѣкакво недоглеждане или опущение, защото личностьта и дѣлото на този „Яковъ Български" сѫ достатъчно добре известни. Споредъ проф. Ив. Снѣгаровъ,1) той е тъждественъ съ охридския архиепископъ Яковъ Проархий, който, по всѣка вѣроятность, по негово мнение, е билъ непосрѣдственъ приемникъ на Константина Кавасила презъ 70-тѣ години на XIII вѣкъ. Сѫщиятъ ученъ изтъква, че архиепископъ Яковъ, следъ кратко архиепископствуване, се оттеглилъ на Св. Гора Атонска. Той е билъ съвременникъ и приятель на византийския философъ Н. Влемида, който му посветилъ казаното свое съчинение. Още K. Krumbacher2) бѣ посочилъ, че въ единъ виенски рѫкописъ (cod. Vindobonensis hist. gr. 106, ff. 184—185) е запазено стихотворение, съ името на архиепископъ Якова, за нѣкакъвъ походъ на имп. Теодора Комнинъ, при който походъ часть отъ войската оплячкосала монастира Св. Мелетий. За съдържанието на това стихотворение Krumbacher съобщава, че то изразявало само общи оплаквания за разрушението на кѫщи, църкви и свещени книги. Основательтъ на византоложката наука се запитва, дали подъ името „Теодоръ Комнинъ" не би трѣбвало да се разбира имп. Теодоръ II Ласкарисъ. Споредъ проф. Ив. Снѣгаровъ,3) това стихотворение принадлежи, „по всѣка вѣроятность", на охридския архиепископъ Димитрия Хоматиана, а споменатиятъ императоръ е не Теодоръ II Ласкарисъ, а епирскиятъ деспотъ Теодоръ Комнинъ Дука. Сѫщиятъ ученъ споменува за „изящни църковни речи" на Якова Проархий, отъ които, споредъ него, „нито една не се запазила".4) Нарочно изследване за Якова Проархий посвети напоследъкъ видниятъ италиански византологъ проф. S. G. Mercati.5)

---

[1]) Въ статията на N. Cartojan, Legendele Troadei in literatura veche românească (Memoriile secţ. literare Acad. Rom., ser. III, t. III. 1927, pp. 17—73), p. 11 sqq. не се споменува тази първа българска версия на троянската повесть. Въ съвсемъ повърхностната статия на N. Jorga, Livres populaires dans le sud-est de l'Europe eţ surtout chez les Romaines (Ac. Roumaine. Bulletin de la section historique. XIV. 1928, pp. 1—66), pp. 15—31, сѫ дадени съвършено оскѫдни сведения (pp. 28, 30—31) за изданията на Миклошичъ и Сирку. Проф. Братиану е посочилъ въ своята бележка само тѣзи две статии.

[2]) Вж. G. Pachymeres, ed. Bonn, I, pp. 476, 15—477, 7: .... πίπτει γοῦν εἰς χεῖρας ἐκείνῳ [Иванъ Векъ) τὰ τοῦ σοφωτάτῳ Βλεμμίδῃ γραφέντα πρός τε τὸν βασιλέα Θεόδωρον, ἀρχὴν ἔχοντα τὸ „ὁ ζητῶν ἐν οὐ καιρῷ καὶ λαμβάνων ἐν καιρῷ“, καὶ τὰ πρὸς τὸν Βουλγαρίας Ἰάκωβον, το „ἔστι μοι πάθος ὅπερ ἐξαγγελῶ· πρὸς ἀκέστορον γὰρ ἱερὸν“ προοίμιον φέρονται.

[3]) Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, III, с. 539 бел. 2.

Двѣтѣ писания на Н. Влемида, за които става дума у Пахимера, сѫ добре известни и сѫ издавани вече нѣколко пѫти,6) а най-сетне сѫ събрани у Migne, P. Gr., CXLII, coll. 533—566: Nicephori Blemmidae oratio prima demonstrans sanctorum testimoniis per filium, et ex filio spiritum sanctum dici, ad Jacobum Bulgariae archiepiscopum (съ incip.: Ἔστι μοι πάθος, ὅπερ ἐξαγγελῶ· καὶ γὰρ ὁ λόγος πρὸς ἀκέστορα ἱερόν . . .) и, второто (ibidem, coll. 565—584), подъ надсловъ: N. Blemmidae oratio secunda de nonnullis dogm. quaestionibus ad pium imperatorem Constantinopolitanum [!] Theodorum Ducam Lascarium, съ incip.: ὁ αἰτῶν ἐν οὐ καιρῷ, καὶ λαμβάνων ἐν καιρῷ . . .7) Самъ патриархъ Иванъ Векъ разказва за съчинението на Н. Влемида, посветено на охридския архиепископъ:

---

1) Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия, I (София 1924), сс. 211—12, съ указанията.

2) K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur (München 1897), p. 774.

3) Снѣгаровъ, п. с., с. 280.

4) Снѣгаровъ, п. с., с. 283.

5) Вж. S. G. Mercati, Sulla vita e sulle opere di Giacomo di Bulgaria (ИБАИ, IX. 1935, сс. 165—176); сс. 167—168, сѫ дадени сведенията на по-стари учени за Якова.

6) За различнитѣ издания вж. у A. Heisenberg, Nicephori Blemmydae curriculum vitae et carmina (Lipsiae 1896), p. L. — Общо за Н. Влемида вж. у Krumbacher, op. c., pp. 93, 94, 445—49 и другаде.

7) За връзкитѣ на Н. Влемида съ неговия ученикъ имп. Теодоръ II Ласкарисъ вж. I. Παππαδοπουλος, Θεοδωρος Β' ο Λασκαρις αυτοκρατωρ της Νικειας (εν Αθηναις 1909), pp. 6 sqq., 80 sqq., passim. Ср. сѫщо М. А. Андреева, Полемика Θеодора II Ласкаря съ Никифоромъ Влеммидомъ (отд. отп. отъ Věstnik Král. Čes. Spol. Nauk, Tř. I. Roč. 1929).

τὸν Βλεμμύδην εὑρίσκω ἐκεῖνον . . . γραφήν τινα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐγχαράττοντα ταύτης πρός τινα Βουλγαρίας μὲν ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα, διὰ δὲ βίου θεοφίλειαν πρὸς ὄρος τὸν Ἄθω ἀναχωρητικῶς ἑλόμενον ζῆν, οὗ καὶ αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες, ἀκριβὴς δὲ ἀπόδειξις ἅπερ τῷ βίῳ μετὰ θάνατον ἐκεῖνος καταλέλοιπεν οἰκεῖα συγγράμματα· Ἰάκωβος ἡ κλῆσις ἦν τῷ ἀνδρί. πρὸς τοῦτον ὁ Βλεμμύδης ἐπιστέλλων ἐκεῖνος τὴν τῶν ἐκκλησιῶν διάστασιν ἀποδύρεται, τὴν κατὰ τῶν αἰτίων αὐτῆς ἐντεῦθεν παριστῶν ἑαυτοῦ ἀγανάκτησιν.[1]) Самото сьчинение на Н. Влемида, посветено на Якова Охридски, е запазено въ нѣколко ръкописа: τοῦ ἐν μονοτρόποις ἁγιωτάτου καὶ φιλοσοφωτάτου κυροῦ Νικηφόρου πρεσβυτέρου τοῦ Βλεμμύδου λόγος πρῶτος· πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Ἰάκωβον.[2]) Писмото до Якова Проархий[3]) ще да е писано между 1250 г. и 1254 г. или по-точно около 1253 г.[4]) и, когато е било писано, Яковъ билъ вече напусналъ архиепископството и живѣлъ въ уединение на Св. Гора Атонска.[5]) Ако това датиране на Влемидовото съчинение е вѣрно, архиепископството на Якова Проархий въ Охридъ трѣбва да се отнесе преди 1253 г. или преди 1250 г., а не презъ 70-тѣ години на XIII в.

Твърде много се е спорило върху богословскитѣ възгледи на Никифора Влемида и той е представенъ като защитникъ на схващанията на Ивана Векъ. Внимателното проучване на неговитѣ съчинения, обаче, доказва, че той е билъ противникъ на католишкото схващане за изхождането на Св. Духъ ex patre filioque, а е поддържалъ, че Св. Духъ е произлизалъ само ex patre, но per filium.[6])

---

[1]) Вж. изданието у Migne, P. Gr., CXLI, col. 976 D; ср. A. Heisenberg, op. c., pp. LIII—IV; Mercati, Sulla vita. . ., pp. 170—171. За патриарха Ивана Векъ вж. у Krumbacher, op. c., pp. 96—98, passim; особно изследване е обнародвалъ Αλ. Δ. Ζωτος, Ιωαννης ο Βεκκος πατριαρχης Κωνσταντινουπολεως Νεας Ρωμης ο λατινοφρων (Ἐν Μοναχῳ 1920). — Отъ посоченитѣ думи на цариградския патриархъ се вижда, че даже по негово време мнозина сѫ си спомняли за начетеността на Якова (αὐτοῦ τῆς ἐν λόγοις περιουσίας), а за това сѫ свидетелствували и неговитѣ съчинения (συγγράμματα). Това съчинение на Ивана Векъ е писано следъ свалянето му отъ цариградския патриаршески престолъ (ср. Heisenberg, op. c., p. LIII), след., между 1282 г. и 1293 г. (за датитѣ ср. Krumbacher, op. c., p. 95). Иванъ Векъ говори за Якова като покойникъ, за който все още мнозина си спомняли (πολλοὶ μὲν τῶν εἰσέτι ζώντων οἱ μάρτυρες).

[2]) Този надписъ (или подобенъ) се чете въ петь ръкописа; вж. Heisenberg, op. c., p. XLIX.

[3]) Проф. S. G. Mercati, Sulla vita . . ., p. 169, изтъква нѣкои сведения, отъ които се вижда, че презимето на Яковъ — Προάρχιος — не е напълно установено и се нуждае отъ потвърждение на други извори.

[4]) Вж. Heisenberg, op. c., p. XLVI: Itaque neque ante annum 1250. hinc librum scriptum esse colligimus, quod Blemmydes hic aliam sententiam protulit atque in concilio illo anno convocato enuntiaverat, neque post annum 1254, quod Theodoro II regno potito nemo Graecorum unionem agitare ausus est. Споредъ Heisenberg, op. c., p. XLIX, вѣроятно (veri simile est) писанието, посветено на Якова, е писано преди онова, писано за имп. Теодора II Ласкариса: ergo epistula ad Jacobum circiter anno 1253. composita est. Това датиране е възприето и отъ проф. Mercati, Sulla vita . . ., pp. 171—172.

[5]) Споредъ посоченото по-горе сведение на патриарха Ивана Векъ, Яковъ билъ въздигнатъ на времето охридски архиепископъ (ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα), но поради вѣрска ревность (διὰ δὲ βίου θεοφίλειαν) се оттеглилъ да живѣе отшелнически на Св. Гора. Ср. Heisenberg, op. c., p. XLV: qui cum Blemmydae epistolam acciperet, in Atho monte iam diu ab officii negotiis remotus tranquillam vitam monachicam degit. Проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 172, смѣта, че Влемида не би посветилъ на Якова сьчинението си, ако този не е заемалъ висша църковна служба преди това.

[6]) Вж. у Heisenberg, op. c., pp. XXXVI—LIV: De libris περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος; pp. XXXVIII—IX, указание за различнитѣ изказани мнения; p. XLII: Latinis, qui spiritum sanctum ex patre filioque procedere dicebant vehementissime adversatus est. spiritum enim putat solo ex patre procedere, apparere vel praeberi per filium . .; pp. XLIII—IV: videmus igitur eum neque δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον

Самиятъ Яковъ Проархий, след., не трѣбва да бѫде смѣтанъ за привърженикъ на движението за уния съ римската църква.[1])

За книжовната дейность на архиепископа Якова Проархий днесъ ние знаемъ нѣщо повече, следъ като професорътъ отъ Римския университетъ S. G. Mercati се зае да събере и обнародва запазенитѣ негови книжовни творби.[2]) Обнародвана е, на първо мѣсто, една монодия за смъртьта на великия доместикъ Андроника Палеологъ,[3]) баща на имп. Михаила VIII Палеологъ.[4]) Написана въ надутъ витиеватъ стилъ, тя съдържа нѣкои занимливи сведения както за Андроника Палеолога, така и за самия Яковъ Проархий. Указано е въ нея родството на покойния доместикъ съ имп. Иванъ Ватаци[5]) и сѫ дадени сведения за семейството на Андроника.[6]) Презъ м. декемврий 1246 г. Андроникъ Палеологъ билъ назначенъ за управитель на града Солунъ, но наскоро се разболѣлъ и починалъ. Преди смъртьта си той приелъ монашество, като получилъ име Арсений.[7]) Въ своята монодия Яковъ се обрѫща къмъ Андроника и отъ името на града Солунъ му изказа възхвали и благодарности за доброто управление и защита на града отъ варварскитѣ (вѣроятно разбира българскитѣ) нападения.[8]) Яковъ

---

dixisse neque omnino vocem ἐκπορεύεσθαι admisisse, quamquam certe magnum interest inter illud δι'υἱοῦ ἐκπορευόμενον et ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, quod solum verum esse Latini arbitrabantur . . .; p. LIV: Blemmydes igitur, id quod Veccus ipse concessit, additamentum illud καὶ ἐξ υἱοῦ nunquam probavit. cum autem propius quam plurimi aequalium ad Latinos accessisset, quasi viam demonstravit, qua ingressus Veccus ad dogma Romanum et ad unionem pervenit. certe tamen longissima via fuit, nam secundum Blemmydam pater solus est origo, filius medium procedendi, secundum Veccum et Latinos pater filiusque origo sunt spiritus. Православието на Влемида защищава и Ζωτος op. c., pp. 20, 21 n. 3, 22 sqq., 63 sqq., 68 sqq.; ср. у Krumbacher, op. c., p. 93.

[1]) Ср. казаното отъ Ив. Снѣгаровъ, п. с., с. 212: „Приятелството на Якова съ Н. Влемида и обстоятелството, че съчинението, посветено нему отъ Влемида, е трактатъ за изхождането на Св. Духъ отъ Отца чрезъ Сина, даватъ основание да отнесемъ Якова Проархия къмъ привърженицитѣ на унията съ папата презъ времето на императора Михаила Палеолога“.

[2]) S. G. Mercati, Iacobi Bulgariae Archiepiscopi opuscula (= Bessarione, fasc. 139, anno XXI. fasc. 1. gennaio—marzo 1917, pp. 73—89; fasc. 140—141, anno XXI. fasc. 2—3. aprile—settembre 1917, pp. 208—227). За жалость, това изследване — къмъ което авторътъ е възнамѣрявалъ да прибави dissertatio de Iacobi vita et scriptis — е останало недовършено: рѫкописътъ, заедно съ всичко напечатано, е билъ откраднатъ отъ печатницата въ края на миналата война и не е могълъ да бѫде възстановенъ. Ср. нѣкои сведения у Mercati, Sulla vita . . . pp. 168—169. Проф. Mercati, изглежда, тъкми да преиздаде съчиненията на Якова; ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176 nota 1.

[3]) Вж. S. G. Mercati, op. c., pp. 73—81. Монодията е озаглавена: τοῦ μακαριωτά<του> κυ<ροῦ> Ἰακώβου <τ>οῦ Προαρχί<ου> ἐπισκό<που> Βουλγαρίας μονῳδία εἰς τὸν αὐτοκράτορα κῦ <ριν> Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον, μέγαν δομέστικον. Трѣбва да се изхвърли думата αὐτοκράτορα; вж. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176 nota 1.

[4]) Вж. за родството у S. G. Mercati, op. c., p. 74, nota; нѣкои сведения за Андроника Палеологъ вж. у Златарски, п. с., III. сс. 377, 428, 430—31, 436.

[5]) S. G. Mercati, op. c., p. 74, 7 sqq.

[6]) Ibidem, p. 74, 18 sqq.; p. 79, 7 sqq. е споменато господството на латинцитѣ въ Цариградъ.

[7]) Споредъ G. Acropolita, ed. Heisenberg, pp. 83, 12—84, 16, имп. Иванъ Ватаци завоювалъ Солунъ въ края на 1246 г., назначилъ Андроника Палеолога презъ декемврий с г. Великиятъ доместикъ малко време поживѣлъ на тази длъжность (ὀλίγον ἐπιβιοὺς χρόνον), разболѣлъ се (νοσήσας), приелъ монашество (τὴν τρίχα ἀποκαρείς) и починалъ; той билъ погребанъ въ Солунъ (вж. ibidem, p. 162, 9—12). Повече сведения за приемането на монашество отъ Андроника дава Яковъ: вж. S. G. Mercati, op. c., pp. 75, 22—32; 76, 13; 79, 30 sqq.; 81, 3—6.

[8]) Яковъ споменува за тежкото положение, въ което се намиралъ градътъ, като „безпристаненъ корабъ, неуправляванъ“, преди 1246 г., и за благотворната промѣна, която настанала следъ като

признава, че самъ твърде често се е ползувалъ отъ благодеянията и почеститѣ на Андроника Палеологъ, ако и да се е запозналъ съ него отъ малко време: ἡμεῖς δὲ οἱ πλειστάκις τοῖς σοῖς ἐντρυφήσαντες ἀγαθοῖς καὶ πολλῶν ἀπολελαυκότες τιμῶν, καίπερ ἀγνῶτες ὄντες νεώτερόν τε πρὸς γνῶσιν σοι παραγγείλαντες.[1]) Охридскиятъ архиепископъ изтъква, че съ тази надгробна речь е искалъ да изкаже благодарностьта си къмъ Андроника за оказанитѣ почести.[2]) Тази монодия ще да е била съставена въ края на 1246 г. или въ началото на 1247 г., когато Яковъ вече билъ напусналъ охридската архиепископия.[3]) Ако и самъ Яковъ съ скромность да изтъква своитѣ оскѫдни знания (τὴν γλῶτταν ἔχων αὐαινομένην τῇ λειψυδρίᾳ τῆς γνώσεως) и неизяществото на своя стилъ (ἀγλευκὲς ἧπου καὶ μετ᾽ ὀλιγότητος ἄχαρι τὸ μονῳδητικὸν προῆκα ῥευμάτιον),[4]) трѣбва да се признае неговата голѣма начетеность и витийско умение.[5]) Изглежда, че врѫзкитѣ на Якова Проархий съ Андроника Палеолога сѫ били наистина трайни, защото бившиятъ охридски архиепископъ е съставилъ за достойния[6]) византийски пълководецъ и нарочни стихове.[7])

миналъ подъ властьта на никейския императоръ: ἦμεν τὸ πρῶτον ὡς σκάφος ἀλίμενον, ἀνοιάκιστον, ὅτε κατεχόρευον Ἐριννύες κατὰ τοῦ ἄστεος, λιμὸς καὶ λοιμός, σκῦλα βαρβαρικά, λεηλασίαι συχναί. ἀφ᾽οὗ δὲ κέρας σωτηρίας [cf. Luca, I, 69] ἀντεδόθη παρὰ θεοῦ — ὁ χαριτωνυμίᾳ δήπου κλεϊζόμενος βασιλεὺς [Иванъ III Ватаци] . . . — ἀφ᾽οὗ οὖν οὗτος ἐκυρίευσε παραδείσου τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς, οἷόν τινα φλογίνην ῥομφαίαν [Genesis, III, 24] ἐγκατέστησέ σε [Андроникъ Палеологъ] τοῖς ἀντιμάχοις ἀπρόσμαχον, ἐμπύριον μὲν αὐτοῖς, ἡμῖν δὲ καὶ λίαν σωτήριον (вж. S. G. Mercati, ib., pp. 76, 18—77, 6). Изказано е опасение, че градътъ може отново да бѫде нападнатъ отъ враговетѣ, ако Иванъ Ватаци не изпрати другъ, подобенъ на Андроника, добъръ управитель: πτοούμεθα γὰρ μήποτε κατακυβιστήσωσι πάλιν Ἅρπυιαι καθ᾽ ἡμῶν καὶ ἄλλων ἔθνεα δυσκαταμαχήτων Κηρῶν, εἰ μὴ ὁ τῇ πορφυρίδι καλλωπιζόμενος . . . . ἕτερον, εἰ καὶ μὴ ἐφάμιλλον, ἀντιπέμψειεν ὡσεὶ τόξον χαλκοῦν τοὺς ἀντιδιαθησομένους ἀκροβολιζόμενον καὶ τρεπόμενον (Mercati, ib., p. 77, 17—22). За неговъ замѣстникъ билъ назначенъ Теодоръ Филъ (вж. G. Acropolita, 84, 15—16).

[1]) S. G. Mercati, op. c., pp. 77, 24—78, 2.

[2]) Ibidem, p. 81, 8—12: ταύτην ἐξ Ἰακώβου δέδεξο τὴν δακρυώδη χοήν, φιλτάτη μοι κορυφή· τοῦτο τὸ μικρὸν λιβάδιον ἐκ ψυχῆς ὀχετευόμενον ὡς κρατῆρα φιλικώτατον ἥγησαι, οὐκ ἐν ἐξόδῳ σοι κειμένῳ ῥανθὲν— μεγάλῳ καὶ γὰρ διεστήκαμεν ἀμφότεροι χάσματι — ἀλλ᾽ ὡς ὑπερδεξίων τῆς ὀρείου ταύτης οἰκήσεως ἐκεῖθι καταρρυέν . . . .

[3]) Яковъ казва въ монодията си: ταύτην συγκίρνημι τὴν σπονδὴν ὑπὲρ ὧν ἐτίμας ἐμὲ τὸν ἀνάξιον ὄντα σεβάσματος· οὗ προὐξένεις τὴν λαχοῦσαν ἀποδιδράσκοντος, ὃν φοῦ χανδὸν πεπωκέναι τὸν ἄκρατον ἐκ πίθου σοφιστικοῦ, ἐγὼ δ᾽οὐδὲ σταγγὸς ἐκ τούτου τὸ σύνολον ἔσπακα (Mercati, op. c., p. 81, 12—15). Яковъ, след., заявява, че е билъ удостоенъ съ почить, за каквато не е билъ достоенъ (ἐμὲ τὸν ἀνάξιον ὄντα σεβάσματος), като Андроникъ го е взелъ подъ свое покровителство — него, който билъ избѣгалъ отъ padналия му се дѣлъ (οὗ προεξένεις τὴν λαχοῦσαν ἀποδιδράσκοντος). Съ тѣзи думи, както изглежда, се намеква за изоставянето на охридската архиепископия, която Яковъ билъ удостоенъ да управлява.

[4]) Mercati, op. c., p. 81, 15—17.

[5]) По езикъ и стилъ тази творба на Якова може да се сравни съ най-добритѣ византийски подражания на класически образи. Въ монодията могатъ да се открият нѣколко цитати или намеци изъ антични творби, именно изъ Еврипида (Mercati, ib., p. 73 ad l. 13), Илиадата (ibidem, pp. 74 ad l. 4; 75 ad. l. 18; 79 ad. l. 1), Аристофанъ (ib., p. 78 ad l. 11), редомъ съ нѣколко цитата изъ Св. Писание.

[6]) Извънредно ласкаво се отзовава за Андроника Палеолога и G. Acropolita, pp. 83, 19—84, 14.

[7]) Обнародвани у проф. S. G. Mercati, op. c., pp. 82—84: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν διὰ στίχων ἡρωϊκῶν καὶ ἐλεγείων.

Въ една първа стихотворба Яковъ Проархий е направилъ опитъ да изрази мислитѣ си съ изкуственъ омировски езикъ,[1]) а по съдържание е повторено, въ общи думи, онова, което е дадено въ монодията. Въ други стихове, написани пакъ по случай смъртьта на Андроника Палеолога,[2]) Яковъ е изтъкналъ мисъльта за неустойчивостьта и нетрайностьта на човѣшкия животъ (τὴν τῶν χθονίων ἀστατουμένην φύσιν), като е използувалъ цитати изъ Св. Писание и отъ Пиндара. Той припомня, че човѣшкиятъ животъ е като цвѣтъ, който лесно изсъхва, като краткотраенъ тревенъ цвѣтъ (ὡς ἄνθος εὐμάραντον, ὡς χόρτου χλόην πρόσκαιρον); напомня преходностьта на земнитѣ нѣща и необходимостьта отъ смирение, защото славата, благородството, богатството, човѣшката гордость сѫ скоропреходни и неустойчиви предъ смъртьта ὡς πέπλος ἀράχνιος. Доказъ за всичко това Яковъ вижда въ гроба (ὁ τύμβος), въ който сѫ поставени останкитѣ на Андроника Палеолога. Поетътъ възхваля произхода и дѣлата на Андроника, които, споредъ него, били известни „до край земя“ (ἄχρι καὶ γῆς τερμάτων); споменува неговия знатенъ родъ, добритѣ му качества, родството му съ Ивана Ватаци. Указано е назначението му за солунски управитель (стих. 49—50: δομέστικον μέγιστον... ἀνθυπατεύειν εἶτα Θεσσαλονίκῃ), приемането на монашеството (ст. 56—57), промѣната на името (ст. 58: κλῆσιν ἀμείψας Ἀρσενιωνυμίᾳ), неговитѣ деца и особено Михаилъ Палеологъ. Всичко завършва съ молитва за покойника. Въ свръзка съ смъртьта на Андроника е написано едно стихотворение въ видъ на въпроси и отговори (Ἕτεροι κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν).[3]) Изложени сѫ познатитѣ вече животописни данни; любопитно е само указанието, че Андроникъ починалъ на „срѣдна възрасть“ (μεσῆλιξος), отъ пневмония (ὀξεῖα πλευροῦ νυγμαώδυνος λύμη[4]) скоропостижно (ἐν ἡμέραις ἓξ τὴν τομὴν τούτῳ φέρει). За Андроника Палеолога се отнасятъ и стиховетѣ, озаглавени: Ἕτεροι εἰς τὴν ἀνακομιδήν,[5]) сиречь за пренасянето останкитѣ на Андроника отъ Солунъ въ Никея. Въ тѣзи стихове сѫ дадени, между другото, сведения за монастиря Св. Архангелъ Михаилъ ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Αὐξεντίου, чийто ктитори сѫ били люде отъ рода на Андроника Палеолога.[6])

---

[1]) Ср. напр. у Mercati, ib., p. 81, 48—56, думитѣ на Михаилъ VIII Палеологъ:

„Ποῖ με λίπες“ βοάων „αἶ αἶ“, καρπαλίμως.
ὥς δ' ἄτ' ἔπηξας ἀεθλοσύνης ἴθμασι κραιπνοῖς,
ὧς δ' ἄρ' ἐπισταμένως νωμᾶν ἐπιστασίην
ἵμερος ἦρα μ' ἄσπετος, ἐν δὲ λυκάβασι πλείστοις
ξυμμεῖναι βιότῳ μέσφ' ὅτε μ' ἐκτελέαις.
ἀλλά γε παμμεδέοντι μελαμφορίηφι πελάσας
ἵστασο εὐμενέων αἰὲν ὑπὲρ τεκέων,
ναὶ μάλ' ἐμοῖο Μιχαήλ, ὃν περι φίλαο πάντων,
βαιὰν ἐπιγραφίην σήματι δόντος ἐφ'.

[2]) Вж. Mercati, ib., pp. 84—86, подъ надсловъ: τοῦ αὐτοῦ ἴαμβοι.

[3]) Mercati, ib., pp. 87—88.

[4]) Ср. Mercati, Sulla vita..., p. 172; сведението на G. Acropolita, p. 26, 19, че починалъ ἐξ ἐρωτικῶν διαθέσεων, се отнася къмъ деспота Андроникъ Палеологъ, зеть на Теодора I Ласкариса за първата му дъщеря Ирина.

[5]) Ibidem, pp. 88—89.

[6]) За този монастиръ вж. и нѣкои други указания у Mercati, ib., p. 88 ad. l. 7. За монастиръ вж. особено Μιχαηλ του Παλαιολογου Τυπικον της επι του βουνου του Αυξεντιου σεβασμιας μονης Μιχαηλ του Αρχαγγελου, ed. Μ. Ι. Γεδεων (Constantinopoli 1895); за Андроника Палеологъ вж. p. 45.

На Якова Проархий принадлежи сѫщо едно слово въ честь на имп. Иванъ III Ватаци (λόγος προσφωνητικὸς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸν ἅγιον ἡμῶν αὐθέντην καὶ βασιλέα κῦ<ριν> Ἰωάννην τὸν Δούκαν.1) Изглежда, че тази речь е била казана при посещение на Ивана III Ватаци въ Солунъ.2) Яковъ съ раболепие заявява, че предъ величието на императора се чувствува слабъ да му въздаде възхвала. Той се затруднява да говори въ присѫтствието на императора (διὰ ταῦτα καὶ τετρεμαίνων ἀνεδυόμην πρώην, θεομεγάλυντε αὐτοκράτωρ, ἀγχοῦ προσφοιτῆσαι σοι καὶ τὴν διαλογὴν ἀμέσοις προέσθαι τῶν φωνητηρίων βολαῖς...)3) Застаналъ предъ владѣтель (ἐνταῦθα τοίνυν γενόμενος), той недоумява отгде да начене своето славословие, тъй като съзира колко многобройни и голѣми сѫ достоинствата му.4) Той оставя други да говорятъ подробно, а отъ себе си иска да изнесе само нѣкои „ограничени и кратки нѣща“ (εὐόριστά τινα καὶ βραχέα διαλαβεῖν), за да изрази своето подчинение (τὸ δουλόσυνον)5). Като първа негова заслуга Яковъ Проархий изтъква това, че „чрезъ него съ божия помощь е било прогонено чуждото и невѣрно племе“ и всички се радвали на „двойна свобода“.6) Говорительтъ не иска да говори изначало, за рода на владѣтеля и за миналата му слава. Той изказва мисъльта, че Богъ въ опредѣлени времена дава на човѣшкитѣ поколѣния такива вождове и царе, които ще му бѫдатъ полезни (καθ᾽ὡρισμένους καιροὺς ταῖς ἀνθρωπίναις γενεαῖς... τοὺς συνοίσοντας ἐφίστησιν ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς), като Мойсея, Исуса Навинъ, Давида, Зоробабелъ.7) Следъ падането на византийската държава подъ властьта на кръстоноситѣ, вседобриятъ Богъ, като не искалъ да изостави напълно ромеитѣ, поставилъ надъ тѣхъ Ивана Ватаци, който откѫсналъ народа отъ варварската вражда и му далъ „пресладка свобода“.8) На Ивана Ватаци Яковъ отдава укротяването на скититѣ (куманитѣ) чрезъ християнизирането, вследствие на което, споредъ него, тѣ станали приятели на ромеитѣ.9) Въ свръзка съ това сѫ дадени кратки сведения за живота на Ивана Ватаци до заемането на царската власть.10) Изтъкнато е по-нататъкъ, че когато Иванъ Ватаци се възкачилъ на императорския престолъ (τοῖς τῆς αὐτοκρατορίας θάκοις ἐνιδρυνθείς), намѣрилъ държавата нападана отъ външни врагове и — нѣкога обширна по всички части на свѣта — ограничена въ Мала Азия, той можалъ значително да разшири владенията си въ европейскитѣ и малоазийски земи.11) Припомнени сѫ сѫщо успѣхитѣ му противъ цариградскитѣ латинци (Φρακτῶν γένος).12) Яковъ приписва на Ивана Ватаци заслугата, че се справилъ съ създадената въ Стара планина — на една ромейска, споредъ него, земя — българска държава, съ свой царь (βασιλεύς), подъ чиято власть била минала по-голѣма часть отъ Тракия и Илирия, чакъ до земята на

---

1) Вж. Mercati, ib., pp. 208—221; ср. и Mercati, Sulla vita. . ., pp. 172—173.

2) Вж. ibidem, p. 208, 1—5: Ἡλιοειδέστατε βασιλέων ἐν ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς . . . . . νῦν ἠγαλλιάσω δραμεῖν ὁδὸν ἐξ ἑῴων κλιμάτων ἐπὶ τοὺς ἑσπερίους ἡμᾶς . . . .

3) Ibidem, p. 209, 9 sqq.

4) Ibidem, p. 209, 20 sqq.

5) Ibidem, p. 210, 5—11.

6) Ibidem, p. 210, 12—13.

7) Ibidem, pp. 210, 26—211, 11.

8) Ibidem, p. 211, 12—30.

9) Ibidem, pp. 211, 31—212, 7.

10) Ibidem, pp. 212, 7—213, 3.

11) Ibidem, p. 213, 3—21.

12) Ibidem, pp. 213, 22—214, 13.

македонцитѣ (ἀρ᾽ οὐχὶ καὶ ταῦτα κατεστρατηγήθη τῇ βασιλικῇ ἀγχινοίᾳ καὶ γενναιότητι; οὐκέτι τὸν πολύψυχρον Αἷμον ἀφεστηκυῖα μοῖρα τῆς ἡμετέρας ἡγεμονίας ἐγκατοικεῖ πλασαμένη καὶ βασιλέα ἐφ᾽ ἑαυτῆς, ὡς διαψεύδοιτο ὁ χῶρος μὲν τὴν πάλαι Σαμάρειαν, ἐκείνη δὲ τὸ τῶν Ἑβραίων δεκάφυλον συνεπίσπασαμένη τὸ πλεῖστον Θρᾴκης τε καὶ τῆς Ἰλλυρίδος ἄχρι τῶν Μακεδόνων).[1] Нему се дължи, че е попрѣчено на скититѣ (куманитѣ) да опустошаватъ западнитѣ ромейски области.[2] Споменати сж успѣхитѣ противъ селджуцитѣ (Περσοσκύθαι).[3] Съ право Яковъ възхвалява по-нататъкъ Ивана Ватаци за обединението на ромейскитѣ европейски и малоазийски земи[4] и го назовава ὁ τῆς ἐλευθερίας ... πρυτανευτής.[5] Съ общи слова сж възвеличени Ватациевитѣ военни победи.[6] Особено е подчергана победата при Родосъ, презъ 1250 г.[7] Съ възторгъ Яковъ говори за вжтрешната политика на Ивана Ватаци: за установяване на справедливость (δικαιοσύνη), законность (εὐνομία) и редъ въ държавата.[8] Възвеличена е и мждростьта и предвидливостьта на императора (τὴν δὲ φρόνησιν ὁποῖος ἔστιν).[9] Всички сж готови, споредъ Якова, да се жертвуватъ за него (ὑπὲρ αὐτοῦ καταπροήσεσθαι καὶ σώματα καὶ ψυχάς).[10] Съ нѣколко думи сж очертани отношенията съ българитѣ,[11] съ Фридриха II, съ иконийския султанъ, съ татаритѣ.[12] Възхваленъ е сжщо наследникътъ на Ивана Ватаци, Теодоръ Ласкарисъ.[13] Сравненъ съ Константина Велики, Иванъ Ватаци, споредъ думитѣ на Якова, би трѣбвало да бжде поставенъ много по-високо.[14] Говорительтъ припомня накратко за онова време, когато ромеитѣ се наслаждавали на всѣкакви блага — значи, преди латинското нашествие, — после настжпването на злинитѣ, и, найсетне, новия възходъ.[15] На края, Яковъ припомня накратко различнитѣ добрини отъ установяването на никейската власть: вжтрешенъ и външенъ миръ и единство. Едновѣрци, ромеитѣ сега се намирали подъ една държавна власть

---

[1] Ibidem, p. 214, 13—18.

[2] Ibidem, p. 214, 18—20: οὐκέτι Σκυθικὸν τόξον τὰ προστυχόντα ληΐζεται τῆς καθ᾽ ἡμᾶς δυσμικῆς Σκυθῶν ἐρημίαν ἀπεργαζόμενον.

[3] Ibidem, p. 214, 20—22.

[4] Ibidem, pp. 214, 22—215, 3.

[5] Ibidem, p. 215, 4.

[6] Ibidem, pp. 215, 26—216, 20.

[7] Ibidem, pp. 216, 21—217, 11; вж. тамъ (nota adl. 30) други указания за тази победа.

[8] Ibidem, pp. 217, 12—218, 12; за вжтрешната политика на Ивана Ватаци вж. и A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire byzantin, II (Paris 1932), p. 225 sqq.

[9] Ibidem, p. 218, 13—32.

[10] Ibidem, p. 219, 1—6.

[11] Изглежда, че за връзкитѣ на Ивана Ватаци съ Ивана Асена II се говори въ редоветѣ, ibidem, p. 219, 6—10: ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπερόριος πολλαχόθεν ἐθνάρχης ἐκ τερμόνων τῆς τετρακλίμου περιστείνεται ταῖς εἰς ἡμᾶς ὁδοῖς τετρωμένος ἀγάπης ὧν οἰστοῖς, ἰδεῖν ἀκοῦσαί τε ὀρυγνοώμενος ὄψιν ἐκείνην καὶ λαλίαν, ὧν ἐκ περάτων ἐπιτυχεῖν ἐπεθύμησε ... За врьзкитѣ между двамата владѣтели вж. у Златарски, п. с., III, с. 378 сл.

[12] Ibidem, pp. 219, 10—220, 3.

[13] Ibidem, p. 220, 4—17.

[14] Ibidem, p. 220, 18—27.

[15] Ibidem, p. 221, 4—13: ἦιεν ποτ᾽ ἦμεν, διαπρεπέστατε βασιλέων. οἱ τῆς Ῥωμαίων ἔποικοι καλοῦ <π>αντὸς ἀπολαύοντες, ὅτε βαθεῖα γαλήνη πραγμάτων περὶ ἡμᾶς ἐνεχόρευεν, ἡνίκα τὸ δεσπόζον ἀκραιφνοῦς θεοσεβείας ἐξ ἀγωγῆς τὸ δεσποζόμενον δι᾽ ἀκλινοῦς κατεργασίας τῶν ἐντολῶν τῷ κρείττονι προσε <......>. ἀλλ᾽ ἀπεσύρημεν ἄμφω τῆς εὐθείας καὶ κακοῖς συνεκύρσαμεν. νῦν δὲ πάλιν ἀνεκ ήθημεν δι᾽οἰκτιρμοὺς ἀφάτους θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατέστημεν ... Отъ тѣзи думи може да се заключи, че Яковъ е помнѣлъ времето преди 1204 г., след., ще да е билъ роденъ още въ края на XII в.

(νῦν γὰρ ὥσπερ ἕνα θεὸν οὕτω καὶ δεσποτεύοντα κοσμικῶς μονώτατον σεβαζόμεθα). Той пожелава на Ивана Ватаци да установи за рода си трайно наследие на византийския престолъ (ἄχρι συντελείας ἄσβεστον τηρεῖσθαι τὸν λύχνον τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τοῦ θρόνου σου κατὰ διαδοχὴν ἐς ἐγγόνους καὶ ἀπεγγόνους μεταπεμπόμενον).[1]

Тази речь на Якова Проархий, която е казана къмъ имп. Ивана Ватаци вѣроятно въ Солунъ, ще трѣбва да се датира, изглежда между 1250 г. и 1254 г.[2] Знае се, обаче, че Иванъ Ватаци е посетилъ Солунъ при последния си походъ въ западнитѣ области — презъ 1252 г. и е напусналъ солунскитѣ покрайнини презъ лѣтото (или есеньта) 1253 г., за да се завърне на изтокъ. Императорътъ пристигналъ въ Никея презъ м. февруарий 1254 г., разболѣлъ се и починалъ въ края на сѫщата година.[3] Речьта на Якова Проархий, прочее, ще да е била казана при посещението на императора въ Солунъ презъ 1252—1253 г.

Проф. S. G. Mercati е обнародвалъ сѫщо и занимливитѣ стихове на Якова Проархий, надсловени: τοῦ μακαρίου καὶ σοφωτάτου κῦρ Ἰακώβου τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου μ<ο>νάσαντος καὶ μετὰ ταῦτα γεγονότος μητροπολίτου Βουλγαρίας, ὁπότε ὁ βασιλεὺς κῦρ Θεόδωρος ὁ Κομνηνὸς ἐπέβη τῶν ὧδε μερῶν καὶ ἀπὸ τῶν φοσσάτων αὐτοῦ ἐκκοπὲν μέρος οὐκ ὀλίγον καὶ πρὸς τὰς μονὰς τοῦ ἁγίου Μελετίου ἐπελθὸν ἐκούρσευσε ταῦτας καὶ παρὰ μικρὸν εἰς ἐρήμωσιν τελείαν εἰργάσατο.[4] Стихотворецътъ призовава псалмопѣвеца Давида да опише настаналитѣ за монастиря злочестини. Той припомня миналото благоденствие и красота на обительта.

σὺ δ᾽ εἰ μαθεῖν βούλοιο τοῦ χώρου, ξένε,
ἣν κλῆσιν αὐχῶ καὶ πολιστὴν τὸν τίνα,
Μυούπολίν με καὶ Μελέτιον κλύεις,
τὸν κοσμολαμπῆ καὶ νοητὸν φωσφόρον
ἀσκητικαῖς φαύσαντα φωτοχυσίαις.[5]

Монастирътъ на св. Мелетий при Миуполисъ (Μυούπολις) — между Атика и Беотия, на планината Китеронъ (Κιταιρών)[6] — е билъ издигнатъ въ пуста и планинска область, но по това време, благодарение и на императорски благодеяния (τὰς ἐξ ἀνάκτων ἀφθόνους χορηγίας), се намиралъ въ разцвѣтъ и и билъ обитаванъ отъ голѣмъ брой монаси (ηὔξει καθ᾽ ὥραν ἀριθμὸς τῶν ἀζύγων). Когато императоръ Теодоръ Комнинъ извършилъ походъ въ Елада, часть отъ войската нападнала монастиря.[1]) Нападателитѣ измжчвали монаситѣ, разграбили имуществата. Но най-лошото било това, че войската нахълтала въ храмове, разграбила църковната утварь и книгитѣ, поругала мощитѣ и иконитѣ, извлѣкла и била свещеницитѣ. Монастирътъ е билъ разграбенъ и опустошенъ.

---

[1] Ibidem, p. 221, 14—33.

[2] Като terminus post quem трѣбва да се вземе победата при Родосъ, презъ 1250 г., за която се говори въ словото и която обстойно е описана у G. Acropolita, pp. 86, 1—88, 14. За датата на тази победа вж. и указанията на Mercati, ib., p. 216 nota.

[3] За тѣзи събития вж. G. Acropolita, pp. 89, 20 sqq.; 92, 22 sqq.: καὶ τῇ τῆς ὀπώρας ὥρᾳ συσκευασάμενος τὰ στρατεύματα τῆς εἰς ἕω φερούσης ἐφήψατο; pp. 101, 19 sqq., 103, 15 sqq.

[4] S. G. Mercati, ib., pp. 222—226, споредъ cod. Vindob. hist. gr. 106.

[5] Ibidem, p. 223, 17—21.

[6] Подробно описание на този монастиръ е далъ покойниятъ атински митрополитъ Χρυσοστομος Παποδοπουλος, Ο οσιος Μελετιος ο νεος (περ. 1035—1105) (Εν Αθηναις 1935), pp. 14 sqq., 73 sqq.; ср. Mercati, op. c., p. 223 nota. Въ това стихотворение има ценни сведения за състоянието на монастиря презъ XIII в., които могатъ да се добавятъ къмъ изследването на покойния атински митрополитъ,

Μυούπολις, κώκυσον, ὦ φίλ' Ἀθῆναι.
ἔσβη τὰ λαμπρὰ τῶν μονῶν Μελετίου.[2])

Поетътъ, накрая, призовава божието застжпничество за наказание на виновницитѣ. Отъ тѣзи стихове може да се заключи, че Яковъ Проархий първо е билъ монахъ въ монастиря св. Мелетий при Миуполисъ.[3]) Тамъ той е билъ свидетель на нападението на войскитѣ на епирския деспотъ Теодора Комнинъ (1214—1230)[4]) къмъ 1222 год.[5]) Стиховетѣ сж писани наскоро следъ нападението, както може да се заключи отъ думитѣ на поета, че то е станало „завчера“ (πρόχθιζον).[6]) Годината на нападението на епирскитѣ войски дава едно указание, до кога Яковъ е билъ монахъ въ този монастиръ. Въ надслова е посочено изрично, че изборътъ на Якова Проархий за охридски архиепископъ е станалъ едва по късно: Ἰακώβου τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ ἁγίου Μελετίου μονάσαντος καὶ μετὰ ταῦτα γεγονότος μητροπολίτου Βουλγαρίας... Архиепископството на Якова въ Охридъ, след., би трѣбвало да се отнесе найобщо между годинитѣ 1222 и 1246 г.

Отъ изложенитѣ данни, обаче, може да се направятъ нѣкои по-точни изводи относно времето, презъ което Яковъ е заемалъ длъжностьта охридски архиепископъ. Проф. S. G. Mercati[1]) съ право изтъква, че всрѣдъ празднотитѣ въ списъка на охридскитѣ архиепископи презъ XIII в. установени дати сѫ: 1213 г. за Иоана Каматиръ,[2]) 1220—1234 г. за Димитрия Хоматианъ[3]), 1250—1261 за Константина Кавасила;[4]) преди 1292 г. за Генадия[5]) и 1294—1299 за Макария.[6]) Той предполага, че Яковъ е билъ митрополитъ следъ Димитрия Хоматиана (1220—1234) и преди Константина Кавасила (1250—1261), като презъ 1247 г. вече е билъ напусналъ архиепископството.[7]) Ако се приеме указанието на Синодика[8]), че по времето на царь Иванъ Асеня II (1218—1241),[9]) по-точно следъ 1234 г. (следъ Д. Хоматиана) до 1241 г. сѫ били архиепископи единъ следъ другъ Иоаникий и Сергий, то може да се предположи, че Яковъ ще да е билъ охридски архиепископъ между 1241 и 1247 г.

---

[1]) Mercati, ib., p. 224, 51—56.

τοῦ Δουκάνακτος Αὐσόνων Θεοδώρου
καθ' Ἑλλάδος πρόχθιζον ἐστρατευκότος,
σμῆνός τι συχνὸν ἐκραγὲν τοῦ φοσσάτου
βαρβαρικόν, δύσηνον, ἰταμοτρόπον,
κηφῆνες ὥσπερ κεντροδῆκται κηφίαι,
ἄμφω προσαράσσουσι . . .

[2]) Ibidem, p. 226, 116—117.

[3]) Споредъ предположението на проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 169, Яковъ приелъ иночеството въ този монастиръ: Indossò il saio monastico nel monastero di Myopolis.

[4]) Стиховетѣ сж писани несъмнено въ връзка съ походъ на деспота Теодора Комнинъ, а не на Теодора II Ласкарисъ (ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 168), значи между 1214 и 1230 г., а не между 1254—1258 г., когато е царувалъ Теодоръ II Ласкарисъ. Както изрично е посочено въ надслова на стихотворението, Яковъ тогава е билъ още монахъ, а едва по-късно станалъ охридски архиепископъ. Презъ времето на Теодора II Ласкариса, Яковъ Проархий вече отдавна е билъ на св. Гора Атонска, както може да се заключи отъ указанията на посветеното нему Влемидово съчинение и отъ приведенитѣ по-горе слова на Ивана Векъ. Освенъ това, въ стихотворението ясно е указано името на владѣтеля.

[5]) Митрополитъ Χρυσόστομος, op. c., p. 29 sqq. пише за това нападение, че е било извършено κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ιγ' αἰῶνος, при походъ на Теодора Комнинъ противъ франки и българи и за завладяване на Солунъ. Архиепископътъ е знаелъ за стиховетѣ на Якова (когото той погрѣшно назовава още и Иоанъ, подобно на K. Sathas; ср. Mercati, Sulla vita . . ., p. 176), но не е познавалъ изданието на проф. Mercati (вж. Χρυσόστομος, ib., p. 30 nota 2). — Теодоръ Комнинъ е назованъ ἄναξ (Mercati, ib., p. 224, 51: Δουκάνακτος). Може да се смѣта, че нападението е било извършено не къмъ 1214 г. (за събитията вж. G. Acropolita, p. 25, 6 sqq.) а по времето на неговото провъзгласяване за солунски императоръ, когато е увеличилъ владенията си (вж. Acropolita, p. 33, 14 sqq.), след., къмъ 1222 г.

[6]) Mercati, op. c., p. 224, 52.

Споредъ Георги Пахимера,[10]) Яковъ като охридски архиепископъ билъ коронясалъ солунския деспотъ Теодоръ Комнинъ. Това указание на Пахимера е неточно, защото Теодоръ Комнинъ билъ коронясанъ отъ Димитрия Хоматиана къмъ 1222 г.,[11]) но то свидетелствува, че Яковъ е билъ добре известенъ на съвременницитѣ си.

---

[1]) Mercati, Sulla vita . . ., p. 170.

[2]) Снѣгаровъ, п. с., сс. 206—207, приема, че той заелъ охридския архиепископски престолъ следъ 1183 г., а е умрѣлъ въ 1215 г.

[3]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., сс. 207—210, той е станалъ архиепископъ къмъ края на 1216 г. и останалъ на тази длъжность не много следъ 1234 г.

[4]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., с. 211, той е билъ охридски архиепископъ по времето на Теодора II Ласкариса (1254—1258) и въ началото на царуването на Михаила VIII Палеологъ (1260—1282), безъ да могатъ да се опредѣлятъ точно годинитѣ. Единъ документъ, обаче, дава 1250 г.

[5]) Снѣгаровъ, п. с., с. 212, изтъква, че той е билъ поставенъ отъ Андроника II Палеологъ (1282—1328), останалъ е малко време въ Охридъ и преди 1289 г. е напусналъ архиепископството.

[6]) Споредъ Снѣгаровъ, п. с., с. 212, за него сѫ известни годинитѣ 1295 и 1299.

[7]) Проф. Mercati, Sulla vita . . ., p. 170, е допусналъ една несъобразность, като твърди, че Яковъ е билъ близъкъ приятель на Андроника Палеологъ, и отъ него, въ съгласие съ Ивана Ватаци, билъ въздигнатъ на архиепископския престолъ: fu intimo di questo generale . . . dal quale, d'accordo con Giovanni Duca Vatatzes, fu promosso alla sede metropolitana di Achrida). По-нататъкъ, обаче, той посочва собственитѣ думи на Якова, отъ които се вижда, че познанството му съ Андроника Палеолога е отъ неотдавнашно време, или, както добре изтъква проф. Mercati, „можеби следъ заемането на Солунъ въ 1246 г.“ (le relationi con il Paleologo sono di data recente, per confessione dell'oratore . . . forse dopo la conquista di Tessalonica del 1246). Ако това е вѣрно, то Яковъ би трѣбвало да е билъ охридски архиепископъ само най-кратко време — нѣколко месеца, защото заемането на Солунъ е станало въ края на 1246 г., а при смъртьта на Андроника, въ 1247 г., Яковъ вече е билъ напусналъ архиепископията. Трѣбва, след., да се предполага, че Яковъ ще да се е запозналъ съ Андроника вече като екс-архиепископъ и като такъвъ ще да се е ползувалъ отъ неговитѣ услуги и благодеяния.

[8]) Вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Борила (София 1928), с. 92: между мітрополіты сїи бѣшѧ при бл҃гочьстивѣмъ цр҃и асѣни подь областїѫ трънoвскыѧ патрїархїѫ, се споменуватъ (с. 93): Іѡа́ннкїе. Сергїе. а҆рхїеп҃кпи ѿхридстїи.

[9]) Ср. Снѣгаровъ, п. с., с. 211.

[10]) Вж. G. Pachymeres, I, p. 82, 4—12, p. 137, 9—10 (= Migne, P. Gr., CXLIII, coll. 517, 575).

[11]) Вж. G. Acropolita, pp. 33, 14—34, 5; ср. Снѣгаровъ, п. с., с. 111 и бел. 5; с. 118 сл.; Mercati, Sulla vita . . ., pp. 168, 171. Отношенията между Хоматиана и Теодора Комнина сѫ били добри, което е новъ доказъ, че не на Хоматиана (както смѣта Снѣгаровъ, п. с., с. 280), а именно на Якова принадлежи стихотворението за похода на Теодора Комнина, въ което сѫ изразени лоши чувства и неласкави мисли за епирския деспотъ.

Яковъ Проархий, прочее, се е родилъ въ Ахея (Пелопонезъ)[1]) вѣроятно къмъ края на XII в. Къмъ 1222 г. е билъ монахъ въ монастиря св. Мелетий въ Миуполисъ. Между 1234 г. и 1246 г., или по-вѣроятно между 1241 г. и 1246 г. е билъ охридски архиепископъ, следъ което се оттеглилъ въ Солунъ и на Св. Гора Атонска, гдето билъ избранъ игуменъ на Великата Лавра.[2]) Починалъ е преди 1293 г.[3]) Неговитѣ книжовни творби, доколкото сѫ известни — а би било желателно да се издирятъ и обнародватъ всичкитѣ — го окачествяватъ като занимливъ църковенъ писатель съ добро хуманистично образование.[4])

---

[1]) Възъ основа на думитѣ: ναὶ καὶ ζῶν ἔτι κατίδοιμοι τὴν ἐμὴν ’Αχαΐαν καὶ τὴν πρόσχωρον Ἑλληνίδα ... (Mercati, Jacobi Bulg. Arch. opusc., p. 214, 5—6) проф. Mercati, Sulla vita ..., p. 169 изказва предположението, че Яковъ е роденъ въ Ахея.

[2]) Това свидетелствува една приписка и подписътъ на единъ документъ, посочени у Mercati, Sulla vita ..., pp. 170, 167/8. Подписътъ е отъ 1288 г.

[3]) За датата на смъртьта ср. сѫщо Mercati, Sulla vita ..., pp. 170—171. Като напълно установенъ terminus ante quem е годината 1293, когато е починалъ Векъ. Проф. Mercati, ib., p. 171, е посочилъ и нѣкои съмнителни сведения за Якова.

[4]) Въ свръзка съ идеитѣ, начетеностьта и стихотворнитѣ похвати на Якова вж. ценнитѣ указания на проф. Mercati, Sulla vita ..., pp. 172—176.

Appunti di storia bulgara medioevale

In una prima nota l'Autore tratta della parola φαρακλός = φαλακρός che si legge in una delle iscrizioni di Hambarlij. Egli ha voluto provare che l'interpretazione di questo termine come una indicazione dell'imperatore Niceforo I (802—811) ě insostenibile. Si aggiunge inoltre un passo tratto da opere della scuola di M. Psello, ove si dà un senso diverso alla parola φαρακλός, cioè »ἁμαρτωλός, ἄσπλαγχνος«.

Nella seconda nota ě stato pubblicato un frammento del cod. Vat. gr. 299, fol. 393, ove si parla della città di Σωσκός, indicando che anche essa si trovava nei confini della tema di Bulgaria.

A credere ad un passo della cronaca di Robert de Clary, i Bulgari di Kalojan avevano affermato di conoscere la storia della guerra di Troja. L'Autore ricorda — al contrario di ciò che avevano sostenuto ultimamente alcuni scienziati stranieri — che nella letteratura bulgara del Medioevo esisteva, al di fuori delle versioni della leggenda di Troja, conosciute del secolo XIV, anche una versione più antica, del secolo IX oppure X. Probabilmente questa versione fu la fonte donde i Bulgari dell'inizio del sec. XIII conoscevano la storia della guerra di Troja.

In una ultima nota l'Autore prende mossa da una affermazione nella pubblicazione più recente del celebre storico bulgaro V. N. Zlatarski, per raccogliere le notizie sulla persona e sull'opera di Giacomo di Bulgaria, arcivescovo di Ohrid probabilmente negli anni 1242—1246. L'Autore ha cercato di elucidare alcuni problemi poco chiari intorno alla vita di questo personaggio, come anche intorno alla sua operosità letteraria, basandosi specialmente su alcuni nuovi studî, particolarmente di prof. S. G. Mercati, a cui, in ottimo ricordo e profonda riconoscenza, sono dedicati questi appunti.

Iv. Dujčev

Тугритѣ на османскитѣ султани отъ XV—XX ст.[1]

отъ ПЕТЪРЪ МИЯТЕВЪ

Отъ познанията, които имаме върху османо-турскитѣ държавни книжа, ние знаемъ, че ония, които били издавани отъ името на султана, не носѣли неговия собственорѫченъ подписъ.

Вмѣсто подписъ, въ началото на такива височайши повеления и постановления — фермани[2] и берати[3] стои винаги така наречената ṭuġra, която въ сжщность съдържа името на султана и дава валидность на издадения документъ.[1])

---

[1] Презъ пролѣтьта на 1932 година се срещнахъ въ Цариградъ съ покойния вече професоръ В. Н. Златарски. Разглеждайки заедно съ него музеитѣ често се натъквахме на издълбани върху камени плочи и изписани върху стари фермани и берати султански тугри. До тогава азъ не бѣхъ се занимавалъ съ разчитането на последнитѣ и естествено не можехъ да отговарямъ на въпроситѣ на стария си професоръ: чия е съответната тугра.

Следъ тая ни среща съ професоръ Златарски, подканенъ и отъ него, азъ започнахъ да се вглеждамъ повече въ преплетения текстъ на туграта и замислихъ да събера за въ бѫдаще всичкитѣ султански тугри. Минаха обаче нѣколко години, безъ да успѣя да се спра на едно мѣсто и да започна работа.

Най-сетне, въ последно време, попадайки въ по-благоприятни условия за такава работа, удаде ми се да събера почти всички султански тугри.

Моята главна цель въ тая малка работа е да дамъ снимкитѣ и съответното разчитане на тугритѣ на османскитѣ султани, намиращи се върху документи отъ XV до XX ст. Въ Софийската сбирка азъ намѣрихъ всичко двадесеть тугри — отъ Мурада III (1574—1594) до Мехмеда V (1909—1918).

За да бѫде тая сбирка отъ тугри по-пълна, азъ преснехъ отъ Трухелка, Крелицъ и Фекете тугритѣ на още шесть султана, така че общо азъ давамъ тугри на 26 султана. Отъ Ахмеда III и Селима III, азъ помѣстямъ и снимки на художествено изписани тугри.

Моето първоначално желание, както и по-горе отбелязахъ бѣше да събера и дамъ снимки отъ тугритѣ на всички султани, отъ появяването на тоя султански знакъ до края на султанския институтъ, това обаче не ми се удаде. Все пакъ успокоява ме мисъльта, че съ обнародването на тугритѣ на повечето османски султани, азъ принасямъ поне малка полза на османската дипломатика.

Къмъ направенитѣ снимки азъ прибавямъ единъ не много обширенъ общъ прегледъ на появата и развоя на туграта, като за тая цель се възползувахъ отъ всичко основа, което е писано за нея. Разбира се всичко онова, което можахъ да имамъ подъ рѫка. Не се съмнѣвамъ, че има още много писано за нея, което съмъ пропустналъ, но това, не е по моя вина. Трѣбва да изкажа съжалението си, че не можахъ да използувамъ студията на Fr. Babinger — Die grossherliche Tughra, Jahrbuch der asiatischen Kunst, II., която не намѣрихъ въ ни една Софийска библиотека. Статията пъкъ на Jean Deny въ l'Encyclopedie de l'islam прегледахъ едва, следъ като бѣхъ приготвилъ тукъ приложената работа. Последната статия интересуващитѣ се могатъ да намѣрятъ въ споменатата енциклопедия и попълнятъ познанията си.

Използуванитѣ съчинения, азъ навсѣкѫде посочвамъ подъ черта. Липсата на срѣдства и техническитѣ неудобства ми попречиха да направя нѣщо по-обширно отъ първоначално замислената работа, та и затова азъ я давамъ въ тоя видъ.

[2] Думата ferman е персийска и произхожда отъ перс. глаголъ fermuden = заповѣдвамъ, повелявамъ и значи заповѣдь, повеление, султанска диплома.

[3] Думата berat произхожда отъ ар. berâet или beraït = освобождаване отъ нѣщо, привилегия и значи актъ, диплома, документъ за привилегия, назначаване на нѣкаква длъжность, поста-

Ние нѣмаме до сега никакви известия, отъ които да се вижда, че поне въ началото на османската империя, туграта е била поставяна собственоржчно отъ владетеля.[2])

Напротивъ, всички известия ни съобщаватъ, че тя била изписвана отъ специаленъ чиновникъ, длъжностьта на когото била твърде висока и една отъ най-старитѣ въ османската империя.[3])

Защо султанитѣ не се подписвали собственоржчно на издаванитѣ отъ тѣхно име книжа е въпросъ, на който трудно бихме отговорили. Хаммеровото известие,[4]) че Мурадъ I билъ неграмотенъ, а отъ тамъ ние можемъ да мислимъ за създадена традиция документитѣ да се подписватъ въ името на султана отъ нароченъ чиновникъ, не е твърде убедително.

Ние се отказваме да правимъ догадки, за да отговоримъ на тоя въпросъ, като ще се ограничимъ само да кажемъ, че това е една характерна особеность въ османската държава, която обаче има източенъ произходъ. Една традиция, вкоренила се още въ самото начало на османската държава, въ оная на селджуцитѣ, а дори и по-рано,[5]) която трая дори до срѣдата на първата половина отъ XX столѣтие.

Да се говори за подписъ върху документитѣ, издадени отъ името на султана е прочие неосновательно, тъй като туграта въ никой случай не може

новление и под. По значение и ferman и berat си много приличатъ. И двата вида заповѣди се издаватъ отъ името на султана и носятъ неговия знакъ. По-късно фермани и берати започватъ да издаватъ и нѣкои висши административни лица. Разликата между двата вида документи се състои само въ значенията: привилегия и назначение. Бератътъ има повече стопанско-икономически характеръ.

[1]) Знакътъ, който съдържа името на султана, освенъ подъ името ṭuǧra, въ документитѣ, въ които се намира се споменава и подъ имена, като перс. nišan = знакъ, следа, белегъ; араб. tevqy' = поставяне на императорски знакъ върху единъ документъ и най-сетне араб. 'alâmet = знакъ, белегъ, султански знакъ. Тия три думи се намиратъ на почти постоянни мѣста въ текста на документа. Първата въ самото начало — първия редъ, първа дума, втората въ I, II, III или IV редъ и третата — въ последния или предпоследния редъ на документа: nišan-i-šerif-i-'ališan и т. н., tevqy'-i-refy-i-humajun vaṣyl olyǧaq и т. н., sebeb-i-taḥrir-i-tevqy'-i-refy и т. н. и 'alâmet-i-šerife 'ittimad qylâsiz (sin, lar).

[2]) Едно твърде наивно известие, което ни дава Hammer-Geschichte des osmanischen Reiches, B. I. 152, споредъ което при сключване на единъ договоръ за покровителство съ дубровничани (1365 г.) Мурадъ I, който билъ неграмотенъ, за да подкрепи договора потопилъ ржката си въ мастило и така я поставилъ върху документа, отъ което произлѣзла и по-късната тугра, ние споменаваме само за пълнота, безъ да му даваме никакво довѣрие.

Въ единъ преписъ на ферманъ отъ Сюлеймана I, намиращъ се между рилскитѣ документи, Ихчиевъ е превелъ така: Подписъ: султанъ Сюлейманъ ханъ I. Дали „подписътъ" въ оригинала на тоя ферманъ е собственоржченъ, ние се съмнѣваме. Вж. Д. Ихчиевъ — Турскитѣ документи на Рилския монастиръ, София, 1910, стр. 16. Пакъ тамъ, на стр. 25, стои като „подписъ": Султанъ Ибрахимъ ханъ.

[3]) ... und der Schreiber, welcher diesen verschlungenen Zug den Fermanen und Diplomen im Nahmen des Sultans vorsetzte, bekleidete in der Folge als Nischandschibaschi, d. i. als Staatssekretär für den Namenszug des Sultans, eine der ersten Würden des Staats. Hammer, op. cit. I. 152. Тукъ посочваме само Hammer; по-нататъкъ за Nišanǧi и неговия чинъ ще кажемъ повече.

[4]) Op. cit., I. 152.

[5]) Вж. за това Fr. Kraelitz — Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15 Jhrt. S. 23, подъ чърта (тая бележка се отнася до сжществуването на туграта въ ранни времена.)

да се опредѣли като подписъ, а като знакъ на султана, посрѣдствомъ който се дава валидность на документа. Пъкъ и самото значение на думата ṭuğra, както ще видимъ по-нататъкъ, е тъкмо такова, т. е знакъ.

Думата ṭuğra е отъ тюркски произходъ. За нея Meninski дава следното обяснение: tughra p. t. (etiam tughret) Signum Reginum dictibus suis insigne, nomen principes comprehendes, quod diplomati, vel epistolae Regis in fronte praefigi salet.[1]) Насъ тукъ интересува само значението знакъ на думата, безъ да коментираме останалото обяснение на Менински. У Будаговъ за туграта четемъ следното: шифръ, монограмма изъ буквъ, именъ и титуловъ султана, помѣщаемая въ началѣ дипломовъ, фирмановъ.[2]) Zenker опредѣля туграта така: t. ṭuğra, vulg. tura (той дава и различнитѣ начини на писане на думата съ арабски букви) chiffre ou monogramme d'un souverain | der Namenszug des Regenten, der über eine Urkunde (ferman oder berat) angebracht ist und in Kalligrafischer Verschlingung die Worte enthält: es-sultan (Name) ḫan ibn es-sultan (Name) ḫan muzaffer daïma, der Sultan N. N. Khan, Sohn des Sultans N. N. Khan, immer siegreich. Тукъ ние ще направимъ една забележка, а именно, че въ преплетения текстъ на туграта думата es-sultan никѫде не се срѣща. Обяснението си по-нататъкъ Zenker продължава така: Zuweilen ist auch der Name des Grossvaters und Urgrossvaters beigefügt usw. Ние не познаваме тугри, които да съдържатъ името на дѣдото и прадѣдото на султана, което нѣщо се вижда още по-добре отъ приложенитѣ въ края снимки на тугри. Отъ где черпи Zenker сведения за това си обяснение, намъ не е известно.

Ние ще дадемъ тукъ и обясненията на Zenker, отнасящи се до етимологията на думата: „Etymologisch ist das Wort Tuğra ein tahrif von to. turğaj, es stehe, habe Bestand; ein verkürtzter Infinitiv von turġumaq-turmaq.[3])

За да бѫдемъ по-пълни въ изреждането на най-разнообразнитѣ обяснения, които се даватъ за думата ṭuğra, ние ще приведемъ още нѣкои, макаръ и тѣ да не сѫ приемливи. Така Aḥmed Vefiq paša обяснява думата отъ старотюркското tugra, turğa, ṭoğrul = соколъ съ разтворени, съ разперени крила.[4]) Šemseddin Sami пъкъ пише за туграта следното: „Tuğra" (aşly türkče olaraq „toğrul" olub, qanadlary ačyq doğana delâlet eder ki vaqtile bu qušun resminden 'ibaret bulunmuš olduğundan bu isimle qabul olunaraq' arabi ve farisijede gečmišdir) 1. Nam-i-'ali-i-ḥaḍret-i-padišahiji ḥavi bir 'alâmet-i-maḫṣuse ki ferman ve berat ve qavanin ve niẓamat ve mesqûkât ve her nevi'resmi šejler üzerine tersim olunur.[5])

Обясненията на двамата последни автори сѫ почти еднакви и разбира се, еднакво лишени отъ научна стойность.

На край ще споменемъ и обясненията на L. Fekete за туграта, той обаче не изказва опредѣлено мнение за нейната етимология, а се ограничава само съ привеждането обясненията на 'Ali efendi (TOEM, VII, 53, 109), Aḥmed Vefiq paša и Hammer.[1])

---

[1]) Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae etc. Vienna, 1680.

[2]) Л. Будаговъ — Сравнительный словарь турецко-татарскихъ нарѣчій, С. — Петербургъ, 1869.

[3]) Dictionnaire turc-arabe-persan, Leipzig, 1876.

[4]) Lehče-t-'oṯmany, Dersadet, 1306 (1888).

[5]) . . . (на тюркски първоначално било „toğrul" и значи соколъ съ разтворени крила; отъ съставнитѣ части на изображението на тая птица нѣкога се възприело и името, което преминало и въ арабски и персийски). Специаленъ знакъ, който съдържа височайшето име на падишаха и се рисува върху фермани, берати, закони, правилници, монети и всѣкакви официални нѣща. Qamus-i-türki, Dersadet, 1318 (1900).

Най-правдоподобна изглежда етимологията на думата ṭuğra, която ни дава речникътъ на Maḥmud Kâšgari, споредъ който въ езика на огузитѣ думата е звучала, като tuγraγ и значи „печатъ“, „подписъ на князя“.[2])

Ние видѣхме отъ до сега казаното, че всички автори, покрай другитѣ си неприемливи обяснения, почти единодушно даватъ на думата значение „знакъ“, „белегъ“, което, както и по-горе споменахме, ние смѣтаме за най-правдоподобно, макаръ и да имаме нѣкои малки етимологически затруднения по неговото окончателно установяване.

Туграта въ нейната най-стара форма съдържа името на управляващия султанъ (владетель) и името на неговия баща, свързани съ думата ben = синъ. По-късно текстътъ, отъ който се състои туграта се увеличава и неговото крайно развитие стига до следното: напр. туграта на Сюлеймана Великолепни следва да се чете така: Süleįman ben Selim ḫan muẓaffer daïma и значи Сюлейманъ синъ на Селимъ ханъ, винаги победитель.[3]) За различнитѣ измѣнения, които претърпява тоя текстъ, ние ще говоримъ по-нататъкъ, а сега ще се спремъ на самото разположение на думитѣ, които образуватъ туграта.

---

[1]) Einführung in die osmanisch-turkische Diplomatik der türkischen Botmässigkeit in Ungarn, Budapest, 1926, XLII-XLIII.

[2]) C. Brockelmann, Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšrarīs dīvān lurāt at-turk, Budapest — Leipzig, 1928, 216 S. — tuγraγ — Siegel und Unterschrift des Fürsten, nur bei den Γuzz (= Oguz) и Fr. Kraelitz, op. cit., S. 17-18 подъ черта. По-нататъшнитѣ обяснения, които се отнасятъ до етимологията на думата, намиращи се у Kraelitz тукъ не привеждаме. Дължимъ да отбележимъ само, че навсѣкжде ние преписваме думата ṭuğra съ латински букви, и че въ всички посочени речници тя е написана съ арабски букви, които ние избѣгваме, поради технически затруднения.

[3]) Тоя текстъ туграта има още отъ времето на Мурада II (1421—1451). Въ публикуванитѣ отъ Ċiro Truhelka въ Glasnik zemaljskog muzeja u Bosna i Herzegovini, 1911, XXIII, 1-162, документи подъ заглавие: Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive, Truhelka чете туграта на Мурада II така: Murad ḫan hafezeh ullah = Murad han da ga Bog sačuva (Мурадъ ханъ, Богъ да го пази; стр. 5). Въ туграта на Мурада II, отъ която на стр. 4 Truhelka дава снимка, надъ името на Мурада съвсемъ ясно личи и името на баща му Мехмеда. Сжщо така ясно се чете и титлата на последния-ḫan, надъ името му, а надъ нея и атрибутътъ — muẓaffer и въ лѣво далече — da = daïma. Туграта на Мехмеда II (стр. 15) той чете: Mehmed bin Murad, hafezeh ullah = Da Bog čuva Mehmeda sina Muradova. (Богъ да пази Мехмеда, сина Мурадовъ). Тукъ значи той прочита и името на бащата, а на стр. 33 вече четемъ: Mehmed bini Murad han muzafer. На стр. 56 Truhelka превежда това така: Mehmed, sin cara Murata, Pobjedonosni. Дума, отговаряща на славянското царь въ туграта на Мехмеда II, ние не намираме.

Това четене, т. е. името на управляващия, последвано отъ ben, името на бащата и титлата му ḫan и на край muẓaffer и el-muzafer, 'Truhelka запазва до края на студията си. Daïma той не чете.

Truhelka, който въ предговора си, по отношение на турски и арабски езици самъ казва: „koji meni nevještom ovim jezicima“, ни най-малко не би могълъ да бжде упрекванъ въ неточно разчитане на тугритѣ.

Въ неточность ние можемъ да укоримъ само неговитѣ сътрудници, които му сж помагали при разчитането на арабски и турски слова.

Въ атрибута muẓaffer, ние никжде не виждаме члена el, та и за това навсѣкжде при разчитането на тугритѣ пишемъ само muẓaffer daïma.

Съ членуванъ атрибутъ чете туграта и Фехим Бајрактаревиђ — Турски документи манастира св. Тројице код плевља (са 6 факсимила) въ Споменик LXXIX на Српска краљевска академија. 62. Други разред. Филосовско-филолошке друштвене и историске науке, но съ това четене ние не сме съгласни.

Пакъ съ членуванъ атрибутъ — el-muẓaffer — чете туграта и Ismaïl Ġalib, op. cit., 423, подъ черта.

Думитѣ тукъ сѫ така преплетени, че наистина се получава фигура, която въ миналото е давала поводъ на мнозина да я оприличаватъ на птица съ разперени крила или разперена рѫка. Ако, обаче, се вгледаме по-продължително въ туграта, ние наистина ще откриемъ имена и думи.

Диактрически точки въ имената и думитѣ, които образуватъ туграта не се употрѣбяватъ, пъкъ и тѣхната липса не се чувства.

Редътъ на съставнитѣ думи на туграта е следниятъ: най-долу стои името на царуващия султанъ, свързано съ думата ben (bin)=синъ. *N*-тъ (nun) на последната завива на лѣво, нагоре и отъ тамъ отива къмъ дѣсно. Надъ името на царуващия султанъ стои това на неговия баща, надъ което е разположена титлата му ḫan. *N*-тъ на последната върви успоредно съ *n*-а на (ben) на лѣво, нагоре и на дѣсно, догдето въ края двата *n*-а се сливатъ въ едно или пъкъ вървятъ само успоредно. Тия два *n*-а образуватъ така нареченитѣ „рѫце на туграта“ (ṭuğra qollary).

Тритѣ дълги отвѣстни букви въ срѣдата, които се срѣщатъ въ тугритѣ на всички султани сѫ lam=л, elif=а (напримѣръ въ тугритѣ на Селима, Сюлеймана, Ахмеда и др.) и ẓa=ẓ отъ думата muẓaffer. Последната стои винаги между тия дълги букви, най-горе, надъ цѣлия текстъ, като *r*-тъ се спуща косо на лѣво и въ повечето случаи пресича лѣвитѣ завивки на двата *n*-а. Втората часть на атрибута-daïma се намира винаги между извивкитѣ на двата *n*-а, въ лѣво и то въ съкратенъ видъ-da.

Тоя постояненъ текстъ на туграта се запазва презъ цѣлото време, отъ XV до XX столѣтие, като на нѣколко пѫти се измѣня само редътъ на думитѣ въ цѣлата композиция. За пръвъ пѫть такава промѣна става въ времето на Махмуда I (1730—1751), когато думата ḫan задъ името на бащата се премѣстя задъ името на сина, така че туграта на Махмуда I се чете: Maḥmud ḫan ben Muṣṭafa (II) muẓaffer daïma. При това, думата ḫan сега стои въ най-долния редъ, надъ нея името Maḥmud, а надъ него — Muṣṭafa. Атрибутътъ си остава на сѫщото мѣсто.[1])

Въ туграта на Мустафа III (1758—1774), името на царуващия е пакъ въ най-долния редъ, надъ него думата ḫan, а надъ нея името на бащата — Aḥmed (III). При туграта на Абдулъ Хамидъ I (1774—1788), думата ḫan е пакъ въ най-долния редъ, надъ нея — 'Abdul Ḥamid ben Aḥmed (III) и т. н.

Въ туграта на Селимъ III (1788 – 1807), най-долниятъ редъ е заетъ пакъ отъ името Selim, надъ него — ḫan после ben Muṣṭafa (III) и т. н.

Въ тугритѣ на Махмуда II (1808—1839), Абдулъ Меджида (1839—1861), и Абдулъ Хамида II (1876—1909), титлата ḫan стои все въ най-долния редъ на композицията, а надъ нея се редятъ останалитѣ имена и думи.[2])

Тугритѣ на тия четири султани, поради двойнитѣ имена на, било на сина, било на бащата, сѫ по-претрупани и по-сбити, та и затова общиятъ имъ външенъ видъ се малко различава отъ ония на тѣхнитѣ предшественици, чиито имена се състоятъ само отъ една часть.

---

[1]) Има автори, които даватъ разчитането на туграта и разположението на имената и думитѣ въ нея малко по-другояче. Така чете напр. Ismaïl Ġalib, туграта на Абдулъ Меджида: „ḫan 'Abdul-Meğid ben Maḥmud el-muẓaffer daïma.“ Meskûkât-i'otmanije, Qostantinije, 1307, 423 s., подъ чърта.

[2]) Вж. снимкитѣ отъ тугритѣ на споменатитѣ до сега султани, приложени въ края.

Обичаятъ да се поставятъ тугри, които съдържатъ името на султана, това на неговия баща и атрибутътъ muẓaffer daïma, билъ възприетъ и отъ нѣкои босненски паши и бегове, само че тѣхнитѣ тугрообразни знаци се значително отличаватъ отъ султанскитѣ тугри.[1]

И кримскитѣ ханове, които въ много работи подражавали на османскитѣ султани, поставяли на своитѣ височайши повеления тугра.[2] Нейното съдържание и редътъ на думитѣ въ нея е сѫщо както въ султанската тугра съ една разлика само, че на мѣстото на думата daïma въ туграта на султанитѣ, въ тая на кримскитѣ ханове стои: sözümüz=нашата дума, нашата повеля.[3]

Съ туграта на султанитѣ нѣкои сравняватъ така нареченото penče, което стои върху документитѣ, издавани отъ висши държавни служители.[4]

И тукъ, обаче, както при тугрообразнитѣ знаци на босненскитѣ паши и бегове, имаме само единъ n (отъ думата ben).

Външната прилика на пенчето съ туграта не ни дава никакво основание да наричаме и него тугра, следъ като вече знаемъ, какво е значението на последната дума.[5] Сѫщото нѣщо ние можемъ да кажемъ и за тугрообразнитѣ знаци на босненскитѣ паши. Тѣхъ Truhelka нарича сѫщо така съ името ţuğra, може би, поради обстоятелството, че и тѣ се рисуватъ надъ текста на документа, както това става съ султанскитѣ тугри.[6]

---

[1] Общата външна форма на тия знаци наподобява султанскитѣ тугри, но тукъ имаме само единъ *n* отъ думата ben, който завива на лѣво, нагоре и въ дѣсно. Липсва тукъ атрибутътъ muẓaffer daïma. Текстътъ на такивато знаци не е постояненъ. Нѣкжде той се състои отъ името на пашата или бега и нѣкои други думи. За примѣръ тукъ ще дадемъ нѣкои четения на такива знаци: El-fakir Sejjid Sulejman, Hareréh-ul-fakir bi iznillahi Iskender = Napisa ponizni božjom pomoci Skender (Долното написа съ божа помощь Скендеръ). Вж. Ć. Truhelka, op. cit., pp. 22, 71, 82, 86.

[2] „На своихъ приказахъ, которые называются ярлыками, они выводятъ тугру и прикладываютъ миндалевидною печать". В. Д. Смирновъ, Крымское ханство. С. Петербургъ, 1887, стр. 322.

[3] L. Fekete, op. cit. LXII. Въ сбирката на Народната библиотека въ София, такива документи до сега нѣма, та и затова снимки на такива тугри не можемъ да дадемъ Преди известно време се научихме, че въ с. Върбица, Шуменско имало голѣмъ брой кримски книжа съ тугри. Да провѣримъ това нѣщо лично, още не ни се е удало.

[4] Šemseddin Sami — Qamus-i-türki, Dersadet, 1318 и G. Jacob — Türkische Urkunden въ Der Islam, B. VII (1917), Heft 4, S. 270—271. Ето какво казва тамъ Jakob, говорейки за пенчето на единъ паша: „Die Tugra ist bekantlich kein Vorrecht der Padischahe, sondern wurde auch von hohen Würdenträgern, wenn sie selbstständig auftraten, und wird noch heute von Vorstehern von Derwischorden, z. B. dem Schêch der Senusi geführt". Fr. Babinger пъкъ е на тъкмо обратното мнение. Въ Der Islam, B. X. 136. — Die älteste türkische Urkunde usw. подъ черта, той пише: „Die sog. Tughra ist ein ausschlisliches Vorrecht der Sultane; die dem grosswesirlichen Namenszeichen nachgebildete Handfeste der Grosswesire sowie der Khane der Krim wird daher niemals „tughra", sondern stets „pendsche" genannt".

По отношение туграта, на кримскитѣ ханове, ние не сме съгласни съ мнението на Babinger'a.

[5] Пенчето, за разлика отъ истинската тугра и знацитѣ на босненскитѣ паши и бегове, се рисува въ страни, отъ дѣсно, въ началото или по-долу на текста. И то представлява сбитъ текстъ, който по своитѣ съставни думи — съдържа името на сина, свързано чрезъ думата ben съ това на бащата, титлата на последния и понѣкога атрибутътъ muẓaffer daïma — твърде много прилича на султанската тугра. И пенчето не се поставяло собственорѫчно отъ съответния висшъ чиновникъ, а това вършелъ другъ. Разчитането на пенчето е твърде трудно, а въ нѣкои случаи и невъзможно. Вж. L. Fekete, op. cit., L.

[6] Отъ публикуванитѣ отъ Truhelka документи се вижда, че туграта се поставяла и върху документи, писани на хърватски езикъ.

Мѣстото на туграта е непосрѣдствено надъ текста. Тя се рисувала върху фермани и берати и то, следъ като документътъ е бивалъ вече готовъ. Често пѫти туграта се рисувала върху части отъ най-горния редъ на готовия вече текстъ.

Първоначално туграта се рисувала само съ черно мастило (по-късно съ тушъ), съ широко перо или малка четчица, По-късно, тугритѣ започватъ да се изписватъ съ свѣтло и тъмно-червено, златно и синьо мастила. Въ първитѣ времена на османската държава, тугритѣ върху фермани и берати се изписвали твърде немарливо, не съ особено старание.

По това време самъ нишанджията е извършвалъ това. Ето защо, тугритѣ на първитѣ османски султани не се отличаватъ съ особена красота. По-късно, когато съ изписването на туграта билъ натоваренъ нароченъ помощникъ на nišanği-ята, добъръ краснописецъ, туграта добива по-другъ видъ.[1]

Въ по-ново време се срѣщатъ истински художествено изработени тугри, изпъстрени отъ вѫтре съ украси въ различни цвѣтове: червенъ, свѣтло и тъмно-синъ, зеленъ, лилавъ и златенъ. Наоколо, туграта се украсява сѫщо така съ орнаменти; често пѫти цѣлата композиция на туграта е вмѣстена въ пирамида, украсена съ цвѣтя и орнаменти.[2]

Да говоримъ повече и подробно за различнитѣ видове украси, съ които сѫ снабдени по-къснитѣ тугри, ние не можемъ, защото не разполагаме съ такива.

Отъ XVIII ст. насамъ, близу до туграта, отъ дѣсно (или отъ лѣво) се прибавятъ и думи, като 'adil[3] = справедливъ, el-ğāzi = победитель[4] и rešad = правиятъ, истинскиятъ пѫть (който върви по правия пѫть).[5]

Тия султански титли се изписватъ сѫщо така преплетено, но не винаги.

Голѣмината на изписваната върху фермани и берати тугра зависи отъ голѣмината на последнитѣ. Така напримѣръ, нѣкои фермани, издавани отъ Мехмеда II и Баязида II иматъ размѣри срѣдно едва 50 × 15 см.[6] Изобщо въ XIV и XV ст. размѣритѣ на такивато документи сѫ твърде малки, може би, поради липсата или високата цена на хартията.

Колкото отиваме по-нататъкъ, колкото хартиената индустрия се увеличава, толкова и хартията поевтинява. Презъ XVI и XVII ст. голѣмината на върховнитѣ държавни книжа нараства, а въ XVIII и XIX ст. вече имаме фермани и берати дълги по нѣколко метра и широки до единъ метъръ. Въ зависимость отъ това сѫ били и размѣритѣ на самата тугра. Нейната височина варира между 7—8 и 20—30 см., догдето широчината ѝ стига отъ 15 до 45 см.[1]) Особено голѣми по своитѣ размѣри сѫ тугритѣ на Ахмеда III. Ние можахме да измѣримъ такива съ ширина 24, 28, 29, 32 и 40 см., а височина 15, 20 и 32 см. Сѫщо така голѣми сѫ и тугритѣ на Селима III.

---

[1] Чинътъ на nišanği-ята билъ единъ отъ най-старитѣ и най-високитѣ въ османската държавна администрация. Неговиятъ помощникъ, който изписвалъ туграта се наричалъ ţuğrakāš. По-подробно за това вж. Kraelitz, op. cit., 19—20. Длъжностьта nišanği, или оня, който изписвалъ туграта, върху владетелскитѣ книжа сѫществувала въ още по-старо време. Презъ XIV ст. въ малоазиятската селджушка държава, между другитѣ високи длъжности е и тая на ţuğrağ i-ята. Вж. новата, издадена на латиница Tarih, II, 279 s. Istanbul, 1933.

[2] Въ Софийската сбирка такива богато и художествено украсени тугри не сѫ рѣдки. Най-старитѣ отъ тѣхъ сѫ отъ султанъ Ахмедъ III. Пирамидата на нѣкои, въ която е вмѣстена туграта, заема цѣлото пространство отъ текста до горния край на хартията, съ височина 40 см.

Въ музея на Рилския манастиръ има изложени нѣколко фермана съ великолепно изработени тугри. Отъ тѣхъ, за съжаление, снимки не можахъ да направя.

[3] Тая дума се срѣща при тугритѣ на султанъ Махмудъ II.

[4] За титлата el-ğāzi, Zenker казва следното: „... der nie fehlen darf, wenn der betreffende Sultan einen Feldzug unternomen“. Особено често се срѣщатъ тия допълнителни думи къмъ туграта върху монетитѣ. Тугра съ титлата el-ğāzi давамъ въ края.

[5] Последната се срѣща при туграта на Мехмеда V (1909—1918), както се вижда и отъ приложената въ края снимка.

[6] Fr. Kraelitz, op. cit. — Urkunden. Нѣкои султански книжа на Мурада II иматъ още по-малки размѣри; вж. Truhelka, op. cit.

Отъ времето на Махмуда II, туграта, поради голѣмата претрупаность на имената, добива по-заоблена форма. По размѣри, тугритѣ на султанитѣ следъ Махмуда II сѫ различни. Особено често се срѣщатъ тукъ тугри съ сравнително малки размѣри.

Казахме вече по-горе, че поставянето на туграта върху готовия султански документъ се извършвало отъ нароченъ чиновникъ, чиято длъжность датува още отъ най-раннитѣ времена на османската държава. Но не само една отъ най-старитѣ, тая длъжность била и една отъ най-почетнитѣ и най-високитѣ. Името си това длъжностно лице носи отъ персийската дума nišan = знакъ — nišanği = оня, който поставя султанския знакъ — туграта — върху документитѣ. Когато по-късно функциитѣ на нашанджията се увеличили, когато той, като държавенъ секретарь е билъ заетъ съ много други върховни обязаности, и когато издаването на султански документи, върху които е трѣбвало да се постави туграта, се увеличило, той едва е смогвалъ да върши това лично. Наложило се той да има помощници или помощникъ, който да го отмѣмява поне въ изписването на туграта. Тоя помощникъ се наричалъ ţuğrakäš или tevqyi. Той трѣбвало да бѫде не само опитенъ краснописецъ, но и добъръ художникъ-декораторъ, за да може да рисува красивитѣ орнаменти вѫтре въ туграта и около нея. Това, тоя нароченъ човѣкъ извършвалъ твърде старателно и изкустно, та и за това множество тугри, изписани умѣло и съ своята богата украса, изпълнена въ различни мотиви и краски, предизвикватъ истинско удивление.

Изписването на такива тугри е отнемало не малко време, та покрай това се забавяло влизането въ сила на документа. Знае се, че безъ туграта и нѣкои други канцеларски формалности, ферманътъ или бератътъ нѣмали никаква валидность. Нѣкои твърдятъ, че красиви и художествено изписани тугри се употрѣбявали само въ много тържествени случаи. Ние смѣтаме, че това твърдение е малко пресилено или най-малко се отнася до по-ранни времена на османската държава. Между бератитѣ и ферманитѣ на Софийската сбирка има и нѣколко такива, чието съдържание съвсемъ не отговаря на пищностьта на туграта. Таквато документи произхождатъ вече отъ по-късно време — XVIII ст. — та можемъ да мислимъ, че по тия времена художественостьта на туграта зависѣла до голѣма степень и отъ това, дали ţuğrakäš'ътъ е ималъ повече или по-малко време. На всѣки случай, ние смѣтаме, че тукъ не можемъ да установимъ нѣкакви правила, споредъ които изписването на туграта се извършвало художествено или не.

Отъ до сега казаното се видѣ, че тугри сѫ носѣли само ония книжа, които се издавали отъ името на султана. Такива сѫ още отъ най-раннитѣ времена на османската държава, ферманитѣ и бератитѣ.

---

[1]) Тия размѣри азъ установихъ следъ измѣрването на десетки тугри отъ различни султани, отъ Мехмедъ III (1593—1603) насамъ, които се намиратъ върху фермани и берати отъ Софийската сбирка. Азъ давамъ и точнитѣ размѣри на фотографиранитѣ тугри, приложени въ края.

Въ ново време, обаче, презъ XIX ст., тугра започва да се поставя и върху други документи, като напр. тапии, сенети, вакфнамета и др.[1])

Въ най-ново време пъкъ, множество правителствени книжа сѫ украсени съ туграта на съответния султанъ, но сега тя вече не се изписвала съ рѫка, а била печатана върху документа. Въ такивато нови книжа печатната тугра играе ролята на единъ видъ държавенъ гербъ. Размѣритѣ на тоя гербъ тугра сѫ вече съвсемъ малки.[2]) Въвеждането на печатната тугра е естествена последица на извънредно много увеличилата се административна работа. Изписването на туграта съ рѫка става вече примитивно и неподходяще за времето. Самитѣ документи, тѣхнитѣ постоянни текстове сѫ сѫщо печатни, а на рѫка се пише твърде малка часть. Външната украса на туграта и тукъ е застѫпена, но ония орнаменти, изпълнени съ великолепни краски вече не се срѣщатъ.[3]) Липсва вече и пирамидата, която има приложение само въ документитѣ съ голѣми размѣри.

Туграта се срѣща твърде често и върху печати и гербови марки. Въ най-ново време, гербовата хартия, която носеше още туграта на последнитѣ султани, и гербовитѣ марки съ тугра, се изхвърлиха отъ употрѣба. Сѫщата сѫдба чака и днесъ употрѣбяванитѣ още монети, които на едната си страна носятъ туграта.

Такивато монети постепенно се замѣнятъ съ нови, така че въ скоро време туграта съвсемъ ще изчезне отъ употрѣбата. Вѣковната традиция на османскитѣ турци ще бѫде въ това отношение прекѫсната, защото условията на новата държава и новото време налагатъ това.

Туграта бѣше царствения знакъ на османскитѣ султани, днесъ нѣма султани, нѣма и тугра . . .

Кога се е появила за прѣвъ пѫть туграта върху султанскитѣ документи? Да дадемъ точенъ и положителенъ отговоръ на тоя въпросъ, ние не можемъ, но отъ запазени известия, монети и др. можемъ да кажемъ съ голѣма вѣроятность, че въ своята позната форма, туграта се развива въ началото на XIV ст. Така напр., още въ малоазиятската селджушка държава е имало документи, които сѫ носѣли тугра или нѣщо подобно на тугра.[4]) Не е изключено, обаче, първитѣ зачатъци на туграта да се отнасятъ къмъ самото начало на османската държава. За насъ тукъ е важно да установимъ, кога се е появила вече оформената тугра.

---

[1]) Д. Ихчиевъ превежда 48 тапии, които въ началото си носятъ туграта на Абдулъ Азиза. Макаръ и преводачътъ да не съобщава, ние все пакъ сме сигурни, че тия тугри сѫ печатни или литографирани. Вж. op. cit, стр. 604—640. Въ сбирката на Соф. народна библиотека има хиляди подобни тапии и сенети, чиито тугри и текстове сѫ печатни.

[2]) Печатнитѣ тугри на Абдулъ Хамида II, напр. иматъ височина 6 см. и ширина 7·5 см. (тия размѣри иматъ нѣколко хиляди такива тугри, които се намиратъ върху документи отъ Софийската сбирка.) Има, обаче, и такива, чиито размѣри сѫ още по-малки.

[3]) Трѣбва да споменемъ, че и въ печатнитѣ документи, туграта е упомената въ текста подъ нѣкое отъ своитѣ имена, както това е въ бератитѣ и ферманитѣ. Напр. всѣко vaqf senedi започва така: sebeb-i-taṣdir-i-tevqy'-i-humajun ol durki и др.

[4]) Говорейки за организацията и различнитѣ длъжности въ тая държава, споменатата вече Tarih, II. 279 s. между другото казва: „hükümdarın tuğralı (к. н.) emirnamelerini tanzim etmek tuğracıya aittir (= съ подреждането на владетелскитѣ заповѣди, снабдени съ тугра, билъ натоваренъ туграджията.). Щомъ като длъжностьта на туграджията сѫществувала още въ селджушката държава, това е ясно указание, че туграта тамъ вече се е употрѣбявала. Kraelitz, op. cit., 22 S. пъкъ посочва единъ документъ отъ сбирката на Feridun bej'я, отъ 1332 год., който завършва съ познатата фраза: 'alâmet-i-šerife i'ttimad qylâlar. Ние казахме въ началото, че араб. дума 'alâmet = знакъ, белегъ, султански знакъ е арабското наименование на туграта.

Преди, обаче, да кажемъ това, ще трѣбва да споменемъ, че зачатъцитѣ на туграта въ познатия ѝ видъ, ние виждаме вече въ времето на Мурада I (1359—1389). Върху монетитѣ на тоя султанъ, сребърнитѣ aqče-i'otmany, за пръвъ пѫть се срѣща текстъ, който по-нататъкъ е основната съставна часть на туграта, именно, върху тия монети четемъ: Murad ben Orhan.[1] Върху сребърнитѣ акчета на Баязида I (1389—1402), четемъ пакъ текстъ: Bajazid ben Murad.[2] Монетитѣ, сечени отъ емиръ Сюлейманъ Челеби (1402—1413) носятъ сѫщия текстъ: emir Sülejman ben Bajazid, но това е дадено въ форма на тугра. Тукъ вече ясно сѫ очертани „рѫцетѣ на туграта", а сѫщо така и тритѣ дълги букви.[3] Можемъ, прочие да смѣтаме, че оформената вече тугра начева отъ времето на емиръ Сюлеймана. Окончателната си форма пъкъ, тя добива въ времето на Мурада II (1421—1451). Туграта на последния съдържа вече всички елементи, които се срѣщатъ по-късно, именно: името на царуващия султанъ, думата ben името на бащата, титлата му ḫan и атрибутътъ muẓaffer daïma.[4]

Отъ тукъ нататъкъ, т. е. отъ царуването на Мурада II, туграта е напълно оформена и се поставя редовно върху султанскитѣ книжа.

За малкото измѣнения, които тя претърпява, вече говорихме по-горе. Отъ до тукъ казаното, относно първото появяване на туграта, ние можемъ да направимъ единъ изводъ: първитѣ зачатъци на туграта се появяватъ върху владѣтелскитѣ книжа на османцитѣ още въ началото на тѣхната държава. Тамъ тя се развива, увеличава своитѣ съставни текстови части и добива вече по-монограмообразна форма. Отъ книжата употрѣбата на туграта минава и върху монетитѣ.

Текстътъ сега вече бива стилизиранъ, на мѣста толкова много, че нѣкога затруднява разчитането. Въ тугритѣ на Селима I, Сюлеймана II и Селима II имената не изпъкватъ така ясно, както това можемъ да наблюдаваме при тугритѣ на по-къснитѣ султани. Особено ясно се четатъ имената на тугритѣ на Махмуда I, Селима III, Махмуда II, Абдулъ Меджида, Абдулъ Азиза и Абдулъ Хамида II.

Щомъ като туграта се развила окочателно при изписването ѝ върху документи и монети, нея започватъ да дълбаятъ върху камъкъ, върху украшения, да я извезватъ върху скѫпи материи и др.

---

[1] Ismaïl Galib — Meskûkât-i-'oṯmanije 11 ṣ., levha I, 6. Известието на Хаммера, че при подписване договора съ дубровничани (1365) била поставена първата тугра собственорѫчно отъ Мурада I съ потопяване рѫка въ мастилото, колкото и невѣроятно по отношение развитието на туграта отъ отпечатъка на рѫката, е все пакъ едно указание, че по това време туграта се е вече употрѣбявала. Хаммеръ (GOR. I, 231, 405 S.) дори увѣрява, че оригиналътъ на сключения договоръ, който носѣлъ първата тугра, се пазѣлъ по онова време въ Дубровнишкия архивъ.

[2] Ismaïl Ġalib, op. cit., 16—17 ṣ., levha I, 13.

[3] Ibidem, 18 ṣ., levha I, 19.

[4] Вижъ самата тугра на тоя султанъ, приложена въ края.

Приложения — тугри

1.

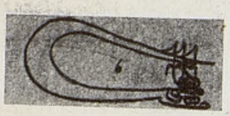

Murad (II) ben Meḥmed ḫan (I) muẓaffer daïma

= Мурадъ (II) синъ на Мехмедъ ханъ (I) винаги победитель. Тая тугра заемамъ отъ Truhelka, op. cit., I. Размѣритѣ й тукъ не давамъ, защото не съмъ сигуренъ, дали тамъ документътъ, върху който се намира тя е въ естествена величина

4.

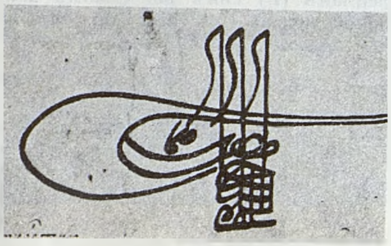

Selim (I) ben Bajazid ḫan (II) muẓaffer daïma

= Селимъ (I) синъ на Баязидъ ханъ (II) винаги победитель. C. Truhelka op. cit., Tab. XVIII

2.

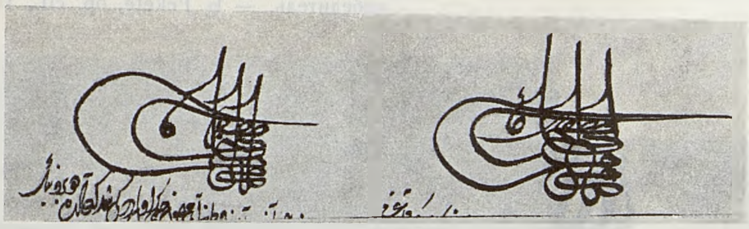

Meḥmed (II) ben Murad ḫan (II) muẓaffer daïma

= Мехмедъ (II) синъ на Мурадъ ханъ (II) винаги победитель. — Заети отъ Fr. Kraelitz, op. cit., Taf. II

Размѣритѣ на тия две тугри, както и на следващитѣ четири по сѫщитѣ причини, както и на първата, не давамъ

3.

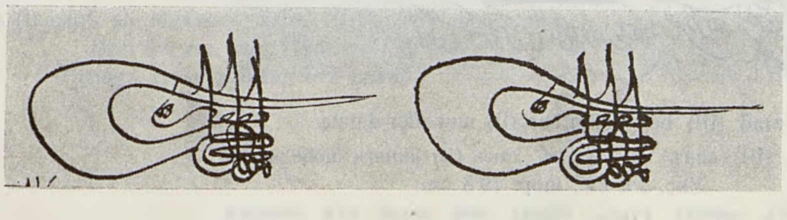

Bajazid (II) ben Meḥmed ḫan (II) muẓaffer daïma

= Баязидъ (II) синъ на Мехмедъ ханъ (II) винаги победитель — Fr. Kraelitz, op. cit., Taf. X

5.

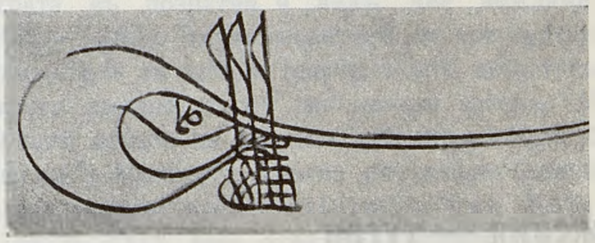

Sülejman (II) ben Selim ḫan (I) muzaffer daïma

= Сюлейманъ (II) синъ на Селимъ ханъ (I) винаги победитель. L. Fekete, op. cit., Taf. IV

6.

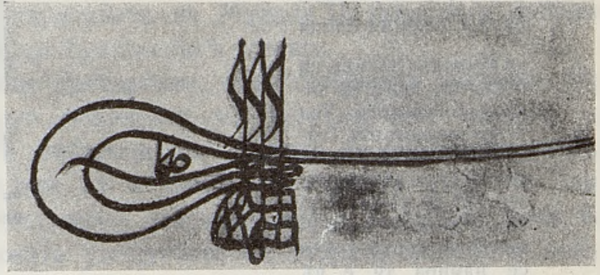

Selim (II) ben Sülejman ḫan (II) muzaffer daïma

= Селимъ (II) синъ на Сюлейманъ ханъ (II) винаги победитель. — L. Fekete, op. cit., Taf. XIII

6а.

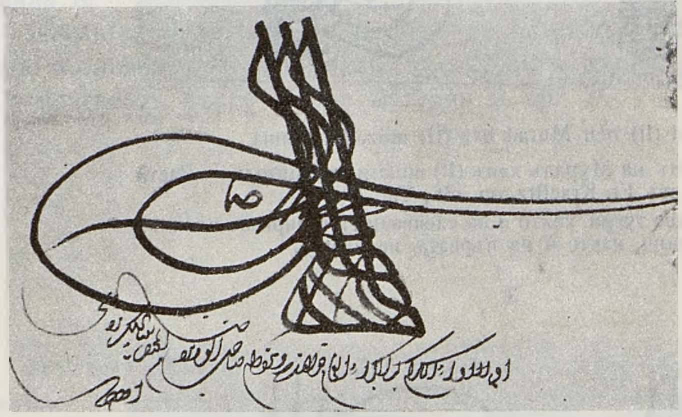

Murad (III) ben Selim ḫan (II) muzaffer daïma

= Мурадъ (III) синъ на Селимъ ханъ (II) винаги победитель

Вис. 9·9 см, шир. 19·8 см.

Рисувана съ черенъ тушъ. Върху нея следи отъ златенъ прашецъ-рикъ. Тая и всички последващи тугри се намиратъ върху берати и фермани отъ Софийската сбирка и сж снемани направо отъ оригиналитѣ

7.

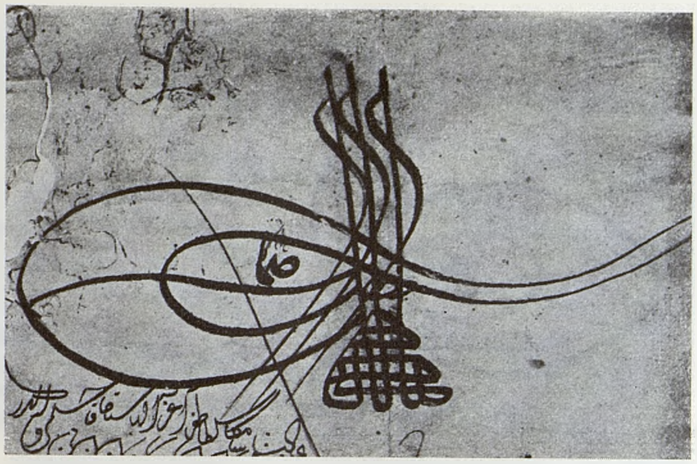

Meḥmed (III) ben Murad ḫan (III) muẓaffer daïma
= Мехмедъ (III) синъ на Мурадъ ханъ (III) винаги победитель
Вис. 10·6 см., шир. 20·9 см.
Рисувана съ блѣдо-червенъ тушъ и следи отъ златенъ прашецъ върху нея

8.

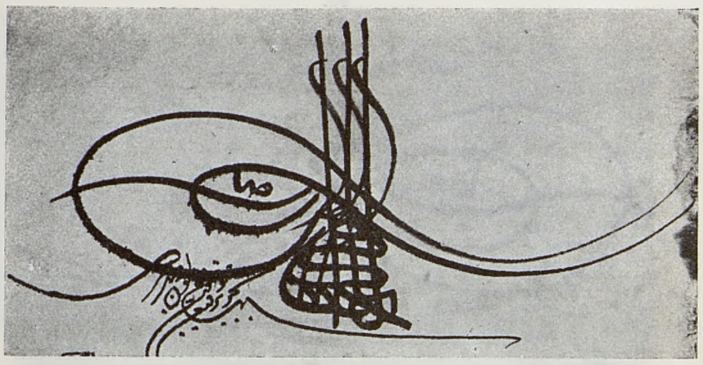

Aḥmed (I) ben Meḥmed ḫan (III) muẓaffer daïma
= Ахмедъ (I) синъ на Мехмедъ ханъ (III) винаги победитель
Вис. 9·4 см., шир. 19·8 см.
Черенъ тушъ и следи отъ рикъ

9.

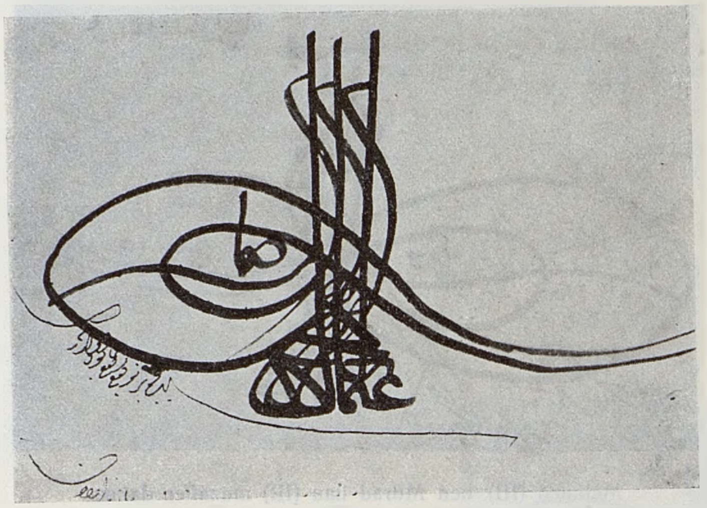

'Oṯman (II) ben Aḥmed ḫan (I) muẓaffer daïma
= Османъ (II) синъ на Ахмедъ ханъ (I) винаги победитель
Вис. 11·6 см., шир. 19·6 см.
Рисувана съ черенъ тушъ

10.

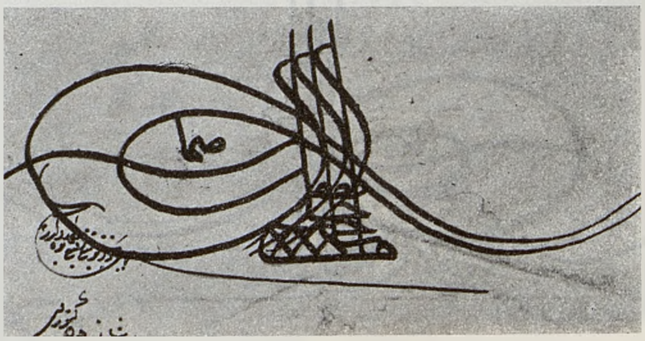

Murad (IV) ben Aḥmed ḫan (I) muẓaffer daïma
= Мурадъ (IV) синъ на Ахмедъ ханъ (I) винаги победитель
Вис. 7·7 см., шир. 20·2 см.
Съ черенъ тушъ

11.

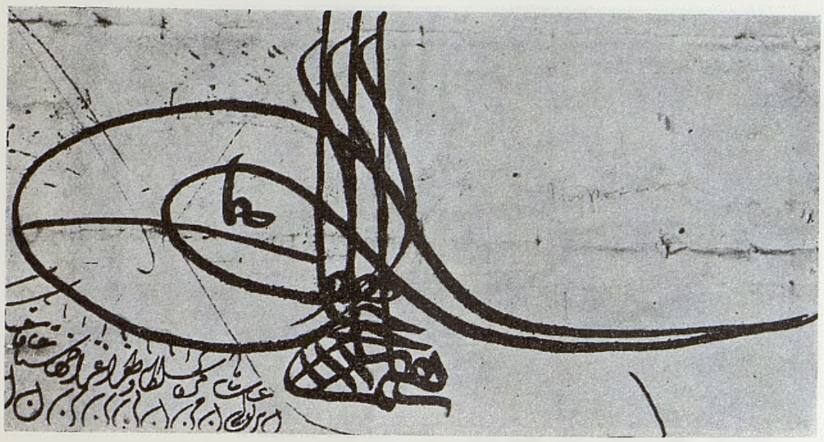

Ibrahim ben Aḥmed ḫan (I) muẓaffer daïma
= Ибрахимъ синъ на Ахмедъ ханъ (I) винаги победитель
Вис. 12·1 см., шир. 24·5 см.
Бледо-черенъ тушъ и следи отъ рикъ

12.

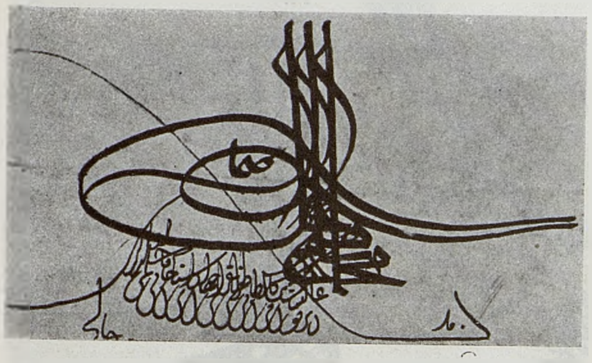

Meḥmed (IV) ben Ibrahim ḫan muẓaffer daïma
= Мехмедъ (IV) синъ Ибрахимъ ханъ винаги победитель
Вис. 8·4 см., шир. 15·1 см.
Черенъ тушъ и следи отъ рикъ

13.

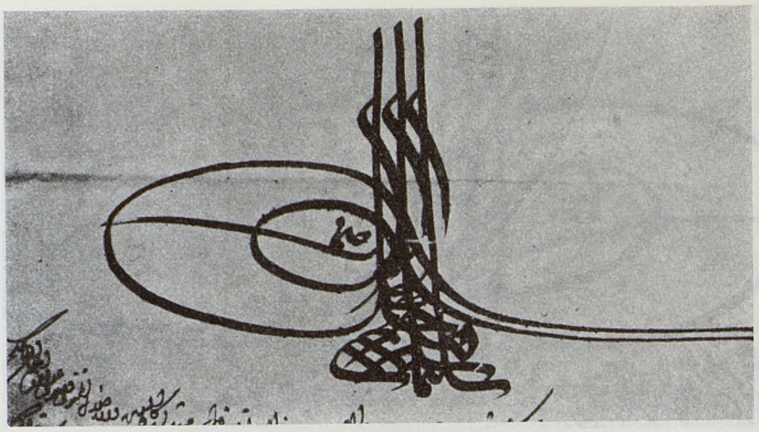

Sülejman (III) ben Ibrahim ḫan muzaffer daïma

= Сюлейманъ (III) синъ на Ибрахимъ ханъ винаги победитель

Вис. 11·4 см., шир. 20 см.

Съ черенъ тушъ и поръсена съ рикъ. Споредъ турската история тоя султанъ е Сюлейманъ II. Сюлейманъ I, синътъ на Баязида I, управлявалъ отъ 1403—1411 г. турскитѣ историци наричатъ само емиръ Сюлейманъ

14.

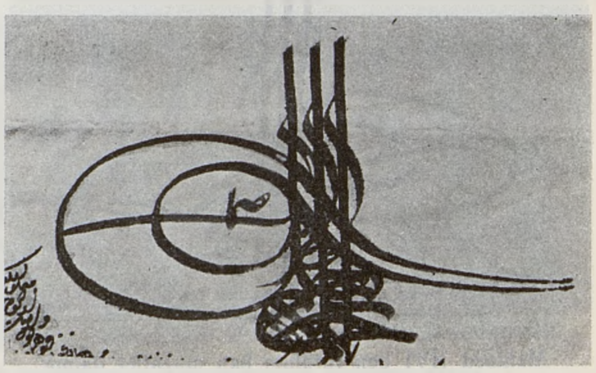

Aḫmed (II) ben Ibrahim ḫan muzaffer daïma

= Ахмедъ (II) синъ на Ибрахимъ ханъ винаги победитель

Вис. 9·8 см., шир. 15·7 см

Блѣдо-черенъ тушъ

15.

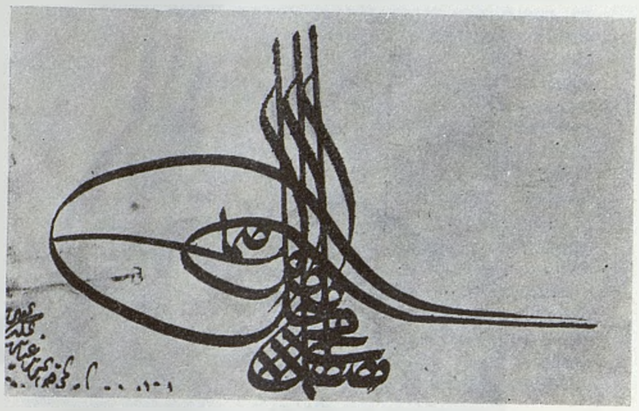

Muṣṭafa (II) ben Meḥmed ḫan (IV) muẓaffer daïma
= Мустафа (II) синъ на Мехмедъ ханъ (IV) винаги победитель
Вис. 11·6 см.. шир. 17 см.
Черенъ тушъ и посипана съ рикъ

16.

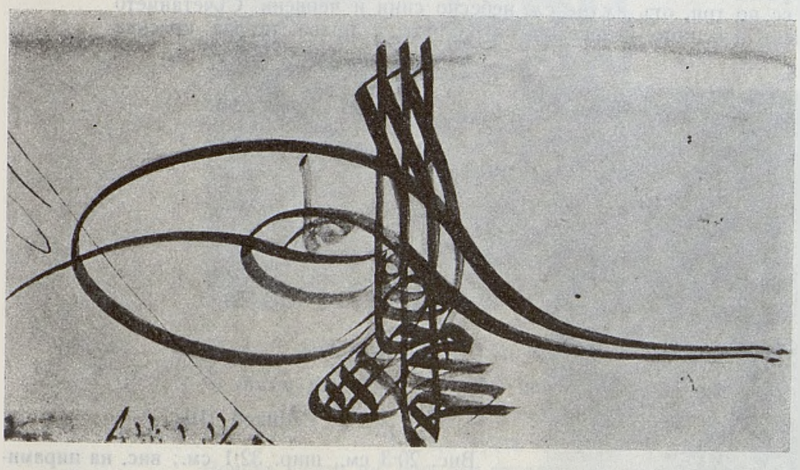

Aḥmed (III) ben Meḥmed ḫan (IV) muẓaffer daïma
= Ахмедъ (III) синъ на Мехмедъ ханъ (IV) винаги победитель
Вис. 15·7 см., шир. 27·2 см.
На мѣста по-тъмна, на мѣста по-блѣда

17.

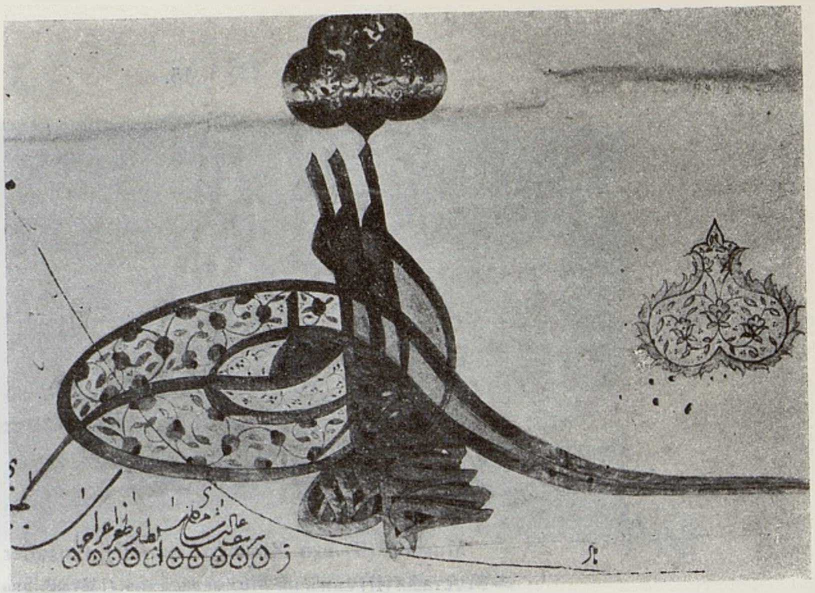

Ahmed (III)

Вис. 15·5 см., шир. 29 см., вис. съ украсата 21·5 см.

Контуритѣ на самата тугра сѫ теглени съ тънки черни линии, а вѫтрешностьта е изпълнена съ злато. Пространството между двата nun'a е изпълнено съ златни, червени и сини украси. Празнитѣ мѣста между текстовитѣ елементи сѫ изпълнени съ тъмночервена, синя, небесно-синя, лилава и желта краски. Украсата надъ туграта е изпълнена въ злато (въ по-голѣмата си часть) и съ сѫщитѣ краски, които по-горе споменахме. Сърцевидниятъ орнаментъ въ дѣсно е изпълненъ въ злато, а само точкитѣ, намиращи се по три, отъ вѫтре сѫ небесно сини и червени. Съчетанието на тия краски и вещото изписване на туграта я прави твърде красива

18.

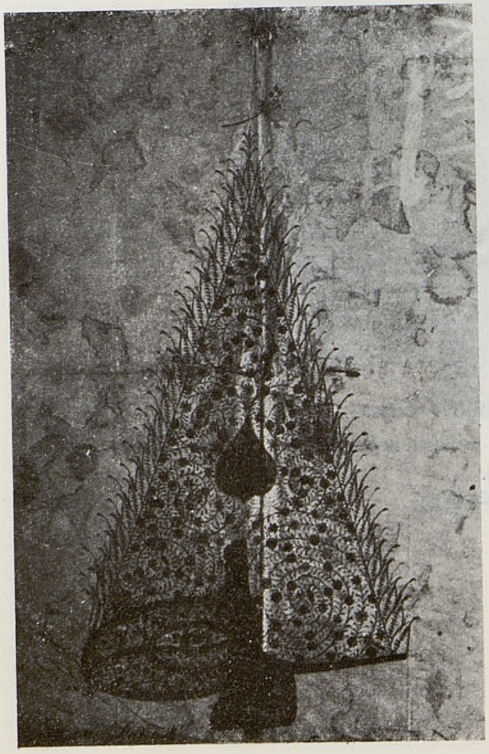

Ahmed (III)

Вис. 20·3 см., шир. 32·1 см.; вис. на пирамидата 51·2 см., шир. на основата ѝ 29·1 см. Контуритѣ на туграта сѫ теглени съ тънки черни линии, отъ вѫтре е рисувана съ злато. Между двата nun'а-спирални орнаменти въ златна, червена и синя краски. Пространството между текстовитѣ елементи — въ тъмно-синьо и тукъ-таме — въ тъмно-червено. Надъ туграта — сърцевиденъ орнаментъ, изпълненъ въ по-голѣмата си часть въ злато и украси вѫтре въ него въ синьо, зелено, кафяво, небесно-синьо, лилаво, бѣло и червено. Пирамидата е изпълнена сѫщо така съ спираловидни украси въ златно, червено и свѣтлосиньо. Отъ цѣлата композиция лъха великолепие и изящность

19.

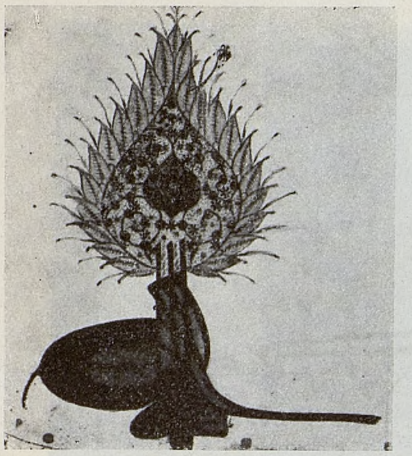

Aḥmed (III)

Вис. 15·4 см., шир. 24·5 см. Вис. съ украсата 32·7 см.

Контуритѣ съ черни тънки линии, а отъ вѫтре цѣлата тугра изпълненъ съ злато. Пространството между голѣмия и малкия пип-ове зелено съ златни орнаментни цвѣтя. Пространството между малкия пип—синьо съ лилави, червени и златни цвѣтя-украси. Мѣстото между текстовитѣ елементи е запълнено съ синя краска, а само празнитѣ мѣста при имената Aḥmed, Meḥmed, ḫan muẓaffer, daïma и горе при кръстосването на дългитѣ букви е запълнено съ тъмночервено (сѫщитѣ сѫ запълнени съ червено и при предшествуващата тугра). Надъ туграта украса, богато обагрена въ златно, синьо, червено, кафяво и лилаво. И тая тугра е изписана твърде старателно и красиво

20.

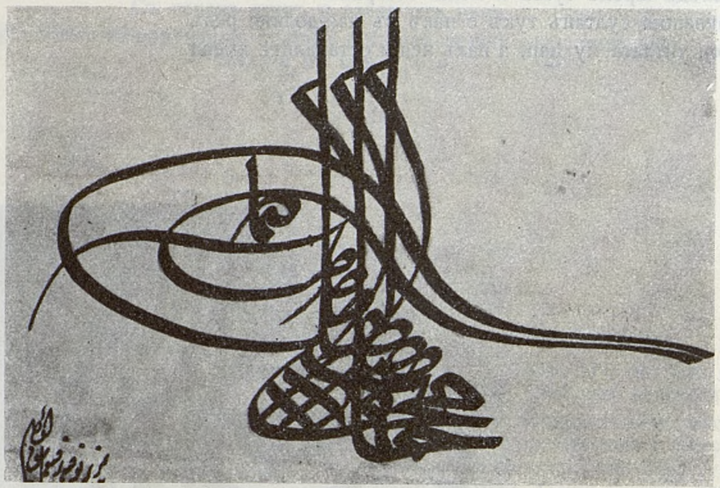

Maḥmud ḫan (I) ben Mustafa (II) muẓaffer daïma

= Махмудъ ханъ (I) синъ на Мустафа (II) винаги победитель

Вис. 13·6 см., шир. 20·5 см.

Черенъ тушъ съ следи отъ рикъ

Новото, което ни дава тая тугра е, че думата ḫan въ нея стои въ най-долния редъ, и че при четенето тя стоя следъ името на сина (Махмудъ), а не следъ това на бащата. Това е първото измѣнение въ реда на съставнитѣ думи на туграта. Разположението на отдѣлнитѣ думи въ тая, пъкъ и въ следващитѣ тугри е ясно

21.

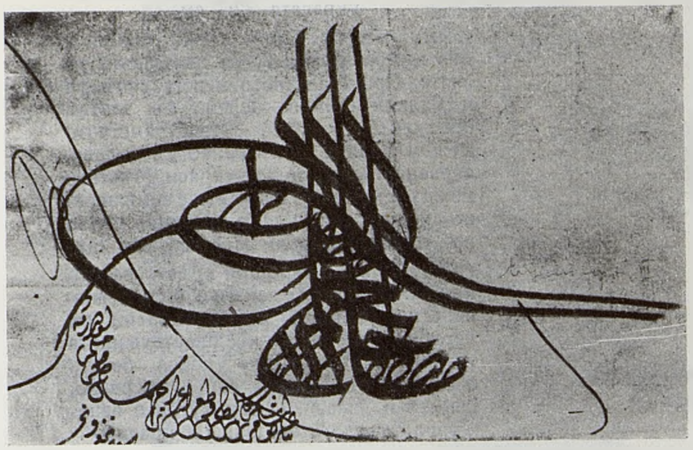

Mustafa ḫan (III) ben Aḥmed (III) muẓaffer daïma
= Мустафа ханъ (III) синъ на Ахмедъ (III) винаги победитель
Вис. 11·4 см., шир. 18·9 см.
Блѣдо-черенъ тушъ и следи отъ рикъ
Името на царуващия султанъ тукъ е пакъ въ най-долния редъ
Надъ него стои титлата му ḫan, а надъ нея и останалитѣ имена

22.

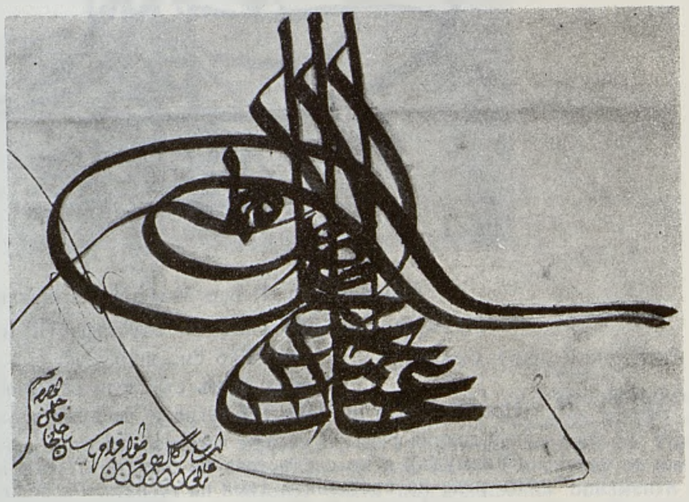

'Abdul Ḥamid ḫan (I) ben Aḥmed (III) muẓaffer daïma
= Абдулъ Хамидъ ханъ (I) синъ на Ахмедъ (III) винаги победитель
Вис. 13·4 см., шир. 20 см.
Черенъ, на мѣста блѣдъ тушъ и следи отъ рикъ
И тукъ титлата ḫan е въ най-долния редъ, а надъ нея стоятъ последователно и другитѣ имена

23.

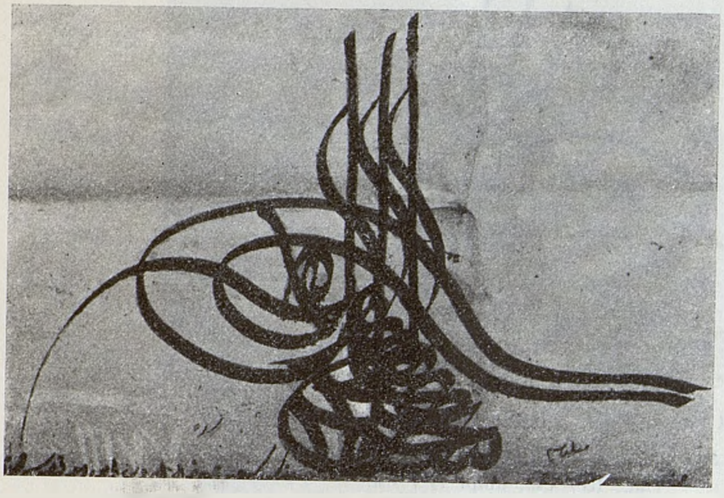

Selim ḫan (III) ben Muşţafa (III) muzaffer daïma
= Селимъ ханъ (III) синъ на Мустафа (III) винаги победитель
Вис. 16·6 см., шир. 20 см.
Съ черенъ тушъ и следи отъ рикъ
Тукъ името на царуващия султанъ е въ най-долния редъ, надъ него титлата му ḫan и т. н.

23а.

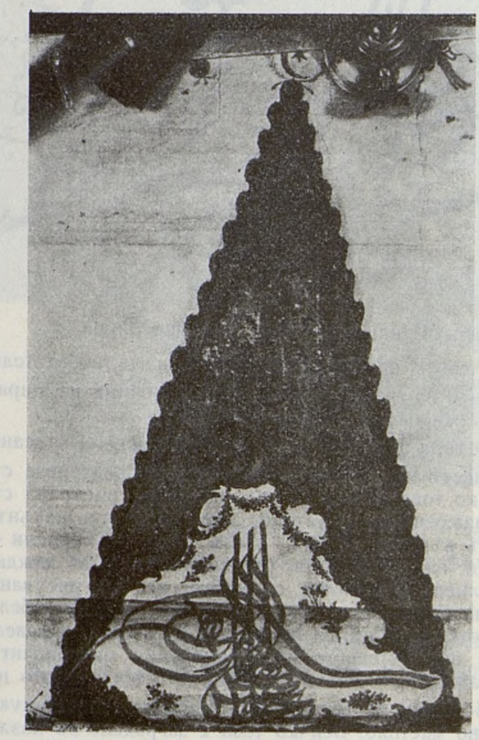

Selim ḫan (III)

Вис. 15·3 см., шир. 23·5 см., вис. на пирамидата 49 см., шир. на основата 30 см. Изписана съ блѣдо-червено мастило, а следъ това отгоре на това е рисувана съ злато, което се е запазило само тукъ-таме. Около туграта тъмно-червени рози и венецъ отъ рози. Вѫтрешностьта на пирамидата е изпълнена съ тъмно-синя краска, а изъ нея орнаменти въ златно-жълто, златно и тъмно-червени рози. Надъ пирамидата, отъ дветѣ ѝ страни (на снимката не се виждатъ) по единъ букетъ отъ тъмно-червени рози. Върхътъ на пирамидата завършва съ полумесецъ и звезда, всичко това оградено отъ златенъ венецъ. Въ най-горната часть (на снимката не се вижда) на мѣстото на d'avet'a (= призоваването на Бога за свидетель при написването на документа) — орнаментъ отъ венци и червени рози, а вѫтре съ червени букви: nišan-i-šerif-i-'ališan ve tevqy-i-refy-i-humajun oldur ki. Снимката, която даваме тукъ не е твърде сполучлива и не дава горната часть на документа, за да може да се види цѣлата композиция на туграта

24.

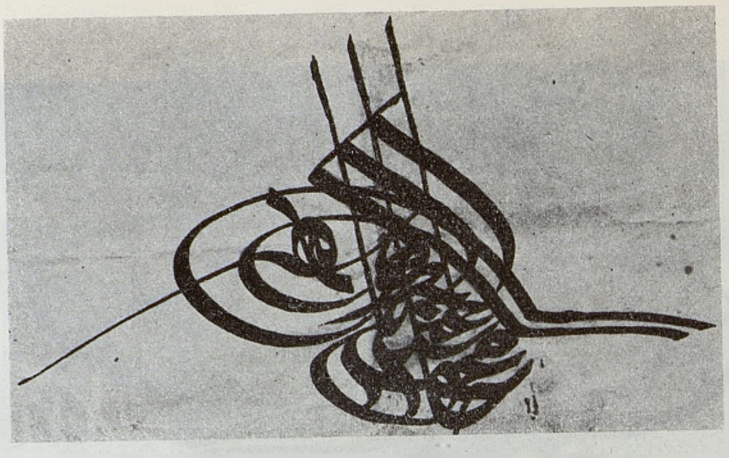

Maḥmud ḫan (II) ben 'Abdul Ḥamid (I) muẓaffer daima

= Махмудъ ханъ (II) синъ на Абдулъ Хамидъ (I) винаги победитель

Вис. 13·7 см., шир. 17·7 см.

Съ лъскавъ черенъ тушъ

Титлата ḫan въ най-долния редъ, а надъ нея останалитѣ имена

25.

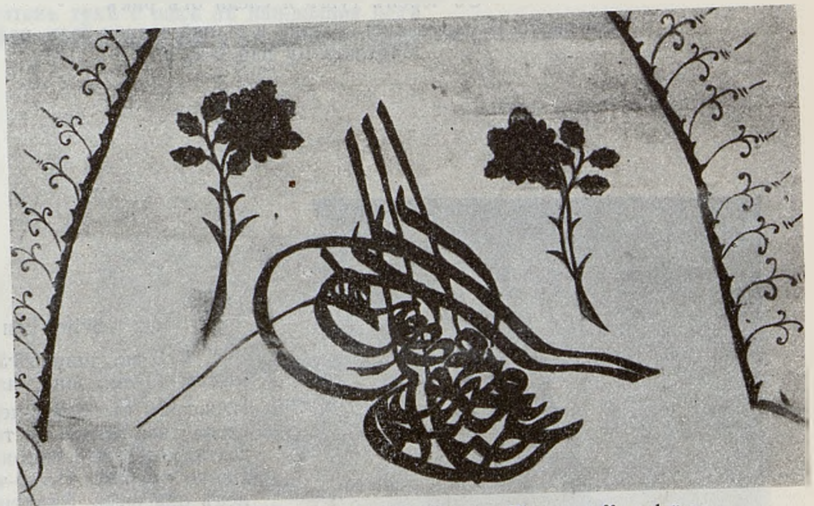

'Abdul Megid ḫan ben Maḥmud ḫan (II) muẓaffer daïma

= Абдулъ Меджидъ ханъ синъ на Махмудъ (II) винаги победитель

Вис. 15·2 см., шир. 16 см. Вис. на розитѣ 10 и 9 см., височина на пирамидата отъ основата на туграта 38 см.

Титлата ḫan въ най-долния редъ, а надъ нея и останалитѣ имена. Изписана е съ златно мастило. Отъ дветѣ страни по една винено-червена роза съ зелени листа и стъбла. Всичко това вмѣстено въ пирамида, рисувана съ златно мастило, отвънъ назжбена и съ стени малко издути навънъ. Последнитѣ сж украсени отъ външна страна, презъ едно, съ червени и зелени орнаменти. На върха на пирамидата (на снимката не се вижда) яйцевиденъ орнаментъ, изпълненъ отъ вжтре съ цвѣтя, всичко рисувано съ злато. Дѣсната страна на пирамидата продължава въ видъ на дебела златна чърта отвесно по протежение на цѣлия текстъ на берата. Последниятъ е издаденъ по случай премѣстването на Мраморския митрополитъ Висарионъ, издаденъ — bi-maqam-i-Qosṭanṭinije-ül-maḥruse. На мѣстото на d'avet'a стои: nišan-i-šerif-i-'ališan ve tevqy-i-refy-i-ḫumajun-i-mevlâunvan oldur ki, написано съ червено мастило. Всичко това е заградено въ назжбена, неправилна елипса, изписана дебело съ златно мастило

26.

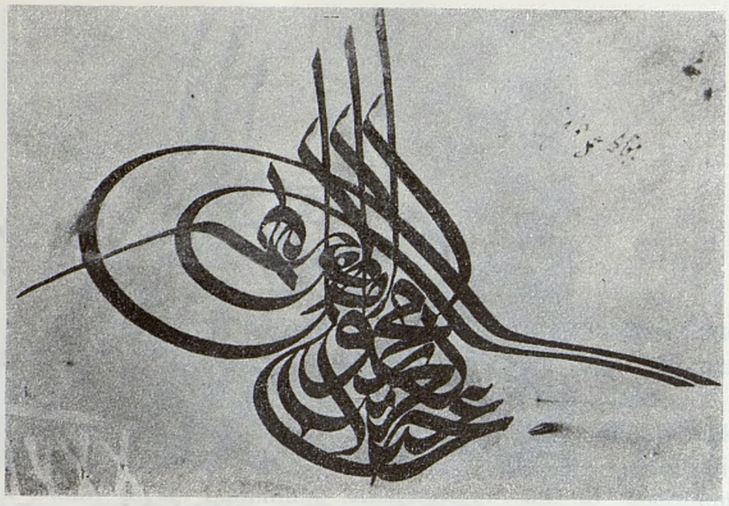

'Abdul 'Aziz ḫan ben Maḥmud (II) muzaffer daïma
= Абдулъ Азизъ ханъ синъ на Махмудъ (II) винаги победитель
Вис. 17·6 см., шир. 24·3 см.
Изписана съ златно мастило
Титлата ḫan въ най-долния редъ и надъ нея останалитѣ имена

27.

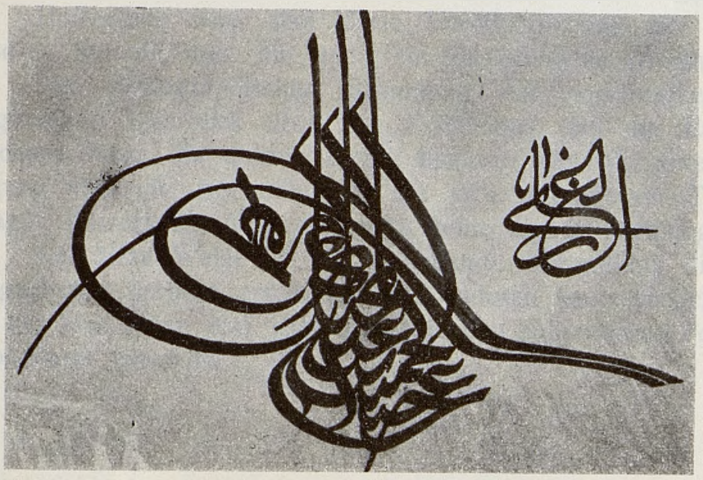

'Abdul Ḥamid ḫan (II) ben 'Abdul Meǵid muzaffer daïma
= Абдулъ Хамидъ ханъ (II) синъ на Абдулъ Меджидъ винаги победитель
Вис. 16·6 см., шир. 23·1 см.
Изписана съ тушъ, на мѣста по-бледъ, което личи и на снимката
Титлата ḫan въ най-долния редъ. Въ дѣсно, преплетено — el-ḡāzi

28.

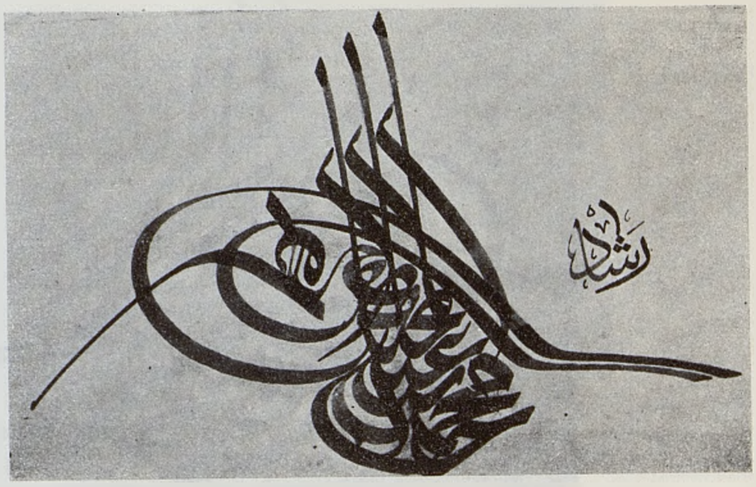

Meḥmed ḫan (V) ben 'Abdul Meğid muẓaffer daïma
= Мехмедъ ханъ (V) синъ на Абдулъ Меджидъ винаги победитель
Вис. 17·5 см., шир. 22·6 см.
Изписана съ червено мастило, на мѣста по-тъмно, на мѣста по-свѣтло
Титлата ḫan въ най-долния редъ. Въ дѣсно атрибутътъ — rešad

Zusammenfassung

Das Hauptziel der vorliegenden Abhandlung ist, vor allem die Aufnahmen und die entsprechende Deschiffrirung der osmanischen Sultantugras, die sich auf den Dokumenten — Fermane und Berate — vom XV—XX Jh. befinden, zu bieten.

In der Sammlung von türkischen Dokumenten der Sofioter Nationalbibliothek, fanden sich Tugras von zwanzig Sultanen vor, von Murad III. (1574—1594 bis Mehmed V. (1909—1918). Damit diese Sammlung volständiger sei, so übernahm der Verfasser aus den Truhelka's, Kraelitz's und Fekete's Werken (die an den entsprechenden Stellen unter Linie aufgeführt sind) noch Tugraaufnahmen von sechs anderer Sultane. Auf diese Weise befasst sich die vorliegende Abhandlung insgesammt mit den Tugras von 26 osmanischen Sultane.

Gleichzeitig sind auch Aufnahmen, von malerisch ausgeführten Tugras, von Ahmed III, und Selim III, beigefügt.

Trotz der ursprünglichen Absicht, die Aufnahmen der Tugras aller osmanischer Sultane, vom Erscheinen dieses Sultanzeichens, bis zum Ende des Sultantums, anzuführen, ergab sich aus verschiedenen Gründen dem Verfasser nicht.

Hoffentlich wird aber diese Veröffentlichung der Tugras der meisten osmanischen Sultane, doch ein wenig zur Förderung der osmanischen Diplomatik beitragen.

Der photographischen Sammlung der osmanischen Sultantugras, geht ein allgemeiner Überblick über das Erscheinen und die Entwickelung dieses Sultanzeichens voran. Zu diesem Zweck benützte der Verfasser, alle jene, ihm zur Verfügung stehende Abhandlungen die sich mit diesem Tema befassen. Über einige Fragen äussert der Verfasser auch seine eigene Meinung.

Auf diese Weise ist die vorliegende Abhandlung die erste in ihrer Art die in bulgarischer Sprache erscheinen und dadurch hauptsächlich einen wichtigen Beitrag zu der sich kaum erst jetzt entwickelnden bulgarischen Forschungen der osmanischen Diplomatik darstellt.

P. Mijatev

Николай Павловичъ
животъ, творчество и писма

отъ ВИЧО ИВАНОВЪ

I

Презъ втората половина на XVIII вѣкъ, покрай общото възраждане на българския народъ, се внасятъ първитѣ обновителни струи и въ живописьта ни. Онова, което важеше до тогава — византийскиятъ изобразителенъ канонъ, бавно, но сигурно губи почва въ българското изкуство. Тия опити за скѫсване съ преданията на миналото, бѣха решителна крачка напредъ — да се надникне въ богатия идеенъ и фармалистиченъ развой на европейското изкуство и се извлѣкътъ поуки за българското.

Напредъкътъ, обаче, за българското изкуство дойде презъ XIX вѣкъ. За това най-много помогна обстоятелството, че нѣкои отъ българскитѣ художници, като Станиславъ Доспевски, Николай Павловичъ,1) имаха възможность да следватъ вънъ отъ България и получатъ здрава академична основа. По тоя пѫть тѣ пренасятъ въ нашето изкуство елементи и възгледи, достояние на европейската художествена култура. Оттукъ нататъкъ на предосвободителния български художникъ предстоеше благородната задача — да потърси и претвори идеала на цѣлъ народъ.

Най-голѣма заслуга въ обновяването на българското изкуство, въ превръщането на живописьта въ главенъ културенъ факторъ се пада точно на Николай Павловичъ. Онова, което други преди Павловичъ не можаха да извършатъ въ това отношение, извърши го тоя бележитъ синъ на Свищовъ. Единъ опитъ за паралелъ съ огледъ на руското изкуство и неговитѣ етапи на развитие, би ни срещналъ съ художника Брюловъ. Защото, ако единъ Брюловъ, съвременникъ на Пушкинъ, можа да преобрази руската живопись съ новото и свободата, които внесе той въ нея, то и значението на Николай Павловичъ за българското изкуство е не по-малко отъ това на първия — за руското.

Като всѣка личность, която иде да преобразява завареното въ своята область, Николай Павловичъ пръвъ заговарва за откриване въ България на Заведеніе за живопись. Въ началото той пише по вестници (1864), сподѣля мисли и се стреми да предизвика на своя страна съзнанието на своитѣ

---

1) До сега по-значителни работи за живота и творчеството на Николай Павловичъ сѫ писали следнитѣ автори: 1) проф. Б. Филовъ, Възраждането на българското изкуство, БИБ, г. IV, т. II и III, София, 1931; 2) Николай Райновъ, Графиката на Николай Павловичъ, ГПНБМ, 1922; 3) Вичо Ивановъ, Николай Павловичъ, Образи и отражения, 1939; 4) Андрей Протичъ, Денационализиране и възраждане на нашето изкуство отъ 1393 до 1879 г., България 1000 години, София, 1930; и 5) Никола Мавродиновъ, Сто години българско изкуство — 1820—1920, София, 1935. и 6) Вичо Ивановъ, Николай Павловичъ и неговата идея за картинна българска история, сп. Родина, г. II, кн. IV., София, 1940 год..

съвременници, а презъ 1867 година издава въ Русе специална брошура, въ която излага разбиранията си за нуждата отъ откриване на такова „заведенiе“.

Той е роденъ въ Свищовъ презъ 1835 година. Произхожда отъ едно семейство, на което сѫ били близки обществеността и просвѣтата: Николай Павловичъ е синъ на известния учитель и книжовникъ, Христаки Павловичъ Дупничанинъ. Тази домашна атмосфера безъ друго ще да е напѫтила младия човѣкъ къмъ единъ идеалъ, съ постигането на който ще се открие новъ крѫгозоръ за българската живопись.

Бащата на Николай Павловичъ умира презъ 1844 година. Синътъ, още много младъ, заминава за Букурещъ, гдето постѫпва на работа при братя Цанкови — известни търговци отъ онова време. Тамъ, покрай работата за прехрана, Николай Павловичъ намира време и да рисува. Тия склонности на Николай Павловичъ обръщатъ вниманието на живѣещия въ Виена Антонъ Киряковъ Цанковъ! Павловичъ заминава въ Виена и постѫпва въ „Императорското и Кралско елементарно училище за рисуване и моделиране“. Тукъ той следва до 1856 година. Една среща на Павловичъ съ д-ръ Петъръ Беронъ му открива възможность още презъ 1856 година да замине въ Мюнхенъ и постѫпи въ художествената академия. Тукъ той следва непрекѫснато цѣли две години. Негови професори сѫ художницитѣ Херманъ Аншюцъ и Георгъ Хилтеншпергеръ. Това е времето на исторично-романтичната насока въ нѣмското изкуство, начело съ П. Карнелиусъ. Както директорътъ на Мюнхенската академия, Каулбахъ, така и Аншюцъ и Хилтеншпергеръ сѫ подъ прѣкото влияние на П. Карнелиусъ. Тукъ, безъ съмнение, ще трѣбва да се търсятъ първитѣ подтици за Павловичъ къмъ историчность въ изкуството. Следъ две години работа въ Мюнхенъ, той предприема пѫтуване съ цель да се запознае съ художественото богатство на галериитѣ въ Дрезденъ, Виена, Прага. Отъ Прага заминава въ Крайова — Ромъния, на гости на д-ръ Беронъ.

Годината 1860-та е важна за животописьта на Павловичъ: той е вече въ Бѣлградъ при своя братъ д-ръ Димитъръ Павловичъ. Срещитѣ му тамъ съ българския революционеръ и писатель, Раковски, не ще да сѫ минали безъ влияние върху художника. Защото, ако сѫщиятъ тоя Раковски можа да предизвика толкова млади българи за прѣка революционна дейность, каква по-благоприятна почва за неговитѣ идеи отъ самитѣ вѫтрешни подбуди у Николай Павловичъ, който иска да се отдаде на народо-просвѣтна работа чрезъ изкуство! Тукъ той за първи пѫть се обръща къмъ българската история, чрезъ която ще открие въ себе си художника на историчната живопись.

Отиването на Николай Павловичъ въ Одеса презъ 1860 година не ще да е било напразно за неговитѣ идейни подбуби въ собственото му творчество. Срещитѣ му тамъ съ нѣкои наши дейци, ще да сѫ допринесли доста за засилване на оня стремежъ у Павловичъ къмъ историчната живопись.

Отъ Одеса отива въ Цариградъ, отъ Цариградъ — въ Свищовъ, после — въ Търново, Трѣвна, Стара-Загора, за да спре завинаги въ родния си градъ (1866). Презъ тия години на придвижность отъ единъ градъ въ другъ, Николай Павловичъ идва до идеята за художествено „заведенiе“. Но обективни причини, по-силни отъ културно-художественитѣ намѣрения на Павловичъ, му попрѣчватъ да осѫществи тия свои намѣрения — какъ и на какви начала трѣбва да легне художествената култура въ България. Това сѫ годинитѣ, когато започватъ неудържимитѣ църковни борби, когато и самото революционко движение за освобождението ни отъ политическото вѣковно робство, се разраства. Естествено, всичко това слага подъ стъкленъ калпакъ всѣка проява и отъ народо-просвѣтенъ характеръ, защото властитѣ бдятъ. За това, като има предъ видъ настроенията на епохата, както и незрѣлостьта на срѣдата за такова „заведеніе“, Николай Павловичъ дава мѣсто въ брошурата си и на известна доза съмнение:

„Такъвъ подвигъ не іе дадено на іединъ само человѣкъ — іеще безимотенъ, тѫй и епохата ни, или народното ни състояние не ѥ достигнало зрѣлостѫ, за да осѣща неизбѣжимѫ нуждѫ отъ сѫществованието на подобно заведеніе. — То бы было осѫдителнѫ дързость отъ меня. Нъ азъ вѣрвамъ даувиждамъ потрѣбѫ да наченемы увежданието на прѣкрасното художество — така въобще сичкы-тѣ свободны изкуства — и въ назъ и да захванемы вече да чювствувамы силитѣ му: за това ся наехъ да ся потрудѭ и изложѫ на опитъ ѥдинъ слабъ почетъкъ, — ѥдно чьртателно училище, коѥто само да ся осѫвършенствува, спорѣдъ нуждѫ, въ бѫдѫщее“.1) — Въ тая своя загриженость за бѫдещето на народа и културата, Николай Павловичъ влага единъ изключителенъ нравственъ патосъ, свойственъ на дейцитѣ на предосвободителната ни епоха. Въ чувството му къмъ народа се сплита признателностьта му къмъ ония, които сѫ му помагали да завърши художественото си образование: „вѣрвамъ да испълнѭ дьлжностьтѫ си къмъ отечеството ни и къмъ ония Г. Г. съотечественници, които благоволиха да мя обдьржятъ и въ стрѫкѫтѫ ми възпитаятъ! Г-нъ Д-ръ Петаръ Беронъ Котленецъ и Г-нъ Антонъ К. Цанковъ Свищовецъ.“

Като се обръща къмъ българскитѣ иконописци (той иска да ги убеди въ нуждата отъ едно художествено училище), Николай Павловичъ не забравя да каже, че едно такова „заведеніе“ ще допринесе много, „да ся поведе по лесно и народътъ ни.“

„Най първо ѥ длъжность на сичкытѣ наши иконописци, отъ ѥднѫтѫ и другѫ стърнѫ на Балканътъ, да познаятъ справедливото прѣдложениѥ, пакъ като повѣрватъ че не ѥ угрожена бѫднина-та имъ, да го послѣдуватъ за да сѫ поведе по лесно и народътъ ни.“

Трѣбваше да измине много време, докато идеята за художествено училище узрѣе напълно — години следъ освобождението! Въ лицето на Константинъ Величковъ и неговитѣ приятели, тя намѣри своитѣ ярки защитници. Борбата, която изнесе Константинъ Величковъ — борба за художествена култура, винаги ще напомня и за позива на Николай Павловичъ презъ 1864 и 1867 година къмъ всичко по-просвѣтено въ поробена България. Това още повече изтъква Николай Павловичъ като личность съ здрави народо-просвѣтни възгледи и най-после — като единъ изключителенъ предходникъ на по-новото българско изкуство. Неговото значение за нашето изкуство, като графикъ и художникъ на историчното, съ идейна подкладка, лежи тамъ, гдето лежи значението на нашитѣ писатели отпреди освобождението за българщината и развоя на народната ни култура.

Николай Павловичъ умира презъ 1894 година. Смъртьта го настига като учитель по своята специалность въ Софийската мѫжка гимназия.

Неговото голѣмо дѣло на художникъ-възрожденецъ буди чувство на заслужена признателность отъ цѣлия български народъ, и особено — отъ хората на българското изкуство.

---

1) Н[иколай] П[авловичъ], Заведеніе за живопись — какъ да ся устрои въ Българиѭ и Позивъ за Поддьржяниѥ-то му, Русчюкъ, 1867.

Писма на художника

II

1

Г-нъ Христо Георгиѥвъ[1]

Да ви не учудва настоящето ми писамце, моѥто намѣрениѥ ѥ слѣдуѭще то, и молѭ ви извинете го. Въ Родныйтъ ми градъ, Свищовъ, ся задале ѥднѫ цьрквѫ, толкова голѣмѫ и добрѫ щото смѣѭ да нарекѫ за днесь прьвъ памятникъ въ цѣлѫ Българиѭ. Таѭ цьрквѫ ще ся нуждае, както и сяка другѫ, отъ живописното украшениѥ, за коѥто ся и загрыжихъ за нашитѣ съграждане; нъ като не опитни въ това искуство, слушятъ сѣкаквы хора. Тъй ся сѫ повели нѣколцина подиръ убѣжденията на нѣкого си невѣжа даскала тукъ, да искатъ да повѣратъ описваниѥто на началнытѣ иконы нѣкому си Станиславу,[2] който ся былъ бавилъ въ Россія еднѫ двѣ години и станалъ ужъ добьръ иконописецъ!? Азъ като живописецъ съвѣтвахъ сьгражданитѣ си да предадѫтъ мени украшениѥто на цьрквѫтѫ, защо-то тъй приличѫ на такъвъ памятникъ, да ся опише отъ художникъ, който проумѣва вѣщинѫ-тѫ, и тѣ сѫ наклонны; нъ за да ся утвердятъ ѥще по добрѣ въ право-то, посъвѣтвайте гы и Вы на това, а най — Г-нъ Линка Паневъ, който, както знаѥте, ѥ наслѣдникъ на дѣда Костовото наслѣдство, отъ коѥто ще ся направятъ горѣказании-тѣ начални иконы. Сьсъ Ваши-тѣ съвѣты, Г-нъ Хр. Георгиѥвъ, не само чи ще направите добринѫ за да добиѭ азъ работѫ-тѫ, нѫ ще отьрвете такавѫ-тѫ ни цьрквѫ отъ мазала-та, които не щѫтъ да отговарятъ никакъ на нейнѫ-тѫ красотѫ и които ще сѫ причинѫ за да ни укоряватъ умни-тѣ, чи несмы ся старали и не смы знаили да направимъ доброто. — Молѭ ви да ся не уврѣждате, чи ви просѭ за таѭ работѫ трудъ-тъ, азъ считамъ за дльжность да вардѭ сѣкогы правото въ стрѫнѫ-тѫ си.

Като оставамъ въ надеждѫ, за услугытѣ ви, за кои-то ще ви сьмь признателенъ, какъ-то и мнозина другы, поздравлѣвамъ ви сърдечно и оставамъ вашъ

N. П.

Свищовъ
21 Іулий 1866

---

[1] Христо Георгиевъ (1824—1872) е родомъ отъ Карлово. Той е братъ на известния даритель, Евлоги Георгиевъ. Като голѣми благодѣтели отпреди освобождението, имената на двамата братя често се преплитатъ съ живота и революционната дейность на българскитѣ емигранти въ Ромъния.

[2] Станиславъ Доспевски (Зафиръ Димитровъ) е известенъ художникъ отъ Самоковъ. Роденъ е презъ 1827 год., а убитъ въ Цариградъ отъ турцитѣ презъ 1877 год. Единъ отъ най-яркитѣ представители на самоковската живописна школа и възродитель на българското изкуство. Синъ на Димитрий Самоковецъ (братъ на Захарий Зографъ) и внукъ на Христо Димитровъ Доспеецъ — основательтъ на самоковската школа. Първитѣ напѫтствия въ изкуството е получилъ отъ баща си. Следъ годинитѣ въ самоковскота училище — записва се въ пловдивската гимназия. По това време въ Пловдивъ работи баща му — нему било възложено да изпише икони за пловдивската църква Св. Богородица. Презъ 1852 год. заминава въ Русия. Престоява въ Киевъ известно време, премѣства се въ Москва и учи три години, а завършва художествената академия въ Петербургъ презъ 1856 година. Получава сребъренъ медалъ за актъ — голо мѫжко тѣло, което се намира въ художествената галерия на Пловдивския народенъ музей. Презъ 1859 год. се установява въ Пазарджикъ, дето се и оженва. Като иконописецъ е оставилъ голѣмо наследство. Не билъ чуждъ и на българското революционно дѣло — придвижванията му като иконописецъ, прикривали до известно време службата му на

2

Благородний Господинъ Ѵиколай Мироничъ Тошковъ![1]

въ Одесса

Цѣль-та ми съсъ настояще-то писамце ѥ да Ви известѭ чи сьмь съставилъ ѥднѫ къртинѫ, конѭ-то литографирахъ саморѫчно и ѭ изпратихъ за Виенѫ да ся напечата. Прѣдметъ-тъ ѥ зетъ изъ нашѫ-тѫ Българскѫ историѭ, а именно: изложиль сьмь раздѣлениѥ то на най пьрвы-тѣ Българы отъ пять-тѣ Кубратовы[2] сьновы; обаче главно-то дѣйствиѥ ѥ Аспаруховѫ-тѫ дружинѫ, прѣдводима отъ сѫщаго Дунавъ-тъ.

Отдавна ѥще имахъ приготвена таѭ къртинѫ; нъ като немо́жахъ да добиѭ нуждни-тѣ срѣдства, окаснѣвахъ изданиѥ-то ѝ, а ето сега ся олесних отъчасти и спѣшѫ да ѭ прѣдложѫ на нашии-тъ народъ, като ся ласкаѭ съврѣменно, чи ще ѭ приѥме благонаклонно и ще ѭ посрѣщне като ѥдинъ подбудитель, за да изучи начало-то на историѭ-тѫ ни.

Освѣнъ извѣстиѥ-то прочеѥ, цель-та ми ѥ и другѫ и таѭ ѥ главнѫ-тѫ, за конѭ-то идѫ писменно при Вазъ. — Защо-то познавамъ много добрѣ Ваши-тѣ родолюбивы чувства и благородни-тѣ Ви дѣла, кои-то струвате всяческы за душевно-то напрѣдваниѥ на нашии-тъ народъ, кой-то ѥ, бѫдете увѣрени, увѣковѣчилъ вече заслужени-тѣ Ви чувства. За това приложихъ и азъ, спорѣдъ силы-тѣ си, да поддьржѭ память-тѫ на великодушни-тѣ Ваши дѣла, а това сторихъ чистосьрдечно, като посвятихъ на ваше-то честно име — Вамъ горѣпомянѫтѫ-тѫ си къртинѫ за честь и то: Крьщениѥто на Преславскытъ дворъ и друго — Борисъ,[3] съ Крьстьтъ въ рѫкѫ, помирява възбунтуваниитъ противо му идолопоклонскы народъ, които картини сѫ много добры и костюмытѣ, дворскы и народни, доста вѣрни; нъ трѣбва металъ за изданиeто имъ. Дано ся намѣреше нѣкоѥ срѣдство за тѣхното изданиѥ! Азъ щѫ сѫчинявамъ ѥще много важни случкы изъ историѭтѫ ни, само дано бы сталалъ народътъ ни по чувствителенъ къмъ тези работы и да захвани да купува, та тогава ще сьмь улесненъ да работѫ далше.

Отъ издаденитѣ картины, Аспарухъ[4] и Крумъ,[5] имамъ въ Галацъ при свата Гавр. Г. Аврамовъ за продань. Виждъ тамо по Вашитѣ страни дано можешъ намери нѣколко ѥднородци да зематъ отъ картинитѣ ми, пакъ пиши на Галацъ да ти пратятъ колкото потрѣбватъ. На това подкани и убѣждавай; защото тъй ся върши работѫ—ѥдни дѣломъ, другы словомъ. Цѣнѫтѫ за сѣка картина ѥ по двѣ рубли сребр., значи: за двета — „Аспарухъ и Крумъ“ ся плаща четыры рубли сребрени. Парытѣ пращай до Гавр. Г. Аврамовъ въ

свободолюбивата дейность. Срещалъ се е често съ Апостола, Ангелъ Кънчевъ и др. дейци отъ оная епоха. Турскитѣ власти узнаватъ за участието му въ раволюционното движение, презъ 1877 год. го арестуватъ, заточватъ го въ Цариградъ и тамъ посрѣща мѫченическата си смърть. Оставилъ и много портрети и съ право е считанъ за единъ отъ предходницитѣ на българското портретно изкуство.

[1] Николай Мироничъ Тошковъ е калоферски търговецъ отпреди освобождението, игралъ важна роля между одескитѣ българи. Той е единъ отъ виновницитѣ за създаването презъ 1869 година на Българското книжовно дружество въ Браила.

[2] Кубратъ е български ханъ, умрѣлъ презъ 642 година.

[3] Борисъ I (852—889) е български князъ.

[4] Аспарухъ (679—701) е български ханъ.

[5] Крумъ (803—814) е български ханъ.

Галацъ, а той ще ми гы внася; а ветхи сметкы що имахмы помежду си заличи съ чьртѫ и гы излади отъ Кондикытѣ си, защото и азъ тъй направихъ. Ти май ще ся насмѣюешъ тукъ, ама зеръ — усети килипиря, чи — — — —

Тукъ притворенитѣ листовы, които разясняватъ съдржанието на картинитѣ Аспарухъ и Крумъ, Прочети пакъ запитай Г-на N. Миронича дали ѥ получилъ отъ Галацъ 5 тѣла карт. Аспарухъ и придружени ли сѫ съ разясненията имъ, та ако нѣма та — и незабвенна память на родолюбиѥ-то Ваше! — Нека очертаѭ тукъ и сѫще-то изражениѥ, коѥ-то сьмь изложилъ въ сѫщѫ-тѫ кьртинѫ-тѫ: „Nегово благородиѥ Господину Николай Миронич Тошкову за памятъ ѥго родолюбия посвящава съ уважениѥмъ съчинительтъ“.

— Азъ не Ви прѣдизвѣстихъ желаниѥ-то си, коѥ-то свьршихъ, защо-то бѣхъ увѣренъ, че Ви нещете отказа за да приѥмете почеть-тѫ, коя-то азъ, колко и слабѫ нъ сьрдечно, Ви отдавамъ! тъй съсъ настояще-то ми извѣстиѥ съврѣменно, умолѣвамъ Ви, приимете искренно, почетаниѥ-то, коѥ-то и азъ като българинъ желаѭ да Ви отдамъ; приемете ѥще и най истинни-тѣ поздравлѣния отъ Вашии-тъ съотечественникъ.

въ Свищовъ N. П.
28 Іуни 1870

Въ извѣстиѥ Ви чи имамъ съчинени и другы кьртины изъ нашѭтѫ историѭ, които ще издамъ, токо що ми позволятъ срѣдства-та, а азъ сьмь въ надеждѫ чи печатающѫ-тѫ ся кьртина ще ми набавы това.

3

Г-нъ Христо Георгиѥвъ
въ Букурещъ

Трѣбваше да ви предизвѣстѫ, та послѣ да извьршѫ постѫпкѫтѫ, нъ азъ ся не сѫмнѣвамъ чи и сега нещете ми отказа добрынѫтѫ си, като знамъ вашите добри наклонности за сичко, коѥто ся касаѥ въобще за народнѫ ползѫ. Въ такъвъ случай вы сте ся показвали вынагы най горѣщи дѣйци за доброто; за това, макарь и да ви не предизвѣстихъ, осмѣлихъ ся и ви изпращамъ отъ кьртинитѣ си, които сега скоро можихъ да издамъ, за да ги явите тамо на наши съотечественници и гы подканите да си купятъ отъ сѫщытѣ. Съ тая кьртина олицетворѣвамъ началото на Българскѫтѫ историѭ, както и сѫщатѫ подтверждава; желаѭ обаче да можеше и тя да подѣйствова за изучваниѥ на епохата и оставы по ясни понятия и по трайни впечатлѣния отъ колкото самото прочитане. Тъй, Ви, като увиждате важностьтѫ и ползѫтѫ отъ такыва дѣла, увѣренъ сьмь чи ще съдѣйствовате съ вашите добры съвѣти и подкана, за да ся разпрьсне кьртинѫтѫ ми по вашите страни, съ коѥто ще ми направите най голѣмо добро, и съ това ще мя улесните за да могѫ да издавамъ и другы дѣйствия изъ историѭтѫ ни.

Стойностьтѫ на кьртинѫтѫ съ по ѥдинъ разяснителни листъ ѥ ѥдѭ австрийскѫ жьлтицѫ.

По настоящему литографирамъ ѥдно действие изъ историѭтѫ ни пакъ, то ѥ: Крумъ, който сѣдналъ въ Шуменскыйтъ балканъ, послѣ побѣдѫтѫ надъ

Nикифора, на отморкѫ и тамъ му донасятъ войницитѣ главѫтѫ на Nикифора[1]) отсѣчена — и таѭ кѫртина ще напечатамъ въ Виѥнѫ на сѫщѫтѫ величинѫ и каквинѫ.

Приимете най голѣмите ми признания за трудьтъ си, когото ще ми укажите и най истиннитѣ поздравлѣния отъ Вашыйтъ съотечественикъ.

(4?) Nоѥвра 1870

[Безъ подписъ]

4

Г-нъ П. Ганович

Приятелю! въ Одесса

Има вече толкова врѣмя какъ не смы си писали и незнаѭ дали ти иди на умъ за меня, ветахъ приятель, — азъ тя помня много добрѣ.

Преди четыри недели бѣхъ въ Галацъ. — Гавр. Г. Аврамовъ ми казваше че си щѣлъ да посѣтишъ градътъ имъ, за това и ся позабавих 3-4 дена по много тамо, та да ся видимъ послѣ толкова години; нъ счастиѥто не го допустна, прочеѥ нека ся подсетимъ писменно, за да ся разберемъ чи живѣѥмъ ощи.

Азъ сьмь живоздраво и ся вьртѭ изъ отечеството си ѥще. Занимавамъ ся съ работѫтѫ си, нѫ не сьмь прокопсалъ никакъ, пакъ не ми стига умътъ чи ще прокопсамъ нѣкога; защото по назъ нещѫтъ Българитѣ да знаятъ много отъ моитъ занаятъ; тый не стремятъ никакъ къмъ по хубавото, а гледатъ само ѥвтиното, и тъй азъ оставамъ подиръ шарлатанитѣ! — До днесь се вадяхъ хлѣбъ, па можи и за напредъ; нъ нѣщо значително нещѫ да могѫ да произведѫ, като отъ сиромашиѭ немогѫ да ся помѣстѭ, а пакъ безъ пари не става нищо. Едвамъ можихъ да уредѭ (коѥ на заѥмъ, коѥ — — —!) малко злато, та издадохъ двѣ историчьскы кѫртины (изъ Българскѫтѫ историѭ), който може да си видѣлъ — Аспарухъ и Крумъ —, нъ немогѫ да извадѭ ѥще разноскытѣ имъ, а за кяръ — на врага! Нъ азъ ся утѣшавамъ чи можихъ да сътворѭ нѣщо за народътъ си, който съ время ще ми признаи! Имамъ и другы случкы изъ историѭтѫ ни съчинени, и кыва, поднеси му тыя, за да гы прочете и той.

Бѣхъ казалъ на Гавриила да ти набави по ѥднѫ картинѫ отъ двѣтѣ, за да гы държишъ за споменъ отъ меня, и ѥднѫ третѫ — „Крумъ“ да ѭ предадешъ на Г-на N. Миронича, защото съсъ горѣпомѭнѫтитѣ 5 картини не изпратили и отъ вторѫтѫ ѥдно тѣло, тъй азъ ся надѣѭ да сѫ ти изпратили вече, а ако не си получилъ до сега, то бѫди увѣренъ чи ще получишъ скоро. Отъ тѣхъ задьржи двѣ за спомянъ отъ меня, а третята придай Г-ну N. Мироничу и го поздрави отъ странѫтѫ ми, защото неми допустна врѣмято да пишѫ особнѫ книгѫ.

Поздравлѣвамъ сичкы приятели тамъ, поздравлѣвамъ и тебя най сьрдечно и сьмь твой приятель

N. П.

Като ми пишишъ, явими и Г-нъ Мироничъ дали ѥ получилъ картинытѣ.

Свищовъ 27 Іулий 1871

---

[1] Никифоръ I Логотетъ (802—811) е византийски императоръ.

5

Г-нъ П. Р. Славейковъ1)

[въ Цариградъ]

Приятелю!

Миналата година на 25 Noѥвря изпратихъ до Вазъ по нѣмскѫтѫ пощѫ ѥдинъ одговоръ на критикѫтѫ за картинѫтѫ ми „Аспарухъ“, която ѥ помѣстена въ пер. спис. Читалище,2) Гд. II Бр. 1. За пристигването до Вазъ на писмото ми не ми ся иска да сѫмнѣвамъ, защото го предадохъ на пощѫтѫ съсъ рецепись, а тъй предадено — неможе да пропадне; Нъ чудѭ ся защо до сега нѣма ни думѫ въ листътъ Ви за него. Интересувамъ ся двойно за доброто приѥмане на това ми писмо: първо защото бѣхъ притворилъ въ сѫщото писмо друго за цариградското читалище,3) въ коѥто гы моляхъ да ми внесатъ пары колкуто и да сѫ събрали отъ картинытѣ ми, и второ, защото много желаѭ да ся обнародва отговорътъ ми върху казанѫтѫ критикѫ, която като ѥ написана най пристрастно и ѥще по много несправедливо въ всѣко одношениѥ, оставя и много крывы слѣды и убѣждения въ народътъ ни, а така ѥ за меня убидно! Като нѣмамы толкова много калабалѫкъ хора отъ народътъ ни, които да сѫ въ състояниѥ да работятъ по това направлѣниѥ, то меня ѥдничакъ трѣбваше да глѣдатъ, колкото слабъ и да бихъ былъ, съ по задоволителнѫ съвѣсть, трѣбваше да ми ся укажатъ по добры почитания, ако смѣѭ да ся изразѭ, пакъ въ картинѫтѫ ми има щогодѣ добро, въ костюмно одношениѥ особито забѣлежилъ сьмь нѣкои истинни, които съсъ доста трудъ сьмь издирилъ.

Другы народи знаятъ по добрѣ да приѥматъ заслугытѣ на тѣхнитѣ си труженци, и уваженията имъ насьрдчетъ твореца, — той така и отива къмъ усьвършенствованѥ. — — — Азъ съсъ това не казвамъ чи искамъ да мя ласкаятъ, било право или крыво, не! Нъ крыво ѥ и да мя клеветятъ неправедно! Умолѣвамъ Ви прочеѥ приятельскы да помѣститѣ въ листьтъ си оправданиѥто ми, ако сте го получили чрѣзъ пощѫтѫ, ако ли не Ви ѥ пристигнало такова писмо, явете ми да Ви допратѭ другѫ копиѭ отъ сѫщото. — Одговорътъ Ви чакамъ да четѫ въ най ближниитъ брой отъ вѣстникътъ4) Ви въ кореспонденциитѣ подъ бѣлежкѫ Ж безъ названиѥ на градътъ ни за да видѭ какво ѥ станало съ писмото ми. — Ако ли пакъ съ бѣлежкытѣ ми, като много другы, не възприѥмете да запразневате мѣсто въ листътъ си, тогава, умолѣвамъ Ви,

---

1) П. Р. Славейковъ (1827—1895) е виденъ български поетъ на възраждането и голѣмъ общественикъ. Роденъ е въ Търново. Училъ въ търновското килийно училище, сетне — въ свищовското училище на Васкидовичъ и Христаки Павловичъ Дупничанинъ. За участието си въ борбитѣ срещу гръцкото духовенство билъ преследванъ отъ гръцкитѣ владици. Литературни трудове: Басненикъ (1852), Смѣсена китка (1852), Веселушка (1854), Нова мода календаръ (1857—1858), Славейче (1864), Български притчи (1890—1897) и др. Редактиралъ вестницитѣ — Гайда (1863), Македония (1866—1872), Сп. Читалище (год. III) и др.

2) Сп. Читалище е органъ на Българското дружество Читалище въ Цариградъ (1870—1875). Редактори: М. Д. Балабановъ, Л. Иовчевъ (сетнешниятъ Екзархъ Йосифъ), П. Р. Славейковъ, С. С. Бобчевъ.

3) Българско дружество Читалище въ Цариградъ, основано отъ тамошнитѣ българи-просвѣтители.

4) Вестникъ „Македония“ (Цариградъ, 1866—1872), редактиранъ отъ П. Р. Славейковъ.

предложете гы на вѣстн. Право,1) та дано редакциѭтѫ намереше въ неговытѣ стълповы мѣсто и гы обнародваше, и съ това ще мя задължите крайно; защото длъженъ сьмь да полаѭ и азъ предъ свѣтътъ, както ѥ полаялъ и критикътъ ми — Ви самы ще удобритя чи отзивътъ ми ѥ нужденъ.—

Приимете най истиннитѣ поздравлѣния отъ Вашиитъ приятель

Свищовъ
6 Іануарий 1872
N. П.

Каквито разноскы сте направили за писмата ми, тъй и ако ми одговорите, явете на настоятельтъ си въ градътъ ни за да му гы внесѫ.

6

Почитаѥмы Г-да членове на цьрковнѫтѫ общинѫ въ Плевенъ

Извѣстихъ ся чи сте съзидали въ градътъ, си новѫ цьрквѫ и за да попълните нуждното украшениѥ, търсите живописецъ за да живопиши иконытѣ на темплото. По тъзи причинѫ азъ спѣшѫ да Ви ся препорѫчамъ като живописецъ, и увѣравамъ Ви чи сьмь въ състояниѥ да Ви услужѫ добрѣ. Ако смѣѭ да рекѫ, щѫ живопишѫ нужднитѣ Ви икони по добрѣ отъ другытѣ иконописци, които сѫ въ отечеството ни. Това азъ дързновамъ да кажѫ, защото сьмь училъ редовно тази наукѫ, а и доказалъ сьмъ съ работѫтѫ си на много градове, като сьмь жиписалъ иконытѣ по цѣли темпла, и общинитѣ сѫ останали много задоволни отъ работѫтѫ ми.

Въ послѣдне време сьмь изписалъ иконитѣ на новозиданѫтѫ цьрквѫ въ градътъ ни Свищовъ, отъ гдѣто можете и лично да ся запознаѥте съ работѫтѫ ми, ако ся случи да посѣтите нѣкои мѣстото ни. Слѣдователно умолѣвамъ Ви, ако истинѫ ся нуждаѥте отъ човѣкъ художникъ, да повѣрите мени описаниѥто на нужднитѣ иконы, а азъ щѫ знай да одговорѭ на желаниѥто Вы съсъ трудътъ си.

Ако бы желали да ми пишете, умолѣвамъ Ви да атресирате честното си писмо направо до меня съ насловъ: N. Павловичъ, живописецъ, въ Свищовъ, и писмото Ви ще мя намѣри.

Съ уваженииѥмъ поздравлѣвамъ Ви и сьмь

Свищовъ
18 Іулий 1872
N. П.

---

1) Вестникъ „Право“ (Цариградъ, 1869—1873), редактиранъ отъ Христо Стояновъ (год. I) и Иванъ Найденовъ.

7

Г-нъ Т. Икономовъ[1])

въ Тулча

Нашиитъ съгражданинъ, Г-нъ Крьстевичъ, ся завьрна въ Свищовъ и мя подкани да Ви пишѫ, защото былъ ся разговарялъ съ Вазъ касателно за иконытѣ, отъ които ще се нуждаѥ цьрквѫтѫ Ви. — Научилъ ся, казва ми, чи ѥ предложенъ на честнѫтѫ Ви общинѫ и другъ иконописецъ[2]), както и чи ставало разговоръ за разликѫ между моѭтѫ и неговѫ работѫ, тъй же и за по скѫпо и по ѥвтино работене.

Разликата на моитѣ изображения, было ся говорило, чи сѫ безъ позлатѫ, и нѣкакъси хубавы направени, а на другытъ, не знаѭ името му, были съ позлатѫ изработени, и като такыва, разправено ѥ, чи были по макбулъ. Удивително заключениѥ!

Съ такыва кандърмаци увѣравать сичкытѣ наши зографи народътъ ни, който, за жалость, не ся потрудва ни най мало да развиди дали ѥ право това, що му ся говори.

Тий като не сѫ въ състояниѥ да извьршѫтъ нѣщо художественно, казватъ чи онова, що ѥ правилно, не ѥ отъ вѣрѫтѫ ни, защото ѥ хубаво, а тѣхнитѣ разкрывени и бездушни карикатуры были православны. -- Съ сѫщето орѫжиѥ поддьржатъ и рекомендуватъ приятелитѣ си иконописци тѣхнытѣ клиенти, като додаватъ, за по голѣмѫ тяжесть, чи было по руссийскый тертипъ работѫтѫ имъ. — Нъ бѫдете увѣрени чи Русситѣ сѫ невиновати тукъ; защото тий не препорѫчватъ карикатуры, като нашитѣ, за православны, а си украсяватъ цьрквытѣ съ най художественни произведения, и съ такыва си хвалятъ храмовытѣ предъ образованиитъ свѣтъ.

Истина въ нѣкои кышета изъ мънастыритѣ имъ, а особено Киѥвскитѣ, намиратъ ся негли нѣкой зуграфи, подобни на нашитѣ българскы; нъ тѣхнѫтѫ работѫ не препорѫчватъ памятнитѣ Русси за русско и православно иконопиство и не препорѫчватъ него за правѫтѫ стѣзѫ, коѭто трѣбва да слѣдѭтъ тий самы и съ тѣхъ заѥдно сичкытѣ другы православни. —

Разлика между восточний и западний стилъ има, и трѣбва да има, нъ тя не лежи въ варакътъ и разкрывеното описаниѥ, най лежи въ самото представлѣниѥ на предметътъ, тъй различно, както и въ самытѣ догмы ся различаватъ ѥднѫтѫ отъ другѫтѫ цьрквы. Слѣдователно, иконатѫ може да ѥ православно представена, и пакъ да ѥ художественно изведена, а не както крыво поучаватъ: чи художественно написанытѣ иконы сѫ кривославни и не были макбулъ за нашѫтѫ цьрквѫ?!

За слухътъ же, чи азъ сьмь работилъ безъ позлата, ѥ лѫжѫ и крыво разпрьснатъ, тукъ има размѣсено клеветѫ. — Гдѣто ѥ нуждно позлата, като н. пр.

---

[1]) Тодоръ Икономовъ е голѣмъ общественикъ отпреди и следъ освобождението, учитель и писатель. Роденъ е въ Жеравна към 1835 година, а починалъ въ Шуменъ презъ 1892 година. Училъ въ Котелъ, Сливенъ, София и въ едно френско калугерско училище въ Цариградъ. Следвалъ две години въ Киевската духовна семинария. Участвувалъ въ църковнитѣ ни борби. Билъ подпредседатель на учредителното Народното събрание (1879) и на нѣколко пѫти — министъръ. Трудове: Писма (1883), Що трѣбва да правимъ (1886), Кой ще бѫде най-виновниятъ (1886) и пр.

[2]) Може да се предполага, че Николай Павловичъ има предъ видъ Станиславъ Доспевски, за когото се знае, че е работилъ икони и въ Тулча.

вѣнецътъ около главѫтѫ на святцитѣ или нѣкои ширити и под. тѣмъ, тамъ позлатявамъ, па и не мыслѭ даже да го избѣгавамъ; нъ на мѣста, гдѣто може съ краскы да ся изрази най хубавѫтѫ и природнѫ формѫ, не ся отпущамъ, какъто нашитѣ неспособны иконописци, та да запълнѭ мѣстото съсъ злато и образувамъ позлатено пятно тамъ, гдѣто нето естетиката го допуща, нето пакъ ѥ вѣроломство; защото Богъ не ѥ заповѣдалъ да дамгосвамы святцитѣ гдѣто трѣбва и гдѣто нетрѣбва. —

Причината на извънреднѫтѫ много и неумѣстнѫ позлатѫ произлиза отъ некадърностьтѫ на нашитѣ зуграфи, които, като не сѫ въ състояниѥ да образуватъ формѫ — округлость релиефъ — съ краскытѣ, прибѣгватъ до златото и съ него намиратъ помощъ за недостатокътъ си, и така постѫпано, иконытѣ имъ ставатъ безъ никакъвъ изразъ и безъ душѫ; защото сѫ съвсѣмъ отдалѣни отъ истиннѫтѫ природѫ. — По причинѫ прочеѥ на некадърностьтѫ си проповѣдватъ крывото за православно, а не защото дѣйствително художественнѫтѫ работѫ ѥ крывославнѫ.

Касателно до цѣнѫ на работѫтѫ ми чи была много по высокѫ отъ работѫтѫ на другы — и то не ѥ истинна, и това извѣстиѥ си нѣма мѣстото; защото никога не ми ся ѥ наплащало 10,000 или 15,000 грш. за ѥдно изображениѥ, отъ какъ сьмь дошелъ въ отечеството си, и сьмь вече описалъ иконытѣ по цѣли темпла въ разни градове изъ отечеството ни, като н. пр. Железникъ, въ Търново, въ Казанлѫкъ, ето сега въ Свищовъ, и другадѣ поѥдини иконы много, а не сьмь ся наплащалъ никога съ по много отъ 8 — 10 до 15 и малко до 17 лир. турск., спорѣдъ величинѫтѫ и съдържанието на изображениието. — Нъ и ако бы ми ся наплатило нѣщо по множко, то нека не бѫде причинѫтѫ да ся прибѣгнова до по евтинѫ работѫ; защото това по выше платено ще си лежи въ работѫтѫ ми: освѣнъ въ по художественното описаниѥ, нъ и въ качеството на работѫтѫ ми, чи ще ѥ въ много по дълготрайнѫ отъ сѣкѫ другѫ отъ другаго нашъ зуграфина изработенѫ работѫ, а причинѫтѫ ето защо:

Сичкытѣ наши зуграфи знаятъ да работѭтъ само врьхъ таблѫ помазана съ гипсосъ — алчия — и по неѭ пишѫтъ съ водны краскы, която подмазилка подлежи много на кьртениѥ — да ся отдѣля като луспи отъ таблѫтѫ —, коѥто ся случва многажди въ късо разтояниѥ, азъ же изображавамъ сѣкѫ иконѫ непосрѣдственно врьхъ нарочно за това дебелѫ мошамѫ, коѭто олѣпямъ добрѣ о таблѫтѫ, опредѣленѫ за иконѫ, и тъй мазнытѣ ми краскы, отъ най чистъ материялъ, свьрзани съ мошамѫтѫ, продължаватъ трайностьтѫ и непроменяѥмостьта на изображенията ми до неизказано дълго време. — Това же ѥ ѥдно условиѥ, коѥто нетрѣбва да ся презира.

Нека Ви явѭ чи имамъ икони изработени въ горѣпомянѫтытѣ мѣста и дргдѣ отъ 15 години време, които сѫ тъй свѣжи и до днесь, като чи сѫ сега дигнати изъподъ четчицѫтѫ ми. —

Колкото ся однася до предложениитъ Ви иконописецъ, който былъ Русскый възпитаникъ, не знаѭ кой ѥ и какво да кажѫ за него; защото има такыва нѣколко, които забиколили Руссия и ся завьрнали съ епитетъ: художници, та днесь пишѫтъ икони изъ отечеството ни. Нъ който и какъто и да былъ, мени подобава мълчаниѥ по този въпросъ. Обаче, на ѥдно питане, азъ не быхъ могълъ, за жалость, да одговорѭ въ тѣхнѫ защитѫ!

Ви ще кажете — азъ укорявамъ другытѣ, за да рекомендувамъ себя си; нъ истиннѫ Ви изповѣдвамъ, чи не ѥ причинѫтѫ изключително интересъ, за когото же сьмь длъженъ да ся стараѭ, нъ защото познайхъ работѫтѫ на сичкы почти, спорѣдъ коѭто немогѫ да изповѣдвамъ противно на съвѣстьтѫ си, а ѥще по много — като компетентъ длъжностьта ми не допуща. —

Писмото ми ся продължи негли много, но азъ си позволихъ неволно да изкажѭ горнытѣ; защото съмнихъ чи ся ѥ положило старание да уведѫтъ при вазъ неистинни увѣравания, да не кажѫ умышлени клевети.

Позволете ми Да обьрнѫ сега разборътъ и къмъ меня си.

При всичко че бѣхъ ся препорѫчалъ самъ, прѣди доволно време, на честнѫтѫ Ви общинѫ писменно, умолѣвамъ сега Вазъ, Г-нъ Икономовъ, да бѫдете добры и предложите повторително на общинѫтѫ, или на надлежното за тъзи работѫ Епитропство, да бы зели въ бѣлежкѫ и меня между числото на другытѣ домагатели, или съискатели тъзи работѫ, та при разискванията си да сьмь и азъ нарѫкѣ. а ѥще по добрѣ, умолѣвамъ Ви, да имъ прочетете настоящето ми писмо.

Ако бы рѣшили да ся повѣри мени описаниѥто на нуждныте иконы, азъ увѣравамъ чи щѫ услужѫ съ сичкытѣ си силы най искренно, а при това и съ най възможнѫ умѣренѫ цѣнѫ.

Масторъ Андонъ бѣше ми далъ мѣркѫ за величинѫтѫ на Вашитѣ иконы, по коѭто быхъ могѫлъ да означѫ поне нѣкоѭ по приблизителнѫ цѣнѫ за тѣхъ, както и да незнаѭ каквы представлѣния ще трѣбва да ся изобразѭтъ (иконытѣ представятъ, по исканиѥто, само ѥдни ликовы на святци, или пъкъ цѣли дѣйствия, н. пр.: възнесениѥ хрст., преображ. и прч., а ѥднитѣ отъ другытѣ имѫтъ разликѫ отъ время и трудъ при обработваниѥто имъ.), нъ като заминало много время, изгубилъ сьмь точнѫтѫ мѣркѫ; обаче до колкото си въобразявамъ величинѫтѫ отъ приликѫ, мыслѭ чи отъ 12 до 15 лр. тр. щемъ ся спогодимъ.

Ако бы изволили, явете ми каква стойность бы заискали другы, та може и азъ да бы могълъ услужи съ сѫщѫтѫ наплатѫ, като въ сѫщето время не забравите да ми набавите и точнѫ мѣркѫ, съ опредѣлениѥ на ст. образи.

Ако градътъ Ви не бы улесненъ былъ да плати скоро стоиностьтѫ на иконытѣ, та по тъзи причинѫ иска да отложи порѫчкѫтѫ имъ, то можемъ ся условы и за нѣкаквы временни улеснѣния, като брой за прьвъ пѫть нѣкоѥ количество. — А и иконытѣ немогѫтъ ся изработи за бързо время. —

Най добро бы было да ми явите, ако стане нуждѫ, да дойдѫ лично да ся споразумѣѥмъ.

Желаѭ да бы ся паднѫлъ мени заръть, за да снабдѭ цьрквѫтѫ Ви съ нуждныте иконы, по причинѫ чи, освѣнъ материалнѫтѫ заслугѫ, ожидавамъ и препорѫкѫ; защото градътъ Ви като ѥ така развитъ и отъ много странни населѣнъ и посѣщаванъ, надѣѭ ся чи быхъ можилъ да привлѣкѫ нѣкоимъ вниманиѥто съ работѫтѫ си.

Въ заключениѥ изразявамъ признателность за услугѫтѫ, коѭто ще ми укажете, было сполучливо или не, и като Ви поздравлѣвамъ, както и другытѣ приятели тамъ, сѫщевремянно отдавши почитанията си къмъ честн. Ви общинѫ, оставамъ Вашъ приятель

Свищовъ N. Павловичъ
18 Октовра 1873

8

Г-нъ Г. Д. Начовичъ[1])

въ Виѥнѫ

Умолѣвамъ Ви приятельскы да ми укажете добрынѫтѫ си и ми услужите! Работата ѥ: да намерите нѣкого Ксилографа, когото да настаните да изрѣже на дьрво чьртежьтъ, залѣпенъ на притворенѫтѫ тукъ книжкѫ, сѫщо тъй както ѥ образецътъ, безъ да измѣни или приложи тъй писмо както и рѣсицѫ. — Слѣдъ изрѣзването на ѥдно парче, което ще ѥ оригыналътъ, предайте този оригыналъ да ся копира галваническы като за типографитѣ. Азъ вѣрвамъ чи ксилографа (дьрворѣзеца) знаѥ кадѣ правятъ чисти галваническы копии. Нъ забѣлежете чи отъ оригыналътъ ще станатъ най-малко 12 копии, и то, ако ѥ възможно, да нарѣдѫтъ по 3 до 4 парчета ѥдно до друго и така да стане ѥдинъ слѣпенъ печатъ, прочеѥ ако галванизирѫтъ по три чьртежа наѥдно, то направете четирь печата, а ако галванизиратъ по четыри чьртежа, тогава направете три печата. Ако ли пакъ немогатъ да галванизиратъ по много парчета наѥдно мѣсто, по причина чи оригыналътъ ѥ само ѥдинъ, тогава накарайте да копиратъ галваническы дванадесятъ парчета поѥдина. Азъ вѣрвамъ чи ако сѫ по много копии, ще станатъ и ѥвтини печатитѣ. Нъ умолѣвамъ Ви да нарѣдите тъй, щото това да стане колкото ѥ възможно по скоро готово и да ми ся изпратятъ копиитѣ въ Свищовъ, а оригыналътъ бѫдете добры да завардите за сега при вазъ въ Виѥнѫ; защото може да направѭ ѥще нѣкоѭ копиѭ отъ него.

Пишете ми чи сте получили настоящето ми писмо за да сьмъ миренъ, и ѥще — колко ще стори ксилографията, както и галваническытѣ копи, за да Ви внесѫ сумѫтѫ презъ баща Ви или прѣзъ Иордановъ ѫ Аврамовъ.

Увѣравамъ Ви чи щѫ сьмъ признателенъ за услугѫтѫ Ви и Ви поздравлѣвамъ най искренно — Вашъ приятелъ

Свищовъ N. П.
11 Іуний 1874

9

Почитаѥмый Господине Василий Рашеевъ!

[въ Одеса]

Като нѣмѫмъ къмъ кого да ся обьрнѫ въ Одесѫ, който може да ми укаже добрынѫтѫ си, чрѣзъ коѭто да ми ся извьрши работѫтѫ, а имѫмъ голѣмѫ нуждѫ, азъ дьрзнѫхъ да ся обьрнѫ къмъ Вазъ съ писмото си и Ви замолѭ да бы благоизволили да ми купите: ѥдно тѣло жития святыхъ въ 12 тома съ изображениямы, Киѥвскоѥ изданиѥ и да ми гы изпратите по скоро въ Свищовъ. Нъ за да гы получѭ безъ всякѫ пречкѫ, като книгы цьрковны, имайте добрынѫтѫ да гы адресирате на приѥмането до цьрквѫтѫ: Святоѥ преображениѥ въ Свищовъ. Азъ сьмь приказвѫлъ съ Епитропытѣ на тъзи цьрквѫ, чи ще дойдѫтъ тыя книгы, които сѫ за меня. Колкото же за стойностьтѫ имъ, умолѣвамъ Ви, пратете ми гы съ нахнаме (nachnahme) или пакъ ми явете кому да гы броѭ за смѣткѫ Ви тукъ въ Свищовъ.

---

[1]) Григоръ Д. Начовичъ (1845—1920) е роденъ въ Свищовъ. Проявява се като голѣмъ политически и общественъ деецъ. Училъ въ Цариградското френско и Виенското търговско училище. Следвалъ въ Парижкото висше училище. Голѣмъ дипломатъ и финансистъ, много пѫти — министъръ и дипломатически агентъ въ Букурещъ, Виена и Цариградъ. Сътрудничилъ въ вестницитѣ: Българинъ (Букурещъ, 1877), Витоша (София, 1879), Български гласъ (София, 1880). Превелъ: Отечество отъ Викториенъ Сарду (1894) и Единъ предатель отъ Х. Ибсенъ (1896).

— Въ надеждѫ чи нещете ми одказа тъзи добрынѫ, останѭмъ очакуваѭщъ почитаѥмыитъ Ви одговоръ.

Въ случай чи не намѣрите въ Одесскытѣ Книжарници тыя 12 тома: Киевское изданиѥ жития святыхъ съ изображениямы, тогава, умолѣвѫмъ Ви, порѫчайте на нѣкоѭ книжарницѫ въ Одессѫ за да Ви набави ѥдно тѣло изъ Киѥвъ.

Съ най голѣмо уважениѥ поздравлѣвѫмъ най одлично Вазъ съ цѣлѫтѫ Ви Фамилиѭ и сьмь Вашъ почитаѭщий Ви

N. П.

Ако обичате, можете да пратите книгыте на моѭ адресѫ: N. Павловичъ, за цьрквѫтѫ Святоѥ Преображениѥ, въ Свищовъ.

Свищовъ, 9 апрл. 1875.

10

Г-нъ Мил. Хр. Папазоглу
въ Ломъ

Получихъ Приятелското Ви отъ 16 т. мсц., въ което ми пишете чи съ драга волѭ искате да внесете пары за продадени картины, нъ чи трѣбвало да сѫ внесѫтъ на Епитропитѣ покойнаго Пишурка.[1]) Азъ пишѫ днесь до надлѣжнытѣ Г-да Епитропы покойнаго, за да развидѭтъ и свършѫтъ смѣткѫтѫ ми, коѭто смы имали съ Пишурка.

Прочее и Ви трѣбва да ся споразумѣете съ тѣхъ, Г-да и да имъ внесете каквото и да было, що сте получили отъ покойника, спорѣдъ какъто сте ся съ него условили, а моѥто съ сѫщаго споразумѣние оставѫ да разправѭ съ techn неговытѣ днесь Епитропи, коимъ то и пишѫ, какъто го горѣ казѫхъ, и молѭ да ся погрыжѫтъ за да ся изправи смѣткѫтѫ ми по бързо. — Азъ вѣрвѫ чи Вы не само не ще предлагате нѣкои затруднения, нъ ще спомогнете Г-да Епитропытѣ за окончанието на работѫтѫ ми.

Въ заключениѥ поздравлѣвѫмъ Ви искренно и сьмь Вашъ приятель.

N. П.

Свищовъ
23 Маиа 1875

---

[1]) Кръстю Стояновъ Пишурка (1823—1873) е учитель, театраленъ деецъ и поетъ. Роденъ е въ Вратца, починалъ — въ Ломъ. Издалъ сбирка: Куткудячка — проза и поезия (Виена, 1871). По неговъ починъ презъ 1856 год. се открива читалище въ Ломъ. Отъ читалищни членове Пишурка съставилъ театрална трупа, която на 12 декемврий 1856 год., дала първата сценична игра въ Ломъ, съ пиесата Многострадална Геновева.

11

Почитаѥмый Г-не Т. Пейовъ, дѣловодитель на Бългрск. Книж. Дружество1) въ Браила

Тукъ Ви притварѭмъ четыри писма, написани саморѫчно отъ нашего отца архимандрита Nеофита Бозвели,2) които той отправѭлъ изъ хилендарскытъ мънастырь, гдѣто былъ заточенъ, до нашытѣ тогавашны градскы първенци, за да гы поздравлѣвѫ, и въ сѫщето време като описовѫлъ теглилото си поучавѫлъ гы ѥ най сърдечно.

Тыя писма Ви пращѫмъ да гы вложите въ архивытѣ на Книжевното Дружество, гдѣто ще бѫдѫтъ завардени, мыслѭ, най добрѣ отъ всѣко разрушениѥ за напрѣдъ.

Сѫщитѣ писма сѫ истинны памятници, или документы, които могѫтъ спомогнѫ отъ части за попълнениѥ жизнеописаниѥто приснопамятнаго, както же и да подтвърдѫтъ нѣкои историческы бѣлежкы за Епохѫтѫ, въ коѭто сѫ тий писани, односително народното духомъ положениѥ и неговото дѣйствиѥ по църковно направлѣниѥ.

Видно ѥ до какъвъ степень хора съ съзнателно въодушевениѥ имало тогава ѥще между народътъ ни, които работили бодро срѣщу коварнытѣ святотатци Гърци и тѣхны самелюбивы неправедны домогвания.

— Пазете ся внимателно, казва Nеофитъ бозвели, отъ духа лестча, . . . отъ кваса грекоманска; — — — — искайте съгласно отъ равнораздаваюшытъ правду Султана и неговото правителство вашытѣ права — — —

Ето какъ силно ѥ увѣщавѫлъ народътъ ни нашытъ достопамятный съотечественникъ архимандритъ, когото, за това му праведно стрѣмлениѥ, грьцкото православно духовенство ѥ заточило въ святогорскытъ мънастырь Хилендарь! — Най ясно же разказва ѥще Бозвели за сѫществованиѥто тогава измежду ни, а особенно въ знаменитытъ Търново, на грьцкымъ духомъ упадници — ренегаты българы, владышкы блюдолизци и народоѥдци, съ помощьтѫ на които ся ѥ улеснявалѫ фенерскѫтѫ патриархийскѫ збирщинѫ, за да достигны лукавытѣ си хищны предприятия! — Коренетѣ на семето за приготованиѥ на днешнѫтѫ жетвѫ — Освобождениѥто на цьрквѫтѫ ни, или отхвьргането на грьцкото духовно иго и тогава ѥще сѫ имали буйны силы.

Отъ таинственны чувства неможе човекъ да остане недирнѫтъ, като прочете искреннытѣ и сьрдечны изрази въ тыя писма. — Примѣрна любовь, искренность и дѣятелность отъ незабвимыитъ нашъ съотечественикъ, добъръ примѣръ, казвѫмъ, за подражаниѥ отъ сичкы назъ — духовны и мирскы.

---

1) Българско книжовно д-во: основано въ Браила презъ 1869 година, съ органъ Периодическо списание. За пръвъ председатель на дружеството билъ избранъ Никола Ценовъ. Цельта на дружественитѣ членове: „да поддържатъ тѣсни сношения съ учения свѣтъ изобщо и особито съсъ всички добри, образовани българи и народни заведения“. Това дружество следъ освобождението се утвърди въ Българска академия на наукитѣ.

2) Неофитъ Бозвели (1780 или 1783—1848) е роденъ въ Котелъ. Той е монахъ, голѣмъ общественъ деецъ и книжовникъ на възраждането. Водилъ смѣла борба за свободата на българската църква. Тая борба му струва заточение въ Хилендаръ, кѫдето го настига смъртьта. Книжовни трудове: Славяноболгарское дѣтоводство (Крагуевацъ, 1848) и Мати Болгарія, намѣренъ въ ржкописъ и обнародванъ следъ смъртьта на бележития котленецъ.

Ако намерѭ и другы такыва документи, щѫ побьрзѫмъ да гы пратѭ до Книж. Дружество за вардене, както и настоящытѣ писма.

Обявете, молѭ Ви, на Почитаемото Настоятелство за тыя писма, чи сѫ вече притяжание на Дружеството.

Подарѣвѫмъ ѥдно тѣло отъ послѣднеиздаденытѣ ми картины на Кн. Дружество, които ще Ви предаде Г-нъ Т. Икономовъ; за това погрыжете ся да гы приѥмете и настаните измежду другитѣ дружественны притяжания.

Поздравлѣвѫмъ Ви най-отлично и сьмъ Вашъ ѥднородецъ.

Свищовъ N. Павловичъ
10 Юлий 1875

12

Г-нъ Д-ръ В. Беронъ[1])

въ Търново

Най пьрво щѫ Ви сурвакѫмъ: желаѭ Ви да преминете новѫтѫ 1876-та година живо здраво, весело, щастливо, и . . ., и . . . до година и до амина съ цѣлѫтѫ си фамилиѭ!

Сега на работѫ. Тези дни ми каза ѥдинъ свищовлия чи му былъ писалъ нѣкой-си нѣговъ приятель, Котленецъ, и го питалъ, да му яви: кои былъ живописецътъ, който написалъ иконытѣ за новозиданѫтѫ цьрквѫ въ Свищовъ, па да го позвѫтъ и Котленци, за да имъ опише нуждныт ѣ иконы за новозиданѫтѫ имъ цьрквѫ въ Котелъ.

Този нашъ Свищовецъ не ѥ одговорилъ ѥще на приятельтъ си Котленца (ако ся не лъжа, името му да бѣше Димо, нѣкой абаджия); защото ся надѣвѫлъ чи ще дойде въ Свищовъ, та да му разправи устно за работѫтѫ и да го убѣди фактично къмъ моѭ странѫ.

Азъ вѣрвѫмъ, чи отъ горнето ми писмо, Ви ся осѣтихте какво ще Ви кажѫ дашле; нъ то неще бѫде излишно, ако понапишѫ ѥще нѣкой и другы рѣдецъ. — То ѥ вече сигурно, чи въ Вашъ Котелъ ся ѥ съзидалѫ наскоро новѫ цьрквѫ, и чи за тѫзи цьрквѫ трѣбвало да имѫтъ и новы иконы, и за тыя иконы трѣбва да дирѭтъ добьръ масторъ. — Тъй разумѣвамъ азъ, а вѣрвѫмъ чи и Ви неще да мыслите другояче. Прочеѥ, нуждно ѥ да ся обади и разправи на Вашытѣ Котленци чи азъ сьмъ оня добъръ майсторъ, какъвъто търсѭтъ тѣ.

Нашътъ Свищовецъ ще разправи на приятеля си Котленца писменно, а ако дойде въ градътъ ни и дѣломъ, чи азъ сьмъ описалъ въ Свищовъ ѥднѫ цѣлѫ цьрквѫ и въ другѫ вторѫ по многото иконы, и чи азъ сьмъ по добъръ отъ всичкытѣ другы наши зугрaфи: слѣдователно за прѣдпочитане отъ всѣкаго друкіго; нъ азъ като знаѭ каква тяжесть можете да имате Ви въ Вашътъ

---

[1]) Д-ръ Василъ х. Стояновъ Беронъ (1824—1909) е основатель и пръвъ директоръ на Болградската българска гимназия презъ 1858 година. Написалъ много учебници. Роденъ въ Котелъ, свършва медицина въ Вюрцбургъ. Той е роднина на бележития Д-ръ Петъръ Беронъ. Членувалъ е въ първия български революционенъ комитетъ отъ 1853 година. Книжовно дѣло: Българско-френска граматика (Букурещъ, 1859), Логика (1861), Българско-нѣмска граматика (Болградъ, 1868). Човѣкъ въ сравнение съ животнитѣ (Болградъ, 1870).

Котелъ, тъй само персонално, както и чрѣзъ бащѫ си, намыслихъ да Ви замолѭ за тъзи работѫ, да ми съдѣйствовате на всѣкы начинъ, за да добиѭ азъ тъзи работѫ, — было Ви самъ да пишете на надлѣжното епитропство, было съ силѫтѫ на баща Ви, който, вѣрвѫмъ, имѫ голѣмо влияниѥ въ Котелъ, съ ѥднѫ думѫ, — направете както знаѥте съ съвѣтите си писменны, само да не повѣрѫтъ другиму таѭ работѫ Вашытѣ Котленци, нъ да ся однесѫтъ до мене, а бѫдете увѣрены, чи азъ нещѫ Ви засрамы за Вашѫтѫ рекомендациѭ; защото щѫ услужѫ градътъ Ви отъ сичкытѣ другы иконописци въ отечеството ни неизмѣримо по добрѣ, отъ коѥто ще ся задоволятъ много.

Азъ вѣрвѫмъ, чи Ви сте убедени, какъ другы систематиченъ художникъ нѣма въ цѣлото ны отечество освѣнъ меня, и чи сичкытѣ другы сѫ само самоукы икономазци и нищо друго; за това не ѥ нужда да Ви убѣждавамъ, какъ трѣбва да наговорите Вашите сънародници, да предпочитѫтъ меня, а не другаго нѣкого.

Азъ вѣрвѫмъ чи чрѣзъ г-на баща Ви ще ся достигне желаѥмѫтѫ цѣль най добрѣ. Нъ добро бы было да не дадете на Вашыте Котленци да догадѭтъ чи сьмъ Ви молилъ азъ да гы наговорите въ моѭ ползѫ, а чи Ви отъ собственно убѣждениѥ правите това наговаряне, само и само защото знаѥте чи ся съзидалѫ цьрквѫ въ родныитъ Ви градъ, и чи като съчувствувате за доброто му, Ви рекумендувате меня, едничкыитъ истинны художныкъ, когото имамы — а пѫкъ не ѥ и лъжа! не ли? — Азъ поне, безъ всѭкѫ церемониѭ смѣѭ да ся гордѣѭ като прьвъ отъ сичкытѣ другы, а и съ моитѣ дѣла сѫмъ го доказалъ до сега, кога другый нето може да мысли за подобно нѣщо, защото не ѥ въ състояниѥ да извьрши подобно дѣло.

Надѣѭ ся много, чи ще сполучѫ довѣриѥто на Вашытѣ Котленци, та ще ми повѣрѫтъ тъзи работѫ, коѭто ще ми дойде като отъ небето; защото несьмь ся занимавѫлъ отъ много време за кяръ, та по тъзи причинѫ и хайле поофукарѣхъ. Ви ще ся насмѣете, защото Ви обаждѫмъ това; азъ истиннѫта не могѫ да скриѭ.

Нъ Вѣрвайте, чи току що земѫ малко пары, азъ пакъ щѫ гы дамъ, както всегда, за напечатването на нѣкоѭ картинѫ българскѫ, продавателно, Вашътъ градъ ще направи нѣщо добро, като повѣри мень описаниѥто на нуждныте иконы, защото: пьрво и пьрво ще ся снабди съ добри художествени иконы, коѥто бы желателно было да стане на всѫдѣ изъ отечеството ни, и друго чи съ това може бы да обнародвѫмъ нѣщо изъ българскѫтѫ историѭ.

Нъ доста вече о тому-онная на . . .

§ Сега, напослѣдъкъ, молѭ Ви да пишите на Котелъ, току що приѥмете настоящето ми писмо; защото работѫтѫ не търпи негли отлагане. Кажете имъ да ми пишѫтъ, ако нещѫтъ направо мене въ Свищовъ, прѣзъ Вазъ и да ми пратѭтъ мѣркѫ отъ величинѫтѫ на иконытѣ, за да имъ опредѣѭ цѣнѫтѫ.

Одговорете ми по скоро, за да знаѭ чи сте получили настоящето ми писмо, и чи сте писали за Котелъ, и съ това ще мя задължите крайно.

Приимете най искреннытѣ ми поздравлѣния, поздравлѣвѫмъ сѫщо и цѣлѫтѫ Ви фамилиѭ и сьмъ Вашъ приятель

Свищовъ N. П.
2 Іануаръ 1876

13

Ваше преосвященство, Г. Симеонъ, митрополитъ Прѣславскый![1])
въ Шуменъ

Случката, която по долу слѣдва, мя подкани да си позволѭ да ся однесѫ и къмъ Ваше преосвященство писменно съ умолениѥмъ да бы ѭ взели въ бѣлежкѫ.

Научихъ ся чи въ Котелъ съзидали новѫ църквѫ, за коѭто дирили добъръ майсторъ, да имъ опише нужднытѣ иконы. По тъзи причинѫ азъ имъ писахъ тыя дни и имъ ся препорѫчихъ като художникъ, който могѫ да гы услужѫ доста добрѣ. Слѣдствието на моѭтѫ собственнѫ препорѫкѫ незнаѭ какво ще бѫде; нъ азъ помыслихъ чи много по добрѣ ще стане, ако бы подѣйствовали и Ваше преосвященство при Котленци за моѭ ползѫ; за това же и Ви умолѣвѫмъ съ настоящето си писмо, а бѫдете увѣрени чи азъ щѫ знай да оправдаѭ съ дѣлата си подпълно Вашѫтѫ препорѫкѫ, за коѭто щѫ сьмь Ви признателенъ.

Позволете ми да Ви замолѭ ѥще съ тъзи сполукѫ да бы Вы имали добрынѫтѫ, щото да си напомняте на меня всякога, кога бы ся показало някоѥ общество въ Епархиѭтѫ Ви, коѥто да ся нуждаѥ отъ живописецъ, та да мя препорѫчвате за такъвъ. Въ всякый же случай азъ щѫ могѫ послужи повѣрившитѣ ми ся общества така добрѣ, щото да не става причинѫ за отзованыѭ срѣщѫ Вашытѣ прѣпорѫкы съ неприятны гласовы.

Да ся прѣпорѫчвѫмъ тукъ за добъръ художникъ на Ваше прѣосвященство, мыслѭ чи ѥ излишно; защото вѣрвамъ чи ся ѥ случило нѣкога да узнаѥте за меня. Нъ да споменѫ чи имѫмъ нуждѫ да намирѫмъ често занятиѥ; защото въ такъвъ случай азъ щѫ бывѫмъ улеснявѫнъ материално въ житейскытѣ нужды, а тъй охоленъ, могѫ да ся занимавѫмъ душевно и съ народны отъ нашыть бытъ работы, които макаръ слабы, пакъ бы ползвали отчасти нашѫтѫ Българскѫ публикѫ.

§ Нека ми бѫде позволено да възразѭ тукъ ѥще чи ѥ вече время да ся постараѥмъ за подобрѣнието на священнытѣ образы въ храмовытѣ си, т. ѥ. да заменявамы, ако смѣѭ да рѣкѫ — карикатурнытѣ образы съ художественны изображеныя, които, навѣрно, дѣйствовѫтъ на духътъ благотворно и не затѫпявѫтъ чувствата така, както разкрывенитѣ чъртежи, съ каквыто сѫ днесь-за днесь прѣпѫлнены почти всичкитѣ църквы изъ отечеството ни. — вѣрувѫмъ чи Ваше преосвященство сте увидѣли това доста добрѣ, както вѣрвѫмъ да знаѥте и чи въ силитѣ на Духовенството стой много да съдѣйствовѫтъ за увеждането на правѫтѫ Вѣщи́нѫ и по назъ, а пакъ и тѣмъ не ѥ по малкѫ дьлжностьтѫ въ това отношениѥ отъ длъжностьтѫ на мирянството.

Безъ по много продължениѥ поздравлѣвѫмъ Ви съ уважениѥмъ и като Ви цѣлувѫмъ дѣсницѫтѫ сьмь Вашъ Духовно чадо.

Свищовъ
9 февр. 1876

N. П.

---

[1]) Митрополитъ Симеонъ (1840—1937) е роденъ въ Бургасъ. Свѣтското му име е Одисей попъ Николовъ. Презъ 1863 година завършва богословското училище въ Халки. Отива въ Света-гора и тамъ приема името Симеонъ. Презъ 1864 година учителствува въ Цариградъ, а отъ 1866 до 1868 година — въ родния си градъ, Бургасъ. Участвувалъ въ борбитѣ за независима българска църква. Презъ 1870 година е назначенъ протосингелъ на Видинската митрополия, а презъ

14

Честный Нахийскый съвѣте въ Котелъ

Вашъ съгражданинъ писалъ до нашъ ѥдинъ Свищовецъ и му явилъ чи сте съзидали въ градътъ си новѫ цьрквѫ, която ще ся нуждаѥ за иконы, та сте дирили добьръ майсторъ, който да живопиши нужднытѣ Ви иконы.

Този нашъ Свищовецъ ми обяви това и мя подкани да ся однесѫ самъ къмъ Вазъ, Компетентното Цьрк. Епитропство, за да Ви ся препорѫчѫмъ като художникъ. Прочеѥ, азъ дьрзновѫмъ съ настоящето си писмо да Ви ся представѭ като живописецъ и да Ви увѣрѭ чи сьмь въ състояниѥ да Ви услужѫ добрѣ за нужднытѣ иконы.

Бѫдете увѣрены, Господа, чи много общины повѣрихѫ мени украшениѥто съ живопись на цѣлии темпла въ цьрквитѣ си, па останахѫ отъ послугѫтѫ ми много задоволены. — Азъ же не пощадихъ силытѣ си всѣкога, за да одговорѫ съ художественѫтѫ си работѫ най искренно на довѣриѥто на оныя Епетропства, които мя предпочетохѫ отъ другытѣ наши иконописци.

Моята работа ще ся стори негли нѣкоимъ нѣщо по скѫпѫ отъ работѫтѫ на другы иконописци изъ отечеството ны, нъ това по скѫпо нека не бывa причина за да ся отбѣгава моя трудъ; защото това малко по скѫпо нѣщо лѣжи въ самѫтѫ ми работѫ: първо чи изображенията ми сѫ по художественно изведени, а второ чи и материалътъ (краскытѣ и др.), когото употрѣблявѫмъ за живописаниѥ, ѥ отъ най чистиитъ и добрытъ, коѥто ѥ главното условиѥ за трайностьтѫ на изображенията, а това не ѥ за презиране условиѥ — Азъ имамъ иконы изработени, въ Свищовъ и другадѣ, отъ 14—15 години время, а тый сѫ тъй свѣжи днесь, като чи сѫ излѣзли сега изъ подъ четчицѫтѫ ми.

Като помянѫхъ — по скѫпо да не мыслите чи моѭтѫ работѫ ѥ недостѫпнѫ за това. — Ето на пр., Въ Свищовъ сьмь работилъ нужднытѣ иконы въ двѣ цьркви, въ ѥднѫтѫ като по голѣми изображения ми наплатиха по 16—17 лиры трскы, а въ другѫтѫ — сега скоро новозиданѫ — като за по малкы изображения наплатиха ми за сѣка по 10 и по 12 лир. трск.; а другадѣ сьмь правилъ иконы и по за 6 лир., — спорѣдъ величинѫтѫ и съдържаниѥто на иконѫтѫ.

Ако быхте рѣшили да повѣрите мены изображениѥто на нужднытѣ иконы за новозиданѫтѫ Ви цьрквѫ, умолѣвѫмъ Ви да ми пратите точнѫ мѣркѫ, а азъ щѫ Ви опредѣлѭ цѣнытѣ, по които бы могли да сѫдите. въ сѫще же время Ви увѣравѫмъ чи щѫ Ви послужѫ най искренно.

Нъ извѣстиѥ Ви ѥще, Г-да, чи азъ сьмь оня художникъ, когото, за подьржаниѥ въ ученичеството ми за да довьршѫ академиѭтѫ за прекраснытѣ

1872 година приема длъжностьта — Преславски и Варненски митрополитъ, която длъжность заема до смъртьта си. Билъ подпредседатель на Учредителното народно събрание, депутатъ на Великото народно събрание и председатель на третото обикновено Народно събрание. Дългогодишенъ членъ на Българската академия на наукитѣ.

Книжовно дѣло: Посланието на патриархъ Фотия до българския Царь Борисъ и др.

художества, ѥ спомогнѫлъ и Вашытъ ученъ съгражданинъ, покойныитъ Д-ръ Петаръ Беронъ.1)

Азъ щѫ ся считамъ за щастливъ, ако ся сподобѭ да услужѫ съ художеството си родното мѣсто на ѥдного отъ моитѣ благодѣтели въ ученичеството ми.

Кога поискате да ми пишете, надпишете писмото си на право до меня: N. Павловичь, живописецъ въ Свищовъ, и то ще мя намѣри сигурно.

Въ заключениѥ изразявѫмъ най отличнытѣ си почитаниѭ къмъ Вазъ и оставѫмъ Вашъ сънародникъ.

Свищовъ
9 февруар. 1876
N. П.

15

Г-да братия Ценко и Парванъ Тодоровы!
въ Ломъ-паланка

Позволете ми да Ви замолѭ и напомнѭ за моѭтѫ работѫ съ покойнаго г-на Пишурка, за коѭто бѣхъ Ви писалъ миналѫтѫ годинѫ презъ месяца маиа и месеца октомвра, т. ѥ. да развидите смѣткѫтѫ ми за 11-тѣ картины „Памятникъ“ и да ми внесете за стойностьтѫ имъ количеството, коѥто, надѣѭ сѫ, може бы да сте събрали отъ гдѣто ѥ трѣбвало.

Умолѣвѫмъ за извинениѥ и Ви поздравлѣвѫмъ съ почитаниѥмъ.

Свищовъ
24 авг. 1876
N. Павловичъ

*

Издирена, подредена и издадена, богатата, но пръсната, кореспонденция на Николай Павловичъ би представяла единъ новъ и сѫщественъ приносъ къмъ проучванията на нашето възраждане. Тая кореспонденция, доколкото ми се простиратъ личнитѣ издирвания въ една и друга архива отпреди освобождението, е огромна! А по обхватъ на мигове отъ нашето минало, тя има какво да покаже и внесе въ попълване на научното възстановяване и тълкуване на културно-общественитѣ идеи на оная епоха. Но тя би имала мѣсто не само въ общия културенъ градежъ на българската действителность презъ възраждането, а — и цена като на една автобиография въ писма. Че самъ Николай Павловичъ е отдавалъ голѣмо значение на своята кореспонденция, се вижда отъ черновкитѣ, които е оставялъ и запазвалъ въ своята архива.2) Отъ тия ценни черновки се вижда съзнателното отношение на художника както къмъ собствената мисия въ

---

1) Д-ръ Петъръ Беронъ (1795—1871) е бележитъ народенъ будитель отъ Котелъ. Завършва медицина въ Мюнхенъ, работи като лѣкарь въ Крайова, по-сетне заминава въ Парижъ, дето се отдава на научна писателска дейность. Онова, което е обнародвалъ на френски, е едно голѣмо книжовно наследство, което стои въ прѣка връзка съ българската научно-философска мисъль. Той е авторътъ на Букварь съ различни поученія (1824), известенъ подъ името Рибенъ букварь, който претърпява петь издания и допринася много за напредъка на българското основно училище

2) Петнадесеттѣ черновки на писма, които обнародвамъ тукъ, сѫ извлѣчени отъ архивата на Николай Павловичъ, описана подъ сборенъ № 316, въ седемь папки — рѫкописенъ и старопечатенъ отдѣлъ на ПНБМ. — Писмата 5 и 11 се намиратъ въ папка № 2, писмо 7 — въ папка № 5, а останалитѣ дванадесеть — въ папка № 1.

живота и изкуството, така сѫщо и къмъ общия духъ на епохата, когато просвѣтители — отъ една страна и революционери — отъ друга, будятъ народа и му внушаватъ идеалитѣ на просвѣтата и свободата. Човѣкъ се убеждава, че художникътъ, съ западна култура и възрожденски идеи, запазва въ архивата си черновкитѣ на писмата си, може би, съ единствената цель — да ползватъ бѫдещия му животописецъ: това никѫде не е казано отъ Николай Павловичъ, но то се долавя отъ грижливостьта съ която е събиралъ и запазвалъ не само черновкитѣ си, но — и ония писма, които е получавалъ по разни поводи и отъ различни хора. Че Николай Павловичъ не е билъ чуждъ на идеитѣ на архивистиката, показва писмото му до „дѣловодителя“ на Българското книжовно дружество въ Браила, съ което му изпраща нѣколко писма на Неофитъ Бозвели: „истинни паметници, които могатъ спомогна отчасти за попълнение жизнеописанието приснопамятнаго, както же и да потвърдятъ нѣкои исторически бележки за епохата въ която сѫ тѣ писани, относно народното духомъ положение и неговото действие по църковно направление.“ — Въ края на писмото си Николай Павловичъ обещава, че ако намѣри „и други такива документи“ ще побърза да ги прати на дружеството „за вардене“. Съ каквато грижа се отнася къмъ писмата на Неофитъ Бозвели, съ сѫщата почти — се е отнасялъ и къмъ своята лична кореспонденция, за да го преживѣе и придобие важность на истинско съкровище — и отъ гледището на науката за възраждането ни и отъ това на днешния историкъ на българското изкуство. Подтикътъ за такава грижа къмъ кореспонденцията си Николай Павловичъ ще да е получилъ отъ Западъ, кѫдето, известно е, какво голѣмо значение отдаватъ историцитѣ на изкуствата и литературата на материали, въ които сѫ скрепени изповѣди на дадена творческа личность, съ заслуги къмъ културната история. Тая особена грижа къмъ кореспонденцията си съ толкова лица отъ оная епоха, нѣкои отъ които още тогава сѫ бележити културни и политически дейци, подсѣща и за нѣщо друго: за съзнанието у първенеца на нашата исторична живопись относно мѣстото на своето дѣло въ културния напредъкъ на българския народъ. Че отъ такова съзнание той не е лишенъ, показва едно негово писмо отъ Свищовъ, 1873 година — до Григоръ Д. Начовичъ въ Виена,[1]) отъ което не мога да не цитирамъ нѣколко реда. Отъ това писмо се вижда голѣмиятъ замисълъ на Николай Павловичъ — да създаде „Картинна българска история“: „Nаелъ сьмь ся на единъ трудъ, които, може би, надминува силитѣ ми; нъ при всичкиитъ си страхъ, азъ ся рѣшихъ вече, и както вѣрвамъ чи ще бѫде недостатъчно дѣлото ми, пакъ ще слѣдвамъ да извършавамъ задатокътъ си. — Той е както ще видите изъ притвареното ми на немски писано, да издавамъ рѣдовно картини, които да олицетворѣватъ счени отъ нашата Българска история, и такива счени да изобразя толкова много, щото да би могло да стане: Картинна Българска История. Такова задание е неизмѣримо огромно, толкова же и славно и нуждно за единъ народъ! Доказателства за потвьрдение на тия нѣма да навеждамъ, за такива нека ни служатъ примѣритѣ на други образовани народи. — На това неможе ся отказа улеснителната силą, която може да разхвърля въ всѣки класъ и възрасть на человѣчеството въ пѫтятъ на душевното му образование.

---

[1]) Оргиналътъ на това писмо се намира въ архивата на Г. Д. Начовичъ — Народна библиотека, София. По причина, че архивата още се подрежда, не мога да посоча сигнатура на писмото. То, обаче, е обнародвано отъ мене въ сп. Родина, г. II, кн. IV, София, 1940 (Срв. статията ми — Николай Павловичъ и неговата идея за картинна българска история).

Такъвъ трудъ, казахъ го, превъзвишава негли силитѣ ми; нъ съ Божиа воля, а и народна помощъ, азъ ще стѫпя въ този улей, та нека мя изведе гдѣто ще! — Азъ ще направя начало, па било каквото слабо и да било, времята нека осъвършенствоватъ". — Тия редове сѫ толкова наситени съ идейность, че не се нуждаятъ отъ никакво обяснение! Тѣхната сила и правдивость ни разкриватъ голѣмитѣ намѣрения и здравитѣ просвѣтителни възгледи на възражденеца Николай Павловичъ за мѣстото на историчната живопись не само въ културния развой на единъ народъ, но и въобще въ развоя на човѣчеството. Вѣрата на художника, че съ „Божиа воля и народна помощъ" ще смогне да изпълни „задатокътъ си" е напълно въ духа и идеитѣ на възраждането.

Въ писмото си до П. Гановичъ, отъ 1871 година, като му се оплаква, че въ България изкуството му се посрѣща зле; че „не ми стига умътъ, чи ще прокопсамъ нѣкога," че отъ сиромашия „не мога да ся помѣстя" — Николай Павловичъ се утѣшава съ това, че единъ день народътъ не може да не му признае заслугитѣ.

Въ повечето отъ тукъ обнародванитѣ, както и въ други, които биха могли да се обнародватъ, писма, Николай Павловичъ се обръща съ молба къмъ известни лица — да го препорѫчатъ тамъ, дето трѣбва и му се повѣри иконописната работа въ тая и тая църква. Въ тѣхъ, между другото, той подлага на остра критика българскитѣ иконописци, като нарича образитѣ които изписали — „карикатурни" и съветва — „да се замѣнятъ съ художествени изображения". Неговото отношение къмъ иконописьта, която заварва, не бива да очудва: Николай Павловичъ се завръща въ родината си съ една придобита европейска художествена култура и нейниятъ стилъ той иска да види отразенъ въ църковната ни живопись. Основанията на неговата остра критика къмъ заварената иконопись и нейнитѣ тогавашни представители сѫ дадени въ писмото му до Тодоръ Икономовъ въ Тулча, отъ 1873 година. Това писмо на Николай Павловичъ е едно отъ най-ценнитѣ отъ тукъ напечатанитѣ, защото въ него художникътъ иска да запознае Т. Икономовъ съ своята иконописна техника, съ материалитѣ и стила си, съ цель: да разграничи качествено своята иконопись отъ тая на другитѣ художници отъ тоя клонъ на изкуството. Въ нито едно писмо Николай Павловичъ не повдига така направо въпроса за техниката и стила на своята иконопись, както въ това до Толоръ Икономовъ! Неговото полемично остроумие, на мѣста стига до жестокъ сарказъмъ. Съпоставкитѣ на иконописна почва, които прави между себе си и другитѣ художници, изтъкватъ стилнитѣ предпочитания на Николай Павловичъ, който наистина носи заветитѣ на западната художествена култура. Николай Павловичъ разграничава източния отъ западния стилъ въ иконописьта и навлиза въ известни подробности относно своитѣ материали и техничния си похватъ. Това писмо ни въвежда направо въ ателието на художника — то е отъ голѣма важность за психографията на Николай Павловичъ. Полемичниятъ тонъ на писмото се допълва отъ една ценна изповѣдь, която дава възможность да се запознаемъ съ нѣкои особености на иконописьта на Николай Павловичъ.

Други отъ писмата ни запознаватъ, отчасть, съ художника на исторични сюжети, който си слага за задача да създаде една Картинна българска история — идея, която той не можа да осѫществи напълно, но на която пъкъ попадна — толкова години следъ освобождението и отъ смъртьта на Николай Павловичъ, Емануилъ Ракаровъ — художникъ съ богата художествена и обща култура, буйно исторично въображение и дълбокъ романтично-идеенъ патосъ.

Въ писмото си до Т. Пѣйовъ, отъ 1875 година, Николай Павловичъ се откѫсва отъ художника въ себе си и говори съ наситения езикъ и възгледитѣ на цѣлостна личность на възраждането, съ романтично преклонение къмъ българското минало. Повишениятъ общественъ тонъ на писмото, затрогващъ съ своята искреность, изтъква благородството на истински патриотъ. Нѣколко писма отъ Неофитъ Бозвели, му даватъ подтикъ да говори за дѣлото на историчната личность. Той се присъединява къмъ остритѣ порицания на „достопамятния“ Неофитъ Бозвели срещу ония „ренегати-българи“, които сѫ се продавали на „фенерската патриархийска збирщина“. Това писмо наистина разкрива нравствения свѣтъ на народния будитель въ художника Николай Павловичъ! Сѫщото подсказва, че отношението на художника къмъ българското минало е дълбоко и завършено убеждение, което той показва и като пресъздава художествено образи и сцени отъ това минало. Редоветѣ, които художникътъ цитира идатъ не само като единъ поводъ за изповѣдь на непримиримия съ робството духъ на бележития представитель на изкуството на възраждането, но — и като една неочаквана среща съ сѣнката на великия народенъ будитель, Бозвели. „Отъ таинствени чувства неможе човекъ да остане недирнатъ, — пише Николай Павловичъ, като прочете искреннитѣ и сърдечни изрази въ тия писма“. Личѝ, какъвъ възрожденецъ е Николай Павловичъ, който като такъвъ има погледъ за борбата на народнитѣ дейци и нейния историченъ смисълъ.

Кореспонденцията на Николай Павловичъ разширява крѫга на онова, което се знае за живота и дѣлото на художника и попълва, отчасть, историята на българското изкуство за оная епоха. Нѣкои страни отъ възгледитѣ на художника въ тия писма, важатъ и за днешно време, макаръ тия възгледи да идатъ като ехо отъ 60-тѣ и 70-тѣ години на миналия вѣкъ. Въ неговитѣ отношения и преценки тътне новиятъ духъ на единъ особенъ мигъ отъ историчната сѫдба на българския народъ, съ който духъ ще дойде не само възраждането на изкуството, а и скѫпата свобода. Въ патоса на Николай Павловичъ, скрепенъ въ писмата, шумятъ буйнитѣ вълни на изключителенъ хуманизъмъ и искрена възрожденска романтика. За оня, който наистина е ималъ какво да каже на своя народъ, позволено му е и „дързновението“ и благороднитѣ опити — да преобразява изкуството и живота. Грѣшкитѣ въ тия опити, както и въ преценкитѣ за нѣкои съвременици — тѣхъ времето е изпепелило, останало е неуязвимо за поколѣнията: дѣлото на Николай Павловичъ, свещенната правда на прогресса въ това дѣло, примѣрътъ въ личенъ подвигъ за общото добро.

Чрезъ тия писма, наситени съ дъха на възраждането, художникътъ ни става близъкъ повече отъ всѣки другъ пѫть! Ние се проникваме отъ неговитѣ тревоги и идеали, дори му съчувствуваме и, каточе личностьта Николай Павловичъ заживява втори животъ — животъ чрезъ историчния споменъ на писмата. Тѣ ще интересуватъ преди всичко историка на българското изкуство — въ това, мисля, лежи тѣхното несъмнено значение, силата на тѣхния гласъ въ зората на освобождението.

Nicolas Pavlovič, un peintre de la Renaissance bulgare (1835—1894)

I

À côté de la Renaissance générale du peuple bulgare dans la seconde moitié du XVIIIe siècle nous voyons s'introduire les premiers courants renouvelateurs dans notre peinture. Les essais de la rupture avec la tradition du passé n'étaient qu'un audacieux pas en avant: l'art bulgare s'efforçait de pénétrer dans le développement formel et spirituel de l'art européen et d'y puiser des préceptes, en s'arrachant à l'esclavage du canon de la peinture byzantine qu'on avait suivi jusqu'alors.

Le vrai progrès de l'art bulgare ne date pourtant que du XIXe s.

C'est Nicolas Pavlovič, le peintre de la Rennaissance, qui a le réel mérite du renouvellement de l'art bulgare dans une époque antérieure à la Délivrance.

Un cas analogue dans l'art russe et dans les degrés de son développement c'est le peintre Brulov. Nicolas Pavlovič est le premier qui lance — dans les journaux (1864) et brochures (1867) — l'idée de la fondation d'une École des Beaux-Arts en Bulgarie.

Le peintre Nicolas Pavlovič est né à Svistov en 1835. Il provient d'une famille apparentée à la vie sociale et à l'instruction communes: Nicolas Pavlovič est fils du célèbre professeur et homme de lettres Christaky Pavlovič Doupničanine. Il fait ses études en peinture à München; ses professeurs sont les éminents peintres Hermann Ancchüz et George Hiltensperger. C'est l'époque de la tendance historico-romantique dans l'art allemand à la tête de P. Cornelius. Aprés avoir terminé ses études dans l'Académie des Beaux-Arts il entreprend un voyage en Europe en visitant les galeries artistiques de Dresdes, de Vienne, Prague etc., où il étudie de plus près les chefs-d'oeuvre de l'art. Nicolas Pavlovič est mort en 1894.

Sa remarquable oeuvre artistique a une importance considérable non seulement dans le domaine de l'art graphique en Bulgarie où il est le premier maître incontesté, mais aussi par rapport à la peinture historique et portraitiste. Il introduit le style occindental dans l'art iconograhique.

II

La correspondance du peintre

Une fois retrouvée et publiée la riche correspondance de Nicolas Pavlovič représentera une contribution essentielle à la science de notre Renaissance. Elle tiendra d'une part une place convenable dans la construction générale de la civilisation bulgare au temps de la Renaissance et aura d'autre part sa valeur comme autobiographie épistolaire.

Par les lettres que nous publions ici, fleurant singulièrement notre Renaissance, le peintre nous devient maintenant beaucoup plus proche que jamais. Nous y respirons ses tourments ainsi que ses aspirations tant dans la vie que dans l'art et c'est comme si la personnalité de Nicolas Pavlovič y renaissait à une nouvelle vie. Par ce qu'elles contiennent ces lettres seront tout d'abord d'un intérêt spécial pour l'historien de l'art bulgare; c'est ce qui constitue leur importance incontestable et la puissance de leur voix à l'aube de notre Délivrance.

Vitcho Ivanov

I. Указатель на научния отдѣлъ

Абдулъ Азисъ, тур. султ., монети 99, 224, 237.
Абдулъ Меджидъ, тур. султ., монети 99, 219, 224, 236.
Абдулъ Хамидъ I, тур. султ. 219, 234.
Абдулъ Хамидъ II, тур. султ. 219, 224, 237.
Абоба, тухли съ печати 121, 123.
Аврелиянъ, рим. имп., монети 103.
Адрианополисъ, монети 103.
Алжиръ, мозайка 147.
Анастасий, виз. имп., монети 103.
Андроникъ Палеологъ, вел. доместикъ 204—206.
Антонъ Киряковъ Цанковъ, 242.
Антоний Пий, рим. имп., монети 154.
Аполонъ Кендризосъ 164—166, 170—171, 173.
Арсений, мон. 204.
Артемида, обр. плочки отъ Хасков. мин. извори 103.
Асклепий Зимидренски 169.
Аспарухъ, бълг. ханъ 245, 247—248.
Атика 209.
Ахея 212.
Ахмедъ I, тур. султ. 227.
Ахмедъ II, тур. султ. 230.
Ахмедъ III, тур. султ. 222, 231, 233.

бази, мраморни отъ Хисаря 191.
базилика, трикорабна въ Хисаря 186.
балсамарий, стъкленъ отъ Люлинъ 114.
бани, римски 94, 99, 129; турски 102.
Баня 61, 64.
басейнъ на римски бани 94, 95, 101, 137.
Баткунъ 169.
Баядзидъ I, тур. султ. 224.
Баядзидъ II, тур. султ. 221, 225.
бератъ 215.
Берлинъ 177.
Беръ 197.
бикъ, морски 145.
Борисъ, бълг. царь 245.
боя, върху глинени сѫдове отъ селищната могила при Юнацитѣ, червена 64; графитна 57, 63—66.
брадвички, каменни отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 58, 70.
Браила 255.
братя Ценко и Първанъ Тодорови 260.
Брѣстникъ 168.
Брюловъ, рус. худож. 241.
Букурещъ 162, 242, 246.

Василий II, виз. имп. 199.
Василий Рашеевъ 253.
вглѫбнатина, скална при Хасковскитѣ мин. извори 86—89; при Старозагорскитѣ мин. извори 90.
Велика Лавра, манаст. 212.
вериги, бронзови и желѣзни отъ Стара-Загора 175.
Верoя 197.
Веселиново 55.
Веспасиянъ, рим. имп., монети 167.
вестибюлъ на римска баня въ Пловдивъ 134.
Виена 242, 247, 253, 261.
Воденъ 197.

Габаре, обр. плочка на Тракийския конникъ 112.
Гавраилъ Р. Аврамовъ 245, 247, 253.
Галацъ 245—247.
Генадий, архиеп. 211.
Георгъ Хилтеншпергеръ 242.
Г. Д. Начовичъ 253, 261.
Германия, западна 146.
Гигенъ 123.
грамада, изкуствена отъ камъни 86.
Горно Брѣстово, скални вглѫбнатини, тракийска крепость 86—90, 94, 104.
Грациитѣ, обр. плочки отъ Хасковскитѣ мин. извори 103, 154.
гривни, металически и стъклени отъ Хасковскитѣ мин. извори 102.

Делматисъ, монети 154.
делфинъ 145.
Демирджилеръ 168, 170.
Дерзаласъ 169.
диакониконъ на базиликата въ Хисаря 189, 192.
Димитрий Хоматиянъ архиеписк. 202, 211.
длето, костно отъ селищната могила при Юнацитѣ 58.
долменъ, при Хасковскитѣ мин. извори 85.
Долно-Брѣстово, долмени и скални вглѫбнатини 85, 94, 97.
Дрезденъ 242.
дръжки за брадви, костни отъ селищната могила при Юнацитѣ 70.
дупки върху пода на басейна въ римскитѣ бани при Хасковскитѣ мин. извори 95.

Евстатий, лѣкарь 197.
Едеса 197.
Елагабалъ, рим. имп., медалионъ 163—164.

Емануилъ Ракаровъ 262.
Ени-махала, гл. Люлинъ.

Желѣзникъ 251.

Заветъ 59, 64.
Залсбургъ 148.
Зевсъ 102.
Зенонъ, имп., монета 103.
зидъ, крепостенъ 88; отъ предисторическата епоха 90, 94; отъ римската епоха 155.

Ибрахимъ, тур. султ. 229.
Иванъ Асенъ II 211.
Иванъ Ватаци, ник. имп. 204, 206—209.
Иванъ IX Векъ, цар. патр. 201—203.
игли, медни отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 59, 71; кост и отъ Пловдивъ 153.
Иглица 123.
извори, топло-минерални Хасковски 85 (Брѣстово-сусамски 94).
инсталация, охладителна на топло-минералната вода при римскитѣ бани върху Хасковскитѣ мин. извори 95.
Иоаникий, архиеписк. 211.
Иоанъ Каматиръ, архиеписк. 211.

Казанлъкъ 251.
Калоянъ, бълг. царь 198, 199, 201.
камбанки, бронзови отъ Стара-Загора 175.
камъни, хромелни отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 58; забити, прави 86; надгробни, римски 98.
induct
каналъ, оточенъ, римски, Хасковски минер. извори 99, 101—102; Пловдивската римска баня 133, 138, 140; приливенъ (Хасково) 101—102; Пловдивъ 138.
кандило, бронзово отъ Стара-Загора 175.
капители, мраморни, римско-коринтски, римско-дорийски отъ Хисаря 191.
Кара-агачъ 168.
Каракала, рим. имп., монета 162; медалионъ 166, 168.
Караларъ, гл. Черна.
Караферия, гл. Вероя.
Караново 55, 61, 64.
Каптажъ, римски при Хасковскитѣ топло-минер. извори 94, 99.
Кентавъръ, като морско чудовище отъ мозайката на римска баня, Пловдивъ 145—146.
Керамиди, корубести 98, 102, 131, 142, 192.
Киевъ 254.
Китеронъ 209.
Колиба, предисторическа отъ селищната могила при Юнацитѣ 57, 67.
Клокотница 104.
Константинъ Велики, виз. имп., монети 154.
Константинъ II, виз. имп., монети 154.
Константинъ Величковъ 243.
Константинъ Кавасилъ, еписк. 202, 211.
Копиловци 102.
Коринтъ 148.
Корнизъ, мраморенъ, римски отъ Пловдивъ 156.
Котель 256—259.
Крайова 242.
крепость 90, 94, 104.
крипта, базиликата въ Хисаря 188.
кромлечи 85, 86.
Крумъ, бълг. ханъ 195, 245—247.
кръстове, бронзови отъ Стара-загора 175.
Кръстевичъ 250.
Кьолнъ 148.
Кюстендилски хисарлъкъ 147.

лампа, глинена отъ Пловдивъ 153; бронзова отъ Стара-загора 175; отъ Варна 179.
Леонъ I, виз. имп., монета 103.
Леринъ 197.
Линка Панева 244.
Ломъ 254.
Лукиянъ 156.
Луна 114.
Лъвъ V Арменецъ, виз. имп., 196.
Люлинъ, бр. плочка на Тракийския конникъ 114; стъкленъ балсамарий 114; светилище на Конника 114.

Мадара 121, 123.
мазилка, подова отъ селищната могила при Юнацитѣ 68.
Макарий, архиеписк. 211.
Максимиянъ Херкулъ, рим. имп., монети 114; отъ Пловдиъ 138.
Маламиръ, бълг. царь 211.
Маркиянъ. рим. имп., монети 103.
масичка, глинена отъ селищната могила при Юнацитѣ 66.
масторъ Андонъ 252.
Махмудъ I, тур. султ. 219, 224, 233.
Махмудъ II, тур. султ. 219, 222, 224, 236.
Махмудъ III, тур. султ. 234.
меандри, украса на римската подова мозайка въ Пловдивъ 149.
мелници, предисторически отъ селищната могила при Юнацитѣ 69.
Мехмедъ II, тур. султ. 221, 225.
Мехмедъ III, тур. султ. 227.
Мехмедъ IV, тур. султ. 229.
Мехмедъ V, тур. султ. 238.
Мил. Хр. Папазоглу 254.
Митра, часть отъ мраморна оброчна плочка отъ Радово 114.
Михаилъ I Рангаве, виз. имп. 195—196.
Михаилъ VIII Палеологъ, 204, 206.
Миуполисъ 210, 212.
мозайка, стенна отъ Пловдивъ 138, 143, 151; подова 143, 153.
монети: отъ гр. Неаполисъ и Парионъ 104; римски отъ Пловдивъ 154; отъ Хасковскитѣ минерални извори, византийски и турски 99, 100, 102, 103, 104.
Мурсалево 64.
Мурадъ I, тур. султ. 224.
Мурадъ II, тур. султ. 224, 225.
Мурадъ III, тур. султ. 226.

Мурадъ IV, тур. султ. 228.
Мустафа II, тур. султ. 231.
Мустафа III, тур. султ. 219.
Мюнхенъ 242.

надписи, латински 155.
Неаполисъ, монети 104.
Неофитъ Бозвели 255, 261, 263.
Никеа 206, 209.
Ник. Павловичъ 241.
Ник. Мироничъ Тошковъ 245—247.
Никифоръ I Геникъ, виз. имп. 195, 196.
Никифоръ Влемида, виз. фил. 201, 203.
Нимфи, оброчни мраморни плочки отъ Хасковскитѣ мин. извори 102, 103.
нимфеумъ 103.
Нова-махала 168.
Нумериянъ, рим. имп., монети 103.

оброчни плочки отъ мраморъ: Хераклъ 98, 113, 116; Артемида 103; Тракийски конникъ 110, 111, 113—115; Нимфитѣ 103; Силенъ 103; Митра 114.
огледалце, оловено отъ Хасковскитѣ мин. извори 102.
огнища отъ селищната могила при Юнацитѣ 57, 69.
Одеса 242, 245, 247, 253, 254.
Одесосъ 169.
Омортагъ, бълг. ханъ 196.
орнаменти: рисувани и инкрустирани на сѫдоветѣ отъ селищната могила при Юнацитѣ 62, 64.
орѫдия, кремъчни отъ селищната могила при Юнацитѣ 58, 70.
Османъ II, тур. султ. 228.

Парионъ, монети 104.
П. Гановичъ, 427, 262.
Пелопонесъ 212.
пенче 220.
печатъ, бронзовъ отъ Чехларе 114; върху тухла, намѣрени въ Дикилиташъ 119, 120, въ Абоба 121, 123; отъ Sucidava 121, отъ leg. XI Cl. 122, отъ Cebrus 124, 125; върху керамида 119.
Пиеръ дьо Брашо 198, 199.
Пишурка 254, 260.
П. Корнелиусъ 242.
плетеница, украса на подовата мозайка на римската баня въ Пловдивъ 149.
Плѣвенъ 150, 249.
Плиска 123.
Пловдивъ 104, 168.
Плоската селищна могила 55.
Помпей 145, 148.
понички, при Хасковскитѣ мин. извори 86.
похлупаци, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 65, 81; медни отъ Стара-Загора 175.
Прага 242.
Пресиянъ, бълг. царь 196.
протезисъ, базиликата въ Хисаря 189, 192.
П. Р. Славейковъ 248.
прешлени, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 81, 82.
пръстенъ, глиненъ 66; меденъ 82.
Пушкинъ 241.

Радово, оброчна плочка отъ мраморъ на Митра 114.
Раковски 242.
Рахово 123.
Реметалкъ, трак. царь, монети 103.
Римъ 179.
Родопи 89, 172.
Росица 113.
Русе 123, 242.

Сакаръ-планина 85.
Саладиново 102.
Саламаново 64.
самовари, бронзови отъ Стара-Загора 175.
саркофагъ, каменъ въ скалитѣ при Хасковскитѣ мин. извори 104.
Св. София 145, 148, 150.
Св. Гора Атонска 202, 203, 212.
Св. Милетий, манастиръ 202, 209, 210, 212.
светилище на Тракийския конникъ при с. Люлинъ 114.
свещници, бронзови отъ Стара-Загора 175.
Свищовъ 227, 241, 242, 246—252, 254, 256, 258—261.
селище, останки около Хасковскитѣ мин. извори 104.
Селимъ I, тур. султ. 224, 225.
Селимъ II, тур. султ. 224, 226.
Селимъ III, тур. султ. 219, 222, 224, 235.
Селвидже, гл. Сервия.
Сепаревска баня, мозайка 150.
Сервия, градъ 197.
Сергий, архиеписк. 211.
Силенъ, оброчна мраморна плочка отъ Хасковскитѣ мин. извори 103.
Силистра 123.
Симеонъ, бълг. царь 200, 201.
Симеонъ, митр. Преславски 258.
Смирна 177, 178.
Солъ 114.
Солунъ 204, 206, 209, 212.
Соскъ, градъ, крепость 197.
Станиславъ Доспевски 241, 244.
Стара-Загора 109, 150, 175, 177, 242.
Старидолъ, градъ, крепость 197.
статуйка, мраморна на Тракийския конникъ отъ Стара-Загора 109.
стъкло, бѣло отъ базиликата въ Хисаря 192.
Суботско, село 197.
Султанъ, село 59.
Сюлейманъ Великолепни, тур. султ. 218.
Сюлейманъ Челеби, тур. султ. 224.
Сюлейманъ III, тур. султ. 230.
сѫдове, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 66, 71, отъ Хисаря 192, отъ Пловдивъ 154; бронзови и медни отъ Пловдивъ 153, отъ Стара-Загора 175.
сѫдинки, остродъни, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 78, 80.

Татарево 86, 89, 104.
Теодосий II, виз. имп. 99, 103.
Теодоръ II Ласирисъ, ник. имп. 201, 208.
Теофилъ, виз. имп. 196.
Т. Икономовъ 250, 252, 256, 262.
Тодоръ Комнинъ, епир. десп. 202, 209, 211.
Т. Пейковъ 255, 263.
тока, металическа отъ Хасковскитѣ мин. извори 102.
топки, бойни 56, 58.
Топлицосъ 104.
Топлика 104.
Тополница 55.
Тракийски конникъ, мраморни оброчни плочки отъ Методиево 110, отъ Габаре 111, отъ Люлинъ 114, отъ Пловдивско 115; мраморни статуйки отъ Стара-Загора 109, отъ Черна 111; светилище при Люлинъ 114.
Трѣвна 242.
триножници, бронзови отъ Стара-Загора 175.
Троя 200.
тугра 215.
Тулча 250, 262.
Тунисъ 146.
Тутраканъ 123.
тухли, съ печати намѣрени въ Дикилиташъ 119, въ Абоба 121; отъ Sucidava 121, отъ leg. XI Cl. 122, отъ Cebrus 124, 125; секторни отъ Хисаря 192; обикновени 98, 130.
Търново 242, 251, 255, 256.
тяжести, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 81.

Ферманъ 215.
фибули, бронзови отъ Хасковскитѣ мин. извори 99, 102; отъ Пловдивъ 153.
фигурки, глинени отъ селищната могила при Юнацитѣ 66, 67, 81.
Филипополисъ 161—170.
Флоренция 178.
Франция 146, 148.
Фридрихъ II 208.

халка, златна отъ селищната могила при Юнацитѣ 71.
Халщатска епоха 90.
Хасково 86, 94, 99.
Хера 102.
Хераклъ, оброчна мраморна плочка отъ Хасковскитѣ мин. извори 98; р. Росица 113; отъ Пловдивско 116.
Херманъ Аншюцъ 242.
Хилендаръ 255.
хипокаустъ, римската баня въ Пловдивъ 141.
Хисаря 97, 102, 143, 186.
Хитрино 111.
Христаки Павловичъ Дупничанинъ 242.
Христо Георгиевъ 244, 246.

Цанковъ Антонъ 243.
Цанкови, братя 242.
Цариградъ 242, 248.
цедилна, глинена отъ селищната могила при Юнацитѣ 67.

Черково 109.
Черна, мраморна статуйка на Тракийския конникъ 111.
Чехларе, латински бронзовъ печатъ 114.
Чирпанъ 99, 104.
чукове, каменни отъ селищната могила при Юнацитѣ 56, 58, 70.

шарапани, около Хасковскитѣ мин. извори 86.
шърапъ-ташъ 86, 90.
Швейцария 146.
шила, костни отъ селищната могила при Юнацитѣ 58, 59.
Юстинъ I, виз. имп., монети 98.
Юнацитѣ 55.

Яковъ Български 201, 202.
Яковъ Проархий, охрид. архиеписк. 202—210, 212.
Яковъ Светославъ, бълг. царь 201, 202.

apodyterium 141, 148.
Aquileia 148.
Autun 146.

caldarium 141.
Candidiana 123.
Cebrus 124.
Chebba 146.
Cologne 148.
col. Nemausis Augusta 148.
col. Thugga 146.
Cuicul 147.

Djemila 147.
Dougga 146.
Durostorum 123.

El-Alia 146.
exedra 134.

frigidarium 131, 136, 138, 140, 143, 147, 151.

Genius mortis 103.

Hadrumentum 147.
Henchir — Thina 146.

Nicopolis ad Istrum 130.
Nîmes 148, 149.
nišanği 222.

Oescus 123, 124.
opus vermiculatum 143, 147.
opus tessalatum 145.
Orbe 146.
Ostrea edulis 153.
Ostia 145.

peltae 148.
Portus Magnus 147.

Saint-Leu 147.
Sousse 147.

tepidarium 140.
Thenae 146.
Timgad 147.
Tramariska 123.
Troesmis 123, 124.

Trimontium 161.
tugrakäš 222.

Urbe 146.
Urbigemum 146.
Urbs Roma 154.

Virbel 146.

II. Епиграфски указатель

А. Гръцки надписи

1. Мѣстонахождение

Методиево 110.

Стара-Загора 109.

2. Имена и нѣща

Ἀβεζέ[λ]μις Δορπανᾶς 110.
['Αλ?]βανὸς Βειθ[υος] 112.
Βείθυς 112.
Δορναπᾶς 110.
Εἰτιόσαρος 110.
Ἡρακλῆς 113.

θεὸς Εἰτιόσαρος 110.
Κύριος Ἡρακλεῖ Λούκις 113.
Λαζέρης 109.
Μουκάτραλις Λαζέρεος Μωλουδάση 109.
Μωλουδάσης 109.

Б. Латински надписи

1. Мѣстонахождение

Абоба 121.
Дикилиташъ 119.

Чехларе 114.

2. Имена и нѣща

Augg. Aux. 125.
Augg. Sarm. 124.
[C]ebr(i) 124.
[C]ebr(us) 124.
coh. II Mat. 120.
Dules 121, 122.
(ex) pr(aedis) Var(iniis) 126.
KAV 120.
legio XI Cl(audia) f(idelis) C[and(idiana)] 122.
legio XI 122.

leg(io) XI Cl(audia p(ia) f(idelis) 122.
[l]egionis XI Cl(audia) 122.
l(egio) V M(ecedonica Oe[sc(i)]123.
M Ulpi Victoris 114.
Rumoridus 119.
Sucidava 121.
Ulpius 114.
Varinia 120, 126.
Victor 114,

ЦЕНА 300 ЛЕВА